

BAŽNYČIOS ISTORIJS STUDIJOS

—BIS—
IX
TOMAS

GANYTOJAI
IR BROLIAI
BIOGRAFISTIKOS
PERSPEKTYVA

VILNIUS
2018

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA / LITHUANIAN CATHOLIC ACADEMY OF SCIENCE

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, IX

GANYTOJAI IR BROLIAI:
BIOGRAFISTIKOS
PERSPEKTYVA

STUDIES IN CHURCH HISTORY, IX

SHEPHERDS AND
BRETHREN:
A BIOGRAPHICAL
PERSPECTIVE

VILNIUS, 2018

Kuriame
Lietuvos ateitį

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Projekto kodas: Nr. 09.3.3-ESFA-V-711-01-0004

PERIODINIŲ MOKSLO LEIDINIŲ LEIDYBA
IR JOS KOORDINAVIMAS

LKMA METRAŠTIS, t. XL / LCAS ANNUALS, vol. XL

Serija B: Bažnyčios istorijos studijos / Series B: Studies in Church History

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJŲ REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Dr. LIUDAS JOVAIŠA (vyr. redaktorius / chief editor)
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Dr. VYTAUTAS ALIŠAUSKAS
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Dr. DARIUS BARONAS
Lietuvos istorijos institutas / The Lithuanian Institute of History

Dr. MINDAUGAS PAKNYS
Lietuvos kultūros tyrimų institutas / Lithuanian Culture Research Institute

Dr. ARŪNAS STREIKUS
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Dr. PAULIUS SUBAČIUS
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Tomo sudarytojas / Editor of volume dr. MARTYNAS JAKULIS

LKMA Metraščio redakcinės kolegijos pirmininkas LKMA akademikas /
Chairman of the LCAS Annuals editorial board LCAS academician

vysk. dr. JONAS BORUTA SJ

Pilies g. 8, Vilnius, LT-01403
contacts@lkma.lt, www.lkma.lt

© LKMA, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Iliustracijų autorinių teisių turėtojai, 2018

ISSN 1392-0502

TURINYS

<i>Sudarytojo pratarinė</i>	5
<i>Editor's Preface</i>	7
RIMVYDAS PETRAUSKAS	11
Albertas Radvila: pirmas didikas Vilniaus vyskupo soste	
KUN. KĘSTUTIS SMILGEVIČIUS.	29
Kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600): galia katalikybės tapimo ir sklaidos tarnystėje	
LIUDAS JOVAIŠA.	83
Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus <i>curriculum vitae</i>	
VILMA ŽALTAUSKAITĖ.	169
Vyskupo kontrolės laikas: Vilniaus vyskupijos vyskupas ir dvasininkai 1883–1885 m.	
MINTAUTAS ČIURINSKAS	203
1514 m. spalio 20 d. Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiškas: vienas ankstyviausių šv. Kazimiero hagiografinių šaltinių ir kanonizacijos proceso pradžia	
1514 m. spalio 20 d. Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiškas	236
DARIUS BARONAS	257
Mažesniųjų brolių konventualų memorialo tekstas ir kontekstas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mirusiųjų knygos XVI–XVIII a.	
PUBLIKACIJOS	309
VYTAUTAS ALIŠAUSKAS.	311
Ankstyvieji Vilniaus vyskupų informaciniai procesai (iš Pauliaus Jatulio archyvo)	

DARIUS BARONAS	353
Lenkijos pranciškonų provincijos 1580–1598 m. kapitulų sprendimai – Lietuvos Bažnyčios istorijos šaltinis	
<i>Santraukos / Summaries</i>	367
<i>Asmenvardžių rodyklė / Index of Persons</i>	377
<i>Vietovardžių rodyklė / Index of Places</i>	388
<i>Apie autorius / Notes on Contributors</i>	393
<i>Atmena autoriams</i>	395

SUDARYTOJO PRATARMĖ

Devintąją Bažnyčios istorijos studijų tomą sudaro straipsniai, skirti XVI–XIX a. Vilniaus vyskupams, šv. Kazimiero kanonizacijos proceso pradžios įvykiams ir Lietuvos pranciškonų konventualų XVI–XVIII a. plėtotai mirusiųjų atminimo (memoria) kultūrai. Nepaisant skirtingos chronologijos ir tematikos, visus tekstus sieja biografistinis jų pobūdis.

Paskata iš naujo pažvelgti į Vilniaus vyskupų asmenybes tapo Liudo Jovaišos knyga Vilniaus vyskupai ir jų portretai (2016) ir jo inicijuotas viešų paskaitų ciklas Vilniaus vyskupų istoriniai portretai, vykęs Bažnytinio paveldo muziejuje 2017 m. rudenį – 2018 m. pavasarį. Devyniose paskaitose pranešėjai pristatė skirtingų epochų Vilniaus vyskupų kaip ganytojų ir politikų veiklą. Šiame tome skelbiami keturi skaitytų paskaitų pagrindų parengti straipsniai.

Rimvydo Petrausko straipsnyje nagrinėjamas pirmojo didiko Vilniaus vyskupo soste Alberto Radvilos (ca. 1478–1519) gyvenimas ir ganytojiška veikla. Tyrimas parodė, kad vyskupas-didikas nebuvo Bažnyčios nuosmukio ženklas, todėl Albertas Radvila išskyla kaip ganytojas, gebėjęs atrasti pusiausvyrą tarp aukštos kilmės, socialinio prestižo, turto, galios ir tarnystės Bažnyčiai bei dosnumo vargšams. Kun. Kęstučio Smilgevičiaus straipsnis skirtas kardinolo Jurgio Radvilos (1556–1600) asmenybei ir veiklai. Gimęs protestantų šeimoje ir tik vėliau atsivertęs į katalikybę, dar visai jaunas kunigaikštis tapo Vilniaus vyskupu, vėliau vietininkavo Livonijoje, tapo kardinolu, ėjo Krokuvos vyskupo pareigas. Jo gyvenimas ir veikla gerai iliustruoja, kaip kilmė, galia ir žemiški turtai buvo pasitelkiami katalikybės pozicijų stiprinimui konfesijų amžiuje. Liudo Jovaišos straipsnyje išsamiai analizuojama Eustachijaus Valavičiaus (1572–1630) asmenybė, jo kaip potridentinės epochos ganytojo ir įtakingo politiko veikla. Tekste išryškinami vyskupo asmenybei būdingi kontrastai ir nevienareikšmiški amžininkų vertinimai. Vilma Žaltauskaitė gilinasi į vos dvejus metus (1883–1885) trukusį Karolio Hrynevickio (1841–1929) vyskupavimą, pasibaigusį ganytojo ištremimu. Tyrimas atskleidžia, kaip Hrynevickis siekė įtvirtinti savo pozicijas vyskupijoje, į svarbias pozicijas paskirdamas sau parankius žmones, vizituodamas vyskupijos parapijas, drausmindamas dvasininkus ir megzdamas ryšius su dvasininkais ir tikinčiaisiais.

Keturiems Vilniaus vyskupams skirtus tekstus papildė Mintauto Čiurinsko straipsnis, kuriame nuosekliai analizuojamas Gniezno arkivyskupo Jono Laskio

1514 m. spalio 20 d. laiško, pirmojo išlikusio rašytinio liudijimo Kazimiero kanonizacijos istorijoje, turinys ir kulto patvirtinimo proceso pradžios aplinkybės. Straipsnio priede pirmą kartą mokslinėje literatūroje publikuojamas originalus šio laiško tekstas ir jo vertimas į lietuvių kalbą. Dariaus Barono straipsnis skirtas Lietuvos pranciškonų konventualų XVI–XVIII a. plėtotai mirusiųjų atminimo kultūrai. Pasiremdamas ne tik pranciškonų konventualų, bet ir kitų vienuolių atminų knygomis, autorius atskleidžia memoria kultūros reikšmę ankstyvųjų Naujųjų laikų vienuoliams ir visuomenei. Kartu šis šaltinotyrinis tyrimas gerai parodo šių knygų kaip šaltinių teikiamas galimybes, jų sandaros ypatybes, privalumus ir trūkumus.

Tomą užbaigia dvi šaltinių publikacijos, papildančios gausią archyvine medžiaga paremtus mokslinius straipsnius. Vytautas Ališauskas skelbia Pauliaus Jatulio parengtą trijų Vilniaus vyskupų – Bernardo Maciejovskio (1597), Benedikto Vainos (1600) ir Eustachijaus Valavičiaus (1616) – informacinių procesų medžiagą. Šie šaltiniai atskleidžia reikšmingų detalių apie vyskupų asmenybes, kilmę, šeimą, socialinę aplinką, taip pat Vilniaus katedrą ir padėtį vyskupijoje. Darius Baronas publikuoja Lenkijos pranciškonų konventualų provincijos, kuriai priklausė lietuviškos ir rusėniškos Abiejų Tautų Respublikos žemės, XVI a. pabaigos kapitulų sprendimų ir su jais susijusių dokumentų nuorašų rinkinio fragmentus. Šis šaltinis suteikia vertingų žinių apie Lietuvos pranciškonų gyvenimą ir asmeninę sudėtį.

Martynas Jakulis

EDITOR'S PREFACE

The ninth volume of "Bažnyčios istorijos studijos = Studies in Church History" contains articles devoted to bishops of Vilnius in the sixteenth to nineteenth centuries, the circumstances surrounding the beginnings of St Casimir's canonisation process, and the memorial culture (memoria) developed by Friars Minor Conventual in the sixteenth and eighteenth centuries. The articles differ in chronological and thematic scope, however, they are bound together by their common focus on biographies.

The renewed interest in the bishops of Vilnius was inspired by Liudas Jovaiša's book The Bishops of Vilnius and their Portraits (2016) as well as a cycle of public lectures, The Historical Portraits of the Bishops of Vilnius, which took place in the Church Heritage Museum in autumn 2017 and spring 2018. Across nine lectures, academics examined the personalities as well as the ecclesiastical and political careers of bishops of Vilnius from different periods. This volume contains four articles based on the lectures given in the Church Heritage Museum.

In his article, Rimvydas Petrauskas analyses the life and pastoral activities of Albertas Radvila (ca. 1478–1519), the first magnate to occupy the see of Vilnius. Research revealed that a magnate bishop was not necessarily a sign of the Church's decline, thus, Albertas Radvila emerges as a bishop who managed to balance his noble birth and social prestige, wealth, and power with service to the Church and charity towards the poor. The article of Rev. Kęstutis Smilgevičius is devoted to Cardinal Jurgis Radvila (1556–1600); born in a Protestant family, he later converted to Catholicism. While still very young, he became Bishop of Vilnius, later governed Livonia, became cardinal, and was appointed Bishop of Kraków. His life and activities demonstrate how high status and worldly goods were utilised to strengthen the position of Catholicism in the Age of Confessions. In his article, Liudas Jovaiša gives a comprehensive account on the personality of Eustachius Wołłowicz (1572–1630) and his activities as a post-Tridentine bishop and politician. The author reveals the contradictions of his personality and the ambiguous attitudes shown towards him by the bishop's contemporaries. Vilma Žaltauskaitė focuses on Karol Hryniewicki's (1841–1929) two-year tenure as the Bishop of Vilnius (1883–1885) which ended with his exile. The article reveals how Hryniewicki sought to strengthen his positions in the diocese by appointing persons favorable to himself to high posts. Further me-

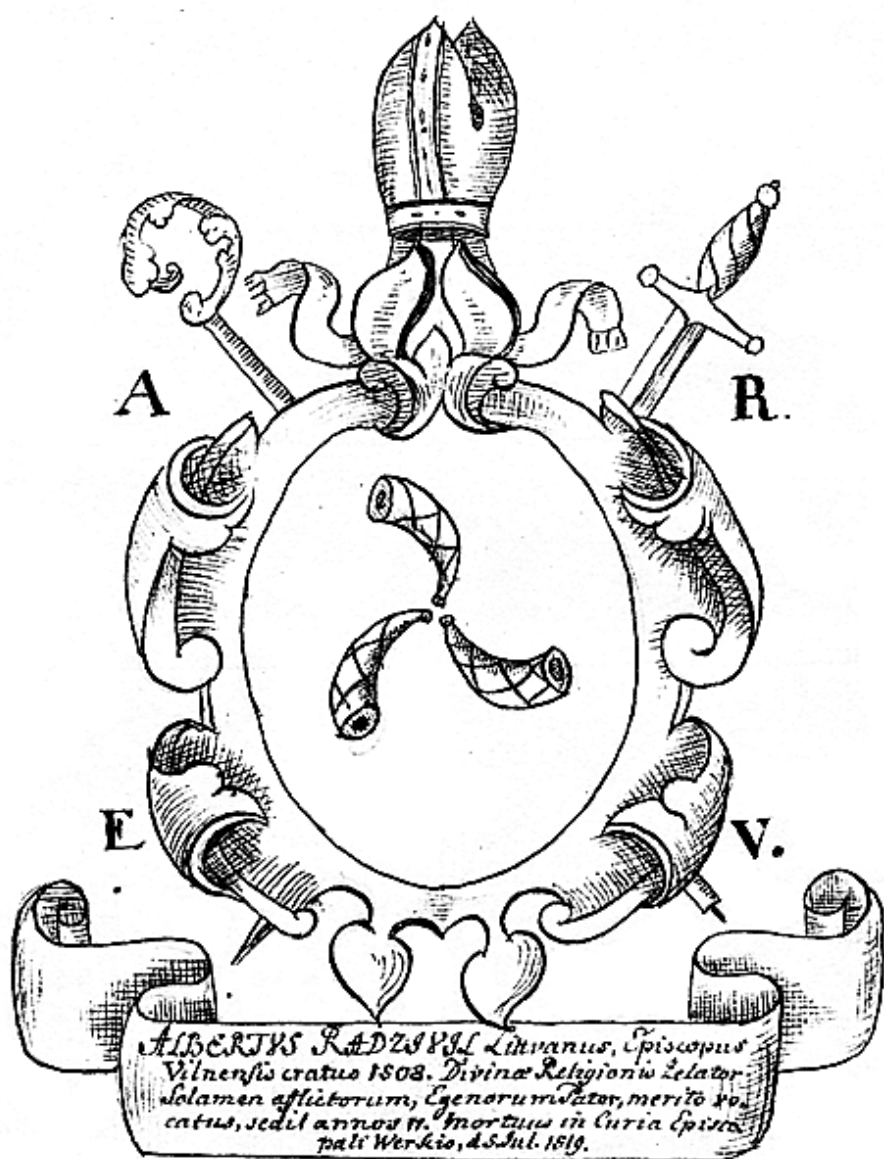
EDITOR'S PREFACE

asures taken included conducting visitations of the parishes, disciplining the clergy, and establishing communications with the clergy and the faithful.

The four texts devoted to the bishops of Vilnius are supplemented by two additional articles. Mintautas Čiurinskas presents Archbishop Jan Łaski of Gniezno's letter of 20 October 1514, which is one of the earliest surviving written sources on St Casimir's canonisation, and reveals the circumstances surrounding the beginnings of the canonisation process. The article is supplemented by a publication of the original Latin text of the letter and its translation into Lithuanian. In his article, Darius Baronas studies the memorial culture developed by Friars Minor Conventual in the sixteenth and eighteenth centuries. Drawing on the memorial books of Friars Minor Conventual and other orders, the author reveals the significance of the memoria culture to the religious communities and the whole society. This article also demonstrates the strengths and weaknesses of memorial books as historical sources.

The present volume is concluded with two publications of archival sources. Vytautas Ališauskas publishes the materials of informational processes concerning bishops of Vilnius collected by Paulius Jatulis. The informational processes of Bernard Maciejowski (1597), Benedict Wojna (1600) and Eustachius Wołłowicz (1616) reveal significant details about the bishops' personalities, origins, family, social milieu, ecclesiastical careers as well as the Vilnius cathedral and the status of the diocese. Darius Baronas publishes the excerpts of the book of capitular decisions adopted by the chapters of the Polish province of Friars Minor Conventual in the late sixteenth century. This source casts a light on the life and personal make-up of Friars Minor Conventual in Lithuania.

Martynas Jakulis

Petro Vijūko-Kojalavičiaus parengtas (ir nežinomų ipėdinių pratęstas) rankraštis Elogia episcoporum Vilnensium (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 3 – 2295)

RIMVYDAS PETRAUSKAS

ALBERTAS RADVILA:
PIRMAS DIDIKAS
VILNIAUS VYSKUPO SOSTE

Albertas Radvila buvo dešimtas Vilniaus vyskupas. Tačiau pirmasis, kilęs iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminės. Iki tol vyskupais tapdavo arba svetimšaliai, arba kilę iš žemesnių kilmingųjų sluoksnių bei miestietijos¹. Ir ne dėl to, kad nebūtų norėję – politinė vyskupo padėtis Lietuvoje buvo reikšminga nuo pat krikšto priėmimo. Akivaizdu, kad ilgą laiką kliūtis didikų bažnytinėms karjeroms buvo atitinkamos tradicijos ir išsilavinimo stoka. Tik nuo XV a. antros pusės tarp Lietuvos didikų pradeda plisti nauji lavinimo standartai, kurie pamažu jiems atvers naujas galimybes. XV a. antroje pusėje Lucko vyskupu tapo iš lietuvių kilmingųjų kilęs Vaclovas Račkaitis, taip pat ir Alberto Radvilos pirmtakas Vilniaus vyskupo soste Albertas Taboras buvo vidutinio lygio didikų palikuonis². Tačiau tik Albertas Radvila gimė tikrai aukštosios diduomenės šeimoje³.

Bažnytinę karjerą jis pradėjo 1502 m. kaip Lucko vyskupas. Po penkerių metų, mirus Albertui Taborui, naujo Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo Žygimanto Jogailaičio tei-

¹ Marcelli Antoniewicz, „Pochodzenie episkopatu litewskiego XV–XVI wieku w świetle katalogów biskupów wileńskich“, in: *Studia Źródłoznawcze*, Warszawa, 2001, t. 39, p. 47–68.

² Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 303, 305.

³ Ankstyvoji Radvilų giminės istorija: Mirosława Malczewska, *Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku*, Warszawa-Poznań: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1985; Marcelli Antoniewicz, *Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.

kimu užėmė Vilniaus vyskupo vietą⁴. Šias pareigas ėjo 12 metų – nuo 1507 iki 1519-ųjų⁵.

I. KILMĖ – RADVILA

Nekelia abejonių, kad kelią į aukštas bažnytines pareigas nutiesė kilmė. XVI a. pradžioje Radvilos jau buvo pakeliui į savo didžiąją istoriją⁶. Pirmasis labiau žinomas giminės protėvis buvo Kristinas Astikas – Vytauto laikų didikasis, 1413 m. Horodlėje giminei gavęs Trijų Ragų herbą. Senelis ir tėvas Radvila Astikaitis ir Mikalojus Radvilaitis buvo vieni įtakingiausių XV a. – XVI a. pradžios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų. Motina Sofija Manvydaitė – paskutinė garsios Manvydų giminės atstovė⁷. Albertas Radvila išaugo ne tik kilme, bet ir palikuonių gausa išsiskiriančioje šeimoje, kurioje pilnametystės sulaukė broliai Mikalojus, Jonas, Jurgis ir sesuo Ona. Alberto vardą veikiausiai gavo giminaičių iš motinos pusės garbei – tarp XV a. Manvydų net du turėjo šį vardą, taip pat ir paskutinis – Albertas Manvydas Jaunesnysis, miręs prieš pat Albertui Radvilai gimstant, 1475 m. pabaigoje⁸. Tėvas Mikalojus Radvilaitis buvo Vilniaus vaivada ir LDK kancleris, pastarosios pareigos tuo metu neabejotinai jau numatė tam tikrą išsilavinimo lygį. Galima

⁴ Maria Michalewiczowa, „Radziwiłł Wojciech (Albrycht)“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, p. 377–379; Marceli Antoniewicz, *Protoplaści książąt Radziwiłłów...*, p. 35–37; Wioletta Pawlikowska-Butterwick, „Kariery polityczne i kościelne biskupów Wojciecha i Jerzego Radziwiłłów – koryfeuszy początku i końca XVI wieku – zarys problemu“, in: *Nasza Przyszłość*, Kraków, 2017, t. 127, p. 5–20.

⁵ Vilniaus vyskupijos istorija Viduramžiais: Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 1972.

⁶ Rimvydas Petrauskas, „Vardas Radvila: giminės iškilimas XV a. – XVI a. pradžioje“ (spaudoje).

⁷ Jerzy Ochmański, „Moniwid i jego ród“, in: *Lituano-Slavica Posnaniensia: Studia historica*, Poznań, 2003, t. 9, p. 13–74.

⁸ Albertas Manvydas Vyresnysis buvo Vilniaus seniūnas ir vaivada (1396–1423) Vytauto laikais; Albertas Manvydas Jaunesnysis – paskutinis vyriškos linijos giminės atstovas, miręs 1475 m. (Rimvydas Petrauskas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2016, p. 37–50).

manyti, kad tėvai pasirūpino vaikų mokymu, tiesa, tuo metu jis dar vykdavo namuose. Universitetinį lavinimą didikai dar tik pradėjo atrasti. Bet kuriuo atveju visų šios šeimos vaikų išskirtinės biografijos liudija gautus parengimo tolesniam politiniam ir visuomeniniam gyvenimui pagrindus.

Kalbant apie tuometinę Radvilų giminės situaciją, daugeliu atveju tenka sakyti „pirmas kartas“. Diduomenės valdžios požiūriu svarbu pastebėti, kad 1507 m., taigi, kai Albertas Radvila tapo Vilniaus vyskupu, pirmą kartą Lietuvos istorijoje abi aukščiausios šalyje pasaulietinė ir bažnytinė pareigybės (Vilniaus vaivados ir Vilniaus vyskupo) atsidūrė vienos šeimos rankose. 1507–1510 m. valdovo dokumentų liudytojų sąrašuose tarp 5–7 įtakingiausių asmenų buvo net trys Radvilos – tėvas ir du jo sūnūs. Situacija nepakito ir po tėvo mirties (1510), kadangi jo eitas Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio pareigas perėmė (irgi pirmą kartą istorijoje) vyriausias Alberto brolis Mikalojus II Radvila (kancleris ir vaivada 1510–1521 m.)⁹. Galiausiai Alberto sūnėnas, dar vienas Mikalojaus vardo Radvila 1515 m. tapo Žemaičių vyskupu – vėlgi pirmas ir kone vienintelis kartas istorijoje, kai Vilniaus ir Žemaitijos vyskupijas vienu metu valdė tokie artimi giminaičiai (kitas atvejis bus tik XVII a. antroje pusėje, kai šias pareigas užims du Pacų giminės atstovai, kuriuos, be to, skirs kiek tolimesnės giminystės ryšys). Šiuo požiūriu Alberto situacija buvo itin palanki – vykdydamas pareigas galėjo nuolat atsiremti į savo tėvą ar brolius. Be minėto kanclerio ir vaivados Mikalojaus, kiti du broliai Jonas ir Jurgis atitinkamai tuo metu užėmė LDK didžiojo maršalo (1514–1522) ir Kijevo vaivados (1511–1514) pareigybes. Tuo tarpu sesuo Ona dar 1496 m. išteikėjo už Mazovijos kunigaikščio Konrado III Rudojo – ir šiuo atveju turime pirmą tokio pobūdžio „kunigaikštišką“ lietuvių didikų santuoką¹⁰. 1496 m. rugsėjo 29 d. tėvo Mikalojaus Radvilaičio dokumente, kuriuo Onai skiriamas 20 tūkstančių auksinų kraitis, šalia kitų brolių minimas ir

⁹ Karolis Čižauskas, „Didiko valdžia, humanistai ir raudonas vaškas: Mikalojaus Radvilos suteiktis žemioniui Jonui Slavskiui“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2018, t. 6, p. 143–170.

¹⁰ Oskar Halecki, „Anna z Radziwiłłów“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935, p. 125–126; Janusz Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intyulacją i genealogią książąt*, Kraków: Avalon, 2012, p. 482–487, 580–583.

Albertas – tai pirmas tuomet maždaug 18-mečio pasirodymas istoriniuose šaltiniuose¹¹. Po vyro mirties, 1503–1518 m. (chronologiškai tai iš esmės sutampa su Alberto Radvilos vyskupavimu), kunigaikštienė Ona savo mažamečių sūnų vardu ėjo Mazovijos regentės pareigas ir sugebėjo pakankamai sėkmingai pasipriešinti siekiams likviduoti šią dalinę kunigaikštystę. Taigi žvelgiant į Radvilų giminės istoriją XV ir XVI a., turbūt tik du kitos kartos Radvilos – Mikalojai Juodasis ir Rudasis – pranoko Alberto ir jo brolių padėtį LDK valdžios viršūnėje XVI a. pradžioje. Vilniaus vyskupo kilmės savimonę atspindi jo intuliacija 1515 m. Vilniaus katedros kapitulos statute, kuomet jis visų pirma save pavadino vaivados sūnumi („vaivadaičiu“ – *palatinides*), o tik po to – Vilniaus vyskupu¹².

XVI a. pradžios Radvilos užmezgė europinius ryšius, kurie vėliau taip išskyrė šią giminę LDK diduomenėje. Alberto brolis LDK kancleris Mikalojus Radvila kartu su Lenkijos Karūnos kancleriu Kristupu Šidloveckiu atstovavo valdovui Žygimantui Jogailaičiui derybose su Šventosios Romos imperatoriaus Maksimilijono I pasiuntiniais Bratislavoje, o vėliau ir šias derybas užtvirtinusiam 1515 m. Habsburgų ir Jogailaičių suvažiavime Vienoje. Ši veikla ir nauji ryšiai lėmė, kad 1518 m. vasario 25 d. Šventosios Romos imperatorius Maksimilijonas I suteikė Mikalojui imperijos kunigaikščio titulą – pirmasis toks titulo suteikimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje¹³. Tuo pat metu kitas brolis, karuose su totoriais ir Maskva jau pasižymėjęs Jurgis Radvila, 1514 m. sulaukė Oršos triumfo, šalia kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio mūšyje vadovavęs LDK pajėgoms. Beje, su karine pergale iš dalies siejasi viena svarbiausių to laiko Radvilų fundacijų – Vilniaus karmelitų vienuolyno ir bažnyčios statyba (po 1506 m.) kaip pergalės prie Klecko atminimo ženklas¹⁴.

¹¹ Dokumento publikacija: Janusz Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich...*, p. 582.

¹² Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015, p. 297–298.

¹³ Rimvydas Petrauskas, „Fürsten und Grafen des Heiligen Römischen Reiches: die litauischen Hochadligen und ihre römischen Titel im Kontext des Wiener Fürstentags“ (spaudoje).

¹⁴ Stephen C. Rowell, „War and Piety in the Grand Duchy of Lithuania in the Later Middle Ages“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, Warszawa, 2016, t. 2, p. 12.

II. VYSKUPAS DIDIKAS

Vyskupo didiko paveikslas Europos istorijoje ryškus jau nuo frankų valstybės laikų¹⁵. Iš kilmingų giminių kilę vyskupai buvo politikai ir žemvaldžiai, tačiau ne vienas vėliau gerbtas kaip šventasis. Prie to prisidėjo ne tiek asketiškas gyvenimo būdas, kiek valdžios ir turto sutelkimas krašto ir bažnytiniais reikalais bei vėlesnių giminės narių ambicija turėti savo gretose šventuoju pripažintą asmenį. Laikui bėgant vyskupams pavyko emancipuotis iš pasaulietinės valdžios įtakos, žinome daugybę istorijų apie vyskopus, pasipriešinusius neteisėtiems valdovų veiksams. Tačiau savo kilme ir padėtimi politinėje struktūroje vyskupai ir toliau buvo kilmingųjų pasaulio dalis¹⁶. Ypač nuo XI a., kai valdžios ir turto koncentravimo reiškinys sukūrė socialinį tipą „jaunesniųjų sūnų“, kuriems tėvai parinkdavo dvasininko gyvenimo būdą vienuolynuose, riterių ordinuose ar katedrų kapitulose. Vyskupas turėjo valdyti jam priskirtą dvasininkų ir pasauliečių bendruomenę, tvarkyti ūkį ir dalyvauti politikoje. Jis buvo tikras kunigaikštis savo diecezijoje, o taip pat už jos ribų.

Eidamas Lucko vyskupo pareigas, Albertas Radvila dar galėjo sutikti išskirtinai aukštos kilmės vyskupą – 1503 m. mirusį Lenkijos primą, Gniezno arkivyskupą ir kardinolą, valdovo sūnų ir valdovų brolių Frydrichą Jogailaitį¹⁷. Nors aukšta vyskupo kilmė vėlyvųjų Viduramžių Europoje buvo įprastas dalykas, verta pastebėti, kad XV a. antra pusė – XVI a. pradžia išsiskiria ypatinga karališko ir kunigaikštiško kraujo asmenų iššventinimo į vyskopus gausa. Antai per paskutinius tris XV a.

¹⁵ Ian Wood, *The Merovingian Kingdoms, 450–751*, New York: Longman Press, 1994.

¹⁶ John Thomson, *Popes and Princes, 1417–1517. Politics and Polity in the Late Medieval Church*, London, 1980; Bernard Guenée, *Between Church and State. The Lives of Four French Prelates in the Late Middle Ages*, Chicago: University of Chicago Press, 1991. Lenkija: Tomasz Graff, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków: Towarzystwo naukowe „Societas Vistulana“, 2008. Vyskupo institucijos LDK apžvalga: Liudas Jovaiša, „Vyskupas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 763–784.

¹⁷ Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468–1503)*, Kraków: Towarzystwo naukowe „Societas Vistulana“, 2011.

dešimtmečius vyskupo šventimus gavo net 14 asmenų, gimusių karalių ar suverenių kunigaikščių šeimose¹⁸. Kraštutinis tokios nominacijos atvejis buvo Feraros ir Modenos kunigaikštis Ippolito d'Este, 1487 m. nominuotas Estergomo, taigi, aukščiausiu Vengrijos vyskupu, sulaukęs vos dešimties. Du paskutiniai Vokiečių ordino magistrai Prūsijoje taip pat buvo kilę iš įtakingų kunigaikščių dinastijų – Frydrichas Saksas iš Saksonijos Vetinų ir Albrechtas Brandenburgietis iš Hohencolernų. Taigi to meto situacija Lenkijoje ir Lietuvoje iš esmės atitiko bendraeuropinę tendenciją. 1515 m. tarp keturių LDK katalikų vyskupų trys svarbiausi – Vilniaus, Lucko ir Žemaitijos – buvo didikai: Albertas ir Mikalojus Radvilos bei Paulius Alšėniškis.

III. DEŠIMTASIS VILNIAUS VYSKUPAS

Apie Alberto Radvilos vaikystę ir jaunystę nieko nežinome. Tik spėjama, kad gimė apie 1478 m. kaip vienas jauniausių šeimos vaikų (turbūt keleriais metais jaunesnis buvo tik Jurgis). Sūnų gausa galbūt paskatino tėvą vienam iš jų parinkti bažnytinės karjeros kelią. Lietuvos didikai XVI a. pradžioje atranda Europoje jau nuo brandžiųjų Viduramžių paplitusią sūnų aprūpinimo formą – aukštas bažnytines pareigybes. Tokiu būdu šie sūnūs nebepretendavo į tėvonijų perdavimą, o tai savo ruožtu saugojo giminės valdų kompleksus nuo smulkėjimo. Todėl 1514 m. tėvo Mikalojaus Radvilaičio palikimą dalinosi tik trys pasaulietiniame gyvenime likę sūnūs. Tiesa, didiko padėtis ir gyvenimo būdas reikalavo atitinkamų papildomų (šalia pareigybinių) pajamų, todėl tėvoninių žemių dalį Albertas gavo, tačiau po mirties šios valdos turėjo grįžti artimiausiems giminaičiams. Disponuodamas gausia žemėvalda, vyskupas šaltiniuose pasirodo kaip tipiškas to meto feodalas, kuris rūpinasi savo dvarų padėtimi, bylinėjasi su kaimynais dėl žemės valdų nuosavybės, ribų ir t. t.¹⁹ Ginčijosi su Vilniaus miestiečiais dėl mėginimo šaukti juos

¹⁸ *Ibid.*, p. 192–200.

¹⁹ *Русская историческая библиотека*, т. 20: *Литовская Метрика. Книги судных дел*, С.-Петербург: Сенатская типография, 1903, p. 420–421, 605, 681, 714–715, 949–950, 998–999 ir kt.

į savo teismą²⁰. Nėra žinoma, ar buvo įsitraukęs į tuometinius Radvilų konfliktus su Albertu Goštautu, tačiau dalyvavo 1511 m. Brastos seime, kurio metu taikėsi jo brolis Mikalojus ir Goštautas. Panašiai, kaip didikai tuo metu rėmė jiems tarnaujančius bajorus, vyskupas savo pavaldinius privilegijomis skatindavo vyskupijos valdose²¹.

Vyskupu Albertas Radvila tapo jaunas, turėdamas apie 24 metus. Todėl 1502 m. gegužės 2 d. popiežiaus Aleksandro VI paskirtas Lucko vyskupu, dėl amžiaus iš karto turbūt nepriėmė šventimų, mat minimas amžius vyskupo pareigybei buvo 27 metai. Nežinome, ar buvo baigęs tuo metu vyskupams jau reikalaujamas universitetines studijas²². Kaip „išrinktas ir patvirtintas“ (*electus et confirmatus*) Lucko vyskupas dalyvavo 1502 m. lapkričio 10 d. Vilniaus katedros kapitulos posėdyje²³. Vilniaus vyskupu popiežiaus Julijaus II (jį galėjo būti aplankęs jau prieš kelerius metus²⁴) paskirtas 1507 m. rugsėjo 10 d., ingresso Vilniuje diena neži-

²⁰ 1511 m. Vilniaus miestiečių skundas valdovui (*Русская историческая библиотека*, t. 20: *Литовская Метрика*, p. 713–714).

²¹ 1516 m. gruodžio 23 d. Albertas Radvila už nuopelnus patvirtino Salako klebonui Jurgiui Taliatui sklypą vyskupo valdose, šalia jo sodo (*pomarium seu ortum*) Vilniuje (*Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII / Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533, ed. Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2018, p. 234–235).

²² Istoriografijoje Alberto studijos numanomos (Darius Baronas, Stephen C. Rowell, *The Conversion of Lithuania: from Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2015, p. 490), tačiau neturime tai patvirtinančių šaltinių. Tam tikra užuomina į galimas studijas Bolonijoje yra medicinos daktaro Luko Noskovskio memorialinis užrašas, kad Radvila buvęs jo *dominus meus primus in doctoratu* (Noskovskis Bolonijoje studijavo 1504–1506 m.) (plg. prie nuor. nr. 44).

²³ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948, p. 628 (525).

²⁴ Maria Michalewiczowa, „Radziwiłł Wojciech...“, p. 377. Kelionę mini: *Saliamono Risinskio veikalas apie Radvilų giminės kilmę*, in: Saliamonas Risinskis, *Trumpas pasakojimas apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius*, parengė Sigintas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 144 (klaidingai nurodoma, kad Vilniaus vyskupiją „jam suteikęs“ Aleksandras Jogailaitis).

noma. Turint omenyje vėlesnes keliones, Albertas buvo pirmasis LDK vyskupas, periodiškai besilankantis Romos kurijoje. Vilniaus vyskupo padėtis LDK valdančiajame elite buvo simboliškai išskirtinė – pirmasis Ponų tarybos atstovas, savotiškas Lietuvos „primas“, visuomet pradedantis valdovo dokumentų liudytojų eilę. Prieš pat tapdamas Vilniaus hierarchu, 1506 m. pabaigoje kartu su keliais kitais Lietuvos didikais (etmonu Stanislovu Kiška ir Jonu Zaberezinskiu) kaip LDK atstovas dalyvavo Žygimanto Jogailaičio elekciniame seime Petrikave²⁵. Turbūt tuomet užsimezgė artimi ryšiai su valdovu, kurie nepraėjus metams atsiliepė persikėlimu iš Lucko į Vilnių. Vėliau ne kartą lydėjo Žygimantą kelionių Lietuvoje metu, dalyvavo seimuose ir valdovo teismuose²⁶, liudijo dokumentuose²⁷. Istoriografijoje klaidingai nurodoma, kad 1516 m. jam buvo paskirtas koadjutorius – nesantuokinis Žygimanto Jogailaičio sūnus Jonas iš Lietuvos kunigaikščių²⁸. Santykius su valdovo šeima kiek sugadino Alberto atsisakymas 1516 m. Vilniuje paskelbti popiežiaus bulę (kuria suteikiami atlydai Žygimanto 10 metų viešpatavimo jubiliejaus proga), teigiant, kad joje sumenkintas LDK statusas²⁹.

IV. VYSKUPIJOS TVARKYTOJAS

12 metų laikas Vilniaus vyskupo soste nebuvo labai ilgas, tačiau panašus į pirmtakų: Albertas Taboras Vilniuje vyskupavo 15, Andriejus

²⁵ *Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 7*, parengė Inga Ilarienė, Laimontas Karalius, Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 45.

²⁶ *Русская историческая библиотека*, т. 20: *Литовская Метрика*, passim (1508–1516).

²⁷ Pvz.: 1511 m. vasarą ir rudenį Brastoje, 1515–1516 m. sandūroje Brastoje ir Vilniuje, nuo 1516 m. pavasario iki 1517 m. pavasario Vilniuje (*Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 9*, parengė Krzysztof Pietkiewicz, Vilnius: Žara, 2002, passim).

²⁸ Maria Michalewiczowa, „Radziwiłł Wojciech...“, p. 378. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių Vilniaus vyskupu paskirtas po Alberto mirties 1519 m. Beje, Jonas Bolonijoje studijavo kartu su Alberto sūnėnais – Mikalojaus sūnumis Jonu bei Stanislovu (Wojciech Pociecha, „Materiały ze studiów bolońskich Jana Łaskiego“, in: *Reformacja w Polsce*, Warszawa, 1926, t. 4, p. 144–152).

²⁹ Maria Michalewiczowa, „Radziwiłł Wojciech...“, p. 378.

Gaškavičius – 9, Jonas Losovičius – 14, Mikalojus Deržkavičius – irgi 14 metų, tik Motiejus Trakiškis vyskupo soste išbuvo virš 30 metų (1422–1453)³⁰. Vis dėlto šis laikotarpis išsiskiria pokyčiais ir iniciatyvomis, ypač lyginant su ankstesniais ganytojais. Administracinę vyskupijos struktūros plėtojimą geriausiai iliustruoja 1512 m. įsteigta vyskupo pavaduotojo – sufragano pareigybė. Tiesa, šis žingsnis veikiausiai buvo nulemtas pragmatinės aplinkybės, nes turėjo palengvinti asmeninę administracinę vyskupo našta kelionių į Romą išvakarėse³¹. Kitas svarbus darbas – 1515 m. baigti rengti ir aprobuoti Vilniaus kapitulos statutai³². Rūpinosi vyskupo įtakos plėtra, antai 1509 m. iš valdovo gavo išimtinę teisę skirti kunigus daugelyje parapinių bažnyčių, kurios priklausė valdovo patronatui³³. 1510 m. patvirtino kardinolo Frydricho Jogailaičio įsteigtą, kelias Vilniaus vyskupijos parapijas vienijančią, broliją ir suteikė jai atlydus³⁴. Patvirtino daug bažnytinių fundacijų savo diecezijos ribose. Fundavo Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų koplyčią Vilniaus katedroje³⁵. Sunku pasakyti, kiek būta tiesioginio vyskupo nuopelno, bet jo laikais Vilniaus kanauninkas Martynas iš Dušnikų 1514 m. Vilniuje įsteigė špitolę – pirmąją institucinę ligonių ir neturtėlių globos įstaigą LDK³⁶.

³⁰ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1: *Dioecesis Vilnensis et Samogitiae*, ed. Paulus Rabikauskas, (ser. *Fontes historiae Lituaniae*, 1), Romae: Sectio Historica Academiae Lituanae Catholicae Scientiarum, 1971, p. 11.

³¹ Wioletta Pawlikowska-Butterwick, „Kariery polityczne i kościelne...“, p. 9.

³² Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai...*, p. 19, 24–26, 41. Sunku pasakyti, šį ar kitą darbą turėjo omenyje XVII a. pradžioje Saliamonas Risinskis, teigdamas, kad Radvila surinko visas katedros privilegijas ir pasirūpino, kad jas patvirtintų popiežius (*Saliamono Risinskio veikalas apie Radvilų giminės kilmę...*, p. 144).

³³ Grzegorz Błaszczyk, „Regesty dokumentów diecezji wileńskiej z lat 1507–1522 Jana Fijałka i Władysława Semkowicza“, in: *Lituanio-Slavica Posnaniensia: Studia historica*, Poznań, 2003, t. 9, nr. 21.

³⁴ *Ibid.*, nr. 25; *Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas*, parengė Stephen C. Rowell, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 127.

³⁵ Maria Michalewiczowa, „Radziwiłł Wojciech...“, p. 378.

³⁶ Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.: daktaro disertacija*, Vilnius: VU, LII, 2016.

Bet kuriuo atveju Albertas jai kiek vėliau skyrė lėšų³⁷. Kartu su kitais broliais rėmė Vilniaus bernardinų bažnyčią, kuri tuo metu buvo virstanti šeimos narių laidojimo vieta³⁸.

Šaltiniuose galima rasti duomenų apie artimiausius Alberto Radvilos bendradarbius. Tai buvo tiek dvasinė bei intelektualinė vyskupo atrama, tiek jo – kaip didiko – asmeninio dvaro nariai. Oficijolai (pirmieji pagalbininkai ir pavaduotojai) buvo kan. Kasparas Varšuvietis, kan. Jokūbas Kučinskis, kan. Adomas Katriškis, sufraganas – vienuolis cistersas (buvęs vienuolino abatas Jendžejuve ir titulinis Kafos vyskupas) Jokūbas Michovietis. Tarp kitų bendradarbių minėtini vyskupo kancleris kanauninkas Jonas Albinas, iždininkas Stanislovas Rozbickis, kapelionai Aleksejus Geranainiškis ir Mikalojus Piotrovskis Pultuskietis, raštininkas, apaštalinis ir imperinis notaras Leonardas Miaskovietis³⁹. Iš jų galima išskirti žinomą valdovo sekretorių ir diplomata Adomą Katriškį bei kano-nų teisės daktarą, buvusį Krokuvos universiteto profesorių Joną Albiną. Taigi dominuoja iš Lenkijos atvykę išsilavinę dvasininkai, o tai netiesiogiai liudija vyskupo didiko galimybes atrasti ir telkti tarnybai tinkamus asmenis. Prie šios asmenų grupės priskirtinas 1519 m. vyskupo dokumente liudijęs „viešasis notaras“ Vaclovas Maišiagalielis – vėliau Mykolo Lietuvos pseudonimu parašęs garsųjį veikalą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“. Atrodo, kad tai pirmasis jo paminėjimas šaltiniuose⁴⁰. Būtent tokioje aplinkoje galėjo atsirasti pirmoji kodifikacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – minėti 1515 m. Vilniaus katedros statutai.

Kaip stambus žemvaldis, Vilniaus vyskupas turėjo savo dvarą ir ūkio tarnybą. Personaliniam dvarui vadovavo vyskupo maršalas Bogušas⁴¹, atski-

³⁷ Grzegorz Błaszczyk, „Regesty dokumentów diecezji wileńskie...“, nr. 140.

³⁸ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 63.

³⁹ Dalis jų liudijo 1510 m. birželio 3 d. Alberto Radvilos dokumente (*Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae...*, p. 126).

⁴⁰ 1519 m. birželio 8 d. dokumentas (gana gerai išlikęs vyskupo antspaudas), kuriuo Albertas Radvila Losko klebonu skiria Joną Piotrovskį (*Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 6, b. 113).

⁴¹ *Русская историческая библиотека*, т. 20: *Литовская Метрика*, p. 517 (1517).

riems dvarams – vietininkai Vygnanskis, Sebastijonas⁴², teismuose vyskupui atstovaudavo prokuratorius Zakševskis ir vižas Mikalojus Giedraitis⁴³.

Atskirai minėtinas vėliau pagarsėjęs medikas, Krokuvos universiteto profesorius ir rektorius, kurio paslaugomis naudojosi nemažai Lenkijos ir Lietuvos didikų, Lukas Noskovskis. Išlikusiuose Noskovskio metiniuose užrašuose randame įdomios su Vilniaus vyskupu, kurį jis vadino *dominus Reverendissimus* bei *dominus meus primus*, susijusios informacijos⁴⁴. Aiškėja, kad Bolonijoje apgynęs doktoratą, Noskovskis visų pirma 1507 m. gruodžio mėnesį pradėjo tarnauti Albertui Radvilai⁴⁵. Taip sutapo, kad savo naująjį poną aptiko šiam keliantis iš Lucko į Vilniaus vyskupiją. Gruodžio 14 d. jie kartu išvyko iš Lucko vyskupo valdos Januve, o gruodžio 23 d. Lydoje Noskovskis prisiekė (*iuramentum prestitum*) Radvilai Kijevo vyskupo [Baltramiejaus] akivaizdoje. Toliau pateikiama unikali tiems laikams informacija apie naujojo Vilniaus vyskupo kelionę (galbūt pažintinę), fiksuojant atvykimą valandos ir minučių tikslumu, po diecezijos dvarus: gruodžio 29 d. Dambrava, [1508 m.] sausio 5 d. Armoniškės (Hermaniškės), sausio 12 d. Česuliai, sausio 19 d. Jakūbiškės, sausio 21 d. Labanoras, sausio 27 d. Bukočiškės, sausio 29 d. *Turowno* (Tauragnai?), vasario 3 d. *Bolych*, vasario 5 d. Salakas, vasario 8 d. Naujadvaris, vasario 14 d. Verkiai⁴⁶. Toliau užrašė keletą kitų Vilniaus vyskupo ir jo giminaičių gyvenimo faktų (pavyzdžiui, Alberto dalyvavimą 1511 m. Brastos seime, 1512 m. kelionę į Romą ar apsilankymą Krokuvoje 1515 m. sausio mėnesį), o taip pat nurodė kai kuriuos asmenis, kurių aiškesnis santykis su vyskupu, deja, dėl lakoniško šaltinio

⁴² *Ibid.*, p. 144 (наместник Чепелевский Выгнанский, 1514), p. 231 (наместник Дубровицкий Собестьянъ, 1515).

⁴³ *Ibid.*, p. 998 (черезъ прокуратора своего Закревъского и вижа своего Миколая Кгедройтъского, 1517).

⁴⁴ Ludwik Birkenmajer, „Zapiski historyczne, wśród starych almanachów Biblioteki Jagiellońskiej II“, in: *Kwartalnik Historyczny*, Lwów, 1903, t. 17, p. 409–414.

⁴⁵ Ši aplinkybė patvirtintų prielaidą, kad galėjo būti pažįstami iš anksčiau (plg. prie nuor. nr. 22). Noskovskis nurodo, kad atvyko „ad Reverendissimum“ (*ibid.*, p. 409). Visas tolesnis šaltinio kontekstas rodo, kad kalba tikrai eina apie Albertą Radvilą.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 409–410.

pobūdžio lieka neiškus. Iš visko sprendžiant, Noskovskis Radvilai tarnavo net iki 1512 m. birželio⁴⁷.

V. LATERANAS, KAZIMIERAS IR KEISTA VIZITACIJA

Pereinant prie kitų Alberto Radvilos veiklos pėdsakų, verta paminėti, kad dar būdamas Lucko vyskupu jis galėjo dalyvauti valdovo Aleksandro Jogailaičio ir popiežiaus Aleksandro VI iniciatyva atsinaujinusiose derybose dėl bažnytinės unijos. 1512 m. Albertas Radvila kartu su Lucko vyskupu, kitu didiku kunigaikščiu Pauliumi Alšėniškiu išvyko⁴⁸ į Laterano Bažnyčios susirinkimą⁴⁹ – tai vienintelis Lietuvos hierarchų dalyvavimo visuotiniame Bažnyčios susirinkime atvejis. Alšėniškis netrukus grįžo atgal, tuo tarpu Radvila buvo Romoje ir tuo metu, kai išrinktas naujas popiežius Leonas X (1513 m. kovo 13 d.) – taigi jau trečiasis popiežius, kurį Radvila galėjo sutikti⁵⁰. Po kiek laiko Žygimanto Senojo pavedimu pradėjo tirti valdovo brolio Kazimiero kanonizacijos galimybes, tuo reikalu 1514 m. rugsėjo 30 d. kartu su Gniezno arkivyskupu Jonu Laskiu gavęs popiežiaus audienciją (turbūt tuo pačiu ragindamas popiežių skelbti kryžiaus žygį prieš turkus ir maskvėnus)⁵¹. 1515 m. sausio 16 d. Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis rašė vyskupo broliui Mikalojui Radvilai dėl Kazimiero, kuris turėtų tapti „Lietuvos globėju ir gynėju“, kanonizacijos⁵². 1517 m. Kazimiero kanonizacijos klausimu į Romą vyko dar

⁴⁷ *Ibid.*, p. 412.

⁴⁸ Lukas Noskovskis nurodo, kad iš „baltojo dvaro“ (*alba curia*) (Vilniuje?) Radvila išvyko balandžio 13 d., gegužės 12 d. buvo Krokuvoje, o birželio 2 d. iš čia keliavo toliau (*ibid.*, p. 411).

⁴⁹ Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius-Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993, p. 55.

⁵⁰ Tai, kad 1513 m. gruodžio 13 d. dar buvo išvykęs, liudija tos dienos Vilniaus kapitulos nutarimas, leidžiantis steigti mokyklą prie Šv. Jono bažnyčios, numatant, kad sprendimą dar turi patvirtinti grįžęs vyskupas (*Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII...*, p. 15).

⁵¹ Henryk Damian Wojtyśka, „Początki kultu i procesy kanonizacyjne św. Kazimierza“, in: *Analecta Cracoviensia*, Kraków, 1984, t. 16, p. 205.

⁵² Piotr Tafiłowski, *Jan Łaski (1456–1531), kanclerz koronny, prymas Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, p. 90.

kartą⁵³. Prieš tai, 1517 m. vasario 18 d., kartu su visa Vilniaus katedros kapitula specialiu dokumentu prašė popiežiaus paskelbti Kazimierą šventuoju, liudydami jo gyvenimo šventumą ir stebuklus⁵⁴. Atsakydamas į tai popiežius sudarė specialią komisiją šiam reikalui nagrinėti, į kurią įtraukė ir Radvilą⁵⁵. Taigi Vilniaus vyskupas neabejotinai buvo vienas svarbiausių ankstyvo Kazimiero kanonizacijos bylos etapo veikėjų.

Tačiau su šia byla iš dalies susijęs ir garsiausias vyskupo incidentas. 1518 m. Kazimiero gyvenimo šventumą ištirti atvykęs Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis kartu užsimojo įvykdyti Vilniaus vyskupijos vizitaciją, kuri, kaip jis pats nurodo, „niekada nebuvo vizituota arkivyskupų“. Tačiau, karčiai savo dienoraštyje pažymi Laskis, „atlikti ordinarinę vizitaciją man buvo trukdoma, kadangi vyskupas neleido vizituoti savęs ir savo vyskupijos“⁵⁶. Šioje istorijoje susipina daugelis dalykų – ir politinis LDK savarankiškumas dinastinėje/personalinėje unijoje su Lenkija, ir bažnytinės hierarchijos problema, ir, pagaliau, dviejų didikų hierarchų asmeniniai santykiai bei konkurencija. Jonas Laskis buvo viena ryškiausių to meto Lenkijos asmenybių, Karūnos kancleris dar nuo Aleksandro Jogailaičio laikų, garsiojo Lenkijos teisės kodifikacijos rinkinio, vad. „Laskio Statuto“ autorius (1505)⁵⁷. Gerai pažinojo Radvilų šeimą, ypač Vilniaus vyskupo brolių LDK kanclerį Mikalojų, iš kurio skolindavosi pinigų (1517 m. Laskis 1200 auksinų buvo skolingas ir pačiam Albertui⁵⁸) ir kurį vadino *compater* (veikiausiai abu buvo Radvilų sesers, Mazovijos kunigaikštienės Onos, sūnų krikšto tėvai) ir *carissimus et faventissimus amicus*⁵⁹.

Albertas Radvila atsisakymą leisti vizituoti savo dieceziją motyvavo (tiesa, turime tik paties Laskio interpretaciją) tuo, kad Vilniaus vyskupi-

⁵³ Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, (ser. *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 3), Vilnius: Aidai, 2003, p. 171–172.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 169–170.

⁵⁵ Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras...*, p. 59–60.

⁵⁶ Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai..., p. 181.

⁵⁷ Piotr Tańkowski, *Jan Łaski...*

⁵⁸ *Ibid.*, p. 72.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 138–139, 214 (1512 m. įrašas Jono Laskio asmeniniuose užrašuose; nurodyta, kad buvo pasiskolinęs „karaliaus Aleksandro mirties metais“, t. y. 1506 m.).

ja niekad nebuvo (taigi ir neturėjo būti) Gniezno arkivyskupų vizituota nuo pat jos įsteigimo. Be to, pateikė popiežiaus Leono X brevę, kurioje jis skiriamas popiežiaus dvariškiu (*familiaris*), o tai jį neva atleidžia nuo vizitacijos būtinybės. Galiausiai kartu su savo broliais (dar vienas šeimos galios ir tarpusavio paramos liudijimas) apskritai kvestionavo Vilniaus vyskupijos priklausymą Gniezno arkivyskupijos pavaldumui, nes galbūt čia galiojanti Rygos arkivyskupo jurisdikcija. Bet kuriuo atveju Radvilos apčiuopė Gniezno arkivyskupo ketinimo silpną vietą – formalaus Vilniaus vyskupijos priskyrimo Gniezno metropolijai niekad nebuvo, o praktika vykti iš Vilniaus į Gniezno sinodus susiklostė tik palaipsniui. Vienaip ar kitaip Radvila nesutrukdė atlikti kanauninkų, klebonų ir kitų vyskupijos dvasininkų apklausą, aprūpino atvykusius viskuo, kas būtina pragyvenimui (kad ir, Laskio nuomone, nepakanamai), ir dargi išklaušė arkivyskupo pamokymų dėl „gyvenimo būdo ir papročių“. Akivaizdu, kad vyskupas didikas nebuvo linkęs nusileisti lenkų arkivyskupui, kuris ir šiaip garsėjo konfliktišku charakteriu. Dėl įtakos Lenkijos Bažnyčioje jis konfliktavo su Plocko vyskupu Erazmu Cioleku⁶⁰. Beje, Vilniaus vyskupą su Cioleku, matyt, siejo asmeniniai ryšiai (užsimezgę nuo Cioleko veiklos LDK laikų⁶¹), nes Radvila Plocko vyskupijoje turėjo prepozitūrą. Su Cioleku buvo natūralūs sąjungininkai prieš arkivyskupą, siekdami didesnės savo diecezijos nepriklausomybės. Radvilos atveju prisidėjo ir karalaičio Kazimiero kanonizacijos reikalas, nes abu hierarchai akivaizdžiai konkuravo dėl pagrindinio bylos rengėjo statuso. Vyskupiją Albertas Radvila traktavo panašiai kaip broliai savo tėvonijas, kuriose norėjo būti vieni sau ponai⁶². Galbūt tolimesnėje

⁶⁰ Ałła Brzozowska, *Biskup plocki Erazm Ciołek (1474–1522)*, Kraków: Universitas, 2017.

⁶¹ Rimvydas Petrauskas, „Aleksandro Jogailaičio dvaras ir jo sąskaitų knygos“, in: *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė Darius Antanavičius ir Rimvydas Petrauskas, Vilnius: Lietuvos pilyų, 2007, p. XIII–XIV.

⁶² Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis Židinys-Aidai, 2017, p. 381–400; Karolis Čižauskas, „Didiko valdžia, humanistai ir raudonas vaškas...“.

perspektyvoje galvota ir apie Vilniaus vyskupijos egzempcijos galimybę.

Sunku pasakyti, kaip toliau būtų klostęsi Vilniaus vyskupo ir Gniezno arkivyskupo santykiai, bet netrukus po šių įvykių, 1519 m. liepos 5 d., Albertas Radvila mirė⁶³. Tiesa, Teodoras Narbutas ir juo sekantys kai kurie istorikai (Paulius Rabikauskas, Maria Michalewiczowa) mirties data nurodo balandžio 19 d. Tačiau Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje randamas paskutinis vyskupo veiklos liudijimas – 1519 m. birželio 8 d. dokumentas su vyskupo antspaudu, kuriuo paskiria Joną Piotrovskį Losko klebonu⁶⁴. Bet kokias abejones pašalina minėto Radvilos gydytojo, Krokuvos universiteto profesoriaus Luko Noskovskio vienalaikis įrašas, kuriuo teigiama, kad liepos 5 d. mirė Vilniaus vyskupas Albertas Radvila, *dominus meus primus*⁶⁵. 1517–1518 m. Radvila rečiau pasirodo šaltiniuose, nes vėl buvo išvykęs į ilgą kelionę Romoje. Įdomus tos kelionės pėdsakas yra Julijaus Simono Sikulo knyginė dedikacija Albertui, datuota Romoje *quinto idus Januarii M. D. XVIII* [1518 m. sausio 9 d.]⁶⁶. Vienas paskutiniųjų aktyvesnės politinės veiklos liudijimų – dalyvavimas Brastos seime 1518 m. pabaigoje⁶⁷. Neturime tiesioginių duomenų apie vyskupo ligą. Sveikatos problemas rodo 1509 m. prasidėjusi gydytojo Noskovskio priežiūra⁶⁸. Mirė gana jaunas, sulaukęs kiek daugiau nei 40 metų.

VI. ĮVAIZDIS IR ATMINIMAS

Tuometinį lenkų episkopato požiūrį į Albertą atskleidžia 1517 m. Karūnos pakanclerio ir Pšemyslio vyskupo Petro Tomickio laiškas

⁶³ Ši data nurodoma XVI a. pabaigoje padarytoje Alberto Radvilos antkapinėje lentelėje (plg. nuor. nr. 70).

⁶⁴ Plg. nuor. nr. 40.

⁶⁵ Ludwik Birkenmajer, „Zapiski historyczne...“, p. 414.

⁶⁶ Iulius Simon Siculus, *Oratio de poeticae et musarum triumpho Romae in die Sancti Lucae in templo Divi Eustachii habita*, Romae: Per Jacobum Mazochium, 1518, die sexto mensis Februarii, l. 3–6; Iulius Simon Siculus Adalberto episcopo Vilenensi Serenissimi Regis Poloniae oratori Clarissimo.

⁶⁷ *Acta primae Visitationis diocesis Vilenensis anno Domini 1522 peractae...*, p. 82.

⁶⁸ Ludwik Birkenmajer, „Zapiski historyczne...“, p. 410. 1511 m. Noskovskis mini apie kraujo nuleidimą Radvilai: *dominus Reverendissimus flebotomizatur (ibid., p. 411)*.

Varmijos vyskupui Fabijonui, kuriame apie Vilniaus vyskupą sakoma: *juvenis et indignus et multo ere alieno involutus* – „jaunuolis, nevertas ir plačiai prasiskolinęs“⁶⁹. Kitoks įvaizdis susiklostė Lietuvoje. XVI a. viduryje sukurtas ankstyviausias Vilniaus vyskupų aprašas vadina Albertą vargšų globėju – *įatmužnikiem* („išmaldininku“), nurodo, kad mirė Verkiuose, kur buvo pasistatęs vyskupų rūmus. Šią informaciją patvirtina vėlesnė antkapinė lentelė, patikimai perduodanti ir mirties dieną – liepos 5 d.⁷⁰ Palaidotas Vilniaus katedroje, kurioje XVI a. pabaigoje tolimas giminaitis Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis užsakė minėtą epitafiją. XVII a. pradžioje Radvilų biografas Saliamonas Risinskis ypač pabrėžė rūpestį vargšais ir, komentuodamas „išmaldininko“ (*Eleemosinarius*) prievardį, teigė, kad „ne tik tai savo namuose maitindavo neturtėlius, bet dargi pats savo rankomis jiems padalydavo duonos anksčiau nei pats sėsdavo už stalo“⁷¹. Tą pačią tradiciją perduoda ir XVII a. viduryje rašęs Albertas Kojalavičius, kuris taip charakterizavo dešimtąjį Vilniaus vyskupą: „kilęs iš didžiai garsios lietuvių giminės. Į vyskupiją atsigabentą savo paveldėtą turtą padarė bendrą; dėl begalinio dosnumo vargšams nusipelnė, kad žmonės jį pavadintų vargšų tėvu, nuliūdusiųjų paguoda – toks ir buvo, taip ir vadintas“⁷².

Albertas Radvila užėmė ženkliai vietą Radvilų giminės atmintyje. Jo, nors katalikų vyskupo, portretas kabojo protestantų Radvilų Biržų pilyje (greta Žemaičių vyskupo Mikalojaus, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio ir kt.)⁷³. Tarp kitų Radvilų vyskupų užima centrinę

⁶⁹ *Acta Tomiciana*, t. 4, Posnaniae: Typis Ludovici Merzbachi, 1855, p. 138–139.

⁷⁰ Marceli Antoniewicz, „Pochodzenie episkopatu litewskiego XV–XVI wieku...“, p. 52–53. Galbūt prie šio įvaizdžio prisidėjo donacija Vilniaus Šv. Jobo špitolei (žr. prie nuor. nr. 37).

⁷¹ *Saliamono Risinskio veikalas apie Radvilų giminės kilmę...*, p. 143 (vertė Sigitas Narbutas).

⁷² Albertas Vijūkas-Kojalavičius, Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, vertė Rasa Jurgelėnaitė, in: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, t. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 175.

⁷³ Aistė Paliušytė, „XVII a. Biržų Radvilų kolekcijos ir šiaurietišku „kunstkameru“ tradicija“, in: *Europos dailė: Lietuviškieji variantai*, sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Leidybos centras, 1994, p. 133.

vietą XVII a. giminės genealoginiame raižinyje Conrad Götke *Parentalis splendor*⁷⁴. Nuo XVII a. antrosios pusės Vilniaus vyskupų kataloguose Albertas Radvila anachronistiškai vadinamas „Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiu“⁷⁵. Nėra pagrindo abejoti tradicijos perduoto Alberto Radvilos – „vargšų globėjo“ – įvaizdžiu. Matyt, toks liko amžininkų ir kiek vėlesnių palikuonių atmintyje. Taip pat galime tikėti ir tuo, kad asmeninius turtus naudojo katedros reikalams, bet kartu neabejotinai ir savo paties kaip vyskupo reprezentacijai. Didikas vyskupas galėjo sau leisti daugiau už kitus – politinės galios požiūriu, bet taip pat įgyvendindamas savo tiesiogines pareigas. Antai ilgalaikės išvykos ar pasiuntinybės į Romą veikiausiai dalinai buvo finansuojamos iš paties vyskupo asmeninių (šalia vyskupo beneficinių) lėšų, kurių vis tiek pritrūkdavo, kaip tai sužinome iš vieno Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiško, kuriame minima Radvilai Romoje paskolinta stambi pinigų suma. Istoriografijoje teigiama, kad ilga viešnagė Romoje Bažnyčios susirinkimo metu galėjo Radvilą paskatinti kai kurioms naujovėms, pavyzdžiui, kapitulos statutų surašymui⁷⁶.

Todėl didikas vyskupas – nebūtinai Bažnyčios nuosmukio padarinys, kaip tai vaizdavo XIX ir XX a. pozityvistinė istoriografija⁷⁷, besiremianti tendencingu pranešimu to paties Laskio, kuris grįžęs iš Vilniaus, 1518 m. spalio 23 d. pranešime Gniezno kapitulos susirinkime padėtį Vilniaus vyskupijoje apibūdino kaip „labai suirusią ir netvarkingą“⁷⁸. Iš negausių šaltinių rekonstruojamas Alberto Radvilos paveikslas – tai vyskupas didikas, kuriam kilmė ir turtas, valdžia ir tarnystė Bažnyčiai, socialinis prestižas ir dosnumas vargšams buvo tarpusavyje neatsiejamai susiję dalykai.

⁷⁴ Jolita Liškevičienė, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 115.

⁷⁵ Marceli Antoniewicz, *Protoplaści książąt Radziwiłłów...*, p. 36.

⁷⁶ Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai...*, p. 44.

⁷⁷ 1912 m. išleistoje Vilniaus vyskupijos istorijoje Janas Kurczewskis, išskirdamas Albertą kaip pirmąjį didiką vyskupijos soste, konstatuoja, kad taip prasidėjo tendencija, neretai žalinga diecezijai (Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 33).

⁷⁸ Piotr Tańkowski, *Jan Łaski...*, p. 88.

Vyskupas Jurgis I Radvila. Lietuva, XVII a., drobė, aliejus, 105,5x74, BPM BP 575
 (nuotr. autorius Arūnas Baltėnas ©)

KUN. KĘSTUTIS SMILGEVIČIUS

KARDINOLAS JURGIS RADVILA (1556–1600): GALIA
KATALIKYBĖS TAPSMO IR SKLAIDOS TARNYSTĖJE

I. ISTORINIS KONTEKSTAS

Galia ir valdžia, turtai ir kuo garbingesnė kilmė – tokie siekiai nebuvo ir nėra svetimi bet kurioje istorinėje epochoje gyvenusiems ir gyvenantiems visuomenės ar politikos veikėjams. XVI a. į galią bei jos instrumentalizacijos galimybes pažvelgta nauju žvilgsniu, suklestėjo ištisas literatūros žanras, siekęs patarti galią turintiesiems ne tik, kaip gyventi, atitinkant magnatų luomui keliamus lūkesčius ir reikalavimus, bet ir kaip konkrečiai paveldėta, suteikta ar kitaip įgyta galia naudotis. Vieno garsiausių Florencijos Respublikos sūnų Niccolò di Bernardo dei Machiavellio (1469–1527) didysis veikalas *Kunigaikštis (Il principe, 1513)* paženklino paradigmų kaitą: galia įgytos politinės ir asmeninės naudos siekis prarado savo „blogą skonį“ ir tapo pripažinta politinio bei visuomeninio veikimo paskata ar tikslu. Florencijos Respubliką 1535 m. pakeitusi Toskanos Didžioji Kunigaikštystė tarytum užantspaudavo šią kaitą ir tapo pavyzdžiu kitoms žemyno dinastijoms. Atrodė, kad utilitaristinės Machiavellio hipotezės, samprotaujančios, jog religija – tai tik naudingas galios įrankis¹, o Dievo baimę pakeičia baimė neįtikti valdovui, ėmė pildytis.

XVI a. aiški paradigmų kaita lengvai atpažįstama ir politinio-religinio idealo fragmentacijoje. XV a. dar visur (išskyrus Prancūziją) oficialiai pripažįstama krikščioniškojo universalizmo vertė, *res publica christiana*, ir Šventosios Romos imperijos kaip tautų šeimos idėja XVI a. užleidžia vietą ankstyvajam nacionalizmui bei konfesionalizacijai. Neatsitiktinai

¹ Niccolò Machiavelli, *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, Milano: BUR Rizzoli Classici, 2011, p. 91–97.

ir LDK XVI a. pradžioje imama vėl ieškoti įkvėpimo tikroje ar menamoje praeityje, kuomet dar negyventa bendroje valstybėje su lenkais, suklesti lietuvių kilmės iš romėnų mitas, vad. Litalijos idėja. Religinėje srityje net Martyno Liuterio sąjūdis, pats buvęs Vakarų krikščionybės skilimo priežastimi, labai gretai išsišakoja į daugybę kelių, šiandien vadinamų protestantų Reformomis. Vienybėje su popiežiumi likusi Bažnyčia Tridento susirinkimo metu apsibrėžia savo tapatybę iš naujos, konfesinės perspektyvos, „krikščionybės“ sąvoką keičia „katalikybės“ sąvoka, bet politinėje plotmėje Roma, skirtingai nei XV a., nebesuvokiama kaip vienintelis, universalus autoritetas, o tik kaip vienas iš centrų. LDK krikščionybės situacija XVI a. viduryje gana savita: nors beveik visi gyventojai pakrikštyti, bet atokiose kaimo vietovėse dar atliekami gyvulių aukojimai, o žemiausių socialinių sluoksnių religinio išprusimo lygis neretai yra beveik nulinis. Tad Tridento mieste vykstant Visuotiniam Bažnyčios susirinkimui (1545–1563), tiek Medininkų, tiek ir Vilniaus vyskupijose savo užbaigimo dar tik laukė 1387 ir 1416 m. prasidėjęs krikščioninimo procesas. Chronologiškai ir turinio požiūriu ši užduotis LDK sutapo su katalikybės kaip konfesijos apsibrėžtimi ir tapsmu.

XVI a. pradžioje Lietuvos ir Lenkijos luominėse visuomenėse baigėsi XIV a. antroje pusėje prasidėjęs procesas, kuriuo siekta teisiškai įtvirtinti išimtinę kilmingųjų teisę į visas bent kiek žymesnes valstybines ir bažnytines pareigybes. 1505 m. Aleksandro Jogailaičio ketvirtus metus valdomos Lenkijos Radomo Seimas kodifikavo išimtinę kilmingųjų teisę užimti ne tik vyskupo, bet ir prelato, katedros ar koleginės bažnyčios prepozito vietą². Pasiskundus, kad į bažnytines pareigybes bando prasmukti prasčiokai, 1510 m. Žygimantas Senasis Krokuvoje išleido konstituciją (pakartotą 1550 m.), kurioje pažadėjo savo pirmtakų papročiu neleisti prasčiokams tokių pareigybų užimti³. Aukštosios bažnytinės pareigybės

² Ioannes Herbortvs, *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta*, Cracoviae: [Lasarus Andrysowic], 1563, l. 185v: „Sanximus, conſtituimus, et irreuocabiliter decreuimus: Ut de cætero ad Cathedrales Eccleſias, in Episcopos in eiſdem Eccleſiis, in Prælatos: in Collegiatis vero Eccleſiis, ad principales Dignitates, homines tantummodo de corpore eiſdem Nobilitatis poſſint promoueri“.

³ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założeńia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djeceży wileńskiey, oraz wykaz*

Lenkijoje nuo to laiko tapo jau nebe *de facto*, bet *de iure* rezervuotomis magnatų giminių nariams. Praėjus tik dvejiems metams nuo Radomo seimo, su Alberto Radvilos episkopato pradžia, ši praktika įsigalėjo ir Vilniaus vyskupijoje.

Koks efektyvus gali būti turimos galios naudojimas religinėje sferoje įtikinamai pademonstravo LDK XVI a. viduryje išsiskyręs konfesionalizacijos procesas. Bajorai, turintys patronato teisę, pakeitę konfesiją, savo ar savo protėvių statytas bažnyčias nieko neatsiklausdami kartais tiesiog perduodavo reformatams, taip palikdami savo pavaldinius katalikus nepavydėtinoje situacijoje. Tik kiti galingieji – jei tokių būtų atsiradę – galėjo situaciją pakeisti į Tridento susirinkimą susirinkusios Bažnyčios naudai. Tokioje politinėje ir kultūrinėje aplinkoje, Lukiškėse, Neries upės slėnyje⁴, miškingoje ir gražioje Vilniaus užmiesčio vietovėje, 1556 m. gegužės 31 d. gimė antrasis kunigaikščio Mikalojaus Radvilos ir Elžbietos Šydloveckos sūnus Jurgis. Kiekvienas jam būtų galėjęs pavydėti jo kilmės.

Jo tėvas, Šventosios Romos imperijos kunigaikštis M. Radvila (1515–1565), dėl savo barzdos spalvos pramintas „Juoduoju“, buvo turtingiausias ir galingiausias LDK magnatas. Jį, karalienės Barboros Radvilaitės pusbrolių, nors karalienės ir ne itin mėgiamą, su Žygimantu Augustu siejo ypač glaudūs santykiai, tad nenuostabu, kad jau 1552 m. savo rankose jis sutelkė dvi geidžiamiausias Kunigaikštystės pareigybes – Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio. „Tikrasis Lietuvos karalius“⁵ – taip taikliai 1850 m. jį apibūdino lenkų istorikas grafas Maurycijus Ignacas Aleksandras Dzieduszycki, rašęs M. J. A. Rychcickio slapyvardžiu. 1547 m. imperatoriaus Karolio V suteiktas šv. Romos imperijos kunigaikščių titulas, 1551 m. iš karaliaus gauta išimtinė teisė saugoti

kościółów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych (toliau – *Biskupstwo wileńskie*), Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 125, 2 past.

⁴ Stanislaus Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, Parisiis – Bruxellis: Apud Victorem Palme (Parisiis), apud G. Lebrocquy (Bruxellis), 1877, p. 120.

⁵ [Maurycy Ignacy Aleksander Dzieduszycki] Maurycy Ignacy Aleksander Rychcicki, *Piotr Skarga i jego wiek*, t. 1, Kraków: W zakładzie Wydawnictwa dzieł katolickich, 1850, p. 61: „Radziwiłł byłto istny król Litewski, wyrocznia szlachty!“.

didžiojo kunigaikščio archyvo (vad. Lietuvos Metrikos) dokumentus Radvilų šeimos archyve Nesvyžiuje – tai tik du išskirtinio Radvilų statuso ir galios pavyzdžiai. Tokių privilegijų, kokias turėjo Jurgio tėvas, valstybėje neturėjo daugiau niekas.

Radvilų šeimoje religija vaidino didelį vaidmenį. Nors kunigaikščio gyvenime ji glaudžiai siejosi su politika, vis dėlto ja neabejotinai domėtasi nuoširdžiai ir gal net aistringai. Nenuostabu, kad Reformacijoms atkeliautus į Lietuvą, M. Radvilos užimama pozicija įgalino jį tapti pagrindiniu ir svarbiausiu jų sklaidos varikliu, o drauge ir atkakliu „tobulos krikščionybės“ ieškovu. Prasidėjo atsivertimų grandinė: 1536–1540 m. M. Radvila „Juodasis“ perėjo į liuteronų konfesiją, 1550–1553 m. – į „šveicarų konfesiją“ (taip tuomet buvo vadinami evangelikai reformatai), o nuo 1563 m. iki pat mirties intensyviai svarstė ir antitrinitorių idėjas, taip iki galo ir neapsispręsdamas, kuri gi iš tų konfesijų geriausiai atskleidžia „tikrąją krikščionybę“. Gali būti, kad būtent šie skausmingi svarstymai, o galbūt ir nusivylimas tapo vyriausiojo Mikalojaus sūnaus, o vėliau ir kitų trijų sūnų grįžimo į „didžiąją Bažnyčią“ jei ir ne priežastimi, tai bent akstinu. 1616 m., vyresniojo Jurgio Radvilos brolio Mikalojaus Kristupo, vadinamo „Našlaitėliu“, laidotuvių Nesvyžiuje metu, Martynas Vidzevičius savo pamoksle citavo paskutinį M. Radvilos „Juodojo“ laišką, kuriame šis kaltinęs antitrinitorių veikėjus jį nuvedus „taip toli, kad jis jau nebežinojęs kuo tikėti“⁶.

2. VAIKYSTĖ IR JAUNYSTĖ

Kaip minėta, Nesvyžiaus ir Olykos kunigaikštis Jurgis Radvila gimė 1556 m. gegužės 31 d. Lukiškėse. Jis buvo šeštasis vaikas šeimoje. Už jį vyresni – brolis Mikalojus Kristupas (1549–1616), seserys Elžbieta (1550–1591), Sofija (1552–1608), Ona (1553–1590) ir dar vaikystėje miręs broliukas Jonas (1554–1557). Po Jurgio gimimo

⁶ Marcin Widziewicz, *Kazanie na pogrzebie Jasnie Oświeconego Páná Je(go) Mości Páná Mikołaiia Chrysztofa Radziwiła, Książęcia Pánstwa Rzymkiego Ná Obyce y Nieświeżu, Hrabi ná Szydłowcu y Mir, Woiewody Wilenskiego, Száwelskiego Ćc. Ćc. Stárosty, Miáne w Kościele Nieświeżkim u Oycow Societatis Iesv, 9. dnia Kwietniá Roku Pańskiego 1616*, Kraków: W drukarni Franciszka Cezarego, 1616, p. 23.

Mikalojus „Juodasis“ ir Elžbieta Šydlovecka susilaukė dar dviejų sūnų ir dukters – Alberto (1558–1593), Stanislovo (1559–1599) ir Kristinos (1560–1580)⁷. Kai Jurgiui sukako šešeri (1562), mirė mama, o po trejų metų (1565) – ir tėvas. Wiesławo Müllerio teigimu, po mamos mirties Jurgis kuriam laikui buvęs išsiųstas į karaliaus dvarą Krokuvoje⁸. Tikėtina, kad pirmasis jaunojo kunigaikščio susilietimas su mokslu įvyko namuose Lukiškėse, globojant kuriam nors mokytam evangelikui-reformatui.

1566 m. spalio ar lapkričio mėnesį⁹, kai Jurgiui tebuvo vos dešimt metų, Romoje į katalikybę perėjo jo vyresnysis brolis. Nors pats Mikalojus Kristupas prašė šią žinią laikyti paslapyje, gandai vis tiek pasklido, ir tiek Romoje, tiek LDK bei Lenkijoje ji tapo svarstymų objektu. Prisdėjo ir tai, kad, kaip savo 1567 m. rugsėjo 13 d. laiške Hozijui liudija Vilniaus vaitas Augustinas Rotundas¹⁰, į katalikybę perėjo ir Jurgio seserys. Rotundas, apibūdindamas į katalikybę perėjusias Radvilaites, naudoja daugiskaitą („*sororumque*“)¹¹, tad omenyje turimos dvi arba trys vyresniosios seserys. Vargiai įmanoma, kad omenyje turėta ir septynmetė jaunėlė Kristina. Dvi iš Jurgio Radvilos seserų katalikėmis išbuvo neilgai – Sofija tapo liuterone, o Ona – reformate¹². Niekas iš galingiausių šeimų atstovų septintojo dešimtmečio viduryje tokio žingsnio dar nebuvo žengęs, o juk čia kalbama ne apie bet ką, o apie M. Radvilos „Juodojo“, visų Reformacijų lyderio, vyriausiąjį sūnų, būsimąją Nesvyžiaus-Oly-

⁷ *Monumenta Poloniae Vaticana* (toliau – MPV), t. 5: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1581–1585*, d. 1: 1581–1582, ed. Edward Kuntze, Czesław Nanke, Cracoviae: Sumptibus Academiae Polonae Litterarum et Scientiarum, 1923–1933, Nr. 248, 14 past., p. 267; Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*, Warszawa: Semper, 2000, p. 25.

⁸ Wiesław Müller, „Radziwiłł Jerzy h. Trąby (1556–1600)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków, 1987, t. 30/2, sąs. 125, p. 229.

⁹ Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, p. 323.

¹⁰ Šis laiškas iki Antrojo pasaulinio karo buvo saugomas Frauenburgo katedros kapitulos archyve (D. 33, f. 117). Čia remiamasi jo ištrauka, cituojama Henryk Barycz, „Dziennik podróży do Włoch biskupa Jerzego Radziwiłła w 1575 r.“, in: *Kwartalnik historyczny*, Lwów, 1935, t. 49, p. 342, 1 past.

¹¹ *Ibid.*

¹² Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, p. 46.

kos kunigaikščių giminės galvą. Kartais šiame lemtingame „Juodojo“ atžalų žingsnyje išvelgiama tik buvusio nuncijaus Lenkijoje Giovanni Francesco Commendone ir jėzuitų įtaka, tikra ar menama liga, galima politinė nauda, bet svarstyтина prielaida galėtų būti ir M. K. Radvilos asmeninė patirtis. Jei tiesa tai, ką apie M. Radvilos „Juodojo“ dvejonę 1616 m. prie „Našlaitėlio“ kapo kalbėjo M. Vidzevičius, tuomet pasidaro visai tikėtinas ir kitas atsivertimo dėmuo – nelinksmas paskutiniaisiais savo gyvenimo metais abejonėse bei nusivilyme paskendusio tėvo pavyzdys.

Kaip minėtame 1567 m. rugsėjo 13 d. laiške liudija Rotundas¹³, našlaičiais likę Jurgis, Stanislovas ir Albertas tęsė savo mokslus Nesvyžiuje, kur juos mokė keli evangelikų-reformatų konfesijai priklausančios auklėtojai ir pedagogai. Neabejotina, kad 1569 m. Jurgis jau buvo neblogai išsimokslinęs jaunuolis. Kai jam sukako 14 metų, Mikalojus Kristupas jį ir jo abu jaunesnius brolius išsiuntė studijoms į Leipcigo universitetą. Nors ir universitetinės, šios studijos nedaug kuo priminė šiuolaikines mokslines studijas. Mokslinis-kultūrinis išprusimas, kurio pagausinti trys berniukai atvyko į Leipcigą, pirmiausiai turėjo instrumentinę reikšmę: pasitarnauti politinių-diplomatinių gebėjimų, būtinų vadovaujančias pareigas einančiam aristokratui, formavimuisi. Kaip teisingai pastebi Jūratė Kiaupienė, tokios XVI a. didikų studijos tarnavo tam, kad pastarieji „išmoktų valdyti ir reprezentuoti valstybę“¹⁴.

Nėra žinoma, kur ir kada Jurgis Radvila pirmąkart susitiko tėvus jėzuitus, degančius uolumu ir išsilavinusius, tikrus „atvertinėjimo“ meistrus, bet tarp jų užsimezgė draugystė, jie tapo jo patarėjais ir dvasios tėvais. Jėzuitai buvo tie žmonės, kurie mokėjo įtikinamai atsakyti į klausimus apie religiją. Paaugliui, ieškančiam aiškumo, jėzuitai tapo tikra dangaus dovana. Šalia aiškių, sistemingų jėzuitų atsakymų Jurgiui prieš akis buvo ir „atsivertėlio“ vyresniojo brolio pavyzdys. Neatmestina galimybė, kad Mikalojus Kristupas kokiame nors laiške pasipasakojo

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Jūratė Kiaupienė, *„Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius: Kronta, 2003, p. 225.

Jurgiui apie savo kelio atsivertimo link priežastis. Kaip ten bebūtų, lemtingą žingsnį į katalikybę Jurgis žengė ne Leipcige.

Jurgis Radvila baigė studijas 1572 m. Grįždamas į Lietuvą, jis apsisustojo Poznanės jėzuitų kolegijoje. Tai buvo viešnagė pas tuos, kurie jau niekad nenustos buvę Radvilos bendraminčiais. Gali būti, kad būtent Poznanėje Jurgis pirmą kartą pajuto pašaukimą stoti į Jėzaus Draugiją.

Grįžimas į Lietuvą Jurgiui nereikšė nuobodžiavimo. Priklausymas pirmajai Lietuvos giminei bei atsakingos vyriausiojo brolio pareigos leido numanyti, kad teks ne tik dalyvauti aukštuomenės pobūviuose, bet ir prisiliesti prie politinio-diplomatinio valstybės likimo formavimo. Taip ir atsitiko 1573 metais. Seimui išrinkus Lenkijos karaliumi Henriką Valua, Jurgis kaip LDK maršalo M. K. Radvilos palydovas buvo pakviestas į oficialios Lenkijos-Lietuvos diplomatinės delegacijos kelionę Paryžiu¹⁵. Misija jaunuoliui buvo neabejotinai labai įdomi: turėtas būti oficialiai informuotas apie savo išrinkimą, o vėliau – parodytas į Krokuvą naujasis monarchas, keliauti reikėjo per daugelį Šventosios Romos imperijos valstybių, o ir pati kelionė planuota patogiausiu keliavimui metų laiku – vidurvasarį. Tad ši valstybinė misija buvo tikra Dievo dovana.

3. PERĖJIMAS Į KATALIKYBĘ IR BAŽNYTINĖS KARJEROS PRADŽIA

Ypač aukštos kilmės asmenims visuomenėje ir Bažnyčioje seniau daryta nemažai išimčių iš bendrųjų taisyklių. Nesunku suprasti tokią praktiką: turtingi ir galingi aristokratai norom nenorom jau nuo savo gimimo tapdavo politikais. Dar lopšyje gulinčioms galingųjų naujagimėms jau būdavo ieškoma jaunikių, o berniukams, priklausomai nuo majorato, vyresniųjų būdavo projektuojama valdovo, karvedžio ar Bažnyčios hierarcho ateitis. Tad visiškai nenuostabu, kad ir Jurgio gyvenime daug įvykių apibūdintini žodžiais „anksčiau nei“. Vyskupu jis tapo anksčiau nei dvasininku, kardinolu – dar prieš savo vyskupiškąją konsekraciją, o jo vyskupiškosios karjeros projektavimas jau buvo baigtas dar prieš

¹⁵ *Diariusz poselstwa Polskiego do Francji po Henryka Walezego w 1573 roku*, ed. Adam Przyboś, Roman Żelewski, (ser. *Materiały komisji nauk historycznych*, 8), Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1963, p. 3.

jam tampant kataliku. Pats metas klausti: o kada Jurgis Radvila perėjo į katalikybę? Cirkuliuoja penkios jo konversijos datos. Ikonografinis šaltinis – Jurgio Radvilos portretas iš Vilniaus vyskupų portretų galerijos – inskripcijoje skelbia, kad tai įvykę, kuomet Jurgiui buvo dvylika metų, taigi tarp 1568 m. gegužės 31 d. ir 1569 m. gegužės 30 d.¹⁶ Paulius Jatulis savo straipsnyje *Lietuvių enciklopedijoje* teigė, jog tai įvykę 1572 m.: Jurgis „[Vilniaus] kolegijos rektoriaus T. St. Varševickio 1572 priimtas į Kat. Bžn.“¹⁷. Romos jėzuitų archyve saugomoje *Vilniaus kolegijos istorijoje (1568–1574)* teigiama, kad Jurgis Radvila su keliais šeimynykščiais į Katalikų Bažnyčią priimtas Vilniuje 1573 m. birželio 2 d.¹⁸. Henryko Barycziaus – Jurgio Radvilos kelionės į Italiją dienoraščio paskelbėjo – manymu, tai įvykę 1573 m. rugsėjo 2 d.¹⁹, o Zenonas Ivinskis teigia, kad tą dieną Jurgis „apsisprendęs tapti kataliku“²⁰. 1987 m. W. Müllerio parašytoje Jurgio Radvilos biografijoje siūloma 1574 m. balandžio 11 d. data²¹. Tad kuri iš šių datų yra tikroji perėjimo į katalikybę data? Atsakymą surasti padėtų papildomi šaltinių duomenys.

Jurgis Radvila tuo metu jau nebebuvo vienintelis įžymus konvertitas. Aštuntasis XVI a. dešimtmetis buvo kupinas tokių konfesinių transformacijų. Štai 1573 m. iš ortodoksijos į katalikybę perėjo kitas būsimasis Vilniaus vyskupas, rutėnų didikas Benediktas Vaina. Iškart po Jurgio konversijos dideliu greičiu imta įgyvendinti ir jo bažnytinės karjeros programa. Kas buvo jos autorius?

Jurgio Radvilos tapimo Vilniaus vyskupu idėja priklauso M. K. Radvilai „Našlaitėliui“. Giminės Nesvyžiaus-Olykos šakai trūko galingo senatoriaus, kuris būtų galėjęs atstovauti giminės interesams valstybės

¹⁶ Liudas Jovaiša, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016, p. 58–59.

¹⁷ Paulius Jatulis, „Radvilai“, in: *Lietuvių Enciklopedija*, t. 24, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961, p. 382.

¹⁸ *Archivum Romanum Societatis Iesu*, Polonia 65, l. 118v.

¹⁹ Henryk Barycz, *op. cit.*, p. 342.

²⁰ Zenonas Ivinskis, „Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje“, in: Zenonas Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 4: *Krikščionybė Lietuvoje* (toliau – *Raštai*, t. 4), Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, p. 379–380.

²¹ Wiesław Müller, *op. cit.*, p. 229.

senate ir atsverti savo galybės viršūnėje esantį pagrindinį konkurentą – velionio tėvo pusbrolių, Vilniaus vaivadą (1565–1584) ir LDK kanclerį (1565–1579), Biržų-Dubingių kunigaikštį Mikalojų Radvilą „Rudąjį“²². „Rudojo“ galią tebuvo galima sumažinti jai priešpriešinant kitą, panašią galią. Tokia alternatyva Vilniaus vaivados galiai ir turėjo tapti būsimasis Vilniaus vyskupas, juk, skirtingai nuo pasaulietinių pareigų gavimo ir išlaikymo neužtikrintumo, vyskupo pareigos buvo pastovesnės ir automatiškai garantavo vietą valstybės senate. Jurgiui tapus vyskupu, būtų laimėta dviejuose frontuose: giminės Nesvyžiaus-Olykos šakai užtikrintas tiek stabilus politinis atstovavimas seime, tiek ir lemiamo įnašo į katalikybės tapsmą LDK galimybė. Niekam nebuvo paslaptis, kad Valerijonas Protasevičius (Vilniaus vyskupas 1556–1579 m.) jau buvo senas žmogus ir sunkiai sirgo. O kas, jei Roma jam paskirtų jauną įpėdinį – koadjutorių? Drąsiai idėjai reikėjo įtakingų rėmėjų. „Našlaitėlis“ kreipėsi į tėvus jėzuitus ir paprašė paramos šiam projektui, pažadėdamas Vilniaus kolegijai padovanoti savo Dvarykščių (balt. *Дворышча*) dvarą, jei tik, kaip savo 1574 m. rugsėjo 7 d. laiške rašė Petras Skarga, „jo brolis Ponas Jurgis Romoje būtų paskirtas Vilniaus Garbingiausiojo Koadjutoriumi“²³. Šiame savo laiške Jėzaus Draugijos generolui Everardo Mercuriano Skarga parėmė šią Mikalojaus Kristupo idėją argumentuodamas taip: „Rašiau Jums, gerbiamasis Tėve, jog, kad padėtume Ponui Maršalkai išrūpinti jo broliui koadjutoriją, ypač reikalinga mūsų parama, nes į mūsų rekomendacijas ir liudijimus atsižvelgiama labiau, nei daugelis mano“²⁴. Šv. Sostas sutiko su šia idėja, bet iškėlė keletą reikalavimų: iš kandidato rūmų turi būti iškraustyta nuo 1555 m. ten veikianti reformatų bendruomenė, o pats jaunuolis turi įgyti teologijos

²² Apie jį žr. Raimonda Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2002.

²³ *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566–1610* (toliau – *Listy ks. Piotra Skargi*), ed. Jan Sygański, Kraków: Nakładem wydawnictw Towarzystwa Jezusowego, 1912, Nr. 32, p. 57: „[...] si modo frater suus Dnus Georgius Romae fiat Coadiutor Rmi Vlnensis declaratus“.

²⁴ *Ibid.*: „Scripsi Vrae Rdae Pti Dnum Marsalcum in iuvando suo fratre ad perficiendam Coadiutoriam, nostram operam summopere requisivisse, quod nostrorum commendationes vel testimonia plus habere momenti, quam aliorum arbitraretur“.

žinių. Protasevičiaus reakciją į šią idėją įvairūs autoriai aprašo labai skirtingai: vieni jį teigia pradžioje priešinusis, o vėliau nusileidus, kiti gi – su džiaugsmu tokią žinią sutikus. Vis dėlto, turint omenyje tiek ano meto, tiek šiuolaikines patirtis, įtikinamesnė atrodo pirmoji prielaida. Kaip ten bebūtų, 1574 m. Vilniaus vyskupas sutiko, kad jo koadjutoriumi būtų nominuotas aštuoniolikmetis pasaulietis kunigaikštis Jurgis Radvila.

Nuncijus Lenkijoje Vincenzo Laureo apie planus siūlyti Jurgį Radvilą Vilniaus vyskupo koadjutoriumi sužinojo tik 1574 m. birželį, Jurgiui jau perėjus į katalikybę²⁵. Nuncijus Krokuvoje tuoj pat sudarė pirmąją informacinį procesą, bet dokumentų į Romą neišsiuntė, nes kandidato rūmų kieme ir toliau veikė dar tėvo laikais pastatyti reformatų maldos namai²⁶.

Vienam iš „Juodojo“ sūnų atsivėręs karjeros šansas, galėtume sakyti, leido ir Vilniaus vaivada M. Radvilai „Rudajam“ vienai dienai pasijusti kataliku. Renkantis tarp konfesinių įsitikinimų, dviejų giminės šakų varžytuvių dėl įtakos ir bendros Radvilų giminės galios padidینimo, „Rudasis“ pasirinko pastarąją²⁷. Jis sutiko su savo giminaičių katalikų prašymu, ir reformatai per rekordiškai trumpą laiką – vos dvi savaites – buvo iškeldinti iš Lukiškių rūmų. Reformatams išsikėlus į Minsko kašteliono Jono Glebavičiaus rūmus, Jurgio kelyje į koadjutorystę kliūčių nebeliko. Spalio 5 d. Skarga apie reformatų iškraustymą laišku informavo Lenkijos jėzuitų viceprovincijolą Francisco Suniero²⁸, o spalio 6 d. nuncijus į Romą išsiuntė ir savo surinktą informaciją apie Jurgį²⁹. Savo pažadą atsilyginti už pagalbą ištęsėjo ir M. K. Radvila, 1574 m. lapkričio

²⁵ Darius Antanavičius, „Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. liepos 4 d. informacinis procesas“ (toliau – *Procesas*), in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2008, t. 1, sudarė Darius Antanavičius, Darius Baronas, p. 316.

²⁶ *Acta Nuntiaturae Poloniae* (toliau – *ANP*), t. 9: *Vincentius Lauro (1572–1578)*, d. 2: *1 X 1574 – 30 VI 1575*, ed. Mirosław Korolko, Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1999, Nr. 170, p. 14.

²⁷ Tomasz Kempa, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku* (toliau – *Konflikty*), Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, p. 88–89.

²⁸ *Listy ks. Piotra Skargi...*, Nr. 36, p. 70.

²⁹ *ANP*, t. 9, Nr. 170, p. 15.

5 d. padovanojęs Vilniaus jėzuitų kolegijai Dvarykščius bei skyręs kitų pelningų beneficijų³⁰. Tų pačių metų gruodžio 18 d. popiežius Grigalius XIII, apeidamas kardinolų konsistoriją, savo breve paskyrė Jurgį jauniausiu Lietuvos istorijoje Vilniaus vyskupo koadjutoriumi, o po keturių dienų, prieš pat Kalėdas, kitos dvi apie šį įvykį informuojančios brevės buvo parašytos Vilniaus vyskupui ir Vilniaus katedros kapitulai³¹.

Roma dar nuo Respublikos laikų pirmiausiai vertino, ar *vīsų nūstatytų papročių laikantis* yra atliekamas religinis bei kitas svarbus aktas, tad nenuostabu, kad net kunigaikščio Radvilos atveju panūsta informacinį procesą pakartoti. Nuspręsta paprašyti pakartoti net tikėjimo išpažinimą, mat pirmojo išpažinimo liudijime šalia parašo pasigęsta žodelio „šitaip“ (lot. *ita*)³².

Tad kas per žmogus buvo savo studijoms Romoje besiruošiantis devyniolikmetis Jurgis? Jo dvasios tėvas Skarga apibūdina jį pačiais šilčiausiais žodžiais, pabrėžia jo dorybes ir gabumus, bet ypač išryškina tris savybes – paklusnumą (*docilitas*), imlumą patarimams ir pamokymams, bei jo didėjančią apaštalinę užsidegimą tikėjimo dalykams³³. Tai tiko abiem pusėms, o jėzuitai buvo pasirengę padėti Jurgiui išmokti kovoti „Dievo karus“³⁴. Jaunas ir inteligentiškas Šventosios Romos imperijos kunigaikštis katalikas, turtingiausios ir įtakingiausios LDK giminės atžala kaip niekas kitas tiko tokiam uždaviniui. Jaunatviška energija (tiek, kiek leido silpna sveikata) Jurgio asmenyje puikiai derėjo su dideliu asmeniniu pamaldumu. 1600 m., po ankstyvos Jurgio mirties, jėzuitas kard. Roberto Francesco Romolo Bellarmino (1542–1621) savo laiške M. K. Radvilai liudijo, kad savo studijų Romoje metais vyskupas Jurgis kasdien patarnaudavo jo aukojamoms šv. Mišioms³⁵. Vilniaus

³⁰ *Listy ks. Piotra Skargi...*, Nr. 37, p. 73.

³¹ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 5 (1570–1578), in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – *LMAVB RS*), f. 43, b. 213, l. 174v–177.

³² Darius Antanavičius, „Procesas...“, p. 317.

³³ *Listy ks. Piotra Skargi...*, Nr. 41, p. 78.

³⁴ *Ibid.*, Nr. 41, p. 79.

³⁵ Robertus Bellarminus, *Epistolae familiares*, Romae: Typis Dominici Manelphij, 1650, p. 19.

vyskupo koadjutoriui, be abejo, netrūko ir žmogiškumo, ir kartais pasitaikydavusių jaunatviškų ekscesų, bet tokie ekscesai, susiję su Jurgio, kaip itin aukštą visuomeninę poziciją užimančio asmens padėtimi, niekad nedominavo jo gyvenime ir likdavo tik rūmų pasiūnabzdėjimuose bei slaptuose Skargos pranešimuose vyresniesiems³⁶.

Kaip ir kiti trys broliai Radvilos, Jurgis – pirmiausiai tėvų jėzuitų suformuota asmenybė. 1573 m. vasario mėnesį į Vilnių atsiųstas genialus lenkų jėzuitas Skarga Jurgiui tapo ir patarėju politiniais bei visuomeniniais klausimais, ir visur lydinčiu globėju³⁷. Tam tikra prasme, Skarga Radvilai kompensavo tai, ko jis nebuvo spėjęs gauti iš tėvo (dėl ankstyvos „Juodojo“ mirties), o galbūt ir tai, ką jis būtų galėjęs, bet nenorėjo sužinoti iš jį patronizavusio vyresniojo brolio. Jau vėliau į Romą išvykusį Jurgį globoję Amžinojo Miesto jėzuitai, bet Skarga vis tiek neužmiršdavo savo dvasios sūnaus ir siūsdavo jam knygų³⁸.

Kaip daugelio kitų to meto aukštuomenės narių, Jurgio išsilavinimas buvo humanistinis, besiremiantis Antikos laikų autoriais ir Renesanso suformuotais idealais. Studijuodamas Leipcige, jis susipažino su laisvaisiais menais, o net probėgšmais mestas žvilgsnis į kai kurių Vilniaus koadjutoriaus asmeninės bibliotekos knygų antraštes (Francesco Vicomercati di Milano *Quatuor libros Aristotelis Meteorologicorum Commentarii*, Venetiis 1565; Hartmann Schedel *Liber chronicarum*, Norimbergae 1493; Abraham Ortelius *Theatrum orbis terrarum*, Antverpiae 1570)³⁹ patvirtina prielaidą, kad Radvilos domėtasi Antikos ir Renesanso klasikais. Humanistinį išsilavinimą būtinu ir pagrindiniu harmoningos asmenybės formavimuisi laikė beveik visos pagrindinės konfesijos bei aukštosios mokyklos. Vilniaus akademijos paskaitų tvarkaraštyje taip pat dominuoja Antikos klasikai ir klasikinės kalbos. Neatrodo, kad Jurgiui būtų kilusi kokia nors abejonė apie Antikos ir krikščionių autorių mo-

³⁶ Plg. Raimonda Ragauskienė, *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga – XVII a.)*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2017, p. 149.

³⁷ Zenonas Ivinskis, *Raštai*, t. 4, p. 379–380.

³⁸ *Listy ks. Piotra Skargi...*, Nr. 44, p. 82.

³⁹ *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 14–16.

kymo dermę, panašią į jeronimiškąją „*Ciceronianus es, non christianus*“⁴⁰. Ciceronas, beje, buvo pagrindinis autorius, kurio išminties studentai mokytį jėzuitų vadovaujamoje Vilniaus akademijoje.

Jaunojo koadjutoriaus humanistines pažiūras atspindi ir trumputis, Venecijoje nutrūkstantis Jurgio kelionės į Romą dienoraščio tekstas⁴⁰, ypač jo pabaiga, parašyta įvažiavus į *Serenissima* – Šviesiausiąją (pažodžiui verčiant – Giedriausiąją) Venecijos Respubliką: čia apstu ir susižavėjimo architektūros šedevrais, ir džiaugsmo, išvydus su Antikos herojais siejamas vietas. Kita vertus, šiame devyniolikmečio paauglio kelionės dienoraštyje nereikėtų per daug nuodugniai ieškoti tų Jurgio asmenybės bruožų, kurie vėliau išgarsins jį kaip neeilinį politiką bei diplomata: susitelkimo ties idėja ir gana praktinio proto, polinkio į sprendimų paiešką ir galimybių svarstymą, t. y. savybių, būdingų politikams, diplomatams ir daugeliui aukščiausiojo luomo atstovų.

Albertas ir Stanislovas Radvilos į katalikybę perėjo 1574 m. pabaigoje⁴¹. Manieringa lotynų kalba rašiusio XVIII a. jėzuitų istoriko Stanislovo Rostovskio teigimu, 1575 m. kovo 31 d. vyskupas Jurgis su kitais trimis savo broliais dideliu Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje susirinkusių tikinčiųjų džiaugsmui priėmė šv. Komuniją, o po kelių dienų Protasevičius suteikęs savo koadjutoriui ir jo broliams Sutvirtinimo sakramentą⁴². Tais pačiais metais jaunas vyskupas tapo ir dvasininku, ir „minoristu“: jam buvo iškirpta tonzūra bei suteikti keturi žemesnieji ostijarijus, skaitovo, egzorcisto ir akolito šventimai⁴³.

Rūpinantis sava bažnytine karjera, nebuvo užmiršti ir tik prieš šešerius metus į Lietuvą atvykę tėvai jėzuitai. 1575 m. balandžio 16 d. Mikalojus Kristupas ir Jurgis Radvilos savo Lukiškių valdoje dovanojo Vilniaus kolegijai sklypą jėzuitų klierikų poilsiavietei statyti⁴⁴.

⁴⁰ Darius Antanavičius, „Jurgio Radvilo pirmosios kelionės į Italiją dienoraščio originalas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2005, t. 19, p. 201–241.

⁴¹ Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, p. 90.

⁴² Stanislaus Rostowski, *op. cit.*, p. 55.

⁴³ Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, Roma, 1972, t. 7, p. 258.

⁴⁴ Paulius Rabikauskas, „Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Roma, 1968, t. 6, p. 366.

1575 m. spalio 11 d. Jurgis su savo jaunesniuoju broliu Albertu iš Radviloms priklausiusių Buivydiškių išvyko studijuoti į Romą. Kaip minėjome, beveik prieš metus Albertas buvo perėjęs į katalikybę, tad kelionė į Romą – pasaulinį katalikybės centrą – jam neabejotinai turėjo būti labai įdomi. Jurgis Radvila buvo pirmasis Vilniaus vyskupas, keliau- vęs į Romą ir ten ilgesnį laiką gyvenęs⁴⁵.

Nuo pat atvykimo į Amžinąjį Miestą Jurgis su broliu tapo žvaigždėmis. Juos asmeniškai globojo popiežius Grigalius XIII, o vienu jau- nojo koadjutoriaus profesoriumi ir rėmėju buvo būsimasis šventasis ir Bažnyčios mokytojas kard. Bellarmino. Jurgiui faktiškai kasdien tekdavo susitikti su Jėzaus Draugijos paskirtu auklėtoju ir teologijos dėstytoju jėzuitu Achille Gagliardi.

Istoriografijoje dažnai pernelyg susitelkiama ties pasaulietišku Jurgio Radvilos viešnagės Romoje stiliumi ir, Mikalojaus Kristupo ver- tinimu, itin didelėmis gyvenimo išlaidomis. Iš knygos į knygą keliau- ja pasakojimai apie du vyriausiojo brolio bandymus atšaukti Jurgį iš studijų (pirmąkart Jurgį užsistojo popiežius, antras bandymas buvęs sėkmingas)⁴⁶, bet kiek per mažai dėmesio kreipiamą į kitą jauno- jo Lietuvos magnato veiklos Romoje pusę: pastangas geriau pažinti katalikybės sostinę bei su jėzuitais derinamą bažnytinę-politinę veiklą Bažnyčios LDK naudai.

Būdamas Romoje, kunigaikštis Jurgis negalėjo nesirūpinti Lietuvos reikalais. Manytina, kad Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Radvilos argu- mentai nemažai prisidėjo prie to, kad popiežius apsispręstų Medininkų vyskupu paskirti Merkelį Giedraitį. 1575 m. gruodžio mėnesį atvykęs į Romą, Jurgis informavo kuriją, kad jo šeima palaiko Giedraičio kandidatūrą. Nuncijus Lenkijoje apie Radvilų poziciją savo ruožtu in- formavo kardinolą valstybės sekretorių Ptolomeo Galli⁴⁷, o šis – Šv. Tėvą.

⁴⁵ Zenonas Ivinskis, „Lietuvos ir Apaštalo Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII amž. galo), in: Zenonas Ivinskis, *Raštai*, t. 4, p. 173.

⁴⁶ Plg. Stanisław Bednarski, *Stosunki kardynala R. Bellarmina z Polską i Polakami (na podstawie korespondencji)*, Kraków: Przegląd Powszechni, 1928, p. 11–12.

⁴⁷ *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, d. 1: 1416.II.13–1609.IV.2, ed. Paulius Jatulis, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 3), Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984, p. 404–405.

Radvilų nuomonė Romai buvo svarbi, tad tikėtina, kad į argumentus atsižvelgta. Reikalas artėjo prie sėkmingos pabaigos.

Radvila Romoje taip pat galimai prisidėjo prie beveik visai nunykusios pranciškonų observantų Lietuvos provincijos reinkorporacijos į Lenkijos provinciją⁴⁸, o 1576–1577 m. siekė, kad Vilniaus jėzuitų kolegijai būtų suteiktas akademijos statusas⁴⁹.

Studijoms Romoje buvo lemta tęstis tiek, kiek ir studijoms Leipgigė – dvejus metus. Vyriausiojo brolio raginamas, 1577 m. rudenį vysk. Jurgis sugrįžo į Lietuvą.

Piligrimystės – neginčytina brolių Radvilų pamaldumo charakteristika. Nors įžymiausiu piligrimu giminėje neabejotinai buvo jos galva M. K. Radvila, bet troškimas pasimelsti šventosiose vietose pulsavo ir kitų brolių, tarp jų – ir vyskupo Jurgio širdyje. 1578 m. birželio pradžioje Jurgis Radvila su broliu Albertu per Prahą, Milaną bei Prancūziją išvyko piligrimystėn į Santjago de Kompostelą⁵⁰. Rugpjūčio mėnesį atvykęs į Prahą, Jurgis ten susitiko Mikalojų Kristupą. Šis susitikimas padėjo abiem broliams pagaliau išsiaiškinti jau pusantrų metų besitęsiantį ginčą dėl turto ir susitaikyti⁵¹. Jurgis ir Albertas Radvilos tęsė savo kelionę, kurios metu aplankė ir Portugalijos karalių.

4. VYSKUPAVIMO VILNIUJE PRADŽIA (1581–1582):

STURM UND DRANG METAI

Dideliems darbams pašauktiesiems dažnai tenka papildomi išbandymai. Vienas jų – silpna sveikata. Jaunojo koadjutoriaus atvejis – kaip tik toks. Dažniausiai vyskupą Radvilą vargino podagra ir infekcinės kvėpavimo takų ligos⁵². Podagra sirgo didelė dalis to meto galingųjų, ji buvo tapusi beveik „profesine“ stambiosios aristokratijos liga. Suvaldyti

⁴⁸ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933, p. 208, 12 past.

⁴⁹ Paulius Jatulis, „Radvilai...“, p. 384.

⁵⁰ Wiesław Müller, *op. cit.*, p. 230.

⁵¹ Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, p. 111.

⁵² Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe...“, p. 238.

situaciją padėjo išskirtinai palankios materialinės sąlygos, nes Radvilos galėjo sau leisti tai, ko nepajėgė visi kiti. Kaip sužinome iš vieno Radvilų archyve Varšuvoje saugomų 1578 m. birželio mėnesį Vilniaus koadjutoriiui rašytų laiškų, vyskupas Jurgis buvo vienas iš nedaugelio, turėjęs ne tik „savo“ gydytojus, bet ir asmeninį chirurgą – vokiečių Paulį Bransą – kuriam mokėjęs kasmetinę algą⁵³.

Jurgis dažnai sirgdavo. Be ligos neapsiėjo ir jo piligrimystė į Santjago de Kompostelą, kuri dėl šios priežasties labai užsitęsė. Jau grįždamas atgal, Radvila nusprendė pasinaudoti galimybe ir užsukti gydytis į garsiuosius Paduvos karštuosius šaltinius Venecijos Respublikoje. Ten, Paduvoje, 1580 m. jį ir pasiekusi žinia apie vysk. Protasevičiaus mirtį paskutiniąją 1579 m. dieną. Jurgis Radvila tapo Vilniaus vyskupu. Reikėjo apsispręsti, ar priimti šias pareigas, o apsispręsti buvo nelengva. Ar Radvila turėtų tapti Vilniaus vyskupu rimtai abejojo ir Skarga⁵⁴. Jurgi traukė narystė Jėzaus Draugijoje, tik joje jis matė savo pašaukimą. Galų gale, po daugelio abejonių bei popiežiaus Grigaliaus XIII padrašinimų, dvidešimt ketverių metų amžiaus vyskupas, dar net nebūdamas subdiaconu, apsisprendė tapti vienos didžiausių ir, pasak apaštalinio nuncijaus Giovanni Andrea Caligari, „vienos iš labiausiai apleistų“⁵⁵ Europos vyskupijų ganytoju. Padaręs šį lemtingą sprendimą, Radvila namo vis dėlto neskubėjo. Jis toliau tęsė gydymąsi Paduvoje ir apsisprendė išvykti tik 1581 m. sausio mėnesį. Prieš išvažiuodamas, Radvila sausio 7 d. iš Paduvos parašė laišką kard. Carlo Borromeo (1538–1584), prašydamas informacijos apie tai, kaip tvarkoma Milano arkivyskupija ir ką iš tos pavyzdinės patirties Jurgis galėtų pritaikyti Vilniuje – toje, anot Caligari, „vienoje iš labiausiai apleistų“ vyskupijų⁵⁶.

⁵³ Raimonda Ragauskienė, *Mirties nugalėti nepavyko...*, p. 334.

⁵⁴ *Listy ks. Piotra Skargi...*, Nr. 59, p. 114.

⁵⁵ *Monumenta Poloniae Vaticana* (toliau – MPV), t. 4: *I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581*, ed. Ludovicus Boratyński, Cracoviae: Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis apud bibliopolam Societatis Librariae Polonicae, 1915, Nr. 285, p. 522: „la quale è una delle deserte che ci sia“.

⁵⁶ MPV, t. 4, Nr. 347, 5 past., p. 624: „Dovend'io andare al mio vescovato di Vilna, dove desidero far qualche frutto che conviene a buon pastore, ho pensato di ricorrere in questo mio bisogno alla pietà di V. S. Ill-ma, la quale insegna ogidì a tutti

Tos pačios kelionės namo (kuri vietoj dviejų užtruko daugiau nei šešis mėnesius) metu, Radvila susitiko popiežiaus legatą jėzuitą Antonio Possevino ir paprašė jo patarimų savo būsimai vyskupo tarnystei. Atsakydamas į šį prašymą, Possevino 1581 m. liepos 5–12 d. Dysnoje (balt. *Дзісна*) parašė memorandumą, pavadintą *Būdas padėti Vilniaus vyskupijai ir Lietuvai, kur taip pat kalbama apie Lietuvos padėtį (Episcopatus Vilnensis et Lituaniae adiuvandae ratio, in qua de statu item Lituaniae agitur)*. Tai buvo detali ir sistemiška veiksmų programa, skirta jaunajam Vilniaus vyskupui. Pagrindiniai šios programos elementai buvo sąlygų dvasinio gyvenimo ir liaudies pamaldumo praktikoms sukūrimas, aktyvus darbas pašaukimų sielovados srityje, materialinė parama švietimo institucijoms, jaunuolių iš žemesnių socialinių sluoksnių ruošimas bažnytinėi karjerai, kunigų seminarijos įsteigimas, eretikų, schizmatikų, žydų ir musulmonų atvertimas į katalikybę, „gerų knygų“, taip pat ir slavų bei arabų kalbomis, spausdinimo ir platinimo kampanija, kilmingų pasauliečių sielovada bei klebonų ir vikarų švietimas⁵⁷.

Nepaprastai ilgai užtrukusioje kelionėje namo Jurgis tikriausiai ne kartą pamąstydavo, kad tampa trečiuoju vyskupu savo garbingoje giminėje. Albertas (Adalbertas) Radvila 1507 m. rugsėjo 10 d. – 1519 m. balandžio 19 d. buvo ėjęs Vilniaus, o Mikalojus (II) Radvila nuo 1515 m. liepos 6 d. iki 1529 ar 1530 m. – Medininkų vyskupo pareigas, bet Radvilų giminės galia, turtai ir politinis vaidmuo nuo tada buvo labai išaugę. Velionis Mikalojus „Juodasis“ Radvilų giminę buvo iškėlęs į pirmosios magnatų šeimos valstybėje vietą. Po Radvilaitės ir Žygimanto Augusto mirties situacija pasikeitė, bet ir Steponas Batoras šeimai buvo palankus. Kiek ilgai Radviloms pavyks toje viršūnėje išsilaikyti? Neabejotina, kad šis klausimas ne kartą iškildavo ne tik M. K. Radvilai, bet ir į namus keliaujančiam naujam Vilniaus vyskupui. Viena buvo aišku – turima valdžia buvo kaip niekad reikalinga norint padėti ka-

i vescovi di christianità il vero modo di reggere le lor chiese. La supplico per tanto si degni mandarmi le constitutioni o gli atti della chiesa sua di Milano, perchè dalla lettione di quelle io possa imparare il vero governo ecclesiastico a servitio di Dio et di S. chiesa. Il che io riceverò per singolarissimo favore da V. S. Ill-ma, la quale sì come io osservo et inchino, così piaccia a Dio che, almeno in qualche parte, possa imitarla“.

⁵⁷ *Ibid.*, Nr. 20, p. 841–845.

talikybei šaknytis toje visuomenėje, kurios viena dalis dar turi tapti tikrai krikščioniška, o kita jau yra išsidalijusi į konfesines stovyklas.

Iškilmingas ingresas į Vilniaus katedrą įvyko trečiadienį, 1581 m. rugpjūčio 2 d.⁵⁸ Jau po kelių dienų naujasis vyskupas pradėjo reformuoti vyskupiją⁵⁹. Rugpjūčio 4 d. jis liepė konfiskuoti dalį evangelikų knygų iš spaustuvininko, o kitą dalį nupirko pats. Greičiausiai tai buvo kai kurie neparduoti „Juodojo“ rūpesčiu išverstos ir išspausdintos Brastos *Biblijos* egzemplioriai⁶⁰. Viena dalis *Biblijos* tiražo buvo knygų prekyba besivertusių spaustuvininkų rankose, o kita iki tol saugota Radvilų rūmuose Lukiškėse, Nesvyžiuje, Biržuose ir kitur. Velionio M. Radvilos „Juodojo“ valia, pajamos iš *Biblijos* pardavimo turėjo būti skirtos būsimos reformatų mokyklos Vilniuje atidarymui. Atrodo, kad Mikalojus Kristupas ir Jurgis surinko ir saugotas, ir nupirktas, ir konfiskuotas knygas. Būtent jos vyskupo nurodymu buvo viešai sudegintos aikštėje priešais parapinę Šv. Jono bažnyčią⁶¹. Rugpjūčio 12 d. jis išleido dekretą, nustatantį knygų spausdinimo ir pardavimo taisykles Vilniaus vyskupijoje. Juo buvo uždraudžiamas knygų, neturinčių vyskupiškojo *placeat*, spausdinimas ir pardavimas⁶². Šiuo sprendimu bandyta perimti naujos, Vilniuje itin greit besiplečiančios spaustuvių ir spaudos rinkos kontrolę, o drauge ir pradėti kontroliuoti idėjas, plintančias spausdintų knygų pavidalu. Jau po M. K. Radvilos „Našlaitėlio“ mirties 1616 m. buvęs paskleistas gandas, kurį noriai kartojo ir XIX a. rašytojai⁶³, kad pats „Našlaitėlis“ supirkinėjęs tėvo *Biblijos* tiražo likučius, kad tam išleidęs milžinišką 5000 dukatų sumą ir kad visa tai su broliu Jurgiu Vilniuje sudeginęs. Vis dėlto didelis iki šiandien išlikusių egzempliorių skaičius rodo, kad kronikininkų buvo kiek perdėta. Didelės ir kryptingos Brastos *Biblijos* supirkinėjimo ir deginimo akcijos galimybė šiandien

⁵⁸ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 6 (1578–1585), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 214, l. 160v.

⁵⁹ *Listy ks. Piotra Skargi...*, Nr. 75, p. 160.

⁶⁰ Tomasz Kempa, *Konflikty...*, p. 144–145.

⁶¹ *MPV*, t. 4, Nr. 420, p. 742; Tomasz Kempa, *Konflikty...*, p. 138.

⁶² *MPV*, t. 4, Nr. 420, p. 743.

⁶³ Plg. [Maurycy Ignacy Aleksander Dzieduszycki] Maurycy Ignacy Aleksander Rychcicki, *op. cit.*, p. 207.

nebelaikoma itin tikėtina⁶⁴. Kita vertus, konfesionalizacijos amžiuje knygų deginimas nebuvo nei retas, nei vien jėzuitų aplinkai būdingas reiškinys. Štai pranciškonams observantams prielankaus popiežiaus legato Zaccaria Ferreri svečiavimosi Lenkijoje, Prūsijoje ir Lietuvoje istorijoje aptinkame, kad 1521 m. Torunėje jo ir karaliaus akivaizdoje po observanto Bernardino iš Grebovo pamokslo buvo viešai deginami Liuterio raštai⁶⁵. Neabejotina, kad tai įvyko sekant 1520 m. birželio 15 d. paskelbtos pasmerkiamosios bulės *Exsurge Domine* nuosprendžiu, kuriuo Liuterio knygos buvo pasmerktos sudeginimui. Grįžtant prie Jurgio Radvilos 1581 m. rugpjūčio mėnesį įvykdyto knygų deginimo pažymėtina, kad Vilniuje vaivadaujant Jurgio dėdei M. Radvilai „Rudajam“ galimybė kontroliuoti spausdintos minties visumą buvo nedidelė, bet jaunojo vyskupo sprendimas įėjo į istoriją kaip klasikinis galios naudojimo kontrreformacinėje kovoje pavyzdys.

1581 m. rugpjūčio pradžioje Jurgis Radvila išleido ir kitą įžymų dekretą (jo tekstas nerastas iki šiol), kuriuo įpareigojo visus beneficijų turėtojus arba reziduoti vyskupijoje, arba atsisakyti joje turimų beneficijų. Iki tol bažnytinių beneficijų turėtojai jose reziduodavo itin retai, geriausiu atveju būdavo pasamdomas vikaras sakramentams teikti. Išpildydamas Tridento susirinkimo nutarimus, naujojo vyskupo dekretas ne tik uždėjo rezidencijos pareigą, bet ir varžė beneficijų akumuliaciją, nes reikalavo iš dvasininkų gyventi ten, iš kur gaunamos pajamos. Žengtas ir kitas žingsnis: norėdamas įgyvendinti Tridento susirinkimo nutarimą ir pasikliaudamas savo galia, Radvila įsakė atsisakyti beneficijų Vilniaus vyskupijoje dviem itin įtakingiems dvariškiams: Vilniaus katedros kapitulos prelatui arkidiakonui, Krokuvos katedros kanauninkui, Varmijos katedros kapitulos prelatui kantoriumi (1579–1586), Varšuvos prepozitui ir karalienės sekretoriui Andriejui Patricijui Nideckiui (1522–1587) bei Vilniaus ir Krokuvos kapitulų kanauninkui ir karalienės pasiuntiniui Madride Stanislovui Fogelvederiui (1525–1603)⁶⁶. Kaip ir reikėjo

⁶⁴ Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka...*, p. 137; Idem, *Konflikty...*, p. 145.

⁶⁵ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, p. 212.

⁶⁶ MPV, t. 5, Nr. 83, p. 75; Nr. 191, 1 past., p. 202; Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe“, p. 248.

tikėtis, šis sprendimas sukėlė karalienės Onos Jogailaitės (1523–1596) nepasitenkinimą, tad Romos kurijai per nuncijų Alberto Bolognetti ir popiežiaus legatą t. Possevino teko glaistyti šį incidentą⁶⁷. Galiausiai net ir Radvilos valios neužteko, kad jo nutarimas įsigaliotų. Popiežius Grigalius XIII dispensavo abu karalienės dvariškius, tad Nideckis ir Fogelvederis galėjo ir toliau likti kanauninkais⁶⁸ bei pasilaikyti visas iki šiol turėtas beneficijas. Užtariant karalienei, po poros metų Nideckis netgi nesunkiai tapo Cėsių (Vendeno) vyskupu⁶⁹. Nepaisant šio incidento, Romai toks jaunojo kunigaikščio įkarštis įgyvendinant Tridento susirinkimo nutarimus buvo tikra paguoda⁷⁰, o Radvilai tai padėjo užčiuopti tridentinizacijos politines ribas. Dar ir 1586 m. kapituloje tebebuvo du kanauninkai, turėję Tridento susirinkimo uždraustas „nesuderinamas beneficijas“ (lot. *beneficia incompatibilia*)⁷¹.

Katalikybės pozicijų įtvirtinimą Vilniaus mieste ir vyskupijoje neretai lydėjo socialinės įtampos ir konfliktai. Kai 1581 m. vyskupas uždraudė reformatams giedoti laidotuvių procesijose, kurios traukdavo gatve pro vyskupo rūmus ir miesto parapinę bažnyčią į kapines, skūstasi net karaliui⁷², o kai reformatai vis tiek nusprendė tas giesmes giedoti, juos užpuolė Šv. Jono mokyklos mokiniai ir kiti karingai nusiteikę miestiečiai katalikai bei grąsinę apmėtyti akmenimis du pastorius⁷³. Kad išvengtų neramumų, 1582 m. sausio 12 d. karalius atšaukė Radvilos sprendimą, leisdamas reformatams ir liuteronams eiti su laidotuvių procesijomis pro Vilniaus katalikų parapinę bažnyčią bei šalia jos stovinčius vyskupo rūmus⁷⁴.

⁶⁷ MPV, t. 5, Nr. 109, p. 115; Nr. 117, p. 122.

⁶⁸ *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, ed. Jan Kurczewski, d. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej* (toliau – *Kościół zamkowy*, d. 3), Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 68.

⁶⁹ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 93.

⁷⁰ MPV, t. 5, Nr. 57, p. 45.

⁷¹ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 65.

⁷² MPV, t. 5, Nr. 91, p. 89.

⁷³ [Maurycy Ignacy Aleksander Dzieduszycki] Maurycy Ignacy Aleksander Rychcicki, *op. cit.*, p. 425.

⁷⁴ Tomasz Kempa, *Konflikty...*, p. 667–668.

Vilniaus vyskupui šis karaliaus nutarimas tapo dar vienu riboženkliu, ženklinančiu katalikybės teisių ir viešojo vaidmens plėtimo galimybių ribas.

Pirmuosiuose jaunučio Vilniaus vyskupo darbuose aiškiai atpažįstama velionio Protasevičiaus veiklos tąsa. Kaip ir Protasevičius, Radvila buvo itin turtingas žmogus, tad dosni parama Vilniaus jėzuitų kolegijai, prasidėjusi velionio vyskupo laikais, Radvilos buvo tęsiama. Štai 1581 m. lapkričio 4 d. vyskupas Vilniaus kolegijai galutinai padovanojo jam asmeniškai priklausiusį Žemaitkiemio dvarelį su jo nuosavybe: Volino, Perkalės ir Daugudžių kaimeliais bei Paželvio miesteliu ir dvaru, iš kurių tikėtasi 8000 florenų metinių pajamų⁷⁵.

1581 m. rudenį praėjo rūpinantis ne tik būsimos seminarijos reikalais, įvairių ūkinių, pvz., vyskupo jurisdikcijoje esančių pastatų egzempcijos, klausimų sprendimu⁷⁶, bet ir savo konsekracija. Anuomet vyskupu galėjo būti tik tas, kas buvo sulaukęs 30 metų amžiaus, o Jurgiui tebuvo dvidešimt penkeri. Vis dėlto šiuo atveju dispensos ir leidimo konsekracijai prašė ne bet kas, o pats kunigaikštis Radvila. Jo laiškas nuncijui, informuojantis apie kažkodėl be atsako likusį pirmąjį prašymą popiežiui dispensuoti nuo amžiaus kliūties, datuotas lapkričio 28 d.⁷⁷, o jau gruodžio 8–11 d. Bolognetti savo laiške kard. Galli lyg su šypsena užsiminė: „kadangi žinau, kad tikrai patenkinsite šį prašymą, mano prašymai čia būtų visiškai pertekliniai“⁷⁸.

Tarp didžiausių Radvilos nuopelnų, be abejo, yra Vilniaus kunigų seminarijos įsteigimas. Pati idėja nebuvo nauja: 1574 m. seminariją įsteigti jau buvo nusprendęs Protasevičius. Pirmąją užuominą apie sumanymą steigti Vilniaus seminariją randame M. K. Radvilos „Našlaitėlio“ 1574 m. birželio 16 d. Protasevičiui iš Krokuvos rašytame laiške.

⁷⁵ *Perpetuitas pro bonis stabilibus Žmojdki Collegio donata* (Vilnius, 1581 m. lapkričio 4 d.), in: *Archivum Romanum Societatis Iesu*, Lituania 36, l. 220–221; *Listy ks. Piotra Skargi...*, Nr. 77, p. 165; Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, d. 1: *Dzieje 153 kolegiów i domów jezuitów w Polsce*, Kraków: Drukiem i nakładem drukarni W. L. Anczyca i sp., 1905, p. 60, 1 past.

⁷⁶ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 6 (1578–1585), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 214, l. 292.

⁷⁷ *MPV*, t. 5, Nr. 130, p. 133–134.

⁷⁸ *MPV*, t. 5, Nr. 141, p. 146: „[...] perchè so non mancarà di favorirlo, i miei prieghi in questa parte sarebbono in tutto superflui“.

Dėkodamas vyskupui už pritarimą savo aštuoniolikmečio brolio Jurgio skyrimui Vilniaus vyskupo koadjutoriumi, Mikalojus kalba ir apie kunigų seminariją, apie tai, kad Trakų klebono vieta greit liks vakuojanti bei apie karaliaus Henriko pažadą skirti Trakų prepozitūros pajamas kunigų seminarijai⁷⁹. Iš karto po šio laiško parašymo, naktį iš birželio 18 į 19 d. karaliui pabėgus į Prancūziją, prasidėjo ilgas bekaralmetis, dar labiau nusilpo senuko Protasevičiaus sveikata, tad prie seminarijos idėjos nebegrižta. Galbūt jos įsteigimas sąmoningai buvo paliktas Jurgiui Radvilai.

Aštuntajame XVI a. dešimtmetyje Milano kardinolas arkivyskupas ir Jurgio Radvilos pažįstamas nuo studijų Romoje laikų Borromeo savo arkivyskupijos kandidatams į kunigystę įkūrė keletą seminarijų. Dar daugiau, 1580 m. popiežius Grigalius XIII suteikė Borromeo teisę baigusiems arkivyskupijos seminarijas suteikti teologijos mokslo laipsnius⁸⁰. Borromeo seminarijų sėkmė tapo įkvėpimo šaltiniu ir jaunajam Radvilai, panūdusiam savo vyskupijoje įkurti funkcionalią kunigų ruošimo struktūrą pagal Tridento susirinkimo pasiūlytą modelį.

Radvilai buvo aišku: Vilniui reikia kunigų seminarijos. Nepraėjus nei pusmečiui nuo iškilmingo ingresso į Vilniaus katedrą, 1582 m. sausio 12 d. kunigaikštis vyskupas Radvila įsteigė ją netoli Vilniaus jėzuitų akademijos ir jėzuitų valdomos miesto parapiinės Šv. Jono bažnyčios⁸¹. Seminarijos valdymas buvo sukonstruotas pagal radviliškąjį modelį, pagal kurį atsakomybė buvo padalinta tarp Jėzaus Draugijos, atsakingos už studijas, ugdymą bei finansų administravimą, ir Vilniaus katedros ka-

⁷⁹ *Archiwum domu Radziwiłłów. Listy ks. M. K. Radziwiłła Sierotki – Jana Zamoyskiego – Lwa Sapiehy*, ed. August Sokołowski, (ser. *Scriptores rerum Polonicarum*, 8), Kraków: Z drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki, pod zarządem Jana Gadowskiego, 1885, p. 6: „Seminarium sacerdotum też już będzie miało pomoc, skoro to probostwo w Trokach wakować będzie, o czém racz WM. nieomieszkałą wiadomość dać do mnie, skoro by na terazniejszego proboszcza co humanitus przypađło, bo już król JM. to na seminarium sacerdotum obrócić obiecał“.

⁸⁰ Alfredo Cattabiani, *Santi d'Italia: Vita, leggende, iconografia, feste, patronati, culto*, t. 1, Milano: BUR Saggi, 2007, p. 213.

⁸¹ *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, ed. Jan Kurczewski, d. 2: *Źródła historyczne na podstawie aktów kapitułnych i dokumentów historycznych* (toliau – *Kościół zamkowy*, d. 2), Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1910, p. 92–94.

pitulos, kuriai buvo pavesta seminarijos priežiūra. Pagal panašų modelį (tiesa, ne visada sėkmingai) funkcionavo ir parapinė Šv. Jono bažnyčia. Šis Radvilos sprendimas, beje, buvo pirmasis, kuris nesukėlė didelio ažiotažo ir skundų karaliui. Nors Vilniaus seminarija nebuvo pirmąją diecezinę seminariją Lietuvos ir Lenkijos valstybėje (nuo 1569 m. tokia institucija jau funkcionavo Vloclaveke (lenk. *Włocławek*)), bet nereikia pamiršti, kad panašių struktūrų neturėjo ir dauguma gilesnes krikščionybės tradicijas nei Lietuva turinčių tautų. Pakanka prisiminti, kad, pvz., Vienos vengrų seminarija (vad. *Pazmaneum*) buvo įkurta tik 1623 m., o Prahos seminarija – tik 1631 m.

Radvila dovanojo seminarijai vyskupui priklausantį pastatą Vyskupų (dabar – Universiteto) gatvėje ir, kad užtikrintų 12 klierikų išlaikymą, paskyrė seminarijai pajamas iš savo Vaizgėliškių valdos. Savo ruožtu karalius Steponas Batoras, 1582 m. balandžio 13 d. Rygoje tvirtindamas naujosios mokslo įstaigos steigimo aktą, savo paramos ženklą prijungė prie seminarijos beneficinės bazės Kaupienicos (balt. *Kaŭpeniца*; šiandien Baranovičių priemiestis) ir Luki (balt. *Лькі*) ūkius bei Naugarduko parapijos kolicijos teisę, o kiek vėliau – ir Stemplovskio mūrnamio, stovėjusio netoli seminarijos, pajamas. Medininkų vyskupas Giedraitis, kuris siuntė savo vyskupijos klierikus studijoms į Vilnių, savo ruožtu panašiai garantavo 6 klierikų išlaikymą⁸².

Iš pradžių į seminariją buvo priimami abiejų pagrindinių vyskupijoje gyvenančių tautybių – lietuvių ir rusėnų – jaunuoliai. 1585 m. liepos 10 d. pradėjus realiai veikti Vilniaus popiežiškajai seminarijai⁸³, rusėnai pradėti siųsti į šią naująją ugdymo instituciją, tad diecezinė seminarija galėjo susitelkti ties lietuvių klierikų, kurių ypač trūko, ruošimu.

Steigėjo pageidavimu seminaristų švietimas ir ugdymas buvo patikėtas Jėzaus Draugijai, tad klierikai, savaime suprantama, buvo dvasiškai ir teologiškai formuojami pagal šv. Ignaco Lojolos formacijos modelį. Klierikams tai reiškė kasdieninį Eucharistijos šventimą, kasdieninę išpažintį, šv. Komuniją tuomet, kai leidžia nuodėmklausys, taip pat

⁸² Paulius Jatulis, „Radvilai...“, p. 384.

⁸³ Artūras Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, p. 54, 283.

kasdieninę meditaciją ir sąžinės apyskaitą⁸⁴. Studijų metu seminaristams būdavo dėstoma gramatika, retorika, logika, teologija, kazuistika, giedojimas ir bažnytiniai ritai. Jei kuris iš jaunuolių studijų metu išsiskirdavo aukštesne inteligencija, jis būdavo siunčiamas tolimesnėms studijoms į Vilniaus akademiją⁸⁵.

Seminarija vyskupijai buvo ne tik ypatingos svarbos projektas, bet ir tasai, kurio gyvavimui nuolat reikėjo didelių ekonominių išteklių. Metinis vieno seminaristo išlaikymas siekė 150 auksinų⁸⁶. Nepaisant nuolatinių įplaukų iš beneficijų ir įvairių donacijų, klierikų išlaikymas nuolat reikalavo daugiau lėšų, nei seminarija jų turėjo savo dispozicijoje.

Tačiau grįžkime prie Radvilos veiklos. 1582 m. vasario 12 d. Vilniaus vyskupas sušaukė vyskupijos sinodą. Nuo paskutinio sinodo jau buvo praėję beveik 23 metai, tad sinodų tradicija vyskupijoje buvo šiek tiek primiršta. Radvilos sinodas svarstė su katalikybės didžiulėje vyskupijoje diegimu, vyskupijos struktūromis bei dvasininkų drausme susijusius klausimus. Pagrindinis dėmesys, be abejo, buvo skirtas ką tik įkurtai kunigų seminarijai bei jos materialinio egzistavimo užtikrinimui. Kaip minėta, Radvila naujai struktūrai padovanojo namus ir kai kurias beneficijas, bet seminarijos aprūpinimui to neužteko. Nuspręsta, kad seminarijai aprūpinti visi – tiek vyskupas, tiek kapitula, tiek beneficijų vyskupijoje turėtojai – skirs dalį savo iš Bažnyčios gaunamų pajamų⁸⁷. Žinoma, kad sinodas nusprendė atimti prelatūrą Vilniaus katedros kapituloje iš skandalingai pagarsėjusio Kijevo vyskupo nominato Mikalojaus Paco, viešai skelbusio Liuterio mokslą, o vėliau ir susituokusio⁸⁸.

Nežinia, ar šis sinodas išleido savo statutus. Jų galėjo ir nebūti, turint omenyje, kad mažiau nei po dviejų savaitių, 1582 m. vasario

⁸⁴ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 197.

⁸⁵ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 327.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Kościół zamkowy*, d. 2, p. 93.

⁸⁸ MPV, t. 5, Nr. 438, 11 past., p. 481; Nr. 494, p. 579; MPV, t. 6: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1581–1585*, d. 2: 1583, ed. Edward Kuntze, Cracoviae: Academia Polona Litterarum et Scientiarum, 1938, Nr. 11, p. 18–19.

25 d., Radvila, remdamasis kai kuriais ką tik įvykusio sinodo nutarimais, išleido ganytojišką laišką – naują, Vilniaus vyskupijoje dar niekad nenaudotą bažnytinės komunikacijos instrumentą. Spręsdamas vyskupijos problemas, šiame laiške jaunas ganytojas pademonstravo stiprų realizmo jausmą. Kalbėdamas apie klebonų nerezidavimą savo parapijose – šią įsisenėjusią „chronišką“ Bažnyčios ligą – Radvila nepuolė jos gydyti draudimais, bet vietoj to pirmiausiai įsakė savo parapijose reziduoti vikarams ir apibrėžė jų sielovadines pareigas. Kad padėtų klebonams, Radvila savo laiške smulkiai išvardijo parapinės bažnyčios švaros, tvarkos ir optimalaus funkcionavimo kriterijus. Nustatytas ir maksimalus vieno vaikelio krikšto metu leistinų krikštatėvių skaičius: du – vienas vyras ir viena moteris⁸⁹. Šiame ganytojiškame laiške Radvila informavo, kad nuo 1582 m. kovo mėnesio vyskupas ketina pradėti skelbti rubrikas brevijoriaus maldai. Kaip spėja Liudas Jovaiša, šiame laiške paskelbtas privalomųjų švenčių sąrašas greičiausiai tapo naujo, pagal Tridento susirinkimo sprendimus sutvarkyto, vyskupijos liturginio kalendoriaus pagrindu⁹⁰.

Taigi, Radvilos ganytojiškasis laiškas tiek pats buvo naujovė, tiek nemažai naujovių įvedė į vyskupijos gyvenimą. Vis dėlto ir Bažnyčioje, ir bet kurioje kitoje struktūroje viskas negali būti nauja. Kai kurie turiniai ir veiklos metodai perimami „iš anksčiau“, jie nužymi ir tęstinumo trajektorijas. Tai pasakytina ir apie XVI amžiui įprastą, 1582 m. ganytojišką laišką su 1528 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimais siejantį dėmenį: prievartą. Kaip 1528-aisiais, taip ir 1582 m. prievarta liko vienu iš būdų, kuriuo žmonės įtikinami dalyvauti sekmadienio šv. Mišiose: „Klebonai tesirūpina, kad vietovių valdytojai, nustatę kokią nors bausmę savo pavaldiniams dvasiškuose dalykuose, priverstų juos šventadieniais išklausyti šv. Mišias <...>“⁹¹, – tokią formuluotę randa-

⁸⁹ Remiamės tekstu, publikuotu Jan Sawicki, *Concilia Poloniae: Źródła i studia krytyczne*, t. 2: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty* (toliau – *Concilia Poloniae*, t. 2), Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1948, p. 137.

⁹⁰ Liudas Jovaiša, „Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje“, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys: šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 177.

⁹¹ Jan Sawicki, *Concilia Poloniae...*, t. 2, p. 136: „Curent plebani, ut subditi

me Radvilos 1582 m. vasario 25 d. ganytojiškame laiške. Šiame laiške veiksmazodį *compellantur* („tebūna verčiami, priversti“) sutinkame kelis kartus. Prievartos naudojimas prisakomas net ir tais atvejais, kuomet tėvai vengia ruošti savo vaikus – potencialius kandidatus į kunigystę – studijoms seminarijoje⁹². Savo laiške vyskupas pakartoja ir kitą 1528 m. sinodo nuostatą: ekskomunikos ir teisės į bažnytines laidotuves atėmimo bausmių neišvengiamumą kiekvienam, kas bent kartą metuose neatliks išpažinties ir nepriims šv. Komunijos⁹³.

Kad sužinotų tikrąją vyskupijos padėtį, iškart po sinodo vyskupas, pasitelkęs pagalbon prokuratorius, atliko kai kurių parapijų vizitaciją⁹⁴. Padėtis, deja, nebuvo guodžianti: rasta daug apleistų ar protestantų užimtų parapijų. Dėl paskyrimo į Livoniją greičiausiai nebeliko galimybių skirti daugiau dėmesio pribrendusių problemų sprendimui.

Vyskupaui Vilniuje Radvilai padėjo gabūs bendradarbiai, ypač venecijietis sekretorius ir vyskupijos kancleris⁹⁵, katedros kapitulos kanau-ninkas, Šv. Sosto referendorius⁹⁶, abiejų teisių daktaras Lodovico Foligno (lot. *Fulgineus*), 1581 m. gruodį priėmęs kunigystės šventimus⁹⁷, kurių neturėjo net vyskupas. Kitas italas, Andrea Taglia, 1590 m. gegužės 14 d. tapęs Vilniaus katedros kapitulos prelatu scholastiku, buvo vyskupo kapelionu⁹⁸, o vėliau prie Radvilos pagalbininkų būrio prisijungiantis milanietis Gaspare Biglia padėjo Vilniaus vyskupui palaikyti kontaktus su Šv. Sostu⁹⁹.

illorum in spiritualibus a praefectis locorum sub aliqua poena compellantur ad audiendum sacrum diebus festis [...]“.

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*, p. 136–137.

⁹⁴ Jan Fijałek, *Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, Kraków: Nakład Gebethnera i Wolffa w Warszawie, 1914, p. 267.

⁹⁵ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 72.

⁹⁶ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 125.

⁹⁷ *MPV*, t. 5, Nr. 165, p. 169.

⁹⁸ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 133v–134.

⁹⁹ Plg. *Acta Capituli Vilnensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 125.

Be abejo, senatoriui Jurgiui Radvilai netrūko ir politinės veiklos tiek LDK seimeliuose, tiek ir visos valstybės seimuose. 1582 m. sausio 19–21 d. jis dalyvavo LDK generaliniame seimelyje Valkaviske¹⁰⁰. Seimai buvo ne tik valstybės politikos formavimo arena, bet ir puiki vieta kovoti prieš „eretikus“, taip skinant kelią katalikybei Vilniaus vyskupijoje. Kaip liudija vyskupo sekretorius (ir tam tikra prasme jo biografas) Foligno, Radvilos vaidmuo ginant katalikybę tokių politinių forumų metu kartais būdavo ne tik svarbus, bet ir lemiamas¹⁰¹.

Tą karštą vyskupo ganytojišką bei politinę veiklą skatino ir nesilpnėjantis asmeninis popiežiaus Grigaliaus XIII, ir karaliaus Stepono Batoro prielankumas: smagu veikti, kai esi pačių Šv. Tėvo ir karaliaus giriamas¹⁰².

Pirmieji Radvilos vyskupavimo Vilniuje metai – tikras būsimojo kardinolo *Sturm und Drang* laikotarpis. Radikali kova prieš kitatikius, cenzūros įvedimas, seminarijos įsteigimas, pirmasis ganytojiškas laiškas Lietuvos istorijoje įdomiai dera su karo Rytuose pabaiga, iškovojusia Lietuvos-Lenkijos valstybei Polocką ir Livoniją. Karas su Ivanu IV Rūsčiuoju nebuvo tik valstybės ofenzyva: ir Bažnyčiai ne tik atsivėrė naujos, ortodoksų slavų bei liuteronų apgyventos teritorijos, bet iškilo ir būtinybė jas atversti į katalikybę. Kad būtų atsiliepta į šiuos iššūkius, 1582 m. Polocke duris atvėrė dar 1580 m. Stepono Batoro funduota jėzuitų kolegija, kurion užimti pirmojo rektoriaus pareigas išvyko vysk. Radvilos dvasios tėvas ir politinis patarėjas Skarga, o 1583 m. Vilniuje buvo įsteigta popiežiškoji seminarija, skirta ruošti misijoms jaunuolius iš slavų ir protestantų kraštų.

5. LIVONIJOS *INTERMEZZO* IR PASTORACINĖ BRANDA (1582–1586)

Šio karo pasekmės tiesiogiai pajuto ir kunigaikštis, vyskupas bei senatorius Radvila: 1582 m. vasario 14 d. karaliaus pageidavimu jis išvyko

¹⁰⁰ MPV, t. 5, Nr. 165, p. 169; Nr. 188, p. 199.

¹⁰¹ *Ibid.*, Nr. 188, p. 199: „[...] Mons. Illmo nostro li ha oppugnati virilmente et ha ottenuto l'intento suo, sì che non si sono messi; et nel vero ha riportato molta lode di quella contesa“.

¹⁰² *Ibid.*, Nr. 195, p. 205; Nr. 429, p. 469.

į Rygą¹⁰³, kur kovo 13 d. (ar šiek tiek vėliau) jam laikinai, iki kito seimo, buvo patikėtos iš Maskvos atkovotos Livonijos vietininko (lot. *locum tenens*) pareigos¹⁰⁴. Kunigaikštis Jurgis karaliaus vardu turėjo valdyti ir pertvarkyti visas Livonijos religinio, administracinio bei ekonominio gyvenimo sritis, kad ši nauja provincija būtų kuo sklandžiau inkorporuota į Lietuvos-Lenkijos valstybę. Tai, kad vietininko pareigos buvo pavestos ne kam kitam, o Radvilai, liudija ne tik karaliaus pasitikėjimą jaunuoju Vilniaus vyskupu, bet ir monarcho taip pareikštą nedviprasmišką politinę paramą katalikiškai Radvilų atšakai. Vyskupo Radvilos rankose sutelkti Livonijos politinės valdžios svertai turėjo įgalinti katalikybės tapsmą šioje liuteroniškoje srityje, bet mažutės diasporos situacija ir toliau liko pagrindine savo buvimą Livonijoje bandančios sustiprinti Bažnyčios charakteristika.

Tik paskirtas į šias pareigas, Jurgis puikia lotynų kalba sau pačiam susirašė nedidelį dokumentą be pavadinimo, kuriame suregistravo visus svarbiausius politinius faktus, žinotinus valdant šią naują Lenkijos-Lietuvos provinciją. XIX a. pabaigoje šis dokumentas buvo pirmą kartą publikuotas¹⁰⁵. Šalia 1575 m. kelionės į Romą dienoraščio, tai – antras ir paskutinis šiandien mokslui žinomas Jurgio Radvilos kūrinys.

Radvilos vietininkavimas Livonijoje lėmė, kad nuo 1582 m. vasario iki pat 1585 m. šv. Martyno šventės¹⁰⁶ Vilniaus vyskupija buvo tapusi pusiau našlaite ir savo vyskupą matydavo itin retai. Aprimo ir Radvilos politinė veikla: užimtas naujųjų valstybės teritorijų reikalais, jis jau nebegalėjo dalyvauti 1582 m. spalio 16 d. – lapkričio 25 d. seime Varšuvoje¹⁰⁷. Dėl svarbių pareigų Jurgis buvo priverstas nuolat gyventi Rygoje ar keliauti po visą Livoniją, organizuojant jos kasdieninį gyvenimą, sprendžiant įvairius sunkumus, siunčiant kariuomenę kovai

¹⁰³ *Ibid.*, Nr. 210, p. 220.

¹⁰⁴ *Ibid.*, Nr. 284, p. 303; Nr. 294, p. 313; Nr. 303, p. 321; Nr. 10, p. 660.

¹⁰⁵ *Pamiętnik kardynała Jerzego księcia Radziwiłła z lat 1556–1575* (toliau – *Pamiętnik*), ed. Tadeusz Wierzbowski, (ser. *Biblioteka zapomnianych poetów i prozaików polskich XVI–XVIII w.*, 12), Warszawa: Druk K. Kowalewskiego, 1899.

¹⁰⁶ Wiesław Müller, *op. cit.*, p. 231.

¹⁰⁷ *MPV*, t. 5, Nr. 425, p. 451; Nr. 455, p. 514.

su užsienio ir vidaus priešais (pvz., 1583 m. vasarą vykusią „apsistumdymų“ su Danija dėl Piltenės metu), sprendžiant kriminalines bylas¹⁰⁸ ar malšinant nuolat išiplieskiančius konfliktus. Progų kilti konfliktams netrūko. Kai 1582 m. rudenį vyskupas Radvila Lenkijos-Lietuvos pavyzdžiu pabandė įvesti Livonijoje grigališkąjį kalendorių¹⁰⁹, kilo kruvinos riaušės. Grigališkojo kalendoriaus priėmimas įjungdavo valstybę į katalikiškųjų šalių būrį. Šitai turint omenyje, nestebina faktas, kad šiam Radvilos potvarkiui labiausiai priešinosi ne ortodoksai (kaip to būtų galima tikėtis), o liuteronai ir reformatai, įžvelgdami naujo laiko skaičiavimo įvedime klasingas „popiežininkų“ užmačias. Antikalendoriniai protestai įsisiūbavo iki tokio lygio, kad Rygoje prasidėjo kruvini susirėmimai¹¹⁰, sukėlę susirūpinimą visoje valstybėje, o Radvila praktiškai turėjo bėgti iš Rygos į Vilnių. Galutinai grigališkąjį kalendorių Rygos miestas įsivedė tik 1589 m. rugsėjo 26 d., įvykdžius mirties bausmes sukilimo vadovams¹¹¹.

Ši priverstinė Radvilos kelionė į Lietuvą netikėtai išėjo į naudą tiek jam pačiam, tiek ir vienai bažnytinei organizacijai. 1580 m. buvo atkurta, o 1581 m. balandžio 11 d. Šv. Sosto patvirtinta prieš kelis dešimtmečius, jos nariams perėjus į protestantizmą, subyrėjusi ir išnykusi Šv. Onos brolija. Atkurta brolijai buvo suteiktas arkibrolijos statusas. 1582 m. gruodžio 22 d. į ją įstojo ir Vilniaus vyskupas, įsipareigodamas kasmet sumokėti jai 30 florenų¹¹². Dar tais pačiais metais Jurgio pavyzdžiu pasekė

¹⁰⁸ *Ibid.*, Nr. 447, p. 507; Nr. 450, 511.

¹⁰⁹ Grigališkasis kalendorius Lenkijoje bei Lietuvoje buvo įvestas 1582 m. spalio pradžioje. Praktiškai tai reiškė dešimties dienų „šuoį į priekį“: po 1582 m. spalio 4 d. sekė spalio 15 d. 1582 m. prie reformuoto kalendoriaus perėjo Ispanijos-Portugalijos ir Prancūzijos karalystės, Apeninų pusiasalio valstybės, Olandija, Artua, Hano, Namiu-ras, Flamidija, Mechelenas, Limburgas, Lotaringija, Liuksemburgas, Neuchatelio ku-nigaikštystė, Savoja, Danijos provincija Seelandija, Nyderlandų provincija Zelandija, dalis Guelldrijos, žr. Adriano Cappelli, *Cronologia, Cronografia e Calendario perpetuo: Dal principio dell'era cristiana ai nostri giorni*, (ser. *Manuali Hoepli*), Milano: Editore Ulrico Hoepli, 2008, p. 31–34.

¹¹⁰ Tomasz Kempa, *Konflikty...*, p. 146.

¹¹¹ Haralds Biezais, *Das Kirchenbuch der St. Jakobskirche in Riga 1582–1621*, (ser. *Uppsala Universitets Årsskrift*, 10), Uppsala – Wiesbaden: A.-B. Lundequistska Bokhandeln – Otto Harrassowitz, 1957, p. 18.

¹¹² Viktoras Gidžiūnas, „Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir

jo vyresnysis brolis Mikalojus Kristupas, 1583 m. liepos 27 d. – Vilniaus vyskupijos sufraganas dominikonas Kiprijonas (apie 1528–1594 m., sufraganas 1572–1594 m.), vėliau – LDK kancleris Leonas Sapiega ir daug kitų įžymybių¹¹³. Jurgio priklausymas šiai arkibrolijai nebuvo vien formaliai mecenatiškas ir liudija apie jo asmeninio pamaldumo raišką: vyskupas skatino stoti į šią arkibroliją ir kitus tikinčiuosius¹¹⁴, tad, globojami Mergelės Marijos motinos, joje dvasinį prieglobstį rado daug žmonių. Ši arkibrolija ne tik padėjo stiprinti savo narių tikėjimą ir pamaldumą, bet įvairiais savo narių karitatyviniais sumanymais skatino ir krikščioniškojo solidarumo raidą Vilniaus, Kauno, Gardino, šiek tiek vėliau – ir Alšėnų katalikų bendruomenėse.

Žvelgiant į šį Radvilos veiklos laikotarpį neužmirština, kad vyskupas vis dar teturėjo tik ketverius žemesnuosius šventimus, taigi, dar nebuvo nei įsipareigojęs skaisčiai gyventi, nei kalbėti brevijorių. Tai kėlė kai kurių nepatogumų net ir vietininkaujant protestantiškoje Livonijoje. Štai 1582 m. kovo mėnesį, atsiėmus iš liuteronų Rygos Šv. Jokūbo bažnyčią, Radvila dėl šventimų trūkumo net negalėjo jos pats atšventinti, tad teko į pagalbą kviestis Medininkų vyskupą Giedraitį¹¹⁵. Kaip savo 1583 m. vasario 2 d. Possevino adresuotame laiške prisipažino pats Jurgis, priimti šventimus iki šiol kliudžiusi didelė darbų našta¹¹⁶. Galų gale, 1583 m. balandžio 10 d.¹¹⁷ Rygos Šv. Jokūbo bažnyčioje Medininkų vyskupas Giedraitis suteikė subdiakonato, diakonato ir kunigystės šventimus tam, kuriam, tikėtina, turėjo būti nemažai dėkingas už prieš septynerius metus taip sunkiai iškovotą vyskupystę¹¹⁸. Aukštesniųjų šventimų

veikla Lietuvoje XV ir XVI amž., in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, Roma, 1982, t. 9, p. 95.

¹¹³ *Ibid.*, p. 95–96.

¹¹⁴ Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe...“, p. 250.

¹¹⁵ *MPV*, t. 5, Nr. 294, p. 313.

¹¹⁶ *MPV*, t. 6, Nr. 44, p. 91–92.

¹¹⁷ Wioletta Pawlikowska-Butterwick, *Kariery polityczne i kościelne biskupów Wojciecha i Jerzego Radziwiłłów – koryfeuszy początku i końca XVI wieku – zarys problemu*, in: *Nasza Przeszłość*, Kraków, 2017, t. 127, p. 8.

¹¹⁸ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 39; Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe...“, p. 258.

teikimo ritas suponavo ir šv. Mišių taurės naudojimą, tad gali būti, kad dabar Vilniaus katedros lobyne saugoma Radvilos šiai Rygos bažnyčiai 1583 m. padovanota taurė mena būtent šią įsimintiną ceremoniją¹¹⁹. Galiausiai 1583 m. gruodžio 26 d. Radvila Vilniaus katedroje buvo iškilmingai konsekruotas vyskupu. Pagrindinis konsekраторius buvo apaštalinis nuncijus Bolognetti, asistuojantys – Medininkų vyskupas Giedraitis ir ilgametis Vilniaus vyskupijos sufraganas, vėliau vyskupijos valdytojas dominikonas Kiprijonas¹²⁰. Retai atsitinka, kad sufraganas (šiandienine terminologija – augziliaras) suteiktų vyskupo konsekraciją savo ordinarui, bet, kaip jau įsitikinome, neįprasta eiga buvo viena iš kunigaikščio Radvilos bažnytinės karjeros charakteristikų.

Apie karjeros siekiančius bei savo rankų su, jų nuomone, nevertais, „žemais“ dalykais besitepti nenorinčius asmenis Europoje dar ir šiandien su ironiška šypsena tarstelima: *ad maiorem natu est*. Kunigaikščio Radvilos atžvilgiu ši frazė praranda bet kokią ironišką gaidą: jis iš tiesų buvo gimęs „didesniems dalykams“, jo kelias į bažnytinės hierarchijos viršūnes buvo galbūt net greitesnis, nei to norėjo pats Radvila. Dar nesulaukus nė pirmųjų Kalėdų Vilniaus vyskupo soste, Europoje jau mažai kas beabejojo jį netrukus tapsiant ir kardinolu. 1581 m. gruodžio 19 d. Jokūbas Lempickis savo laiške Varmijos katedros kanaunin-
kui, abiejų popiežiškųjų signatūrų referendoriui ir šv. Penitenciarijos antspaudininkui Stanislovui Reškai (lot. *Rescius*), iki 1582 m. lapkričio dirbusiam Romoje, iš Venecijos taip rašė: „Visi čia skelbia Radvilą [tapsiant] kardinolu“¹²¹. Lempickis neklydo: Steponas Batoras jau seniai buvo siūlęs Radvilai, kilusiam, pasak karaliaus, iš „įžymiausios mūsų karalystės šeimos“¹²², suteikti aukščiausią garbę ir galią, kokią

¹¹⁹ Dalia Vasiliūnienė, „Sakralinė auksakalystė“, in: *Jėga ir grožis jo šventovėje...: Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sudarytoja Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013, p. 58–59.

¹²⁰ MPV, t. 7, sąs. 1: *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolarum et actorum pars III fasc. I (m. jan. – jun. 1584)*, ed. Edward Kuntze, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności z zasiłku Prezydium Rady Ministrów i Wydziału Nauki Ministerstwa Oświaty, 1939–1948, Nr. 2, p. 3; Paulius Jatulis, „Radvilai...“, p. 383; Idem, „Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe...“, p. 258.

¹²¹ MPV, t. 5, Nr. 155, p. 157: „Conclamant hic omnes Radvilum cardlem“.

¹²² *Ibid.*, Nr. 293, p. 311–312: „[...] clarissima in Regno nostro familia oriundum“.

tik begali pasiekti dvasininkas. Karo metu dažnai vykę pokalbiai su popiežiaus legatu Possevino, Livonijos atkariavimas ir katalikybės diegimo joje reikalai paskatino Steponą Batorą kelis kartus pakartoti šį prašymą Grigaliui XIII¹²³ – popiežiui, kuris ir pats greičiausiai turėjo tokį patį ketinimą. Apie norą pakelti Radvilą į kardinolus kalbama ir Stepono Batoro laiškuose apaštaliniam nuncijui¹²⁴, taip pat popiežiaus Grigaliaus XIII sūnui – Popiežiškosios milicijos prefektui kunigaikščiui Giacomo Boncompagni (1548–1612)¹²⁵. Karaliaus prašymu Radvilos pakėlimo į kardinolus reikalu rūpinęsis ir įtakingasis jėzuitų diplomatas Possevino¹²⁶. Akivaizdu, kad sprendime pakelti vysk. Jurgį kardinolu sutapo dviejų Radvilos likimui didžiausią įtaką turėjusių galingiausiųjų – popiežiaus ir karaliaus – valia.

1583 m. gruodžio 12 d., taigi dar prieš vyskupo konsekraciją, popiežius Grigalius XIII Radvilą pakėlė kardinolu, suteikdamas jam su šv. Dominyko vardu neatsiejamai susijusį šv. Siksto Senojo (it. *s. Sisto Vecchio*) titulą. Šio titulo suteikimas buvo ypatingo Grigaliaus XIII prielankumo Radvilai ženklas: jau daug metų Šv. Siksto bažnyčia buvo Boncompagni šeimos kardinolų simboliu – iš pradžių paties būsimajo popiežiaus kard. Hugo, o jį išrinkus į šv. Petro Sostą – jo sūnėno kard. Filippo. 1584 m. sausio 10 d. laiške Steponui Batorui apaštalinis nuncijus Bolognetti (kuris drauge su Radvila taip pat buvo pakeltas kardinolu), sveikindamas karalių su šia džiugia žinia, pabrėžė, kad Vilniaus vyskupas savo pamaldumu ir iškiliomis dorybėmis „tviska ne mažiau, nei šeimos spindesiu“ bei kad šiuo paskyrimu kardinolų kolegija „labai pagerbiama“¹²⁷. Kardinolo bireto įteikimo ceremonija įvyko 1584 m. kovo 4 d. Vilniaus katedroje, o šias insignijas abiem naujiems kardinolams įteikė pats karalius Steponas Batoras¹²⁸. Kardinolų (tarp jų Ippolito

¹²³ *MPV*, t. 5, Nr. 293, p. 311–312; *MPV*, t. 6, Nr. 7, p. 12.

¹²⁴ *Ibid.*, t. 5, Nr. 326, p. 342; Nr. 397, p. 411.

¹²⁵ *Ibid.*, Nr. 464, p. 540.

¹²⁶ *Ibid.*, Nr. 445, p. 505.

¹²⁷ *MPV*, t. 7, sąs. 1, Nr. 13, p. 20: „[...] non minus pietate [...] quam familiae splendore praefulgeat [...] hoc collegium ornamentum non parum accipiat“.

¹²⁸ *Ibid.*, Nr. 81, p. 120; Stanislaus Rostowski, *op. cit.*, p. 119.

Aldobrandini – būsimąjį popiežių Klemenso VIII) draugas Radvila tapo vienu iš jų. Nors Romos kurijos pasitikėjimą kunigaikštis Jurgis buvo pelnęs dar iki savo kardinolystės, bet pakylėjimas iki Bažnyčios kunigaikščio statuso gerokai supaprastino komunikaciją tarp Romos ir Vilniaus. Kardinolas popiežiui galėjo ne tik suteikti dar daugiau informacijos apie tikrąją Lietuvos ir Lenkijos Bažnyčios bei valstybės būklę, bet ir patarti sprendžiant visuotinės Bažnyčios reikalus.

Nors biretas jau buvo gautas, bet dar nebuvo atliktos kitos pakėlimo į kardinolus procedūros. Iškart vykti į Romą trukdė Livonijos reikalai, o 1585 m. balandžio 10 d. mirė ir Grigalius XIII. Kaip jau minėjome, kardinolas iš Livonijos vietininko pareigų buvo atleistas 1585 m. lapkričio 11 d., tad iš Vilniaus į Amžinąjį Miestą iškeliavo tik 1586 m. vasario 14 d.¹²⁹ 1586 m. birželio 26 d. kard. Radvila prisistatė naujam popiežiui Sikstui V, prisiekė jam ištikimybę ir paklusnumą, o po to pabučiavo popiežiaus koją ir ranką. Kaip įprasta, Sikstas V į tai atsakė pabučiuodamas naująjį kandidatą į lūpas ir jį palaimindamas. Liepos 4 d. kard. Radvilai slaptojoje konsistorijoje buvo užvertos lūpos, o liepos 14 d. – įteiktas kardinolo žiedas, suteiktas titulas ir atvertos lūpos.¹³⁰ Šios kelionės metu Jurgis iš kard. Filippo Boncompagni oficialiai perėmė savo titulinę Šv. Siksto bažnyčią. Jurgio Radvilos viešnagės Romoje visad labai užsitęsavo, ir ši kelionė taip pat nebuvo išimtis. Romoje Jurgį pasiekė žinia apie tai, kad gruodžio 13 d. mirė karalius Steponas Batoras. Namo tesugrįžta, matyt, tik 1587 m. balandžio viduryje ar dar vėliau, bet kuriuo atveju – gerokai iki elekcinio seimo, prasidėjusio birželio 30 d. Varšuvoje, pradžios.

Vadovavimo iš maskvėnų atkovotai Livonijai pabaiga kard. Radvilai anaip tol nereikšė atokvėpio darbuose. Po trejų su puse metų administracinio darbo dabar jis vėl galėjo atsidėti vyskupo pareigoms. Vyskupijoje labai trūko ir kunigų (ypač mokančių lietuvių kalbą), ir struktūrų, tad kiekvienas naujas projektas stiprindavo viltį, kad padėtis keičiasi. Radvilai šiame darbe daug padėdavo jėzuitai. Pilni užsidedimo ir idėjų, jie apibūdintini kaip artimiausi Radvilos bendradarbiai diegiant

¹²⁹ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 66.

¹³⁰ *Pamiętnik...*, p. 2.

katalikybę yrančios vėlyvosios pagonybės dominuojamose kaimiškose vietovėse, kuriant ir skleidžiant naują, katalikišką savivoką ir pamaldumo formas. Kard. Jurgį, be abejo, džiugino kiekvienas žingsnis į priekį šiame katalikybės tapimo ir sklaidos darbe. Ypač džiugus ir simboliškas buvo jėzuito Garcia Alabiano (1548–1624) iniciatyva 1586 m. įvykęs parapijos įkūrimas Žemaitkiemyje – tėvoniniame Jurgio dvarelyje, kurį vyskupas 1581 m. buvo padovanojęs Vilniaus jėzuitų kolegijai.

Jau pats laikas klausti, ką žinome ir ko nežinome apie kard. Radvilos vyskupavimo sampratą. Ar vyskupas teikdavo LDK neseniai „atsiradusį“ Sutvirtinimo sakramentą, ar pavesdavo tai kitiems? Ar Radvila pats pamokslaudavo, ar klausydavo išpažinčių? Kaip dažnai jis aukodavo šv. Mišias?

Pabandykime atsakyti į šiuos klausimus. XVI a. pab. Sutvirtinimo sakramentas dar buvo naujovė ir teiktas retai. Dėl šios priežasties jo priimti suplūsdavo didelės minios žmonių. Radvilos sekretoriaus Foligno liudijimu, vyskupas ėmęs pats teikti Sutvirtinimo sakramentą jau pirmąjį pavasarį po savo konsekracijos. Foligno aprašo vieną tokį atvejį Kaune. Kard. Radvila Sutvirtinimo sakramentą šioje Vilniaus vyskupijos parapijoje teikęs per Šeštines, 1584 m. gegužės 10 d. vakarą. Į miesto parapiinę bažnyčią priplūdę tiek daug jaunimo, kad ceremonija užsitęsusi keturias valandas, ir kardinolo palyda stebėjosi jo ištverme¹³¹. Žinių apie tai, kad Radvila pats teikdavęs Sutvirtinimo sakramentą, turime ir iš vėlesnių kardinolo vyskupavimo Krokuvoje laikų¹³².

Duomenų, patvirtinančių ar paneigiančių kardinolą asmeniškai teikus Atgailos sakramentą ar pamokslavus, neturime. Vilniaus katedroje ir miesto parapiinėje Šv. Jono bažnyčioje dirbo „etatiniai“ pamokslininkai dominikonai ir jėzuitai, tad jei kardinolas ir yra pamokslavęs kurios nors šventės proga, tai būtų vertintina kaip išimtis, o ne taisyklė. Kita vertus, Jurgio vyskupavimo metu kaip tik prasidėjo pamokslaujančių vyskupų epocha. Štai jau minėtoje Vilniaus katedroje nuo 1572 m. Dievo žodį

¹³¹ *MPV*, t. 7, sąs. 1, Nr. 181, p. 255: „[...] restammo tutti maravigliati così della copia de confirmati, come della patientia del Sr cardinale che durò in quell' ufficio quattr' hore continue“.

¹³² Jolanta Małgorzata Marszałska, Waldemar Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru OO. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku* (toliau – *Opaci i przeorzy*), Kraków–Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2006, p. 97–98.

žmonėms aiškino Vilniaus sufraganas dominikonas Kiprijonas. Pirmasis Vilniaus vyskupas, kurį žinome patį pamokslavus ir klausius tikinčiųjų išpažinčių, yra Radvilos įpėdinis Benediktas Vaina¹³³.

Lygiai taip pat trūksta duomenų nustatyti, kaip dažnai kardinolas aukojęs šv. Mišias. Nors būdamas „kleriku vyskupu“ Romoje Bellarmino aukojamoms šv. Mišioms jis patarnaudavęs kasdien, bet nežinome, ar tapęs kunigu ir vyskupu laikėsi kasdieninės celebracijos praktikos.

Pabrėžtina, kad kard. Radvila buvo uolus savo vyskupijos vizitatorius ir laikė vizitacijas vienu iš pagrindinių Bažnyčios struktūrų veiklos efektyvumo bei dvasininkų drausminimo įrankių. Vietininkavimo Livonijoje metu 1584 m. Radvila antrą kartą vizitavo savo vyskupiją.

Šio antrojo Radvilos vyskupavimo Vilniuje laikotarpio pabaigoje jau aiškiai galime atsekti ganytojo pastoracinės brandos bruožus. Nors principai liko tie patys – katalikybės struktūrų kūrimas ir stiprinimas, jos prioritizacija kitų konfesijų atžvilgiu – neeilinio valstybės ir Bažnyčios kunigaikščio politinė bei pastoracinė patirtis ryškėja iš kai kurių praktinių sprendimų ir kompromisų. Kai 1584 m. rudenį uolusis Vilniaus sufraganas Kiprijonas susivaidijo su neseniai į kapitulą išrinktu Motiejumi Klodzinskiu dėl pirmosios vietos chore ir per kapitulos posėdžius¹³⁴, Radvila tą ginčą 1587 m. lapkričio 23 d. išsprendė pritardamas kapitulos pasiūlytam kompromisui: pamaldų ir choro maldos metu sufraganas sėdėsiąs pirmoje vietoje, bet per kapitulos posėdžius užimsias tik tą vietą, kuri jam priklausanči kaip kanauninkui¹³⁵.

Vyskupauti Vilniuje nebuvo lengva užduotis, o Kiprijono atvejis – ne vienintelis. Santykiai su galingąja Vilniaus katedros kapitula dažnai iš Jurgio pareikalaudavo ne mažiau energijos, nei santykiai su

¹³³ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1: *Dioecesis Vilnensis et Samogitiae* (toliau – *Relationes*), ed. Paulius Rabikauskas, (ser. *Fontes historiae Lituaniae*, 1), Romae: Sectio historica Academiae Lituanicae Catholicae Scientiarum, 1971, p. 35.

¹³⁴ Nors Kiprijonas sufragano pareigas ėjo nuo 1572 m., bet į katedros kapitulą teisrinktas 1580 ar 1581 m., tad turėjo nedidelį kanauninkavimo „stažą“. Antra vertus, tebūdamas kanauninku, Kiprijonas tegalėjo užimti vietą po kapitulos prelatų, o tai jo akivaizdžiai netenkino.

¹³⁵ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 76v–77.

kitų konfesijų atstovais. Nuolat kildavusios trintys ir įtampos vertė ieškoti abiem pusėms priimtinausių sprendimų. Todėl nestebina, kad savo vietininkavimo Livonijoje metu kardinolas į atsilaisvinusias vietas Vilniaus kapituloje kartais skirdavo lietuvių kalbos nemokančius, bet jam parankius ir palankius asmenis iš Lenkijos vyskupijų: 1585 m. – Paulių Gurnickį iš Krokuvos, 1586 m. – Joną Kukrovičių iš Pšemyslio¹³⁶. Popiežius tokius skyrimus kartais pakreipdavo kita linkme, skirdamas savo kandidatą: 1586 m. į kapitulos scholastiko pareigybę jis paskyrė Vilniaus vyskupijos kunigą Mikalojų Kostką, nepaisydamas Jurgio paskirtojo J. Kukrovičiaus.

6. KUNIGAIKŠTIS TARP MONARCHŲ: PASTANGOS POLITIŠKAI STIPRINTI KATALIKYBĖS POZICIJAS (1587–1591)

Laikotarpis tarp Jogailaičių dinastijos užgesimo (1572) ir Vazų dinastijos atėjimo į valdžią (1587) – nuolatinių krizių po kiekvieno karaliaus mirties ar pasitraukimo seka. 1586 m. mirus Steponui Batorui, suskasta dairytis naujo valdovo. Senatorių balsas buvo svarbus, bet nemažiau svarbi buvo galingiausiųjų valstybės didikų šeimų pozicija. Į katalikybę perėjusi Radvilų Nesvyžiaus-Olykos kunigaikščių atšaka nedvejodama rėmė katalikų pozicijų ir tradicijos gynėjus Habsburgus. Imperatorių giminės atstovas Lenkijos-Lietuvos soste turėjo garantuoti, kad sėkmingai prasidėjęs katalikybės išsišaknijimo procesas nenueis perniek, bet sėkmingai tęsis. Taigi, 1587 m. birželio 30 – rugpjūčio 19 d. elekciniame seime Jurgis, skirtingai nei Vilniaus katedros kapitulos atstovai, rėmė Ernesto Habsburgo kandidatūrą, o išrinkus Maksimilijoną Habsburgą Varšuvos bernardinų bažnyčioje padėkos vardan giedojo *Te Deum*¹³⁷. Lenkijos karaliumi galiausiai išrinkus Švedijos Vazų dinastijos atstovą, Radvila tol su įtarumu žvelgė į išrinktąjį, kol pakeisti nuomonę jo neįtikino Vazą rėmęs Skarga¹³⁸. Vis dėlto parama Habsburgams ne-

¹³⁶ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 65, 67.

¹³⁷ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933, p. 151.

¹³⁸ Dariusz Kuźmina, *Wazowie a Kościół w Rzeczypospolitej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013, p. 155.

sugadino kard. Radvilos santykių su Zigmantu Vaza. Tie geri santykiai vėliau lems ir naują Radvilos paskyrimą.

Nusigręžimas nuo katalikybės skatintojų Habsburgų, Vazų dinastijos atstovo išrinkimas Lenkijos karaliumi ir buvusio kandidato į karalius Maksimilijono sulaikymas sukėlė Lietuvos-Lenkijos ir Šventosios Romos imperijos santykių krizę. Popiežius Sikstas V buvo įsitikinęs, kad nėra geresnio tarpininko jos sprendimui už jam gerai pažįstamą Vilniaus vyskupą. 1589 m. vasarą popiežius paskyrė imperijos kunigaikštį Radvilą (štai kur Jurgiui praverė šis titulas) savo asmeniniu legatu ir pasiuntė jį drauge su įtakinguoju Mikalojumi Firlėjumi į Prahą, pas imperatorių Rudolfą II (1576–1612). Nors neatvyko nei Vengrijos luomų atstovai, nei Ispanijos karaliaus Pilypo II pasiuntinys, Radvilos išskirtinė pozicija Lenkijos-Lietuvos valstybėje, paramos Habsburgams kredencialai ir sukaupta politinė patirtis leido Jurgiui išspręsti ir šią itin keblią užduotį¹³⁹. Gabus diplomatas pelnė imperatoriaus pagarbą ir dovaną – brangų laikrodį¹⁴⁰.

Nepaisant šių politinių ėjimų, įtampa valstybėje augo. Zigmantas Vaza jau buvo apsisprendęs slapta atsisakyti Lenkijos sosto Ernesto Habsburgo naudai, kuomet sužibo kita, jau svarstyta idėja. Kad numalšintų politinę įtampą ir pavojus valstybei, karalius nusprendė pasinaudoti sena Habsburgų tradicija¹⁴¹ ir vesti vieną iš imperatoriaus giminaičių. Šiam slaptam planui įgyvendinti ir vėl buvo pasirinktas Jurgis Radvila. 1591 m. sausio mėn., pasibaigus seimo sesijai, jis turėjo iškelti į Romą pas popiežių¹⁴², pakeliui aplankyti imperatorių¹⁴³, sustoti Grace ir išrinkti karaliui žmoną, o Romoje su Šv. Sostu sutvarkyti politinius šios dinastinės sąjungos aspektus. Būtent Radvilos karalius

¹³⁹ Stanislaus Rostowski, *op. cit.*, p. 193.

¹⁴⁰ Wiesław Müller, *op. cit.*, p. 231.

¹⁴¹ Šios tradicijos kvintesencija atsispindi vėliau ypač išpopuliarėsiančiame šūkyje „Alii bella gerunt. Tu autem, felix Austria, nube“ („Kiti [valdovai] kariauja. Tu gi, laimingoji Austrija, kelk vestuves“).

¹⁴² *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia* (toliau – VMPL), t. 3, ed. Augustinus Theiner, Romae: Typis Vaticanis, 1863, Nr. 143, p. 194.

¹⁴³ Dariusz Kuźmina, *op. cit.*, p. 133.

prašė politinės paramos tarp brolių ir Seime, kad būtų surastas būdas santuokai finansuoti „ar koku nors būdu, ar vėl padidintais muitais, ar taip pat ir kokia nors didesne grynųjų suma“¹⁴⁴. Kard. Jurgis ir vėl pavyzdžingai atliko jam pavestą misiją, o karaliui į žmonas išrinko imperatoriaus pusseserę Oną (1573–1598), Vidinės Austrijos erchercogo Karolio II Pranciškaus (vok. *Karl II. Franz von Innerösterreich*) dukterį. Atsidėkodamas Zigmantas Vaza kaip beneficiją paskyrė kardinolui Vonchocko (lenk. *Wąchock*) cistersų abatiją, tad į savo vyskupavimo Vilniuje pabaigą jėzuitų globėjas Jurgis dar tapo ir cistersų abatu.

Ir šio paskutinio vyskupavimo Vilniuje periodo metu kardinalo intensyviai dalyvauta parlamentiniame valstybės gyvenime, statant užkardas kitų konfesijų įtakos plitimui bei siekiant užtikrinti palankiausias sąlygas katalikybės sklaidai. Dalyvauta 1590 m. kovo 8 d. – balandžio 21 d., 1590 m. gruodžio 2 d. – 1591 m. sausio 15 d. seimuose Varšuvoje¹⁴⁵.

Paskutinis kard. Radvilos veiklos Vilniaus vyskupo soste trečdalis praėjo rūpinantis ne tik bendros lietuvių bei lenkų valstybės – Abiejų Tautų Respublikos, bet ir vyskupijos, ir visos Bažnyčios gerove. Bendravimas su kapitulos nariais bei kunigais, su imperatoriais ir karaliais Radvilai padėjo susidaryti neblogą supratimą, ko iš žmonių galima tikėtis ir ko – ne. Pavaldiniai, net kapitulos kanauninkai į kardinolą oficialiai kreipdavosi vartodami jo kunigaikščiškąjį titulą „Jūsų Kunigaikštiškoji Malonybe“¹⁴⁶, o dokumentuose – ir lotyniškąjį „Šviesusis Kunigaikšti“¹⁴⁷. Nors Jurgio *Sturm und Drang* metai jau buvo praėję, bet anuomet, vyskupavimo pradžioje su patarėjų pagalba susiformuoti prioritetai ir veiklos kryptys liko tos pačios: Tridento susirinkimo nutarimų įgyvendinimas, vyskupijos gerovė, katalikybės sklaida bei kova prieš kitas konfesijas. 1588,

¹⁴⁴ *Zbior pamiętników historycznych o dawnéj Polsce z rękopismow, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym* (toliau – *Zbior*), t. 2, ed. Julian Ursyn Niemcewicz, Warszawa: Drukiem N. Glücksberga, 1822, p. 469: „Bądź to iakim sposobem albo cłem nowo podwyższonym, albo więc też summą iaką znaczną gotową“.

¹⁴⁵ *VMPL*, t. 3, Nr. 123, p. 169; Nr. 141, p. 191.

¹⁴⁶ „Wasza Książęca Mość“ (lenk.).

¹⁴⁷ „Illustrissime Princeps“ (lot.).

1589 ir 1590 m. kardinolas Radvila vėl vizitavo savo vyskupiją. Nors dažnai didžiulės vyskupijos vizitacijas kardinolas atlikdavo pasitelkęs pagalbon prokuratorius, tačiau žinoma, kad nuo 1588 m. rugsėjo mėn. iki spalio 7 d. jis, lydimas arkidiakono, savo vyskupijos parapijose lankėsi asmeniškai¹⁴⁸. Iš viso Radvila Vilniaus vyskupiją vizitavo penkis kartus – 1582, 1584, 1588 m. rugsėjo – spalio mėnesį¹⁴⁹, 1589 m. (lydimas prelato arkidiakono Jono Ryškovskio)¹⁵⁰ ir 1590 m. liepą (ši paskutinį kartą lydimas savo kapeliono kanauninko Andrea Taglia ir kanauninko Andriejaus Jurgevičiaus)¹⁵¹. Nors apie šias vizitacijas žinome labai nedaug, bet turimi duomenys leidžia teigti, kad vyskupas pats ar jo atstovai sudrausdavo aplaidžius ir nusikaltusius klebonus. Štai 1588 m. kapitulos rudens sesijoje kard. Radvilos įpareigotas kapitulos dekanas ir prokuratorius prelatas Jonas Jarčevskis viešai įspėjo Slanimo kleboną kanauninką Mikalojų Nemčynovičių dėl nusizengimų, kurie vyko Slanimo parapijoje¹⁵². Įspėjimo laikas, turinys bei faktas, kad kanauninką po neseniai įvykusios vizitacijos drausmino pats Vilniaus vyskupas, leidžia daryti dvi išvadas: pirma, bausmė kanauninkui Nemčynovičiui skirta būtent už 1588 m. parapijų vizitacijos metu atskleistas negeroves; antra, vizitacijos tikrai pradėjo tapti veiksmingu negerovių užkardymo ir dvasininkų disciplinavimo įrankiu.

Vyskupijos parapijų vizitacijos buvo laikomos ne kapitulos, o paties vyskupo reikalu, tad už vizitavimą kapitulos prelatams ir kanauninkams buvo atlyginama itin simboliškai. Štai 1590 m. vasario 20 d., svarstydamas, kaip atlyginti 1589 m. parapijas vizitavusiam prelatui arkidiakonui Ryškovskiui, katedros kapitula pasiteisina lėšų kapitulos ižde nebuvimu ir už visą triūsą tedovanoja vizitatoriui tris indus nefiltruoto medaus¹⁵³.

¹⁴⁸ Tomasz Kempa, *Konflikty...*, p. 164.

¹⁴⁹ Viktoras Gidžiūnas, „Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž....“, p. 129.

¹⁵⁰ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 128–128v.

¹⁵¹ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 71.

¹⁵² *Acta Capituli Vilnensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 104v–105.

¹⁵³ *Ibid.*, l. 128–128v.

Vizitacijos neabejotinai atskleidavo, kad varganos sielovadinės situacijos priežastys buvo susijusios ne tik su dvasininkų trūkumu ar jų nerezidavimu parapijose. Didelį vaidmenį vaidino ir ekonominis faktorius: dauguma vyskupijos parapijų buvo skurdžios ar net itin skurdžios¹⁵⁴. Radvila dėjo daug pastangų, kad ši padėtis pagerėtų. Jis suteikė beneficijų Starino (balt. *Старуно*) (Minsko vaivadija), Peršojų, Tau-ragnų ir kai kurioms kitoms parapijoms¹⁵⁵.

Šalia rūpesčio sielovada ir parapinės struktūros stabilizavimu, kard. Radvilai nuo pat vyskupystės pradžios ypač rūpėjo švietimo situacija Vilniaus vyskupijoje. Reikėjo organizuoti ir prižiūrėti diecezinės ir popiežiškosios seminarijų bei Vilniaus akademijos veiklą. Vienu iš gelbstinčių faktorių buvo tai, kad net Jurgiui triūsiant Livonijoje, toliau funkcionavo velionio vysk. Protasevičiaus Skapo gatvėje¹⁵⁶ Vilniuje įkurta Valerijono bursas – bendrabutis neturtingiems studentams. Nepaisant to, jau po penkerių metų nuo savo įkūrimo diecezinė seminarija pateko į rimtą materialinę krizę. Gelbėdama padėtį ir norėdama greitai surasti grynųjų klierikų išlaikymui, Vilniaus katedros kapitula 1588 m. žiemos sesijos metu net nusprendė išnuomoti vienam iš savo narių, prelatui Jarčevskiui, Radvilos seminarijai dovanotas Vaizgėliškes už 120 kapų lietuviškų grašių¹⁵⁷. 1589 m. gegužės 18 d. Vaizgėliškių nuoma už tokią pačią sumą buvo pratęsta dar metams¹⁵⁸. 1588 m. vasario 17 d. vyskupo dekretas pakartojo ir įtvirtino radviliškąją diecezinės seminarijos valdy-

¹⁵⁴ XVI a. viduryje skurdžių ir itin skurdžių parapijų Vilniaus vyskupijoje buvo beveik 70% (141 iš 217). Atsižvelgiant į žalą, kurią nuo XVI a. vidurio katalikų parapijų beneficinei struktūrai padarė konfesionalizacijos proceso sąlygotos pervartos, nerealų, kad šio amžiaus devintajame dešimtmetyje padėtis būtų galėjusi žymiai pagerėti. Apie Vilniaus vyskupijos parapijų materialinį aprūpinimą XVI a. viduryje žr. Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, (ser. *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział filozoficzno-historyczny. Seria Historia*, 55), Poznań: Wydawnictwo uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 1972, p. 99–108.

¹⁵⁵ Paulius Jatulis, „Radvilai...“, p. 384.

¹⁵⁶ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 6 (1578–1585), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 214, l. 306 (tiksliai bursos pastato lokacija).

¹⁵⁷ *Acta Capituli Vilnensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 95v.

¹⁵⁸ *Ibid.*, l. 117.

mo modelį, pagal kurį atsakomybė buvo padalinta tarp Jėzaus Draugijos ir Vilniaus katedros kapitulos. Kiek anksčiau, 1584 m. vasario 10 d., katedros kapitula buvo nutarusi, kad kiekvienas kanauninkas paeiliui, pradedant nuo vyriausiojo amžiumi, vienerius metus turės eiti seminarijos provizoriaus pareigas¹⁵⁹. Patyrus, kad toks dažnas kanauninkų keitimasis neigiamai atsiliepia seminarijos kontrolės kokybei, 1590 m. birželio 1 d. provizorių kadencija buvo prailginta nuo vienerių iki trejų metų¹⁶⁰.

Bendradarbiavimas tarp kapitulos ir jėzuitų sprendžiant diecezinės seminarijos reikalus nesiklostė sklandžiai. Kaip minėjome, seminarijai nuolat reikėjo papildomų pajamų, o dėl esamų tvarkymo kapitula Jėzaus Draugijos nariams, dirbantiems seminarijoje, nuolat turėjo nemažai priekaištų¹⁶¹. Pritrūkus lėšų seminarijai išlaikyti, kapitula kartais skolindavosi jų iš savo pačios narių¹⁶². Dauguma jėzuitų buvo puikūs pedagogai ir ugdytojai, bet nepasižymėjo ypatingais gabumais administruojant materialines gėrybes ar tvarkant finansus. Kaip liudija Draugijos vidinė korespondencija, šis trūkumas buvo suvokiamas ir jėzuitų vyresniųjų, bet situacijos tai nepakeitė. Dėl šios priežasties ne tik diecezinė, bet ir popiežiškoji seminarija, Vilniaus akademijos spaustuvė ir kitos jėzuitų administruojamos struktūros kartais atsidurdavo ties krizės riba, ir kapitulai tekdavo gelbėti padėtį. Praktiškai tai reiškė nemalonią trintį, o kartais – ir konfliktus tarp jėzuitų ir kapitulos. Vienas didžiausių tokių konfliktų įvyko 1652 m., tačiau tai jau peržengia šio straipsnio chronologines ribas.

Vilniaus vyskupas turėjo ne tik rūpintis vyskupijos švietimo struktūromis, bet ir kontroliuoti, kad joms neatsirastų kokių nors „eretiškų“ konkurentų. Toks pavojus buvo iškilęs pačioje Zigmanto Vazos valdymo pradžioje, kai 1588 m. Vilniaus akademija vos išvengė konkuruojančios struktūros įsikūrimo. Paskatinti jėzuitų akademijos sėkmės, Jono Kalvino (1509–1564) ir Huldrycho Cvinglio (1484–1531) sekėjai pradėjo

¹⁵⁹ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 63.

¹⁶⁰ *Acta Capituli Vilmensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 136.

¹⁶¹ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 69.

¹⁶² *Acta Capituli Vilmensis*, t. 7 (1583–1601), in: *LMAVB RS*, f. 43, b. 215, l. 129v–130.

reformatų aukštosios mokyklos Vilniuje įkūrimo procesą: buvo parinkta vieta pastato statybai, surinkti pinigai dėstytojų algoms ir net surašytas steigimo aktas, kurį beliko pateikti karaliaus tvirtinimui. „Monopolinė“ katalikų akademijos padėtis buvo išgelbėta tik kard. Radvilai asmeniškai užginčijus šį sumanymą Zigmanto Vazos dvare¹⁶³. Karalius iš karto uždraudė naujos struktūros kūrimą ir apie tai 1588 m. liepos 18 d. informavo Radvilą¹⁶⁴. Kard. Radvilos įtaka nulėmė, kad „Šėtono akademija“¹⁶⁵, kaip ją apibūdino Vilniaus vyskupas, nebūtų įkurta.

1590 m. rugpjūčio 27 d. mirus popiežiui Sikstui V, kard. Radvila, pasak Kurczewskio, išvykęs į konklavą, kurioje esą vos nebuvo išrinktas popiežiumi. Anot Kurczewskio, išrinkimui į šv. Petro Sostą kelią užkirto tik gerokai per jaunas kandidato amžius¹⁶⁶. Neabejotina, kad šis tvirtinimas nėra tikslus. Pirmiausia pažymėtina, kad 1590 m. įvyko dvi konklavos: pirmoji, rugsėjo 15 d., į šv. Petro Sostą išrinkusi Urboną VII, kuris po 12 dienų, rugsėjo 27 d., mirė; ir antroji, įvykusi 1590 m. gruodžio 5 d., kurioje popiežiumi išrinktas Grigalius XIV. Turint omenyje, kad kelionė iš Vilniaus į Romą užtrukdavo maždaug du mėnesius, į pirmąją 1590 m. konklavą Vilniaus vyskupas niekaip negalėjo spėti, o tai, kad nedalyvauta ir antrojoje, aiškiai paliudija tiek 1863 m. paskelbtas kard. Jurgio laiško Grigaliui XIV, kuriame jis sveikina popiežių su išrinkimu, tekstas¹⁶⁷, tiek – kaip minėjome anksčiau – Radvilos dalyvavimas 1590 gruodžio 2 d. – 1591 sausio 15 d. seime Varšuvoje.

Nors kard. Radvila ypatingą dėmesį skyrė Jėzaus Draugijai, neužmiršta buvo ir Pranciškonų ordino observantų atšaka. Tai iš dalies paaiškintina nemažu observantų artumu Tridento susirinkimo pasirinktai katalikiškosios Reformos kryptčiai, nors šis artumas, kaip vėliau pamatysime, taip pat turėjo savo ribas. Jau 1576 m., dar Radvilos studijų Romoje metu, pranciškonai observantai įsivedė Romos mišiолą ir Romos

¹⁶³ VMPL, t. 3, Nr. 39, p. 37.

¹⁶⁴ Zbior, t. 2, p. 466–468; Tomasz Kempa, *Konflikty...*, p. 158–159.

¹⁶⁵ VMPL, t. 3, Nr. 39, p. 37.

¹⁶⁶ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 39.

¹⁶⁷ VMPL, t. 3, Nr. 137, p. 184.

brevijorių¹⁶⁸, o tai negalėjo nepadaryti palankaus įspūdžio jaunučiui koadjutoriui. Prielankumą observantams liudija ne tik Radvilos narystė Šv. Onos arkibrolijoje ir galima pagalba Lietuvos provincijos reinkorporavimo į Lenkijos provinciją reikale, bet ir parama atstatant liepsnų nusiaubtą Vilniaus konventą. Kaip liudija pats kard. Jurgis, 1560 m. birželio 20 d. Vilnių nusiaubusio didžiulio gaisro metu sudegė ne tik daugiau nei 200 namų, bet ir pranciškonų observantų Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia bei konventas su biblioteka¹⁶⁹. 1579 m. broliai pradėjo konvento atstatymą. Jau tapęs Vilniaus vyskupu, Radvila sutelkė kilminguosius ir organizavo finansinę pagalbą observantams, kad jų bažnyčios atstatymas būtų kuo greičiau pabaigtas¹⁷⁰. Neatmestina, kad Vilniaus vyskupas prisidėjęs ir prie observančių tretininkų reformos¹⁷¹ bei Antrojo ordino konvento steigimo Vilniuje reikalų.

Stiprinti politines katalikybės pozicijas siekta ne tik valstybės ir vyskupijos, bet ir Radvilų šeimos lygmeniu. Didžiulėse Radvilų valdose buvo kuriami vienuolynai, kolegijos, statomos bažnyčios. Nors labiausiai šioje veikloje pasižymėjo Albertas ir Mikalojus Kristupas, bet netrūko ir Jurgio vaidmens. Ypač rūpintasi viena iš pagrindinių šeimos rezidencijų Nesvyžiuje. Kai vyriausias iš brolių 1586 m. ten atidarė jėzuitų kolegiją, 1588 m. pastatė jėzuitų vienuolyną ir pradėjo garsiosios Dievo Kūno bažnyčios – pirmosios barokinės bažnyčios Vilniaus vyskupijoje – statybą, jos kertinį akmenį pašventino pats kard. Jurgis¹⁷². 1593 m. lapkričio 1 d. šventovė atvėrė savo vartus tikintiesiems¹⁷³.

1591 m. Jurgis Radvila buvo pasiekęs galios viršūnę. Tais retais atvejais, kai tekdavo pasirašinėti dokumentus drauge su Lenkijos primu, pirmasis pasirašydavo kard. Radvila¹⁷⁴. Deja, ši galia mažai praverė vys-

¹⁶⁸ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, p. 216.

¹⁶⁹ *Pamiętnik...*, p. 12. K. Kantako manymu, tai įvykę 1564 m., žr. Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, p. 199.

¹⁷⁰ Viktoras Gidžiūnas, „De initiis Fratrum Minorum de Observantia in Lituania (1468–1600)“, in: *Archivum Franciscanum Historicum*, Roma, 1970, t. 63, p. 58.

¹⁷¹ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, p. 208, 12 past.

¹⁷² Stanislaus Rostowski, *op. cit.*, p. 417.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 137.

¹⁷⁴ *VMPL*, t. 3, Nr. 141, p. 191.

kupo santykiams su Vilniaus katedros kapitula, kurie klostėsi nelengvai. Suvokdama savo galią ir atsakomybę, ji gana kritiškai vertindavo vyskupo prašymus, ir, jei tik tai jai leisdavo jos statutas, atsakydavo neigiamai. Šių galios varžytuvių objektu tapdavo net liturgija: kai 1591 m. pavasarį kardinolas pasiūlė kapitulos kanauninkams chore giedoti liturgines valandas, šie atsisakė, remdamiesi papročiu ir Tridento susirinkimo sprendimais, kurie, esą, tokio giedojimo neįsaka. Jei vyskupui toks atsakymas atrodytų nepakankamas, kanauninkai pagrasino besikreipsiantys į arbitrus – Krokuvos ir Lucko vyskopus – kad aniedu, o ne Radvila nuspręstų, kas teisis¹⁷⁵.

Nepaisant konfesionalizacijos proceso sukeltos sumaišties sąlygotų vyskupijos materialinių nuostolių, XVI a. pabaigoje Vilniaus vyskupo tarnystė buvo gerai atlyginama. Vilniaus vyskupams nuo seno priklausė ant tuomet gerokai vandeningesnės Vilnelės kranto, netoli ortodoksų Tyriausiosios Dievo Motinos vienuolyno pastatytas malūnas, daug nekilnojamo turto ir žemės, daugiausiai dovanotų dar Jogailos ir Vytauto. Radvila, savaime suprantama, gaudavo pajamų ne tik iš vyskupo valdų ir Vonchocko abatijos. Kaip turtingiausios magnatų šeimos narys jis disponavo dideliu turtu ir solidžiomis asmeninėmis pajamomis, leidusiomis gyventi tikrai kunigaikštiškai. Vilniuje kard. Radvila gyveno savo didžiuliuose rūmuose Pilies ir Šv. Jono gatvių kampe, praminuose „Kardinalija“. Tuose rūmuose Vilniaus vyskupas buvo įsirengęs asmeninę koplyčią. Be asmeninio chirurgo vokiečio Branso, apie kurį jau kalbėjome, kitas vokietis – Adamas Hanusas – tarnavo asmeniniu kardinolo siuvėju. Savaime aišku, kad kardinolo buitį lengvino ir daugybė kitų tarnų – kamerdineriai, virėjai, važnyčiotojai, arklaininkai ir t. t.

Po dešimties metų Vilniaus vyskupo soste Radvilos galia ir nuopelnai buvo tam tikra prasme įvertinti ir karaliaus, tiesa, abiem pusėms gana netikėtu būdu. Senstant Krokuvos vyskupui Petru Myškovskiui, Zigmantas Vaza suskato ieškoti jam koadjutoriaus ir 1590 m. vasario 26 d. pasiūlė popiežiui Sikstui V į šias pareigas skirti jauną savo pirmtako sūnėną, mažiau nei prieš metus Varmijos vyskupu ir senatoriumi (apie 1566¹⁷⁶–

¹⁷⁵ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 72.

¹⁷⁶ Tikslī A. Batoro gimimo data nėra nustatyta.

1599 m.; Varmijos vyskupas 1589–1599 m.) tapusį kardinolą Andriejų Batorą (teturėjusį keturis žemesnius šventimus)¹⁷⁷. Šios koadjuturijos labai siekęs ir pats kardinolas Andriejus¹⁷⁸. Tačiau popiežius manęs kitaip ir, 1591 m. balandžio 5 d. Krokuvos vyskupui pasimirus, Zigmantui Vazai į vakuojantį postą pasiūlė Jurgį Radvilą¹⁷⁹. Kard. Radvila buvo ištikimas Habsburgų rėmėjas, be to, Habsburgus rėmė ir apaštalinis nuncijus Lenkijos Karalystėje arkivysk. Annibale di Capua. Karalius taip pat buvo suinteresuotas kuo geresniais santykiais su šia galingiausia katalikiška dinastija. Dar daugiau: ir nuncijus, ir karalius buvo suinteresuoti Jurgiu Radvila kaip atsvara Jono Zamoiskio (1542–1605) galybei, tad, nors lietuvių paskyrimas į Krokuvos sostą prieštaravo indigenato teisei, nuspręsta nominuoti į šią vietą būtent Vilniaus vyskupą. 1591 m. rugpjūčio 9 d. popiežius Grigalius XIV paskyrė Radvilą Krokuvos vyskupu, perkeldamas jį iš Vilniaus.

7. KROKUVOS VYSKUPAS (1591–1600):

NEPAGEIDAUTAS IR NELAUKTAS

Krokuvos vyskupo sostas buvo antroji pagal svarbą bažnytinė pozicija valstybėje, nusileidžianti tik Gniezno arkivyskupijai, tradiciškai susietai su Lenkijos primo titulu. Tame garbingame soste Vavelio katedroje yra sėdėję daug įžymių asmenybių, tarp jų – ir kard. Frydrichas Jogailaitis (1488–1503).

Krokuvos vyskupu paskirtas kard. Radvila jau buvo ne tik įtakingiausias Lenkijos vyskupas ir vienas įtakingiausių valstybės politikų, bet ir patyręs ganytojas. Dėl jų milžiniškos galios, turtų ir įtakos Radvilų giminės atstovų Lenkijoje baimintasi, o vėliau jų net ir privengta. Radvilų galia buvo nepatogi visiems, kurie patys svajotojo vaidinti kokį nors reikšmingesnį vaidmenį savo klestėjimo viršūnę išgyvenančioje jungtinėje Lenkijos-Lietuvos valstybėje. Gal todėl priešiškus, su kuriuo buvo sutiktas tame dar neseniai Lenkijos sostine buvusiame mies-

¹⁷⁷ *VMPL*, t. 3, Nr. 111, p. 161.

¹⁷⁸ *Ibid.*, Nr. 148, p. 197.

¹⁷⁹ *Ibid.*, Nr. 152, p. 199.

te jo nesužeidė taip skaudžiai, kaip būtų galėjęs sužeisti dar prieš 10 metų. Išvengti pirmųjų ilgų pasiteisinimų padėjo ir laiko trūkumas, ir nuotolis: nuo 1591 m. kovo mėn. Radvila viešėjo Romoje, kur spalio 13 d. konsekrovo Šv. Stanislovo bažnyčią, ir šiandien tebesančią Romos lenkų bendruomenės centru. Po trijų dienų, spalio 16 d., mirė popiežius Grigalius XIV. Radvila dalyvavo konklavoje, išrinkusioje į šv. Petro Sostą Inocentą IX, ir dar porą mėnesių užtruko Romoje, tvarkydamas valstybės reikalus. Gruodžio viduryje, jau ruošiantis grįžimui į Lenkiją, kard. Radvilą ištiko sunkus podagros priepuolis¹⁸⁰, o gruodžio 30 d. mirė Inocentas IX, tad mintis apie keliones ir net darbą teko kelioms savaitėms atidėti. 1592 m. sausio 30 d. kardinolai popiežiumi išrinko Klemeną VIII, o Radvila į Krokuvą grįžo tik 1592 m. gegužės mėn. Pakeliui į namus kard. Jurgiui dar teko garbė pabaigti tai, dėl ko prieš beveik pusantrų metų ir buvo iškeliauta: sutuokti karališkąją porą. Išrinktoji devyniolikmetė Ona Austrė 1592 m. gegužės 5 d. Vienoje *per procuram* buvo sutuokta su Zigmantu, o vėliau, 1592 m. gegužės 31 d., per savo trisdešimt šeštąjį gimtadienį, Radvila kaip popiežiaus asmeninis legatas sutuokė juos faktiškai¹⁸¹.

Sugrįžta ne į ramybės oazę. Aistros dėl indigenato teisių pažeidimo skiriant vyskopus buvo plačiai apėmusios ne tik Vilniaus, bet ir Krokuvos dvasininkus bei politikus. Radvilos paskyrimą griežtai užprotestavo buvęs kard. Jurgio giminaitis Lenkijos kancleris Zamoiskis, kurio antrąją žmoną yra buvusi 1580 m. vasario 2 d. mirusi jauniausia Jurgio sesutė Kristina. Į Krokuvos vyskopus, nurodydami į Radvilos išrinkimo neteisėtumą, dar pretendavo Kujavijos vyskupas Jeronimas Rozdraževskis (apie 1546–1600) bei velionio karaliaus Stepono Batoro sūnėnas, Varmijos vyskupas kard. A. Batoras, teturėjęs tik žemesnius šventimus. Šio paskutinio pretendento pretenzijos į Krokuvos vyskupo sostą gana įdomios, nes ir šito Prūsijoje vyskupaujančio vengrų kunigaikščio pretenzijos į lenkišką indigenatą buvo gana formalios. Po nepavykusio

¹⁸⁰ ANP, t. 15: *Germanicus Malaspina (1591–1598)*, d. 1: *1 XII 1591 – 31 XII 1592*, ed. Leszek Jarminiński, Cracoviae: Academia Scientiarum et Litterarum Poloniae, 2000, p. XV–XVI, XLI–XLII.

¹⁸¹ VMPL, t. 3, Nr. 162, p. 209.

bandymo 1587 m. „prastumti“ A. Batorą į Lenkijos karalius, 1589 m. Lenkijos indigenatą ir nominacijos į Krokuvos koadjutorius pažadą jam suteikė pagrindinis kardinolo Andriejaus politinis rėmėjas kancleris Zamoiskis, ištikimas velionio karaliaus Stepono Batoro bendražygis ir karo vadas. Net praėjus pusei metų po Radvilos nominacijos, A. Batoras vis dar siuntė popiežiui memorandumus ir savo užtarėjus tiek iš Lenkijos, tiek iš pačios Romos kurijos, ir prašė tą nominaciją pakeisti¹⁸². Tai iš dalies paaiškina konflikto su Radvila genezę. O šiaip jau krinta į akį nemažas abiejų kardinolų, taip niekada ir netapusių draugais, gyvenimo ir bažnytinių biografijų paralelizmas: vienodas amžius, ta pati itin aukšta kilmė, svaiginančiai greitai bažnytinė karjera, beveik tuo pat metu įvykęs pakėlimas kardinolais¹⁸³, įtakingi rėmėjai. Šalia daugybės paralelių buvo, beje, ir vienas svarbus skirtumas: skirtingai nei kūnu ir siela Bažnyčiai atsidavęs Radvila, A. Batoras taip niekada labiau ir nesusidomėjo dvasininko karjera, subdiakonato šventimus priėmė praėjus 13 metų po pakėlimo į kardinolus, o kunigystės šventimų priimti nepanoro.

Radvilai su visais trimis didikais pavyko bent formaliai susitaikyti: su J. Rozdraževskiu 1592 m., o su Zamoiskiu ir A. Batoru – 1593 m., bet kadangi Vilniuje liepsnojo pasipriešinimas Bernardui Maciejovskiui (kuris, beje, rėmė A. Batoro kandidatūrą į Krokuvos vyskupo sostą), pasiekti tikrą susitaikymą Krokuvoje buvo neįmanoma. Krokuvos magnatų priešiskumas Radvilai užgeso tik po devynerių metų, Jurgiui iškeliavus pas Viešpatį¹⁸⁴.

Bažnyčioje nebūna idealių vyskupijų. Nebuvo tokia ir Krokuva. Ir čia daug ką reikėjo naujinti, tvarkyti ar ištiesinti. Neilgai trukęs, Radvila 1593 m. kovo 29–31 d.¹⁸⁵ sušaukė vyskupijos sinodą, kuriam pasibaigus išleido konstitucijas. Tame vos tris su puse spausdinto puslapio užimančiame dokumente Krokuvos vyskupas apibendrina sinodo rezultatus: uždraudžia savintis Bažnyčios nuosavybę; dvasininkams liepia išsiskusti tonzūrą ir dėvėti dvasininko drabužius; dvasininkams,

¹⁸² Ildikó Horn, *Andrzej Batory*, Warszawa: Neriton, 2010, p. 199.

¹⁸³ A. Batoras kardinolu buvo pakeltas 1584 m. liepos 4 d.

¹⁸⁴ Dariusz Kuźmina, *op. cit.*, p. 172.

¹⁸⁵ Wioletta Pawlikowska-Butterwick, *op. cit.*, p. 14.

gyvenantiems su savo sugyventinėmis, primena bažnytines bausmes už celibato nesilaikymą; uždraudžia kunigams švęsti Eucharistiją namuose ar kitose netinkamose vietose; paliepia didžiosiose vyskupijos bažnyčiose paskirti penitenciarijus, įgaliotus atleisti tas nuodėmes, kurias įprastai tegalėjo atleisti tik ordinaras ir t. t.¹⁸⁶

Sinodus Krokuvoje Radvila sušaukė ir 1594 bei 1597 m. Krokuvoje, kaip ir Vilniuje, kardinolas pasišventė vyskupijos parapijų, o 1593–1598 m. – ir vienuolynų vizitacijoms.

Vyskupo atliekamos vienuolynų vizitacijos buvo visiškai naujas puslapis Bažnyčios praktikoje. Iki tol didelė dalis vienuolynų (ypač elgetaujančiųjų ordinų konventų) buvo popiežiaus ir atitinkamų vienuolių vyresnybės jurisdikcijoje. Tridento susirinkimo nutarimų įgyvendinimas atnešė nemažų pasikeitimų: popiežius savo dokumentais pradėjo įgalinti vietos ordinarus vizituoti jų vyskupijų teritorijose įkurtus vienuolynus. Nors kard. Radvila tokią Klemenso VIII brevę, patariančią vienuolynų vizitaciją, gavo tik 1594 m.¹⁸⁷, bet vizitacijas pradėjo jau metais anksčiau. Gaivinanti buvo 1593 m. įvykusios Čenstakavos paulinų vienuolyno vizitacijos patirtis: Radvila, įsitikinęs dideliu vienuolių pamaldumu, aktyvia pastoracine veikla tarp tikinčiųjų ir Mergelės Marijos kulto puoselėjimu, tik parekomendavo jiems pasišvęsti XVI a. ypač aktualios apologetikos ir moralės teologijos studijoms¹⁸⁸. Lygiai tokia pati teigiama buvo ir Šczyżyc (lenk. *Szczyrżyc*) cistersų vienuolyno vizitacijos, įvykusios 1597 m. rugpjūčio 13–18 d., patirtis. Ir čia kardinolas bei cistersų abatas Radvila tik patarė abatui daugiau dėmesio skirti vienuolių studijoms, o vienuolyno bibliotekai nupirkti pilną šv. Bernardo Klerviečio raštų rinkinį, Tridento susirinkimo nutarimus, Romos

¹⁸⁶ *Synodus dioecesana, ab Illustrissimo & Reuerendissimo Domino, D. Petro Gembicki, Episcopo Cracoviensi, Duce Severae, celebrata Cracoviae, in Ecclesia Archipresbyterali, Anno M.DC.XLIII, cui accessere Constitutiones in diuersis Synodis sub Illustrissimis & Reuerendissimis Dominis, Georgio Cardinali Radziwił, Bernardo Maciejiowski, Petro Tylicki, Martino Szyszkowski Episcopis Cracoviensibus sancite & promulgata*, [Cracoviae]: Ex Officina Andreæ Petricouij, S. R. M. Typographi, [s. a. 1643?], p. A3 1–4.

¹⁸⁷ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, p. 42.

¹⁸⁸ Janusz Zbudniewek, „Jasna Góra w strategii pasterskiej prymasów Polski“, in: *Prymasi i prymasostwo w dziejach państwa i narodu polskiego*, ed. Wiesław Jan Wysocki, (ser. *Życie i myśl. Zeszyty problemowe*), Warszawa: Pax, 2002, p. 89.

katekizmą ir kitas knygas. Įdomu, kad tos vizitacijos metu kardinolas vienuolino bažnyčioje Sutvirtinimo sakramentą suteikė 248 asmenims¹⁸⁹.

Aišku, netrūko ir maištaujančių ar disciplinos nesilaikančių vienuolių. Štai pranciškonai observantai, iki tol su kardinolu palaikę puikius santykius, užprotestavo vizitacijos galimybę, argumentuodami savo privilegijomis, o Radvila nebuvo linkęs daryti spaudimo ir toliau laikėsi diplomatiškos bei objektyvios nuostatos šių mendikantų atžvilgiu¹⁹⁰. Spaudžiant Šv. Sostui, 1594 m. Lenkijoje buvo pradėtas dar 1566 m. vasario 1 d. paskelbtos Pijaus V bulės *Circa pastoralis officii*, apibrėžiančios moterų religinių bendruomenių narių inklaustraciją, įgyvendinimas. Kard. Radvilai teko sunkus uždavinys įgyvendinti šią bulę Krokuvos vyskupijoje. Daug rūpesčio kėlė pranciškonės observantės tretininkės (bernardinės). 1594 m. rugsėjo mėn. Radvilai net teko parašyti laišką Kazimiere susirinkusiai pranciškonų observantų kapitulai, kuriame vyskupas pareikalavo suvaldyti inklaustracijai besipriešinančias seseris¹⁹¹. 1594 m. lapkričio 4 d. įvyko keturias valandas trukęs bendras vyskupijos ir pranciškonų observantų provincijos vadovų, taip pat pranciškonų konventualų, jėzuitų bei dominikonų atstovų posėdis, pašvęstas Šv. Agnės konvento Krokuvoje reformai. Pranciškonams atstovavo pats garsusis provincijolas Benediktas Gonsiorekas (apie 1545–1607), o kard. Radvila, kentėdamas podagros priepuolį, vadovavo posėdžiui gulėdamas lovoje¹⁹². Dialogas su pranciškonais observantais buvo vaisingas, ir 1595 m. broliai ėmėsi tretininkių reformos. Mažajoje Lenkijoje (kurios sostine buvo Krokua) kardinolui Jurgiui taip pat pavyko inklaustruoti norbertietėmis vadinamas premonstratiečių vienuoles iš Stšėlnos (lenk. *Strzelna*) vienuolino, bet dėl dominikonų tretininkių, nevykdančių vyskupo potvarkių, Radvilai net teko kreiptis į Romą¹⁹³.

¹⁸⁹ Jolanta Małgorzata Marszalska, Waldemar Graczyk, *Opaci i przeorzy...*, p. 97–98.

¹⁹⁰ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, p. 42.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 358.

¹⁹² *Ibid.*, p. 359–360.

¹⁹³ Małgorzata Borkowska, *Panny siostry w świecie sarmackim*, Warszawa: PWN, 2002, p. 142–144.

Beje, norbertiečių nuodėmklausiais buvo jau minėti Mažosios Lenkijos pranciškonai observantai¹⁹⁴.

Krokuvos vyskupo pareigos turėjo ne tik didelę religinę, bet ir politinę reikšmę, juk ši hierarchinė tarnystė reiškė ir nuolatinį panirimą į kunkuliuojančius dvaro reikalus. Laimei, ir vyskupui atsirasdavo progų patarnauti valdovui ne tik politiniais patarimais ir nuomone, bet ir grynai kunigiška veikla. Štai 1595 m. liepos 9 d. Radvilai teko džiaugsmas Vavelio katedroje, prie Šv. Stanislovo altoriaus pakrikštyti Zigmanto Vazos ir Onos sūnų Vladislovą Zigmantą (būsimąjį karalių Vladislovą IV)¹⁹⁵.

Nors Krokuvos vyskupija buvo viena turtingiausių vyskupijų Lenkijoje, Radvila dar labiau pagausino jos pajamas kviesdamas specialistus iš Apeninų pusiasalio ir vystydamas joje metalurgijos pramonę bei kitus verslus¹⁹⁶.

Vyskupaudamas Krokuvoje, kard. Radvila neužmiršo ir LDK reikalų. Jis sekė Kazimiero kanonizacijos proceso eigą ir iškart sureagavo, kai *Martirologium romanum* pasirodė įrašas, teigiantis, kad Kazimieras buvęs kanonizuotas. Kaip savo 1593 m. kovo 6 d. Varšuvoje kardinolui sūnėnui Cinzio Passeri-Aldobrandini rašytame laiške liudija apaštalinis nuncijus Lenkijoje Germanico Malaspina, kard. Radvila jam nurodęs į įrašo *Martirologium romanum* klaidingumą: „[...] Ponas Kardinolas Radvila man patvirtino, kad tai klaida, nes nebuvo kanonizuotas, o tik buvęs surengtas procesas, kuris vis dar yra Vilniuje [...]“¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, p. 278.

¹⁹⁵ Henryk Wisner, *Władysław IV Waza*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2009, p. 5; Dariusz Kuźmina, *op. cit.*, p. 134–135.

¹⁹⁶ Sławomir Cendrowski, *Nowe ustalenia w kwestii śmierci i pochówku kardynała Jerzego Radziwiłła (1556–1600)*, in: *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, Toruń, 2014, t. 31, p. 27.

¹⁹⁷ Archivum Secretum Vaticanum, Fondo Borghese II 66 C. D., l. 65v: „[...] il che m'ha affermato il Signor Cardinale Radzivil esser errore, perche non fu canonizzato altrimenti, ma si fece solo il processo, il quale si ritrova anchora in Vilna [...]“. Remiamės šio dokumento ištrauka, paskelbta leidinyje *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai*, sud. Mintautas Čiurinskas, (ser. *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 3), Vilnius: Aidai, 2003, p. 210.

Kard. Jurgio perkėlimas į Krokuvą, vyskupo sufragano Kiprijono mirtis 1594 m. ir beveik dešimtmetį trukusi sedevakansija Vilniaus vyskupo sosto labai neigiamai atsiliepė Radvilos vyskupavimo Vilniuje metu pradėtiems projektams. Nors katedros kapitula stengėsi suvaldyti situaciją, bet diecezinės seminarijos reikalai, parapijų sistemos būklė ir sielovados padėtis taip pakriko, kad 1595 m. vyskupiją vizitavęs apaštalinis vizitatorius kroatas Aleksandras Komulovičius (lot. *Comuleus*) pasibaisėjęs rašė, kad daug kur žmonės šioje vyskupijoje gyveną neturėdami, kas jiems teiktų sakramentus, „neturėdami beveik jokio supratimo apie Dievą, kaip neprotingi gyvuliai“¹⁹⁸.

Vadovavimas vyskupijai ir intensyvi politinė veikla nebuvo vieningai kard. Radvilos rūpesčiai. Priklausymas galingiausiai ir turtingiausiai valstybės giminei bei rūpestis jos galia taip pat buvo viena iš jo pareigų. Kai 1593 m. mirė jaunesnysis Jurgio brolis Albertas, kardinolas tapo vienu iš Alberto sūnaus Jono Albrechto globėjų. Trokšdamas, kad vad. Klecko ordinacija – reikšminga giminės turtų dalis – po Alberto našlės Annos von Kettler naujos santuokos neatitektų kitiems didikams, Krokuvos vyskupas privertė ją perleisti ordinaciją Jonui Albrechtui¹⁹⁹. Taip buvo išsaugotas Radvilų turtų ir jų teikiamos galios integralumas.

Vadovavimas Krokuvos vyskupijai nebuvo lengvas ne tik dėl tvyrojusių įtampų ginčiuose dėl indigenato. Tarnystei atsiliepė ir blogėjanti jau keturiasdešimtmetį perkopusio kardinolo sveikata. Podagros ir karštinės priepuoliai, varginę jaunystėje, Krokuvoje suintensyvėjo²⁰⁰. Nors kardinolą gydė jo asmeninis gydytojas venecijietis Zarotto Zarotti²⁰¹, bet priepuoliai neretėjo. Nepaisant ligos, 1599 m. Radvila nusprendė vykti į Romą dalyvauti jubiliejinių 1600 metų nuo Kristaus gimimo pradžios išskilmėse. Kardinolas jautė, kad ši kelionė gali jam tapti paskutiniąja. Kaip savo 1600 m. balandžio 6 d. laiške M. K. Radvilai

¹⁹⁸ *Kościół zamkowy*, d. 2, p. 97: „[...] absque [...] ipsius fere Dei notitia, quasi iumenta insipientia vivere [...]“.

¹⁹⁹ Marzena Liedke, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2016, p. 312–313.

²⁰⁰ Paulius Jatulis, „Radvilai...“, p. 382.

²⁰¹ Sławomir Cendrowski, *op. cit.*, p. 24.

„Našlaitėliui“ rašė Krokuvos katedros kapitulos kanauninkas Mikalojus Dobročeskis, prieš išvykdamas į Romą, kard. Radvila sumokėjęs visas skolas ir atlyginimus savo dvaro darbuotojams, o 1599 m. spalio 1 d. jis surašęs savo testamentą ir palikęs jį saugoti Krokuvos katedros kapitulai²⁰².

8. KELIONĖ Į AMŽINYBĘ AMŽINAJAME MIESTE (1600)

Kardinolas į Romą išvyko 1599 m. lapkričio mėnesį. Pakeliui jis aplankė Veneciją, Paduvą ir Mergelės Marijos namus Loreto šventovėje²⁰³. Kard. Radvilos atvykimas į Romą 1599 m. gruodžio 20 d. tapo tikra barokine triumfo procesija: amžininkų tvirtinimu, kiekvieną iš maždaug 100 palydos vežimų traukė 6 arkliai²⁰⁴.

Kelionės tikslas buvo pasiektas, ir 1599 m. gruodžio 31 d. Radvila sudalyvavo jubiliejinių Šv. Petro bazilikos durų atidaryme. Nepaisant ligos, Krokuvos vyskupas nusprendė iki galo įvykdyti tai, dėl ko atvyko. Kad laimėtų jubiliejinius atlaidus, kiekvienas piligrimas turėjo aplankyti keturias patriarchalines Romos bazilikas, tad ir kardinolas, sukaupęs paskutines jėgas, leidosi į miestą. Kardinolo Jurgio pasirodymas su 120 raitelių savo tviskesiu ir prabanga beveik prilygo dar jaunesnio už Radvilą kard. Odoardo Farnese (1573–1626), atvykusio su 180 raitelių, pasirodymui ir buvo plačiai komentuojamas tuomet dar rankraštinio Romos laikraščio *Avvisi*²⁰⁵. Deja, dalyvavimas Klemenso VIII vadovaujamoje ceremonijoje ir Romos bažnyčių lankymas taip komplikavo ligą, kad teko iškart atgulti į patalą. Karštinė vis stiprėjo, ir tapo aišku, kad kardinolas greičiausiai neišgyvens. Jurgio prašymu, 1600 m. sausio 15 d. Paskutinį patepimą jam suteikė Milano arkivyskupas kard. Federico Borromeo (1564–1631)²⁰⁶, o sausio 20 d. palaiminti ligonio

²⁰² *Ibid.*, p. 26, 26 past; p. 40.

²⁰³ *Ibid.*, p. 20, 22.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 23, 16 past.

²⁰⁵ Paulius Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 247.

²⁰⁶ Sławomir Cendrowski, *op. cit.*, p. 28.

atvyko pats popiežius Klemensas VIII²⁰⁷. Radvilai nemaža paguoda buvo tai, kad ligos metu jo neapleido broliai jėzuitai: prie jo patalo budėjo tėvai Garcia Alabiano (kunigaikščio auditorius (t. y., nuodėmklausys) ir Žemaitkiemio parapijos įkūrėjas), Albertas Černiakovskis, Paolo Rossi ir Frydrichas Šembekas²⁰⁸.

1600 m. sausio 22 d., pirmą valandą po vidurnakčio²⁰⁹, Šventosios Romos imperijos kunigaikštis kardinolas Radvila mirė, sulaukęs 43 metų amžiaus. Ši liūdna žinia pripildė skausmu daugelio kardinolo draugų ir gentainių širdis. Ypač sielojosi jėzuitai, netekę savo galingojo užtarėjo ir geradario. Vis dėlto Krokuvos vyskupo mirtis netikėtai atvėrė naujas galimybes išspręsti jau beveik dešimtmetį vakuojančios Vilniaus vyskupijos krizę: iškeliavus į amžinybę lietuviui Radvilai, o į jo vietą Krokuvoje paskyrus Lucko vyskupą ir Vilniaus nominatą Maciejovskį, LDK gimęs Benediktas Vaina galėjo užimti Vilniaus vyskupo sostą. Vilniaus vyskupo istorijoje pagaliau įsivyravo taika.

Taikai buvo lemta įsivyrauti ir Romoje: Radvila buvo palaidotas *il Gesù* bažnyčios dešinioios navos gale, netoli didžiojo altoriaus ir naujutėlaitės, tik prieš kelis mėnesius pabaigtos bei konsekruotos Šv. Pranciškaus Asyžiečio koplyčios²¹⁰. Tam tikra prasme, bent po mirties išsipildė kardinolo kunigaikščio svajonė: paskutinio poilsio jis atgulė šalia daugelio žymiausių pasaulio jėzuitų. Jie priėmė Jurgį nariu į savo Draugiją.

²⁰⁷ Paulius Rabikauskas, *Kriščiūnų Lietuva...*, p. 248–250.

²⁰⁸ Jan Wielewicki, *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie od r. 1600 do r. 1608 (włącznie)*, (ser. *Scriptores Rerum Polonicarum*, 10), Kraków: Czcionkami drukarni C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Anatola Maryjana Kosterkiewiczza, 1886, p. 3.

²⁰⁹ Sławomir Cendrowski, *op. cit.*, p. 28–29, 42 past.

²¹⁰ Įdomu, kad šios koplyčios fundatore buvo Olimpia Orsini (1562–1616), vienturtė Mentanos markizo Giovanni Orsini duktė – giminės, iš kurios atstovo kard. Radvila nuomojosi rūmus savo paskutinės kelionės į Romą metu, narė. Nereikšmingas sutapimas?

Vyskupas Eustachijus Valavičius. Lietuva, XVII a., drobė, aliejus, 97,5x71,5, BPM BP 576 (nuotr. autorius Arūnas Baltėnas ©)

LIUDAS JOVAIŠA

EUSTACHIJUS VALAVIČIUS:
NEĮVERTINTO HEROJAUS *CURRICULUM VITAE*

Eustachijus Valavičius – viena ryškiausių asmenybių tarp visų laikų Vilniaus vyskupų. Ne kartą apibūdintas ir minėtas kaip vienas iš Vilniaus vyskupų¹, jis iki šiol beveik nėra sulaukęs specialaus istorikų dėmesio – išskyrus keletą lenkų tyrinėtojų straipsnių, akcentavusių vyskupo konfesinę toleranciją ir literatūrinį išsilavinimą². Tad šis teks-

¹ Albertus Wiliuk-Koiałowicz, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium*, Vilnae: Typis Academicis, 1650 (šis veikalas toliau cituojamas iš faks. perleidimo drauge su komentuotu vertimu į lietuvių kalbą: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, d. 2, sud. Darius Kuolys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 8–275); Wincenty Przyłgowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, Petersburg: Drukiem Jozafata Ohryzki, 1860, p. 72–102; Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 1, Wilno: Nakład i druk Jozefa Zawadzkiego, 1908, p. 313; Rapolas Krasauskas, „Valavičius Eustachas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, [Boston]: Lietuvių enciklopedijos leidykla, [1965], p. 534–535 (ligšiol bene geriausia biograma); Ks. Piotr Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa: Pax, 2000², p. 494; „Valavičius Eustachijus“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 24, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, p. 572; Liudas Jovaiša, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016, p. 62–63.

² Dažniausiai istoriografijoje eksploatuojama – bene nuo Henryko Wisnerio laikų (plg., pvz., „Biskup wileński Eustachy Wołłowicz“, *Lithuania*, 1992, Nr. 2-3 (7-8), p. 92–94) – katalikų vyskupo, besibičiuliaujančio su evangelikų reformatų vadu, temą išplėtojo Mariola Jarczykowa („Heretycki biskup – Eustachy Wołłowicz w kręgu Radziwiłłów birżańskich“, in: *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, Lublin – Radzyn Podlaski – Siedlce, 2007, t. 4, p. 53–65; „Mowy katolików i ewangelików na pogrzebach biskupów Eustachego Wołłowicz i Marcjana Tryzny“, in: *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, Warszawa, 2013, t. 61, Nr. 2, p. 361–368). Į Valavičių, kaip išsilavinusį didiką, dėmesį sutelkė Marekas Janickis („Willa Eustachego Wołłowicza w Werkach pod Wilnem i jej epigraficzny program ideowy“, *Barok*, Warszawa, 1997, t. 4, Nr. 2 (8), p. 123–149).

tas³ – bene pirmasis mėginimas pateikti išsamesnį ir visapusiškesnį Eustachijaus Valavičiaus (kaip asmenybės apskritai ir kaip Vilniaus vyskupijos ganytojo konkrečiai) portretą⁴.

I. EUSTACHIJAUS VALAVIČIAUS KILMĖ. JO GIMINĖ IR ŠEIMA.

Valavičių giminė iki Eustachijaus. Eustachijus Valavičius – garsios ir įtakingos, iš Gardino pavieto kilusios rusėnų giminės narys. Savo kilme šį Vilniaus vyskupą galima laikyti kiek artimesniu iš didikų / kunigaikščių kilusiems Albertui ir Jurgiui Radviloms ar Pauliui Alšėniškiui nei pirmtakams iš aukštų vietų (dar) nepasiekusių Protasevičių ar Vainų giminių, tačiau senatorius Valavičius XVI a. antroje pusėje pasitaisydavo anaip tol nedažnai. Stačiatikių rusėnų bajorų Valavičių giminė plačiai išsišakojo XV–XVI a. sąvartoje, kuomet penki Eustachijaus Valavičiaus prosenelio Grinkos (m. iki 1508), Gardino horodničiaus, sūnūs (Bagdonas, Grigalius, Jonas, Morkus ir Mykolas) tapo atskirų vešlių šakų pradininkais⁵. Eustachijaus senelis Jonas buvo Trakų arklidininkas, jo brolis Bagdonas – Gardino arklidininkas, Morkus ir Mykolas nepasižymėjo nė tiek, ir tik Grigalius, tapęs Naugarduko kaštelionu, pirmasis giminės istorijoje įėjo į Lietuvos ponų tarybą. Kitoje kartoje labiausiai pasižymėjo Bagdono sūnūs, taigi vyskupo Valavičiaus tėvo pusbroliai: didikų-senatorių rangą pasiekė Smolensko vaivada tapęs Grigalius ir į pačią LDK politinio elito viršūnę prasimušęs Eustachijus. Pastarasis, uolus evangelikas reformatas, Steponui Batorui spaudžiant antspaudavęs valdovo privilegiją, suteikusią universiteto teises Vilniaus

³ Už jo atsiradimą dėkoju kolegoms ir bičiuliams iš Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto – prof. Rafałui Witkowskiui ir ypač dr. Bernadettai Manyš, kurių palankumas ir svetingumas sudarė sąlygas autoriui apsilankyti Kórniko bibliotekoje, Poznanės valstybiniame archyve ir Liubinio benediktinų abatijoje.

⁴ Mareko Janickio nuomone, Eustachijus Valavičius neabejotinai nusipelno monografijos, žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 131, išn. 34.

⁵ Čia ir toliau Valavičių genealoginė ir biografinė informacija, jei nenurodoma kitaip, pateikiama remiantis leidinio *Unus pro omnibus. Валовічы ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага XV–XVIII стст.* (sud. А. М. Янушкевіч, Мінск: Медысонт, 2014, p. 455–461) genealoginėse schemose pateikiama informacija.

jėzuitų kolegijai, gyvenimo pabaigoje tapo LDK kancleriu⁶. Vyskupo Eustachijaus kartoje įtakingiausi Valavičiai buvo jo paties broliai; be jų, reikšmingesnes pareigybes gavo tik du Eustachijaus antros eilės pusbroliai – Samuelis, tapęs Naugarduko kaštelionu (Grigaliaus anūkas, Slanimo seniūno Mykolo sūnus), ir LDK taurininkas Petras (Bagdono anūkas, Smolensko vaivados Grigaliaus sūnus, kanclerio Eustachijaus sūnėnas).

Skirtingų kartų Valavičiai vedybiniais ryšiais saistėsi su įvairiomis kilmingųjų giminėmis – daugiausia su Sapiegomis ir Oginskiais, taip pat su Druckiais-Sokolinskiais, Glebavičiais, Chodkevičiais, Tiškevičiais, Tryznomis, Pacais, Zenavičiais, Zavišomis, Sluškomis, Masalskiais, Svyriškiais. Jono Jonaičio Valavičiaus, Eustachijaus tėvo, pusseserė, Grigaliaus Grinkaičio dukra Regina, buvo ištekėjusi už Pauliaus Paco, su kuriuo susilaukė sūnaus Mikalojaus – Eustachijaus Valavičiaus antros eilės pusbrolio. Du dešimtmečius abu giminaičiai priklausė tai pačiai Vilniaus katedros kapitulai, o po to, 1616–1618 m., jūdviejų rankose buvo abi Lietuvos katalikų vyskupijos⁷.

Eustachijaus vardas Valavičių giminėje buvo gan dažnas. Pirmasis šiuo vardu buvo pakrikštytas tėvo pusbrolis, LDK kancleris. Kitoje kartoje po Vilniaus vyskupo tokį vardą nešiojo dar du asmenys – Eustachijaus brolio Pauliaus sūnus (Eustachijus Kazimieras), o taip pat antros eilės pusbrolio Petro sūnus, bernardinai.

Eustachijaus Valavičiaus šeima. Vienas iš penkių Grinkos sūnų – Trakų arklidininkas Jonas (m. iki 1555) – turėjo sūnų, taip pat Joną, valdovo maršalą (m. 1582). Šis iš pradžių (1558) buvo vedęs Mariną Mieleškaitę, su kuria susilaukė sūnaus Jeronimo (m. 1643) – LDK

⁶ Paulius Rabikauskas, „Karaliaus Stepono Batoro privilegijos Vilniaus universitetui“, in: idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 27–28.

⁷ Įdomu, kad Valavičiaus ir Paco ryšys savotiškai regimas ir ikonografijoje: Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus portretas užtapytas ant Mikalojaus Paco atvaizdo, aptikto rentgenografinių tyrimų metu. Po dabartiniu paviršiumi glūdintį „substratą“ ir dabar išduoda ant krėslo atlošo ir po pertapymo išlikusios, plika akimi matomos Pacų herbo Gozdawa lelijos. Žr. Arūnas Bėkšta, „Žemaičių vyskupų portretų galerija“, in: *Nuo gotikos iki romantizmo. Senoji Lietuvos dailė*, sud. Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Academia, 1992, p. 78, il. 25.

raštininko, pakanclerio, Žemaičių seniūno. Su antrąja žmona (1568) Ona Kopečiūtė Jonas Jonaitis susilaukė gausių palikuonių – LDK žemės vėliavininko Andriejaus (m. 1614), LDK pakanclerio ir Vilniaus vyskupo Eustachijaus (m. 1630), Gardino horodničiaus ir seniūno Pauliaus (m. 1630), taip pat Liudviko, Filėjos (Lauryno Rudaminos Dusetiško žmonos, Stepono Paco žmonos Onos Marcibelės Rudaminaitės motinos), Reginos (ištekęsios už kažkokio Levickio; galbūt toliau šiame tekste minimi Paulius ir Jonas Levickiai buvo jos sūnūs ir Eustachijaus seserėnai?) ir Onos. Įdomu, kad du broliai Valavičiai – Jeronimas ir Andriejus – buvo vedę seseris, Elzbietą ir Kotryną Goslavskas. Tikras brolių solidarumo paminklas – Tytuvėnų bernardinų konvento fundacija, kurią, mirus pagrindiniam iniciatoriui Andriejui, baigė realizuoti kiti broliai, pirmiausia – Žemaičių seniūnas Jeronimas. Prie šio bendro „projekto“ prisidėjo ir Eustachijus, tad trys pirmieji Tytuvėnų bernardinų bažnyčios varpai neatsitiktinai buvo konsekruoti šv. Andriejaus, šv. Jeronimo ir šv. Eustachijaus vardais⁸.

Jono Jonaičio sūnūs savoje giminės kartoje buvo patys ryškiausi. Tarp brolių labiausiai išsiskyrė du – Jeronimas ir Eustachijus. Dar vienas brolis, Paulius, tapo šeimos atminties kūrėju – jis 1610 m. įmūrijo memorialinę lentą sau priklausiusiuose Pavlovičių rūmuose, o 1612 m. parūpino epitafiją tėvui Jonui ir broliui Liudvikui Sapockinės bažnyčioje, kurioje išvardijo visus savo brolius ir seseris⁹. Kitoje šeimos kartoje išsiskyrė už Radvilos Našlaitėlio jaunėlio sūnaus Aleksandro Liudviko Radvilos ištekėjusi (gal neatsitiktinai ši santuoka įvyko Eustachijui einant Vilniaus vyskupo pareigas?) Jeronimo dukra Teklė Ona Valavičiūtė. Paminėtinas ir LDK stalininko pareigybę pasiekęs Pauliaus Valavičiaus ir Sofijos Chodkevičiūtės sūnus Eustachijus Kazimieras.

Eustachijaus Valavičiaus tėvai, Jonas Valavičius ir Ona Kopečiūtė, nebuvo katalikai (tėvas – evangelikas, motina – stačiatikė), tad, kaip ir abu

⁸ Mindaugas Paknys, „Bažnyčios ir vienuolyno istorija XVII–XIX a.“, in: *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 15–16.

⁹ Святлана Янчалойская, „Іканаграфія Валовічаў вобраз эпохі“, in: *Unus pro omnibus. Валовічы ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага XV–XVIII стст.*, p. 447–450.

jo pirmtakai Vilniaus vyskupo soste (Jurgis Radvila ir Benediktas Vaina), šis ganytojas buvo kilęs iš nekatalikiškos šeimos¹⁰. Kada Eustachijus Valavičius tapo kataliku, nežinoma. Veikiausiai tai įvyko jam studijuojant Vilniaus jėzuitų kolegijoje, galbūt po tėvo mirties (šis mirė 1582 m., būsimajam vyskupui esant dešimties metų amžiaus).

II. ANKSTYVOJI DVASININKO KARJERA IR STUDIJOS

Eustachijus Valavičius buvo pirmasis dvasininkas savo giminėje. Po jo dvasininkų ir vienuolių jau netrūko. Antros eilės pusbrolio, Trakų pakamario Petro (m. 1651) dukra Kotryna buvo Vilniaus benediktinė¹¹, sūnus Jurgis – Vilniaus kanauninkas¹², kitas sūnus Andriejus – jėzuitas (pirmasis vienuolis Valavičių giminėje¹³), Lietuvos provincijolas ir Vilniaus kolegijos rektorius¹⁴, dar vienas sūnus Eustachijus – bernardinus¹⁵. Tiesa, vyskupo rangą tepasiekė vienintelis dvasininkas – Žemaičių

¹⁰ Skiriant Valavičių vyskupu, liudytojai vienbalsiai tvirtino velionį Valavičiaus tėvą buvus protestantą, o dėl rusėnų apeigų besilaikiusios velionės motinos nuomonės skyrėsi – keli liudytojai abejojo, ar motina buvo unijos rėmėja, ar ne. Vis dėlto Stanislovas Nieborskis tvirtino ją buvus graikų apeigų katalikę – jis mat dalyvavęs jos laidotuvių Gardine, unitų cerkvėje, kur pamaldoms vadovavęs unitų arkimandritas ir kiti graikų apeigų vyresnieji dvasininkai, žr. šio leidinio p. 341.

¹¹ Minimas 1650 ir 1651 m. vienuolyno gautas jos aprūpinimas (provizija), žr. S. Małgorzata Borkowska OSB, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemie Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa: DiG, 2008, p. 129.

¹² Žr. išn. 17.

¹³ Jakub Olszewski, *Kazanie na pogrzebie prześwietnego y przewielebnego w Christusie oycy y pana... Eustachego Wołłowicza biskupa wileńskiego...*, [Wilno]: w drukarni Akademii Societatis Iesu, 1630, l. E₂r.

¹⁴ Apie jį žr.: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach dawnej Polski i Litwy 1564–1995*, red. Ludwik Grzebień, Kraków: WAM, 1996, p. 758; *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, p. 533; Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 3: *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1987, p. 189–190.

¹⁵ Visi šie velionio vaikai išvardyti Alberto Vijūko-Kojalavičiaus parengtame Petro Valavičiaus laidotuvių pamoksle: *Śmierć bez męki śmierci Wielmożnego Pana I. M. P. Piotra Wołłowicza Podkomorzego Trockiego &c. &c.*, kazaniem pogrzebowym w Wilnie,

kapitulos prelatas Antanas Erazmas Valavičius (1711–1770), 1755 m. paskirtas Lucko vyskupu¹⁶. Užtat per visą Vilniaus katedros kapitulos istoriją būtent Valavičių giminė davė daugiausia šios korporacijos narių: XVII–XVIII a. jų buvo net septyni (paskutinis iš jų mirė XIX a. pradžioje, karo su Napoleonu išvakarėse)¹⁷. Šiuo požiūriu Valavičiams neprilygo kitos giminės, davusios Vilniaus kapitulai 4–6 narius (6 Bialozorai; 5 Giedraičiai; 4 Karpiai, Kosakovskiai, Sapiegos, Tiškevičiai, Vainos)¹⁸.

Eustachijus Valavičius kaip dvasininkas¹⁹ pirmą kartą paminėtas 1591 metais – tuomet jam, devyniolikamečiui žemesniųjų šventimų dvasininkui, buvo suteikta Slanimo klebonija. Po metų, 1592 m., Valavičius tapo Adelsko parapijos klebonu (iš šios beneficijos atsistatydino 1605 m.) bei, svarbiausia, Vilniaus katedros kapitulos kanauninku. Netrukus (po 1592 m. kovo 4 d. – gal apie 1593 m.²⁰) jis išvyko studijuoti į Romą

w Kościele S. Katarzyny Nov. 14 A. 1651 opisana przez X. Woyciecha Koiałowicza... Facultatis Theologicae Dziekana y Professora, Vilnae: Typis Academicis Soc. IESV, 1652.

¹⁶ Piotr Nitecki, *op. cit.*, p. 494.

¹⁷ Visi Valavičių giminės nariai, išskyrus Eustachijų, Vilniaus kapituloje užėmė kanauninkų vietas: Jurgis (nuo 1644, m. 1656?), Vincentas (nuo 1671, m. 1698), Marcijonas (nuo 1657, m. 1705), Andriejus (nuo 1704, m. ?), Mykolas (nuo 1742, m. 1744), Juozapas (nuo 1777, m. 1811). Žr. Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, *passim*.

¹⁸ *Ibid.*, *passim*.

¹⁹ Žinios apie Valavičių kaip dvasininką, jei nenurodyta kitaip, imtos iš leidinio: Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, 2), Vilnius: Aidai, 2009, Nr. 428, p. 87–89.

²⁰ 1593 metai, nežinia kuo remiantis, nurodyti leidinyje: *Klerycy z ziem polskich, litewskich i pruskich święceni w Rzymie (XVI – pocz. XX w.) / Clerici ex terris Polonia, Lithuaniae, Prussiae Romae seu Urbe ordinati (saec. XVI ad init. XX)*, na podstawie kwerendy rzymskiej wykonanej wspólnie z ks. Henrykiem Gerlicem, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2018, p. 51 (už šios publikacijos nuorodą ačiū dr. Tomaszui Jaszczoltui). Įdomu, kad 1593 m. į Lenkų nacijos metriką Paduvos universitete įsirašė vyresnysis Eustachijaus brolis Jeronimas (*Archiwum nacji polskiej w uniwersytecie padewskim*, t. 1: *Metryka nacji polskiej w uniwersytecie padewskim (1592–1745)*, ed. Henryk Barycz, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1971, Nr. 94). Galbūt jis palydėjo jaunesnįjį brolį į Romą?

ir kapitulos veikloje nedalyvavo iki pat 1600 m. rudens. Jauni, kilmingi ir „perspektyvūs“ dvasininkai gana dažnai laikydavo porą beneficijų ir tuo pačiu metu studijuodavo užsieniuose; Eustachijus Valavičius nebuvo išimtis. Amžinajame Mieste jis priėmė subdiakono (1594 m. rugsėjo 24 d. Trinitá dei Monti bažnyčioje) ir diakono (1596 m. balandžio 13 d. Romos kolegijos Švč. Mergelės Marijos koplyčioje) šventimus²¹. Apie tai, kada ir kur buvo iššventintas kunigu, tikslios informacijos neturima. Valavičių skiriant vyskupu liudijęs Henrikas Firlėjus tvirtino, kad kunigo šventimus nominatas priėmęs vėliau nei kitus, jam jau nedalyvaujant; Jono Gostomskio, Inovroclavo vaivados, liudijimu, jis matęs Valavičių Romoje prieš 20 metų (taigi apie 1596 m.) aukojant šv. Mišias²². Kad ir kaip buvo, 1597 m. kunigas ar diakonas Eustachijus Valavičius žengtelėjo ant aukštesnio bažnytinės karjeros laiptelio – dar negrįžęs į Vilnių, tenykštėje kapituloje užėmė prelato kantoriaus vietą.

Studijas ir rengimąsi viešajam gyvenimui Eustachijus Valavičius pradėjo tėvynėje. Studijavo Vilniaus jėzuitų kolegijoje²³ (veikiausiai tapo ir moksleivių Marijos sodalicijos nariu²⁴), buvo priimtas į Vilniaus vyskupo kardinolo Jurgio Radvilos dvarą²⁵. 1616 m. vyskupą nominatą Valavičių

²¹ *Klerycy z ziem polskich, litewskich i pruskich święceni w Rzymie*, Nr. 77, p. 51.

²² Žr. šio leidinio p. 341.

²³ 1600 m. Valavičius tvirtino mokėsis Vilniuje maždaug prieš 16 metų, t. y. apie 1584 m.; 1614 m. jis sakėsi maždaug prieš 26 metus (t. y. apie 1588) Vilniaus jėzuitų akademijoje susipažinęs su būsimuoju Kulmo vyskupu Jonu Kučborskiu. Inovroclavo vaivada Jonas Gostomskis, drauge su Valavičiumi gyvenęs Romoje, minėjo, kad Vilniuje šis mokėsi humanitarinių disciplinų. Žr. Pauliaus Jatulio paruoštą publikavimui medžiagą, in: *VUB RS*, f. 267 – 775, p. 602, bei šio leidinio p. 340.

²⁴ Jėzuitų pamokslininko tvirtinimu, Valavičius vadinęsis kongregacijos (t. y. sodalicijos) broliu, noriai atsiliepdavęs kviečiamas aukoti giedotines Mišias, žr. Jakub Olszewski, *op. cit.*, I. [E₃v].

²⁵ Skiriant Valavičių vyskupu, taip tvirtino Jonas Gostomskis; Lenkijos pakanclerio ir Valavičiaus globėjo Romoje Henriko Firlėjaus liudijimu, Valavičius „nuo vaikystės buvo išauklėtas šviesios atminties kardinolo Radvilos“, žr. šio leidinio p. 339, 342. Tiek liudytojo paminėta „vaikystė“ (*pueritia*), tiek Radvilos ir Valavičiaus gyvenimo faktai verčia manyti, kad turimas omenyje Radvilos, kaip Vilniaus vyskupo, dvaras, mat Krokuvoje Radvila įsikūrė tik 1592 m. viduryje, t. y. maždaug tuo metu, kai Valavičius išvyko (ar ruošėsi išvykti) studijuoti į Italiją. Be to, 1600 m. pateiktas Valavičiaus liudijimas apie tai, kad kardinolas dažnai naudojęsis prelato Benedikto Vainos

pažinoję asmenys tvirtino, kad jis buvo studijavęs užsienyje: sutartinai minėta Roma, pavieniui, sporadiškai – kiti Italijos universitetai (Siena, Perudža, Paduva), Vokietija bei Prancūzija²⁶. Atrodo, kad ši informacija sietina su dviem Valavičiaus užsienio kelionių laikotarpiais – 1) studijomis Romoje, rengiantis dvasininko karjerai, ir 2) 1604–1605 m. kelione Vakarų Europoje (apie ją žr. toliau), kurios metu Vilniaus kapitulos prelatas lankėsi Italijoje (Paduvoje), Vokietijoje (Augsburge, Miunchene, Ingolštate), galbūt ir Nyderlanduose (Liuvene).

Valavičių giminės atstovai, lyginant su kitomis reikšmingomis LDK didikų giminėmis, gan anksti pradėjo siųsti savo atžalas į Vakarų (iš esmės Vokietijos) universitetus²⁷. Jau 1560 m. Tiubingeno universitete įsimatrikuliavo Bagdono anūakai, Smolensko vaivados Grigaliaus sūnūs Jonas ir Juozapas Valavičiai (*Wolafitsch*)²⁸; pastarasis vėliau dar mokėsi Leipcige (*Wolowitz*, rusėnas, 1563)²⁹ ir Vitenberge (*Vollewicz*, 1567)³⁰. 1586 m., jau po tėvo mirties, į Heidelbergo universitetą įsirašė trečiasis brolis,

patarimais valdydamas Vilniaus vyskupiją, o būdamas Romoje klievojęs Vainos administravimu (žr. šio leidinio p. 329), leidžia numanyti, kad Valavičius tai žinojo būtent kaip Vilniaus vyskupo dvariškis.

²⁶ Valavičių studijavus Sienoje tikino Henrikas Firlėjus, Perudžoje – Jonas Gostomskis; Paduvą minėjo su Valavičiumi Romoje kartu gyvenęs Lenkijos arkliadininkas Kristupas Zbaraskis; su Valavičiumi Italijoje buvęs Gniezno kaštelionas Andriejus Pšyjemskis „žinojo“, o Ravos kaštelionas Stanislovas Radziejovskis „girdėjo“, kad Valavičius studijavo ir Vokietijoje; Prancūziją minėjo Plocko vysk. Martynas Šyškovskis, su Valavičiumi susipažinęs jo studijų Romoje metu. Žr. šio leidinio p. 340, 342–343. Valavičių studijavus Italijoje ir Vokietijoje tikino ir laidotuvių pamokslininkas: Jakub Olszewski, *op. cit.*, I. Cv–C₂r.

²⁷ Žinoma, dalis Valavičių giminės jaunuolių apsiribojo edukacija tėvynėje. Eustachijaus brolis, Paulius, regis, tenkinosi studijomis Vilniaus jėzuitų kolegijoje, o apie dar vieno brolio, Andriejaus, studijas apskritai nieko nežinoma.

²⁸ *Die Matrikeln der Universität Tübingen*, t. 1: *Die Matrikeln von 1477–1600*, Stuttgart, 1976, p. 413, Nr. 69–70. Vadovaujami Jurgio Zablockio, broliai Valavičiai įsirašė į universitetą kartu su Merkeliu Giedraičiu, Fridriku Skuminu, Petru ir Jonu Vesiolovskiais.

²⁹ *Die Jüngere Matrikel der Universität Leipzig 1559–1809*, t. 1: 1559–1634, Leipzig, 1909, p. 516c.

³⁰ *Album Academiae Vitebergensis. Ältere Reihe*, t. 2: 1560–1602, Tübingen, 1976, p. 127b, Nr. 11. Drauge studijas pradėjo kitas „kilmingas lietuvis“ Grigalius Sapiega.

Smolensko vaivadaitis Petras Valavičius (*Wolowicz*)³¹. 1578–1579 m. Altdorfe ir Ingolštate studijavo Eustachijaus vyresnysis brolis Jeronimas³²; po 14–15 metų jis lankėsi Paduvoje³³. XVI a. 10 deš. į Romą išvykęs Eustachijus chronologiniu požiūriu nebuvo pirmasis giminės studentas Vakaruose, tačiau genealoginėje perspektyvoje jis, kaip ir anksčiau studijavusieji antros eilės pusbroliai, priklausė tai pačiai Valavičių kartai. Kita vertus, Eustachijus buvo bene pirmasis giminės atstovas, kurio studijų maršrutai iš Vokietijos pakrypo į Italiją; tam didelės įtakos bus padariusi konversija iš protestantizmo į katalikybę. Jis iš esmės kartojo kelią, kuriuo ėjo abu jo pirmtakai, Jurgis Radvila ir Benediktas Vaina: būdami protestantai, šiedu trumpai studijavo Leipcige, o vėliau tęsė studijas Romoje³⁴.

Studijuodamas Romoje Valavičius praleido apie šešerius metus³⁵. Bent kurį laiką Amžinajame Mieste jis gyveno kaip savo bendraamžio Henriko Firlėjaus (būsimo Gniezno arkivyskupo) dvariškis (šeimynykštis)³⁶. Abu jaunuolius turėjo jungti panaši kilmė (tėvai – didikai protestantai, jau mirę), intelektualiniai gabumai, maldingumas ir charakterio ypatybės (švelnumas)³⁷. Valavičius veikiausiai studijavo

³¹ *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662*, d. 2: von 1554 bis 1662, Heidelberg, 1886, p. 130, Nr. 280. Drauge į universitetą įsirašė (1586–11–04) Petro Valavičiaus tarnas Adomas Stravinskis ir pedagogas Stanislovas Skorulskis. Pastarasis į tą patį Heidelbergo universitetą 1589 m. spalio mėnesį atlydėjo kitą lietuvių grupelę – LDK išdininkaitį Joną Skuminą ir Luką bei Jurgį Masalskius su jų tarnu rygiečiu Jonu Markvardu, žr. *ibid.*, p. 145, Nr. 116–120.

³² Vaclovas Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, red. Mykolas Biržiška, [Chicago]: Lituanistikos instituto leidykla, 1987, p. 51.

³³ Jeronimas Valavičius į Paduvos universiteto Lenkų nacijos metriką įsirašė 1593 m., žr. *Archiwum nacji polskiej w uniwersytecie padewskim*, t. 1, Nr. 94, p. 25. Galbūt Jeronimas Valavičius į Paduvą užsuko lydėdamas / palydėjęs į Romą jaunesnį brolių Eustachijų?

³⁴ Liudas Jovaiša, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, p. 58, 60.

³⁵ Taip tvirtino kartu su Valavičiumi Romoje studijavęs Stanislovas Radziejovskis, žr. šio leidinio p. 340.

³⁶ Paulius Rabikauskas, „Unijos etapas Romoje“, in: idem, *Krikščioniškoji Lietuva. Istorija, hagiografija, šaltinių tyra*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 188. Drauge su Valavičiumi (tame pačiame Firlėjaus dvare?) gyveno Jonas Gostomskis ir Kristupas Zbaraskis, žr. šio leidinio p. 339, 340.

³⁷ Dviem metais už Valavičių jaunesnis Firlėjus ne vien charakteriu, bet ir karjera

Romos kolegijoje (Grigaliaus universitete) – šios įstaigos koplyčioje priėmė diakono šventimus. Gyvendamas Romoje palaikė ryšius su Vilniaus kapitulos nariais – Vilniaus vyskupo nominacijos ir dispensų dėl beneficijų laikymo reikalu talkino patarimais 1594 m. į Amžinąjį Miestą atvykusiam konfratrui Ambraziejui Beinartui³⁸. Itin svarbus jaunam dvasininkui įvykis – ne vien istoriškai, bet ir asmeniškai (motina buvo stačiatikė) – turėjo būti dalyvavimas Abiejų Tautų Respublikos stačiatikių unijos su Romos Katalikų Bažnyčia akte. Iškilmingose apeigose Romos Šv. Petro bazilikoje 1595 m. Valavičius, kaip asistentas-vertėjas, balsiai skaitė tekstus rusėnų kalba³⁹. Numanytina, kad šis, tegu ir epizodinis vaidmuo paliko pėdsakus tolimesniame Valavičiaus gyvenime – ypač jo santykiuose su graikų apeigų katalikais.

Valavičiaus studijų rezultatas – solidus išsilavinimas (nepaisant to, kad jokio mokslinio laipsnio, kaip įprasta aukštos kilmės asmenims, jis nesivargino įgyti). Po vyskupo Benedikto Vainos mirties (1616) Stanislovas Radziejovskis tvirtino manąs, jog visoje Lietuvoje nerastum asmens, mokytumu prilygstančio Valavičiui; panašiai (kad Lietuvoje nėra vertesnio kandidato užimti šias pareigas) pasisakė Andriejus Pšyjemskis; Jono Gostomskio nuomone, išsilavinimu Valavičius lenkęs visus Karūnos vyskopus (išskyrus tuometinį Plocko vyskupą Martyną Šyškovskį); Kristupas Zbaraskis tiesiog atsidūsėjo: o, kad būtų daugiau tokių mokytų kaip nominatas...⁴⁰ Be tokių bendro pobūdžio teiginių, Jonas Gostomskis paminėjo konkretnę dalyką – kad nominatas Perudžoje studijavęs kanonų teisę ir joje daug pasiekęs⁴¹.

atrodo tarsi Valavičiaus *alter ego*: buvo bažnytinės unijos sudarymo Romoje dalyvis ir jos rėmėjas, ėjo karaliaus sekretoriaus ir Lenkijos referendoriaus pareigas, tarpininkavo tarp valdovo ir rokošininkų, gavo valdyti vienuolyną (Miechovo prepozitūrą), tapo Lenkijos pakancleriu, tais pačiais metais kaip ir Valavičius buvo paskirtas vyskupu (1616) ir atsistatydino iš pakanclerio pareigų (1618), rūpinosi kariuomenės reikalais ir pagalba ligoniams (fundavo bonifratrų špitolę Lovičiuje). Plg. „Firlej Henryk († 1626)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 1948, t. VI/5, sąs. 30, p. 477.

³⁸ Ambraziejaus Beinarto laiškas Vilniaus kapitulai, Roma, 1594-08-25, in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – *LMAVB RS*), f. 43 – 25702.

³⁹ Paulius Rabikauskas, „Unijos etapas Romoje“, p. 188–189.

⁴⁰ Žr. šio leidinio p. 342–343.

⁴¹ Žr. šio leidinio p. 343.

Baigęs studijas, pamatęs pasaulio, gavęs kunigo šventimus ir apdovanotas apaštališkojo protonotaro titulu, 27 metų amžiaus dvasininkas sugrįžo iš Romos – 1599 m. gegužės mėnesį žinoma Valavičių buvus Varšuvoje⁴². Netrukus, 1600 m., jis perėmė Vilniaus vyskupu tapusio Benedikto Vainos beneficijas – prelado kustodo vietą katedros kapituloje bei Trakų prepozitūrą. Reikšmės naujiems prelado Eustachijaus paskyrimams, be jo paties asmeninių savybių, turbūt turėjo ir įtakingų asmenų globa. Vienas jų turėjo būti pats naujasis vyskupas, apie kurį, kaip nominatą, Valavičius liudijo nuncijaus apklausoje. Iš jos matyti, kad Valavičius pažinojo savo žemietį – ir galbūt net labai tolimą giminitį – Vainą maždaug 16 metų, nuo tarnystės kardinolo Radvilos dvare laikų⁴³. Už gautas beneficijas jaunasis Valavičius *expressis verbis* dėkojo Radvilai Našlaitėliui⁴⁴. Šis veikiausiai pažinojo savo brolio kardinolo globotinį ir, Jurgiui Radvilai mirus 1600 m. pradžioje, galėjo jausti pareigą pasirūpinti vienu iš velionio klientų.

Eidamas svarbias valstybines pareigybes karaliaus dvare (1600–1615), važinėdamas po užsienius (1604–1605), lankydamas Liubinio abatiją (nuo 1608), Valavičius buvo retas svečias Vilniaus kapituloje⁴⁵. Tik 1600–1601 m. jis dalyvavo trijose iš eilės (1600 m. rudenį, 1601 m. pavasarį ir rudenį) generalinėse kapitulos sesijose⁴⁶. Be to, kapitulos posėdžiuose dalyvavo dar ir 1600 m. lapkričio pabaigoje – gruodžio viduryje: tada perėmė Benedikto Vainos anksčiau valdytą mūrinį namą, buvo įvesdintas į prelado kustodo vietą (stalę), paskirtas vienu iš vyskupiją vizituosiančio vyskupo asistentų ir išrinktas kapitulos pasiunti-

⁴² Eustachijaus Valavičiaus laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Varšuva, 1599-05-06, in: Ukrainos centrinis valstybės istorijos archyvas Kijeve (toliau – *UCVIAK*), f. 257, ap. 1, b. 102 (E. Valavičiaus laišakai Radviloms), p. 3–8. Su šiame archyve saugoma ir šiame straipsnyje dažnai cituojama Radvilų ir Sapiegų korespondencija susipažinta per mikrofilmus, saugomus Lietuvos valstybės istorijos archyve.

⁴³ Žr. šio leidinio p. 322, 323, 327, 329.

⁴⁴ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Varšuva, 1600-04-28, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 12.

⁴⁵ Norint šį teiginį rimčiau ir tiksliau pagrįsti vis dėlto reikėtų pervertinti 1602–1615 m. Vilniaus kapitulos aktus (šio straipsnio autorius to neatliko).

⁴⁶ *Acta Capituli Vilnensis*, t. VII: 1585–1601, in: *LMAVB RS*, f. 43 – 215, l. 358v, 369r, 373r.

niu į seimą⁴⁷. Reti Valavičiaus lankymaisi Vilniuje, apie kuriuos žinoma (1600, 1601, 1609, 1611), dažnu atveju buvo susiję su valdovo dvaro migracija (pvz., Ziganto Vazos kelione į Livoniją per Vilnių 1601 m. pabaigoje, Smolensko kampanija ir karaliaus šeimos rezidavimu Vilniuje 1609–1611 m.). Vilniaus kapitula net ir potridentinio rigorizmo epochoje suprato svarbiomis pareigomis pateisinamą Valavičiaus nerezidavimą ir kokių nors sankcijų konfratrui niekada nesvarstė – tik po 1610 m. gaisro įspėjo suremontuoti savo, kaip kapitulos nario, administruojamą namą Vilniuje⁴⁸. Priešingai, kapitulos nariai vertino prelatą Valavičių kaip įtakingą ir svarbų asmenį (1612 m. leido statydintis koplyčią katedroje) ir išnaudojo jo buvimą dvare, 1600 ir 1613 m. išrinkdami pasiuntiniu į seimą⁴⁹.

Kiek daugiau dėmesio nei dalyvavimui kapitulos veikloje Valavičius rodė savo prepozitūrai Trakuose, kuri, ankstesniam prepozitui Benediktui Vainai tapus Vilniaus vyskupu, ėmė plačiai garsėti kaip piligrimus traukianti šventoji vieta. 1610 m. Valavičius išsirūpino, kad kapitula iš Panerių miško skirtų pušų medienos Trakų bažnyčios pastatui⁵⁰, tad su jo vardu siejami šios šventovės atnaujinimo-rekonstrukcijos (prieangio ir bokštų pristatymo?) darbai ir spėjamo kolumbarijaus įrengimas⁵¹. 1610–1612 m. Valavičius pasirūpino įvesti parapiinėje bažnyčioje Rožinio broliją⁵², be to, šventovei dovanavo balto arnoto ir dviejų dalmatikų komplektą, kapą bei įrištas liturgines knygas⁵³. Jo rūpesčio Trakų prepozitūra ir išlaidų jos naudai nenuitylėjo Valavičiaus skyrimo vyskupu proceso liudytojai; anot vyskupo Šyškovskio, būtent dėl to šventovė sutraukianti daugybę maldininkų⁵⁴. Galbūt neatsitiktinai Trakų šventovę į Vilnių keliaujančioms basosioms karmelitėms 1638 m., t. y. jau

⁴⁷ *Ibid.*, l. 362v–364v.

⁴⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 96.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 86, 97–98.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 94.

⁵¹ Liudas Jovaiša, „Trakų parapija ir jos šventovė XV–XVIII amžiuje“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2018, t. 90: *Po Trakų Dievo Motinos karūna*, sud. Mindaugas Paknys, p. 76–78.

⁵² *Ibid.*, p. 76, 86–87.

⁵³ *Ibid.*, p. 90.

⁵⁴ Žr. šio leidinio p. 343.

po Valavičiaus mirties, parodė jų globėją, velionio prepozito dukterėčia Ona Marcibelė Rudaminaitė-Pacienė? Šia proga seserys pastebėjo, kad mūrinė bažnyčia graži, joje kabo daug votų, o šventovė sutraukianti daug maldininkų; šv. Mišias aukojant prie šoninio altoriaus buvo giedama ir grojama vargonais⁵⁵. Trakų šventovė buvo neabejotinai brangi ir jos prepozitui: jau eidamas Vilniaus vyskupo pareigas, Valavičius ją vienintelę, neskaitant katedros, specialiai paminėjo reliacijoje Šv. Sostui⁵⁶.

III. VALSTYBĖS VYRAS: TARNYBA VALDOVO DVARE IR DALYVAVIMAS POLITINIAME GYVENIME

Tais pačiais, 1600 m., Eustachijus Valavičius, galbūt užtariamasis vyresniojo brolio Jeronimo (nuo 1589 m. – karaliaus sekretoriaus, 1600 m. gavusio dar ir dvaro išdininko pareigas⁵⁷), stojo tarnauti karaliaus dvare. Čia iš pradžių ėjo LDK referendoriaus (1600–1615), vėliau – dar ir raštininko (1605–1615) pareigas, o 1615–1618 m. buvo LDK pakancleris⁵⁸. Iš Valavičiaus korespondencijos ir jo pasirašytų dokumentų aiškiai matyti, kad iki tapdamas vyskupu daugiausia laiko jis skyrė būtent tarnybai dvare. Čia šalia Eustachijaus buvo ir jo vyresnysis brolis Jeronimas. 1605 m. jis, tapdamas žemės išdininku, perleido jaunesniajam broliui raštininko pareigybę, o šis savo ruožtu, 1618 m. atsistatydindamas iš pakanclerio pareigų, jas perdavė, tiesa, trumpam savo vyriausiajam broliui⁵⁹. Panašiu metu palikę dvarą (Eustachijus tapo

⁵⁵ Anna Sylwia Czyż, „Kaplice św. Kazimierza i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny przy katedrze wileńskiej oczami karmelitanek bosych – nierozpoznane źródło z 1638 roku“, in: *Saeculum Christianum*, Warszawa, 2017, t. 24, p. 163–164.

⁵⁶ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1: *Dioecesis Vilnensis et Samogitiae*, ed. Paulius Rabikauskas S. I., Romae: Sectio Historica Academiae Lituanæ Catholicae Scientiarum, 1971, p. 59.

⁵⁷ *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*. Spisy, oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994, Nr. 956 (p. 129), 1248 (p. 161).

⁵⁸ *Ibid.*, Nr. 1337 (p. 169), 957 (p. 129), 1130 (p. 147).

⁵⁹ *Ibid.*, Nr. 1216 (p. 157), 956–957 (p. 129), 1130–1131 (p. 147).

Vilniaus vyskupu, Jeronimas – Žemaičių seniūnu), broliai, kaip senatoriai, susitikdavo seimuose. Tuomet dvaro išdininko pareigas ėjo trečias brolis, Paulius⁶⁰ – iki pat mirties (1630), kuri jį ištiko bemaž tuo pačiu metu kaip ir Eustachijų.

1600–1616 m. tarnaudamas dvare, Eustachijus Valavičius stengėsi stropiai ir atsakingai atlikti pareigas. Antai dėl prastos sveikatos užtrukęs Paduvoje ir nespėdamas grįžti į teismo bylų nagrinėjimą, 1605 m. sausio mėnesį teisinosi ir atsiprašinėjo kanclerio Sapiegos, o per jį – ir karaliaus⁶¹. Valavičius, kaip referendorius, rūpinosi, kad suinteresuotiems teisingumo vykdymu asmenims nereikėtų taip ilgai laukti teismo sprendimų. 1615 m. pavasarį, dėl tokių motyvų apsiprendęs neriboti bylų nagrinėjimo laiko (teismų sesijų), jis deklaravo pasiryžimą tais metais visai neišvykti iš dvaro: „ir nors būčiau mažiau apsunkintas nevykdydamas teismų, bet didelė tai nauda, kai žmonės gali nedelsiant sulaukti savo teisingumo“⁶².

Ištikimai ir sąžiningai tarnaudamas Zigmantui Vazai, Valavičius įgijo ypatingą valdovo pasitikėjimą. Tokį pasitikėjimą ir išreiškė, ir savo ruožtu dar labiau sustiprino dvi diplomatinės misijos, kurias karaliaus pavedimu Valavičius atliko 1607 metais. Pirmiausia (pavasari) LDK referendorius vyko prie Jendžejovo tartis su rokošo dalyviais⁶³. Ši pasiuntinybė neatnešė trokšamos ramybės valstybėje, tačiau atkreiptinas dėmesys vien į tai, jog tokiai svarbiai misijai buvo parinktas būtent Valavičius. Tai, kad karalius Zigmantas nenusivylė savo pasiuntiniu, rodo ir kita, vos po pusmečio (1607 m. rudenį) Valavičiui pavesta – ir šįkart jo pagirtinai įvykdyta – užduotis. Tynieco (prie Krokuvos) benediktinų bendruomenei pasipriešinus valdovo valiai (atsisakius abatu

⁶⁰ *Ibid.*, Nr. 1252 (p. 161).

⁶¹ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Paduva, 1605-01-27, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 418.

⁶² Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Varšuva, 1615-04-24, *ibid.*, b. 574, l. 2r.

⁶³ Savo pasiuntinius, Eustachijų Valavičių ir Pinsko seniūną Jurgį Zbaraskį, davęs instrukciją, karalius išsiuntė 1607 m. balandžio 21 d. Žr., pvz., Henryk Wisner, „Wypowiedzenie posłuszeństwa czy detronizacja Zygmunta III? Komentarz do aktu z 24 czerwca 1607r.“, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, Poznań, 1987, t. 39, sąs. 2, p. 176.

karaliaus paskirtam Stanislovui Sulovskiui perduoti vienuolyno administravimą ir išsirinkus savą abatą), „ištikimas regalistas“ Valavičius, remiamas kareivių ir aprūpintas nuncijaus įgaliojimais, apgulė vienuolyną. Vengdamas naudoti jėgą, po nesėkmingos apgulties jis nudavė pasitraukias nuo vienuolyno, tačiau ankstyvą rytą grįžo. Iškūlus langą ir išlaužus vartus, Valavičius su ginkluota palyda pateko į vienuolyno kiemą, o vienuoliai kietai tebemiegojo po audringo pergaltės šventimo. Kai pažadintam ir apstulbusiam priorui bei kitiems bendruomenės vyresniesiems Eustachijus Valavičius pateikė įgaliojimo raštus ir paklausė, ar šie norį vykdyti karaliaus ir nuncijaus valią, tyniečiai nebeliko nieko kito, kaip tik paklusti⁶⁴. Taip vienuolynas buvo užimtas „švelnia jėga, nė vieno iš saviškių nepraradus ir netgi nesužeidus“⁶⁵.

Esama užuominų ir apie Valavičiaus diplomatinės misijas užsienyje. Amžininko minimą pasiuntinybę pas Florencijos (t. y. Toskanos) kunigaikštį⁶⁶ jis galėjo atlikti 1620–1621 m., vykdamas į Romą kaip Vilniaus vyskupas ir karaliaus Zigmanto pasiuntinys. 1620 m. rugsėjo 4 d. Zigmantas Vaza paskyrė Vilniaus vyskupą savo pasiuntiniu pas popiežių kovos su turkais reikalui⁶⁷, o 1620 m. lapkričio 6 d. pasirašė prašymą popiežiui įrašyti šv. Kazimiero šventę į Romos Katalikų Bažnyčios brevijorių⁶⁸. Ar Valavičius nuveikė ką nors kovos su turkais reikalui, lieka neaišku, užtat Šv. Apeigų kongregacija, popiežiaus pavedimu kuo skubiausiai apsvarsčiusi prašymą dėl šv. Kazimiero šventės, 1620 m. gruodžio 12 d. nusprendė įtraukti ją į visuotinį Bažnyčios kalendorių, tačiau tik pačiu žemiausiu liturginio minėjimo (*simplex*) rangui. Apie tai

⁶⁴ Apie sėkmingą 1607 m. Valavičiaus operaciją Tyniece žr. Paweł Sczaniecki, *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*, Tyniec, 1989, p. 198–199. Apie šį žygį pasakojama ir Valavičiaus valdyto Liubinio benediktinų vienuolyno kronikoje: *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Bened. Lubiń. 235, p. 347 (362).

⁶⁵ *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 348 (363).

⁶⁶ Jakub Olszewski, *op. cit.*, I. Cv.

⁶⁷ Henryk Wisner, t. 2: *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego – dyplomacja – varia*, Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2004, p. 254.

⁶⁸ Paulius Rabikauskas, „Pastabos prie šv. Kazimiero garbinimo istorijos“, in: idem, *Kriščiūnų Lietuva*, p. 211–212.

sužinojęs, Valavičius, tuo metu dar būdamas Romoje, karaliaus vardu kongregacijai pateikė naują prašymą, kuriame pabrėžė, kad popiežius audiencijos metu neprieštaravo norimam aukštesniam (*semiduplex*) šventės rangui. Nutarusi atsiklausti popiežiaus⁶⁹, kongregacija nauju 1621 m. kovo 3 d. sprendimu pakėlė visuotiniame kalendoriuje minėtiną šv. Kazimiero šventės rangą į aukštesnį – *semiduplex* – lygį, t. y. tokį pat, kokį turėjo Lenkijos globėjo šv. Stanislovo šventė⁷⁰. Taip Eustachijus Valavičius ir sėkmingai realizavo valdovo valią, ir, kaip Vilniaus vyskupas, ypač nusipelnė savo katedroje gerbiamo šventojo kulto tarptautinei plėtrai. Dar kartą tam pačiam valdovui ir šventajam Kazimierui jis pasiūlydavo išmainydamas Vilniaus katedroje turėtą koplyčią ir tokiu būdu sudarydamas galimybę naujos Karališkosios (dabartinės Šv. Kazimiero) koplyčios statybai⁷¹.

Ištikima tarnystė ir lojalumas valdovui (Valavičių galime drąsiai vadinti tikru regalistu) – o gal ir asmeninis, bičiuliškas karaliaus Zigmanto palankumas – lėmė tai, kad Vilniaus kapitulos prelatui ir LDK referendoriui buvo patikėtos neįprastos pareigos. 1608 m. jis buvo paskirtas Lenkijoje esančio Liubinio benediktinų vienuolyno abatu (plačiau apie tai – kitame poskyryje), o 1615 m. Valavičius referendoriaus ir sekretoriaus pareigas iškeitė į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerio (taigi, senatoriaus) vietą⁷². Pastarąją karaliaus nominaciją seime užprotestavo LDK pasiuntiniai: pakanclerystė, laužant paprotį, suteikta dvasininkui, o paprotys esą laikytinas teise⁷³. Šį įvykį aptarusio Henryko

⁶⁹ Paulius V mirė 1621 m. sausio 28 d. Neaišku, ar kongregacija spėjo atsiklausti jo nuomonės, ar tai buvo naujojo popiežiaus – 1621 m. vasario 9 d. po rekordiškai trumpos konklavos išrinkto Grigaliaus XV – valia. Taip pat nežinome, ar šių įvykių (Pauliaus V mirties ir laidotuvių, Grigaliaus XV išrinkimo ir vainikavimo) metu Eustachijus Valavičius tebebuvo Romoje.

⁷⁰ Paulius Rabikauskas, „Pastabos prie šv. Kazimiero garbinimo istorijos“, p. 211–212.

⁷¹ *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 76, 80.

⁷² Į šias išimtis, 1616 m. skiriant Valavičių vyskupu, dėmesį atkreipė Inovroclavo vaivada Jonas Gostomskis, žr. šio leidinio p. 346.

⁷³ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3: *Sławne Państwo, Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2008, p. 135–136.

Wisnerio pateikta vėlesnių įvykių interpretacija neįtikina: karalius esą nusileido lietuvių reikalavimams (jų protestas pareikštas 1615 m. kovo 27 d.) ir pakanclerio vietą atidavė Jeronimui Valavičiui, o Eustachijus Valavičius, kuris dar 1618 m. atsisakinėjo atsistatydinti dėl „pagrįstų priežasčių“ (*dla słusznych i zwykłych uczynić respektów*), esą turėjo ome-nyje dar negautą popiežiaus paskyrimo Vilniaus vyskupo bulę. Jei nurodytos įvykių datos teisingos, išeitų, kad Eustachijus Valavičius, nepaisant protesto, net trejus metus ramiai ėjo pakanclerio pareigas. „Pagrįstomis priežastimis“ 1618 m. pradžioje negalėjo būti įvardytas Wisnerio mini-mo dokumento (paskyrimo bulės) trūkumas – be šio popiežiaus akto Valavičius nebūtų galėjęs dar 1616 m. lapkritį iškilmingai įžengti į savo katedrą. Be to, esminė protesto priežastis buvo ne vyskupo, o apskritai dvasininko paskyrimas į pakanclerio pareigas. Tad protestuotojų pergale, net jei ji ir buvo pasiekta, nelaikytina nei lengva, nei greita. Eustachijaus Valavičiaus atsistatydinimas turėjo būti nulemtas ilgalaikio išorinio spaudimo (galbūt suintensyvėjusio jam tapus vyskupu) arba / ir paties vyskupo, nebesusidorojančio su vyskupijos ganytojo, pakanclerio ir abato pareigomis, apsisprendimo. Tam tikrą „Valavičiaus precedento“ sėkmę galėtų liudyti ir to paties Wisnerio pastebėjimas, jog po kurio laiko Vladislavui Vazai paskyrus Lietuvos pakancleriu Vilniaus vyskupą koadjutorių Marcijoną Tryzną jokių tokio pobūdžio protestų nebekilo.

Kontroversija dėl pakanclerio pareigybės – bene vienintelis žinomas ryškesnis Valavičiaus nesutarimas su savo tėvynainiais. Nuoširdus ir uo-lus jo rūpestis Lietuvos reikalais bei šalies gerove gerai atsiskleidžia korespondencijoje su kancleriu Leonu Sapiega. Jam rašytų Valavičiaus laiškų iš dvaro leitmotyvas – Lietuvos saugumo padėtis ir santykių su Švedija bei Maskva reikalai. Korespondencijoje LDK referendorius sielojosi dėl nepakankamo kariuomenės finansavimo⁷⁴, prastų reikalų Livonijoje⁷⁵ ir neapmokėtos kariuomenės siautėjimo Lietuvoje⁷⁶, buvo neigiamai

⁷⁴ Eustachijaus Valavičiaus laišakai Leonui Sapiegai, Vilnius, 1617-02-19, ir Varšuva, 1616-07-10, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 626 ir b. 622, l. 1r („Livonija taip pat palikta Dievo valiai, iš niekur neturėdama pagalbos nei pasigailėjimo“).

⁷⁵ Žr., pvz., Antanas Tyla, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 84, 146, 150–151.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 146; dar žr., pvz., Eustachijaus Valavičiaus laiškus Leonui Sapiegai iš

nusiteikęs karo su Maskva atžvilgiu⁷⁷. Ypač detaliai karo Livonijoje klausimais Eustachijus Valavičius korespondavo su lauko etmonu Kristupu II Radvila⁷⁸. Ir ne vien susirašinėjo – 1616 m. drauge su broliu Jeronimu prašė karalių (tiesa, nesėkmingai) paremti pinigais lauko etmoną Radvilą (ir jo kariuomenę)⁷⁹, o 1617 m. pabrėžė būtinybę rengiant karinę ekspediciją neapeiti etmonų (t. y. pirmiausia valdovo nemalonėje buvusio lauko etmono?), kaip būdavę anksčiau⁸⁰. Valavičius ne kartą pabrėžė, kad sėkmės galima tikėtis tik veikiant sutartinai, radus platų politinės tautos (kilmingųjų) konsensuą⁸¹, ir mėgino jo siekti argumentuotais įtikinėjimais⁸².

Tapęs vyskupu Eustachijus Valavičius stengėsi neapleisti politinių – Respublikos senatoriaus – pareigų. Jano Seredykos duomenimis, eidamas Vilniaus vyskupo pareigas jis dalyvavo pusėje (50 proc.) seimų (1616, 1618, 1619, 1623, 1626 (I), 1627, 1628 metais), o balsavo pirmuosiuose keturiuose iš jų (57 proc.) – į paskutinius tris atvyko pavėlavęs. Šiuo požiūriu Valavičius neprilygo nei rekordinį aktyvumą rodžiusiam savo pirmtakui Benediktui Vainai (dalyvavo 80 proc. seimų, iš jų 75 proc. balsavo), nei įpėdiniui (Abraomas Vaina dalyvavo 62,5 proc.⁸³),

Varšuvos, 1613-10-22, 1615-05?-15, 1615-07-18, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 530, l. 1v; b. 577; b. 584.

⁷⁷ Antanas Tyla, *op. cit.*, p. 125.

⁷⁸ Žr. Deimantas Karvelis, *Iš Radvilų giminės istorijos. Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2015, p. 123.

⁷⁹ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 2, p. 30.

⁸⁰ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Vilnius, 1617-02-19, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 626, l. 2r.

⁸¹ „Snadnieyii [?] rzeczy poidą, gdy się *communibus viribus et consiliis* poprowadzą“, *ibid.* Valavičiaus įsitikinimu, reikią ne vieno seimelio, o visų sutartinio pritarimo, idant būtų galima išsigelbėti, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Verkiai, 1624-03-27, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 726.

⁸² Valavičius apgailestavo, kad viename seimelyje nepavyko „įtikinėjimais ir argumentais“ (*persuasiami y ratiami naszemį*) įtikinti brolių bajorų pasididinti mokesčius kariuomenės Livonijoje naudai, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Vilnius, 1622-02-16?, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 712, l. 1r.

⁸³ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3, p. 93.

nei to laikotarpio vyskupų aktyvumo vidurkiui (60 proc. dalyvavimas)⁸⁴. Vis dėlto reikėtų turėti omenyje, kad du seimus (1620 ir 1621 m.) Valavičius praleido dėl kelionės į Romą, atvykti į 1624 ir 1625 m. seimus veikiausiai sukliudė maro epidemija, o prie šešių paskutinių seimų (1626–1629) praleidimo ir pavėlavimo į juos bent iš dalies prisidėjo tolydžio prastėjanti vyskupo sveikata. Be to, reikėtų turėti omenyje, kad dėl nemažo atstumo iki Varšuvos Lietuvos senatoriai paprastai taip aktyviai nedalyvaudavo seimų darbe kaip Lenkijos ponai.

Vertinant Valavičiaus vaidmenį politiniame gyvenime derėtų turėti omenyje ne vien kiekybinius, bet ir kokybinius parametrus – asmens autoritetą. 1616 m. Martynas Šyškovskis pabrėžė, kad pagarbą Vilniaus vyskupui nominatui rodo svarbiausi LDK politinio gyvenimo veikėjai (Radvila Našlaitėlis, Leonas Sapiega, Jonas Karolis ir Jeronimas Chodkevičiai, Jonušas ir Kristupas Radvilos)⁸⁵. Tuometinis karaliaus sekretorius, prelatas Jokūbas Zadzikas konkrečiau apibūdino Valavičiaus užsitarnautą visuotinį palankumą – tokį, „kad net eretikai jį kuo labiausiai myli ir gerbia, o ypač ezeziarchas kunigaikštis Jonušas Radvila, kuris panoro jo [Valavičiaus] tarpininkavimui pavesti visus nesutarimus su garbiaja Vilniaus kapitula“⁸⁶. Lietuvos kilmingųjų pasitikėjimas Vilniaus vyskupu buvo praktiškai pademonstruotas 1624 m. Vilniaus konvokacijoje, kurios metu Valavičius išrinktas vienu iš pasiuntinių pas valdovą⁸⁷. Dar platesnį – abiejų tautų bajorijos – pasitikėjimą turėjo reikšti karo su Maskva metu, apie 1618 m., Gniezno arkivyskupo ir Vilniaus vyskupo pasirašyta instrukcija Respublikos pasiuntiniams į Maskvą. Tai vienintelis ir beprecedentis atvejis, kai Vilniaus vyskupas – tarsi Lietuvos primas ir suverenios lietuvių tautos reprezentantas – kaip lygus su lygiu paskelbė bendrą dokumentą su Lenkijos primu⁸⁸.

⁸⁴ Jan Seredyka, „Biskupi na sejmach za panowania Zygmunta III Wazy“, in: *Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum“, 2001, p. 501, 513–514, taip pat priedas (lentelė).

⁸⁵ Žr. šio leidinio p. 345–346.

⁸⁶ Žr. šio leidinio p. 346.

⁸⁷ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3, p. 152, 153.

⁸⁸ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 2, p. 238.

Nuodugnesnis Eustachijaus Valavičiaus bendraminčių ir artimiausių bendradarbių politiniame gyvenime įvertinimas – ateities tyrinėjimų uždavinys. Atrodo, kad ypatingas ryšys ir supratingumas Valavičių siejo su dviem Radvilomis – kataliku Našlaitėliu ir evangeliku reformatu Kristupu II. Pastarojo pasitikėjimą Vilniaus vyskupu gerai atskleidžia faktas, jog 1623 m. Kristupas Radvila pasiuntė Valavičiui du laiško seimeliui variantus, leisdamas a) pasirinkti, kurį iš jų skaityti, arba b) parašyti visiškai naują tekstą ant Radvilos iš anksto pasirašyto popieriaus lapo⁸⁹. Korespondnuodamas su Našlaitėliu, Valavičius ne itin dažnai aptarinėdavo politinį gyvenimą. Pranešdamas į Nesvyžių naujienas iš dvaro, referendorius dažnai konkrečius politinio gyvenimo veikėjus įvardydavo Antikos mitologijos ir istorijos herojais – Ganimedu, Apolonu, Hanibalu, Pompėjumi, Aaronu (?), Kletu (?)⁹⁰. Šių sutartinių slapyvardžių naudojimas byloja apie tai, kad Valavičiaus adresatas turėjo būti bendramintis, trokštantis gerai žinoti, kas dedasi valdovo dvare. Savo ruožtu Valavičius karaliaus pašonėje atliko savotiško Našlaitėlio ambasadoriaus funkcijas – pvz., įteikdamas Vilniaus vaivados dovanas antrosios Zigmanto Vazos santuokos proga⁹¹.

Idomus klausimas – Valavičiaus korespondencijos su Leonu Sapiega interpretavimas. Lietuvos referendorius pranešdavo kancleriui dvaro naujienas⁹², informuodavo apie tarptautinę padėtį⁹³. Be to, šiame susi-

⁸⁹ Henryk Wisner, *Najjaśniejsza Rzeczpospolita. Szkice z czasów Zygmunta III i Władysława Wazy*, Warszawa: Neriton, 2008, p. 96.

⁹⁰ Eustachijaus Valavičiaus laišakai Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Varšuva, 1601-08-12, Krokuva, 1608-07-29, 1608-10-31 ir 1609-08-05, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 30–36, 51–71.

⁹¹ Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) wojewoda wileński*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper“, 2000, p. 299.

⁹² Pvz., apie maskvėnų belaisvių (Filareto ir Golicyno) kalinimą (Varšuva, 1615-08-20(26)? ir 1616-07-10, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 589, l. 1v; b. 622, l. 1r), apie pasiuntinį Varšuvoje Šuiskį, velionio caro brolių (Varšuva, 1616-01-03?, in: *ibid.*, b. 612).

⁹³ Pvz., apie Transilvanijos vaivados Gaboro Betlemo broliavimąsi su turkais ir apie tai, kad pas imperatorių sulaikytas Maskvos pasiuntinys, valdovo akivaizdoje laikęsis išdidžiai ir nepanoręs nusiimti kepurės, jei to paties nepadarys ir imperatorius (Varšuva, 1615-04-24, in: *ibid.*, b. 574, l. 2r, 2v), apie Maskvos ir totorių grėsmę (Varšuva, 1615-08-20(26?); Sulejovas, 1615-09-04, in: *ibid.*, b. 589 ir 590).

rašinėjime matyti didikų-sajungininkų tarpusavio bendradarbiavimui būdingas klientų / giminaičių rėmimas, siekiant užtikrinti jiems karaliaus skiriamas pareigybes. Antai 1615 m. Valavičius prašė kanclerio užtarimo dėl Mstislaulio pakamario vietos savo broliui, Mstislaulio žemės teisėjui, teiraudamasis, ką kancleris savo ruožtu norėtų matyti teisėjo pareigose, ir žadėdamas kandidatą užtarti⁹⁴. Netrukus Valavičius jau dėkojo Sapiegai, kad šis, nors ir turėdamas savą kandidatą, linkėjęs Mstislaulio pakamarystę gauti Valavičiaus broliui – ir atsiprašinėjo už tai, kad Vilkmergės pakamario vietos negavo Sapiegos kandidatas⁹⁵. Vis dėlto netrukus karaliaus dvaro pareigūnas jau galėjo pranešti kancleriui pasitarnavęs dėl visų asmenų, dėl kurių jam rašęs Sapiega – išskyrus p. Jundilą, kuriam nepavyko išrūpinti Valkavisko maršalystės⁹⁶.

Valavičiaus ir Sapiegos korespondencijoje nejusti nė lašelio kartėlio, priešingai – susidaro geranoriško, kartais net nesavanaudiško abiejų pareigūnų bendradarbiavimo išpūdis. Vis dėlto savo kandidatą turėjusio Sapiegos parama Valavičiaus giminaičiui atrodo keistokai, turint omenyje faktą, kad vos prieš porą mėnesių Lietuvos kancleris linkėjo, kad Valavičiui galiausiai atitekusią pakanclerio vietą užimtų Vilniaus sufraganas Abraomas Vaina⁹⁷, ir tuo pačiu reikalu Kristupui II Radvilai rašė: „Nužemintai dėkoju, kad teikiesi linkėti antspaudo mano sūnui ir raginti mane, kad [dėl to] pasistengčiau; bijau, kad tai pagrobs referendorius kun. Valavičius“⁹⁸. Kas tai? Diplomatinė veidmainystė? Nuoširdi, tačiau greitai kintanti nuomonė? Neišvengiamo bendra(darbia)vimo su kitais pareigūnais ir aukšto socialinio statuso asmenimis būtinybė? Reikalas sutartinai dirbti Lietuvos naudai?

Pastebėtina, kad nemaža Eustachijui Valavičiui artimų asmenų buvo Karūnos piliečiai. 1616 m. skiriant Valavičių Vilniaus vyskupu, net devyni liudytojai iš dešimties buvo Lenkijos pareigūnai (vienintelis

⁹⁴ Varšuva, 1615-04-24, in: *ibid.*, b. 574, l. 1r.

⁹⁵ Varšuva, 1615-05?-15, in: *ibid.*, b. 577.

⁹⁶ Varšuva, 1615-12-18, in: *ibid.*, b. 604, l. 1r–v.

⁹⁷ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3, p. 135–136.

⁹⁸ *Archiwum domu Radziwiłłów* (ser. *Scriptores rerum Polonicarum*, 8), Kraków: z Drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki, 1885, Nr. LXXV, p. 258.

lietuvis, Jonas Sapiega, gerokai menčiau pažinojo nominatą ir praktiškai nepateikė vertingos informacijos)⁹⁹. Savo ruožtu Valavičius ne kartą liudijo Lenkijos vyskupų skyrimo procesuose¹⁰⁰. Kai Vilniaus kapitula Valavičių išrinko vyskupijos administratoriumi, jis, negalėdamas atvykti dėl pareigų karaliaus dvare, savo pavaduotoju atsiuntė Gniezno ir Poznanės kanauninką Adomą Šoldrskį – galbūt šiam nepavyko sutarti su vietos kapitula¹⁰¹ būtent dėl to, kad jis nebuvo Lietuvos indigenas? Atrodo, kad pasienyje su Lenkija gimęs ir iki tapdamas vyskupu maždaug pusę gyvenimo (bent 20 metų) už Lietuvos ribų praleidęs Eustachijus Valavičius buvo linkęs drąsiau ir artimiau bendra(darbia)uti su Karalystės kilmingaisiais. Tad visai tikėtini liudijimai, jog senatas sutartinai išprašęs karalių suteikti Valavičiui Liubinio abatiją, nepaisant Karalystėje galiojančio draudimo tokias pareigas užimti svetimkilmiams dvasininkams¹⁰², – ir net kiek fantastiškai skambantis Kojalavičiaus tvirtinimas, kad lenkai troškę matyti Valavičių savo (t. y. Gniezno?) arkivyskupu¹⁰³, veikiausiai nėra atsiradęs visai be jokio pagrindo.

IV. BENEDIKTINŲ VIENUOLYNŲ ABATAS

Stanislovo Sulovskio paskyrimas Tynieco abatu 1607 m., realizuotas ne be Eustachijaus Valavičiaus pastangų ir sumanumo, buvo plintančios praktikos – turtingas benediktinų, cistersų arba regulinių kanauninkų vienuolynų abatijas duoti valdyti karaliui nusipelnusiems asmenims (nevienuoliams, dvasininkams arba netgi pasauliečiams) – pavyzdys. Dar 1591 m. sausio mėnesį Vonchocko cistersų abatu Zigmantas Vaza buvo nominavęs kardinolą Jurgį Radvilą, kuris po pusmečio tapo Krokuvos

⁹⁹ Žr. šio leidinio p. 338–339.

¹⁰⁰ 1614 m. – skiriant Joną Kučborskį ir Adomą Novodvorską atitinkamai Kulmo ir Kameneco vyskupais, 1615 m. – skiriant Lauryną Gembickį Gniezno arkivyskupu, žr. Pauliaus Jatulio paruoštą publikavimui medžiagą, in: *VUB RS*, f. 267 – 775, p. 602–604.

¹⁰¹ Taip tvirtinama: Wincenty Przyłgowski, *op. cit.*, p. 75.

¹⁰² Žr. šio leidinio p. 346.

¹⁰³ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 181. Publikacijoje pateiktas vertimas („Lenkai beveik išprašė jam arkivyskupo titulą“, p. 180) neatrodo tikslus.

vyskupu¹⁰⁴. 1608 m., netrukus po sėkmingai įvykdytos Tynieco „operacijos“, Poznanės vyskupijoje esančio Liubinio (ne Liublino, kaip dažnai painiojama!) vienuolyno „komendiniu“ abatu (*abbas commendatarius*) tapo ir Valavičius. Jis buvo antrasis Lietuvos hierarchas, gavęs valdyti vienuolyną Lenkijoje, tačiau pirmasis, kuris šias pareigas ėjo taip ilgai (bemaž 22 metus) ir atsakingai.

Tituliniai abatai Vilniaus vyskupų istorijoje – retas reiškinys. Lietuvos vienuolynuose, kurie nepasižymėjo turtingumu, tokios praktikos nebūta, o pavesti LDK piliečiui valdyti vienuolyną Lenkijoje nebuvo įprasta. Po Valavičiaus tokią privilegiją gavo tik trys Vilniaus vyskupai – koadjutorius Marcijonas Tryzna, sufraganas Gotardas Jonas Tyzenhauzas ir ordinaras Konstantinas Kazimieras Bžostovskis. Visi jie valdė Mažojoje Lenkijoje veikusių vienuolynus: pirmasis – Vonchocko cistersų abatiją (kaip ir Jurgis Radvila), antrasis – Hebdovo norbertinų vienuolyną, trečiasis – Mogilos cistersų abatiją pačioje Krokuvos pašonėje.

Gana išsamų ir gyvą Valavičiaus, kaip Liubinio abato, portretą randame rankraštinėje šio vienuolyno istorijoje, kuri kaip tik ir baigiama jo mirtimi 1630 m.¹⁰⁵ Rankraščio autorius – abato Valavičiaus amžininkas, benediktinas Baltramiejus Crivinius (Krzywiński?; m. 1669); būdamas aprašomų įvykių liudytojas, jis tekste užfiksavo nemažą autentiškų ir gyvų abato Valavičiaus būdo, elgesio ir veiklos detalių. Crivinius davė įžadus Liubinio vienuolyne 1608 m., t. y. kaip tik tuomet, kai abatija buvo pavesta Lietuvos referendoriui, ir čia rezidavo iki 1628 m., kai buvo išrinktas Tynieco vienuolyno viceprioru. Vėliau grįžo į „gimtąją“ Liubinio bendruomenę, buvo tapęs prioru (1642), ėjo naujokų magistro ir dėstytojo pareigas.

Kronikos autorius nurodo kitur neminimą faktą, esą Valavičius ne vien padėjo karaliaus paskirtajam abatui Sulovskiui užimti sau paskirtą Tynieco vienuolyną, bet ir nuncijaus pavedimu administravo šią abatiją. Tuomet (?) Valavičius ypač pamilęs šv. Benedikto ordiną¹⁰⁶. 1609 m.

¹⁰⁴ *Lietuvos katalikų dvasininkai*, Nr. 1079, p. 196 (plg. Wiesław Müller, „Radziwiłł Jerzy“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 1987, t. 30, p. 232).

¹⁰⁵ *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, in: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Bened. Lubiń. D 235 (rankraštis turi dvejopą paginaciją).

¹⁰⁶ „Fassus quoque tunc est se in Ordinem Benedictinum singulari propendere affectu, quod praeter alia, Tinecensis ante annum tunc vacantis Abbatiae curam gere-

sausio pradžioje perėmęs į savo rankas Liubinio vienuolyną, naujasis abatas padovanojo bažnyčiai auksu siuvinėtą arnotą su dalmatikomis ir antependijumi, liepė suremontuoti griūvančius vienuolyno statinius, pats savo akimis apžiūrėjo abatijos valdas (miestelius, žemės sklypus ir jų ribas), nurodė išspręsti vienuolyno bylas (ir numatė atlyginimą pareigūnui, kuris turėjo jas vesti) ir paskyrė vizitatorius, kurie privalėjo stebėti prepozitų ir kitų atskirai nuo bendruomenės gyvenančių vienuolių gyvenimą bei nagrinėti valdinių skundus. Viską sutvarkęs, grįžo į valdovo dvarą¹⁰⁷. Savo vienuolyno karaliaus pareigūnas nepamiršo ir vėliau: nuolat rūpinosi jo reikalais, retkarčiais (kartais ir nepranešęs) jame apsilankydavo (žinoma jį lankiusis Liubinyje 1609, 1610, 1613, 1619, 1621 m.). Per daugiau nei du dešimtmečius (t. y. iki pat mirties) trukusį valdymą Valavičius pastatydino brolių dormitorijaus pastatą, padėjo pamatus Rožinio koplyčiai, savo lėšomis pastatydino didįjį altorių su tabernakuliu, kuriame buvo matyti ir paties fundatoriaus atvaizdas¹⁰⁸. Vienas svarbiausių Valavičiaus darbų – Romoje išrūpintas popiežiaus patvirtinimas dar savo pirmtako numatytam abato ir konvento valdų bei pajamų atskyrimui¹⁰⁹. Poznanės mieste stovintį abato namą Valavičius visiems laikams atidavė vienuolių bendruomenei, idant šis nestovėtų sugriuvęs, o būtų skirtas vienuoliams studentams gyventi¹¹⁰. Išgirdęs, kad švedų kariuomenė 1627 m. apiplėšė ir nuniokojo vienuolyno bažnyčią, Vilniaus vyskupas nedelsdamas pasiuntė į Liubinį nuosavą kieliką ir pažadėjo laikui bėgant aprūpinti vienuolyną brangiais reikmenimis¹¹¹. Vilniaus vyskupu nominuoto abato uolų rūpestį savo vienuolynu pa-

ret, Administrator a Nuncio Sedis Apostolicae designatus...“, *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 344 (359).

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 344, 350–351 (359, 365–366).

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 356, 371, 372 (371, 386, 387); *Matricula defunctorum abbatum, fratrum, propinquorum et benefactorum Monasterii Lubinensis (...). Anno Christi 1659*, in: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Bened. Lubiń. 239, l. 6r (p. 7).

¹⁰⁹ *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 371 (386); *Matricula defunctorum abbatum, fratrum, propinquorum et benefactorum Monasterii Lubinensis*, l. 6r (p. 7).

¹¹⁰ *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 371–372 (386–387).

¹¹¹ *Ibid.*, p. 383 (398).

brėžė ir jį pažinoję Lenkijos pareigūnai. Martynas Šyškovskis teigė, kad Valavičius padidino vienuolių skaičių ir reformavo vienuolinę discipliną, išleido nemaža tūkstančių auksinų pusiau sugriuvusio vienuolyno remontui, jo šventovę išpuošė labai gražiomis ir brangiomis auksu siuvinėtomis puošmenomis (taigi, liturginiais rūbais arba audiniais) bei įvairiais brangiais atvaizdais. Andriejus Pšyjemskis akcentavo tai, kad Valavičius stropiai administravo vienuolyno valdas, o Jokūbas Zadzikas pabrėžė dažną vienuolyno lankymą ir didelį uolumą atnaujinant vienuolinio gyvenimo discipliną¹¹².

Liubinio abatija tuomet dar ne vyskupui Valavičiui atnešė dvejopos naudos – prestižinį titulą (jį eksponavo savo atvaizduose, net ir tapęs Vilniaus vyskupu) ir, žinoma, nemenkų pajamų. Kita vertus, jam teko dorotis ir su dvigubu iššūkiu. Pirma, kai pašalietis (nevienuolis) abatas buvo primetamas iš išorės, ignoruojant bendruomenės valią, tėvams ir broliams benediktinams nebuvo paprasta savo vyresnįjį priimti kaip tėvą. Be to, Lenkijoje esančio vienuolyno abatu tapusiam LDK piliečiui reikėjo įveikti vietos bajorų pasauliečių nepasitenkinimą įsibrovėliu svetimšaliu. Eustachijui Valavičiui pavyko vienus priešininkus palenkti švelnumu ir geraširdiškumu, kitus – vaišingumu ir gražbylyste. Biografo liudijimu, abatas didžiadvasiškai dovanojo ir jį skundusiam vienuolyno prepozitui, kuris melagingai tvirtino tai darąs visos bendruomenės vardu, ir paties Valavičiaus akivaizdoje filipika prieš komendinius abatus pratrūkusiam senam vienuoliui, kuris vėliau, girdi, nepaliovė šlovinęs nepaprasto savo abato atlaidumo¹¹³. Karaliaus vardu pasiūstas į Šrodos pavieto seimelį Liubinio abatas kalba palenkęs savo pusėn visų širdis ir akis. „Taigi tą, kurio nekeitė jo nesant, atvykusį pradėjo gerbti. Netrukus penki iškiliausieji, jo prašmatniai pavaišinti, taip jį pamilo, kad, pripažinę savo tėvynainiu (*compatriota*), viešai linkėjo jam pirmųjų infulų net ir Karalystėje. Nes tai buvo vyras, pažymėtas asmens orumu; jis buvo skirtas aukščiausioms pareigoms – neskaitant puikios prigimties, dėl išsilavinimo ir įstatymų išmanymo, iškalbos, prakilnaus veido, išpūdingo stoto, su rimtu elgesiu suausto bičiuliškumo ir kitų

¹¹² Žr. šio leidinio p. 343–344.

¹¹³ *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 384 (399).

dovanų. Bet jo Lenkijai pavydėjo Lietuva, savo tautietį referendorių veikiai pagerbusi kaip pakanclerį, o po to – ir kaip Vilniaus vyskupą bei Kunigaikštystės Primą¹¹⁴.

Vilniaus kapitulos prelado (vėliau – vyskupo) Eustachijaus Valavičiaus, Liubinio abato ir tuo pačiu Poznanės kapitulos garbės nario¹¹⁵, asmuo leidžia atskleisti ir paaiškinti keletą „personalinių mainų“ tarp Poznanės / Liubinio ir Lietuvos sostinės atvejų. Antai 1611 m. į Liubinio vienuolyno naujokyną, rekomendavus abatui Valavičiui ir visai Vilniaus kapitulai, priimtas iš Myšlenicų kilęs Juozapas Heličius (Helicz), iki tol ėjęs Vilniaus katedros vikaro pareigas. Šis jau pagyvenęs kunigas, išmintingas ir muzikalus (tiek giedant, tiek grojant), dalį savo atsivežtų pinigų paskyrė kasmetinėms išmokoms Liubinio špitolės naudai. Baigęs naujokyną ir davęs įžadus, jis tapo bendruomenės viceprioru ir statybos darbų prižiūrėtoju; mirė 1619 metais¹¹⁶.

Tikėtina, kad kaip tik iš Romos grįžusiam Eustachijui Valavičiui užtariant 1621 m. Poznanės kapitulos kanauninku tapo Kasparas Zalivskis¹¹⁷. 1614 m. jis, kaip Vilniaus universiteto filosofijos studentas ir Marijos sodalicijos vyresnysis (?), paskelbė leidinėlių grafo Antonio Bonarelli grįžimo į Italiją progą, o 1618 m. ir pats sulaukė sau skirtos knygelės – kai, būdamas teologijos studentas, gavo filosofijos magistro laipsnį¹¹⁸. 1619–1621 m. Zalivskis lydėjo edukacinėje kelionėje po Vakarų Europą Stanislovą Kazimierą Rudaminą (Vilniaus vyskupo giminaitį?): 1619 m. birželio 27 d. jiedu įsimatrikuliavo Ingolštato universitete, o 1620–21 m. įsirašė į Lenkų nacijos metriką Paduvos universitete (tais

¹¹⁴ *Ibid.*, p. 355–356 (370–371).

¹¹⁵ Liubinio abatai *ex officio* formaliai priklausė Poznanės katedros kapitulai, tačiau tik kaip garbės nariai, nedalyvaujantys posėdžiuose. Žr. Mikołaj Pukianiec, *Organizacja i funkcjonowanie poznańskiej kapituły katedralnej w XVII wieku*. Praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, p. 50–51.

¹¹⁶ *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 352 (367); *Matricula defunctorum abbatum, fratrum, propinquorum et benefactorum Monasterii Lubinensis*, l. 176v (p. 356).

¹¹⁷ Mikołaj Pukianiec, *op. cit.*, p. 154.

¹¹⁸ *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sud. Daiva Narbutienė, Sigita Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, Nr. 1218, p. 270–271, Nr. 127, p. 57.

metais per Paduvą į Romą ir atgal vyko ir Vilniaus vyskupas)¹¹⁹. 1626 m. Zalivskis tapo ir Vilniaus kapitulos kanauninku¹²⁰. Apie jo artimumą Vilniaus vyskupui byloja Zalivskio tarnystė Valavičiaus dvare¹²¹. Po savo globėjo mirties Zalivskis laišku Kristupui II Radvilai gana detaliai referavo apie paskutines vyskupo gyvenimo valandas ir jo palikimo reikalus¹²².

Su Eustachijaus Valavičiaus lankymusi Liubinyje galbūt reikėtų sieti ypatingą globą, kurią šis parodė iš Poznanės vyskupijos kilusiam Stanislovui Orlovskiui. Vilniaus vyskupui kreipusis į Jėzaus Draugijos generolą, šis 1622 m. vasario 12 d. atsakė pasirūpinęs, kad Valavičiaus rekomenduotas jaunuolis būtų kuo greičiau priimtas į Vokiečių kolegiją – ir pasirūpinsiąs, kad pateisinant globėjo viltis, kolegijos prefektai ir profesoriai rodytų Orlovskiui ypatingą dėmesį¹²³. 22 metų amžiaus jaunuolis, išklauses humanitarinius dalykus Poznanės bei Vilniaus jėzuitų kolegijose ir į Vokiečių kolegiją (*Germanicum*) priimtas 1622 m. vasario 16 d., Romoje pradėjo logikos studijas. Vokiečių kolegijoje jis praleido šešerius metus – iki 1628 m., o 1629 m. tapo Kujavijos (Vloclaveko) vyskupijos kapitulos kanauninku¹²⁴. Kuo Orlovskis buvo nusipelnęs tokio Valavičiaus palankumo, ir kodėl jų keliai vėliau išsiskyrė – paslaptis. Mįslinga ir jėzuito, Tolimųjų Rytų misionieriaus Jono Levickio biografija. Jo ryšiai su Poznane (čia kurį laiką studijavo) galėtų būti vienas galimos giminystės su Eustachijumi Valavičiumi „įkalčių“¹²⁵.

¹¹⁹ Vaclovas Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose*, p. 63; *Archiwum nacji polskiej w uniwersytecie padewskim*, t. 1, Nr. 880–881. Vėl atvykęs į Paduvą (?), karaliaičio Vladislavo kambarinis S. K. Rudamina Dusetiškis buvo išrinktas Lenkų nacijos tarėju Paduvoje 1624 m. vasario 26 d., *ibid.*, p. 69.

¹²⁰ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 109.

¹²¹ 1629 m. Valavičius įvardijo Zalivskį kaip savo tarną („sluga“), siunčiamą pas adresatą, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Kristupui II Radvilai, Bezdziežas, 1629-03-29, in: *VUB RS*, f. 60 – 11, l. 3r (prieiga internetu: http://www.atmintis.mb.vu.lt/kolekcijos/VUB01_000155734-00005).

¹²² Plg. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 128 (išn. 24), 136 (išn. 63).

¹²³ Muzio Vitelleschi laiškas Eustachijui Valavičiui, Roma, 1622-02-12, in: *Archivum Romanum Societatis Iesu* (toliau – *ARSI*), Germ. 113-I, p. 59.

¹²⁴ *Nomina alumnorum Collegii Germanici et Hungarici*, in: *ARSI*, Germ. 201, p. 372.

¹²⁵ Plačiau apie tai žr. VIII poskyryje.

V. KARJEROS ZENITE: VILNIAUS VYSKUPIJOS
GANYTOJAS IR JO DARBAI

Eustachijaus Valavičiaus paskyrimas Vilniaus vyskupu sulaukus 44 metų amžiaus¹²⁶ anaipol nebuvo netikėtas – veikiau būtų buvę keista, jei nominacija būtų jį aplenkusi. Šias pareigas Valavičiui savotiškai pranašavo ir jam tekusios pirmtako – Benedikto Vainos – beneficijos (Vilniaus kustodija ir Trakų prepozitūra), o vėliau – ir vyskupo Vainos testamentu paliktas auksinis žiedas bei pektoralas su auksine grandine¹²⁷. Vyskupijai našlaujant jos administratoriumi Vilniaus kapitula išrinko būtent prelatą Valavičių (1615 XII 03)¹²⁸, o 1616 m. vasario 18–28 d. karaliaus įvardytą kandidatą pažįstantys liudytojai davė parodymus nuncijui Varšuvoje. Jie sutartinai tvirtino Lietuvoje nežiną kito geresnio kandidato už Valavičių (panašiai, beje, tikinta ir Benedikto Vainos skyrimo procese 1600 m.)¹²⁹. Ir kiti procedūriniai etapai vyko sklandžiai: kapitulos elekcija (1616 III 09), popiežiaus paskyrimas (1616 V 18), vyskupijos valdymo perėmimas (per įgaliotinį Stanislovą Krickį, 1616 VII 19)¹³⁰.

Eustachijaus Valavičiaus konsekracija įvyko Varšuvoje šv. Dionizo dieną, o ingresas Vilniuje – šv. Martyno šventėje¹³¹. Ta proga išspausdinta Vilniaus akademijos studentų įmantriosios poezijos tekstų kny-

¹²⁶ Būdamas panašaus – ir anuomet gana įprasto, galima sakyti, vidutinio šioms pareigoms – amžiaus į Vilniaus vyskupo sostą įžengė ir Valavičiaus pirmtakas – Benediktas Vaina.

¹²⁷ Wincenty Przyłgowski, *op. cit.*, p. 75.

¹²⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 100.

¹²⁹ Žr. šio leidinio p. 337–352.

¹³⁰ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 100; žr. šio leidinio p. 352.

¹³¹ Panegirinėje Vilniaus akademijos studentų knygelėje, išleistoje Valavičiaus ingresso proga, figūruoja jo konsekracijos ir ingresso dienų globėjai – šv. Dionizas ir šv. Martynas, žr. *Auspiciatissimus Ill.mi ac R.mi in Christo Patris ac Domini, D. Eustachii Wolowicz, D. G. Episcopi Vilnensis, praesularis enthronismus, a praenobili iuventute academica Vilnensi Societatis Iesu summo gratulandi studio (...) adornatus*, Vilnae: In typographie Academiae S. I., [1616], lapai nenumeruoti. Pirmuoju Paryžiaus vyskupu laikomo šv. kankinio Dionizo šventė (spalio 9 d.) 1616 m. buvo trečiadienį. Paprastai istoriografijoje nurodoma Valavičiaus ingresso data – 1616 m. lapkričio 10-oji, sekmdienis, buvo šv. Martyno (minimo lapkričio 11 d.) šventės išvakarės.

gelė¹³², o mokiniai ir studentai pasveikino įvažiuojantį naująjį vyskupą ties triumfo arka prie miesto vartų. Netrukus (?) aplankęs akademiją, Valavičius čia buvo sutiktas vaišėmis, šia proga salėje parodytas vaidinimas apie šv. Eustachijų; galiausiai Akademijos kancleris kilmingesniųjų mokinių buvo pasveikintas ir savo rūmuose¹³³.

1616 m. pabaigoje perėmęs vyskupijos valdymą, Valavičius dar turėjo reikalų ir pareigų karaliaus dvare. Iš pakanclerio pareigų jis atsisitardino tik bemaž po pusantrų metų – 1618 m. vasario mėnesį, galbūt dėl kilmingųjų Lietuvos pasauliečių opozicijos (apie tai žr. III poskyryje), o gal supratęs, kad nepajėgs eiti visų atsakingų (pakanclerio, vyskupo ir abato) pareigų vienu metu. Beje, nutarime dėl paskyrimo Vilniaus vyskupu Valavičiui buvo nurodyta atsisakyti Trakų prepozito ir Liubinio abato beneficijų¹³⁴, tačiau abi jas (matyt, gavęs dispensą) Valavičius pasilaikė (kitaip nei jo pirmtakas) ir atsisitardino vien tik iš kapitulos prelato kustos pareigų.

Atrodo, kad dėl Valavičiaus užimtumo energingos ganytojo veiklos vyskupijoje iš pradžių (1617) nebuvo matyti. Tik 1618–1619 m. ganytojas rimčiau ėmėsi savo vyskupijos administravimo (sušaukė pirmąjį sinodą, vizitavo Vilniaus miesto bažnyčias, įkūrė Baltarusijos arkidiakonatą ir pradėjo rūpintis kunigų emeritų namų steigimu), tačiau pradėtus darbus pertraukė kelionė į Romą 1620–1621 metais. Tik grįžęs iš Amžinojo Miesto, nuo 1622 m., Valavičius tapo sėslusis – nedažnai vyko už savo vyskupijos ribų. Veikiausiai jautė pareigą dalyvauti seimuose, bet ir čia pasirodydavo vis rečiau (plačiau žr. III poskyrį) – galbūt dėl tolydžio šlyjančios sveikatos. Šiuo, paskutiniuoju gyvenimo laikotarpiu Valavičius daugiausia rezidavo Verkiuose ir Vilniuje; tik kartkartėmis (daugiausia 1625 m. – tai gali būti susiję su maro epidemija) jo prezencija fiksuojama kitose vyskupo stalo valdose (Ihumene (dažniausiai), Peršojyse, Nedviedičiuose, Šešuoliuose), pavieniais atvejais – kitose vietovėse (Dusetose, Slanime, Maučadėje, Bezdzieže).

¹³² Žr. išn. 131.

¹³³ *Annuae litterae collegii Vilnensis Societatis Iesu (1616)*, in: *ARSI*, Lith. 38, l. 112v.

¹³⁴ Žr. šio leidinio p. 352.

Viena svarbiausių potridentinio vyskupo pareigų buvo rūpintis savo vyskupijos dvasininkija ir gyventojų sielų išganymu, reguliariai vizituojant parapijas ir šaukiant vyskupijos dvasininkų susirinkimus (vad. sinodus). Apie vyskupijos vizitavimą Eustachijaus Valavičiaus laikais žinoma tik tiek, kad pats vyskupas baudėsi asmeniškai vizituoti katedrą bei bažnyčias, esančias Vilniaus mieste¹³⁵. Užtat sinodus vyskupas Valavičius, kaip ir jo pirmtakas bei įpėdinis, šaukė gana dažnai – šie susirinkimai vyko 1618, 1623 ir 1626 metais¹³⁶. Apie tai, kad ketina sušaukti pirmą sinodą 1618 m. pavasarį, Valavičius informavo kapitulą jau 1617 m. spalio mėnesį¹³⁷. Įdomu, kad po 1623 m. sinodo kitą norėta sušaukti jau 1624 m. rudenį, tačiau prasidėjęs maras privertė jį atidėti – iki 1626 m. birželio¹³⁸. Keista, kad Valavičius, šiaip jau didelis knygos bičiulis, nepasirūpino išleisti nė vieno savo sinodų nutarimų rinkinio – kitaip nei jo pirmtakas Benediktas ir įpėdinis Abraomas Vainos¹³⁹.

Reikšmingą sprendimą Valavičius priėmė efektyvindamas savo didžiulės vyskupijos¹⁴⁰ administravimą. Jis išskyrė vyskupijos dalį (Baltarusiją) ir pavedė ją atskirom vizitatoriaus-arkidieko, paprastai einančio Obolčių klebono pareigas ir ten reziduojančio, priežiūrai¹⁴¹. Valavičiaus įsteigtas administracinis institutas (pirmasis istorijoje, gavęs Baltarusijos, arba Baltosios Rusios, vardą) išsilaikė iki pat Abiejų Tautų Respublikos padalijimų, nors gan greitai Baltarusijos arkidiekonai atsidūrė XVII a. viduryje (1651) pradėtų skirti Baltarusijos sufraganų šešėlyje. Konkretų Valavičiaus įsteigto arkidiekonato pavidalą (jo teritoriją) ir vardą

¹³⁵ Katedrą ir Vilniaus bažnyčias vizituoti ketino 1617 m. lapkričio mėnesį, tačiau, atrodo, kad tai atliko tik 1618 m. spalio mėnesį. Žr. Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 102.

¹³⁶ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 2: *Synody diecezji wileńskiej*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1948, p. 59–61.

¹³⁷ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 102.

¹³⁸ *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 61 (ir išn. 175).

¹³⁹ Jakub Sawicki, *op. cit.*, p. 59–61.

¹⁴⁰ Galbūt jis inicijavo ir vyskupijos ribų nustatymą ginčytinose teritorijose? 1623 m. mėginta sutarti dėl Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų sienos Užnemunės regione, žr. Jonas Totoraitis, „Ginčas dėl sienos tarp Žemaičių ir Vilniaus diecezijų“, in: *Tiesos kelias* (Straipsnių skyrius), 1937, Nr. 12, p. 645–651.

¹⁴¹ *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 59–60 (ir išn. 174).

(Baltarusijos) galėjo lemti iš rusėnų giminės kilusio vyskupo asmeninės preferencijos. Gal neatsitiktinai Valavičiaus pradėtą darbą toliau – iki vyskupo vadovaujamos sufraganijos – vystė jo giminaitis, taip pat rusėniškų šaknų vyskupas Jurgis Tiškevičius? Kita vertus, pastebėtina tai, kad anuometinė „Baltarusija“ (rytinė dabartinės šio pavadinimo valstybės dalis) neapėmė vyskupo Valavičiaus gimtųjų kraštų (Gardino apylinkių).

Atrodo, kad vyskupas Valavičius bus atlikęs Vilniaus vyskupijos dekanatų struktūros ir funkcionavimo reformą¹⁴². Benedikto Vainos laikais vyskupijoje būta penkių „dalių“ (*partes*)¹⁴³, kurias prižiūrėjo dekanai (*decani rurales*), dukart per metus lankę savo dekanato parapijas ir kartą per metus šaukę sinodus; vėliau dekanatų skaičius buvo padidintas iki 12¹⁴⁴. Neaišku, ar Valavičius keitė dekanatų skaičių ir jų teritorines ribas – jo reliacijos tekstas lyg ir bylotų apie kažkokias permainas¹⁴⁵, tačiau jokių konkrečių žinių neturime. Vis dėlto, jei tikėsime vyskupo pranešimu Šv. Sostui, dekanatų funkcionavimas dvigubai suintensyvėjo – dabar dekanai lankė dekanato bažnyčias kartą per tris mėnesius, o sinodai buvo šaukiami kas pusmetį¹⁴⁶. Intensyvindamas dekanų vizitacijas Valavičius galbūt stengėsi „subsidijuoti“ nelengvą visos vyskupijos generalinio vizitavimo pareigą (nors šios potridentinio vyskupo prievolės išsižadėti, žinoma, negalėjo).

Rūpindamasis vyskupija, ganytojas, atrodo, ypatingą dėmesį skyrė parapiinei ir misijinei „pakraščių“ sielovadai. 1625 m. Valavičius tvirtino, kad jam vyskupaujant (t. y. per 9 metus) fundatoriai aprūpino ir

¹⁴² Apie dekanatų sutvarkymą ir funkcionavimą Valavičius papasakojo 1625 m. reliacijoje, *ibid.*, p. 60.

¹⁴³ Atrodo, kad tai buvo nuo XVI a. pirmos pusės žinomi penki „raktai“ (Antakalnio, Maišiagalos, Trakų, Rudaminos, Medininkų), plg. *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis Anno Domini 1522 peractae. Vilniaus kapitulos Archyvo Liber IIb atkūrimas*, parengė S. C. Rowell, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. xxxvii; pars III (appendix), Nr. 31, p. 163–172.

¹⁴⁴ *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 28.

¹⁴⁵ „...universa dioecesis mea in decanatus rurales, quasi quaedam territoria, distincta est“, *ibid.*, p. 60.

¹⁴⁶ *Ibid.*

pastatydino (dažniausiai ne be paties vyskupo pastangų) daugiau nei 40 parapinių bažnyčių. Daugiausia jų esą iškilo tose vietose, kur tikėjimo pagrindų nemokantys ir pagoniškų prietarų besilaikantys žmonės, „regis, beveik nepažinojo Dievo“. Šiame sielovados bare Valavičius labai vertino jėzuitų misionierius – mokančius įvairias gyventojų kalbas ir apeinančius kone kiekvieną būstą¹⁴⁷.

Eustachijus Valavičius ypatingą dėmesį skyrė ne vien sielovadi-niams, bet ir socialiniams „pakraščiams“. Nuo pat pradžių vyskupo „darbotvarkėje“ figūravo kunigų emeritų / invalidų namų klausimas. Jau 1617 m. spalį vyskupas kreipėsi į kapitulą, kad ši parinktų vietą šių namų statybai¹⁴⁸, o 1619 m. balandį prašė Leono Sapiegos, kad šis 400 raudonųjų, pasiskolintų iš testamentų nepalikusio velionio Slanimo klebono, atsiųstų vyskupui – „ligotų, neturtingų kunigų špitolei įkurti“¹⁴⁹. Grįžęs iš Romos ir, matyt, jau sukaupęs tam tikrą pinigų sumą, Valavičius ėmėsi energingiau spręsti šį reikalą: 1622 m. gegužės mėnesį iš kapitulos nupirko du sklypus Skapo g., šalia vyskupo sodo¹⁵⁰; 1623 m. gegužės mėnesį pareikalavo iš kapitulos neatidėliojant statyti Invalidų namus, o su sklypu besiribojančius kapitulos narių namus už teisingą kainą parduoti šiai špitolei¹⁵¹; galiausiai 1625 m. už 1000 auksinų nupirko du didelius kapitulos sklypus (su pastatais), besiribojančius su vyskupo sodu¹⁵². Siekiant sukaupti reikiamas lėšas 1623 m. sinode paskelbta, kad visų be testamentų mirusių dvasininkų turtas bus skirtas emeritų namų statybai¹⁵³. Kryptingos vyskupo pastangos davė vaisių, ir prie Šv. Kryžiaus koplyčios galiausiai iškilo mūriniai kunigų emeritų / inva-

¹⁴⁷ Vos įžengęs į Vilniaus vyskupo sostą, Valavičius pasitelkė jėzuitus misijoms savo vyskupijoje: „quam maxime sibi addictos habere et retinere adlaborat, ad missiones expetit atque omnia necessaria quam liberalissime offert“, žr. *Annuae litterae collegii Vilnensis Societatis Iesu* (1616), in: *ARSI*, Lith. 38, l. 112v–113r.

¹⁴⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 102.

¹⁴⁹ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Vilnius, 1619-04-22, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 640.

¹⁵⁰ Jan Kurczewski, *v.*, t. 3, p. 105.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 106.

¹⁵² *Ibid.*, p. 108.

¹⁵³ Wincenty Przyłgowski, *op. cit.*, p. 77.

lidų namai¹⁵⁴ – pirmoji tokio tipo įstaiga Lietuvoje. Tiesa, vos po kelių metų įkūrus bonifratrų vienuolyną, namus teko perkelti į kitą vietą, tačiau svarbiausia tai, kad pati institucija neišnyko ir, keisdama dislokaciją, gyvavo dar ilgai. Beje, veikiausiai be kažkokios Valavičiaus paramos neapsiėjo ir Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitalės įsteigimas Vilniaus Aštriojo galo priemiestyje 1624–1625 m. maro metu: 1625 m. reliacijoje Šv. Sostui pats vyskupas užsiminė apie šio titulo brolijos, pasišventusios ligonių slaugai, įkūrimą¹⁵⁵, o špitalės įsteigimą tarp velionio nuopelnų paminėjo ir Valavičiaus laidotuvių pamokslininkas¹⁵⁶, ir poetas panegirinininkas¹⁵⁷. Vincento Prielgausko teigimu, špitalė ir bažnyčia buvusios pastatytos Vilniaus vyskupo lėšomis¹⁵⁸. Kituose amžininkų liudijimuose brolijos iniciatoriais laikomi tuometinis Vilniaus kapitulos prelatas Jurgis Tiškevičius¹⁵⁹ ir jėzuitas Jonas Jaknavičius¹⁶⁰.

Toli gražu ne paskutinę vietą Eustachijaus Valavičiaus, kaip vyskupijos ganytojo, veikloje užėmė maldingumo puoselėjimas. Vyskupas įvedė paprotį vakare skambinti Vilniaus bažnyčių varpais maldoms už mirusius¹⁶¹ ir, tarsi norėdamas paversti miestą mažąja Roma, septynioms Vilniaus bažnyčioms išrūpino atlaidus, teikiamus septynias Amžinojo Miesto bazilikas lankantiems piligrimams¹⁶². Katedrą Valavičius praturtino

¹⁵⁴ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 126.

¹⁵⁵ *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 59.

¹⁵⁶ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. [F₄r].

¹⁵⁷ *Mausoleum aeternitati nuncupatum, cui Sacra Religio Orthodoxa Dioecesis Pastorem, maesta Patria Curiae Senatorem, lachrymosa Familia suum Heroem, Alma Academia rarum Mecaenatem Eustachium Wollowicz, Antistitem Vilnensem, inferunt & lachrymis extremum inarantes Vale haec ingeminant*, Vilnae: Typis Academiae Soc. Iesu, 1630, l. [A₁r–v], [B₁v].

¹⁵⁸ Wincenty Przyłgowski, *op. cit.*, p. 83.

¹⁵⁹ Jurgio Tiškevičiaus skyrimo Žemaičių vyskupu (1633) proceso aktai, žr. Pauliaus Jatulio parengtą medžiagą, in: *VUB RS*, f. 267 – 775, p. 329–330.

¹⁶⁰ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 1: XVI–XVII amžiai, Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1960, p. 283 (Jaknavičiaus nekrologas).

¹⁶¹ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. [F₄r].

¹⁶² *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 59; Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. [F₄r]; *Mausoleum aeternitati nuncupatum*, l. [A₁v]–Br.

savo globėjo šv. Eustachijaus ir šv. Benono relikvijomis (ypač aktualiomis maro metu)¹⁶³ bei dar viena puošmena ar relikvija – iš Augsburgio kapitulos gautu Švč. Mergelės Marijos diržu ar juosta¹⁶⁴. 1628 m. Valavičius nustatė liturginių procesijų savo katedroje tvarką¹⁶⁵. Galbūt šį Vilniaus vyskupą reikėtų laikyti ir teatralizuotų Devintinių procesijų miesto gatvėmis įkvėpėju (ar bent jau mėgėju)? Pirmųjų tokio tipo procesijų programos buvo išspausdintos būtent Valavičiaus vyskupavimo metais¹⁶⁶.

Taikingo žmogaus reputaciją turinčio Valavičiaus santykiai su katedros kapitula, atrodo, nebuvo idiliški – ypač gyvenimo pabaigoje. Atrodo, kad jo pirmtakas, Benediktas Vaina, ilgus metus aktyviai dalyvavęs kapitulos veikloje, sugebėjo žymiai darniau bendradarbiauti su prelatais ir kanauninkais. Nors Valavičius iki paskyrimo vyskupu taip pat turėjo ilgą (24 metų) kapitulos nario stažą, tačiau realiam, kasdieniam šios korporacijos gyvenime beveik nedalyvavo. Nesutarimai tarp kapitulos narius tarpusavio santarvei raginusio¹⁶⁷ vyskupo ir jo „senato“ ypač paastrėjo 1628–1629 m.¹⁶⁸ Vyskupas tuomet prašė kapitulos prisidėti prie katedros muzikantų išlaikymo ir apsiimti globoti Valavičių koplyčios beneficiją, ragino atlikti kapitulos valdose esančių bažnyčių ir altarijų vizitaciją bei geriau prižiūrėti katedros vikarus, liepė išvyti iš

¹⁶³ Jakub Olszewski, *op. cit.*, I. [F₄r]; *Mausoleum aeternitati nuncupatum*, I. [A₁v].

¹⁶⁴ *Ibid.* Galbūt su ja galima mėginti sieti neaiškios kilmės puošmeną (apyranke), datuojama pačia XVII a. pradžia? Žr. *Skarbiec katedry wileńskiej*, red. Dariusz Nowacki, Anna Saratowicz-Dudyńska, Warszawa: Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie, 2008, kat. 13, p. 132–133. Šis objektas nebuvo atrastas kartu su kitomis paslėpto Vilniaus katedros lobyno brangenybėmis, tačiau tai kaip tik dera su XIX a. viduryje rašiusio Prielgausko liudijimu, jog apie augsburginę juostą tuo metu jau nieko nežinota, Wincenty Przyłgowski, *op. cit.*, p. 80.

¹⁶⁵ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 111, 117–118.

¹⁶⁶ 1623–1639 m. rodėsi leidiniai pavadinimu „Summa processiey Wilenskiey“, žr. XVII a. *Lietuvos lenkiškos knygos, Kontrolinis sąrašas*, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, Nr. 659–666.

¹⁶⁷ 1629 m. Valavičius apeliavo į kapitulos narius apaštalo Pauliaus žodžiais (plg. Gal 5, 15): „Jei vienas kitą kremtate, vienas kitą sunaikinsite“, žr. Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 114.

¹⁶⁸ Apie tai žr. *ibid.*, p. 111–116.

kapitulos jurisdikos „kurtizanes“ – be jokio užsiėmimo dykinėjančias įtartinas moteris, galinčias sugundyti dvasininkus ir jaunuolius. Kapitula atsižvelgė į kai kuriuos vyskupo reikalavimus (dėl kurtizanių, vizitacijos ir vikarų priežiūros), tačiau savo ruožtu turėjo pretenzijų Valavičiui dėl jo skiriamų lėšų katedros išlaikymui ir dėmesio šventovės priežiūrai: prašė, kad vyskupas prisidėtų prie muzikantų išlaikymo (padidintų atlyginimą kantoriui ir muzikantams, grąžintų psalmininkų chorą), skirtų daugiau lėšų dviem (aliejinėms?) lempoms, atkurtų Vytauto altarištos išlaikymą, sutvarkytų vyskupo Jono koplyčią, pateiktų Valerijono altoriaus projektą („modelį“). Prelatams ir kanauninkams, regis, kėlė nerimą ir vyskupo skuba kuriant nepakankamai aprūpintas beneficijas – prašoma būti Valavičių koplyčiai įgytų Maišiagalos valdų koliatore, kapitula abejojo, ar pajamos iš šios nuosavybės būsiančios pakankamos. Konfliktas dar labiau įsiliepsnojo dėl Valavičiaus noro žūtbut išrūpinti kapitulos nario su balso teise vietą savo įsteigtai kanclerio pareigybei. Kapitula pirmiausia nusprendė šį vyskupo prašymą apsvarstyti, po to du kartus jį atmetė, o galiausiai (1629 m. lapkričio 2 d.) pasmerkė du savo kanauninkus, prieš konfratrų daugumos valią drįsusius įvesdinti į kapitulos nario stalę kanclerį – Kauno kleboną Baltramiejų Ciešinskį. Po poros mėnesių vyskupui Valavičiui mirus, konfliktas nutrūko, o kanclerio statuso klausimas liko atviras.

Potridentinės Bažnyčios vyskupams įvestas periodiško lankymosi *ad limina* reikalavimas nebuvo svetimas nei vyskupui Valavičiui, nei jo pirmakui ar įpėdiniui. Visi trys rūpinosi reguliariai siųsti savo įgaliotinį (įgaliotinius) į Romą su reliacija Šv. Sostui. Vis dėlto Eustachijus Valavičius vienintelis iš XVII a. pirmos pusės Vilniaus vyskupų vieną vizitą (1620–1621 m.) atliko asmeniškai. Naudodamasis šia proga jis veikusiai norėjo išspręsti daugiau reikalų (pasitarti su Jėzaus Draugijos generolu dėl naujų fakultetų Vilniaus universitete), pasigydyti Paduvos versmėse, aplankyti seniai matytas (pasiilgtas?) vietas. Būdamas Romoje Valavičius išsirūpino leidimą praplėsti išrišimą iš erezijos galinčių teikti nuodėmklausių ratą bei šventinti buvusius „eretikus“ dvasininkais¹⁶⁹, o taip pat

¹⁶⁹ 1620 m. gruodžio 10 d. Inkvizicijos kongregacijos kardinolų leidimas, pasirašytas šv. Roberto Bellarmino, in: *LMAVB RS*, f. 3 – 128.

jau minėtą atleidų septynioms Vilniaus bažnyčioms privilegiją¹⁷⁰. Šio vizito *ad limina* metu popiežiui įteikta reliacija neišliko; iš archyve saugomos vėlesnės reliacijos teksto žinome, kad antrą vizitą *ad limina* vyskupo Valavičiaus vardu 1625 m. atliko jo įgaliotinis Baltazaras Saladzevičius¹⁷¹.

Savo reliacijose (be 1625 m. ataskaitos Šv. Tėvui, žinomas panašaus turinio tekstas, parašytas 1622 m. ir skirtas Tikėjimo skleidimo kongregacijai) Vilniaus vyskupas ne vien pristatė vietos katalikų gyvenimo realijas, bet taip pat atkreipė dėmesį ir į protestantus bei stačiatikius, gyvenančius Vilniaus vyskupijoje. Valavičiaus teigimu, ir vienu, ir kitų atsiverčią tiek daug, kad vyskupas, naudodamasis iš Pauliaus V gautąja malone (t. y. ką tik minėtu kardinolų pasirašytu leidimu), vos spėjęs dalinti klebonams įgaliojimus teikti išrišimą dėl erezijos. Popiežiškojoje seminarijoje išlaikomi įvairių tautų jaunuoliai (anglai, škotai, danai, vokiečiai) bei vietos protestantų sūnūs, o parapijų klebonais skiriami dvasininkai, sugebą ginti Romos Bažnyčios autoritetą ir išsklaidyti klaidingas „schizmatikų“ nuomones bei „eretikų“ apgavystes¹⁷².

Vilniaus vyskupo požiūris į protestantų tikėjimą buvo vienareikšmiškas: 1619 m. seime jis atvirai išvadino „piktžodžiautojais“ „liuteronus, naujakrikštus, cvinglistus, adamitus; kai kurių ir (...) neatsimenu“¹⁷³. Savo vyskupijoje Valavičius rūpinosi atsiimti parapines bažnyčias „iš eretikų rankų“: tokių, atgautų paties vyskupo arba klebonų lėšomis ir pastangomis, esą būta „daug“ (*multae*)¹⁷⁴. Deja, tiksliai žinomi tik du konkretūs atvejai: 1628 m. rugsėjo 20 d. vyskupo įgaliotas Deltuvos bažnyčią perėmė kanauninkas Martynas Žagelis¹⁷⁵, o 1627 m. rugpjūčio 28 d. su Kristupu II Radvila sudaryta sutartimi buvo atgauta Kėdainių katalikų bažnyčia¹⁷⁶.

¹⁷⁰ Jakub Olszewski, *op. cit.*, I. [F₄r]; *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 59.

¹⁷¹ *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 53, 56.

¹⁷² *Ibid.*, p. 58–59.

¹⁷³ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3, p. 87.

¹⁷⁴ Apie parapinę ir misijinę sielovadą Vilniaus vyskupijoje Valavičiaus laikais žr. *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 57–58.

¹⁷⁵ Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 111.

¹⁷⁶ Žr., pvz., šio dokumento nuorašą, in: VUB RS, f. 4 – (A219)17383 (prieiga internetu: http://www.atmintis.mb.vu.lt/kolekcijos/VUB01_000391696-00001).

Vis dėlto nekatalikų tėvų šeimoje gimęs Valavičius nepasižymėjo konvertitams būdingu nepakančiu įkarščiu, kuris nebuvo svetimas tokios pat konfesinės kilmės jo pirmtakams – Jurgiui Radvilai ir Benediktui Vainai. Galbūt, išpažinus katalikų tikėjimą dar vaikystėje, konversijos patirtis nebuvo tokia ryški? O gal Vilniaus vyskupo asmenyje reiškėsi jei ne visai Valavičių giminei, tai bent šeimai būdingas ir tiesiog įgimtas santūrumas? Kad ir kaip būtų, Eustachijus Valavičius pasisakė už konfesinį pakantumą Respublikoje (esą viešai pareiškė saugosiąs Švč. Trejybę išpažįstančių evangelikų ramybę ir laisvę taip, kaip savo tikėjimo išpažinėjų¹⁷⁷) ir, paskirtas Vilniaus vyskupu, 1616 m. vasarą (?) susitarė su Lietuvos evangelikų reformatų autoritetais – Jonušu ir Kristupu Radvilomis – sustabdyti bylas su dvasininkais bei siekti tarpusavio susitarimo¹⁷⁸. Pažymėtina, kad vyskupaujant Eustachijui Valavičiui Vilniuje išvengta evangelikų pogromų¹⁷⁹; 1623 m. beprasidedančius neramumus pavyko nuslopinti darniai bendradarbiaujant vyskupui ir jo bičiuliui Kristupui II Radvilai¹⁸⁰. Dėl tokio elgesio Valavičių valdovo dvare imta vadinti „vyskupu eretiku“¹⁸¹.

Labai didelę ir svarbią konfesiškai mišrios Vilniaus vyskupijos gyventojų dalį sudarė popiežiui pavaldūs Rytų apeigų katalikai, kurių reikalams Rytų apeigų katalikės sūnus nebuvo abejingas. 1619 m. Vilniuje konsekravęs vyskupu Stanislovą Kišką, Valavičius buvo įtrauktas į aštrų konfliktą dėl precedencijos tarp jam asistavusių hierarchų – sufragano Abraomo Vainos ir unitų metropolito Juozapo Benjamino Rutskio. Vaina nesutiko, kad konflikto arbitru būtų Valavičius, tad metropolitas nusileido ir sutiko tam kartui užleisti jam garbingesnę vietą, pareikšdamas, kad dėl principinio sprendimo šiuo klausimu kreipsis į Romą. Konsekracijos šventę apkartino ir vaišėse Vainai numatyta garbingesnė vieta, nors iki tol praktika būdavusi kitokia; apie tai sužinojęs metropolitas Rutskis,

¹⁷⁷ Henryk Wisner, *Najjaśniejsza Rzeczpospolita*, p. 87.

¹⁷⁸ Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3, p. 275.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 277.

¹⁸⁰ Apie tai plačiau žr. Tomasz Kempa, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, p. 334–336, dokumentų tekstai – p. 711–713.

¹⁸¹ Mariola Jarczykowa, „Heretycki biskup“, p. 57.

prieš tai žadėjęs dalyvauti pokylyje, nusprendė pakeisti savo planus¹⁸². Vizito *ad limina* metu (1620 m. pabaigoje?) Valavičius gavo žodinę popiežiaus Pauliaus V ištarmę vyskupų precedencijos klausimu, tačiau sufraganas Vaina atsisakinėjo ją pripažinti¹⁸³, tad 1623 m. Tikėjimo skleidimo kongregacija, atsiklaususi popiežiaus, paskelbė oficialų raštišką sprendimą (metropolito Rutskio naudai). Ji kreipėsi į nuncijų Abiejų Tautų Respublikoje, prašydama užtikrinti, kad „gerasis prelatas“ Valavičius pasirūpins nuosprendžio vykdymu (esą to galima tikėtis dėl jo teisingumo ir išminties) ir nereikės imtis griežtesnių sankcijų¹⁸⁴.

Pastarąjį tekstą E. Šmurlo interpretavo kaip Valavičiaus priešinimosi popiežiaus valiai įrodymą (esą Vilniaus vyskupas ją kvestionavo, tvirtindamas, kad jo sufraganui sprendimas netaikytinas – nors iš dokumentų matyti, kad su popiežiaus sprendimu nesutiko ne vyskupas ordinaras, o jo sufraganas) ir, pridėjęs faktą, kad Valavičius gyvenimo pabaigoje nepritarė Smolensko graikų apeigų vyskupijos kūrimui Vilniaus vyskupijos rytinėje teritorijoje, vaizdavo jį kaip nepalankų graikų apeigų katalikams hierarchą¹⁸⁵. Vis dėlto tam akivaizdžiai prieštarauja kiti to paties Šmurlo pateikti faktai – kad metropolitas Rutskis Valavičių vadino autoritetingu ir labai geranorišku unitams¹⁸⁶ ir jį drauge su Leonu Sapiega 1624 m. laikė esančiais „mūsų pusėje“¹⁸⁷, kad Vilniaus vyskupas 1626 m. žadėjo paaukoti unitų seminarijai nemažą pinigų sumą¹⁸⁸ ir kad aktyviai priešinosi unijos priešininkų vykdomai Šv. Dvasios cerkvės statybai Vilniuje (1625 m. Valavičius drauge su kitais Lietuvos didikais uždraudė Šv. Dvasios cerkvės pamatus padėjusiems meistrams tęsti darbą, o 1628 m. birželio 15 d. Lietuvos senatorių vardu paskelbė

¹⁸² *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10: 1075–1632, *supplementum*, coll. Andreas Šeptyckij, ed. Josephus Slipyj, Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 1971, Nr. 281, p. 342–343.

¹⁸³ *Ibid.*, Nr. 285, p. 347–348.

¹⁸⁴ *Ibid.*, Nr. 297, p. 364.

¹⁸⁵ E. Šmurlo, *Le Saint-Siège et l'Orient Orthodoxe Russe 1609–1654*, Prague: Editions „Orbis“, 1928, p. 42, 75, 211 (išn. 68).

¹⁸⁶ *Ibid.*, p. 223; plg. *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10, Nr. 325, p. 412.

¹⁸⁷ *Ibid.*, p. 215, išn. 83; plg. *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10, Nr. 365, p. 456.

¹⁸⁸ E. Šmurlo, *op. cit.*, p. 227.

draudimą statyti mūrinę Šv. Dvasios cerkvę)¹⁸⁹. Tokia aktyvi Valavičiaus antistačiatikiška veikla galbūt sietina su jo regalizmu (karalius oficialiai nepripažino dizunitų bendruomenės egzistavimo), o gal su unijų rėmusios motinos patirtimi. Vilniaus vyskupo priešinimosi stačiatikių Šv. Dvasios cerkvės statybai nesustabdė netgi faktas, kad dalį sklypo šiai dizunitų bendruomenei buvo dovanojusios Eustachijaus giminaitės – tėvo pusseserės, Naugarduko kašteliono Grigaliaus dukterys Teodora ir Darata, ir kad bendruomenei priklausė Eustachijaus antros eilės pusseserė, Bagdono anūkė ir Smolensko vaivados Grigaliaus dukra Regina, ištekėjusi už Bagdono Oginskio¹⁹⁰.

Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius buvo visuotinai laikomas graikų apeigų katalikams labai palankiu hierarchu. Juo pasitikėjo metropolitas Juozapas Benjaminas Rutskis, ne kartą už paramą graikų apeigų katalikams Valavičiui, kaip unijos rėmėjui, dėkojo Tikėjimo platinimo kongregacija¹⁹¹. Valavičius ne vien palaikė, bet ir pats aktyviai kėlė unitų seminarijos įkūrimo idėją, dosniai paremdamas šią įstaigą¹⁹². Jis aktyviai veikė seime, 1626 m. trukdydamas stačiatikių Šv. Dvasios cerkvės ir vienuolyno statybai¹⁹³. Vilniaus vyskupas įgaliojo graikų apeigų dvasininkus Žirovičiuose klausyti lotynų apeigų tikinčiųjų išpažinčių¹⁹⁴ ir, kitaip nei kai kurie kiti amžininkai, leido unitams laikytis savo kalendoriaus, nereikalaudamas, kaip kiti, minėti lotynų švenčių¹⁹⁵. Apie tai, kaip

¹⁸⁹ *Ibid.*, p. 200, išn. 31.

¹⁹⁰ Žr. Darius Baronas, „Vilniaus Šv. Dvasios brolijos įsisteigimas Vilniuje 1584–1633 m., in: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė* (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, 5), sud. Liudas Jovaiša, Vilnius, 2012, p. 67–69.

¹⁹¹ Plg., pvz., *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10, Nr. 392, p. 489–490, Nr. 425, p. 531.

¹⁹² *Ibid.*, Nr. 364, p. 455; Nr. 395, p. 491; Nr. 422, p. 529–530; Nr. 425, p. 531; Nr. 466, p. 578–579, Nr. 468, p. 580; *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 2: *1624–1648*, coll. Andreas Šeptyckyj, Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum, 1965, Nr. 12, p. 16; Nr. 18, p. 22.

¹⁹³ *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10, Nr. 414, p. 518; Nr. 421–422, p. 528–529, Nr. 425, p. 531.

¹⁹⁴ *Ibid.*, Nr. 428, p. 535; Nr. 432, p. 541–542.

¹⁹⁵ *Ibid.*, Nr. 415, p. 521.

Šventasis Sostas ir graikų apeigų katalikų Bažnyčia vertino Valavičiaus paramą unijai, iškalbingiausiai byloja du faktai – Vilniaus vyskupo, kaip popiežiaus atstovo, dalyvavimas pirmajame graikų katalikų Bažnyčios sinode Kobrinėje¹⁹⁶ ir kurį laiką jam patikėtas (tiesa, unitų nuomone, perdėm vangiai vykdytas) Juozapato Kuncevičiaus beatifikacijos procesas¹⁹⁷. Valavičiaus reikšmę graikų apeigų katalikai dar kartą gavo įvertinti po jo mirties. Jie nesidžiaugė velionio įpėdiniu vyskupu Abraomu Vaina, kurį popiežius Urbonas VIII turėjo paraginti sekti tinkamu pirmtako pavyzdžiu¹⁹⁸.

VI. VIENUOLINIO GYVENIMO RĖMĖJAS

Vienas ypatingų, atskiros poskyrio nusipelnančių vyskupo Eustachijaus Valavičiaus asmenybės bruožų – itin bičiuliški santykiai su vienuolijomis (anaiptol ne apie kiekvieną vyskupą ordinarą taip pasakysi). 1625 m. Valavičius pažymėjo, kad per devynerius jo vyskupavimo metus įkurti 27 nauji vienuolynai¹⁹⁹, o 1626 m. jų suskaičiavo bemaž 40²⁰⁰. Jam vyskupaujant Vilniuje (įskaitant Antakalnio priemiestį) įsisteigė net 4 naujos vienuolinės bendruomenės – benediktinių, karmelitų (prie Visų Šventųjų bažnyčios), basųjų karmelitų ir Laterano kanauninkų (dvi pastarosios vienuolijos apskritai pirmąkart įsikūrė Lietuvoje); Valavičius esą kvietė ir augustinus, tačiau nesėkmingai²⁰¹. Žinoma, tokia staigi vienuolinio gyvenimo plėtra – didele dalimi savaimingas potridentinio dvasingumo pakilimo rezultatas, tačiau be vietos vys-

¹⁹⁶ *Ibid.*, Nr. 410, p. 511; Nr. 411, p. 513; Nr. 417, p. 524; Nr. 454, p. 568; Nr. 460, p. 575; Nr. 466, p. 579. Nr. 468, p. 580; *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 2, Nr. 15, p. 18–19; Nr. 18, p. 22; Nr. 21, p. 27.

¹⁹⁷ *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10, Nr. 474, p. 585; Nr. 496, p. 603; Nr. 535, p. 638–639; Nr. 545, p. 653; *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 2, Nr. 37, p. 71–72.

¹⁹⁸ *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10, Nr. 739, p. 861; Nr. 751, p. 875.

¹⁹⁹ *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 57.

²⁰⁰ *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 2, Nr. 18, p. 21.

²⁰¹ Viktoras Gidžiūnas, „Augustijonai Lietuvoje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis*, t. 4, Roma, 1968, p. 309.

kupo palankumo vienuolynų kūrimasis nebūtų vykęs taip sklandžiai. Nėgana to, Eustachijus Valavičius aktyviai angažavosi globodamas kai kurias vienuolijas – pačiame Vilniuje jo dosnumo, geranoriškumo ir rūpesčio nestokojo Laterano kanauninkai, basieji karmelitai ir seserys benediktinės²⁰².

Laterano reguliniai kanauninkai mažiau nei per dešimtmetį (1617–1625) įsikūrė trijose Vilniaus vyskupijos vietose. 1617 m. vyskupas Valavičius aprobavo bajorų Volskių fundaciją Kriamianicos vienuolynui, 1618 m. – Jono Karolio Chodkevičiaus aprūpinimą Bychavo vienuolynui (1622 m. pašventino jo pastatus), o 1625 m. Antakalnyje ir pats įkurdino Laterano kanauninkus²⁰³. Pastarųjų kūrimasis nebuvo lengvas: dviem vienuoliams vyskupas perdavė vakuojančią parapiinę bažnyčią ir iki mirties juos išlaikė vien savo lėšomis, nesuteikdamas jokios fundacijos; Antakalnio kanauninkus subsidijavo ir Kriamianicos bei Bychavo vienuolynų bendruomenės²⁰⁴. Nėgana to, vienuoliai susidūrė su Vilniaus kapitulos pasipriešinimu: 1628 m. gegužės mėnesį ši pasiūlytino, kad kanauninkai statydinasi namelį jai priklausančiame žemės sklype, tad pareikalavo sustabdyti darbus²⁰⁵. Valavičiui mirus, kapitula norėjo Laterano kanauninkus iškrapštyti iš Antakalnio parapijos, o šie ir patys dvejavo dėl savo ateities perspektyvų Vilniuje. Vis dėlto, parėmus vyskupui Abraomui Vainai, o vėliau sulaukus Juozapo Korsako bei Mykolo Kazimiero Paco fundacijų, Antakalnyje išaugo visavertė vienuolinė bendruomenė²⁰⁶. Tad Eustachijus Valavičius, kad ir neinicijavęs pirmųjų Laterano kanauninkų pakvietimo į Lietuvą, veikiai tapo vienu iš svarbiausių šios vienuolijos rėmėjų ir sudarė sąlygas vienuolijai įsikurti pačios Lietuvos sostinės priemiestyje. Galbūt prie to prisidėjo ir studijų laikų bičiulystė su Dievo Kūno kongregacijos prepozitu Martynu

²⁰² Šios trys Valavičiaus į Vilnių įvesdintos vienuolijos „linksniuotos“ kaip velionio Vilniaus vyskupo nuopelnas jo laidotuvių proga, žr. *Mausoleum aeternitati nuncupatum*, I. [A₁].

²⁰³ Kazimierz Łatak CRL, *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*, Kraków, 2002, p. 116, 120, 121, 123, 125.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 123.

²⁰⁵ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 111.

²⁰⁶ Kazimierz Łatak, *op. cit.*, p. 123–125.

Kločinskiu, ir viešnage (bent du kartus) Krokuvos Laterano kanauninkų vienuolyne?²⁰⁷

Atrodo, kad panašiu būdu, t. y. aplinkybėms susidėjus, vyskupas Valavičius tapo ir basųjų karmelitų bei benediktinių geradariu. 1624 m. į Vilnių vykstantys apsidairyti trys basieji karmelitai iš savo globėjo Leono Sapiegos gavo rekomendacinį raštą, skirtą vietos vyskupui, tačiau Valavičiui to nė nereikėję – jis sutikęs karmelitus išskėstomis rankomis, su didele paguoda priėmęs žinią apie viltį sulaukti būsimos fundacijos ir davęs rekomendacinį raštą miesto magistratui²⁰⁸. 1626 m. pavasarį kiti trys karmelitai, ruošdamiesi keliauti į Vilnių, aplankė Valavičių seime Varšuvoje; jis labai mielai priėmęs vienuolius ir norėjęs juos gabentis kartu su savimi, tačiau šie padėkoję ir „dėl pagristų priežasčių“ atsisakę. Vilnių karmelitai pasiekė pirmieji (gavėnios pabaigoje) ir apsistojo jau savuose namuose, o vyskupas grįžo į sostinę Didįjį Ketvirtadienį. Patyręs apie karmelitų kūrimąsi (magistrato tarėjas Ignacas Dubovičius savo lėšomis buvo nupirkęs vienuoliams keletą namų), Valavičius buvęs tuo patenkintas, pažadėjęs remti fundaciją ir paaukojęs 1000 auksinų²⁰⁹. 1626 m. gruodžio mėnesį, sulaukę Eustachijaus Valavičiaus, kuris šv. apaštalo Tomo dieną aukojo pontifikalines šv. Mišias, karmelitai atidarė labai greitai suręstą medinę savo bažnyčią; ji buvo dedikuota šv. Teresei Avilietei, kuriai ir Vilniaus vyskupas puoselėjo didžiulį pamaldumą²¹⁰.

Eustachijus Valavičius savo nuopelnais basųjų karmelitų kūrimuisi Vilniuje nė iš tolo neprilygo fundatoriais laikomiems Ignacui Dubovičiui ir Steponui Pacui, tačiau jo geranoriška palaikymą ir sporadišką finansinę paramą vienuoliai brangino, tituluodami Vilniaus vyskupą „žymiu

²⁰⁷ *Ibid.*, p. 123, 229.

²⁰⁸ „Verum non erant vigilantissimo Pastori necessariae intercessionis circa ea, quae pro bono ovium suarum proponebantur, quare (ut ipse ait) obviis ulnis in suis honorificentissimis litteris patentibus Patres suscepit, et magna cum consolatione de fundatione futura spem concepit, et ut magis negotium faciliteret, ipsemet ad Magistratum commendans multum bonam expeditionem litteras dedit. Quapropter DD. Consules assensum suum in hoc negotio Patribus facile praestiterunt...“, Vilniaus basųjų karmelitų konvento kronika (1624–1780), in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 315, l. 1v.

²⁰⁹ *Ibid.*, l. 2v–3r.

²¹⁰ *Ibid.*, l. 4v–5r, 8v.

mūsų rėmėju, globėju ir geradariu“ bei „svarbiausiu tarp dvasininkų mūsų vienuolijos globėju ir rėmėju šiuose kraštuose“²¹¹. Galbūt dėdės palankumas reformuotajam Karmeliui turėjo įtakos dukterėčios (Onos Marcibelės Rudaminaitės) bei jos vyro (Stepono Paco) apsisprendimui tapti svarbiausiais basųjų karmelitų (brolių ir seserų) konventų Vilniaus mieste geradaariais? 1638 m. pirmas basąsias karmelites į Vilnių atlydėjusi ir katedrą joms nusprendusi parodyti Rudaminaitė-Pacienė paprašė seserų sukalbėti poterėlį už Valavičių koplyčioje palaidotą savo dėdę vyskupą. Šis buvęs palankus basųjų karmelitų ordinui ir, „jeigu būtų sulaukęs mūsų atvykstant, būtų patyręs neišmatuojamos paguodos“²¹².

Ypač reikšmingą vaidmenį Valavičius atliko Vilniaus benediktinių bendruomenės istorijoje. Į Vilnių iš Nesvyžiaus atvykusias, su fundacijos sunkumais susidūrusias ir į motininį vienuolyną ketinančias grįžti seseris jis sulaikė ir parėmė išmalda²¹³, tad teisėtai laikomas vienu iš Vilniaus benediktinių vienuolyno steigėjų. Ir po vyskupo mirties šiai bendruomenei buvo sumokėta 100 auksinų iš jo palikimo²¹⁴. Kitai, Kauno benediktinių bendruomenei, kuri tuo metu kūrėsi Vilniaus vyskupijoje, vietos vyskupas sutiko perleisti Šv. Mikalojaus bažnyčią su visu jos inventoriumi²¹⁵.

Lietuvos seserų benediktinių – kaip jokios kitos vienuolijos – gyvenime Eustachijus Valavičius atliko ypatingą vaidmenį. Einančiam titulinio benediktinų abato pareigas vyskupui buvo ypač gerai pažįstamas benediktiniškas vienuolių gyvenimo būdas; be to, jis vizitavo ir savo vyskupijos teritorijoje veikusius Nesvyžiaus, Vilniaus ir Kauno seserų benediktinių vienuolynus (juos vadino „brangakmeniu“ ir „ypatingu mūsų

²¹¹ *Ibid.*, l. 8v, 10v.

²¹² Anna Sylwia Czyż, *op. cit.*, p. 165.

²¹³ Małgorzata Borkowska OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec: Nakładem Opactwa Benedyktynów, 1989, p. 211–212.

²¹⁴ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 117.

²¹⁵ Vaida Kamuntavičienė, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje (Kauno benediktinių vienuolyno tyrimai, t. I)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 47–48 (1627 m. rugsėjo 15 d. vyskupo Valavičiaus raštas publikuotas p. 325–326).

vyskupiškos mitros perlu“)²¹⁶. Taip pamažu (XVII a. 3 deš.) iš abato-vyskupo Valavičiaus patirties ir Vilniaus vyskupijoje gyvavusių benediktinių bendruomenių poreikio (joms pačioms ne kartą to prašius) gimė vadinamoji „Valavičiaus regula“ – 1629 m. paskelbtas šv. Benedikto regulos vertimas su komentarais-deklaracijomis. Šiuo analogo LDK istorijoje neturinčiu tekstu vyskupas siekė užpildyti bendro pobūdžio reguloje nereglamentuotas kasdienio gyvenimo „spragas“ konkrečiais nurodymais, pritaikydamas regulos principus LDK realijoms, idant, atsižvelgus į klimata, asmenis bei jų poreikius, viena vertus, būtų pašalintos abejonės, kankinusios skrupulingas sąžines, o kita vertus, nebeliktų vietos silpnųjų išsisukinėjimui²¹⁷.

Ką Kulmo kongregacijos benediktinių gyvenime keitė „Valavičiaus regula“? Administraciniu požiūriu ji išskyrė Vilniaus vyskupijos teritorijoje veikusius Kulmo kongregacijos vienuolynus, subordinuodama juos vietos vyskupo jurisdikcijai²¹⁸. Daugiausia įtakos Valavičiaus tekstas turėjo seserų benediktinių kasdienio gyvenimo detalėms – nors pastebėtina, kad šią sritį reglamentavo ne vien vad. „Valavičiaus regula“, bet ir Apaštalo Sosto patvirtinta Kulmo regula, ir motininio vienuolyno papročiai bei dvasingumas, tad konkretų visų šių vienuolinio gyvenimo elementų derinimo būdą lėmė (bent iš pradžių) kiekvienos abatės diskrecija²¹⁹. Lietuvos benediktinių vienuolynuose ilgainiui įsigalėjusi ir dar XIX a. antroje pusėje aktuali „Valavičiaus regula“, viena vertus, į seserų gyvenimą įnešė daugiau „pasaulio dvasios“: vyskupas numatė iškilmingas įvilktuvių apeigas, kraičio reikalavimą, leido daugiabalsį giedojimą per mišparus ir kompletą bei giedotines šv. Mišias, aprobavo ne vien vargonų, bet ir kitų muzikos instrumentų naudojimą, numatė galimybę į vienuolyną atiduodamas mokines lavinti pagal individualią,

²¹⁶ E. Valavičiaus raštas benediktinėms dėl šv. Benedikto regulos deklaracijų, in: *LMAVB RS*, f. 43 – 13479.

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ Małgorzata Borkowska, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, p. 18.

²¹⁹ Małgorzata Borkowska, „Problemy siedemnastowiecznych fundacji benedyktynek na Litwie w świetle korespondencji. Wybór listów“, in: *Nasza Przyszłość*, Kraków, 1993, t. 80, p. 283.

jų tėvų numatytą programą²²⁰. Valavičiaus dokumente pastebime griežtesnes bausmes (pasninką su duona ir vandeniu ant šaltų refektorijaus grindų), draudimą šokti ir vaidinti, bet drauge numatytas ir poros savaitių poilsis. „Valavičiaus regula“ įtvirtino vienuolinio vardo priėmimo ir škaplieriaus nešiojimo praktiką, paskelbė minimalų 15 metų amžiaus reikalavimą stojant į vienuolyną. Kaip ir kituose regulos komentaruose, čia išvardytos bendruomenės pareigūnės, valgio metu skaityti tekstai, aptarti mitybos klausimai. Kalbant apie specifinius bruožus, „Valavičiaus regula“ numatė kojų plovimo apeigas (abatės) dvylikai seserų Didįjį Ketvirtadienį (tai galbūt susiję su amžininkų paliudyta asmenine paties vyskupo praktika – kojų plovimu vargšams) ir mirusios sesers minėjimą refektorijoje 30 dienų po mirties²²¹.

Galbūt būtent rūpindamasis benediktinių dvasiniu gyvenimu vyskupas Valavičius 1626 m. paprašė Vilniaus kolegijos jėzuitų talkos. Šie kažkuriame nemažame moterų vienuolyne davė dvasines patybas ir išklauė visų vienuolių išpažinčių, taip paskatindami didesniam maldingumui²²². Pats vyskupas taip pat stengėsi kasmet atlikti rekolekcijas Vilniaus jėzuitų kolegijoje²²³. Vieną jėzuitą jis kone nuolatos laikė ir savo nuodėmklausiu-kapelionu – tokio „etato“ Vilniaus jėzuitų kolegijos kataloguose nesutinkame nei Benedikto, nei Abraomo Vainų laikais. Iš pradžių – ir ilgiausiai – šias pareigas ėjo (1616–1626) Andriejus Novakas (Novacijus)²²⁴, lydėjęs vyskupą kelionėje į

²²⁰ Małgorzata Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996, p. 29, 39, 60, 289, 290.

²²¹ Plačiau žr. Vaida Kamuntavičienė, *op. cit.*, p. 59–73. Tai išsamiausias Lietuvos istoriografijoje „Valavičiaus regulos“ aptarimas.

²²² „Ad virgines Deo sacras (...) loci Ordinarii instantia hoc anno nostra quoque se extendit industria. Complures in quodam monasterio asceticis S. Patris Nostri commentationibus exercitae (...). Omnes exomologesi purgatae, atque ad cumulationem pietatem eruditae“, *Annuae litterae collegii Vilnensis Societatis Iesu (1626)*, ARSI, Lith. 38, l. 186r.

²²³ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. E_v.

²²⁴ Novakas kaip vyskupo nuodėmklausys minimas 1616–18, 1619–22 ir 1625–26 m. kataloguose. 1618–19, 1622–23 ir 1624–25 m. katalogai neišliko, o 1623–24 ir 1626–27 m. kataloguose, kuriuose Novakas figūruoja tik kaip Vilniaus kolegijos

Romą²²⁵, o vėliau – Sebastijonas Romanas (1627–1629) ir Motiejus Flascijus (1629–1630)²²⁶. Gyvenimo pabaigoje Valavičius dejavo pergyvenęs net du savo nuodėmklausius (abu, Novacijus ir Romanas, mirė 1629 m.²²⁷); tai po vyskupo mirties paliudijo dar vienas jėzuitas – iškalbingasis Akademijos profesorius Jokūbas Olševskis, pasakęs Valavičiaus laidotuvių pamokslą²²⁸.

Valavičiaus ryšiai su jėzuitais neapsiribojo dvasinio vadovavimo reikalais. Jėzuitų palankumas vyskupui buvo labai pravartus keliaujant po Europą. 1620–1621 m. kelionės į Romą metu Valavičius, kaip vertinamas geradarys, dažnai pasinaudodavo galimybe apsistoti jėzuitų namuose – pvz., Augsburgė, kur ilgos ir varginančios kelionės nepatogumų nualintą vyskupą džiuginusi provincijolo ir rektoriaus globa; ten ne vien buvę nubraukti kelionės vargai, bet ir sustiprėjęs vyskupo palankumas Draugijai²²⁹. Ypatingą paslaugumą Vilniaus vyskupui

rektoriaus konsultorius ir pamokslininkas lenkų kalba, kitas vyskupo nuodėmklausio pareigas atliekantis tėvas nefigūruoja. Žr. *ARSI*, Lith. 6, l. 109v, 114r, 123v, 168v, 172v, 223r, 229r, 252r. Neaišku, kodėl kelerius metus Novakas nekapelionavo vyskupo dvare. Gal jėzuitams trūko darbininkų ir, atsiprašę vyskupo, skyrė jo kapelioną kitoms pareigoms? Gal vienuolija (o gal ir pats Novakas) kuriam laikui buvo patekę į Valavičiaus nemalonę?

²²⁵ Už leidimą nuodėmklausiu vykti kartu Valavičius buvo dėkingas Draugijos generolui, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Muzio Vitelleschi, Paduva, 1620-03-13, in: *ARSI*, Epp. Ext. 17, l. 5r. Savo ruožtu generolas aiškinosi t. Laurynui Bartilijui, kad Novako nebuvę galima atsakyti jo prašiusiam vyskupui, Muzio Vitelleschi laiškas Laurynui Bartilijui, Roma, 1620-04-11, in: *ARSI*, Germ. 111, l. 113/116r.

²²⁶ Sebastijonas Romanas šiose pareigose žymimas 1627–29 m. kataloguose (*ARSI*, Lith. 6, l. 258r, 265r); vyskupo nuodėmklausio tarnystę jis atliko iki savo mirties. 1629–30 m. kataloge Valavičiaus nuodėmklausiu nurodytas Motiejus Flascijus (*ARSI*, Lith. 6, l. 271v).

²²⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, red. Ludwik Grzebień, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1996, p. 462, 574 (Romano biogramoje klaidingai nurodyta, kad buvo vyskupo Jurgio Tiškevičiaus nuodėmklausys). Abu, Novakas ir Romanas, buvo vilniečiai, gimę Lietuvos sostinėje apie 1569–1570 m., taigi porą metų vyresni už Valavičių.

²²⁸ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. [G₂v].

²²⁹ „Tandem Dei benignitate hocce difficili tempore ac impedito viarum decursu in Italiam veni. Augustae bimestri spatio ob invalem [?] et rigidam hyemem

rodė pats Draugijos generolas Muzio Vitelleschi, kadaise, dar jaunojo Valavičiaus studijų Romoje metais, jam dovanojęs rožinį²³⁰: Amžinajame Mieste Vilniaus vyskupui pasiūlyta apsigyventi naujokyno namuose prie S. Andrea al Quirinale bažnyčios, o pakeliui į Romą leista apsisistoti bet kuriuose jėzuitų namuose²³¹. Įsidėmėtina ir negatyvi patirtis: Venecijoje ir Paduvoje sustojęs pasigydyti, Valavičius gailavo jėzuitų, išvytų iš Venecijos Respublikos, kurioje kitados naudojęsis jų patarimais²³², o vyskupo kapelionui Novacijui, kuris Venecijoje kelias dienas praleido *incognito*, į Romą vykstančio vyskupo teko laukti Bolonijos jėzuitų bendruomenėje²³³.

substiti; quo tempore ex commendatione Reverendissimae Paternitatis Vestrae crebra Reverendorum Patrum Societatis Iesu in me sum expertus plura charitatis et benevolentiae officia, quibus sane recreatus, omnes praeteritorum itinerum abstersi molestias“, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Muzio Vitelleschi, Paduva, 1620-03-13), in: *ARSI*, Epp. Ext. 17, l. 5r; „Augustae ob nivalem et rigidam hyemem posueramus aliquot hebdomadis, in ea civitate Patres nostri sane magnum attulere solatium Ill. mo, alioqui longi et difficilis itineris valde festo“, tad vyskupas „longe arctius universae Societati se adstrictum esse affirmavit. Crescit semper hic eius in nos affectus“, Andriejaus Novako laiškas Muzio Vitelleschi, Bolonija, 1620-03-31), in: *ARSI*, Pol. 77-I, l. 59r–v.

²³⁰ „Et vero [Episcopus] ipsius Reverendae Paternitatis Vestrae quotidianam regustat memoriam, precarios illos recitando globulos, quos ei ante viginti circiter annos Romae donaverat“, Andriejaus Novako laiškas Muzio Vitelleschi (kaip išn. 227).

²³¹ Muzio Vitelleschi net kelis kartus (1620-06-06, 1620-08-22, 1620-10-03) apie tai informavo vyskupo nuodėmklausį Andriejų Novaką, žr. *ARSI*, Germ. 113-I, p. 0,16, 0,18. Iš šių laiškų matyti, kad generolo raštas, leidžiantis Valavičiui apsistoti jėzuitų bendruomenėse, adresato nepasiekė, tad t. generolas siuntė jo antrą egzempliorių, prašydamas pranešti Valavičiui, kad Draugijos patarnavimai geradariui anaip tol nėra atsakyti.

²³² Andriejaus Novako laiškas Muzio Vitelleschi (kaip išn. 227).

²³³ T. generolas pavedė t. Novakui, atsiprašius vyskupo, persikelti į Feraros arba Bolonijos jėzuitų kolegiją, mat Valavičiui nusprendus užtrukti Venecijoje ir Paduvoje, kylas pavojus „įžesti Šviesiausiąją Respubliką“, jei būtų atskleista jėzuito, kuriam draudžiama būti Venecijos teritorijoje, tapatybė – o ir šiaip tektų ilgesnį laiką reziduoti ne Draugijos bendruomenėje. Kaip matyti iš vėlesnės korespondencijos, Novakas apsistojo Bolonijoje, žr. Muzio Vitelleschi laiškus Andriejui Novakui ir Eustachijui Valavičiui, Roma, 1620-03-21, 1620-04-11, 1620-06-06, 1620-08-01, 1620-08-22, 1620-10-03, in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 0,14–0,16; 0,18–0,19.

Lankydamasis Romoje Eustachijus Valavičius siekė laimėti Draugijos generolo paramą jau nuo 1618 m. mėginamam realizuoti savo ir brolio Jeronimo sumanymui funduoti teisės ir medicinos fakultetus Vilniaus jėzuitų akademijoje. Tai prieštaravo įprastam jėzuitų universitetų santvarkos modeliui, tačiau, kaip išimtis, pamažu skynėsi kelią – kol 1623 m. pradžioje t. generolas suteikė leidimą įvesti šias studijas Vilniuje²³⁴. Vykstant deryboms dėl Valavičių siūlomos fundacijos sąlygų, Eustachijaus apsilankymas Romoje turėjo būti reikšmingas veiksnys – juoba kad 1619 m. t. generolas pažadėjo apsvarstyti prašymą, jei kuris nors iš brolių dėl to į jį kreiptųsi²³⁵. Po Valavičiaus apsilankymo t. generolas, nors ir toliau nepritarė tokių studijų įvedimui, pripažino siūlomas fundacijos sąlygas esant labai geras ir priimtinas bei paliko apsisprendimo laisvę Lietuvos provincijai, iš principo sutikdamas padaryti išimtį²³⁶. Apie tai, kad iš esmės nuspręsti dėl fakultetų įsteigimo įgaliojo provincijolą ir konsultorius (nors pasiliko galutinio apsvarstymo ir pritarimo teisę), jis pranešė ir iš Romos grįžtančiam Vilniaus vyskupui²³⁷.

Šilti ryšiai su Draugijos generolu Vitelleschi Valavičių paakino naujiems prašymams, o Jėzaus Draugiją – palankumui vyskupo atžvilgiu. 1622 m. pavasarį generolas pasirūpino Valavičiaus rekomenduoto Stanislovo Orlovskio priėmimu į Vokiečių kolegiją (apie tai žr. IV poskyrį), o tų pačių metų pabaigoje į Romą studijoms atvyko trys Lietuvos jėzuitai – Mikalojus Zaviša, Andriejus Rudamina ir Motiejus Kazimieras Sarbievijus. Paulius Rabikauskas tai aiškino provincijos poreikiu turėti gerai pasirengusių profesorių: „Andrius Rudamina, reikia manyti, turėjo pasirengti teologijos profesūrai, Mikalojus Zaviša – galbūt filosofijai,

²³⁴ Žr. Paulius Rabikauskas, „Apie pirmąjį bandymą praplėsti Vilniaus universitetą (1618–1623)“, in: idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 303–313.

²³⁵ *Ibid.*, p. 309.

²³⁶ *Ibid.*

²³⁷ „Ceterum quod attinet ad resolutionem de lectionibus juris et medicinae intra Vilmense collegium admittendis amplissimam potestatem feci P. Provinciali mense februarii, ut si ipsi et reliquis eius consultoribus conditiones a Dominatione Vestra Illustrissima tam humaniter oblata probarentur, eas reciperet et deinde ad me pacta inita, ut ea hic etiam (...) pendere et confirmare possim [?], transmitteret“, Muzio Vitelleschi laiškas Eustachijui Valavičiui, Roma, 1621-09-04), in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 37.

o Sarbievijus – giliau susipažinti su retorika²³⁸. Vis dėlto, turint omenyje artimus Valavičiaus ir Vitelleschio ryšius, kyla įtarimas, kad būtent Vilniaus vyskupas „pramušė“ šias vietas Lietuvos jėzuitų studentams. Du iš jų (Rudamina ir Zaviša) buvo Valavičiaus giminaičiai, o Sarbievijus tais pačiais 1622 metais Vilniaus popiežiškosios seminarijos alumnų (du iš jų – Jonas Levickis ir Paulius Valavičius galbūt buvo dedikato giminaičiai) vardu paskelbė Vilniaus vyskupui skirtų panegirinių epigramų²³⁹. (Tiksiau nedatuotų poetinių kūrinių, skirtų vyskupui Valavičiui, Sarbievijus buvo paskelbęs ir daugiau; čia vyskupas – žinoma, nepamirštant šv. Eustachijaus elnio – buvo išgarbintas kaip „lietuvių karūnos žvaigždė“, „lietuvių senato šviesulys“, kurio iškalbingas liežuvis tarsi upelis drėkinąs senatą²⁴⁰.)

Įvairiopaš Jėzaus Draugijos vyresnybės palankumas visokeriopai garbstonam ir geradariu vadinamam vyskupui Valavičiui šiek tiek stebina. Kitaip nei kitų vienuolių atveju, nežinome apie kokias nors Vilniaus vyskupo reikšmingesnes subsidijas jėzuitams, o siūlymas funduoti teisės ir medicinos fakultetus Jėzaus Draugijai, regis, kėlė daugiau rūpesčio ir sumaišties nei naudos. Ar tiek daug reiškė vien Vilniaus vyskupo (be kita ko, jėzuitų akademijos kanclerio) pareigos ir jas užimančio asmens palankumas? Kad ir kaip būtų, šilti ir intensyvūs Draugijos vyresnybės ir Vilniaus vyskupo santykiai, šiam grįžus iš Romos, regis, atvėso. Tai leidžia nujauti ir bemaž nutrūkusi Vitelleschio ir Valavičiaus kores-

²³⁸ Paulius Rabikauskas, „Sarbievijus Romoje“, in: idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 470.

²³⁹ Žr. leidinį *XAPISTHPION Illustrissimo Domino Reverendissimo Antistiti, beneficentissimo Moecenati D. Eustachio Wollowicz... a Clientibus Suae Illustrissimae Celsitudinis et eiusdem Seminarii convictoribus Ioanne Lewicki, Paulo Wollowicz, Ieremia Leski oblatum*, Vilnae: Typis Academicis, anno Domini 1622, die 10 Aprilis. Sarbievijui leidinys priskiriamas (žr. *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Nr. 1041, p. 233) veikiausiai remiantis rankraštine proveniencija „Adm. R. D. Alberto Surowski Matth. Sarbiewski [?] S. I.“ Lietuvos Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje saugomame egzemplioriuje (konvoliuto signatūra NPDAF 846295).

²⁴⁰ *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, Staraviesiae, 1892, ode VII („Aquilae Radiviliae. Nuptialis Pompa. Ad Praesulem Vilnensem. Dithyrambus“), p. 214–217; epigrammata XC–XCII („In duas Sagittas terrae coeloque obversas. Stemma ill. Eustachii Vollovicii praesulis Vilnensis“), p. 466–467.

pondencija (nors 1625–1626 m. sąvartoje generolas gavo Valavičiaus laišką ir priėmė jo rekomenduotą kun. Saladzevičių²⁴¹, jis 1627 m. laiške Vilniaus vyskupui *expressis verbis* užsiminė apie ilgą ir kiek neraminančią pauzę²⁴²), ir nežinia kodėl apie 1623 m. „išsikvėpusi“ teisės ir medicinos fakultetų fundacijos iniciatyva²⁴³, ir protarpiais nutrūkstanti (nors šiaip jau iš principo išlaikoma) jėzuitų, kaip vyskupo nuodėmklausių, tarnystė. Kokios galėjo būti galimo santykių atšalimo priežastys?

Chronologiniu požiūriu atkreiptinas dėmesys į 1622 m. Romon nuvykusių studijuoti Valavičiaus globotinių likimą. 1622 m. pabaigoje t. generolas su užuojauta pranešė Vilniaus vyskupui apie jo „seserėno“ Mikalojaus Zavišos mirtį vos atvykus studijoms į Romą²⁴⁴. Kitas vyskupo praradimas galėjo būti susijęs su sesers vyro pusbrolio²⁴⁵ Andriejaus Rudaminos kelione į Tolimuosius Rytus. Kartą jau „praradęs“ jaunuolį,

²⁴¹ Muzio Vitelleschi laiškas Eustachijui Valavičiui, Roma, 1626-01-03, in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 231.

²⁴² „...et hoc quaecunque obsequium nostrum (...) sciat mihi supra modum gratum fuisse post tantum intervallum, quo nulla occasio fuit addictissimam obligatissimamque Illustrissimae Dominationis Vestrae voluntatem explicandi vel hanc saltem mutuae salutationis persolvendae facultatem accipere, ne dum copia obsequii referendi deest, suspicari possit aut Suae Humanitatis memoriam nobis effenere [?], aut debita voluntatis studia in nobis refrixisse“, Muzio Vitelleschi laiškas Eustachijui Valavičiui, Roma, 1627-05-22), in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 302.

²⁴³ Paulius Rabikauskas aptakiai spėjo, kad sumanymas galėjo likti neįgyvendintas dėl maro epidemijos, nerastų dėstytojų ar ekonominių sunkumų, žr. idem, „Teisė ir medicina Vilniaus akademijoje“ ir „Apie pirmąjį bandymą praplėsti Vilniaus universitetą“, in: idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 278–279, 312–313. Po Valavičiaus mirties Vilniaus jėzuitai apgailestavo, kad vyskupo iniciatyvą sukliudęs Likimas, pavydėjęs Valavičiui didesnės šlovės, o Universitetui – pilnatvės: „Artibus Academicum cumulare velle, Iuri & Medicinae Gymnasia instituere, an Patris officium non est? voluisti sane & non perfunctorie; sola Fatorum inclementia invidit, Tibi gloriae accessionem, Universitati vero nostrae integritatem [...]. Voluisti, inquam, sed Fata fortunam nostram differre maluerunt“, *Gratiae saeculares Summis Pontificibus, Regibus, Praesulibus & Protectoribus Societatis Iesu in hoc Magno Ducatu Lithuaniae ab Alma Academia et Universitate Vilnensi eiusdem Societatis exhibitae...*, Vilnae, 1640, l. [B₄r].

²⁴⁴ Muzio Vitelleschi laiškas Eustachijui Valavičiui, Roma, 1622-12-03, in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 91.

²⁴⁵ Paulius Rabikauskas, „Tėvą Andrių Rudaminą prisimenant“, in: idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 502.

kai šis pasipriešino vedybų planams, dėdė ir toliau galėjo planuoti giminaičio „karjerą“ – tik šikart vienuolijoje. Čia prisimintinas ir Pauliaus Rabikausko iškeltas klausimas: kas galėjo paskatinti tuometinį Krokuvos jėzuitų kolegijos rektorių Mikalojų Lancicijų 1624 m. sausio mėnesį atkalbinėti generolą nuo leidimo Rudaminai vykti į Kiniją? Rabikausko nuomone, tai galėjęs būti Lietuvos jėzuitų provincijolas ar Vilniaus kolegijos rektorius²⁴⁶. Tačiau kadangi Lancicijaus laiške minima Lietuvoje itin pravarti Rudaminos giminystė su Vilniaus vyskupu²⁴⁷, prašymo inspiratorius galėjo būti ir dėdė Valavičius. Jei šiam rūpėjo neišleisti seserėno į tolimus kraštus, t. generolo, paprastai nepatenkinančio daugelio trokštančių išvykti į misijas prašymų, leidimas galėjo pasirodyti kaip tikras akibrokštas, o jėzuitai Lietuvoje galėjo sulaukti (atsižvelgiant į Valavičiaus būdą, tikėtina, gana nuosaikios) vyskupo nemalonės. Andriejus Rudamina iš Lisabonos į Indiją išplaukė 1625 m. pavasarį, o netrukus, tų pačių metų birželio mėnesį, mįslingomis aplinkybėmis (gana staigiai ir netikėtai) Romą paliko trečiasis „Valavičiaus grupelės“ narys – Motiejus Kazimieras Sarbievijus²⁴⁸. Galbūt Amžinajame Mieste jis laikėsi Valavičiaus paramos dėka, o šiam nusivylus Draugija provincijos vyresnybė nedelsdama atšaukė jaunąjį poetą į Lietuvą? Kaip bebūtų, numanoma Valavičiaus ir Jėzaus Draugijos santykių krizė nebuvo permanentinė – kitaip vyskupas vargu ar būtų kvietęs jėzuitus savo kape-lionais ir 1628 m. nebūtų į Draugijos naujokyną asmeniškai nulydėjęs savo giminaičio Andriejaus²⁴⁹.

Galiausiai minėtinas menkliau pastebimas, tačiau stabilesnis, galbūt su giminaičių (pirmiausia brolio Jeronimo, bernardinų sindiko) įtaka sietinas Eustachijaus Valavičiaus palankumas bernardinų ir bernardinų bendruomenėms. Žinoma vieną Valavičių buvus bernardinų vienuolį²⁵⁰; Eustachijaus broliai Jeronimas ir Andriejus Valavičiai fun-

²⁴⁶ *Ibid.*, p. 501.

²⁴⁷ *Ibid.*, p. 499.

²⁴⁸ Paulius Rabikauskas, „Sarbievijus Romoje“, in: idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 481–486.

²⁴⁹ Jakub Olszewski, *op. cit.*, I. E₂r.

²⁵⁰ Žr. išn. 15.

davo Tytuvėnų bernardinų konventą, o tenykštei šventovei Vilniaus vyskupas pats dovanojo didžiojo altoriaus paveikslą²⁵¹ bei drauge su broliu Jeronimu Vilniuje nuliedino didįjį varpą²⁵². Be to, vyskupas Valavičius, memorialinėje plokštėje įvardytas kaip ordino globėjas ir patronas (*Protector ac Patronus Ordinis Fratrum Minorum de Observantia*), 1618 m. konsekro Gardino bernardinų šventovę, prie kurios statybos buvo prisidėję jo broliai Jeronimas, Paulius ir Andriejus²⁵³. Tais pačiais metais Eustachijus Valavičius padėjo pagrindus ir Gardino bernardinų vienuolynui – aprobavo Zalesės parapiinės bažnyčios, aprūpintos brolio Jeronimo, fundacijos inkorporavimą į šio moterų vienuolyno instituciją bei įpareigojo seseris išlaikyti kleboną minėtoje Valavičių valdoje²⁵⁴. Vilniaus vyskupas pasirūpino seserimis bernardinėmis ir savo vyskupijos sostinėje – gyvenimo pabaigoje (1629) konsekro Šv. Mykolo bernardinų konvento bažnyčią²⁵⁵ ir parašė (ar tik aprobavo?) šio vienuolyno bendruomenės konstitucijas²⁵⁶. Tais pačiais metais vyskupas panaikino „mirties nuosprendį“ neklauzūrinių Užupio bernardinų bendruomenei: įsteigus klauzūrinių seserų vienuolyną prie Šv. Mykolo bažnyčios, į senąją buvo uždrausta priimti naujas nares, tad užupietės buvo bešmirštančios. Po trisdešimties pašaukimų „bado“ metų bebuvo likusios

²⁵¹ Žr. Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 14; Dalia Ramonienė, „Sakralinė tapyba“, in: *Tytuvėnų bernardinų vienuolynas*, p. 149–152.

²⁵² Povilas Šverebas, „Varpai“, in: *Tytuvėnų bernardinų vienuolynas*, p. 319, 325–326.

²⁵³ *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. 4: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, t. 1: *Kościół i klasztor Grodna*, parengė Maria Kałamajska-Saeed, Dorota Piramidowicz, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, 2012, p. 22.

²⁵⁴ *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. 4, t. 3: *Kościół Grodna*, red. M. Kałamajska-Saeed, parengė M. Kałamajska-Saeed, D. Piramidowicz, Kraków: MCK, 2016, p. 133–134.

²⁵⁵ M. Kałamajska-Saeed, „Kronika bernardynek świętomichalskich w Wilnie“, in: *Nasza Przyszłość*, Kraków, 2004, t. 101, p. 369.

²⁵⁶ Jakub Niedźwiedz, *Kultura literacka Wilna (1323–1655). Retoryczna organizacja miasta*, Kraków: Universitas, 2012, p. 134, 138. Rankraštis („Konstytyucje panien zakonnych klasztoru wileńskiego przy świętym Michale“) saugomas Jogailos bibliotekoje Krokuvoje (sign. 3705 I).

šėšios senutės seserys; su jomis vienuolyno istorija būtų ir pasibaigusi, jei Vilniaus vyskupijos ganytojas (atrodo, bernardinų provincijolo rūpesčiu ir popiežiaus Urbono VIII valia) 1626 m. birželio 9 d. nebūtų vėl leidęs įvilkti naujokių²⁵⁷.

Bendro Valavičiaus palankumo įvairioms vienuolijoms kontekste išsiskiria dominikonai. 1618 m. Vilniaus vyskupas aprobavo brolių pamokslininkų konvento įsteigimą Derečine²⁵⁸, tačiau vėliau dėl kažko, regis, įsižeidė, tad dominikonus (o drauge ir jų fundatorius, savo giminaičius) ėmėsi užtarti vyskupo bičiulis, evangelikas reformatas Kristupas II Radvila²⁵⁹. 1625 m. jis prašė Valavičių aprobuoti Kristupo Chodkevičiaus funduotą dominikonų konventą Naugarduke²⁶⁰; 1626 m. spalio 28 d. vyskupas Valavičius tokį sutikimą davė²⁶¹. 1626 m. Kristupas Radvila užtarė Klecke Jono Alberto Radvilos funduojamą dominikonų konventą, tačiau nieko nepėšė: 1627 m. prašymą kartojo²⁶², o dominikonų konventą Klecke tik 1673 m. fundavo Stanislovas Kazimieras Radvila²⁶³. Kokios buvo Valavičiaus nepalankumo priežastys, nežinia. Jo vyskupavimo metu Rusios provincijos dominikonai įsikūrė Šklove (1618), Ostrovoje (1622), Naugarduke (1623) ir Stolpcuose (1628),

²⁵⁷ *Archivum Provinciale, continens in se omnes conventus Monialium S. P. N. Francisci de Observ., eorum personas, dotes ac bona terrestria in Provincia Lituaniae sita... conscriptum Anno Domini 1768*, in: LMAVB RS, f. 18 – 154, p. 2–5. Už informaciją ačiū dr. Daliai Vasiliūnienei.

²⁵⁸ *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. 2: *Kościół i klasztorzy rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, t. 4, red. M. Kałamajska-Saeed, Kraków: MCK, 2014, p. 45.

²⁵⁹ Kristupas Radvila 1625 m. Valavičiui rašė: „wiedząc, że Wasza Miłość mój miłościwy Pan z jakiegoś udania masz do nich ofensę, interceduję za nimi i proszę...“; cit. iš: Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 2, p. 234.

²⁶⁰ *Ibid.*, p. 233.

²⁶¹ *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. 2, t. 5: *Kościół Nowogródka*, red. M. Kałamajska-Saeed, Kraków: MCK, 2017, p. 101.

²⁶² Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 2, p. 233.

²⁶³ Marek Miławicki OP, „Dominikanie na kresach wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów (teren dzisiejszej Białorusi)“, in: *Folia Historica Cracoviensia*, Kraków, 2014, t. 20, p. 131.

o Lietuvos provincija įsteigė konventus Derečine (1618), Ostrovece (1618)²⁶⁴ ir Aukštadvaryje (1629)²⁶⁵. Šioje vietoje galima tik pastebėti, kad vyskupas aktyviai palaikė dominikonų platinamą Rožinio pamaldumą – pats parūpino įvesti šio vardo broliją savo administruojamoje Trakų bažnyčioje, o 1627 m. patvirtino Rožinio brolijų įkūrimą Lydos ir Kriamianicos parapijose²⁶⁶.

VII. INTELEKTUALUS IR KULTŪRINGAS EUROPOS MAGNATAS

Tarp daugelio savo amžininkų, vyskupų ir didikų pasauliečių, Eustachijus Valavičius išsiskyrė vidurkį gerokai pranokstančiu išsilavinimu ir meno pomėgiu. Urszula Augustyniak yra teisingai pastebėjusi, kad „Lenkijos diduomenės estetinio skonio lygis yra pervertinamas, generalizuojant atskirus atvejus tų (Našlaitėlio ir Valavičiaus), kurie autentiškai domėjosi menu, išsiskirdami iš aplinkos mados“²⁶⁷. Amžininkų atsiliepimuose kaip *locus communis* kartojami teiginiai apie puikų Vilniaus vyskupo išsilavinimą, iškalbą ir skonį leidžia numanyti, kodėl Valavičius bus buvęs artimas tokiems panašių interesų ir talentų žmonėms kaip Zigmantas Vaza ar Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis. Kai kurie pastarojo „kultūros gurmano“ asmenybės bruožai (kelionės po Europą, subtilus meninis skonis, meilė knygai, rūpestis visokeriopu rezidencijos išpuoselėjimu) itin raiškūs ir Valavičiaus intelektualiniame portrete. Našlaitėlis aukštai vertino jam į sūnus tikusį Valavičių – nuo pat pastarojo jaunystės. Trisdešimtmetis Vilniaus kapitulos prelatas, Trakų pre-

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 131–132.

²⁶⁵ Sławomir Brzozecki, „Litewska prowincja dominikanów“, in: *Dominikanie: Gdańsk, Polska, Europa*. Materiały z konferencji międzynarodowej pt. „Gdańskie i europejskie dziedzictwo: Zakon Dominikanów w dziejach Gdańska“, red. Dariusz Aleksander Dekański, Andrzej Gołębniak, Marek Grubka OP, Gdańsk: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum“, 2003, p. 146.

²⁶⁶ *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. 2, t. 2, red. M. Kałamajska-Saeed, Kraków: MCK, 2006, p. 27; d. 3: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 2, red. M. Kałamajska-Saeed, Kraków: MCK, 2008, p. 100.

²⁶⁷ Straipsnio autorius neranda šios citatos šaltinio, tačiau garantuoja, kad ji buvo tiksliai išversta iš kažkokios publikacijos.

pozitas ir karaliaus dvariškis, šalia kanclerio Leono Sapiegos ir Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos, 1603 m. vasarą buvo vienas iš trijų asmenų, Našlaitėlio pakviestų į Nesvyžių antspauduoti ir pasirašyti „Paraginimą“ (*Admonitoryum*), tuometinio Trakų vaivados skirtą savo sūnums²⁶⁸. Netrukus, 1604 m. gegužės 2 d., Vilniaus vaivada tapęs Našlaitėlis veikiausiai būtent jam („ponui Valavičiui“), tuo metu buvusiam Augsburgė, pasiuntė pirmąjį savo inicijuoto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapių leidimą²⁶⁹. Numanu, kad į Italiją ruošęsis vykti prelatas turėjo Europoje plačiau paskleisti žemėlapių egzempliorius – o gal įteikti juos konkrečiam adresatui (ar adresatams). Savotišku Nesvyžiaus kultūros ambasadoriumi tapęs Valavičius 1606 m. tarpininkavo Našlaitėliui, norėjusiam išversti savo „Kelionę į Jeruzalę“ į italų kalbą²⁷⁰. Našlaitėlis su Valavičiumi, kaip „kultūros ekspertus“, sieja dar viena detalė – su jais abiem netrukus prieš mirtį (1603) savo knygos „Lenko pasikalbėjimas su valaku“ leidimo reikalu tarėsi Lukas Gurnickis²⁷¹.

Abipusiai naudingas abiejų didikų bendradarbiavimas ypač atsiškleidė 1604 m. Valavičiui išvykus į kelionę po Europą. Prisiminus jo liudijimą Našlaitėlio atžalų auklėjimui skirtame dokumente, manytina, kad Augsburgė apsistojęs Valavičius neatsitiktinai gan ilgą laiką šiame mieste gyveno su Našlaitėlio sūnumis. Nebūdamas oficialus jaunųjų Radvilų pedagogas, jis drauge lankė privačias paskaitas, vyko aplankyti Miuncheno ir Ingolštato²⁷². Tuomet Valavičius teigiamai charakterizavo jaunuolių tėvui jų auklėtoją – uolų ir rūpestingą tėvą Dacijų (girdi, vietos jėzuitai tvirtinę, kad savo kukliu elgesiu šis gražinės gerą vardą savo tautai, apie kurią – ne be pačių tautiečių kaltės – jie turėję kitokią nuomonę)²⁷³ – ir patarė Našlaitėliui, kaip spręsti su t. Dacijumi susijusį

²⁶⁸ *Archiwum domu Radziwiłłów*, p. 69–70.

²⁶⁹ Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka*, p. 213, išn. 141.

²⁷⁰ *Ibid.*, p. 125, išn. 99.

²⁷¹ Marek Janicki, *op. cit.*, p. 132.

²⁷² Marian Chachaj, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995, p. 59.

²⁷³ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1604-08-04, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 25.

keblumą²⁷⁴. Valavičius nerekomendavo jauniems Radviloms leisti į Italiją per vasaros karščius, kol jie dar neįpratę prie svetimų šalių klimato, apibūdino Radvilai Pfeferštato (??) gydyklas (esančios 6 dienos kelio nuo Augsburgo, labai tamsioje uoloje ir baisioje, tarsi pragaro prieangis vietoje, tačiau, sakoma, labai naudingos sergantiems podagra bei kitomis ligomis; vis dėlto Valavičius nedrįstų Našlaitėliui rekomenduoti leisti į tokią ilgą ir tolimą kelionę) ir pritarė Našlaitėlio ketinimui sūnus ilgiau palaikyti Augsburgė (idant šie geriau pramoktų vokiškai ir nuodugniai išeitų humanitarinius mokslus)²⁷⁵. Kristupo Mikalojaus auklėtoju dvasininku Valavičius karštai rekomendavo tuometinį Nedvedicų kleboną Tomą Karlovskį, tačiau šio asmens kandidatūra Našlaitėliui nepasirodė priimtina²⁷⁶. Kita vertus, 1605 m. Našlaitėlio sūnus į Italiją lydėję Vilniaus kanauninkas Martynas Žagelis ir Gardino prepozitas Stanislovas Krickis²⁷⁷ vėliau buvo (galbūt neatsitiktinai) vyskupo Valavičiaus rėmėjai Vilniaus katedros kapituloje.

1604–1605 m. vykusį Valavičiaus kelionę, neskaitant pirmosios, gerokai ilgesnės, tačiau kryptingos studijų išvykos į Italiją, veikiausiai buvo pirmasis prelato vojažas, aprėpęs ir kitus Europos kraštus. 1604 m., bent nuo balandžio iki spalio, Valavičius buvo apsistojęs Augsburgė²⁷⁸, iš kur,

²⁷⁴ Atrodo, Jėzaus Draugijos vyresnieji nenorėjo leisti Radvilų auklėtojui gyventi kartu su jaunuoliais – tai būtų buvęs precedentas, griaunantis vienuolinę drausmę ir įpareigojimą jėzuitams gyventi savo bendruomenėje. Valavičiaus nuomone, gauti atitinkamą popiežiaus potvarkį šiuo reikalu būtų nesunku, bet patys jėzuitai vargiai padarytų tokią išimtį. Po poros mėnesių, Valavičiui ruošiantis išvykti, toks popiežiaus leidimas kaip tik buvo gautas, ir t. Dacijus ruošėsi apsigyventi kartu su savo ugdytiniais – tik kitame name, nes tuometinis buvęs per ankštas ir per toli nuo kolegijos (ypač žiemos metu). Žr. Eustachijaus Valavičiaus laiškus Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1604-08-04 ir 1604-10-12, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 25, 28.

²⁷⁵ Eustachijaus Valavičiaus laišakai Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1604-04-10, 1604-08-04 ir 1604-10-12, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 21–22, 23–24, 28.

²⁷⁶ Plg. Marian Chachaj, *op. cit.*, p. 60–61.

²⁷⁷ *Ibid.*, p. 61.

²⁷⁸ Eustachijaus Valavičiaus laišakai Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1604-04-10, 1604-08-04 ir 1604-10-12, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 20–30.

kaip minėta, turėjo pasiekti Ingolštata ir Miuncheną, o gal ir Liuvoną²⁷⁹. 1604 m. rugpjūtį Valavičius ketino, vykdydamas įžadą, rugsėjo mėnesį patraukti į Loreto šventovę, o po to apsistoti Veronoje. Spalio 12 d. jis dar tebebuvo Augsburgu, nors netrukus ketino išvykti – porai savaitių į Paduvą, o po to – į Loretą; iš ten, sakėsi, būtų mielai „nusirovęs“ ir iki Romos²⁸⁰. Kaip klostėsi tolimesnė Valavičiaus kelionė, nežinia. Paduvą jis tikrai aplankė: įsirašė Lenkų nacijos matrikuloje (1604)²⁸¹, o 1605 m. sausio 27 d. ten būdamas sirguliavo, tačiau ruošėsi kuo greičiau grįžti į valdovo dvarą²⁸². Kada keliauninkas parsirado tėvynėn, nežinoma. Jo buvimas Varšuvoje paliudytas tik 1606 m. kovo 4 d.²⁸³

Jaunajam keliauninkui praverė Našlaitėlio patarimai: nuvykęs į Italiją, Valavičius planavo apsistoti Veronoje, „sekdamas Jo Kunigaikštiskosios Malonybės patarimu, nes ir čia, Augsburgu, užtrukau Jo Kunigaikštiskajai Malonybei patariant, ir esu tuo labai patenkintas“²⁸⁴. Valavičiaus pasitenkinimas Augsburgu, atrodo, buvo nuoširdus: čia, Kilianų dirbtuvėje, jis pasirūpino užsisakyti – veikiausiai ne be Našlaitėlio pavyzdžio ar patarimo – kokybišką reprezentacinį atvaizdą (tokį, kaip ir Nesvyžiaus ordinato), o ir paskutinės kelionės į Romą metu šiame mieste praleido nemaža laiko (apsistojo 1620 m. pradžioje ir galbūt dar stabtelėjo grįždamas (1621)).

Kitas miestas, kuriame Eustachijus Valavičius noriai lankėsi (beje, kaip ir daugelis jo bendrapiliečių), buvo Paduva – per čia dažniau-

²⁷⁹ Stanisławo Koto tvirtinimu, Valavičius kurį laiką pasisvečiavo ir Liuvone, globojamas Justo Lipsijaus, žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 132, išn. 41.

²⁸⁰ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1604-08-04 ir 1604-10-12, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 26, 29 („a podobno i do Rzymu *cursim* radbym się dorwać“).

²⁸¹ *Archiwum nacji polskiej w uniwersytecie padevskim*, t. 1, Nr. 395.

²⁸² Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Paduva, 1605-01-27, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 418.

²⁸³ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Varšuva, 1606-03-04, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 36–39. M. Chachajus tvirtina, kad Valavičius dar kartą lankėsi Augsburgu pakeliui į seimą (taigi grįždamas tėvynėn iš Paduvos?), tačiau tai buvę 1606 (sic!) metais, žr. Marian Chachaj, *op. cit.*, p. 59.

²⁸⁴ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1604-08-04, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 26.

siai buvo įvažiuojama į Italiją, čia veikė bene gausiausiai Abiejų Tautų Respublikos piliečių lankomas universitetas su atskira Lenkų nacija, čia, miesto apylinkėse, buvo gausu karštųjų šaltinių. Sunku pasakyti, dėl kokių priežasčių Valavičius apsilankė (?) Paduvoje 1604–1605 m. sąvartoje – gal tiesiog stabtelėjo pakeliui į Loretą ir pasinaudojo proga įsirašyti į Lenkų nacijos matrikulą vietos universitete. 1620–1621 m. kelionės į Romą metu Venecijos Respublikos teritorijoje Vilniaus vyskupas užtruko gerokai ilgiau, apie pusmetį (nuo 1620 m. kovo iki spalio?)²⁸⁵. Į Romą jis neskubėjo norėdamas išvengti vasaros karščių²⁸⁶, tad turėjo laiko susitikimams²⁸⁷ ir, varginamas podagros, veikiausiai pasinaudojo karštosiomis versmėmis, dėl kurių čia nuolatos rezidavo iš Lietuvos atsikėlęs tautietis, konfratras, bendraamžis ir antros eilės pusbrolis – Žemaičių vyskupas Mikalojus Pacas. Jo testamentą Valavičius paliudijo Paduvoje 1621 m. kovo 4-ąją, šv. Kazimiero šventės dieną, jau grįždamas iš Romos²⁸⁸. Namo Vilniaus vyskupas neskubėjo – dar rugpjūčio 20 d. rašė t. generolui iš Paduvos²⁸⁹. Veikiausiai nujautė, kad nei Italijos, nei pusbrolio vyskupo gyvenime daugiau nebeišvys.

Paduvos universitetas, garsėjęs teisės ir medicinos studijomis, galėjo būti vienas iš akstinių jame pabuvojusiems broliams Eustachijui ir Jeronimui Valavičiams imtis praplėsti Vilniaus universitetą naujais fakultetais²⁹⁰. Teisės studijų reikalingumą Eustachijus Valavičius turėjo suvokti ir darbuodamasis referendoriumi valdovo dvare. Ir nors broliai Valavičiai praleido progą aukso raidėmis įsirašyti į Lietuvos mokslo isto-

²⁸⁵ Eustachijaus Valavičiaus laišakai Muzio Vitelleschi, Paduva, 1620-03-13, ir Venecija, 1620-05-02, in: *ARSI*, Epp. Ext. 17, l. 5r, 11r; Muzio Vitelleschi laiškas Andriejui Novakui, Roma, 1620-10-03, in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 0,19.

²⁸⁶ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Muzio Vitelleschi, Venecija, 1620-05-02), in: *ARSI*, Epp. Ext. 17, l. 11r.

²⁸⁷ Apie 1620 m. Paduvoje išleistą pranciškono Andriejaus knygą, dedikuotą Valavičiui ir paskatintą pokalbių su vyskupu, žr. toliau šiame poskyryje.

²⁸⁸ *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, t. 2: 1609–1926, ed. Paulus Jatulis, Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1989, Nr. 96, p. 153–154.

²⁸⁹ Muzio Vitelleschi laiškas Eustachijui Valavičiui, Roma, 1621-09-04, in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 37, 38a.

²⁹⁰ Apie šią iniciatyvą plačiau žr. VI poskyryje.

riją, nepavykęs jų mėginimas galbūt paakino Kazimierą Leoną Sapiegą imtis panašaus sumanymo po 20 metų – ir neabejotinai palengvino jo įgyvendinimą. Šiandienos istorikui Valavičių iniciatyva – iškalbingas liudijimas apie pionieriškus bei fundamentalius dviejų brolių užmojus.

Geru išsilavinimu garsėjęs Eustachijus Valavičius, natūralu, nebuvo abejingas knygai. Kaupti biblioteką ir savo knygas rišti į šviesius pergamento viršelius bei ženklinti superekslibriu su Bogorijos herbu ir inicialais jis pradėjo dar nebūdamas vyskupu; vėliau rinkinio papildymus žymėjo vyskupo insignijomis (pirmiausia mitra) puoštu superekslibriu²⁹¹. Tikrą bibliofilo rūpestį leidinių išvaizda patvirtina ir faktas, jog Valavičius dailiai įrišdino ne vien asmenines, bet ir „tarnybines“ – Trakų prepozitūrai priklausančias – knygas²⁹². Be išorinių puošmenų, dalies Vilniaus vyskupo knygų vertę didino ir jose esantys pačių autorių donaciniai įrašai. Antai Augsburge, Dilingene ir Miunchene dėstęs garsus vokiečių jėzuitas, istorikas ir filologas Matas Raderis (1561–1634), padovanojo Konstantinopolio IV visuotinio susirinkimo aktų leidimą²⁹³, o lenkų jėzuitas Matas Bembas (Zigmanto Vazos dvaro pamokslininkas, dramų ir pamokslų autorius, kurį laiką dirbęs ir Vilniuje, bet Valavičiui turbūt gerai pažįstamas iš karaliaus dvaro) – veikalą „Budrus ganytojas, arba sielų valdymo menas“, skirtą vyskupų-ganytojų misijai ir daugiausia parentą šv. Grigaliaus Didžiojo tekstais²⁹⁴. Neabejotinai žymiausias donatorius – Nyderlandų humanistas Justas Lipsijus, Liuveno universiteto profesorius, neostoikas ir Senekos sekėjas, aukštai vertinęs Eustachijaus Valavičiaus išsilavinimą (tai buvę matyti iš paties Lipsijaus atsiliepimo apie Eustachijų Valavičių laiške savo bičiuliui)²⁹⁵. Bene paskutinį Lipsijaus veikalą – knygą apie stebuklingąją Halės Dievo Motinos statulą – dovanų gavęs savininkas nepraleido progos pažymėti, kad auto-

²⁹¹ Apie Valavičiaus bibliotekos knygų įrišimus, superekslibrius bei proveniencijas žr. Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 78, il. 346; p. 91, il. 436; p. 93, il. 459, 460.

²⁹² Žr. išn. 53.

²⁹³ Edmundas Laucevičius, *op. cit.*, p. 91, il. Nr. 436.

²⁹⁴ *Ibid.*, p. 93, il. Nr. 460.

²⁹⁵ Žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 132.

rius ją atsiuntė Augsburgė 1604 m. apsistojusiam Valavičiui bičiulystės vardan²⁹⁶. Vilniaus vyskupo bibliotekoje būta ir kitos, bene garsiausios Lipsijaus knygos – „De constantia“²⁹⁷.

Koks Eustachijaus Valavičiaus bibliotekos likimas? Vyskupas mirė nepalikęs testament²⁹⁸, tad knygos, kaip ir kitas velionio turtas, turėjo tapti varžybų objektu. Bibliotekos paprašiusių Vilniaus kolegijos jėzuitų prašymo katedros kapitula iš pradžių nepatenkino²⁹⁹, tačiau, Alberto Vijūko-Kojalavičiaus tvirtinimu, velionio knygų rinkinys vis dėlto atiteko kolegijai³⁰⁰. Tai patvirtintų ir faktas, kad Vilniaus universiteto bibliotekoje išlikę nemaža Valavičiaus knygų.

Vilniaus vyskupui knygą dovanojęs jėzuitas Matas Bembas savo asmenyje sujungia ir antrąjį Eustachijaus Valavičiaus santykio su knyga aspektą. Vilniaus vyskupas buvo ne vien knygų pirkėjas ir rinkėjas, bet ir jų tiesioginis užsakovas, netiesioginis iniciatorius ar jų autorių globėjas. Taip radosi Valavičiaus finansuotos arba jam dedikuotos knygos. Vienos jų buvo skirtos vyskupijos dvasininkų reikmėms ir buvo tiesioginis vyskupo pastoracinio veikimo įrankis. Antai žinoma, kad vyskupui mirus nuspręsta išparduoti vyskupijos (t. y. klebonų) poreikiams nupirkta liturginės knygos – gradualus ir procesionalus³⁰¹. Eustachijus Valavičius pasirūpino dukart (1624 ir 1629 m.) išleisti Lietuvos dvasininkams skirtą (antrasis leidimas skirtas vien Vilniaus vyskupijos klerui) italų jėzuito Pietro Giustinellio knygos „Maldingas būdas vaisingai švęsti Švenčiausiąją Mišių auką“ vertimą į lotynų kalbą³⁰². Eustachijui

²⁹⁶ *Vilniaus universiteto bibliotekos Plantenai. Katalogas*, sud. Vidas Račius, Vilnius: Petro ofsetas, 2015, Nr. 221, p. 265–267.

²⁹⁷ Žr. *Vilniaus universiteto bibliotekos Plantenai*, Nr. 211, p. 258–260. Šioje Valavičiaus bibliotekos knygoje, kuri (kaip ir prieš tai minėtoji) atiteko Vilniaus jėzuitų kolegijai, tekstas vėliau perbraukinėtas ir žymėtas žodžiu *Prohibitus*.

²⁹⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 118.

²⁹⁹ *Ibid.*, p. 116.

³⁰⁰ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 253 / 252.

³⁰¹ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 117.

³⁰² *Modus devotus celebrandi cum fructu Sanctissimum MISSAE Sacrificium, compositus a R. P. Petro Iustinello Societatis Iesu, ex Italico idiomate in Latinum traductus, in usum universi cleri M. D. L....*, Vilnae: Typis Acad. Soc. Iesu, 1624¹, 1629². Plg. *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Nr. 452–454, p. 121–122.

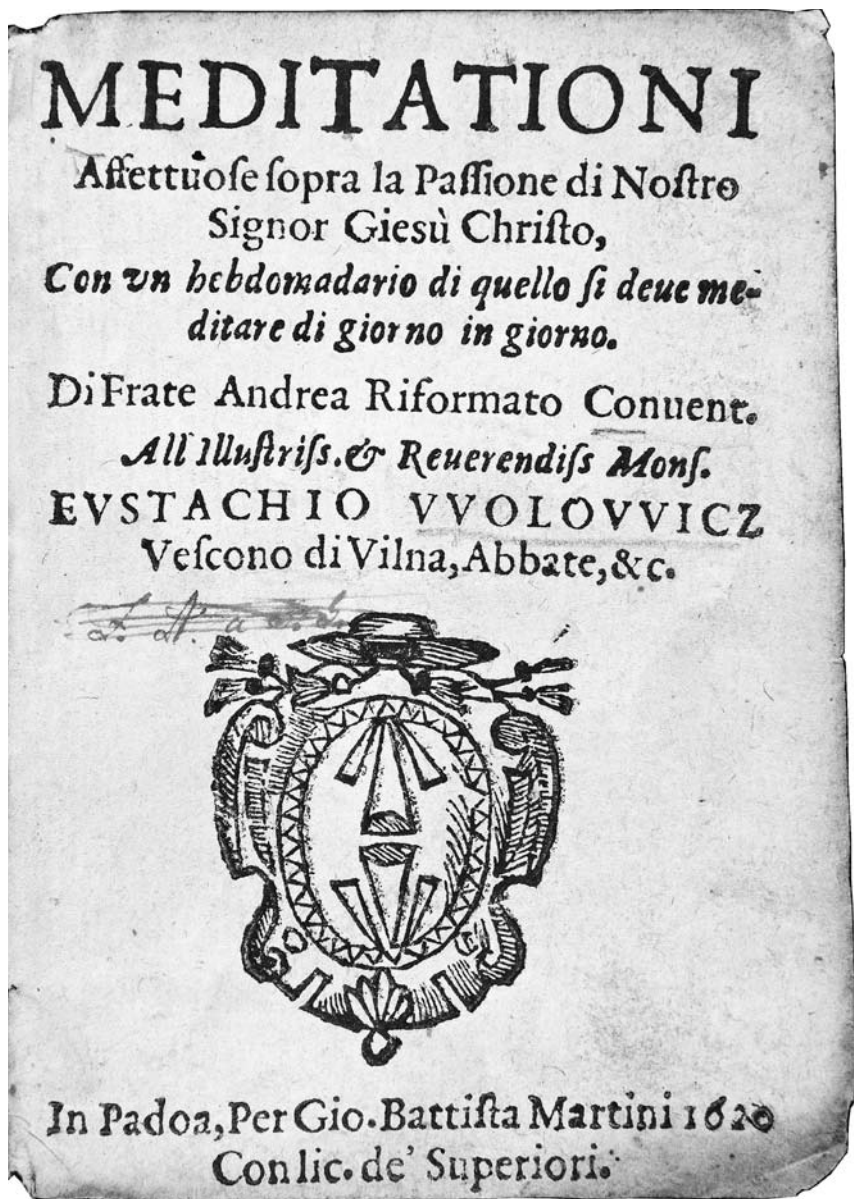
Valavičiui „Punktų sakymų“ pirmąją dalį dedikavo Vilniaus vyskupo jos ganytojo pasitelktų misijoms jėzuitų pamokslininkas Konstantinas Sirvydas, „idant, kaip ir dera, ir šis mano darbas, iš Tavęs, ragintojo, išėjęs, pas Tave sugrįžtų. Ne todėl, kad laikyčiau jį esant vertą tokio vyskupo akių, bet kadangi Tu laišku man teikeisi maloningai duoti ženklą, kad [šis darbas Tau] bus malonus“³⁰³.

Be „tarnybinio“ pobūdžio užsakymų, Vilniaus vyskupas parūpino ir tokių leidinių, kuriuos galima laikyti užsakovo asmeninių preferencijų arba palankumo kai kuriems autoriams išraiška. Tarp tokių minėtinas jau minėto Zigmanto Vazos dvaro pamokslininko Mato Bembo pamokslas „Tikro bajoro atvaizdas“ (*Wizerunek szlachcica prawdziwego*), pasakytas Lenkijos pakamario Andriejaus Bobolės laidotuvėse ir tik po trylikos metų išleistas Vilniuje Valavičiaus lėšomis³⁰⁴. Keistas Vilniaus vyskupo pasirinkimas – kroatų kilmės Splito arkivyskupo, žymaus mokslininko ir neramios sielos žmogaus Marco Antonio de Dominis (Markantun Domnianić, 1560–1624) knygos, pasakojančios apie jo sprendimą palikti Angliją, vertimo į lenkų kalbą leidimas³⁰⁵. Knygos autorius, atsistatydinęs iš Splito arkivyskupo pareigų ir susipykęs su Katalikų Bažnyčia, buvo išvykęs į Angliją ir ten profesoriavo, tačiau galiausiai paliko šį kraštą ir grįžo į Romą. Čia trumpam gyveno laisvėje, bet netrukus, kaip „atkritęs eretikas“, buvo įkalintas Šv. Angelo pilyje ir čia mirė, o jo kūnas po mirties buvo ekshumuotas ir sudegintas – drauge su knygomis, įtrauktomis į „Indeksą“. Taigi Valavičius arba turėjo pasirūpinti knygos vertimu ir leidimu vos tik jai pasirodžius, arba jis nenutuokė apie autoriaus pasmerkimą, arba... nekreipė į tai dėmesio. Dar vienas kuklus, tačiau lig šiol nepastebėtas leidinėlis (pav.) – plonytė liturgines valandas pratęsiančių ir papildančių skaitinių, mąstymų ir maldų knygelė, skirta „karštiesiems mąstymams apie Kristaus kančią“, kurią autorius, italų pranciškonas brolis Andriejus, dedikavo Valavičiui ir, papuoštą dedikato her-

³⁰³ Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios*. Kritinis leidimas, parengė Virginija Vasiliauskienė ir Kristina Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 20–23.

³⁰⁴ Žr. XVII a. *Lietuvos lenkiškos knygos*, Nr. 44, p. 33–34.

³⁰⁵ Žr. *ibid.*, Nr. 390, p. 102.

1620 m. Paduvoje išleistos ir Eustachijui Valavičiui dedikuotos knygos titulinis puslapis

bu, 1620 m. išleido Paduvoje³⁰⁶. Autorius skyrė ją Vilniaus vyskupui dėl jo nepaprasto įkarščio ir užsidegimo kontempliacijai, linkėdamas, kad ši būtų naudinga dvasiniam tobulėjimui, ir tvirtindamas, kad vyskupas palankiai įvertinęs autorių jūdviejų pokalbių metu³⁰⁷.

Pats Valavičius garsėjo, ypač laidotuvių progomis, kaip jaudinantis kalbėtojas, kurio kalbos buvo nusirašinėjamos. Keletą Valavičiaus kalbų citatų „iš privačių rankraščių“ yra pateikęs Vilniaus vyskupijos istorikas Janas Kurczewskis. Jose Vilniaus vyskupas byloja kaip tikras neostoiko Lipsijaus mokinys: „Gera gyveno, nes maldingai numirė. Žmogaus pareiga – gimus numirti; bergždžia apgailestauti dėl to, ko išvengti sunku. (...) Mirti – liūdnas dalykas, bet mirti gražiai, maldingai, gerai – nėra ko gailėtis; mirti gerai – tai tobuliausia laimė; tai pajėgia vien tas, kuris gerai gyvena.“³⁰⁸

Eustachijus Valavičius gyvai domėjosi ne vien knygomis bei mokslu bet ir daile – tai iškalbingai liudija Augsburgio grafikui Kilianui užsakyta Michelangelo „Pietos“ kartotė³⁰⁹. Atrodo, kad dėl autoritetingo ir gerą skonį turinčio šios srities žinovo reputacijos Vilniaus kapitula kelis kartus prašė vyskupą pateikti katedroje turimo atstatyti Vytauto, arba Protasevičiaus, altoriaus brėžinį³¹⁰. Valavičius buvo ir bene seniausio neabejotinai Vilniuje atsiradusio tapybos darbo – Tytuvėnų Dievo Motinos paveikslo (1616) – užsakovas³¹¹. Su Vilniaus vyskupu pagrįstai galime sieti Vilniaus katedros altorių puošiančio Augsburgio auksakalio Mato Valbaumo darbo tabernakulio durelių reljefą (galbūt originaliai jis tarnavo kaip kilnojamasis vyskupo altorėlis?)³¹².

³⁰⁶ *Meditationi affettuose sopra la Passione di Nostro Signor Giesù Christo, con un hebdomadario di quello si deve meditare di giorno in giorno, di Frate Andrea Riformato Convent., all'Illustriss. et Reverendiss. Mons. Eustachio VVolovvycz, Vescono [sic] di Vilna, Abbate &c.* In Padova, per Gio. Battista Martini, 1620.

³⁰⁷ *Ibid.*, l. [A₂r-v].

³⁰⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 1, p. 123–124.

³⁰⁹ Maria Kałamajska-Saeed, „Litewska Pietà Michała Anioła“, in: *Mowa i moc obrazów. Prace dedykowane Profesor Marii Poprzęckiej*, Warszawa, 2005, p. 55–58.

³¹⁰ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 107–108, 111.

³¹¹ Žr. išn. 248.

³¹² Rūta Birutė Vitkauskienė, *Żłotnictwo wileńskie. Ludzie i dzieła XV–XVIII wiek*, Warszawa: Neriton, 2006, p. 194, 302.

Be abejonės, reikšmingiausias Vilniaus vyskupo funduotas³¹³ ir pastatydintas objektas – Valavičių koplyčia, panegiristo amžininko žodžiais, „ne labiau puiki dydžiu nei meniškumu, kuri taip šliejasi prie bažnyčios, kaip brangakmenis prie žiedo, ir, įžengiančiam įkvėpdama nuostabą, šventu išgąsčiu skatina maldingumą“³¹⁴. Kita amžininkė, sesuo basoji karmelitė, šį objektą apibūdino paprasčiau: „graži koplyčia, linksma, aukšta, Švč. Mergelės paveikslas, grindys išklotos marmuru“, prie jos dviaukštė, graži ir tinkama zakristija³¹⁵. Žinoma, architektūros ir dekorų išpūdingumu bei įrangos prabanga Valavičių koplyčia neprilygsta Karališkajai, tačiau ją taip pat puošia kupolas; įsidėmėtina, kad jos nepalietė (veikiausiai ne dėl užkeikimo įrašo, o dėl architektūros išskirtinumo) disciplinuojanti klasicisto Gucevičiaus ranka. Vilniaus katedroje tai analogų tarp vietos vyskupų realizuotų projektų neturintis objektas. Koplyčioje išlikusi vyskupo epitafija – gal ir ne pats puikiausias katedros paminklas, tačiau vienintelė Lietuvoje kiek meniškesnė ir sveika išlikusi memorialinė lenta, skirta LDK laikų katalikų vyskupui³¹⁶.

Gyvas būdamas, Eustachijus Valavičius, kaip turbūt joks kitas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupas, stropiai rūpinosi nuolatiniu ir kokybišku vizualiniu reprezentavimusi. Šį vyskupą pažįstame ne vien iš kelių prastokų, schemiškų, dažnai vėliau pertapytų atvaizdų, kaip įprasta jo pirmtakams ir įpėdiniams, bet ir iš keturių puikaus Europos meistro – Augsburgio graverio Luko Kiliano (1579–1637) – raižinių³¹⁷. Dar 1604 m. atvykęs į Augsburgą, Valavičius užsakė savo portretinę graviūrą jaunam menininkui, tuomet dirbusiam patėvio Dominicus

³¹³ Koplyčios dvasininkų išlaikymui vyskupas paskyrė valdas prie Berežinos upės, žr. Wincenty Przyłgowski, *op. cit.*, p. 89.

³¹⁴ *Gratiae saeculares*, I. [B₃v].

³¹⁵ Anna Sylwia Czyż, *op. cit.*, p. 165–166.

³¹⁶ Apie Valavičiaus epitafiją žr. Marija Matuškaitė, *Išėjusiems atminti. Laidosena ir kapų ženklėjimas Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013, p. 181–183.

³¹⁷ Apie šiuos raižinius ir juos atlikusio meistro dirbtuvę plačiau žr.: Povilas Reklaitis, „Augsburgas, jo grafikai Lietuvos temomis XVII amžiuje“, in: idem, *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėskant*, sud. Vidmantas Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 206–219 (ypač p. 215–218).

Custos dirbtuvėje. Ją Valavičiui galėjo rekomenduoti Augsburgą pataręs aplankyti Našlaitėlis – jo atvaizdas su tėvo šarvais vos prieš keletą metų buvo atliktas dirbtuvės savininko ir paskelbtas keliuose leidiniuose. Įdomu, kad Lukas Kilianas išraižė ir dar vieną Našlaitėlio – šįkart kaip Šv. Kapo ordino riterio – portretinę graviūrą. Ji datuojama laikotarpiu tarp 1604 ir 1616 m., kuomet Našlaitėlis ėjo Vilniaus vaivados pareigas. Turint omenyje intensyvią Našlaitėlio ir Valavičiaus komunikaciją pastarojo kelionės metu (Našlaitėlis siuntė Valavičiui į Augsburgą savo išleistą žemėlapi, o šis sveikino Nesvyžiaus kunigaikštį tapus Vilniaus vaivada) bei tai, jog graviūra buvo aktualiausia naujam vaivadai pradedant eiti pareigas, galima spėti, kad Našlaitėlis savo grafinį portretą galėjo užsakyti būtent per Valavičių 1604 metais.

Pirmoji Kiliano graviūra, vaizduojanti 32 metų amžiaus dvasininką, vilkintį kailinę liemenę, bene pati gyviausia; nebūdamas tikras, ar Kilianas turėjo galimybę portretuoti Valavičių gyvą, Reklaitis teigė, kad „bent 1604 metų raizinis atliktas pagal geros kokybės piešinį ar tapytą portretą“³¹⁸. Šiame Valavičiaus atvaizde, lyginant su vėlesniais, mažiausia oficialumo – vien herbas, devizas „Pietate et moribus“ („Maldingumu ir [geru] elgesiu“) ir portreto ovalą supanti asmenį ir jo amžių bei pareigybes / titulus (apaštališkasis protonotaras, Trakų prepozitas, Vilniaus kustodas, LDK referendorius) įvardijančio įrašo juosta.

Kitus, jau vyskupo, Valavičiaus atvaizdus (1618 m. – du variantus, 1621 m. – dar vieną) tas pats Kilianas išraižė po keliolikos metų, tapęs dirbtuvės šeimininku. Įdomu kad graveris visus juos pažymėjo atlikęs „senos pagarbos dėlei“ („veteris observantiae ergo“). Meistro pagarbą Valavičiui („jį gerbė, gal net asmeniškai jį pažinojo“) pastebėjo ir Reklaitis³¹⁹; galbūt Kilianas jautė dėkingumą už kadaise jam, kaip jaunam meistriui, dar ne dirbtuvės savininkui, parodytą pasitikėjimą? 1618 (A) ir 1621 m. Valavičiaus graviūros – kur kas labiau reprezentacinės nei andainyktė: papildytos skirtingomis eilėmis (ketureiliu / dvieiliu) ir tapačiomis emblemomis bei vyskupo insignijas laikančiais angelais, o 1618 m. raizinyje vyskupo atvaizdas dar „įrėmintas“ Lenkijos ir

³¹⁸ *Ibid.*, p. 218.

³¹⁹ *Ibid.*

1. Lukas Kilianas. Trakų prepozitas Eustachijus Valavičius. Augsburgas, 1604 m.

2. Lukas Kilianas. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius. Augsburgas, 1618 m. Variantas A

3. Lukas Kilianas. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius. Augsburgas, 1618 m. Variantas B

4. Lukas Kilianas. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius. Augsburgas, 1621 m.

Lietuvos šventaisiais globėjais – Stanislovu ir Kazimieru. Kaip čia neprišiminsi, kad, 1620–1621 m. Romoje rūpindamasis šventojo Kazimiero liturginiu minėjimu, Valavičius prašė jam suteikti tokį pat rangą, kokį turi šv. Stanislovo šventė...

1618 ir 1621 m. Valavičiaus atvaizdai rodo jau susiformavusį ir nebekintantį vyskupo tekstinės autoreprezentacijos modelį, kurį sudaro titulatūra (jos pabaigoje būtinai nurodomi vaizduojamo asmens amžiaus metai), devizas ir emblemos su įrašais „In utrumque“ ir „Pedetentim“. Abiejose vaizduojamas jautis: pirmojoje – tarp arklo ir aukuro („Ir vienam, ir kitam“), antrojoje – vienas („Pamažu“). Pagrindinis emblemų vaizdo objektas – jautis – pirmiausia „skaitytinas“ tiesiogine prasme, kaip paslėpta nuoroda į portretuojamojo pavardę („Wołłowicz“ – nuo „wół“ („jautis“)). Be to, antrojoje emblemoje jis nurodo ir ramų, stoiską herojaus būdą. Emblema „Pedetentim“ sukurta transformuojant jau funkcionuojantį pirmavaizdį, paremtą Propercijaus „Elegijų“ citata. „Standartinėje“ šio pavadinimo emblemoje vaizduojamas jautį pasikinkęs amūriukas, o eilės kalba apie paralelę tarp jaučio ir aistringos meilės: abu iš pradžių būna nirtūs, tačiau ilgainiui nurimsta ir švelniai neša jungą, romiai priimdami sėkmę ir nelaimę³²⁰. Kitos emblemos piešinyje pateikiamas Joakimo Kamerarijaus (1534–1598) emblemos „In utrumque paratus“ („Ir vienam, ir kitam pasiruošęs“) vaizdas: jautis, galintis traukti arklą ir drauge pasiruošęs būti paaukotas. Ši emblema tinkanti tiems, kurie ne vien siekia iškilti virš kitų maldingumu ir mokytumu bei vadovauti, bet ir stengiasi nepailsdami tarnauti žmonėms³²¹. Ši emblema, kuria galima išreikšti ir stoiską ryžtą, 1621 m. Valavičiaus graviūroje paaiškinta dvieliu, bylojančiu apie tai, kad pasiruošęs tarnauti ir tėvynei, ir Dievui žmogus gali būti mielas abiem.

Dvilypė Valavičiaus, kaip Bažnyčios ganytojo ir valstybės politiko, tapatybė 1621 m. atvaizde tarsi tyčia manifestuojama ir klaidingu jo, kaip pakanclerio, pareigų nurodymu (šių pareigų jis atsisakė dar

³²⁰ <http://emblems.let.uu.nl/v1608014.html>

³²¹ *Symbolorum et emblematum ex animalibus quadrupedibus desumtorum [sic] centuria altera, collecta a Ioachimo Camerario*, s. l., 1595, emblema Nr. XXIII, p. 32; prieiga internetu: <https://ia801403.us.archive.org/21/items/emblematvmanimal00came/emblematvmanimal00came.pdf>

1618 m. pradžioje). Atrodytų, kad ši klaida galėjo atsirasti, kai įrašą naujame raizinyje graveris pakoregavo savarankiškai – „perskaičiuodamas“ portretuojamojo amžių ir neturėdamas žinių apie kitas pasikeitusias realijas. Vis dėlto ar įrašas neturėjo kaskart būti suderintas su portreto užsakovu, juoba kad 1618 m. raiziniuose Valavičiaus pareigybės išvardytos atsižvelgiant į realią padėtį? Galbūt 1618-ųjų raiziniai, naujoviškai reprezentavę vyskupo statusą pasiekusį asmenį ir pateikę išsamią jo „idėjinę“ manifestaciją, buvo suderinti su portretuojamuoju, o 1621 m. raiziny – ankstesniųjų variacija – tebuvo meistro diskrecijai paliktas „naujas tiražas“? Gal dėl šios klaidos Vilniaus vyskupas daugiau savo atvaizdų Kilianui neužsakinėjo? O gal pats Valavičius iš principo nenorėjo liautis eksponavęs aukščiausią kada nors turėtą valstybės pareigybę?

Pastebėtina, kad abu vėlesnieji, 1618 ir 1621 m., Valavičiaus portretai bus buvę atlikti ne iš natūros, o naudojantis ankstesniu vyskupo atvaizdu. Reklaičio nuomone, vėlesniems raiziniams Kilianas „bus panaudojęs pirmąjį, nes visuose keturiuose raiziniuose visi fizionominiai elementai yra visiškai tie patys, jie tik kiekvieną kartą kitaip šaržuojami brandesnio veido tipingiems bruožams išgauti; toks metodas rodo nemažą portreto raizytojo profesinį įgūdį“³²². Vis dėlto keista: kodėl Valavičius, 1620 m. sustojęs Augsburgėje, nepasirūpino iš natūros atnaujinti „realų“ savo atvaizdą? Galbūt dar turėjo grafinių portretų, kuriuos po to išdalijo Amžinajame Mieste? O gal Kilianas tuomet iš natūros vis dėlto pakoregavo vyskupo portretą, tik atspaudė jį 1621 m.? O gal Valavičius dar kartą stabtelėjo Augsburgėje 1621 m., grįždamas iš Romos?

Praėjus penkmečiui Vilniaus vyskupas pasirūpino vėl atnaujinti savo atvaizdą. Šįkart jis pasirinko kitą meistrą ir kitos rūšies objektą – 1626 m. užsakė portretinį medalį Johanui Engelhartui³²³. Tai pirmasis žinomas šio meistro, kaip medalininko, kūrinys (Valavičius mėgo remti

³²² Povilas Reklaitis, *op. cit.*, p. 218.

³²³ Jis sukūrė ir grafinį Lenkijos pakamario Andriejaus Bobolės portretą. Literatūroje nurodoma, kad šis atvaizdas atspausdintas Valavičiaus finansuoto Mato Bembo pasakymo Bobolės laidotuvių pamokslo leidinyje. Vilniaus universiteto bibliotekoje peržiūrėjus keturis šio leidinio egzempliorius, Engelharto atliktas portretas aptiktas tik viename iš jų (sign. III 10757) – ir ne kaip organiška šios knygos dalis, o veikiau kaip papildoma įkliaja.

jaunus dailininkus?) – „vienas geriausių šios epochos darbų“, saugomas Ermitažo muziejuje³²⁴. Nepaisant pasikeitusios atvaizdo atlikimo technikos, pagrindiniai jo „programiniai“ bruožai – tiesa, redukuoti – liko tie patys. Averse prie Valavičiaus vardo, pavardės ir vyskupo titulo, kaip visada, nurodytas amžius, o reverse pavaizduota emblema „In utrumque“. Svarbi naujovė – ir brangi dovana vyskupo sostinei – medalio reverse įkomponuotas Vilniaus vaizdas, seniausias po G. Brauno ir F. Hoogenbergo plano.

Valavičiaus skonėjimasi ne vien žodžiu ir vaizdu, menais ir mokslais, bet ir gamta bei gyvenimo malonumais kitados manifestavo įspūdingas objektas – jo išpuoselėta ir pamėgta vila Verkiuose, intelektualiam ir turtingam ponui gėdos nedaranti rezidencija³²⁵. Renesanso laikais išpopuliarėjusių užmiesčio vilų Valavičius turėjo būti matęs įvairiose vietose – pradedant Lenkijos didikų (vyskupų) atokvėpio vietomis ir baigiant Romos priemiesčių arkadijomis (tokiomis, kaip pvz., Aldobrandinių vila Fraskatyje). Verkiuose Valavičius ypač ilgai reziduodavo paskutinį gyvenimo dešimtmetį (nuo 1622 m.) – turbūt ir dėl malonumo, ir dėl sveikatos, ir dėl numanomų jo rūmų mieste remonto darbų. Verkiuose Valavičius su svečiais galėjo džiaugtis puikiais vaizdais iš medinės vilos galerijos, stebėti paukštyno ir žvėryno įnamius (Kristupas II Radvila mainais už stumbrą jam siuntė elnią, briedį ir stirną), ganyti akis gėlių darželyje, klaidžioti sodo labirintu, pasitikrinti laiką saulės laikrodyje. Vyskupo užmojis ir atliktų darbų apimtis buvo nemenki: nukastas visas kalno viršus, taip išlyginant jo aikštelę ir atveriant vaizdą per langus, ir sukonstruotas sodą drėkinančio vandens pakėlimas nuo Neries kalno šlaitu aukštyt mediniais vamzdžiais (kažką panašaus Eustachijus Valavičius galėjo išvysti d'Este viloje Tivolyje, kur buvo įrengtas „vandens teatras“). Medinė rezidencija apibūdinta kaip didelė, dengta dažytomis malksnomis, juosiamą galerijos, turinti bokštą su sraigtiniais laiptais; minima nauja tvora, apvali pavėsinė ir dar du pastatai.

³²⁴ Šio kūrinio aprašymą ir reprodukciją žr.: *Lietuva medaliuose. XVI a. – XX a. pradžia*, sud. Vincas Ruzas, Vilnius: Vaga, 1998, p. 19, 68–69.

³²⁵ Valavičiaus rezidencija Verkiuose čia pristatoma remiantis puikiu Mareko Janickio straipsniu – Verkių vilos įrašų korpuso publikacija, žr. Marek Janicki, *op. cit.*, *passim*.

Rezidencijos su mūriniais vyno rūšiais vidaus sienos, atrodo, buvo puoštos odiniais apmušalais, tačiau svarbiausia priemenės, kambario, šoninio kambario ir valgomojo puošmena buvo 84 inskripcijų korpusas, puošęs šių patalpų lubų sijas ir sienas. Tai buvo Šv. Rašto (daugiausia Senojo Testamento išminties knygų), Antikos autorių (Cicerono, Senekos, Plauto, Propercijaus), įvairių patarlių ir neidentifikuotų tekstų citatos arba parafrazės. Tokių praktinių sentencijų panaudojimą, jų kasdienį „įdarbinimą“ skatino Erazmas, taip buvo dekoruotas Mišelio Montenio darbo kambarys. Dar vienas tokio tipo dekoro atvejis – to paties laiko Vilniaus jėzuitų naujokyno inskripcijų korpusas³²⁶. Šiuose namuose vyskupas lankėsi ne kartą, tad visai įmanoma, kad abiejų objektų „ikonografinės“ programas siejo tas pats kūrėjas arba viena galėjo būti kitos įkvėpimo šaltinis. Neabejotina, kad sentencijos Valavičiaus rezidencijoje turėjo savo skaitytoją. Dosnus ir vaišingas šeimininkas turbūt nestokojo svečių. Čia jis vis kviesdavo savo bičiulius (pvz., Kristupą Radvilą) ir globotinius (Motiejų Kazimierą Sarbievijų³²⁷), o literatūrą – ir kitokių grožių – sugebantys įvertinti poetai, tokie kaip Kristupo Radvilos dvariškis, protestantas Danielius Naborovskis, ir „bernardinų Sarbievijumi“ vadintas Pranciškus Sitanskis, nepatingėjo atsidėkoti vilos šeimininkui, su nuostaba ir pasigėrėjimu apdainuodami rezidencijos grožį.

VIII. DIDIKO APLINKA: TARNAUTOJAI, GLOBOTINIAI, BENDRADARBAI, BIČIULIAI

Kalbant apie didiko rezidenciją, nevalia pamiršti ir jo dvaro – ne pastatų komplekso ir konkrečios geografinės vietos, bet mobilios, kartu su ponu judančios tarnų ir globotinių bendrijos. Vyskupo Valavičiaus dvaras (matyt, kitaip nei įprasta, jei tai kaip velionio dorybę paminėjo laidotuvių pamokslininkas) garsėjo gera reputacija: ponas šeimyną laikęs kukliai, mieste nebuvę girdėti jo tarnų keliamo triukšmo ir vaidų, nors

³²⁶ Liudas Jovaiša, „Vilniaus jėzuitų naujokyno gnomos“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2004, t. 36, Nr. 3, p. 17–25.

³²⁷ Sarbievijaus Verkiuose kažkuria proga lankytasi, žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 123, išn. 2.

už tokio didiko jie būtų galėję jaustis saugiai kaip užkrosnyje³²⁸. Žinoma dvare tarnavus architektą, paukštininką, o iki 1628 m. vyskupas laikęs ir muzikantų kapelą³²⁹.

Vilniaus vyskupui, įtakingam didikui, nebuvo svetima ir artimų, ir tolimų giminaičių globa. Galbūt neatsitiktinai sesers Filėjos, ištekėjusios už Lauryno Rudaminos Dusetišio, dukters Onos Marcibelės vyras, Steponas Pacas, tapo vienu iš karalaičio Vladislavo palydovų kelionėje po Vakarų Europą (1624–1625), o grįžęs – LDK referendoriumi (1626)? O gal Eustachijus, valdovo dvare pažinęs karaliaus sekretorių, prisidėjo prie šios santuokos sudarymo? Kad ir kaip būtų, apie neabejotiną Eustachijaus Valavičiaus ir Stepono Paco ryšį byloja tai, kad būtent pastarasis pasakė kalbą per savo žmonos dėdės laidotuves³³⁰.

Tos pačios Eustachijaus sesers Filėjos vyro pusbrolis Andriejus kurį laiką tarnavo vyskupo Valavičiaus dvare; jo ponui jau suplanavus vestuves, jaunuolis pasirinko vienuolinį gyvenimą Jėzaus Draugijoje. Vis dėlto atrodo, kad Valavičiaus rūpestis giminaitį pasivijo ir ten – Andriejus Rudamina drauge su Mikalojumi Zaviša ir garsiuoju Sarbievijumi buvo pasiūsti studijuoti į Romą. Draugijos generolo užuojautos laiške Mikalojus Zaviša pavadintas vyskupo sūnėnu, tačiau šitaip įvardyta ne tokia artima giminystė: jėzuito Mikalojaus motina buvo Eustachijaus antros eilės pusseserė Sofija, Naugarduko kašteliono Grigaliaus anūkė, 1598 m. ištekėjusi už Andriejaus Zavišos³³¹.

Dar vienas Eustachijaus Valavičiaus giminaitis ir globotinis buvo Paulius Levickis (m. 1661?), vyskupo sesers Reginos sūnus. 1622 m., iš

³²⁸ Jakub Olszewski, *op. cit.*, I. [D₃r].

³²⁹ Marek Janicki, *op. cit.*, p. 126, išn. 17. Po gerą vardą turinčio šeimininko mirties kildavo tikra jo dvariškių medžioklė. Ne išimtis buvęs ir Vilniaus vyskupo dvaras (gaila, straipsnio autorius nebepamena, iš kur ištraukė toliau pateikiamus faktus) – ne tiek Valavičiaus tarnai ieškoję sau vietos, kiek juos, pasižyminčius aukštai vertinamomis profesinėmis kvalifikacijomis „medžioję“ kiti ponai. Tuo tarpu „medžioklės aukos“ branginęsi: vyskupo „inžinierius, arba architektas“ norėjęs užbaigti koplyčios statybą (nors iš tiesų taikęs į mirštančio pareigūno vietą), kepėjai ir virėjai dar nebuvo laisvi iki velionio pono laidotuvių, iš Italijos atsivežtas kredenciarjus tapęs vienuoliu, paukštininkas pasimiręs, o jo vietą užėmęs girtuoklis skerdikas...

³³⁰ Mariola Jarczykowa, „Mowy katolików i ewangelików“, p. 361.

³³¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, p. 788.

Varšuvos ir Liubinio grįždamas į Vilnių, vyskupas aplankė (Palenkės?) Januve sergančią seserį ir drauge tėvams atvežė seserėną Paulių, kuri, peraugusį savo amžių, gimdytojai vos pažinę³³². Galima manyti, kad vyskupas giminaitį buvo pasiėmęs su savimi keliaudamas į Romą – arba šis buvęs išsiųstas studijuoti į netoli Liubinio esančią Poznanę. 1626 m., veikiausiai dėdei užtariant, Paulius Levickis užėmė Vilniaus katedros kapitulos prelado scholastiko vietą³³³, tačiau labiausiai pasižymėjo ekscesais, dėl kurių kapitulos buvo kelis kartus baustas³³⁴.

Idomi dar vieno Levickio – Jono (Ignaco) – gyvenimo istorija. Gimęs apie 1608 m. (jo tėvas buvo lenkas, o motina turėjo daug giminaičių Lietuvoje), jis ilgai blaškėsi ieškodamas savo pašaukimo: apie 1621 m. buvo įstojęs į jėzuitų naujokyną Vilniuje, tačiau iš jo išėjo³³⁵; mokėsi Liubranskio akademijoje Poznanėje, tarnavo kariuomenėje ir dvaruose, studijavo Krokuvos universitete, kol galiausiai 1632 m. įstojo į Jėzaus Draugiją Romoje. Čia atlikęs naujokyną ir išėjęs teologijos studijas, 1640 m. išvyko į misijas į Tolimuosius Rytus. 1646 m. vasario 26 d., plaukdamas iš Makao į Tonkiną Šiaurės Vietname, drauge su kiais šešiais jėzuitų misionieriais žuvo laivo katastrofoje netoli Chainanio salos³³⁶. Levickio gyvenimo chronologija ir geografija (Vilnius, Poznanė) bei motinos ryšys su Lietuva leistų jį spėti buvus vyskupo Valavičiaus

³³² Eustachijaus Valavičiaus laiškas Jeronimui Valavičiui, Pavlovas (?), 1622 (?), in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 79.

³³³ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 109.

³³⁴ 1628 m. spalio mėnesį prelatas Levickis dėl lankymosi įtartinose vietose nubaustas 4 savaitių rekolekcijomis pas basuosius karmelitus; be to, jis neteko refekcijų 3 mėnesiams. 1632 m. vasario mėnesį jis vėl baustas už išsišokimus („wybryki“), *ibid.*, p. 111, 119.

³³⁵ Jėzuitų šaltiniai duomenų apie tokį naujoką nepateikia; gal Jonas Levickis gyveno Vilniaus vyskupijos seminarijoje – toks asmuo minimas kaip vienas iš seminarijos alumnų primicijų proga 1622 m. išleistos ir vyskupui Valavičiui dedikuotos knygelės autorių, žr. *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Nr. 1041.

³³⁶ Apie Joną (Ignacą) Levickį žr. Pauliaus Rabikausko kartotekoje Vilniaus jėzuitų namų archyve, o taip pat: Duc Ha Nguyen, *Polscy misjonarze na Dalekim Wschodzie w XVII–XVIII wieku*, Warszawa: Neriton, 2006, p. 100–103; Monika Miazek-Męczyńska, *Indipetae Polonae – kołatanie do drzwi msji chińskiej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015, p. 171–173.

seserėną, Pauliaus Levickio brolių (bėgusių nuo įkryrios dėdės globos?). Net ir nukakęs į pasaulio kraštą misionierius nepamiršo Lietuvos. 1645 m. jis iš Makao perdavė žinią apie Kinijoje gyvą Andriejaus Rudaminos (jis galėjo būti Levickio giminaitis – motinos sesers vyro pusbrolis) kultą³³⁷, o 1646 m. sausio mėnesį, prieš išplaukdamas į paskutinę kelionę, išsiuntė laišką, prašydamas kasmet jį informuoti apie tai, kaip Lietuvoje sekasi Jėzaus Draugijai.

Žinoma, Valavičiaus favoritų ratas neapsiribojo giminaičiais. Numanoma jo parama Motiejui Kazimierui Sarbievijui sietina su šio literatūriniais gabumais (ir įtaikavimais vyskupui?), o kuo Vilniaus vyskupui tapo brangus poznanietis Stanislovas Orlovskis, numanyti sudėtinga. Tokių dosnaus didiko globotų ar remtų asmenų būta gerokai daugiau, tačiau jie išryškėja tik atsitiktinės informacijos dėka. Daugumą Eustachijaus Valavičiaus globotinių, tarnautojų bei rėmėjų išryškina bažnytiniai šaltiniai – kapitulos šaltiniai bei liudytojų apie vyskupais skiriamus asmenis apklausos.

Teisė nominuoti Vilniaus katedros kapitulos narius (prelatus ir kanauninkus, išskyrus prelatą dekaną) priklausė Vilniaus vyskupijos fundatoriui – Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Vis dėlto praktiškai įgyvendinant šį teorinį principą nemaža įtakos karaliaus nominacijoms turėjo Vilniaus vyskupo interesai ir prašymai. Žinoma, vyskupo noras lėmė toli gražu ne kiekvieno kapitulos nario paskyrimą – priešingu atveju Valavičius gyvenimo pabaigoje jau būtų turėjęs „kišeninę“, jam neprieštaraujančią kapitulą. Tačiau tarp Eustachijaus Valavičiaus laikais paskirtų kapitulos narių būta neabejotinų vyskupo globotinių, kurių glaudų ryšį su savo geradariu patvirtina kiti faktai.

Vienu artimiausių – nuo pat vyskupavimo pradžios – Eustachijaus Valavičiaus bendradarbių reikėtų laikyti 1616 m. lapkričio mėnesį, netrukus po ingresso, Vilniaus kanauninku instaliuotą Tomą Karlovskį³³⁸. Jį, tuomet buvusį Nedvedicų klebonu, Valavičius dar 1604 m. rekomen-

³³⁷ Šią žinutę 1650 m. išleistose „Ivairenybėse apie Bažnyčios padėtį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ pacitavo Albertas Vijūkas-Kojalavičius (žr. idem, *op. cit.*, t. 2, p. 58 / 59).

³³⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 101.

davo Našlaitėliui kaip jo sūnui Kristupui Mikalojui tinkamą auklėtoją studijų Europoje metu. Valavičiaus tikino Našlaitėlį turėjęs progos pats įvertinti šio Lietuvos bajoro asmenines savybes vienerius metus reziduodamas Vilniaus vyskupo dvare, o Karlovskiui einant pamokslininko pareigas Naugarduke, kapitula neradusi žodžių jo maldingumui, elgesiui ir kilnumui pagirti³³⁹. Vilniaus kanauninku paskirtas Karlovskis 1618 m. pabaigoje ėjo generalinio vikaro ir oficijolo (svarbiausio vyskupo ordinaro pavaduotojo) pareigas ir asistavo vyskupui vizitacijos metu³⁴⁰. 1624 m. kapitula jį įvertino kaip uolų ir rūpestingą vyskupijos seminarijos provizorių³⁴¹. Valavičiui mirus, Karlovskis 1630 m. dėl senatvės atsistatydino iš katedros pamokslininko pareigų³⁴².

Kitas vizitacijos asistentas, kanauninkas Adomas Zablockis, irgi laikytinas „vyskupo žmogumi“ katedros kapituloje. Jis stojo tarnauti Valavičiui dar tuomet, kai šis buvo referendoriumi, bent jau apie 1605 m.³⁴³ Kapitulos nariu Zablockis tapo 1617 m. liepos mėnesį, o vyskupo gyvenimo pabaigoje (1629–1630) buvo jo dešinioji ranka – oficijolas (tikėtina, ir generalinis vikaras)³⁴⁴. Vyskupui nesutariant su kapitula dėl kanclerio pareigybės, būtent Zablockis drauge su kitu kanauninku, Martynu Žageliu, 1629 m. pabaigoje įvesdinę Baltramiejų Ciešinskį, suteikė jam vietą kapitulos narių stalėse – ir buvo pasmerkti kaip kapitulos daugumos valios laužytojai³⁴⁵.

Vienais iš Vilniaus vyskupo favoritų – katedros kapitulos narių – galima laikyti kanauninko vietą iš Pauliaus Gurnickio 1618–1619 m.

³³⁹ *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 26.

³⁴⁰ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 102.

³⁴¹ *Ibid.*, p. 107.

³⁴² *Ibid.*, p. 116.

³⁴³ Vilniaus sufragano Stanislovo Nieborsko skyrimo procesas, žr. Pauliaus Jatulio paruoštą publikavimui medžiagą, in: *VUB RS*, f. 267 – 775, p. 193. Čia jo pavardė klaidingai perskaityta kaip „Jablonski“.

³⁴⁴ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Kristupui II Radvilai, Verkiai, 1628-01-15, ir Bezdziežas, 1629-03-23, in: *VUB RS*, f. 60 – 11, l. 1r, 3r (prieiga internetu: http://www.atmintis.mb.vu.lt/kolekcijos/VUB01_000155734-00001; http://www.atmintis.mb.vu.lt/kolekcijos/VUB01_000155734-00005); Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 101, 116.

³⁴⁵ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 116.

perėmusį Luką Gurnickį³⁴⁶, kaip spėjama, lydėjusį Valavičių jo kelionės į Romą metu³⁴⁷, bei jau minėtą Poznanės (vėliau – ir Vilniaus) kanauninką Kasparą Zalivskį (apie jį žr. IV poskyryje). Galbūt tokiu laikytinas ir kanauninkas Stanislovas Vaina (įvesdintas 1620, m. 1627)³⁴⁸, vienas iš Valavičiaus ingreso proga (1616) išleistų proginių eilių autorių³⁴⁹.

Vyskupo rėmėjas kapituloje kanauninkas Žagelis bei kitas kanauninkas, Gardino prepozitas Stanislovas Krickis, tapo Vilniaus kapitulos nariais dar iki Valavičiaus ingreso į Vilniaus vyskupo sostą. Kaip Našlaitėlio sūnų auklėtojai jų vojažo po Vakarų Europą metu, jie laikytini labiau pastarojo didiko globotiniais – kaip ir pats Eustachijus Valavičius. Šiam tapus vyskupu, jiedu tapo natūraliais jo sąjungininkais šioje korporacijoje. Galbūt ne be Valavičiaus pageidavimo 1616 m. Stanislovas Krickis užėmė aukštesnę, prelado scholastiko, vietą, kurią išlaikė iki pat mirties 1626 m. Kelios užuominos apie Žagelį (vyskupo stumiamo kanclerio instaliavimas 1629 m., Deltuvos evangelikų reformatų bažnyčios perėmimas Valavičiaus pavedimu 1628 m.) byloja apie jo artimą bendradarbiavimą su Vilniaus vyskupu iki pat jo mirties.

Dar du asmenys, pelnę Valavičiaus malonę, tačiau tapę kapitulos nariais jau po globėjo mirties, buvo Baltramiejus Ciešinskis ir Baltazaras Saladzevičius. Tiesa, Kauno klebono Ciešinskio atveju vienintelis „įkaltis“ – Vilniaus vyskupo pastangos įvesdinti kancleriu nominuotą asmenį į katedros kapitulos sudėtį. Įmanoma, kad Valavičiui rūpėjo tik pati kanclerio (raštinės ir archyvo vedėjo) pareigybė, o konkretų asmenį galėjo parinkti beneficijos fundatorius, bajoras Aleksandras Koleckis. Vis dėlto vargu, ar vyskupas būtų taip stengęsis, jei konkretus asmuo (lotyniškų eilių šv. Kazimiero garbei *Casimire, terris mire*, sukomponuotų šv. Kazimiero himno *Omni die dic Mariae* pavyzdžiu, autorius) būtų buvęs jam svetimas.

³⁴⁶ *Ibid.*, p. 103.

³⁴⁷ Valavičius ir Gurnickis kartu Paduvoje (1621) paaukojo pinigų šv. Stanislovo šventei papuošti, žr. *Archiwum nacji polskiej w uniwersytecie padewskim*, t. 1, Nr. 912, 913.

³⁴⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 104, 109.

³⁴⁹ *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Nr. 53, p. 41.

Baltazaras Saladzevičius – sudėtingo likimo personažas. Gimęs 1588 m., 1604 m. įstojęs į Jėzaus Draugiją, 1614 m. buvo iš jos atleistas³⁵⁰. Kanauninku tapo tik po Valavičiaus mirties, 1630 m. gegužės mėnesį, tačiau netrukus visiškai susikompromitavo dėl savo skandalingo elgesio – nusipelnė kalėjimo, rekolekcijų ir faktiškai prarado veiksnus kapitulos nario vietą³⁵¹. Saladzevičius dar 1618 m. stojo tarnauti Valavičiui ir 1619 m. užėmė jo skiriamo katedros pamokslininko vietą. Jis veikiausiai lydėjo vyskupą 1620–1621 m. kelionėje į Romą ir 1621 m. (birželio pirmoje pusėje?), pasiūstas Lietuvos link jau patraukusio Valavičiaus, Romoje asmeniškai įteikė savo globėjo laišką jėzuitų generolui. 1624 m. jam, kaip katedros „vyresniajam kapelionui“, kapitula pavedė atnaujinti Vytauto altorių pagal vyskupo Valavičiaus piešinį, o 1625 m. Vilniaus vyskupas įgaliojo Trobų arkipresbiterį ir teologijos bei abiejų teisių daktarą Saladzevičių atlikti vizitą *ad limina* Romoje³⁵².

Daugumos Valavičiaus globotinių Vilniaus katedros kapituloje istorija rodo, kad jo favoritai pasižymėjo deramomis užimamoms pareigoms kvalifikacijomis, ir tai leido jiems net ir po globėjo mirties išlaikyti autoritetą ar netgi pakilti į aukštesnes pareigas. Saladzevičius ir Ciešinskis tapo kanauninkais (1630 ir 1631), Zalivskis pakilo į prelado arkidiakono vietą (1634)³⁵³, o Zablockis nusipelnė konfratrų pagarbos, kurią išreiškė memorialinė lenta, įamžinusi dorybingą, vargšams jautraus dvasininko gyvenimą³⁵⁴. Vis dėlto aukščiausiai – iki vyskupų rango – iškilo kiti du Valavičiaus favoritai, Stanislovas Nieborskis ir Jurgis Tiškevičius.

Pirmasis, Stanislovas Nieborskis, kaip ir ne vienas kitas Valavičiaus globotinis, nebuvo LDK indigenas. Kilęs iš Mazovijos (Plocko vysku-

³⁵⁰ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, p. 861; *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 56, išn. 170.

³⁵¹ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 117, 124–125, 129, 136.

³⁵² *Ibid.*, p. 103, 107–108; Vilniaus sufragano Stanislovo Nieborskio skyrimo procesas, žr. Pauliaus Jatulio paruoštą publikavimui medžiagą, *VUB RS*, f. 267 – 775, p. 193, 196; Muzio Vitelleschi laiškas Eustachijui Valavičiui, Roma, 1621-06-12), in: *ARSI*, Germ. 113-I, p. 24–25; *Relationes status dioecesium*, t. 1, p. 56–57.

³⁵³ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 117, 118, 125.

³⁵⁴ *Vilniaus bažnyčių įrašai*, t. 1, sudarė ir parengė Włodzimierz Appel, Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Aidai, 2005, Nr. 16, p. 53–55.

pijos), studijavęs Pultusko jėzuitų kolegijoje ir Krokuvos universitete, ten išventintas kunigu, jis ilgą laiką tarnavo Valavičiaus dvare, buvo vyskupo kapelionu, jo pavedimu apie 5–6 metus administravo Liubinio abatiją (vienuoliai dėkoję abatui Valavičiui už tai, kad šis paskyręs jiems tokį gerą administratorių). Jau 1617 m. rugsėjo mėnesį Nieborskis tapo Vilniaus kapitulos kanauninku, o 1633 m. Valavičiaus įpėdinis, vyskupas Abraomas Vaina, jį pasirinko savo sufraganu³⁵⁵.

Iškiliausia Valavičiaus išpuoselėta Lietuvos bažnytinio gyvenimo figūra neabejotinai laikytinas Jurgis Tiškevičius. Jis buvo Vilniaus vyskupo giminaitis: jo močiutė (tėvo Eustachijaus Tiškevičiaus motina, galbūt atnešusi šį vardą iš Valavičių į Tiškevičių giminę) Teodora Valavičiūtė³⁵⁶ buvo Grigaliaus Grinkaičio dukra (kito vyskupo, Mikalojaus Paco, motinos sesuo), taigi Eustachijaus Valavičiaus tėvo pusseserė (kitais žodžiais tariant, Jurgis Tiškevičius buvo Eustachijaus Valavičiaus antros eilės pusbrolio, bendravardžio Tiškevičiaus, sūnus). Pradėjęs bažnytinę karjerą Krokuvoje (buvo kapitulos kanauninku ir vienos parapijos klebonu), Valavičiaus kvietimu Jurgis Tiškevičius persikėlė į Vilnių: 1626 m. tapo prelatu kustodu ir netrukus nominuotas vyskupu sufraganu³⁵⁷. Kvietimas į Vilnių iš pat pradžių galėjo būti susijęs su sufragano pareigų pažadu, mat lig tol šias pareigas ėjęs Abraomas Vaina jau buvo nominuotas Žemaičių vyskupu. Varšuvoje Eustachijaus Valavičiaus konsekruotas vyskupu, Jurgis Tiškevičius daugeliu asmenybės bruožų (išsilavinimu, maldingumu, švelnumu, dosnumu, europietišku, rūpesčiu vargšais, dėmesiu menui) vėliau pasirodė esąs panašus į savo giminaitį globėją³⁵⁸.

³⁵⁵ St. Nieborskio skyrimo vyskupu procesas, žr. Pauliaus Jatulio paruoštą publikavimui medžiagą, in: *VUB RS*, f. 267 – 777, p. 192–203; Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 101.

³⁵⁶ Tai nurodė Jurgis Tiškevičius, įrodinėdamas savo bajorišką kilmę priimant jį į Krokuvos kapitulos kanauninkus, žr. Krzysztof Rafał Prokop, „Wypisy źródłowe do biografii polskich biskupów i opatów z czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz niewoli narodowej doby zaborów (XVI–XIX w.)“, d. 4, in: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, t. 85 (2006), Nr. 93, p. 366–367.

³⁵⁷ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 109.

³⁵⁸ Apie Jurgį Tiškevičių plačiau žr. L. Jovaiša, „Tėvas siratų ir visų ponaičių: vyskupo Jurgio Tiškevičiaus portretas“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2010, Nr. 1–2, p. 39–46.

Ryškiausia, istorikų jau senokai pastebėta bei tyrinėta Eustachijaus Valavičiaus bičiulystė jį siejo su Kristupu II Radvila. Skirtingas tikėjimas nesutrukdė šiems didikams sutartinai rūpintis Lietuvos reikalais, skonėtis kultūra bei natūra ir asmeniškai artimai bendrauti. Valavičiaus dvaras Verkiuose, kurio žvėryne būta ir Kristupo II Radvilos dovanotų žvėrių, svetingai priimdavo ne tik Biržų ir Dubingių kunigaikštį, bet ir, manytina, jo dvaro poetus (Danielių Naborovskį, gal ir Saliamoną Rysinskį), o Radvilų portretų rinkiniuose atsirado vyskupo Valavičiaus atvaizdas³⁵⁹. Kristupas Radvila dalijosi su vyskupu savo skausmu mirus dukrai, kvietė į sūnaus ir dukters krikštynas, brolio laidotuves, pats labai gedėjo Valavičiaus, su kuriuo jį, kaip pats sakėsi, siejo „didelė draugystė“ (*aucta amicitia*)³⁶⁰. Gražiausia jos išraiška tapo Radvilos kalba, pasakyta Valavičiaus laidotuvėse³⁶¹.

IX. ASMENYBĖS BRUOŽAI

Vienas ryškiausių ir akivaizdžiausių, amžininkų sutartinai pastebėtų Eustachijaus Valavičiaus bruožų buvo jo prasta sveikata. Jau 1604 m. jis norėjo nuvykęs į Paduvą konsultuotis dėl bepradedančios reikštis paveldimos ligos – podagros³⁶². Būdamas Paduvoje, Valavičius susirgo ir nesiryžo, net reikalams spaudžiant, nepasveikęs leisti į kelionę namo³⁶³. 1606 m. karaliaus dvaro tarnautoją ištiko pirmas skausmingas podagros priepuolis abiejose kojose, dėl kurio šis nepajėgė parašyti laiško savo ranka³⁶⁴. Liga Valavičių ilgainiui kamavo vis labiau (1615 m.

³⁵⁹ Mariola Jarczykowa, „Heretycki biskup“, p. 56–59.

³⁶⁰ *Ibid.*, p. 53–55.

³⁶¹ Mariola Jarczykowa, „Mowy katolików i ewangelików“, p. 362–365.

³⁶² „Acz i w Padwie trzeba mi się będzie poradzić medyków na podagrę, *morbum haereditarium*, i który już mi się tu odzywa, więc i *angina molestum* [?] et *periculosus morbus* często mi przypada; spodziewam się iednak, że mię to parę niedziel dłużej nie zabawi w Padwie...“, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1604-10-12, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 29.

³⁶³ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Paduva, 1605-01-27, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 418.

³⁶⁴ „Za przypadkiem na mią [?] podagry, ktora pierwszy to raz z wielkim bo-

skundėsi dėl kelias dienas varginusio priepuolio tik trumpai galįs atsakyti į laišką³⁶⁵), tad 1620–1621 m. kelionę į Romą didikas išnaudojo ir gydymuisi Paduvoje. Podagrai progresuojant (1625 m. užsiminė apie ilgalaikę blogą sveikatą³⁶⁶) 1626 m. Valavičius buvo susiruošęs vykti į vonias Vokietijoje³⁶⁷. Kelionei, atrodo, taip ir neįvykus, reikalai toliau ėjo blogyn. 1627 m. balandžio mėnesį vyskupą vėl puolė podagra, galiausiai paguldžiusi jį į lovą³⁶⁸, o dėl kairę koją ištikusio priepuolio tų metų rudenį Valavičius negalėjo (laiku) nuvykti į seimą³⁶⁹. 1629 m. kovo pabaigoje vyskupas džiaugėsi galiausiai atsikratęs 8 savaites kankinusio ligos priepuolio ir galėjęs „išsivėdinti“ – aplankyti Nesvyžių ir Klecką³⁷⁰. Nenuostabu, kad taip varginamas vyskupas ieškojo alternatyvių gydymosi būdų – ir dėkojo Kristupui II Radvilai už specialią degtinę, kuri jam padedanti labiau nei gydytojų vaistai³⁷¹.

lem napadła mię w nogi obiedwie, iż nie swą ręką do WXMci piszę...“, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Varšuva, 1606-06-04, in: *UCVIAK*, f. 257, ap. 1, b. 102, p. 39.

³⁶⁵ Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Varšuva, 1615-05?-15), in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 577, l. 1r.

³⁶⁶ „...ob adversam et diuturnam valetudinem meam citius respondere nequiverim“, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Francesco Ingoli, Vilnius, 1625-06-10), in: *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 2, Nr. 12, p. 16.

³⁶⁷ 1626 m. liepos 27 d. nuncijus tvirtino, kad Valavičius dėl kelionės negalėsiąs dalyvauti pirmajame Graikų apeigų katalikų Bažnyčios sinode, žr. *Monumenta Ucrainae Historica*, t. 9–10, Nr. 443, p. 553.

³⁶⁸ „Mnie z niedziele przesłęly w nocy podagra napadać poczęła, a dzisia mię iuż na łozko obaliła“, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Jonui Stanislovui Sapiegai, Verkiai, 1617-04-13?, in: *UCVIAK*, f. 48, ap. 1, b. 840.

³⁶⁹ „...byle mi ta nieszlachetna podagra na przeszkodzie nie była, ktora mię barzo nie na czas trafic poczęła“, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Leonui Sapiegai, Bezdziežas, 1627-10-20, in: *ibid.*, b. 776, l. 1v.

³⁷⁰ „Mnie tesz iusz z łaski Bożey podagra zupełnie opuściła, natrapiwszy mię przez ośm niedziel, po ktorey przewietrzałem się trochę, będąc w Nieswieżu i w Klecku“, Eustachijaus Valavičiaus laiškas Kristupui II Radvilai, Bezdziežas, 1629-03-23, in: *VUB RS*, f. 60 – 11, l. 3r (prieiga internetu: http://www.atmintis.mb.vu.lt/kolekcijos/VUB01_000155734-00005).

³⁷¹ Raimonda Ragauskienė, *Mirties nugalėti nepavyko, Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga – XVII a.)*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2017, p. 382.

Eustachijaus Valavičiaus laidotuvėse kalbėjęs Steponas Pacas iškėlė šiuos velionio asmens bruožus: protą ir išmintį, gerą atmintį ir iškalbą, visus patraukiantį žmogiškumą ir malonų elgesį³⁷², taip pat dosnumą šventovėms ir vargšams³⁷³. Laidotuvių pamokslininkas, garsus pamokslininkas, Vilniaus universiteto profesorius Jokūbas Olševskis pažymėjo visuomet apgalvotą, protingą ir labai paveikų vyskupo kalbėjimą (porą kartų apie tikėjimą su juo pakalbėję kitatikiai skundėsi, kad, jei nebūtų saugojęsi ir Valavičiaus išvengę, po 6–7 pokalbių esą jau būtų buvę atversti³⁷⁴). Zigmantas Vaza (Henryko Wisnerio nuomone, kritiškai) pabrėžė Eustachijaus Valavičiaus sugebėjimą prisitaikyti: „bažnyčioje vyskupas, pasisėdėjime kompanionas, dvare dvariškis, tarp kunigų kunigas, tarp politikų politikas, tarp gerų geras, tarp blogų blogas, tarp eretikų eretikas etc.“³⁷⁵ Veikiausiai todėl viešajame gyvenime Eustachijus Valavičius dažniausiai atlikdavo diplomato – tarpininko ir taikdario – vaidmenį. Pasižymėdamas atlaidumu, nuolaidumu ir dosnumu³⁷⁶, veikė kaip „menkiausias kirminėlis medyje, be bylinėjimosi beprotybės, be kirvio išardydamas didžiulius papių bylų mechanizmus“³⁷⁷. Nepakęsdamas vaidų, priekaištavo besiginčijančiai savo kapitulai ir skyrė jai lėšų įgyti sidabrinį krucifiksą, kuris stovėtų ant stalo kapitulos posėdžių metu³⁷⁸.

Valavičiaus laidotuvių pamokslo autorius, jo galva, ryškiausias velionio moralines dorybes – didžiadvasiškumą, žmogiškumą, paslaugumą ir kuklumą – išreiškė fantastine būtybe dramblio galva, delfino liemeniu, bebro rankomis ir lokio kojomis. Neostoiko Lipsijaus gerbėjas – kaip dramblys – mokėsis ramiai, santūriai išgyventi visus lemties vingius, kasdien prisimindamas nelaimingiausius dalykus, kurie jo gali laukti gyvenime. Žmogiškas – kaip delfinas – Valavičius buvęs lengvai prieina-

³⁷² Mariola Jarczykowa, „Mowy katolików i ewangelików“, p. 363.

³⁷³ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 1, p. 106 (išn.).

³⁷⁴ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. B₂v.

³⁷⁵ Cit. iš: Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. 3, p. 94.

³⁷⁶ Šias abato savybes akcentavo Liubinio benediktinas, žr. *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 367–371 (382–386).

³⁷⁷ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. Cv.

³⁷⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 95, 114.

mas savo vyskupijos kunigams, kuklus ir dalykiškas pašnekovas; tarnams jis esą ne įsakinėdavo, o jų tėviškai prašydavo; atvykęs į koki nors savo dvarą, asmeniškai apdovanodavęs valdinius ir priiminėdavęs jų skundus. Darbščios – kaip bebro – rankos visą dieną neturėdavusios poilsio, o darbai dažnai nesibaigdavę ir vidurnaktį; nelengvą naštą padėdavęs pakelti prieš akis turimas geras tikslas. Kuklus – kaip didelis, tačiau beveik be garso vaikstantis lokys – didikas, galingas ir įtakingas, visų buvęs mylimas dėl kuklumo ir žmogiškumo, o dėl rimtumo pelnęs visuotinę pagarbą³⁷⁹.

Kalbėdamas apie Valavičiaus krikščioniškas dorybes, tas pats pamokslininkas įvardijo kitą ketvertą: dangaus ilgesį, skaistybę, Dievo meilės ugnį ir kūno marinimą, išreikštą hiacinto, smaragdo, rubino ir raudonio (purpuro?) simboliais³⁸⁰. Pirmą, vyskupui būdingas dangaus ilgesys atsiskleidavęs ne vien per reguliariai atliekamas dvasines praktybas bei išpažintį, ne vien pirmąją Didžiosios Savaitės pusę skiriant Kristaus kančios apmąstymui, bet ir staiga išsprūstančia fraze prie vaišių stalo: „Užrašyk, ponas raštininke: pareiškiu, kad noriu būti danguje“. Rūpindamasis dangumi, Valavičius buvęs laisvas nuo žemiško turto: dosniai ir reguliariai dalydavęs išmaldą, ją paskirstydamas į kasdienę, savaitinę, mėnesinę ir metinę, tyliai siųsdavęs didelius maišus piniginės išmaldos vienuolynams ir špitolėms, nelaikęs šunų anei puikių arklių. Antra, pats Valavičius sakęs: „Dėkoju savo Viešpačiui Dievui už tai, kad koki skaistų mane žemė paleido į pasaulį, toks skaistus į žemę ir grįšiu“. Trečia, vyskupas pats dažnai aukodavęs šv. Mišias (net ir paskutinės ligos metu, kai reikėję jį prie altoriaus prilaikyti ir apsukti), kasdienes maldas (brevijorių?) kalbėdavęs klūpomis, turėjęs ranka surašytą privačių maldų knygelę, labai gerbęs relikvijas ir negailėjęs lėšų joms brangiai įrėminti, kasdien kalbėdavęs Marijos litaniją ir vainikėlį, siuntęs žymias dovanas į Loreto ir Trakų šventoves. Ketvirta, Didįjį Ketvirtadienį plaudavęs kojas tarnams, Didįjį Penktadienį pėsčias skaudančiomis kojomis lankydavęs Kristaus kapus Vilniaus bažnyčiose, per Devintines kasmet savo rankomis, kentėdamas nuo podagros, nešdavęs procesijoje Švč. Sakramentą, o kas savaitę plakdavęs geležine grandine.

³⁷⁹ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. [C₄r] – [D₃r].

³⁸⁰ *Ibid.*, l. Er–Fr.

X. VYSKUPO MIRTIS IR JO PALIKIMAS

Ligotas vyskupas daugel metų stoviškai ruošėsi mirti: nuolat kartoj, kad reikia skubėti gyventi ir skaičiuoti kiekvieną gyvenimo dieną. Dveji metai iki mirties „užsakė“ jėzuitui Jokūbui Olševskiui laidotuvių pamokslą³⁸¹. Likus trim savaitėms iki mirties, sužinojęs apie savo pirmojo nuodėmklausio mirtį, giliai atsiduso: „Pora nuodėmklausių mane jau aplenkė, ir aš greitai paskui juos nusiskubinsiu“, o paskutinėmis gyvenimo dienomis, išneštas į priebutį ir pažvelgęs į dangų, pasakė tarnams: „Mano vaikeliai, ten mūsų tėvai, seneliai, ponai, kolegos ir dideli draugai, ir manęs laukia ten netrukus būsiant“. Nebepajėgdamas aukoti šv. Mišių, vyskupas per laikotarpį nuo Kalėdų (1629 XII 25) iki Trijų Karalių (1630 I 06) keturis kartus priėmė sakramentus³⁸². Ir vis dėlto atrodo, kad vis dar tikėjosi išsivyskoti, nes mirė netikėtai, nesudaręs testamentą... Liubinio benediktino tvirtinimu, Valavičius, linksmai vakarieniaudamas su savo svečiais, pasilenkęs paimti nukritusio peilio ir, ištiktas apopleksijos bei akimirksniu paralyžiuotas, nukritęs ant grindų ir po poros valandų miręs³⁸³. Kanauninko Zalivskio liudijimu, prieš prarasdamas kalbos dovaną vyskupas spėjęs sušukti: „Dieve, būk gailestingas man, nusidėjėliui!“, o po to rodęs gaileščio už nuodėmes ženklus – sunkiai dūsavęs ir verkęs³⁸⁴. Kitame pranešime pasakojama, kad sveikatai pasitaisius vyskupas surengęs pokylį daugeliui svečių. 7 val. vakaro pavalgęs vakarienę ir linksmas, gerai nusiteikęs nuėjęs į savo kambarį. Jam bekalbant tarnams apie vasarą planuojamą kelionę į Vokietiją, Valavičių ištikęs insultas – vyskupas pradėjęs žagsėti, jam pasidarę bloga, ligonis praradęs sąmonę ir silpęs, kol galiausiai naktį numiręs³⁸⁵. Buvo 1630 m. sausio 9 diena³⁸⁶.

³⁸¹ *Ibid.*, l. G₂v.

³⁸² *Ibid.*, l. G₂r–v.

³⁸³ *Antiquitatum Monasterii Lubinensis O. S. B. libri 2*, p. 383–384 (398–399).

³⁸⁴ Žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 136.

³⁸⁵ Raimonda Ragauskienė, *op. cit.*, p. 247.

³⁸⁶ *Relationes status dioecesium* (t. 1, p. 54, išn. 167) pateikta klaidinga Vilniaus vyskupo mirties data – 1630 m. sausio 30 d. (nors p. 12 nurodyta teisinga). Sausio

Atėjo liūdesio ir panegirikų laikas. Paskutinis „sudie“ ganytojui, senatoriui, herojui ir mecenatui tartas šia proga suręstame literatūriniame „Mauzoliejuje“³⁸⁷. Kapitula pareiškė: „Dvasininkija neteko ganytojo, bažnyčios ir koplyčios – statytojo, katedra – sužadėtinio, Valstybė – doriausio senatoriaus, vienuolynai ir elgetos – dosniausio geradario, Lietuvos luomai ir magistratas – maloningiausio patrono, kuris buvo gimęs ne tam, kad visiems kliudytų, o tam, kad visiems padėtų“³⁸⁸. Laidotuvių pamokslininkas sušuko: „Valavičių giminė prarado brangenybę, Vilniaus vyskupija – šventą vyskupą, Valstybė – žymų senatorių, Tėvynė – Primą, Akademija – kanclerį ir patroną, prelatai ir kanauninkai – Ganytoją, vienuoliai, elgetos, našlės, našlaitės – globėją ir didį geradarį, tarnai – ne Poną, o Tėvą“³⁸⁹. Nežinomas epitafijos autorius pagyrė velionį ir atsidūsėjo: „Vyras, pranokstas bet kokią pašlovinimą, švelnios, malonios ir visiems palankios prigimties, kilnaus veido ir dvasios, nuostabus patarimais ir išmalda. Jei būtų buvęs nemirtingas, būtų gyvenęs visų paguodai, prieš nieką nesipuikuodamas“³⁹⁰. Po dešimtmečio (1640) jėzuitų autorius tikino, esą Valavičiaus – „mūsų amžiaus žiedo, lietuvių pasaulio šviesulio, visų meilės, gryno iškalbos ir visokios elegancijos stebuklo“ – vardas tapęs dorybės sinonimu³⁹¹. Į Abiejų Tautų Respubliką atvykęs popiežiaus nuncijus Onorato Visconti čia rado Eustachijaus Valavičiaus paliktą „labai garsų didžio šios valstybės sena-

9-ąją kaip mirties dieną nurodo Valavičiaus epitafijos įrašas (*Vilniaus bažnyčių įrašai*, t. 1, Nr. 31, p. 79–81), Vilniaus basųjų karmelitų konvento kronika (*LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 315, l. 10v), kanauninko Kasparo Zalivskio laiškas (cit. iš: Marek Janicki, *op. cit.*, p. 136 ir išn. 63). Iš Kurczewskio pateiktų kapitulos aktų santraukų (Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 116) gali pasirodyti, kad Valavičius mirė sausio 10 d.

³⁸⁷ *Mausoleum aeternitati nuncupatum, cui Sacra Religio Orthodoxa Dioecesis Pastorem, maesta Patria Curiae Senatorem, lachrymosa Familia suum Heroem, Alma Academia rarum Mecaenatem Eustachium Wollowicz, Antistitem Vilnensem, inferunt & lachrymis extremum inarantes Vale haec ingeminant*, Vilnae: Typis Academiae Soc. Iesu, 1630.

³⁸⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 116.

³⁸⁹ Jakub Olszewski, *op. cit.*, l. Av–A₁r.

³⁹⁰ *Vilniaus bažnyčių įrašai*, t. 1, Nr. 31, p. 79–81.

³⁹¹ *Gratiae saeculares*, l. B₃r.

toriaus atminimą³⁹². Galiausiai 1650 m. Albertas Vijūkas-Kojalavičius akcentavo: „Toks uolus ganytojas, kad visuotinai buvo sakoma: vien Vilniaus vyskupas [yra tikras] kunigas“³⁹³.

Ironiška, kad apdairaus ir mirti pasiruošusio išmintingo žmogaus reputaciją turėjusį vyskupą giltinė užklupo nepasirengusį – Valavičius nepaliko testamentu. Dėl to neaiškus buvo ne vien velionio bibliotekos likimas – po kelerių metų Valavičiaus įpėdinis, Abraomas Vaina, kaltino kapitulą, kad ši atidavusi pirmtako palikimą giminėms, nors šis emeritų namų, katedros didžiojo altoriaus bei vargonų statybos pretekstu iškirtęs vyskupo stalo valdų miškus ir nežinia kam (kažkokioms privačioms reikmėms?) išleidęs 50 tūkst. auksinų³⁹⁴. Vis dėlto net ir kažkaip išsidalijus Valavičiaus palikimą, katedroje liko nemaža jo dovanotų ar po mirties paveldėtų puošmenų. 1698–1699 m. paminėti pastoralas ir mitra³⁹⁵; pastaroji dar aprašyta 1743 m. vizitacijos akte: visa siuvinėta perlais (apsukui ir viduryje, iš abiejų pusių), pakraščiais apsiūta auksine gėlių pynute ir apsodinta brangakmeniais, puošta Valavičiaus herbu. Vyskupo pektoralo deimantinis kryželis, manoma, išliko įmontuotas į Valavičiaus globotinio, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus katedrai dovanotą monstranciją³⁹⁶, o auksinę grandinę „Tvano“ metais po grandelį alų negaunantiems ir maištaujantiems kareiviams išdalijo kitas (tuomet dar tik būsimas) Vilniaus vyskupas Jurgis – Bialozoras³⁹⁷.

Valavičiaus pektoralo likimas gerai atspindi vyskupo paveldą ištikusią dvejopą dalį. Valavičiaus išpuoselėta Verkių arkadija įsivaizduojama vien remiantis amžininkų liudijimais, neišliko Liubinio vienuolyno bažnyčią puošusios abato dovanos. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje sunyko Baltarusijos arkidiakonatas, kunigų emeritų namai,

³⁹² *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, t. 2, Nr. 136, p. 199–200.

³⁹³ „Antistes ita exactus, ut vulgari proverbio diceretur, solus Episcopus Vilmensis sacerdos“, Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 181. Vertimas į lietuvių kalbą („... kad žmonių buvo vadinamas vieninteliu Vilniaus vyskupu kunigu“, p. 180) atrodo kiek netikslus.

³⁹⁴ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 120–121.

³⁹⁵ *Ibid.*, p. 272.

³⁹⁶ Rūta Birutė Vitkauskienė, *op. cit.*, p. 197.

³⁹⁷ Jan Kurczewski, *op. cit.*, t. 3, p. 268.

Šv. Juozapo ir Nikodemo špitolė, tačiau jie sėkmingai gyvavo daugiau nei pusantro šimtmečio. XIX–XX a. pervartos išvijo iš savų vienuolynų Laterano kanauninkų, basųjų karmelitų ir benediktinių bendruomenes, bet jų buveinių mūrai ir išpuoselėtos šventovės (pvz., Valavičių herbu paženklinta Šv. Kotrynos bažnyčia) išliko. Valavičiaus biblioteka ir jo finansuoti leidiniai bei meno kūriniai buvo išblaškyti, tačiau nemaža (?) dalis pasiekė mūsų dienas. Kažkur pražuvo Vilniaus katedrai parūpintos šventųjų relikvijos, bet nepaliesta liko viena didžiausių šios šventovės puošmenų – Valavičių koplyčia. Ten ir šiandien regime jos fundatorių, tebežvelgiantį aukštai – virš maldininkų ir turistų galvų, virš istorijos tėkmės – į nepermatomą, už laiko ribų nusidriekusią tolumą.

* * *

Eustachijus Valavičius – viena ryškiausių asmenybių tarp XVII a. Vilniaus vyskupų. Evangeliko ir stačiatikės-unitės sūnaus, valdovo dvaro pareigūno, nepriekaištingos moralinės reputacijos potridentinės Bažnyčios hierarcho, karų varginamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politiko biografijoje atsimušančiame epochos fone ryškėja individualūs jo asmens ir veikimo bruožai – tolerancija ir diplomatiniai gebėjimai, ryšiai ir autoritetas Lenkijos Karalystėje, parama graikų apeigų katalikų Bažnyčiai, palankumas vienuolijoms, rafinuotas meninis skonis, imlumas europinei kultūrai. Valavičiui, kaip tikrai Baroko epochos asmenybei, nebuvo svetimi kontrastai: dvaro prabanga ir rūpestis vargšais, uolus katalikiškas religingumas ir bičiuliavimasis su protestantais, viešai demonstruojamas stoicistinis racionalumas ir tam tikras lengvabūdiškumas praktiniuose veiksmuose. Dėl kai kurių savybių šis Vilniaus vyskupas amžininkų galėjo būti vertinamas kritiškai – kaip neatsakingas išlaidautojas ir konfesinio (katalikiško) ar valstybinio (lietuviško) principingumo stokojantis konformistas-oportunistas, tačiau šie priekaištai, regis, neatlaikė keturių šimtmečių istorijos išbandymo, išryškinusio aukščiau išvardytų Eustachijaus Valavičiaus asmens ir veikimo bruožų reikšmės tvarumą.

Vyskupas Karolis II Hryniewieckis. Zenon Stefański, Vilnius, 1885 m., drobė, aliejus, 124x98, BPM BP 581 (nuotr. autorius Arūnas Baltėnas ©)

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

VYSKUPO KONTROLĖS LAIKAS:
VILNIAUS VYSKUPIJOS VYSKUPAS
IR DVASININKAI 1883–1885 M.

Baigiantis 1882-iesiems, po kelerius metus trukusių Rusijos ir Apaštalo Sosto derybų¹, be kita ko, buvo pasiektas susitarimas, skirti vyskopus į laisvas jų vietas. Vilniaus vyskupu paskirtas Mogiliavo arkivyskupinės Romos katalikų dvasinės seminarijos Sankt Peterburge² rektorius Mogiliavo katedros kapitulos prelatas Karolis Hrynevickis (Karol Hryniewicki, Hryniewiecki, 1841–1929). Praėjus dvidešimčiai metų nuo Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio (Adam Stanisław Krasieński) ištrėmimo (1863 m. birželio mėnesį³) vyskupija vėl turėjo vyskupą ordinarą.

Visgi šio vyskupo rezidavimo Vilniuje laikas nebuvo ilgas: jau 1885 m. sausio mėnesį dėl savo ganytojiškos laikysenos, nesuderinamos su lojalaus pavaldinio elgsena, jis buvo iškviestas į Sankt Peterburgą (išvyko sausio 22 d. naktiniu traukiniu, važiavusiu 23.30 val.), o sausio

¹ Vilma Žaltauskaitė, „Rusijos – Apaštalo Sosto santykių pokyčiai XIX a. paskutiniais dešimtmečiais“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2003, t. 23, p. 213–228.

² Mogiliavo arkivyskupijos institucijas iš Mogiliavo perkėlus į Sankt Peterburgą Romos katalikų dvasinė seminarija nebuvo perkelta. Taigi arkivyskupija neturėjo jos poreikius tenkinančios dvasininkų rengimo institucijos. 1879 m. Sankt Peterburge buvo atidaryta Mogiliavo arkivyskupinė seminarija, kuri turėjo rengti dvasininkus šiai arkivyskupijai, apėmusiai visą imperiją. 1879 m. gegužės 14 d. (senuoju stiliumi arba pagal Julijaus kalendorių; beje, šiame straipsnyje taip pateikiamos ir kitos datos, fiksuotos šaltiniuose, V. Ž.) buvo patvirtinti šios seminarijos įstatai, kurie pripažinti pavyzdiniais, nors ir netaikyti visoms imperijos seminarijoms.

³ Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 77–85.

26 d. paskelbtas imperatoriaus įsakas jį atleisti, ir vyskupas ištremtas į Jaroslavlį⁴. Net ir neilgas vyskupo buvimas vyskupijoje, jo ganytojiška veikla aiškiai veikė dvasininkų luomą ir tikinčiuosius, todėl vyskupo ištrėmimas jau nebeatkūrė buvusios situacijos. Trumpas „Vyskupo laikas“, jo laikysena ir jos pasekmės akino kitų dvasininkų aktyvumą, provokavo tam tikrą jų elgesį vykdant savo tarnystę. Galima teigti, kad XIX a. devintojo dešimtmečio viduryje Katalikų Bažnyčios mokymo, tikėjimo raiškos gynimas tapo akivaizdesnis, skatino konfliktus su rusų nacionalizmu, valdžios politikos planais vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte (ŠVK).

Dera priminti, kad Vilniaus vyskupija, kuri XIX a. antroje pusėje apėmė Gardino ir Vilniaus gubernijas⁵, buvo ypatingu pasaulietinės valdžios politikos vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte objektu, nes tautiniu ir konfesiniu požiūriu ji nebuvo homogeniška. Stačiatikiai vyskupijoje sudarė nemažą gyventojų dalį⁶, todėl valdžia siekė keisti (ir keitė) baltarusių katalikų konfesinę ir politinę-kultūrinę tapatybę. Dar 1839-aisiais buvo panaikinta Unitų Bažnyčia, jos tikinčiuosius priskyrus Stačiatikių Bažnyčiai, 1863–1867 m. tūkstančiai katalikų valstiečių Gardino ir Vilniaus gubernijose priskirti Stačiatikių Bažnyčiai

⁴ 1890 m. po Rusijos susitarimo su Apaštala Sostu Hrynevickis iš Rusijos imperijos negrįžtamai išvyko į Galiciją. Toliau jo karjera klostėsi Galicijoje, Romoje. Žr. Tadeusz Krahel, „Hryniewicki Karol“, in: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1993, p. 1265.

⁵ 1869–1882 m. Vilniaus vyskupijai iš dalies priklausė ir Minsko vyskupija (apėmusi Minsko guberniją).

⁶ Vytautas Merkys nurodo, kad 1857 m. Vilniaus gubernijoje katalikai sudarė 70,7, Gardino gubernijoje – 35 procentus (iš viso abiejose gubernijose 52,9 procento) visų gyventojų, o 1879 m. Vilniaus gubernijoje – 59,6, Gardino – 26,6 procento (iš viso abiejose gubernijose 43,2 procento). Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 29.

1883 m. Vilniaus vyskupijos kalendoriuje nurodoma, kad vyskupijoje buvo 1 287 604 katalikai (tai duomenys, kuriuose skaičiuojami ir buvusios Minsko vyskupijos katalikai). 1884 m., jau nurodomi tik Vilniaus vyskupijos duomenys – 1 103 771 katalikas, apie 253 parapijas (duomenys be filijų) ir 354 parapijų dvasininkai, 51 seminarijos klierikas. Žr. *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis in Annum 1883*, Vilnae: Typis A. H. Syrkina, 1882, p. 186; *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis in Annum Bissexilem 1884*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1884, p. 149–191.

be legalios galimybės pakeisti konfesiją⁷. Be to, Vilniaus vyskupijoje 8-ajame dešimtmetyje valdžia aktyviai bandė pridėtinėse pamaldose įvesti rusų kalbą ir tokiu būdu keisti gyventojų kultūrinę, konfesinę laikyseną arba „depolonizuoti“ Katalikų Bažnyčią. Tokiame kontekste katalikų vyskupo paskyrimas – reikšmingas įvykis. Ir centro, ir vietos valdžia suvokė, kad vyskupas – Bažnyčios autoritetas – yra konkurentas pasaulietinės valdžios autoritetui ir galiai. Visgi tikėtasi lojalios vyskupo laikysenos. Galima manyti, kad vyskupo skyrimas rodė valdžios pastangas normalizuoti santykius su Apaštalo Sostu, tačiau išlieka svarbus ir tirtinas klausimas, ar 9-ame XIX a. dešimtmetyje valdžia buvo linkusi, o jei taip, tai kiek koreguoti posukiliminę represinę politiką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte ir jo dalyje – Vilniaus vyskupijoje. Keliant šį tyrimo tikslą straipsnyje analizuojame vyskupo Hrynevickio ganytojišką veiklą 1883–1885 m., parodydami jo socialinę aplinką, jo ir pasaulietinės valdžios santykius, kaip dviejų autoritetų ir kontrolės institucijų susidūrimą. Taip pat pateiksime kai kurių vyskupijos dvasininkų sociopolitinių laikysenų charakteristikas, išryškindami jų santykius su vyskupu ir pasaulietine valdžia. Šiuose santykiuose svarbu atskleisti, kad faktiškai realizuojama vyskupo valdžia ir kontrolė dvasininkams buvo reikšmingas įtampų motyvas, be kita ko, rodantis dvasininkų luomo asmenų ypatingą savivoką, santykį su bažnytine ir pasaulietine valdžia. Šiame tyrime pabrėžtina ir turėtina omenyje, kad dvasininko tarnystė potridentinėje tradicijoje reiškėsi *paklusnumo* teologinės dorybės ir kultūrinės normos, funkcionavusios luominėje visuomenėje, kontekste. Rusijos imperijos autokratinė politinė sistema, reikalaudama pavaldinių lojalumo, paklusnumo normą tik stiprino. Kita vertus, ir kėlė papildomas įtampas, nes rėmėsi Stačiatikių Bažnyčia⁸,

⁷ Nurodoma, kad 1863–1867 m. Vilniaus gubernijoje stačiatikiais tapo 18 775, Gardino gubernijoje – 16 267 asmenys. Darius Staliūnas, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: LII leidykla, 2009, p. 214.

⁸ Apie dvasininko tarnystei būdingas klusnumo ir nuolankumo kultūrinės normas atliktas tyrimas: Vilma Žaltauskaitė, „Socialiniai aspektai Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos Romos katalikų dvasininko tarnystėje ir gyvensenoje (XIX amžiaus antroji pusė)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2017 metai*, Vilnius, 2017, t. 1, p. 86–92.

o pastaroji ir Katalikų Bažnyčia pagal potridentinį santykių modelį konfrontavo. Priimta neklystamumo dogma santykius komplikavo⁹.

Istoriografija. Chronologiškai peržvelgiant istoriografiją apie šį Vilniaus vyskupijos istorijos laikotarpį ir vyskupą Hrynevickį galima teigti, kad ji nėra gausi. Pasaulietinė valdžia ir XX a. pradžioje imperijos politikos kontekste įvertino šio Vilniaus vyskupo veiklą¹⁰. Janas Kurczewskis pateikė trumpus biografinius duomenis apie jo vyskupavimą, tremtį¹¹. Pawełas Kubickis pirmiausiai vyskupą vertino kaip Bažnyčios gynėją ir tautiškumo (autorius tapatinto su lenkiškumu) gynėją¹². Jis atkreipė dėmesį į vyskupo reikšmę vyskupijai net po jo ištrėmimo. Pateikė laiškų į tremtį ištraukas, rodančias ryšius ir išlaikytą įtaką savo vyskupijos dvasininkams, palaikytus kontaktus su Apaštalų Sostu. Trumpą Hrynevickio biogramą pateikė ir Tadeuszas Krahelis¹³. Vytautas Merkys minėjo šį vyskupą monografijoje, skirtoje tautiniams santykiams Vilniaus vyskupijoje, tačiau daug dėmesio asmeniui neskyrė, nesigilino į vyskupo ir pasaulietinės valdžios santykių dinamiką¹⁴. Viktoras Petkus vyskupo biografijai pateikė apibendrinančių duomenų, tačiau jo vyskupavimą vertino iš XX a. pirmųjų dešimtmečių is-

⁹ Herbert Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003, p. 372–373.

¹⁰ [Андрей Станкевичъ], *Записка Управляющаго Канцеляріей Виленскаго Ковенскаго и Гродненскаго Генерал-губернатора. Политическая роль Виленскихъ римско-католическихъ епископовъ*, [на правахъ рукописи], Вильна: Типографія Штаба Виленскаго военного Округа, 1911, p. 5–7.

¹¹ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno: druk. Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 72–73.

¹² Paweł Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych. Dawna Litwa i Białoruś*, cz. 2, t. 1, Sandomierz: odbito w Diecezjalnym Zakładzie Graf.-Druk. w Sandomierzu, 1936, p. 521–550.

¹³ Tadeusz Krahel, „Hryniewicki Karol“, in: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1993, p. 1265.

¹⁴ Vytautas Merkys, „Vilniaus vyskupijos valdytojai – Rusijos politikos įkaitai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 27, p. 89–139; Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai...*, p. 144–145.

toriografinių nuostatų, priekaištavo, esą šis savo vyskupijoje nematęs lietuvių ir baltarusių. Istorinio konteksto žinių spragas rodo Petkaus diskusija su Edvardo Vidmanto pozicija¹⁵. Pastarojo teiginius dėl suaktyvėjusių katalikų gyventojų, ypač per ir po vyskupo vizitavimų parapijose (kai jam buvo teikiami prašymai dėl naujų bažnyčių statymo, remontų, mokyklų atidarymo) galima pagrįsti istoriniais šaltiniais ir „keist[ais] dalyk[ais]“¹⁶ jie nevadintini. Tačiau Vidmanto teiginiai, kad „Vyskupaujant K. Hrynevickiui, suaktyvėjo lenkų tautinis sąjūdis“¹⁷ ar kad „M. Muravjovo valdymo laikais pasiekti „laimėjimai“ stačiatikinant gyventojus dėl religinio tautinio sąjūdžio prarado savo reikšmę“¹⁸ minėtame tyrime per mažai pagrįsti. Liudas Jovaiša pateikė biografinius Hrynevickio duomenis, nurodė ganytojiškos veiklos aspektus platesniame Vilniaus vyskupų kontekste¹⁹. Įžvalgų apie vyskupo asmenį, funkcionavusių jo atvaizdų reikšmę ir prasmes moderniųjų nacionalizmo kontekste esu pateikusi atskirame tyrime. Iškėliau prielaidą, kad šis asmuo sąmoningai kūrė nufotografuotą savo biografiją. Vaizdu formavo įvaizdį, reprezentavo ir demonstravo savo luomą ir aukštą savo socialinį statusą²⁰. Andriejaus Gančaro knygoje, kurios chronologija apima ir Hrynevickio vyskupavimą, atskirai jis nėra įvertintas, nors gausiai pateikiama faktų remiantis daugiausiai Baltarusijos archyvų medžiaga²¹. Atliekant šį tyrimą naudotasi pasaulietinių institucijų šaltiniais apie

¹⁵ Viktoras Petkus, *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*, Vilnius: „Petro ofsetas“, 2002, p. 621–628.

¹⁶ *Ibid.*, p. 627.

¹⁷ Edvardas Vidmantas, *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1995, p. 131.

¹⁸ *Ibid.*, p. 131.

¹⁹ Liudas Jovaiša, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016, p. 98.

²⁰ Vilma Žaltauskaitė, „Apie vyskupo fotografijas. Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio atvejis“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2017, t. 24, Nr. 4, p. 297–310.

²¹ Андрей Ганчар, *Римско-католический костел в Беларуси (1864–1905)*, Гродно: ГТАУ, 2008.

Андрей Ганчар, *Римско-католическая церковь в Беларуси (вт. пол. XIX нач. – XX в.)*. Исторический очерк, Гродно: ГТАУ, 2010.

Vilniaus vyskupo veiklą, vyskupijos dvasininkus. Taip pat naudotasi Bažnyčios šaltiniais – dvasininkų tarpusavio instituciniu susirašinėjimu, taip pat analizuoti skundai dvasininkais, parapijiečių prašymai. Šioje analizėje yra reikšminga vyskupo reakcija, veiksmai, argumentai, nors nelaikome skundų ar prašymų informacijos neginčijama. Tačiau tokia informacija, net ir atpažįstant joje manipuliaciją, yra reikšminga kaip socialinės galimybės įvardijimas, pateiktas dėl įvairių motyvų ir socialinių aplinkybių. Tokia informacija reikšminga kaip įvairių socialinių grupių galimos laikysenos, kurioje atpažįstamos kultūrinės normos, charakteristika. Taigi vyskupo bendravimo su pasaulietine valdžia, dvasininkais ir pasauliečių tikinčiųjų bendruomene šaltiniai – iškalbingi ir daugiaprasmiai, be kita ko, jie rodo vyskupo valdžios sampratą, taikymą, hierarchinius santykius. Tokie tyrimo šaltiniai leidžia pamatyti ir analizuoti platų sociopolitinį dvasininkų tarnystės raiškos turinį, įtampų tarp pasaulietinės ir bažnytinės valdžios sferas, leidžia pamatyti ir įvardinti anuometines kultūrines normas, būdingas dvasininkų luomui.

Vyskupas ir vyskupo giminė. Oficialioje Vilniaus spaudoje supažindinant visuomenę su naujuoju vyskupu informuota, kad Hrynevickis gimė Pulsuose 1841 m., kad jis – Romos katalikų bajoro Balstogės parapijos parapijiečio ir unitų dvasininkų dukros sūnus (tuoktasi 1836 m.). Esą motina, 1839 m. panaikinus uniją, priėmė stačiatikybę (pateikiamos netgi jos ir dukros 1855–1860 m. velykinės išpažinties datos). Paminima, kad motinai 1861 m. išvykus pas sūnų kunigą Aleksandrą į Pružanus, jos pėdsakai prapuola ir abejojama, ar ji tebėra stačiatikė²². 1885 m., jau ištrėmus vyskupą, informuota, kad, regis, ir dukra (t. y. vyskupo sesuo) sugrįžusi į katalikybę ir gyvena Vilniuje²³. Įdomu, jog nėra gilinamasi, kaip ji „sugrįžo“, jei imperijos įstatymai tokios galimybės nenumatė. Nesvarstoma ir tai, kaip nutiko, kad iš šios unitišką praeitį (kuri labiau pabrėžta) turinčios šeimos išėjo du Romos katalikų dvasininkai. Beje, tokia pavarde Romos katalikų dvasininkų žinoma ne tik iš šios šeimos²⁴. Taigi, pristatant naują vyskupą tėvo linija ir giminės

²² *Литовскія Епархіальныя Вѣдомости*, 1883, Nr. 42, p. 375.

²³ *Литовскія Епархіальныя Вѣдомости*, 1885, Nr. 6, p. 49.

²⁴ Surazo bažnyčios (Balstogės dekanatas) administratorius Teofilis Hrynevickis.

istorija nutyliama, o akcentuojami ryšiai su stačiatikybe. Viltį turėti rusų, o ne lenkų vyskupą išreiškė ir Maskvoje leista spauda²⁵.

Kalbant apie vyskupo šeimą, paminėtina, kad Karolio vyresnysis brolis Aleksandras 1865 m. buvo ištremtas iš ŠVK²⁶: jis – tuometinis Pružanų vikaras ir gimnazijos kapelionas (Pružanų dekanatas), 27-erių metų dvasininkas, buvo kaltintas, palaikęs ryšius su sukilėliais (įsteigęs būrelį, raginęs eiti į sukilimą). 1864 m. kovo 25 d. suimtas, o 1865 m. rugpjūčio mėnesį ištremtas į Tobolsko guberniją²⁷. Vėliau sugrįžo ne į savo vyskupiją, o į Mogiliavo arkivyskupiją, nes 8-ajame dešimtmetyje jo karjera rūpinosi Mogiliavo arkivyskupas. Buvo skirtas vikaru Rygoje²⁸. Tuomet arkivyskupijoje jau tarnavo ir brolis Karolis. Taip pat tikėtina, kad Aleksandras nebuvo vienintelis asmuo Hrynevickių giminėje nukentėjęs dėl sukilimo. Nors nenustatėme tikslaus giminystės laipsnio, tačiau žinomas politinio tremtinio dėl sukilimo („Boguševo kaimo šlėktos“, tiesa, kitur nurodoma – „valstietis“) Romualdo Hrynevickio 1883 m. kovo mėnesį pateiktas prašymas (gegužės mėnesį prašymas patenkintas) sugrįžus iš Jenisiejaus gubernijos (matyt, dėl 1883-05-15 amnestijos) apsigyventi „tėvynėje Gardino gubernijoje“. Mat Balstogės apskrityje gyveno jo sūnus Juozapas ir du pusbroliai²⁹. Giminystė tik tikėtina, nors vien geografinė „tėvynės“ nuoroda, jungianti šiuos Hrynevickius, jau esti iškalinga. Būtent Balstogės katalikų kapinėse buvo palaidotas Karolio tėvas Pranciškus, jo kapą *incognito* aplankė vyskupas³⁰. Taigi

Žr. *Directorium Horarum Canoniarum et Missarum pro Clero Romano-Catholico Dioecesis Vilnensis in Annum 1885*, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1884, p. 199.

²⁵ *Русь*, 1883, Nr. 13, p. 35–37.

²⁶ Konfidencialus l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vidaus reikalų ministrui, 1884-05-07, in: Rusijos valstybinis istorijos archyvas (toliau – RVIA), f. 821, ap. 3, b. 958, l. 73.

²⁷ Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas...*, p. 208.

²⁸ Paweł Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych. Dawna Litwa i Białoruś*, d. 2, t. 2, Sandomierz: odbito w Diecezjalnym Zakładzie Graf.-Druk. w Sandomierzu, 1936, p. 294.

²⁹ Dėl Hrynevickio prašymo, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 378, ap. 1883 politinis skyrius (toliau – PS), b. 54, l. 1–4.

³⁰ Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui [slaptai] 1884-

oficialioje spaudoje nutylėtoji bajorų Hrynevickių giminė pasaulietinės valdžios akyse buvo gana tipinis „nepatikimos“ bajorijos socialinės politinės laikysenos atvejis.

Ir visgi vyskupu Karolis Hrynevickis buvo paskirtas. Beje, Vidmantas teigia, kad Apaštalų Sostas nenorėjo šio kandidato³¹, nors savo motyvų nekomentuoja. Galbūt jo kilmės vieta ar tai, kad po dvasinės seminarijos Minske baigimo 1864 m. tik su trumpa pertrauka jo karjera gana sklandžiai sukosi Sankt Peterburge, galėjo įtakoti ir pozityvų šio asmens įvertinimą valdžios akyse. Tai kėlė įtarimų Apaštalų Sostui. Jo rektoriavimas Mogiliavo arkivyskupinėje seminarijoje Sankt Peterburge (1879–1883) taip pat vertintas teigiamai³². Pažymėtina ir tai, kad Sankt Peterburge negaliojo ŠVK galiojusios administracinės dvasininkų kontrolės priemonės, taigi ir prasižengimams galimybių būta mažiau.

Dvasininko karjera. Hrynevickis 1861–1864 m. mokėsi Minsko vyskupijos dvasinėje seminarijoje, 1868 m. baigė Imperatoriškąją Romos katalikų dvasinę akademiją Sankt Peterburge, jam suteiktas teologijos magistro laipsnis: apginta disertacija lotynų kalba – „Apie Tridento susirinkimą“; rusų kalba – „Apie Viduramžių reikšmę naujesiems amžiams švietimo raidos požiūriu“³³. Paskirtas Oršos bažnyčios (Minsko gub.) vikaru ir tikybos mokytoju Oršos apskrities mokyklose. Yra teigiama, kad pastarosioms pareigoms nebuvo patvirtintas Vilniaus švietimo apygardos globėjo dėl nepatikimumo³⁴, tačiau kiti tyrėjai³⁵, o ir paties vyskupo ištarmės leidžia manyti, kad tokias pareigas ėjo, t. y. Dievo Žodį

02-17, [rašte nurodoma esą policija pranešė, kad Vilniaus vyskupas naktį iš vasario dešimtosios į vienuoliktąją incognito atvyko į Balstogę, lankė tėvo kapą, grįždamas į Vilnių susitiko su keliais dvasininkais], in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 65.

³¹ Edvardas Vidmantas, *Religinis tautinis...*, p. 136.

³² *Литовскія Епархіальныя Вѣдомости*, 1885, Nr. 6, p. 47–49.

³³ Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtinių, kuriems 1868-06-22 pripažintas teologijos magistro laipsnis, sąrašas, in: Sankt Peterburgo centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau – *SPCVIA*), f. 46, ap. 1, b. 715, l. 70.

³⁴ Андрей Ганчар, *Римско-католическая...*, p. 262.

³⁵ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 72; Tadeusz Krahel, „Hryniewicki Karol“..., p. 1265.

mokykloje dėstė³⁶. Nuo 1869 m. jau dėstė Bažnyčios istoriją ir kanonų teisę Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje (1873 m. patvirtintas šių disciplinų profesoriumi)³⁷, 1877 m. – Mogiliavo arkivyskupijos kanauninkas, 1879 m. – prelatas ir Mogiliavo arkivyskupinės Romos katalikų dvasinės seminarijos rektorius³⁸. Teologijos daktaras. 1877 m. kanonų teisės daktaro mokslo laipsnį³⁹ tuometinis garbės kanauninkas Hrynevickis siekė gauti aplenkdamas disertacijos rengimo, rašymo ir gynimo formalumus. Prašymas tuomet buvo atmestas⁴⁰, nors daktaro laipsnį jis visgi įgijo⁴¹, taigi sėkmingai ir greitai kilo bažnytinės hierarchijos laiptais.

Įvertinant Hrynevickio bažnytinę karjerą paminėtina viena vyskupo charakteristikų detalė – amžius. „*Reprezentuojančios išvaizdos jaunas žmogus* [молодой человек представительной наружности]“⁴² – taip vyskupas buvo apibūdintas Voluinės žemvaldžio. „[...] *tai jaunas žmogus, nei gražus, nei bjaurus, daug meldžiasi, bet taip tyliai, kad neišgirsi*“⁴³, – taip jis charakterizuotas Vilniaus bajorės Kazimieros Bialozoraitės-Tanskienės Riomerių namuose. „*Negalima suteikti teisės ekscentriškam keturiasdešimtmečiui vyskupui nebaudžiamam atskyrinėti nuo Bažnyčios*

³⁶ L. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vidaus reikalų ministrui, 1883-11-11, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 57.

³⁷ Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos valdybos liudijimas, 1883-02-08, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 1; Irena Wodzianowska, *Rzymsskokatolicka akademia w Petersburgu [1842–1918]*, Lublin: Towarzystwo naukowe KUL, 2007, p. 153–154.

³⁸ Vidaus reikalų ministro raštas Mogiliavo arkivyskupui metropolitui, 1879-11-26, in: *RVIA*, f. 826, ap. 3, b. 233. l. 176.

³⁹ Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos valdybos liudijimas, 1883-02-08, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 1.

⁴⁰ Mogiliavo arkivyskupo metropolito raštas Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos valdybai, 1878-03-25, in: *SPCVIA*, f. 46, ap. 1, b. 925, l. 1–3.

⁴¹ Vilma Žaltauskaitė, „Apie vyskupo fotografijas...“, p. 305.

⁴² *Московскія Вѣдомости* (1883-09-17), Nr. 258 laikraščio egzempliorius, in: *LVIA*, f. 378, 1883 PS, b. 153, l. 72–73.

⁴³ Tamara Bairašauskaitė, „Kintantis bajorų pasaulis Kazimieros Bialozoraitės-Tanskienės dienoraštyje ir laiškuose Sofijai Romerienei. XIX a. 8–9 dešimtmečiai“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2012 metai*, Vilnius, 2013, t. 1, p. 44–45.

*senų, sąžiningų ir ištikimų vyriausybei altoriaus tarnų*⁴⁴, – valdžios argumentacijos detalė. Kad vyskupas nors ir „*jaunas*“, bet neišsigąs grėsmių – pastebėta ir tikėtasi Prūsijos lenkų spaudoje⁴⁵. Kontekstai skirtingi, bet visur atkreiptas dėmesys į vieną savybę – amžių. Tai gali būti tik retorinė formulė, nes keturiasdešimt dvejų metų asmuo anuometinėje visuomenėje vargu ar laikytas jaunu. Kita vertus, matome, kaip socialinis statusas – vyskupijos hierarchas – koregavo amžiaus vertinimą, aukštas statusas leido laikyti jį „jaunu“. Nežinome, ar tokia „jaunystė“ buvo teigiamas argumentas valdžios akyse, kai kandidatūra svarstyta, bet yra teiginių, kad valdžia kandidatūrą rėmė, o Apaštalių Sostas „nenorėjo tvirtinti“⁴⁶. Galbūt tai buvo ir sąmoningas pasaulietinės valdžios pasirinkimas tikintis lojalumo iš asmens už tam tikrą išlygą (dėl amžiaus) kylant karjeroje. Pastebėtina, kad imperijoje tokio amžiaus katalikų hierarchų jau yra buvę: pavyzdžiui, Ignacas Holovinskis (Ignacy Hołowiński) skirtas Mogiliavo arkivyskupu 41-erių metų ir vertintas pasaulietinėje erdvėje gana pozityviai. „Jaunystė“ ne visada buvo stiprinanti autoritetą savybė, nors „senas“ dvasininkas tikinčiųjų samprata nebuvo besąlyginis autoritetas, dažniau – problema⁴⁷, tačiau šiuo atveju reikšminga ne tikinčiųjų, bet valdžios nuomonė, t. y. kitas socialinis ir galios kontekstas, o ji amžiaus užimti tokias pareigas nelaikė kliūtimi.

Taigi 1883 m. balandžio 13 d. imperatorius Aleksandras III pasirašė įsaką dėl Vilniaus vyskupo paskyrimo⁴⁸; vyskupas gavo 1000 rublių „taloną“ pervažiavimui iš Sankt Peterburgo į Vilnių, aprangai ir kitiems vyskupo ženkams⁴⁹ – insignijoms.

⁴⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui, 1885-01-09, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 959, l. 29.

⁴⁵ Citata iš „*Dziennik Poznański*“: Андрей Ганчар, *Римско-католическая...*, p. 231.

⁴⁶ Edvardas Vidmantas, *Religinis tautinis...*, p. 136.

⁴⁷ Maria Kriśań, *Chłopi wobec zmian cywilizacyjnych w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX – początku XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2008, p. 86–88.

⁴⁸ Įsakas Valdančiam Senatui [kopija], in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 9.

⁴⁹ Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus vyskupui [kopija], 1883-04-14, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 2; Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas Vilniaus,

Miestui ir katedrai vyskupo teko palaukti. Vilniaus vyskupijos valdytoju tuo metu pasaulietinė valdžia skyrė prelatą Klementijų Linkiną (Klementij Linkin)⁵⁰. Visgi vyskupijos valdymą naujasis vyskupas organizavo ir iš Sankt Peterburgo. Dar tebegyvendamas arkivyskupinėje Mogiliavo seminarijoje (iš ten rašyti jo raštai Vilniaus vyskupijos valdytojui⁵¹) naujasis vyskupas jau balandžio 15 d. išsiuntė pirmuosius oficialius raštus Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai ir Vilniaus katedros kapitulai, kuriuose nurodė tik su jo žinia priimti sprendimus⁵². Vadinasi, prelato Linkino įgaliojimai ir valdžia truko visai neilgai.

Tą pačią dieną Vidaus reikalų ministrui Dmitrijui Tolstojui „nuolankus tarnas“ Hrynevickis išreiškė viltį, kad ras moralinį palaikymą uoliai tarnaudamas Valdovui, Bažnyčiai ir Tėvynei⁵³. Beje, prisistatydamas vietos valdžiai – generalgubernatoriui ir gubernatoriams – pirmiausiai vyskupas pabrėžė tarnavimą Bažnyčiai („su viltimi tarnauti Bažnyčiai, atnešti naudą Sostui ir Tėvynei“)⁵⁴. Nors dėmesys sukeisti, bet visi išlaikyti. Taigi visi prisistatymo administracijai formalumai, lojalumo deklaravimai deramai buvo atlikti dar Sankt Peterburge.

Gardino gubernatoriams, 1883-04-22, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 bendrasis skyrius (toliau – BS), b. 318, l. 7, Vilniaus vyskupo raštas į Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentą, 1883-04-30, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 13.

⁵⁰ Slaptai, l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus raštas, 1883-04-13, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 8.

⁵¹ Vilniaus Romos katalikų dvasinės konsistorijos raštas Vilniaus vyskupijos valdybai, [ranka prirašytas siuntėjo adresas „Jekateringofskij prospektas, namo Nr. 37“], 1883-04-22, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 10.

⁵² Nr. 1 – Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, Nr. 2 – Vilniaus katedros kapitulai, 1883-04-15, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 4–5. O Nr. 3 – prisistatymas generalgubernatoriui.

⁵³ Vilniaus vyskupo raštas Vidaus reikalų ministrui, 1883-04-15, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 14.

⁵⁴ Informuoja, kad imperatoriaus įsakas dėl skyrimo Vilniaus vyskupu pasirašytas balandžio 13 d., o vyskupo pareigas pradėjo eiti balandžio 15 d. Raštas Nr. 3, Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1883-04-20, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 11. Taip pat ir kitas Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui ir gubernatoriams, 1883-04-20, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 6–7.

Vyskupo pašventinimo apeigos vyko Sankt Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčioje balandžio 25 d. per šv. evangelisto Morkaus iškilmę⁵⁵. Nežinome, ar vyskupas pats rinkosi šią dieną, bet ji pridėjo papildomą prasmę vyskupo išventinimo iškilmei. Evangelisto Morkaus simbolis – liūtas – stiprybės ženklas, be to, egzistavo šio šventojo kankinystės legenda. Ją, tikėtina, žinojo dvasininkas, baigęs akademiją, kurios regula numatė šventųjų kankinystės aprašymų skaitymą. Gegužės 4 d. (trečiadienį) 12 val. Vilniaus vyskupas turėjo prisistatyti imperatoriui⁵⁶, o gegužės 26 dieną (ketvirtadienį) 8 val. ryto jis numatė atvykimą į Vilnių⁵⁷. Taigi beveik pusantro mėnesio nuo imperatoriaus įsako ir mėnesį nuo pašventinimo vyskupas dar tebegyveno Sankt Peterburge. Nors savo valdžią vyskupijai deklaravo nedelsiant. Pranešė ir dvasininkams, ir pasaulietinėms valdžios institucijoms. Rūpinosi ne tik vyskupijos administravimu. Keičiantis rezidavimo vietai, jis taip pat rūpinosi savo dvasiniu gyvenimu, religinių praktikų atlikimu.

Vyskupas nedelsė pasiskirti dvasios tėvą – kapelioną ir organizavo jo atvykimą į Sankt Peterburgą⁵⁸. Laikinais kapelionu pasirinko dar nuo mokslų Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje laikų pažįstamą teologijos magistrą Motiejų Harasimovičių (Maciej Harasimowicz). Pastarasis akademiją baigė 1870 m.⁵⁹, taigi mokėsi

⁵⁵ Varšuvos arkivyskupas Vincentas Popielis asistuojant Kujavijos Kališo vyskupui Aleksandriui Beresnevičiui bei Kielcų vyskupui Tomui Kulinskiui išventino Hrynevickį Vilniaus vyskupu. Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, 1883-05-21, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 14.

⁵⁶ Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus vyskupui, 1883-04-29, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 11.

⁵⁷ Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, 1883-05-21, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 15; Vilniaus gubernatoriaus telegrama l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-05-26, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 17.

⁵⁸ Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus gubernatoriui, 1883-05-14, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 5.

⁵⁹ Vilniaus vyskupijos valdytojo raštas akademijos rektoriui Dominykui Stacevičiui [dėl akademijos auklėtinių išventinimo į kunigus], 1870-01-24, in: *SPCVIA*, f. 46, ap. 1, b. 797, l. 123; Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtinių, kuriems 1870-06-23 pripažintas teologijos magistro laipsnis, sąrašas, in: *SPCVIA*, f. 46, ap. 1, b. 715, l. 80.

joje tuo laiku, kuomet ten studijavo bei dėstė ir būsimasis vyskupas Hrynevickis. Tiesa, vėliau šio dvasininko karjera skleidėsi ne Sankt Peterburge, o Vilniaus vyskupijoje, ir ypatingu uolumu pasaulietinei valdžiai jis nepasižymėjo: buvo Aušros Vartų parapijos vikaru, o nuo 1872 m. Vilniaus seminarijos rektoriumi, atleistas iš pareigų 1878 m. gegužės mėnesį dėl to, kad Katedroje aukojant šv. Mišias keletą dienų praleido maldas už imperatorių⁶⁰, vėliau skirtas Lydos bažnyčios vikaru, Novy Dvoro administratoriumi, Lydos dekanu (1882). Akivaizdu, kad bendravimo ar draugystės ryšys tarp šių dvasininkų buvo išlaikytas, jeigu Harasimovičius buvo parsikviestas į Sankt Peterburgą būti kapelionu.

Pastebėtina, kad Hrynevickiui Sankt Peterburgo sociokultūrinė aplinka buvo reikšminga. Iš tų asmenų, su kuriais vienu metu mokytasi ar dirbta akademijoje, seminarijoje, o galbūt neformaliai bendrauta, Vilniaus vyskupas formavo panašaus amžiaus sau artimų žmonių ratą veiklai Vilniaus vyskupijoje. Žinoma, pasirinkimo kriterijus sunku tiksliai identifikuoti, nes kai kurie asmenys iš tos pačios aplinkos nebuvo proteguojami. Pavyzdžiui, Steponas Zveravičius (Stefan Zwierowicz) 1883 m. atleistas iš seminarijos inspektoriaus, rektoriaus pareigų (pastarąsias užėmė tik laikinai)⁶¹. Tiesa, vėliau jis skirtas Vilniaus miesto dekanu.

Į savo vyskupiją Hrynevickis bandė parsikviesti ir Mogiliavo seminarijos dėstytoją Vincentą Sviderskį (Wincenty Swiderski), Vilniaus vyskupijos dvasininką (iki panaikinant Minsko vyskupiją – Minsko vyskupijos dvasininkas⁶²), numatė jam buvusią Harasimovičiaus vietą, t. y. Lydos dekaną ir kleboną⁶³. Atrodo, kad šis paskyrimas nepavyko, nes jau 1883 m. birželio 18 d. į tą vietą siūlytas kun. Romualdas

⁶⁰ Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1878-05-27, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 457, l. 10.

⁶¹ Įdomu, kad oficialiame rašte pažymėta, jog Zveravičius buvo nepalankiai vertintas Vilniaus vyskupo Hrynevickio. Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1886-10-08, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1886 BS, b. 903, l. 1.

⁶² Vincenzo Sviderskio 1873 m. formuliarinis lapas, 1873, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3261, l. 517–518.

⁶³ Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus gubernatoriui, 1883-05-14, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 5.

Staševičius⁶⁴ tą pareigybę ir užėmė, o Sviderskis tebedėstė seminarijoje Sankt Peterburge.

Naujasis vyskupas keitė ir Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos vadovybę. Seminarijon taip pat siūlyti (gegužės mėnesį⁶⁵) ir skirti buvę Hrynevickio bendramoksliai iš akademijos⁶⁶: rektoriumi 1883 m. birželio mėnesį skirtas Konstantinas Majevskis (Konstanty Majewski), inspektoriumi – Vincentas Kliučinskis (Wincenty Kluczyński), iki tol Vilniaus seminarijos dėstytojas, garbės kanauninkas, teologijos magistras). Majevskis iki naujo paskyrimo buvo ir arkivyskupinės seminarijos Sankt Peterburge dėstytoju ir kapelionu, garbės kanauninku, teologijos magistras. Beje, 1883 m. birželio 13 d. metropolitas Gintautas prašė vyskupą Hrynevickį Majevskį palikti seminarijoje dar nors metams, nes esą trūksta dvasininkų⁶⁷, tačiau šis nesutiko. Ir vėliau vyskupas rinko ir skyrė naujus jos dėstytojus, kartu su gubernatoriumi lankė seminariją keliamųjų ir baigiamųjų egzaminų metu⁶⁸, teikė šventimus studentams (beje, paminėtina, kad vyskupui atsikėlus į Vilnių keletas Sankt Peterburgo seminarijos klierikų siekė persikelti į Vilniaus seminariją⁶⁹). Vyskupas atvažiavo į seminariją atsisveikinti ir prieš išvykdamas į Sankt Peterburgą 1885 m. sausio mėnesį (sausio 20 d. Vilniaus generalgubernatorius gavo Vidaus

⁶⁴ Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus gubernatoriui, 1883-06-18, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 28.

⁶⁵ Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1883-05-04, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 346, l. 1.

⁶⁶ Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtinių, kuriems 1868-06-22 pripažintas teologijos magistro laipsnis, sąrašas, in: *SPCVIA*, f. 46, ap. 1, b. 715, l. 70; Vilniaus vyskupijos valdytojo raštas akademijos rektoriui Dominykui Stacevičiui [dėl akademijos auklėtinių įšventinimo į kunigus], 1870-01-24, in: *SPCVIA*, f. 46, ap. 1, b. 797, l. 123; l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui su pažymomis apie K. Majevskį ir V. Kliučinskį, 1883-06-01, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 457, l. 58–60.

⁶⁷ Mogiliavo arkivyskupo metropolito Gintauto raštas Vilniaus vyskupui, 1883-06-13, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2442, l. 34.

⁶⁸ Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštas Vilniaus gubernatoriui su apygardos inspektoriaus ataskaitos kopija, 1883-09-11, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 284, l. 11.

⁶⁹ [Duomenys apie Vilniaus vyskupijos seminariją, 1883–1885 metai], in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2442, l. 59–67; 73–75; 86–87; 90–93; 110–111; 209–214.

reikalų ministro raštą dėl vyskupo atvykimo į sostinę⁷⁰. Galima teigti, kad vyskupas nuolatos rūpinosi seminarija. Tai visiškai atitiko Tridento susirinkimo dvasią, pabrėžusią vyskupo valdžią seminarijoms. Pastebėtina, kad tuomet, kai pasaulietinės valdžios iniciatyva vyskupas pateikė naujus seminarijos įstatus, Vidaus reikalų ministerijoje projektas buvo atmestas, nes jame deklaruota absoliuti vyskupo valdžia seminarijai. Projekte buvo pažymėta, kad „šiuose įstatuose visai neminima vyriausybė, tarytum ji vyskupui neegzistuo⁷¹“. Pastaba iškalbinga. Pasaulietinė valdžia negalėjo sutikti su tokia vyskupo pozicija rengiant dvasininkus. Projektas ir liko projektu. Tačiau vyskupui pavyko pasiekti, kad penkeriems metams būtų padidintas priimamųjų į seminariją skaičius (iki 70 klierikų). Vyskupo prestižą visuomenėje, ypač tarp aukštojo luomo, rodo ir tai, kad tarp stojančiųjų į Vilniaus seminariją išaugo bajorų ir miestiečių skaičius⁷².

Taip pat svarbu paminėti, kad dar balandžio mėnesį Hrynevickis ėmėsi pakeisti ir vienos reikšmingiausių Vilniaus parapijų – Aušros Vartų parapijos ir koplyčios – administratorių. Ilgametis Vilniaus vyskupijos valdytojas prelatas Petras Žilinskis (Piotr Żyliński) buvo atleistas iš šių pareigų. Dar iki atvykstant į Vilnių vyskupas nurodė perimti šios bažnyčios turtą pagal 1863 m. inventorių ir perduoti vikarui Steponui Račkauskui⁷³ (beje, vėliau šį jauną dvasininką paskyrė dėstyti į Vilniaus seminariją, su juo 1885 m. sausio mėnesį vyko ir į Sankt Peterburgą). Rugšėjo mėnesį⁷⁴ imta rūpintis Aušros Vartų klebonu paskirti dvasinin-

⁷⁰ 1885-01-23 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 959, l. 52.

⁷¹ Vilniaus vyskupo raštas Vidaus reikalų ministrui [su pastabomis], 1884-09-07, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 48.

⁷² Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-04-06, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1877 BS, b. 379, d. 1, l. 254. Vilma Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab. – XX a. pr. Sociopolitinis aspektas: daktaro disertacija*, Vilnius: LII, Kaunas: VDU, 2000, p. 60–61.

⁷³ Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai [nuo-rašas], 1883-04-28, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 2. (Bažnyčios patikrinimo dokumentai pateikti birželio 1 d., *ibid.*, l. 16–19).

⁷⁴ Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, 1883-10-17, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 178 (minimas 1883-09-02 vyskupo raštas); Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus gubernatoriui, 1883-10-19, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 180.

ką iš Sankt Peterburgo: Vyborgo kapinių koplyčios kapelioną Viktorą Fronckevičių⁷⁵ (Wiktor Frąckiewicz, pastarasis 1863 m. lydėjo Vilniaus vyskupą Krasinskį į tremtį Viatkoje⁷⁶. Nuo 1873 m. jis perkeltas į Mogiliavo arkivyskupiją, tarnavęs Sankt Peterburge⁷⁷). Pasaulietinė valdžia neprieštaravo šiam paskyrimui⁷⁸, nesikišo ir dėl Žilinskio karjeros pokyčių. Dėl šio asmens jau buvo apsispręsta skiriant naująjį vyskupą.

Taigi pradžioje vyskupas gana sėkmingai formavo patikimų dvasininkų socialinę aplinką vyskupo autoritetui įtvirtinti ir ganytojiškai veiklai organizuoti bei realizuoti. Į ją buvo įtrauktas ir jau minėtas brolis Aleksandras. Jam skirta reikšminga ir pelninga Vilniaus parapija – Verkiai⁷⁹. Tačiau skyrus jį ir Vilniaus kapitulos prelatu, Vilniaus generalgubernatorius jau 1884 m. liepos mėnesį ėmėsi iniciatyvos, kad dvi reikšmingos pareigybės nesidubliuotų ir reikalavo pašalinti Aleksandrą iš Verkių parapijos klebono pareigų. 1884 m. rudenį A. Hrynevickis skirtas į Šv. Stepono bažnyčią (be parapijos)⁸⁰. Pasaulietinė valdžia šiuo atveju dar kartą parodė savo galią. Be to, Vilniaus vyskupo ganytojiškos

⁷⁵ Vilniaus vyskupo raštas Vyborgo kapinių koplyčios kapelionui, 1883-11-21, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2446, l. 21.

⁷⁶ Vilniaus gubernatoriaus raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-10-25, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 350, l. 151; Adomas Stanislovas Krasinskis, *Atsiminimai*, parengė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 201, 203.

⁷⁷ Vilniaus gubernatoriaus raštas vyskupui, 1883-11-19, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2446, l. 20; Vilniaus vyskupo raštas Vyborgo kapinių koplyčios kapelionui, 1883-11-21, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2446, l. 21.

⁷⁸ L. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vidaus reikalų ministrui [juodraštis], 1883-11-02, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 350, l. 152; VRM Viceministro raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-11-08, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 350, l. 164.

⁷⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui [dėl Vilniaus kapitulos prelato Aleksandro Hrynevickio paskyrimo Verkių parapijos klebonu], 1883-12-09, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 350, l. 179; [nurodymas A. Hrynevickiui dėl priesaikos pradedant tarnybą], 1884-01-12, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2451, l. 8; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui [konfidencialus], 1884-03-10, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 69.

⁸⁰ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas VRM Kitatikių dvasinių reikalų direktoriui [konfidencialus], 1884-11-14, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 86.

veiklos vertinimai tuo metu (ypač po 1883, 1884 m. vyskupo kanoninių vizitacijų Gardino gubernijoje) jau buvo pakitę ne jo lojalumo naudai.

Vyskupas, keisdamas reikšmingiausių, turtingiausių Vilniaus parapijų dvasininkus, neabejotinai išreiškė savo požiūrį į keičiamuosius ir savo pozityvų vertinimą tiems, kuriuos skyrė į naujas vietas. Tačiau Rusijos imperijoje katalikų dvasininkų skyrimas nebuvo tik vyskupo kompetencija⁸¹. Po 1863–1864 m. pasaulietinė valdžia itin kišosi į šį procesą, skyrė ne tik tarnybos vietas, bet ir bažnytinius titulus. Hrynevickis savo vyskupijoje, jos hierarchijoje susidūrė su tokių dvasininkų egzistavimu. Pastarieji savo lojalia veikla buvo užsitarnavę pasaulietinės valdžios palankumą, todėl jų karjeros nuo vyskupo planų priklausyti neturėjo, o jų karjerų vingiais itin domėjosi pasaulietinė valdžia. Reikia paminėti, kad imperijoje tik skyrus naujuosius vyskopus, o šiems savo nuožiūra pradėjus dvasininkų skyrimus, pasaulietinė valdžia suskubo naujais aplinkraščiais (1883-05-04; 1883-10-12; 1884-01-27; 1884-04-20⁸²) reglamentuoti dvasininkų skyrimą, atleidimą ir perkėlimą. Generalgubernatorius aplinkraščiais nurodė Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernatoriams organizuoti duomenų rinkimą dėl dvasininkų perkėlimo priežasčių⁸³.

Tačiau ir tuomet vyskupas vykdė savo pareigas. Vilniaus katedros kapitulos prelatas Aleksandras Kopcegovičius (Aleksander Kopcegowicz) dar birželio pradžioje pateikęs vyskupui itin išsamią ir nepalankią ataskaitą apie prelato Žilinskio administruotą Aušros Vartų parapiją⁸⁴ įvykdė vyskupo nurodymą. Kopcegovičius tą patį mėnesį buvo įspėtas dėl amoralaus savo elgesio, jam nurodyta išvykti iš Vilniaus į Minsko vyskupiją (joje jis ir pradėjo dvasininko karjerą pasižymėdamas tuo, kad ėmėsi var-

⁸¹ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2014 metai*, Vilnius, 2015, t. 2, p. 109–113.

⁸² Aplinkraštis Vilniaus, Kauno, Gardino gubernatoriams [slaptai], 1884-04-20, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1884 PS, b. 43, l. 1–2;

⁸³ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas...“, p. 111–112.

⁸⁴ Aleksandro Kopcegovičiaus raportas konsistorijai, 1883-06-01, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 17–18.

toti rusų kalbą pridėtinėse pamaldose, ir tai laidavo jo karjeros kilimą)⁸⁵. Kopcegovičius jau 1883 m. liepos mėnesį buvo pašalintas iš dvasininkų luomo dėl minėto amoralaus elgesio ir nepaklusnumo vyskupui, mat taip ir liko vyskupijoje. Priekaištai dvasininko moralei buvo svarbus argumentas, tačiau nepaklusnumas vyskupo valdžiai sąlygojo aukščiausią bausmę. Neklusnysis Kopcegovičius užėmė Vilniaus katedros kapitulos prelado vietą, o pasaulietinė valdžia nurodė, kad imperatoriaus įsaku patvirtinto prelado vyskupas negali atleisti⁸⁶. Tačiau vyskupas laikėsi savo – į dvasininkų sąrašus kitų metų vyskupijos kalendoriuje šio prelado neįtraukė.

1883 m. birželio mėnesį⁸⁷ vyskupas norėjo iš užimamų pareigų atleisti ir kitą dvasininką – Joną Malyševičių (Jan Małyszewicz). Jis buvo Gardino dekanas, Gardino parapiinės (Šv. Pranciškaus Ksavero) bažnyčios klebonas ir Balstogės arkidiaconas. Malyševičius parengė ir išleido tikybos vadovėlį rusų kalba⁸⁸ ir tuo vyskupo akyse aiškiai viršijo savo kaip dvasininko kompetencijas. Abejotinos moralės dvasininkas jau buvo pasižymėjęs rusų kalbos įvedimu pridėtinėse pamaldose, taigi pasaulietinei valdžiai buvo palankus. Jis turėjo I-os klasės ir gana gausią (1883 m. – 5 115 parapijiečiai), vadinasi, ir pajamas užtikrinančią parapiją bei kitas apmokamas pareigas. Ir dėl šio dvasininko pasaulietinė valdžia įsikišo: paprašė nurodyti atleidimo priežastį ir numatomą kitą tarnybos vietą⁸⁹. Vyskupas paaiškino esą „Malyševičius elgiasi amoraliai, važinėja į įvairias vietas su moterimis ir pats turėdamas būti geru pavyz-

⁸⁵ Plačiau žiūrėti: Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas...“, p. 104; Андрей Ганчар, *Римско-католический*, p. 87–88.

⁸⁶ Plačiau žiūrėti: Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas...“, p. 104.

⁸⁷ Vilniaus vyskupo raštas Gardino gubernatoriui, 1883-06-21, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 31.

⁸⁸ Иоаннъ Малышевичъ, *Краткая исторія Ветхаго и Новаго Заѣта съ приложеніемъ важнѣйшихъ молитвъ и краткаго катихизиса. Для учащагося римско-католическаго юношества*, Вильна: в Русской кн. торговле А. Г. Сыркина, 1904 (penktasis leidimas. Su 1881 m. liepos 4 d. prelado Žilinskio leidimu šios knygos publikavimui).

⁸⁹ L. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vilniaus vyskupui, 1883-06-29, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 39.

džiu liaudžiai ir dvasininkams, sėja pagundas ir žeidžia dvasininko luomo orumą“. Toliau teigė, kad nori jį turėti arčiau savęs Vilniuje, stebėti kaip taisosi ir tada skirti kiton vieton⁹⁰. Tokio paaiškinimo nepakako. Atleidimą l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Aleksandras Nikitinas atmetė⁹¹. Nepavykus perkelti šio kunigo imtasi kitos dvasinės bausmės: jis buvo uždarytas trijų dienų atgailos rekolekcijoms į seminariją. Rektoriaus prašyta, kad jam vadovaujant būtų atkreiptas Malyševičiaus dėmesys „į esminę dvasininkui būtinybę paklusti valdžiai Dievo nustatytai“⁹², o iš Malyševičiaus prašyta tyloje ir nuolankia dvasia priimti bausmę, prašyti Viešpaties nuodėmių atleidimo, po rekolekcijų atlikti išpažintį. Ir tik tuomet jam bus panaikintas draudimas atlikti dvasininko tarnystę⁹³. Taigi vyskupas primygtinai rūpinosi dvasininko paklusnumo išlaikymu. Dvasinės bausmės vieta – seminarija. Šios institucijos įtraukimas į dvasininkų perauklėjimą, kontrolę daro dar suprantamesnį vyskupo dėmesį jai, jos tarnautojams. Vyskupas – buvęs kanonų teisės dėstytojas ir disertacijos apie Tridento susirinkimą autorius – gerai žinojo seminarijos pavaldumo ir funkcijų klausimus. Taigi kol kas Malyševičius tarnystės vietą išlaikė. Vyskupui 1883 m. rugpjūčio-rugsėjo mėnesį lankantis Gardine šis dekanas dar ir pasitiko vyskupą⁹⁴. O vėliau savo iniciatyva apie šį vyskupo vizitą liudijo ypatingų pavedimų generalgubernatoriaus valdininkui: esą vyskupas nurodė nedrausti eiti Sutvirtinimo sakramento pas vyskupą ir galimai buvusiems unitams⁹⁵. Taigi galima teigti, kad susiklosčiusi įtampa su Malyševičiumi

⁹⁰ Vilniaus vyskupo raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-07-01, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 41.

⁹¹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, 1883-07-16, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 62.

⁹² Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos rektoriui, 1883-07-21[?], in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 64.

⁹³ Vilniaus vyskupo raštas Jonui Malyševičiui, 1883-07-21, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2444, l. 65.

⁹⁴ Konfidencialus l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vidaus reikalų ministrui, 1883-11-09, in: *LVIA*, f. 378, 1883 PS, 153 l. 34.

⁹⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus ypatingų pavedimų valdininko [?] Danilovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1883-12-06; Vilniaus generalgubernatoriaus ypa-

nebuvo išspręsta, pataisyti kunigo moralę ir laikyseną rekolekcijomis ir atgaila nesisekė. Tad 1884 m. birželio mėnesį Gardino dekanas pareigas ėjo ne tik Malyševičius, bet ir be pasaulietinės valdžios sutikimo, taigi tik vyskupo valia, skirtas naujas dekanas – kunigas Bronislovas Zaustinskis (Bronisław Zaustieński)⁹⁶. Vyskupas pašalino Malyševičių iš dvasininkų luomo 1884 m. liepos mėnesį⁹⁷. Pastarasis akivaizdžiai nepakluso vyskupui – nenusišalino iš tarnystės vietos. Per pamokslą Gardino bernardinų bažnyčioje „nuo didžiojo altoriaus laiptų“ 1884 m. spalio 15 dieną maždaug 500 klausytojų akivaizdoje vyskupas Hrynevickis paaiškino savo poziciją Malyševičiaus atžvilgiu: dėl nepaklusnumo bažnytinei valdžiai vadino jį atskalūnu, nihilistu ir socialistu. Trankydamas vyskupo lazda į grindis kalbėjo, kad savo nuostatų nekeis, net jei būtų pjaustomas į gabalus. Vyskupas pabrėžė kunigo nepaklusnumą bažnytinei valdžiai ir nurodė, kad pasaulietinė valdžia nėra tuo klausimu kompetentinga⁹⁸. Tuo tarpu pasaulietinės valdžios veiksmai rodė kitokią jos poziciją – demonstravo savo galią kontroliuodama dvasininkus. Štai 1884 m. liepos 16 d. Vilniaus vyskupas informuojamas, kad generalgubernatorius nurodė gubernatoriams per policijos pareigūnus rinkti ir pranešti informaciją apie dvasininkų „nedorovingą gyvenimo būdą“ ir nederančius luomui veiksmus. Informuota, kad duomenys bus pranešti vyskupui⁹⁹, bet iniciatyva buvo pasaulietinės valdžios. Rašto turinys rodo, kad taip reaguota į Vilniaus vyskupo liepos 6 d. raštą dėl Malyševičiui pritaikytos aukščiausios bausmės – šalinimo iš luomo – už valdžios viršijimą, santykius su moterimi, liturgijos pažeidimus.

Taigi situacija su dvasininkais Kopcegovičiumi, Malyševičiumi akivaizdžiai rodė bažnytinės ir pasaulietinės valdžios susikirtimą. Pastarosios

tingų pavedimų valdininko (?) Muravjovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-05-15, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1884 BS, b. 965, l. 38, 82.

⁹⁶ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas...“, p. 105.

⁹⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos raštas į VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamentą, 1884-11-14, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 86.

⁹⁸ Slaptas Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-10-17, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 129–131.

⁹⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus vyskupui, 1884-07-16, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1884 BS, b. 875, l. 2–3.

siekimą demonstruoti, kad iš esmės nėra atsisakoma buvusios pozicijos, kad valdžiai rūpi jai lojalumą demonstravę ir jos iniciatyvas rėmę dvasininkai. Valdžia gynė savo statytinius, reikalavo vyskupo minėtus asmenis įrašyti atgal į dvasininkų sąrašus (kasmet publikuojamus vyskupijos kalendoriuose). Konfliktas toliau atsispindėjo ir tęsėsi vyskupijos kalendorių braukymo ir lapelių su naujais įrašais klijavimo istorijoje¹⁰⁰, generalgubernatoriaus pavadinime „kvailiu“, vyskupo ištarmėje, kad ir ištremtas jis liks Vilniaus vyskupu¹⁰¹. Galiausiai konfliktas baigėsi vyskupo kelione sausio 22 d. vėl vakarą į Vilniaus geležinkelio stotį keturiais žirgais kinkytu atviru vežimaičiu, dar pravažiuojant Aušros Vartų koplyčią, pakeliui laiminant klūpančius ir stovinčius tikinčiuosius¹⁰², ir Jaroslaviu – tremtimi.

Tačiau ne 1884 m. rugsėjo mėnuo buvo tokios įtampos tarp pasaulietinės valdžios ir vyskupo pradžia. Aukštesnio ar žemesnio lygio įtampų būta nuolat. Pavyzdžiui, 1883 m. lapkričio mėnesį vyskupas buvo iškviestas pas generalgubernatorių ir dėl kito valdžios proteguoto dvasininko kanauninko Simono Makarevičiaus (Simeon Makarewicz)¹⁰³. Panašios kaip ir jau minėti dvasininkai karjeros kunigas užėmė Minsko dekanato pareigas, taigi nepriklausė Vilniaus vyskupo pavaldumui, tačiau buvo Vilniaus kapitulos kanauninku ir iš jos gavo išlaikymą, todėl vyskupui nurodyta jam nekenkti, iš Minsko neatšaukti, nes pastarasis ten yra „vyriausybės valia“. Vyskupas teigė nesidomintis Makarevičiumi¹⁰⁴. Ir pastarasis savo pareigas Vilniaus kapituloje išlaikė.

¹⁰⁰ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas...“, p. 105–106.

¹⁰¹ Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai...*, 2006, p. 145; Vilma Žaltauskaitė, „Apie vyskupo fotografijas...“, p. 304.

¹⁰² 1885-01-23 Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 959, l. 57.

¹⁰³ Simono Makarevičiaus 1873 m. formuliarinis lapas, 1873, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3261, l. 545.

¹⁰⁴ Vidaus reikalų ministro raštas l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriui, 1883-11-02, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 350, l. 158–159; l. e. pareigas Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui, 1883-11-13, *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 350, l. 162–163.

Vyskupas demonstravo savarankišką laikyseną vietinės pasaulietinės valdžios atžvilgiu atsakydamas į Vilniaus generalgubernatoriaus 1884 m. liepos 13 d. priekaištus dėl to, kad vyko į Gardiną be generalgubernatoriaus sutikimo. Į priekaištą oficialiai atsakė, kad vyko dėl Malyševičiaus „skandalų“, kad tokias keliones draudžiančio įstatymo nežino ir todėl jo nepažeidė. Vyskupo atsakymas buvo ypatingos savo galios deklaravimas teigiant, kad imperatoriaus įsake nebuvo nurodyta jokių apribojimų jam atlikti vyskupo pareigas, o vyskupijos lankymas ir yra tokia pareiga. Vyskupo rašto maniera – savita – tarsi dialogas su generalgubernatoriumi. Tokia maniera rodė savo vertę ir reikšmingumą jaučiančio asmens laikyseną. Esą jis atsakingas ne generalgubernatoriui. Vyskupas tikėjosi, kad generalgubernatorius „supras“, jog tas reikalavimas „negali turėti pilnos įstatyminės galios“, deklaravo savo gerą valią: „beje, paklusdamas ir visada šventai ir nepažeidžiant vykdydamas vyriausybės nurodymus, kurie nesikerta su Katalikų Bažnyčios mokymu ir taisyklėmis, aš pasiruošęs išvykdamas apžiūrėti bažnyčių, pranešti dėl reikalingų nurodymų, kad nebūtų kliūčių atvykti kunigams“¹⁰⁵. Vyskupas nurodo išliekąs atviras bendradarbiavimui su valdžia, bet su reikšmingomis išlygomis. Pastarosios valdžios negalėjo tenkinti.

Beje, labai panašią nuostatą, pabrėždamas savo gerą valią, dėl kurios atsižvelgia į pasaulietinės valdžios reikalavimus, vyskupas buvo išdėstęs Vilniaus gubernatoriui tik labiau suerzinto asmens tonu ir aiškiai nurodydamas kieno galia – „Šventosios Dvasios“ – jis valdo vyskupiją ir vyskupijos dvasininkus¹⁰⁶. Vyskupo galios šaltinis buvo pats aukščiausias

¹⁰⁵ Vilniaus vyskupo raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas [originalas], 1884-07-24, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 65–66; Vilniaus vyskupo raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1884-07-24, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 22–23; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui [šiam dokumente minėtas vyskupo raštas yra cituojamas], 1884-08-01, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 68–70.

¹⁰⁶ 1884 m. kovo 29 dieną Vilniaus vyskupas parengė atsakymą, kuriame dėstė esą reikalavimas nurodyti kunigų perkėlimo motyvus prieštarauja patiems pagrindiniams dieviškiems Bažnyčios įsteigimo pradams, ir nė vienas vyskupas pasaulyje to prašymo nepatenkintų. Pagal šv. Paulių vyskupo valdžia sukurta ne žmogaus, ir vyskupijos ganymas jam pavestas ne žmogaus. „Ne Gubernatoriams, bet Vyskupams pasakyta: *Pascite qui in vobis est gregem, in quo vos Spiritus Sanctus posuit*, Episcopos

galių hierarchijoje. Tokia nuostata/savivoka galima aiškinti vyskupo laikyseną pasaulietinės valdžios atžvilgiu. „Aš neturiu ką prarasti“ – teigė vyskupas dar 1884 m. sausio mėnesį, nepritardamas pasaulietinės valdžios naujai iniciatyvai dėl rusų kalbos vartojimo Bažnyčios praktikoje – katekizuoiant. Esą „Šiuo metu svarstomas klausimas, kaip įvesti rusų kalbą ir religijos mokymą nauju būdu. Ministras atsiuntė paliepimą¹⁰⁷, kad po pamaldų žmones surinktų prieglaudoje ar kitoje didesnėje patalpoje ir vietinis kunigas rusų kalba mokyti susirinkusius katekizmo ir Evangelijos. Į tai vyskupas ryžtingai ir net aštriai atsakė ministrui, kad neleis į religiją įvesti svetimos kalbos, o mokyti katekizmo nereikia jokių patalpų, nes šiam reikalui yra Bažnyčia. O apie save jis pasakė: „Aš neturiu ką prarasti“ – taip diskusiją aprašė Kazimiera Bialozoraitė-Tanskienė¹⁰⁸.

Vyskupo laikysena, cituojant jo atsakymą 1884 m. liepos mėnesį, buvo apskusta Vidaus reikalų ministerijai. Reaguodamas Vidaus reikalų ministras 1884 m. rugpjūčio 3 d. išleido atskirą aplinkraščių vyskupams, išaiškinantį 44 straipsnio prasmę Kitatikių dvasinių reikalų įstatyme (11 tomas, 1 dalis)¹⁰⁹. Jame pabrėžta, kad vyskupas turi teisę prižiūrėti bažnytines įstaigas, dvasininkus, bet neturi teisės kvestionuoti visiems privalomų pasaulietinės valdžios nurodymų¹¹⁰. Taip pat buvo nurodyta

regere Ecclesiam DEI“ [Ganykite jums patikėtą kaimenę (1 P 5, 2), kuriai Šventoji Dvasia jus paskyrė vyskupais, kad ganytumėte Dievo Bažnyčią (Apd 20, 28). Dėkoju dr. Mintautui Čiurinskui už šį komentarą, V. Ž.]. Neturiu teisės ganomuosius atiduoti į pasaulietinės valdžios rankas [...] ir todėl netenkinsiu prašymo [...]. Jeigu kada ir pranešiau, tai dariau laisva savo valia, kad atkreipčiau pasaulietinės valdžios dėmesį, bet gaila, kad daugeliu atvejų, nesėkmingai [...]“. Žr. Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus gubernatoriui [juodraštis], 1884-03-29, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2451, l. 131–132; Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas...“, p. 114.

¹⁰⁷ Tikėtina, kad diskusija kilo dėl 1883 m. spalio 31 d. Švietimo ministerijos, Vilniaus švietimo apygardos globėjo aplinkraščio dėl sekmadieninių ir šventadieninių „pokalbių“ [beceð] įvedimo liaudies mokyklose, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 510, l. 1–32.

¹⁰⁸ Tamara Bairašauskaitė, „Kintantis bajorų pasaulis...“, p. 44–45.

¹⁰⁹ Vidaus reikalų ministro raštas ir rugpjūčio 3 d. aplinkraštis, 1884-08-08, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 71–73.

¹¹⁰ Vidaus reikalų ministro D. Tolstojaus raštas ir aplinkraštis, 1884-08-08, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 72.

priminti vyskupui, kad esą tik tie Bažnyčios įstatymai galioja, kurie neprieštaruja valstybės įstatymams, o ne atvirkščiai ir įvardinti galimi „nepatogumai“, jeigu vyskupas nepaklustų¹¹¹.

Taigi, galima teigti, kad vyskupo ir pasaulietinės valdžios galių susikirtimai vyko nuolatos. Tačiau, kol vyskupas elgėsi be „manifestacijų“, be akivaizdaus visuomenės dėmesio, valdžia nesiėmė tiesioginių represinių priemonių, nors vyskupo kontrolė vykdyta (pavyzdžiui, dėl Vidaus reikalų ministro Varšuvos generalgubernatoriui nesutikus vyskupas ne kartą buvo neišleistas keleto mėnesių kelionėms gydytis ir į Prancūziją¹¹², ir net į Varšuvą ar Čenstakavą¹¹³). Kita vertus, valdžiai nebuvo paslaptis, kad vyskupas pažeidžia dvasininkų mobilumą reglamentuojančius aplinkraščius – važinėja po savo ir ne savo vyskupiją be gubernatoriaus leidimo (buvo žinoma, kad jis lankė tėvo Pranciškaus kapą Balstogėje, kad vyko į Kauną susitikti su Žemaičių (Telšių) vyskupu Mečislovu Leonardu Paliulioniu ir nakvojo Kaune¹¹⁴).

Valdžią labiausiai neramino vyskupo veiksmai provokavę dvasininkų ir tikinčiųjų socialinį aktyvumą, stiprinę ir demonstravę jo ir tikinčiųjų bendrumą. Minėtų dvasininkų atleidimo-neatleidimo istorijos neliko tik biurokratinio susirašinėjimu. Sklido gandai¹¹⁵, ir vyko vieši „skandalai“ (kaip komentavo pats vyskupas). Dar l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Nikitinas pastebėjo, kad dvasininkų, palankių valdžiai, at-

¹¹¹ Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-08-17, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 86–87.

¹¹² 1884-03-30 Hrynevickis prašė leidimo vykti į Pietų Prancūziją gydytis. Generalgubernatorius dėl vyskupo sutiko, bet Vidaus reikalų ministras prašymą atmetė. Žr. Vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-04-06, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 72.

¹¹³ Slaptas Vidaus reikalų ministro raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-12-07, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 63. Vyskupas prašė leidimo vykti į Lenkijos Karalystę, bet Varšuvos generalgubernatorius nesutiko. Žr. l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vidaus reikalų ministrui, 1884-05-22, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 75.

¹¹⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, slapta, 1884-05-16, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 71.

¹¹⁵ Gardino gubernatoriaus raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-10-09, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 26.

leidinėjimas negerai veikia gyventojus¹¹⁶, o Vilniaus gubernatorius 1883 metų ataskaitoje pažymėjo apie Romos katalikų dvasininkų atviresnį neigiamą nusistatymą stačiatikybės atžvilgiu (pastebėjo atvejus, kai buvo registruotos mišrios santuokos, bandymus susigrąžinti į tikinčiųjų tarpą buvusius katalikus, pastebėjo krikštijant stačiatikių vaikus katalikų apieigomis, organizuojant slaptas mokyklas lenkų kalba valstiečiams). Dėl to pasirodė imperatoriaus rezoliucija Vidaus reikalų ministrui¹¹⁷. Beje, Stačiatikių Bažnyčios hierarchai jau 1881–1882 m. atkreipė dėmesį į katalikų dvasininkų veikimą prieš naujuosius stačiatikius (1863–1867 m. įrašytus į šią Bažnyčią), ir katalikų „propagandos“ ribojimo klausimai Vilniaus gubernijoje (ypač Vilniaus apskrityje) svarstyti metų metus – ir Hrynevickiui reziduojant, ir jį jau ištrėmus. Pasaulietinės valdžios iniciatyva buvo pakeisti kai kurie kunigai, netgi siūlyta uždaryti Buivydyžių bažnyčią, naikinti šią parapiją¹¹⁸, nes jos buvimas neigiamai veikia naujai priėmusius stačiatikybę. Vilniaus generalgubernatoriumi paskyrus iniciatyvų ir itin nepalankiai Romos katalikų dvasininkus vertinantį¹¹⁹ Ivaną Kachanovą „katalikybės propaganda“ buvo įžvelgiama daugelyje vyskupo veiksmų. Vieša ganytojiška vyskupo veikla, ypač parapijų vizitacijos, provokavo tikinčiųjų aktyvumą – per vyskupijos vizitacijas buvo teikiami kolektyviniai prašymai vyskupui dėl bažnyčių statybų ar lenkų kalbos dėstymo mokyklose. Parapijose vizitacijų metu organizuoti iškilmingi vyskupo sutikimai – kartais su triumfo vartais, arkomis, raiteliais ir šventoriuje gėlėmis išpuoštomis eglaitėmis apstatytais takais, kartais

¹¹⁶ L. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vidaus reikalų ministrui, 1883-07[?]-08, in: *RVIA*, f. 821, ap. 3, b. 958, l. 28–29.

¹¹⁷ Švč. Stačiatikių Sinodo Oberprokuroro raštas Vidaus reikalų ministrui [kopija], 1885-11-19, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1885 BS, b. 1097, l. 36.

¹¹⁸ Byla „Dėl Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupo atsiliepimo apie nusižengimus Šiaurės Vakarų krašte numatyti tvarkai“ in: *LVIA*, f. 378, ap. 1882 BS, b. 230, l. 1–332; Apie Romos katalikų gyventojų ir dvasininkų pastangas iškeldinti stačiatikių naujakurius etc., 1884-04-21–1889-03-11, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1884 PS, b. 44, l. 1–55.

¹¹⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui su pridėdamu raštu „Apie Romos katalikų dvasininkų Šiaurės Vakarų krašte klausimą“. Dokumente minimas ir 1884 metų rugpjūčio mėnesį imperatoriui pateiktas pranešimas apie Šiaurės Vakarų kraštą ir dvasininkų veiklą jame, 1885-09-23, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 312, l. 3–61.

dalyvaudavo juodai apsirengusios damos, tuo parodydamos, kaip spaudžiamas katalikų tikėjimas, vyskupą sutinkant, bažnyčiose klausantis jo ir jį pasitikusių kunigų pamokslų, minios – vyrai ir moterys, valstiečiai ir šlėkta – verkė ir raudėjo. Vyskupas apsistodavo ir pietaudavo su dvarininkais, kartais ir su gubernatoriumi bei apskrities policijos viršininkais (ispravnikais)¹²⁰. Taigi vizitacija būdavo susijusi ne su viena visuomenės grupe. Vizitacija – tiesioginė ganytojiška vyskupo veikla – sujudindavo visuomenę (anot valdžios, „fanatizavo“ ir audrino). Ir ne tiktai esamus katalikus. Štai vizituojant Gardino gubernijos bažnyčias (1883 m. rugpjūčio 20–29 d. Gardino miestas¹²¹; 1884 m. rugsėjis–lapkritis (vizitacijos maršrute nurodytos 35 bažnyčios, (tuo metu Gardino gubernijoje buvo 85 parapijos))¹²²) ir vyskupui teikiant Sutvirtinimo sakramentą tarp jį priimančiųjų buvo pastebėti stačiatikiai – buvę katalikai, o taip pat buvę unitai (nuo 1875 m. laikyti stačiatikiais) iš Augustavo apskrities, Suvalkų gubernijos (Lenkijos Karalystės). Jie atliko išpažintį, ėjo šv. Komunijos, o paskui pas vyskupą Sutvirtinimo sakramento¹²³. Gardinas buvo kaip tik pasienyje su Suvalkų gubernija, todėl tarp kasdien per devynias dienas vyskupą aplankiusių ne mažiau 4 000 tikinčiųjų būta¹²⁴ ir buvusiųjų katalikų iš Suvalkų gubernijos. Po 1883 m. rugpjūčio mėnesio vyskupo apsilankymo Gardine netgi buvo pradėtas tyrimas dėl vyskupo suteikto Sutvirtinimo sakramento stačiatikiams – buvusiems unitams ir dėl Gardino gubernijos Romos katalikų dvasininkų veikimo prieš stačiatiky-

¹²⁰ Slapti Gardino gubernatoriaus pranešimai Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-09-10, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 103–131 etc.

¹²¹ Varšuvos generalgubernatoriaus raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-09-23, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 7.

¹²² Gardino gubernijos planuojamas vizitavimo maršrutas, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 75–77; Vilniaus vyskupo raštai Vilniaus gubernatoriui ir Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-08-29, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 24–25.

¹²³ Varšuvos generalgubernatoriaus raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-09-23, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 7; Gardino policijos viršininko raštas Vilniaus generalgubernatoriaus ypatingų pavedimų valdininkui Muravjovui, 1883-09-30, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 22.

¹²⁴ Konfidencialus l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas raštas Vidaus reikalų ministrui, 1883-11-09, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 35.

bę¹²⁵. Teisminis tyrimas pradedamas tik Stačiatikių Bažnyčios atstovams dėl to kreipiantis į teisės institucijas. ŠVK ir Varšuvos generalgubernatoriai tyrė įvykius.

Vizitacijų metu vyskupo pamoksluose buvo pabrėžiamas paklusnumas valdžioms, minima krikščioniška meilė artimui, tačiau juose fiksuojama ir emocija, sukelta labai konkrečios realybės, vietos situacijos: Voupos bažnyčioje sakytame pamoksle mokoma mylėti gimtąjį katalikų tikėjimą, „nuo jo nesitraukti nors dėl to patirtų visokius persekiojimus ir netgi kankinio mirtį“¹²⁶. Voupa – Valkavisko dekanato (besiribojusio su Vilniaus gubernija) parapija, o šiame dekanate ir apskrityje būta tūkstančiai vadinamųjų *besipriešinančiųjų*, t. y. į stačiatikybę pervestų katalikų, nesusitaikiusių su tokia juridine savo padėtimi. Tikėtina, kad juos ir turėjo galvoje pamokslininkas. Vietos kontekstas (buvusiųjų katalikų, buvusiųjų unitų dalyvavimas, nepaklususio vyskupo valdžiai dvasininko problema) vyskupo Hrynevickio vizitacijoms ir teikė ypatingą prasmę. Ypač valdžios vertinimuose. Vyskupo sutikimo scenarijai iš esmės nesiskyrė (detalių būta įvairių) nuo to kaip vyskupą sutikdavo, pavyzdžiui, Žemaičių (Telšių) vyskupijoje. Skirtumas tas, kad Vilniaus vyskupijos parapijų vyskupas nevizitavo bent jau dvidešimt metų, nes galinčio tai daryti vyskupo ordinaro nebuvo nuo 1863 m.

Apibūdinant tokią vyskupo ganytojišką veiklą svarbu pastebėti, kad neidentifikavome, o ir kiti tyrėjai nenurodo¹²⁷ vyskupo vizitacijų po kitą vyskupijos dalį – Vilniaus guberniją. Žinoma, kad vykdamas į Gardiną traukiniu vyskupas buvo sveikinamas ir Vilniaus gubernijos tikinčiųjų bei dvasininkų Valkininkų, Varėnos stotyse¹²⁸, tačiau tai tik trumpi sustojimai pakeliui, ir net ne bažnyčiose. Žinoma, kad vyskupas 1883 m.

¹²⁵ Byla apie Gardino gubernijos Romos katalikų dvasininkus atvertusius į katalikybę Suvalkų gubernijos Augustavo apskrities buvusius unitus, 1883-11-18–1884-11-16, in: *LVI A*, f. 378, ap. 1884 BS, b. 965, l. 1–239.

¹²⁶ Gardino gubernatoriaus slaptas raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-10-17, in: *LVI A*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 129.

¹²⁷ Minimoms tik vizitacijos Gardino gubernijoje. Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 72; Paweł Kubicki, *Bojownicy kapłani...*, p. 536.

¹²⁸ Vilniaus geležinkelio žandarų valdybos raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, 1883-10-01, in: *LVI A*, f. 378, ap. 1883 PS, b. 153, l. 14.

rugsėjo mėnesį lankėsi Trakų apskrityje, bet tai – viešnagė Tiškevičiaus dvare¹²⁹. Ar vyskupas neteikė Sutvirtinimo sakramento Vilniaus gubernijoje, ar tai tik nėra fiksuota, neradome informacijos. Gardino gubernijoje, net jei nieko neteisėto valdžios akimis nevyko – policijos viršininkai teikė pranešimus gubernatoriui, o apie Vilniaus guberniją tokių duomenų neidentifikavome. Neidentifikavome ir to, kad parapijas būtų vizitavę dekanai ir kad jie būtų teikę informaciją vyskupui (kaip tai buvo daroma Žemaičių (Telšių) vyskupui Paliulioniui 1883, 1884 metais). Ar didesnis stačiatikių gyventojų procentas Gardino gubernijoje skatino vyskupą aktyviau priminti tikėjimo tiesas savo ganomiesiems katalikams, ar Gardino gubernijos *besipriešinantieji* vyskupui rūpėjo labiau nei Vilniaus (o jų taip pat buvo tūkstančiai) gubernijos? Didelė tikimybė, kad vyskupas nuvykti į Vilniaus gubernijos parapijas nespėjo dėl trumpo rezidavimo laiko, o Gardino gubernija, kaip vyskupo gimtoji, jam buvo tiesiog žmogiškai artimesnė. Ją ir lankė. Beje, ir čia jis neaplankė net pusės parapijų (minėjome, kad Hrynevickio maršrute 1884 m. buvo nurodytos 35 parapijos). Pavyzdžiui, Žemaičių (Telšių) vyskupas Motiejus Valančius 1850–1857 m. kasmet aplankydavo 38–70 parapijų¹³⁰. Taigi ypatingu darbštumu ar uolumu šioje vyskupo tarnystėje Hrynevickis nepasižymėjo. Veikia – vyskupas Valančius buvo išimtis.

Negalime teigti, kad paklusnumo – kaip vienos iš esminių dvasininkų dorybių ir jų drausmės garanto – vyskupas reikalavo tik iš pasaulietinės valdžios palankumą turėjusių kunigų ir tik prieš juos ėmėsi sankcijų. Tiesiog šie atvejai sulaukė didesnio atgarsio, buvo minėti spaudoje charakterizuojant vyskupo veiklą, nagrinėti jau minėtoje historiografijoje. Remiantis Tridento susirinkimo nutarimais, tarp vyskupo pareigų ir teisių nurodomas bažnytinės drausmės palaikymas vyskupijoje¹³¹.

¹²⁹ Tai aprašoma ir: Vilniaus gubernatoriaus raštas l. e. pareigas Vilniaus general-gubernatoriui, 1883-09-14, in: *LVTI*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 21.

¹³⁰ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 214–229.

¹³¹ Adam Stanisław Krasinski, *Prawo kanoniczne krótko zebrane przez Adama Stanisława Krasńskiego Biskupa Wileńskiego Ś. Teologii Doktora*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1861, p. 103, 110.

Minėjome, kad 1883–1884 metais Vilniaus vyskupui buvo pavaldūs beveik 350 dvasininkų, daugiau kaip pusė šimto seminarijos auklėtinių. Ir visų jų tarnystės priežiūra priklausė vyskupui. Taigi jam teko spręsti ne vieną su dvasininkų tarnyste, jų drausme susijusį klausimą. Reaguota į dvasininkų raportus, parapijiečių skundus, prašymus, pasaulietinės valdžios raštus. Pavyzdžiui, raportai rodo, kad kartais dvasininkai tiesiog nenorėdavo vykti į naujas tarnybos vietas ir neatiduodavo inventoriaus naujai atvykusiems kunigams, nepakluso dekanams, laikinai išvykdavo iš parapijos be savo bažnytinės vyresnybės (dekano) žinios, kartais girtavo ir neaukojo šv. Mišių ar aukojo jas nederamai, samdė ir išlaikė parapijiečiams abejonių keliančios reputacijos šeimininkes (esą giminaites), smurtavo prieš savo samdinius, parapijiečius – vaikus, moteris, konfliktavo su vargonininkais, kitais dvasininkais, kai kurie netgi mokė parapijiečius esą Dievo nėra.

Fiksavome, kad Hrynevickio buvimo Vilniuje metu į jį kreiptasi dėl penkių dešimčių dvasininkų elgesio, dar būta bent kelių dešimčių parapijiečių prašymų neiškelti kunigų ar sugrąžinti jau buvusį, o tarp tokių prašymų būta atvejų, kuriuose galime įžvelgti ir skundo dvasininku potekstę. Taigi vyskupo dėmesio dėl drausmės, tarnystės turėjo sulaukti apie 15–20 procentų vyskupijos dvasininkų. Žinant, kad skunduose, prašymuose buvo minėta ir keletas dvasininkų – skaičius dar išauga. Dar žinoma, kad per pirmuosius valdymo metus vyskupas kreipėsi dėl 60 dvasininkų perkėlimų (vadinasi, turėjo būti bent minimaliai susipažinęs su jų tarnyste). O vizitacijų metu aplankytos dešimtys parapijų, bendrauta ne tik su konkrečios parapijos dvasininku, bet ir aplinkinių parapijų dvasininkais, atvykusiais teikti religinių patarnavimų, susitikti su vyskupu. Taigi vienokio ar kitokio pobūdžio vyskupo dėmesio turėjo sulaukti gana didelė vyskupijos dvasininkų dalis. Turbūt ne kiekvienas, bet dažnas. Beje, administracine tvarka, taigi pasaulietinės valdžios iniciatyva, 1884 m. buvo nubausta trylika Vilniaus vyskupijos dvasininkų, o 1885 m. – penkiolika¹³². Skaičiai nėra itin dideli ir vargu ar gali tapti argumentu, patvirtinančiu valdžios nuogastavimus dėl nelojalios dvasi-

¹³² 1884–1885 m. baudomis baustų Kauno ir Vilniaus vyskupijų dvasininkų sąrašas, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1885 BS, b. 1097, l. 19–20.

ninkų laikysenos, „katalikų propagandos“. Arba ji reiškėsi kitais būdais. Vyskupui teko spręsti kur kas didesnio dvasininkų skaičiaus reikalus.

Negalima teigti, kad tais atvejais, kai vyskupas sulaukdavo skundo ar prašymo dėl dvasininko tarnystės, buvo imamasi sankcijų – bausmių ar buvo paisoma prašytojų noro. Vieni skundai prašymais likdavo be pasekmių, dėl kitų – šalys susitardavo ar atsiimdavo pretenzijas. Identifikavome, kad kartais nepasitikėta skundėjais ir prašytojais, ypač valstiečiais. Jų norai vertinti ir kaip neklusnumo valdžiai veiksmai¹³³. Atskirais atvejais buvo imamasi priemonių. Taip dėl „nepaklusimo“ vyskupas grasino sustabdyti dvasininko tarnystę¹³⁴ abejotinos moralės, „ateistiškai atsiliepiančiam“ kunigui Bronislovui Karpovičiui (Bronisław Karpowicz), apie kurį po atlikto tyrimo Merkinės dekanas Silvestras Gimžauskas parašė: „vienu žodžiu geriau būtų Butrimonims visai be kunigo gyventi, negu tokį Karpovičių, tikėjimo ir doros priešą pas save turėti“¹³⁵. Kartais tokie prasižengėliai buvo uždaromi į vienuolyną pusmečiui ar metams atgailai ir pasitaisymui, tačiau tokių nedrausmingųjų nebuvo daug – 1883 ir 1884 metais – septyni, 1885 metais – keturi¹³⁶.

Vienus prasižengėlius vyskupas ignoravo. Kitiems buvo griežtesnis. Galima numanyti, kad neigiamai įvertinęs buvusio Vilniaus vyskupijos dvasininko nuo 1878 m. pervesto į Mogiliavo arkivyskupiją Jono Arcimovičiaus (Jan Arcymowicz)¹³⁷ galimybes pasitaisyti dėl girtavimo,

¹³³ Vilma Žaltauskaitė, „Socialiniai aspektai...“, p. 87–90.

¹³⁴ Vilniaus vyskupo raštas Butrimonių filialistui, 1884-10-25, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 288.

¹³⁵ Merkinės dekanas raštas Vilniaus vyskupui, [1884-10-08 gauta], in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 310.

¹³⁶ Duomenys pagal 1883–1885 metų *Directorium*.

¹³⁷ Gimęs apie 1845 m., socialinė kilmė – miestietis. 1861–1865 m. mokėsi Vilniaus seminarijoje, vėliau – Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje Sankt Peterburge, išventintas kunigu 1869 m., tarnavo įvairiose Vilniaus vyskupijos parapijose vikaru 1869–1873 m. 1873 m. formuliaras, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2698, l. 220. Dėl polinkio girtauti 1885-08-16 buvo suspenduotas nuo dvasininko pareigų Sankt Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčioje. Juo rūpinosi brolis Vincentas ir motina. Ne kartą (1885–1886, po 1892 m.) uždarytas į Agluonos vienuolyną (Vitebsko gubernijoje). Ten nuo „širdies paralyžiaus“ mirė 1892-12-15. Žr. Byla apie nedorovingą dvasininko Jono Arcimovičiaus elgesį, in: *RVIA*, f. 826, ap. 1, b. 916, l. 1–78.

vyskupas atmetė jo prašymą grįžti į vyskupiją¹³⁸. Per 24 valandas priverstė pastarąjį palikti Vilnių, kai šis buvo atvykęs gydytis¹³⁹. Beje, šio kunigo, kaip nusižengusio ir pasaulietinei valdžiai – apkrikštijusio stačiatikių kūdikių (ir tai nebuvo vienintelis jo nusižengimas¹⁴⁰) – nepriėmė ir Vilniaus generalgubernatorius Kachanovas¹⁴¹. Kažkada, 1877-aisiais, Arcimovičius būdamas Pinsko dekanu „buvo viskam pasiruošęs“, pabrėžė savo kaip Romos katalikų Bažnyčios dvasininko tapatybę, ištikimybę Bažnyčiai, akcentavo dvasininko moralę – sąžinę¹⁴². Už tokią laikyseną sumokėta prarandant pareigas ir vietą savo vyskupijoje, vėliau – komplikuota dvasininko karjera, artimųjų dramomis (brolio Vincento nuolatinės pastangos laiduoti dėl brolio elgesio, jį gydyti, senos motinos persikėlimas į Agluoną – šalia vienuolyno, kuriame uždarytas bausmę atliekantis sūnus). Kunigo Arcimovičiaus atvejis leidžia pamatyti, kaip politika ir socialiniai veiksniai įsiterpia į dvasininko tarnystę, kaip tyliai, kasdieniškai ir tragiškai ji baigiasi. „Širdies paralyžius“ – trumpas įrašas vienuolynų vizitatoriaus raporte.

Kitus dvasininkus vyskupas įspėdavo: reaguojant į skundą dėl elgesio „religinis paklusnumas ir pagarba bažnyčiai“ buvo priminti Kabilninko kunigui Mykolui Ordynskiui (Michał Ordyński). Vyskupas įspėjo kunigą dėl nederamų veiksmų bažnyčioje, mat kunigas smurtavo išpažinčių metu (tampė už nosies, ausų, mušė): „griežtai Jums primenu, kad tokie priešingi dvasininko pašaukimui veiksmai negali būti pakenčiami ne tik Dievo Bažnyčioje, bet ir pasaulietiškoje elgsenoje, [jie] papiktina liaudį ir nukreipia nuo deramo religinio paklusnumo ir

¹³⁸ Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1884-05-18, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1884 BS, b. 832. l. 6.

¹³⁹ Imperatoriškųjų Maskvos teatrų artisto Vincento Arcimovičiaus raštas Mogiliavo arkivyskui metropolitui, 1885-12-17, in: *RVIA*, f. 826, ap. 1, b. 916, l. 15–16.

¹⁴⁰ Vilma Žaltauskaitė, „Socialiniai aspektai...“, p. 84–85.

¹⁴¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus gubernatoriui, 1884-05-18, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1884 BS, b. 832. l. 4–5.

¹⁴² Pinsko dekanas Jono Arcimovičiaus raštas Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1877-11-29, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2376, l. 334–336; V. Žaltauskaitė, „Socialiniai aspektai...“, p. 85.

pagarbos Bažnyčiai ir dvasininkams...“¹⁴³. Taigi vyskupas aiškiai nurodė, kas ir kodėl dera dvasininkui. Manau, reikšminga pasakyti, kad jau savo tarnystės pradžioje Ordynskis ir pats patyrė smurtą parapijiečių akivaizdoje: jam dar esant vikaru buvo sumuštas jau minėto kunigo Malyševičiaus, pastarąjį skiriant į tarnybą Gardino mieste¹⁴⁴. Galima įtarti, kad smurtas nebuvo itin neįprastas reiškinys dvasininkų, dvasininkų ir pasauliečių santykiuose. Dar atkreiptume dėmesį, kad 1885 m. gegužės 15 d. generalgubernatoriaus nurodymu Ordynskis buvo nubautas 50 rublių bauda už „buvusio Vilniaus vyskupo Hrynevickio portreto išstatymą bažnyčioje“¹⁴⁵. Beje, anot pasaulietinės valdžios, savo portretus vyskupas išsiuntinėjo į visas parapijas¹⁴⁶. Ar nurodė juos ir eksponuoti, nežinome, bet akivaizdu, kad Ordynskis dėl vyskupo įspėjimo nebuvo itin įsižeidęs ir vyskupo – savo dvasinio vadovo ir autoriteto – portretą bažnyčioje „išstatė“. Pridurtume, kad galimas vyskupo nurodymas išsiuntinėti portretus neatrodo labai neįprastas, nes esame konstatavę, kad Hrynevickiui buvo būdingas savo atvaizdo naudojimas socialiniam statusui demonstruoti ir įtvirtinti¹⁴⁷.

Analizuojant vyskupo laikyseną, jo pastangas palaikyti dvasininkų paklusnumą ir drausmę pastebėtina, kad vyskupas plačiai naudojo savo įgaliojimus. Prieš išvykdamas į Sankt Peterburgą ir nujausdamas savo ištrėmimą Hrynevickis perdavė vyskupijos valdymą jau minėtam Harasimovičiui. Ir netgi nurodė, kad ir pastarajam sulaukus represijų (vyskupas numatė tiksliai, nes netrukus ir Harasimovičius buvo ištrėmtas), kapitula turi paklusti tik jo skirtam įgaliotam asmeniui, kitaip – vyskupas grasino pasauliečiams ir dvasininkams bažnytine bausme¹⁴⁸.

¹⁴³ Vilniaus vyskupo raštas Kabilninko klebonui, 1884-08-09, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2449, l. 194.

¹⁴⁴ Андрей Ганчар, *Римско-католическая...*, p. 235.

¹⁴⁵ Mykolas Ordynskis, [duomenys apie nuobaudas, 1891?], in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4143, l. 86; Duomenys apie baustus Vilniaus vyskupijos dvasininkus, 1885 m. sausis-rugpjūtis, in: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 312, l. 72.

¹⁴⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus gubernatoriui, 1885-12-27, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1883 BS, b. 318, l. 295.

¹⁴⁷ Vilma Žaltauskaitė, „Apie vyskupo fotografijas...“, p. 297–310.

¹⁴⁸ Vilniaus vyskupo aplinkraštis vyskupijos dvasininkams, 1885-01-22, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2441, l. 29.

Vyskupo laikas 1883–1885-aisiais buvo įtampų ir sankcijų laikas. Tokią situaciją lėmė ir sociopolitinis kontekstas, ir ypatingos savivertės vyskupo asmenybė.

Išvados. 1883 m. skirtas ir įšventintas Vilniaus vyskupas Karolis Hrynevickis ėmėsi kanonais jam numatytų ganytojiškų pareigų atlikimo, o tokie veiksmai dažnai kirtosi su pasaulietinės valdžios priemonėmis, administraciniais nurodymais ir įstatymais, taikytais Katalikų Bažnyčiai Vilniaus vyskupijoje ar plačiau – vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte. Valdžia vyskupo veikloje matė lenkiškojo nacionalizmo išraišką ir kliūtį depolonizuoti Katalikų Bažnyčią Vilniaus vyskupijoje. Vyskupas gi teigė ginąs Katalikų Bažnyčios mokymą.

Kanonų teisė numatė vyskupui dvasininkų tarnystės kontrolę, drausmės palaikymą vyskupijoje. Vyskupo bažnytinės bausmės, pri-taikytos valdžios palankumą turėjusiems dvasininkams, sukėlė įtampą tarp vyskupo ir pasaulietinės valdžios. Tai rodė, kad naujasis vyskupas neketino vyskupijoje išlaikyti buvusią situaciją, valdžios lūkestis turėti lojalų vyskupą nebuvo pateisintas. Pasaulietinė valdžia 9-ame XIX a. dešimtmetyje nebuvo linkusi iš esmės keisti posukiliminę represinę politiką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte ir jo dalyje – Vilniaus vyskupijoje.

Valdžią neramino vyskupo veiksmai, skatinę tikinčiųjų ir dvasininkų socialinį aktyvumą. Vyskupijos vizitacijos (vizituota tik Gardino gubernija) valdžios akyse ir turėjo tokią reikšmę.

Bažnytinės drausmės paisymo vyskupas reikalavo ne tik iš pasaulietinės valdžios palankumą turėjusių kunigų ir ne tik prieš juos ėmėsi sankcijų. Vyskupui teko spręsti ne vieną dešimtį su dvasininkų tarnyste, jų drausme susijusių atvejų. Reaguota į dvasininkų raportus, parapijiečių skundus, prašymus, pasaulietinės valdžios raštus. Vyskupo komunikavimo su tikinčiaisiais ir dvasininkais laukas buvo platus, apėmė didelę vyskupijos dalį.

Hrynevickio rezidavimas Vilniuje vertintinas kaip kultūrinis, politinis ir socialinis reiškinys, sąlygotas konteksto ir asmeninių vyskupo savybių.

MINTAUTAS ČIURINSKAS

1514 M. SPALIO 20 D. GNIEZNO ARKIVYSKUPO
JONO LASKIO LAIŠKAS: VIENAS ANKSTYVIAUSIŲ
ŠV. KAZIMIERO HAGIOGRAFINIŲ ŠALTINIŲ IR
KANONIZACIJOS PROCESO PRADŽIADOKUMENTAS MOKSLINĖJE
LITERATŪROJE

Aptariamas ir skelbiamas dokumentas yra žinomas istorikams, tyrinėjusiems šv. Kazimiero kulto istoriją ar su ja susijusių asmenų veiklą. Tačiau niekada nebuvo publikuotas (mokslinėje spaudoje yra pateikta tik trumpa jo citata). Iki šiol tyrėjai arba tiesiogiai naudojosi dabar žinomu XVII a. nuorašu, saugomu Šv. Klaros seserų vienuolyne Krokuvoje, arba kokiais nors asmeniniais išrašais bei esamais jo apibūdinimais. Tad nenuostabu, kad rašant apie jį pasitaiko netikslumų, kurie kartojasi vėlesniuose darbuose. Straipsnio tikslas yra atkreipti dėmesį į tokius taisytinus teiginius ir vertinimus, detalai pristatyti ir išanalizuoti laiško turinį, atskleisti ryšį su turima informacija apie kitus veikusius asmenis (Vilniaus vyskupą Albertą Radvilą, valdovo pasiuntinį Vilniaus prepozitą Lauryną Miendzyleskį) ir istorinį kontekstą, visų pirma karo su Maskva įvykius ir Oršos pergalės propagandą. Norima ir kuo tiksliau rekonstruoti pirmuosius veiksmus siekiant, kad būtų pradėta kanonizacijos byla Romoje, apsvarstomos galimos sąsajos su kitais neišlikusiais ir išlikusiais Kazimiero kulto šaltiniais. Ypač dėmesingai žvelgiama į teksto vietas, kuriose tiesiogiai kalbama apie būsimo šventojo Kazimiero asmenį. Analize siekiama papildyti žinias apie ankstyviausio kulto pobūdį ir pabandyti išvelgti tam tikras paraleles su vėlesnio, 1520 m. Zacharijo Ferrerio parašyto *Gyvenimo*, tekstu.

Plačiausiai dokumentą yra minėjęs ir jį net pacitavo Henrykas

Damianus Wojtyśka 1984 m. straipsnyje, skirtame išsamiai ankstyvojo šv. Kazimiero kulto ir kanonizacijos proceso apžvalgai¹.

Wojtyśka aptarė daugelį iš dokumento turinio aiškinančių aplinkybių: kad audiencija pas popiežių įvyko rugsėjo 30 d., netrukus po to, kai į Romą atvyko (rugsėjo 24 d.) karaliaus pasiuntinys Międzyzyleskis; kad kartu su Gniezno arkivyskupu Jonu Laskiu joje dalyvavo ir Vilniaus vyskupas Albertas Radvila, ir Międzyzyleskis; kad audiencijos metu buvo pristatytas valdovo Žygimanto prašymas; kad jį parėmė Lenkijos viceprotektorius kardinolas Petras Accolti; kad popiežius atrodė toks stebėtinai palankus, lyg jau anksčiau būtų rūpintis šia kanonizacija²; kad jau per tą audienciją Międzyzyleskiui popiežius pavedė rinkti parengiamąją medžiagą procesui.

Tačiau susipažinus su visu laiško tekstu pasirodė, jog Wojtyśkos pristatyme ir interpretacijoje yra netikslumų. Neteisingas teiginys, kad pats dokumentas esąs spalio 20 d. Laskio pateiktas prašymas (peticija) Laterano susirinkimo tėvams, kuriuo prašoma paremti ne tik Kazimiero, bet ir keturių Lenkijos šventųjų kanonizaciją; ten pat išnašoje dar kartą dokumentas Wojtyśkos pavadinamas „primo Laskio laišku Laterano susirinkimo dalyviams“³. Jokio kreipimosi į Laterano susirinkimo dalyvius dėl kanonizacijos tuomet nebuvo. Laiško adresatas yra visai kitas – tai Lenkijos ir Lietuvos pareigūnai ir visi, kas gali pateikti atvykstančiam Międzyzyleskiui liudijimų apie šv. Kazimierą. Tad, kaip aptarsime toliau, ir laiško esmė visai kita.

Jau anksčiau atitaisėme ir vieną datavimo netikslumą: nėra duomenų, jog peticija pačiam popiežiui papildomai įteikta spalio 29 d., kaip ten pat teigiama Wojtyśkos straipsnyje. Čia akivaizdžiai susipainiota, nes nurodytuose šaltiniuose (Venecijos kronikininko Marino Sanuto (Sanudo) liudijime, toje vietoje cituojamame iš Władysława Pociechos monografijos apie karalienę Boną Sforzą) kalbama apie visai kitą pa-

¹ Henryk Damian Wojtyśka, „Początki kultu i procesy kanonizacyjne św. Kazimierza“, in: *Analecta Cracoviensia*, Kraków, 1984, t. XVI, p. 205–206.

² Šioje vietoje pacitavo kupiūruotą laiško ištrauką: *ita visus est affici ac si canonisatio ipsa iam pridem fuisset sollicitata* (pilna ištrauka: *ita visus est affici et ad rem ipsam inclinari acsi canonisatio ipsa iam pridem fuisset sollicitata*).

³ *Ibid.*, p. 206, nuor. nr. 108.

siuntinybę, vykusią po trejų metų, ir tą – 1517 metų – rugsėjo 29 d. Miendzyleskiui suteiktą audienciją⁴. Pats Laskis savo 1514 m. spalio 20 d. datuotame laiške, kaip galime perskaityti dabartinėje publikacijoje, kalba apie vienintelę audienciją, jam suteiktą kartu su Vilniaus vyskupu Albertu ir prepozitu Miendzyleskiu rugsėjo 29 d., – ji ir buvo skirta pateikti karaliaus vardu Kazimiero kanonizacijos prašymą.

Svarbi Wojtyškos pastaba suvokiant tolesnius įvykius – kad paprastai į pirmąją kanonizacijos prašymą pagal priimtą tvarką būdavo nereaguojama, nesiimama konkrečių veiksmų. Buvo laukiama pakartotinių prašymų. Taip buvo ir Kazimiero atveju. Tai supratu nenuostabu, kad komisija procesui vykdyti, nepaisant parodyto popiežiaus palankumo, 1514 m. dar nebuvo sudaryta, tačiau leista ir pavesta imtis paruošiamojo medžiagos rinkimo.

Vertindamas tuometinę kulto istorinių tyrimų situaciją, Wojtyška nurodo, kad šis „nežinomas dokumentas“ (*nieznany dokument*) buvo paminėtas jau anksčiau – jį žinojo ir nurodė Henrykas Rybus, šv. Kazimiero biogramos, publikuotos fundamentaliame leidinyje „Hagiografia polska“ 1971 m., autorius⁵. Wojtyška priekaištauja šiam autoriui, kad nors jis šį dokumentą žinojo ir nurodė tarp šaltinių, bet juo nepasinaudojo tikslindamas žinias apie Kazimiero kulto ir kanonizacijos pastangų pradžią. O mes negalime nepastebėti ir dar vieno Rybus'o netikslumo – jis turbūt pirmasis dokumentą apibūdino kaip „arkivyskupo Jono Laskio peticiją, pateiktą V Laterano susirinkimo metu 1514 m. spalio 20 d., dėl Kazimiero, Kingos, Jono Kentiečio, Hiacinto (Jackaus) ir Simono iš Lipnicos beatifikacijos“⁶. Deja, Wojtyška pats kažkodėl perėmė šį klaidinantį dokumento esmės apibūdinimą – kad jis buvęs Laskio pateiktas

⁴ Plg. *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri* = *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, (ser. *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 3), Vilnius: Aidai, 2003, p. 172–174. (Toliau – *Casimiriana I*.)

⁵ Henryk Rybus, „Kazimierz Jagiełłończyk“, in: *Hagiografia polska: Słownik bibliograficzny*, dzieło zbiorowe pod red. Romualda Gustawa, t. I, Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, 1971, p. 738–757. Nuoroda į dokumentą p. 747.

⁶ „Petycja arcybpa Jana Łaskiego z 20 X 1514 r. podczas Soboru Laterańskiego V o beatyfikację K[azimierza], Kingi, Jana Kantego, Jacka oraz Szymona z Lipnicy“. *Ibid.* p. 747.

Laterano V susirinkimui prašymas, peticija dėl Kazimiero ir kitų keturių Lenkijos šventųjų. Wojtyska taip pat vienur net pakartojo Rybus'o klaidą, kad dokumento surašymo data, t. y. spalio 20 d., yra neva jo pateikimo susirinkimui data. O juk dokumentas nėra nei peticija (prašymas), nei apskritai toks prašymas tuo metu susirinkimui buvo teikiamas, nei tai būtų buvę tikslinga, nes susirinkimas šių konkrečių atvejų nesvarstė. Svarbiausia, kad apie tai visai nekalbama ir pačiame dokumento tekste. Apskritai Laterano susirinkimo Laskis šiame savo rašte nemini niekur kitur, o tik įvardydamas savo titulus ir įgaliojimus ([...] *Domini Sigismundi Dei gratia Regis Poloniae Magni Ducis et Domini Domini Sigismundi Dei gratia Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae Russiae Prussiaeque etc. Domini et Haeredis apud Sedem Apostolicam et Consilium Lateranense Sacrosanctum orator in Romana Curia residens*). Gal šis Laterano paminėjimas ir suklaidino mokslininkus, gal dėl lakoniškumo dviprasmiška ankstyviausioji Rybus'o nuoroda į Laterano susirinkimą kaip į pateikimo laiką buvo suprasta plačiau ir netesingai.

Paulius Rabikauskas, bene svarbiausias šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto tyrėjas, savo knygoje apie šv. Kazimierą atitaisęs daug ligtolinių istorinių klaidų ir netikslumų, aptardamas pirmąsias kanonizacijos pastangas, atrodo, negalėjo turėti viso dokumento teksto. Nors ir kritiškai žvelgdamas, jis buvo priverstas remtis tik Wojtyskos pateiktais duomenimis. Tad dokumentą Rabikauskas taip pat vadina Laskio prašymu, tačiau būdamas Bažnyčios istorijos ir istorinių procedūrų prie Šventojo Sosto žinovas visiškai teisingai susilaiko nuo sunkiai įtikėtinų minties, kad toks prašymas galėjo būti pateiktas visam Laterano susirinkimui⁷. Net neturėdamas prieš akis šaltinio, Rabikauskas buvo tikslesnis šiuo klausimu už pirmtakus. Be to, jis iškelia svarbią ir pagrįstą prielaidą, kad „pirmiausia to turėjo prašyti Vilniaus vyskupas“ ir tai galėjo būti dar anksčiau, prieš rugsėjo 29 d. įvykusią audienciją, per kurią, anot Laskio, jis pats pristatė valdovo Žygimanto prašymą, atvežtą iš Vilniaus Miendzyleskio.

Neturėjome galimybių publikuoti šio Laskio laiško 2003 metais, kai buvo rengiamas ankstyvųjų šventojo kulto šaltinių tomas. Tai pažy-

⁷ Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius-Kaunas: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademinė, 1993, p. 55–56.

mėjome to rinkinio įvade⁸, o dokumentą ten pristatėme taip pat remdamiesi minėta Wojtyskos informacija⁹. Deja, perteikėme ir tame savo šaltinyje buvusių netikslumų (prie jų pridėję dar savo klaidą – vietoje spalio kažkodėl nurodėme lapkričio mėnesį). Tie netikslumai jau minėti: apibūdinimas, kad tai neva buvęs spalio 20 d. Laskio pateiktas prašymas (peticija) Laterano susirinkimo tėvams, kurioje prašoma paremti ne tik Kazimiero, bet ir keturių Lenkijos šventųjų kanonizaciją.

Todėl tikimės, kad originalo ir vertimo publikacija nuo šiol 1514 m. rugsėjo ir spalio Romos įvykius, susijusius su siekiama Kazimiero, švento atminimo princo kanonizacija, patikimiau sustatys į savo vietas.

DOKUMENTO TURINYS

Nors apžvelgtuose tyrimuose yra nusakyta dalis laiško turinio, ypač susijusi su audiencija pas popiežių, bet tai daryta lakoniškai. Netikslumų nulemta painiava verčia dar kartą jį detalai pristatyti ir pakomentuoti.

Iš pradžių pal. Kunigundos proceso aktuose, tarp kurių yra įtrauktas Laskio dokumentas, jis yra aktų sudarytojo anotuojamas – labai trumpai, todėl tik iš dalies tiksliai: „Toliau Gniezno arkivyskupo Jono laiško dėl šv. Kazimiero ir kitų Karalystės globėjų kanonizacijos bylos, išsiųsto iš Romos, kopija“ (*Sequitur copia literarum Joannis Archiepiscopi Gnesnensis in causa canonisationis S. Casimiri et aliorum sanctorum Regni patronorum Roma expeditarum*) (p. 242, 243¹⁰).

Dokumentas turi daugelį įprastų formalių laiško-akto bruožų. Jį, kaip matysime, galima būtų net vadinti rekomendaciniu ar įgaliojimo laišku. Visas šias reikšmes gerai atspindi lotyniškas terminas, kuris yra vartojamas tekste ir jo anotacijoje – *litterae*.

Ižanginė dalis (protokolas) (p. 242–243)

Iš ižanginės dalies, be kitų Lenkijos primo titulų, sužinome, kaip jis nusako savo statusą Romoje: Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo

⁸ *Casimiriana I*, p. 22–23.

⁹ Henryk Damian Wojtyska, *op. cit.*, p. 205–206.

¹⁰ Čia ir kitur cituojant Laskio laišką nurodomi lotyniško teksto ir lietuviško vertimo puslapiai dabartinėje publikacijoje.

kunigaikščio pasiuntinys (*orator*) prie Šventojo Sosto ir Laterano susirinkime, reziduojantis Romos kurijoje.

Labai svarbus, kartu atskleidžiantis paskirtį, yra išplėtotas laiško adresatų išvardijimas. Iš šios *intitulatio* dalies sužinome, kad laiškas yra universalus, viešas, skirtas įvairaus rango (nuo pat kunigaikščių) valdžiai bei viršenybei – visų pirma dvasinei, bet taip pat pasaulietinei (*praelatis spiritualibus et saecularibus*), taip pat visokiausio pobūdžio bendruomenėms (ir vienuolynų, ir apskritai miestų), sakytume, net visuomenės žemesniems sluoksniams bent jau iki miestų savivaldos, miestiečių, kuriems skirtas įvardijimas *famosis*. Laiško teritorinė aprėptis – visos Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdos.

Pasveikinime (*salutatio*) įterpiama laiško turiniui tinkama šventųjų tema, linkint ne tik sveikatos, bet ir kviečiant šlovinti Dievą jo šventuosiuose.

Pirmoji dalis. Informacija apie Kazimiero kanonizacijos reikalą ir audienciją pas popiežių (p. 242–245)

Autoriui pereinant prie tolesnio dėstymo aiškiai atsiskleidžia vienas iš laiško tikslų – informacinis. Sutrumpintai kreipdamasis į platųjį laiško adresatą *Vestrae Dominationes* („jūsų ponybės / jūs, ponai“), Laskis sako, kad šventa pareiga jį skatina pranešti, kaip iškilo reikalas, kuriuo jis ėmė su užsidegimu rūpintis, ir išdėstyti jo eigą (*sollicitudinis nostrae [...] susceptae seriem et originem [...] referamus*).

Toliau nuosekliai ir dėstoma apie šį „reikalą“. Šita laiško dalis mums labai svarbi, nes leidžia rekonstruoti ir papildyti žinias apie karaliaus, jo pasiuntinio Miendzyleskio, paties Laskio veiksmus ir, bene svarbiausia, gana vaizdžiai atskleidžia (iš Laskio požiūrio taško), kaip vyko audiencija pas popiežių Leoną X, kaip buvo pateiktas pirmasis oficialus prašymas kanonizuoti karaliaus brolių prinčą Kazimierą.

Laskis rašo, kad jis gavo valdovo įgaliojimą per jo laišką (raštą), atgabentą Romon atvykusio Vilniaus kanauninko ir valdovo sekretoriaus Lauryno Miendzyleskio. Nusako, kad tas raštu išdėstytas pavedimas buvo skirtas jam, Laskiui: *per literas suas commisit nobis*. Tolesnis pagrindimas, kodėl uoliai reikia prašyti Kazimiero kanonizacijos (*quatenus [...] enixius peteremus*), turbūt iš dalies atspindi gauto valdovo laiško turinį

ir formuluotes: kanonizacijos prašyti skatina daugybė dažnai vykstančių stebuklų (*ex frequentia miraculorum*), kuriuos Dievas dėl palaimintojo princo Kazimiero, velionio karaliaus brolio, prieš tris dešimtmečius palaidoto „Vilniaus bažnyčioje“¹¹, nuopelnų teikiasi įvykdyti tikintiesiems. Stebuklai vyksta „Lietuvos kunigaikštystėje“¹² ir kitur, plačiai, jie yra akivaizdūs, gausūs.

Laskis mini, kad šiam karaliaus norui teikdamas pirmenybę jis veikė nedelsdamas, ir su tuo turime sutikti, nes audienciją išrūpino labai greitai: nurodoma audiencijos data rugsėjo 30 d., o Miendzyleskis su laiškais į Romą atvyko (anot 1515 m. sausio 16 d. Laskio laiške pateikiamos datos¹³) rugsėjo 24 d.¹⁴

Oratorius popiežiui ne tik žodžiu reikiamai pristatė Lenkijos ir Lietuvos valdovo prašymą, bet, prieš jį pateikdamas, glaustai pristatė kai kuriuos vykstančius stebuklus (*recensitis summatim quibusdam admirandis operibus*).

Sužinome taip pat, kad audiencijoje nedalyvavo Lenkijos (ir Lietuvos) protektorius kardinolas Achilas Grassi, todėl prašymą popiežiaus akivaizdoje parėmė jį pavadavęs kardinolas Petras Accolti.

Tik po šių žinių paminėti audiencijoje dalyvavę Lietuvos atstovai: „Vilniaus vyskupas Albertas, kurio bažnyčia dėl šio kapo yra išskirtinė ir garsėja to paties princo stebuklais“ ir „tos pačios bažnyčios prepozitas“, t. y. Miendzyleskis. Kurie taip pat buvo matomi audiencijos metu maldaujantys ir iš širdies pritariantys „mūsų prašymui“ (*visi sunt supplices animis assentire petitioni nostrae*). Taigi Laskis jiems skiria antraeilį ir

¹¹ Kažkodėl Laskis atkakliai nutyli įprastą tiems laikams apibūdinimą *cathedralis*, kuris aiškiai nurodytų, kad joje buvo vyskupo katedra. Bet galbūt tokioje pozicijoje tai buvo savaime suprantama.

¹² Čia vėl Laskis „pamiršta“ žodį „Didžiojoje“.

¹³ *Casimiriana I*, p. 162–163.

¹⁴ Iš Vilniaus į Romą išvyko dar 1514 m. balandžio mėnesį. Žr. Krzysztof Baczkowski, „Międzyleski Wawrzyniec“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław et al., 1976, t. 21, p. 46. Prieš dvi dienas iki popiežiaus audiencijos dėl Kazimiero kanonizacijos, rugsėjo 28 d., Miendzyleskis jau buvo pateikęs popiežiui savo parengtą memorialą apie Turkijos pajėgas, administraciją ir finansus (dėl popiežiaus planuojamo kryžiaus žygio). *Ibid.*

trečiaeilį vaidmenį. Nors prašymą dėl kanonizacijos puikiausiai būtų galėjęs perduoti ir Vilniaus vyskupas Albertas, kurio katedros koplyčioje buvo palaidotas Kazimieras, o Gniezno arkivyskupui tiko šį prašymą tik paremti¹⁵. Gal kažkokiu pavidalu toks Alberto Radvilos prašymas ir buvo pateiktas anksčiau, to nežinome. Tačiau valdovo įgaliojimai ir aukštas bažnytinis bei diplomatinis statusas lėmė, kad aptariamoms audiencijos metu kalbėjo būtent Laskis.

Toliau sužinome popiežiaus reakciją. Ji buvo stebėtinai palanki, popiežius pritarė, pažadėjo remti savo apaštalinio autoritetu. Svarbi Laskio užuomina – *acsi canonisatio ipsa iam pridem fuisset sollicitata* („tarsi jau anksčiau būtų buvę raginta imtis šios kanonizacijos“) mums yra kartu ir užuomina apie galimus ankstesnius žingsnius šiame reikale, kuriuos galėjo padaryti ir jau ilgai Romoje buvęs Vilniaus vyskupas.

Atskira fraze („Norėjome šiuos dalykus, kaip jie klostosi, Jums, ponai, visiems bendrai pranešti“) Laskis pabaigia laiško informacinę dalį apie veiksmus vykdant valdovo pavedimą – visų pirma apie audiencijos metu pateiktą Kazimiero kanonizacijos prašymą.

Antroji dalis. Kazimiero charakteristika; atvykstančio rinkti liudijimų apie Kazimierą Vilniaus prepozito Miendzyleskio rekomendavimas, prašymas suteikti jam informaciją ir dokumentus (p. 246–249)

a) Kazimiero charakteristika (p. 246–247, 249) Toliau laiške yra keletas bendresnių pasvarstymų apie Dievą, rodanti gailestingumą per šventuosius, taip pat per savo ištikimą tarną Kazimierą; mintys sustiprinamos įpintomis Šventojo Rašto citatomis ir leksika. Būtent čia Kazimieras laiško skaitytojams pristatomas kaip neseniai apkrikštytos lietuvių tautos globėjas ir gynėjas nuo priešų. Kaip jau minėta, visų pirma turbūt turima galvoje Maskvos valstybė (bet taip pat neužmirštinas tuo metu vykęs konfliktas su Vokiečių ordinu). Čia tą vietą pacituosime: „Ir štai lietuvių tautai, kurią nelabai seniai išlaisvino iš prietarų vergijos ir bedievybės ir atgimdančiu nuplovimu padarė įsūniais, taip pat parūpino patikimiausią Globėją, su kurio pagalba ir maldomis bus išvaduoti ir iš baisingų priešų, ir iš bet kokių kitų vargų.“ Ši laiško vieta, kaip ir kitos,

¹⁵ Plg. Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 56.

turi sąsauką su vėliau Ferrerio rašytu Kazimiero gyvenimo tekstu¹⁶.

Taip Kazimierui net Lenkijos arkivyskupo buvo pripažintas Lietuvos globėjo vaidmuo dar net neįvykus kanonizacijai. Tai padaryti (Kazimierą pristatyti kaip lietuvių tautos globėją) Laskį galėjo paskatinti ne kas kita, tik jau egzistavęs aiškus tokio pobūdžio Kazimiero kultas Lietuvoje, Vilniuje susiformavusi gerbimo tradicija.

Toliau laiške yra raginimas visiems adresatams pateikti patikimus liudijimus, reikalingus popiežiui ir kardinolų kolegijai. Motyvuojama tuo, kad Kazimieras „yra mūsų tėvynainis, herojus, valdovas ir mūsų gynėjas, štai šioje karalystėje gimęs ir išauklėtas ir iki pat gyvenimo pabaigos su mumis [gyvenęs]“. Pats Laskis ragindamas tvirtina, jog tokių liudijimų, įrodymų yra išlikę.

Kartu pateikiama viena pirmųjų Kazimiero gyvenimo charakteristikų: „buvo sakantis tik tiesą, tyriausios sąžinės, širdyje nešiojantis meilę Dievui, garbingas veikdamas ir uolus darydamas gerus darbus“; gyveno „būdamas pamaldus, išmintingas, nusižeminęs, drovus, blaivus, skaistus ir ramus“. Konkrečiausiai iš visų apibūdinimų nuskamba žinia apie jo skaistumą, išsaugotą net patiriant spaudimą jį prarasti mirtinos ligos akivaizdoje: „pats panoro verčiau save išsaugoti amžinajam gyvenimui nesusitepęs, negu pratęsti gyvenimą medikų įtikinėjimu praradęs viengungystės skaistumą.“ Šias jo dorybes patvirtina gausūs vis garsėjantys ženklai ir stebuklai.

Taigi ragindamas pateikti liudijimus Laskis nejučia pats tarsi pateikia tokio liudijimo pavyzdį, modelį, gaires.

b) Rekomendacija (p. 246, 248–249)

Tolesnė laiško dalis panašį į rekomendacinį tekstą (*commendamus [...]*), informuojantį apie atvykstančio pasiuntinio įgaliojimus (*velint ei*

¹⁶ Plg. *Vita beati Casimiri confessoris ex serenissimis Poloniae regibus, et magnis Lituaniae ducibus clarissimi a Reverendissimo patre d[omi]no Zacharia Ferrerio Vicentino pontifice Gardien[si] in Polonia et Lituania legato apostolico ex fide dignorum testimonio depositionibus scripta*. Datum Vilnae 1520, [Cracoviae, 1521], l. Aii v. (Tą patį žr. *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri = Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė, vertė, įvadą parašė Mintautas Čiurinskas, (ser. *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 4), Vilnius: Aidai, 2004, p. 50–51). Plačiau – šio straipsnio poskyryje „Laskio laiško ir Ferrerio *Vita beati Casimiri confessoris* (1520) paralelės“.

instructiones Sanctitatis Domini Nostri relatuero credere): Laskis siunčiaš atgal pas karalių jo pasiuntinį Miendzyleskį, kuriam dar karalius buvo paskyręs rūpintis kanonizacijos reikalu, o dabar ir pats popiežius žodžiu davė pavedimą rinkti rašytinę informacinę medžiagą, liudijimus, reikiamus pradėti pačiam procesui. Taip sustiprinamas atvykstančio pasiuntinio autoritetas. Prašoma juo pasitikėti, jam pateikti ir reikalui esant atiduoti turimus dokumentus, sau pasiliekanč kopijas.

Trečioji dalis: apie reikalą kanonizuoti dar keturis Lenkijos palaimintuosius (p. 248–251)

Iki tol daugmaž vientisame laiške daroma netikėta digresija. Tą perėjimą žyminti frazė aiškiai rodo, jog sumanymas kilo Laskiui, kad tai jo asmeninė iniciatyva, kurios dar nežino ir valdovas; „kol buvome tuo [t. y. Kazimiero kanonizacinio proceso inicijavimu] užsiėmę, mums atėjo į galvą kiti Dievo ir žmonių mylimi švento atminimo Lenkijos gyventojai.“ Toliau tie keturi šventumu pagarsėję lenkai išvardijami, trumpai apibūdinami, paminint vykstančius stebuklus, nurodomi svarbiausi žinių šaltiniai apie juos. Tai „Lenkijos Karalystės valdovė“ Kunigunda, daktaras (Jonas) Kentietis, kilmingas vienuolis dominikonas Hiacintas ir pranciškonas Simonas (iš Lipnicos).

Gana įmantriu ir ne visai įtikinančiu retoriniu minties vingiu jie yra susiejami su Kazimieru: „dabar, kuomet yra siūloma Aukščiausiam Pontifikui paskelbti palaimintojo Kazimiero kanonizacijos šventę, pritiko, kad atsižvelgdami į laikinąjį gyvenimą, kuriame pats karališkasis princas gyvendamas buvo lydimas gausios dvariškių palydos, taip pat ir vykstant kanonizacijai savo šventumo palydovais turėtų paskui savąjį princą sekančius savo tėvynainius“.

O kad šie šventi tėvynainiai tarsi vedami Kazimiero būtų kanonizuoti, Laskis ragina kreiptis į karalių, prašant tuo pasirūpinti. Jei karalius sutiks, Miendzyleskis surinktus liudijimus apie minėtus keturis asmenis galėsias popiežiui pateikti vienu ypu, kartu su Kazimiero dokumentais. Toks buvo Laskio planas – prie Miendzyleskio įpareigojimo rinkti informacinę medžiagą Kazimiero proceso pradžiai, savo iniciatyva prijungti tokį patį darbą dėl dar keturių kandidatų į šventuosius. Laskis žada pagalbą „šiam didžiam šventame darbe“.

Pabaiga (eschatokolas) (p. 250, 251)

Baigiama maldos žodžiais prašant, kad Viešpats suteiktų tai, kas išdėstyta laiške bei išlaikytų autorių ir adresatus sveikus. Laiškas duotas Romoje, datuotas spalio 20 d. Tad nuo audiencijos jau buvo praėję dvidešimt dienų. Bet nežinia, ar laiškas tada iš karto ir buvo išsiųstas. Miendzyleskis dar gerokai užtruko Romoje. Galbūt gabendamas ir šį laišką, iš Romos išvyko tik 1515 m. sausio 12 d.

KELIOS PASTABOS DĖL NETIESIOGINĖS LAIŠKO
INFORMACIJOS IR ISTORINIŲ APLINKYBIŲ

Jau minėta, jog Miendzyleskis, išvykęs iš Vilniaus dar 1514 m. balandžio mėnesį¹⁷, į Romą atvyko rugsėjo 24 d., o audiencijos data buvo rugsėjo 30 d.

Šios datos rodo, kad iš Vilniaus instrukcijos dėl Kazimiero kanonizacijos buvo teikiamos karo su Maskva kulminacijos fone. Tuo metu, kai Vilniuje karalienės sekretorius poetas Andriejus Kricijus savo eilėse minėjo prie Kazimiero kapo kabančius votus, meldė Kazimiero pagalbos tėvynei ir su priešais kariaujančiam broliui¹⁸, tuo metu, kai buvo prarastas Smolenskas, kai valdovas Žygimantas telkė kariuomenę žygiui, vėliau, rugsėjo 8 d., pasiekė pergalę prieš Maskvos kariuomenę prie Oršos.

Tad kanonizacijos siekti skatino ne tik vykstantys gausūs „asmeniniai“ stebuklai dėl įžadų, duodamų prie Kazimiero kapo, bet ir dangiškojo gynėjo poreikis kariaujančioje ir, deja, nelabai sėkmingai, Lietuvos valstybėje. Tiesiogiai apie tai Laskio pateikiamoje informacijoje nekalbama: tikros žinios apie pergalę Romos dar galėjo būti nepasiekusios, nes pačiam Laskiui laišką apie pergalę ir tolesnius veiksmus valdovas iš Vilniaus datavo rugsėjo 25 d.¹⁹ Apytikriai tada, o gal ir visi kartu, matyt,

¹⁷ Krzysztof Baczkowski, *op.cit.*, p. 46.

¹⁸ *Casimiriana I*, p. 156–161.

¹⁹ *Acta Tomiciana: Tomus tercius epistolarum, legationum, responsorum, actionum, et rerum gestarum Serenissimi principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, per Stanislaum Gorski, Po[sna]niae, 1853, t. 3 (toliau – *Acta Tomiciana*, t. 3).

iškeliavo ir kiti laišškai apie pergalę: skirtasis popiežiui (rašytas anksčiau, dar iš stovyklos prie Borisovo, rugsėjo 18 d.) ir laišškai kardinolams (Vilniuje datuoti rugsėjo 27, 28 d.). Deja, jie į Romą, anot Laskio, atgabenti apmaudžiai pavėluotai, tik 1515 m. sausio 1 d.²⁰, kai naujiena jau seniai Romoje buvo pasklidusi per anksčiau atėjusius kitus laiškus ir net senstelėjusi.

Šiame kontekste daug konkrečiau ir suprantamiau suskamba šie Laskio laiško žodžiai apie būsimą šventąjį: *cuius ope precibusque et ab hostium immanitate et a quibusvis necessitatibus liberentur* („jo pagalba ir maldomis [lietuviai – anksčiau minėta *gens Lithuanorum*] bus išvaduoti ir iš baisingų priešų, ir iš bet kokių kitų vargų“) (p. 246, 247). Tokiame kontekste kitaip, konkrečiau, suskamba ir pergalės palinkėjimas (*ac contra omnes hostes victoriam [...]*) laiško pabaigoje, greta sveikatos valdovui, taikos ir valdų klestėjimo linkėjimų (p. 250, 251).

Faktinė aplinkybė, kad idėja siųsti prašymą dėl Kazimiero kanonizacijos subrendo tais karo su Maskva metais, leidžia suprasti ir kitas užuominas į neabejotinai turėjusią sklaidyti dangiškos tuometinio valdovo brolio Kazimiero pagalbos viltį ir po pergalės jaučiamą dėkingumą. Wojtyśka taikliai yra pastebėjęs, kad šiame kontekste labai iškalbinga popiežiaus pasiuntinio Jokūbo Pizono laiško mintis, kad „išties reikia pripažinti, jog tai įvyko [pergalė buvo pasiekta] ne be šventųjų globos“ ir pastebėjimas, kad nuo maldų už būsimą pergalę, o po jos – nuo padėkų Dievui skambėjo visos bažnyčios²¹. Visa tai vyko Vilniuje, iš kurėjo ir kanonizacijos prašymai, ir buvo rašomi įspūdžiai apie vykstantį karą, pergalę.

Jei žinių apie rugsėjo 8 d. pergalę prie Oršos Laskis dar neturėjo rugsėjo 30 d. audiencijos metu, tai vėliau, 1514 m. pabaigoje bei

²⁰ *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 325, Nr. CDXLII.

²¹ *Ut certe fateri necesse sit, haec sine diuum numine non euenisse. Cum alioqui Rex ipse re quidem uera Christianissimus sit semperque fuerit. Assiduus enim pro uictoria supplicationibus, ea deinde parta, gratiarum actionibus templa omnia sonabant. Žr.: „Epistola Pisonis ad Ioannem Coritium, de conflictu Polonorum et Lituanorum cum Moscovitis“, in: *Iani Damiani Senensis ad Leonem X. Pont. Max. de expeditione in Turcas Elegeia cum argutissimis doctissimorum virorum epigramatibus, op. cit.*, I. Cii; idem in: *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 205.*

1515 m. pradžioje, Kazimiero kanonizacijos reikalais jau tikrai buvo rūpinamasi gautos džiaugsmingos žinios fone.

Ir išlikę šaltiniai (1515 m. sausio 15 d. Plankos laiškas²² bei kitą dieną rašytas Laskio laiškas²³) rodo, jog Kazimiero kanonizacijos reikalas ir pergalė prieš maskvėnus prie Oršos bei kiti politiniai reikalai Romoje skambėjo vienu metu. Laskio rūpesčiu popiežiaus paskirtą šventinę dieną, sausio 25-ąją, Romoje vyko iškilmingos padėkės už pergalę pamaldos, šlovinamąją kalbą pasakęs humanistas Kamilas Porkarijus (lot. Camillus Porcarius (Portius, Porcius), it. Camillo Porcari (Porzi))²⁴ Deja, nežinome kalbos turinio ir to, ar kalbėtojas rado progą kaip nors paminėti valdovo Žygimanto brolių Kazimierą, kaip tai padarė Vienoje vėliau

²² *Casimiriana I*, p. 162–163. *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 322–323, Nr. CDXXXIX.

²³ *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 325.

²⁴ Laskis apie paskirtąją šventę rašo sausio 16 d. laiške: *Qui [i.e. Pontifex Maximus] tamen letissimus propterea cum reverendissimis cardinalibus extitit decrevitque, ut solemniter ad S. Petrum in festo conversionis S. Pauli missa cantaretur pro actione gratiarum ad Deum, oratioque publice haberetur de laudibus M(aiesta)tis v(est)re ipsiusque majorum, ac gentis polone et lithuane dominiorumque suorum. Post eam vero diem sua Sanctitas est responsura literis M(aiesta)tis v(est)re. Mihi quidem nihil gratius nihil jucundius aut optabilius per totum hoc Rome spatium contigit aut contingere potuit, quam quod tam celebrem victoriam, gloriam tam claram provinciarumque suarum Libertatem atque augmentum maxima cum laude acquisiverit.* („Jis [t. y. popiežius] dėl to su didžiai gerbiamais kardinolais rodė didelį džiaugsmą ir nutarė, kad iškilmingai [bazilikoje] prie šv. Petro [kapo] per Šv. Pauliaus Atsivertimo šventę būtų giedamos Mišios dėkojant Dievui ir viešai būtų pasakyta **kalba, šlovinanti jūsų didenybę bei jūsų protėvių ir lenkų bei lietuvių tautas, ir jūsų valdas**. O po tos dienos Jo Šventenybė ketino atsakyti į jūsų laišką. Išties nieko man mielesnio ir nieko malonesnio ar labiau geidautino per visą šį laiką, praleistą Romoje, nebuvo atsitikę ir negalėjo nutikti, negu tai, jog su didžiausiu gyriumi buvo priimta tokia žymi pergalė, tokia garsi šlovė ir jūsų valdomų kraštų laisvė ir klestėjimas.“) *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 325, Nr. CDXLII.

Šventės metu kalbėjusį oratorių įvardija istorikas Liudvikas Jodokas Decijus: *habitaque sunt in templis laudes et belli series longa luculentaque oratione a Camillo Porcario, homine litteris claro, celebrata fuit* („šventovėse įvyko viešos pamaldos, o karo eiga buvo išgarsinta ilgoje ir puikioje Kamilo Porkarijaus, pagarsėjusio mokytumu žmogaus, pasakytoje kalboje“). [Iodocus Ludovicus Decius, Jost Ludwig Dietz], *De Sigismundi regis temporibus liber*, in: *Contenta. De vetustatibus Polonorum liber I. De Jagellonum familia liber II. De Sigismundi regis temporibus liber III*, Craccouiae: opera atque industria Hieronymi Vietoris Chalcographi, 1521, p. XCIII.

tais pačiais metais kalbą imperatoriaus akivaizdoje sakydamas Joakimas Vadianas²⁵. Būta ir fejerverkų. 1515 m. buvo išleistas proginės poezijos, skirtos šiai pergalei pašlovinti, rinkinys²⁶ (ten taip pat Kricijaus eilėse ne kartą yra paminėtas Kazimieras). Minėtos Romos šventės atgarsiai atspindi poeto Pranciškaus Androniko Trankvilo (Franciscus Andronicus Tranquillus, Fran Andreis Trankvil) parašytame ir rinkinį *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum* užbaigiančiame eilėraštyje „Odė triumfui, kurį surengė didžiai gerbiamas ir įžymusis ponas Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis nenugalimojo Lenkijos karaliaus Žygimanto pergalės prieš maskvėnus proga“²⁷.

Turėtina omenyje, kad čia skelbiamą laišką Laskis rašė ne iš karto po rugsėjo 30 d. audiencijos, bet po kurio laiko – spalio 20 d. Nuo rugsėjo 8 d. pasiektos pergalės jau buvo praėjęs daugiau nei mėnuo. Tad rašymo momentu pirmosios oficialios ar neoficialios žinios jau turėjo būti pasiekusios Romą ir Laskį. Todėl laiške, rašytame dėl Kazimiero kanonizacijos reikalų, esančios užuominos apie išlaisvinimą iš baisių priešų, pergalę prieš visus priešus gali būti tiesioginė ar netiesioginė aliuzija į vykstantį karą su Maskva, kartu Kazimiero dangiškos paramos viltį ir neseniai jau pasiektą pergalę. Žinia apie rugsėjo 8 d. pergalę prie Oršos sukėlė nemaža entuziazmo visose Žygimanto valdose ir draugiškų valdovų dvaruose. Atidžiai žvelgiant į vieną kitą frazę, bendrą nerimo, o kartu pakylėtumo bei iškilmingo entuziazmo nuotaiką galima pajauti ir Laskio laiške.

²⁵ *Oratio coram invictissimo Sigismundo Rege Poloniae etc. in conuentu Caesaris et trium regum, nomine Universitatis, Viennae Austriae per Ioachimium Vadianum Poetam Laureatum habita, cum carmine in laudem eiusdem Regis annexo, in quo quaedam de isto conuentu continentur*, Vienna, Hieronymus Wietor, 1515, l. [Aiiiiir]. Taip pat žr. *Casimiriana I*, p. 164–165.

²⁶ *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum per Serenis[simum] ac Inuictis[simum] D[ominum] Sigismundum Regem Polonie magnum Ducem Lituaniae: Russiae: Prussie: Sarmatieque Europee Dominum et heredem apud aras Alexandri magni peracta*, [Romae, 1515]

²⁷ [Franciscus Andronicus,] „Ode. F[rancisci] Andronici in Triumpho. R[euerendissimi] atque amplis[simi] D[omi]ni Ioannis de Lasko Archie[piscopi] Gneznen[sis] De uictoria Inuic[tissimi] Sig[ismundi] Poloniae Regis contra moscos habito“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, l. E v–Eii v.

Be to, šios paralelės su karo įvykiais paaiškina vėlesnę visuomenės reakciją į 1519 m. (ir, galimai, 1518 m.) pergales prieš tą patį daug gausesnį priešą toliau vykusiame kare. 1518 m. pergalingai mūšis susiklostė prie Polocko, 1519 m. mūšio, kuriame melsta Kazimiero dangiškos pagalbos ir žadėta uoliau rūpintis kanonizacijos reikalais, vieta Ferrerio tiksliau nenurodyta²⁸.

Iš Laskio laiško taip pat sužinome, jog popiežiui pasakytoje kalboje jis ne tik pristatė Lenkijos ir Lietuvos valdovo prašymą, bet glaustai papasakojo apie kai kuriuos vykstančius stebuklus (*recensitis summam quibusdam admirandis operibus*, p. 244, 245). Vargu, ar buvo kita galimybė jam apie juos nuodugniau sužinoti, negu Miendzyleskio iš Vilniaus atvežtos žinios, perduotos žodžiu arba, veikiausiai, taip pat raštu. Pastaruoju atveju galėtume kalbėti apie pirmąjį Kazimiero užtariamu vykstančių stebuklų sąrašą. Tiesiai toks raštas nėra minimas. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į konsistorijos advokato Pauliaus Plankos laišką valdovui, rašytą pasibaigus Miendzyleskio misijai 1515 m. sausio 15 d. Paminėjęs stebuklus, kurie ir skatina vykdyti kanonizaciją, jis sako, kad kai kuriuos iš jų matė: *quorum aliqua vidi*. Ką gali reikšti šie žodžiai, į kuriuos, atrodo, iki šiol niekas neatkreipė dėmesio? Teoriškai galėtume manyti, kad gal ir Romoje Planka savo akimis patyrė (*vidi*) stebuklingų ženklų, įvykusių Kazimiero užtarimu. Tačiau greičiausiai tai patvirtina, kad jis matė jau aprašytus kai kuriuos stebuklus. Turbūt ir tuos, kuriuos glaustai per audienciją popiežiui paminėjo Laskis. Aprašyti ir liudininkų patvirtinti stebuklai (*miracula*) buvo svarbi dokumentacijos, reikalingos kanonizacijai, bei apskritai hagiografinės raštijos dalis. Vėliau jie sudarydavo dalį šventojo gyvenimo aprašymo (*vita*) arba prie tokio aprašymo buvo pridedami. Vienokio ar kitokio jų raštiško pristatymo reikėjo, kad

²⁸ *Vita beati Casimiri confessoris*, I. [Avi v – Avii v]. Žr. *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 66–71. Anot plačiau tų metų karinius įvykius aprašiusio istoriko Bernardo Vapovskio, gausūs maskvėnų daliniai buvo giliai įsiveržę į Lietuvą, jau vos už 12 mylių nuo Vilniaus, ir traukėsi su grobiu, kai surinkę kariuomenę lietuviai juos pasivijo ir sėkmingai susirėmę daug išžudė bei atėmė didelę dalį grobio. Tai sužinojęs karalius Žygimantas, kuris į Krokuvą grįžo rugsėjo 6 d., ir jo jaunoji žmona Barbora labai džiaugėsi ir įsakė visose Krokuvos bažnyčiose laikyti padėkos pamaldas. Plg. Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 76–77.

būtų pagrindas pradėti informacinį procesą ištirti jų tikrumui ir būsimo šventojo gyvenimui. Tad Laskio laiškas pateikia užuominą apie pirmojo stebuklų sąrašo ar aprašymo egzistavimą.

Dominuojanti Laskio, kaip aukščiausio rango Lenkijos ir Lietuvos valdovo pasiuntinio, padėtis Romoje lėmė ir informacijos pobūdį, pateikimą. Į ją reikia žiūrėti kritiškai, atsižvelgiant į Laskio asmenį ir poziciją. Jau matėme, kad audiencijos aprašyme Lietuvos atstovus, vyskupą Albertą ir prepozitą Miendzyleskį, jis pristato tik kaip pritariančius statistus. Panašiai savo vaidmenį savo vardu rašydamas jis sureikšmina ir kitais atvejais. Jau Rabikauskas yra pastebėjęs²⁹, kad šis aktas, išlikęs ne Romoje, o gana atsitiktinai Šv. Klaros seserų vienuolyno archyve Krokuvoje tarp šventosios Kunigundos kanonizacijos proceso dokumentų³⁰, *ipso facto*, tai yra vien tuo, kad išliko, iškelia Jono Laskio vaidmenį Kazimiero kanonizacijos istorijoje. O juk galėjo ir turėjo būti tuomet Romoje buvusio Vilniaus vyskupo Alberto Radvilos, kurio vyskupijai visų pirma priklausė rūpintis čia palaidotu šventuoju, dar ankstesni tokie prašymai, kurie neišliko. Apie juos, kaip jau aptarėme, netiesiogiai galėtų liudyti Laskio apibūdinta popiežiaus palanki reakcija „tarsi kanonizacija jau anksčiau būtų buvę rūpintasi“. Vilniaus vyskupas, dalyvaudamas visuotiniame Laterano susirinkime (į jį išvyko dar 1512 m. vasarą), ilgą laiką būdamas Romoje, turėjo galimybių pažinti įtakingus kardinolus, visų pirma Lenkijos ir Lietuvos protektorių Achilą Grassi, svarbius kurijos asmenis, kurie galėjo apie tai informuoti neseniai (1513 m. kovo mėnesį) išrinktą popiežių Leoną X. Dalį laiko, turbūt daugiau nei metus, Romoje Vilniaus vyskupas buvo kartu su Gniezno arkivyskupu Laskiu (į Romą atvykusiui vėliau, 1513 m. birželio 5 d.³¹), kuris aktyviai prisidėjo prie kanonizacijos siekio. Reikia nepamiršti, kad dar 1501 m. Romoje besilankant Lietuvos valdovo Aleksandro pasiuntiniui Erazmui Vitelijui (Ciolekui) kaip atskira knygelė ten buvo išspausdinta jo popiežiui pasakyta kalba, kurioje supažindinama su Lietuva

²⁹ Paulius Rabikauskas, *op.cit.*, p. 55.

³⁰ Bet kartu dėsningai – dėl jame paminėto ankstyvo sumanymo šią šventąją kanonizuoti.

³¹ Paulius Rabikauskas, *op.cit.*, p. 55.

ir užsimenama apie Kazimiero kanonizacijos reikalą bei vykstančius stebuklus³². Tuo taip pat galėjo būti pasinaudota.

Nors šaltinių išlikę pernelyg mažai, Rabikausko manymu, 1514 m. Romos kurijai raštu buvo įteikti trys prašymai: Vilniaus vyskupo, Gniezno arkivyskupo ir paties karaliaus³³.

Teisingai perskaitytas įvykių ir kitų šaltinių visumoje interpretuojamas Laskio laiškas bei jame aprašomi įvykiai mums rodo, kad svarbiausia buvo ne tiek Gniezno arkivyskupas, ne tiek jo pasisakymas popiežiaus audiencijoje, bet tai, ką jis pristatė. Prašymą teikė valdovas – Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas, išreikšdamas ne tik savo, bet ir Lietuvos kilmingųjų, dvasininkų, visos visuomenės norą (Lietuvos „žmonės“, „tėvynainiai“ pabrėžtinai minimi išlikusiuose valdovo prašymuose). Tik tokiu, aukščiausiu lygiu teikiamas prašymas turėjo perspektyvą sulaukti palankių sprendimų kiek galima greičiau. Laskis šiuo atveju buvo tik valdovo valią Šventajam Tėvui perduoti įgaliotas asmuo.

LASKIO LAIŠKO IR FERRERIO *VITA BEATI*
CASIMIRI CONFESSORIS (1520) PARALELĖS

Žinomas dalykas, kad išsamiausias ir svarbiausias šaltinis apie šv. Kazimiero gyvenimą iš XV a., iš jo gyvenimo laiko, yra jo mokytojo Jono Dlugošo *Kronika*. O iš XVI a. šaltinių daugiausiai žinių apie šventojo princo gyvenimą suteikia Vilniuje 1520 m. Ferrerio parašytoji hagiografinė biografija (*Vita beati Casimiri confessoris*). Publikuojamas Laskio laiškas yra vienas iš nedaugelio šiek tiek plačiau apie Kazimierą kalban-

³² *Erasmii Vitellii c. praepositi Vilnensis illustrissimi domini Alexandri magni ducis Litthuaniae secretarii, et oratoris ad Alexandrum Sextum pontificem maximum in prestita obedientia Rome habita oratio*, [Romae: per Johannem Besicken, 1501]. Vertimą į lietuvių k. „Erazmo Vitelijaus, Vilniaus prepozito, šviesiausiojo valdovo pono Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro sekretoriaus ir pasiuntinio pas Šventąjį Tėvą Aleksandrą VI, pasiūsto pareikšti paklusnumo, kalba, sakyta Romoje 1501 Viešpaties metais, ketvirtadienį, paskutinę kovo mėnesio dieną“ žr. el. publikacijoje: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LD00/Erazmo_Vitelijaus_kalba.LD3600.pdf. Taip pat žr. *Casimiriana I*, p. 150–151.

³³ Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 56.

čių šaltinių laikotarpiu nuo jo mirties 1484 m. iki Ferrerio misijos. Kyla klausimas, ar šešeriais metais anksčiau parašytas Laskio raštas kokių nors būdu galėjo turėti įtakos vėlesniam Ferrerio tekstui?

Iš karto reikia pasakyti, kad galimybė, jog Laskio laiškas – vienas iš Ferrerio *Vita beati Casimiri confessoris* šaltinių ar bent buvo jo turėtas ir skaitytas, egzistuoja, ji yra logiška, bet vargiai įrodoma dėl istorinių duomenų trūkumo. Kita vertus, būtent dėl to, kad nei 1517–1518 m., nei Ferrerio vykdyto 1520 metais procesų medžiaga nepasiekė mūsų laikų, manome, kad verta itin atidžiai įsiskaityti ir tirti turimus tekstus. Nepaisant akivaizdžių esminių skirtumų, naudinga pastebėti ir aptarti šių dviejų, iš pirmo žvilgsnio nesusijusių, skirtingų žanrų ir skirtingomis progomis bei tikslais rašytų tekstų, tam tikrus panašumus.

Tie panašumai pastebimi pateiktų biografinių žinių apie Kazimierą lygmenyje, tačiau jų esama ir bendroje kompozicijoje, ir tekstiniam lygmenyje, autorių kuriamo naratyvo pobūdyje. Čia apsvarstyti bent du aspektai: 1) konkrečios informacijos apie Kazimiero gyvenimą, asmenį pateikimas; 2) rašiniams bendra laiško-dokumento forma.

Kalbant apie tai, kaip tekstuose priartėjama ir pereinama prie paties Kazimiero pristatymo, matyti bendra logika. Laskio laiške randame tokių (arengos tipo) bendresnių pasvarstymų apie Dievą, rodantį gailėstingumą per šventuosius (turint omenyje, kad šitai vyksta ir per Kazimierą, per vykstančius nuostabius ženklus / stebuklus): Visagalis Dievas „nuo amžių Savo visagalybės šlovę yra rodęs savo šventuosiuose“ „parodo begalinį savo gailėstingumą mūsų tėvynėje“ (p. 246, 247). Toliau laiško mintis krypsta ta linkme, kad Kazimieras yra ypatingas ženklas lietuvių tautai, jis pristatomas kaip neseniai pakrikštytos lietuvių tautos globėjas ir gynėjas nuo priešų. Tad atsiranda istorinė perspektyva, paminint sąlyginai neseno krikšto istoriją, o Kazimieras tuomet iškyla kaip tautos krikšto vaisius, kartu naujakrikštų išūnystės paliudijimas: „Ir štai lietuvių tautai, kurią nelabai seniai išlaisvino iš prietarų vergijos ir bedievybės ir atgimdančiu nuplovimu³⁴ padarė išūniais³⁵, taip pat parūpino patikimiausią Globėją“ (p. 246, 247).

³⁴ Plg. Tit 3, 5.

³⁵ Plg. Rom 8 passim.

Ferreris veiklą pradeda kalbėdamas apie Dievo išmintį, atskleidžiančią Bažnyčios istorijoje: visais amžiais parūpindamas iškilių tikėjimo vyrų Dievas jų parūpino ir „Lietuvai, ar veikiau Litalijai“, kuri Kristaus tikėjimą gavo iš apsikrikštijusių Vladislovo Jogailos ir Aleksandro Vytauto bei kitų valdovų. O Kazimieras pirmą kartą, panašiai kaip Laskio tekste, paminimas kaip „visagali[o] gailestingumo Tėv[o] ir visokios paguodos Diev[o]“ malonių ženklas neseniai apkrikštytai Lietuvai „idant šis naujai įdiegtas tikrasis tikėjimas kuo stipriau klestėtų ir augtų“³⁶.

Tad galima konstatuoti, kad bendrumas, nors ne glaudus, įžvelgtinas šiame dėstomų Laskio ir Ferrerio minčių punktyre: istorinė praeitis, nesenas krikštas, Kazimieras, kaip jo vaisius, taip pat kaip ypatingo Dievo gailestingumo ženklas lietuvių tautai.

Ragindamas per Miendzyleskį popiežiui ir kardinolų kolegijai teikti liudijimus apie Kazimiero „didžiai dorybingą gyvenimą“, Laskis pats, kaip minėjome, pateikia Kazimiero dorybių ir gyvenimo charakteristiką: „buvo sakantis tik tiesą, tyriausios sąžinės, širdyje nešiojantis meilę Dievui, garbingas veikdamas ir uolus darydamas gerus darbus. Kaip dera Bažnyčiai džiūgauti dėl jo nuopelnų, nes jis, pamaldus, išmintingas, nusižeminęs, drovus, blaivus, skaistus ir ramus, kol dar neužgesusi gyvybė gaivino jo kūno narius, pats panoro verčiau juos išsaugoti amžinajam gyvenimui nesusitėpęs, negu pratęsti gyvenimą medikų įtikinėjimu praradęs viengungystės skaistumą!“ (p. 246–247, 249). Dar paliudyti jo nepaprasti gabumai (*probatissimae dotes*).

Sunku būtų įrodyti kokį nors šios ištraukos tiesioginį ryšį su daug platesniu dorybių atskleidimu Ferrerio veikale. Vis dėlto glaustas Laskio išvardijimas iš esmės taip atitinka Ferrerio apibūdintas dorybes, kad gali atrodyti, jog čia skaitome jų santrauką. Ferreris jas pristato maždaug tokia tvarka: nesigviešė turtų ir garbės, pasižymėjo išmintimi ir gabumais, tramdydamas kūną išliko skaistus ir dorybingas, buvo neįtikėtinai pamaldus Išganytojui ir Dievo Gimdytojai, santūrus valgydamas, gerdamas ir šnekėdamas, pasižymėjo meile artimui, nuskriaustajam, artimo meilės darbais, meile Dievui degte degė. Į pabaigą „daug ką praleisdamas

³⁶ *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 51.

apie pastovumą ir dvasios tvirtybę“ kaip geriausią pavyzdį, įrodantį jo dorybes, Ferreris dar kartą akcentuoja jo skaistumą iki mirties, mini ir nepriimtinus gydytojų patarimus, kuriuos palaikė ir tėvai, bei daugelis artimųjų³⁷. Matome, kad *mutatis mutandis* ir minimaliai pakoregavus eiliškumą Ferreris perteikia (ir išplėtoja) stebėtinai panašų Kazimiero dorybių ir savybių kanoną. Kitaip sakant, tų dorybių branduolys jau yra Laskio formuluotėje – ne tokioje jau ir lakoniškoje, nes vardijama ganėtinai išsamiai. Tai veda prie išvados, jog Ferreris praėjus 6 metams jau tikrai turėjęs remtis ne tik padrikais liudijimais ir vien žodine, bet ir tam tikra rašytine tradicija, t. y. anksčiau šiuo reikalu surašytais raštais. Tarp jų galėjęs būti ir Laskio laiškas.

Kazimiero *Gyvenimo* pabaigoje, kaip žinome, Ferreris plačiau papasakoja apie vienintelį stebuklą – vos prieš metus, 1519-aisiais metais, suteiktą stebuklingą pagalbą prieš Lietuvą puolusią didelę Maskvos kariuomenę, tarsi patvirtindamas, kad Laskis ne veltui reiškė viltį, jog su šventojo „pagalba ir maldomis [lietuviai] bus išvaduoti ir iš baisingų priešų“. Taip pat norisi pastebėti, kad Laskis mielai vadina Kazimierą lietuvių globėju, patronu (p. 246, 247). O Ferreris vengia taip tiesiai vadinti dar nekanonizuotą palaimintąjį princą. Tačiau tokį įvardijimą jis įdeda į lietuvių karių maldą, kuria jie prašė pagalbos tėvynei, į kreipinį pačioje jos pradžioje: „Dangiškasis Kazimierai, kurį tikime esant mūsų tautos gynėju ir šios tėvynės ypatinguoju globėju pas visagalią Dievą [...]“³⁸.

Abu aptariamus šaltinius, kuriuose kalbama apie šventą asmenį, rašė aukšti Bažnyčios hierarchai, tad nenuostabu, jog jų mintys sustiprinamos įpintomis Šventojo Rašto citatomis ir leksika. Apskritai, tai taip pat labai aiškiai matomas bendras dviejų tekstų bruožas. Bet iš karto galime pasakyti, kad Laskio laiško citatos iš Šventojo Rašto³⁹ nesutampa su Ferrerio pasirinktomis citatomis (kurios, beje, nurodomos spaudinio paraštėje).

³⁷ Žr. *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 52–63.

³⁸ *Ibid.* p. 68–69.

³⁹ Rengiant publikaciją pavyko nustatyti mažiausiai 8 trumpas ar ilgesnes lotyniškas frazes iš šv. Pauliaus laiško romiečiams (3), Titui (1), Jokūbui (1), I laiško korintiečiams (1), Psalmyno (2).

Dar krenta į akis, kad šiedu amžininkai Renesanso laikų ganytojai aptariamuose savo raštuose ne itin laikėsi teminės dalykinės vienovės, rasdami progą vienaip ar kitaip parodyti savo asmeninį požiūrį, net polinkius ir pomėgius ar iškeldami savas iniciatyvas ir tokiuose ekskursuose nutoldami nuo pagrindinės temos. Ferreris peržengdamas teminio vieningumo principą būsimą šventojo gyvenimo aprašyme gerokai lenkia Laskį: tarsi pasijutęs žymiu keliautoju ir tolimo šiaurės krašto tyrinėtoju pateikia ir savo kelionės iš Torunės į Vilnių išpūdžius, ir sužinotų istorinių faktų apie Lietuvą pluoštelį, ir savą lietuvių kilmės iš romėnų teoriją, ir ataskaitos už nuveiktą darbą elementų⁴⁰. Antai baigęs aprašyti Kazimiero gyvenimą ir dorybes, taip pat iškėlęs vieną pasirinktąjį karinį stebuklą, Ferreris tarsi galėtų juo ir užbaigti šventojo gyvenimą, kaip buvo įprasta šio žanro kūriniuose, tačiau jis prijungia dar nemažą teksto dalį – gana smulkią ataskaitą apie visą savo misiją į Lietuvą (net 5 puslapiai!⁴¹), kurioje išvardijami misijos metu Vilniuje atlikti darbai ir parašyti kiti šv. Kazimierui skirti tekstai⁴². Tačiau ir Laskio laiškas, kaip matėme, pagal skirtingą jame dėstomą medžiagą nesunkiai dalinasi į kelias dalis. Ataskaita ir informacija apie atliktus Romoje veiksmus jis yra pradedamas. O labiausiai iš konteksto išsiskiria Laskio asmeninis sumanymas pasinaudojant Kazimiero atveju praskinti kelią kitų Lenkijos šventųjų kanonizacijos byloms. Abiejuose tekstuose ryškiai atsispindi autorių „aš“. Tai rodo, jog abu buvo savo epochos, Renesanso, asmenybės. Ne kuklūs ir nuolankūs, bet aukštą rangą ir gebėjimus eksponuojantys, veiklūs, su malonumu ir pasididžiavimu savo veiklos rezultatus, o kartu įtaką ir sumanymus pristatantys hierarchai bei diplomatai.

Belieka atkreipti dėmesį į minėtus šių raštų formalius panašumus. Jau aptarėme Laskio laiško kaip pagal įprastas taisykles parašyto tam tikro laiško-dokumento dalis. Gal gali stebinti, bet, atidžiau pažvelgus, ir Ferrerio *Vita* tekstas taip pat surašytas kaip tam tikras dokumentas,

⁴⁰ Plačiau: Mintautas Čiurinskas, „Įvadas“, in: *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 14–15, 24–26.

⁴¹ Originale I. Avii v – Bii v. Žr. *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 70–83.

⁴² *Ibid.*, p. 84–87.

aktas, skirtas ne tik legatą siuntusiam popiežiui, bet ir viešumai. Atidžiau pažvelgti tenka todėl, jog ši faktą užstoja kitos knygos dalys, mat aptariamas Kazimiero gyvenimo aprašymas yra tik kompleksinio spaudinio dalis. Žvelgiant į knygos pavadinimą, kurio pradžia skamba *Vita beati Casimiri confessoris ex serenissimis Poloniae regibus, et magnis Lituaniae ducibus clarissimi*, taip pat ši pavadinimą – *Vita beati Casimiri confessoris* – matant įrašytą pirmajame *Gyvenimo* teksto puslapyje (l. Aii r), sunku įtarti, kad formaliai toliau skaitysime dokumentą, tarsi išimtą iš kitos kanonizacinio proceso medžiagos. Ferreris *Gyvenimą* greičiausiai traktavo kaip vieną iš savo misijos metu parengtų tekstų, kurie turėjo visų pirma pasižymėti patikimumu. Tad ir ilgokos knygos antraštės pabaigoje nurodė pagrindinį šaltinį: *Vita [...] ex fide dignorum testimonio scripta* – „Gyvenimas [...] parašytas pagal patikimų liudininkų parodymus“. Dokumento, parengto kanonizacijos bylos svarstymui Romos Kurijoje, ženklus matome nuo pat *Gyvenimo* teksto pradžios⁴³. Būtent toks teksto kaip dokumento, sudarančio kartu ir ataskaitą už misiją, traktavimas turbūt paaiškina, kodėl Ferreris leido sau į *Vita* įtraukti ir nebūdingus, hagiografiniam gyvenimo aprašymui nereikalingus, su tos misijos vykdymu susijusius ekskursus (savo kelionės aprašymą ir kt.).

Abu tekstai pabaigiami laiškamis ir aktams įprasta datacija.

Kalbant apie Ferrerio tekstą dar kartą minėtina, kad visiškai nežinome, ką jis rašydamas turėjo po ranka, kokie galimi jo šaltiniai, be paties paminėtų liudininkų parodymų, ką jis vežėsi su savimi vykdamas iš Torunės į Vilnių. Aptartos paralelės atitinka ir šiaip labai logišką mintį, kad siunčiamas į misiją Ferreris turėjo susipažinti su visa prieinama medžiaga, parengta iki tol. Neatmestina ir prielaida, jog su savimi popiežiaus legatas gabenosi ankstesnę parengiamąją proceso medžiagą (ar bent svarbiausios medžiagos nuorašus). Ankstesnioji medžiaga buvo nepakankama kanonizacijos bylai užbaigti, vis dėlto turėjo atrodyti naudinga, teikė daug pirminės informacijos, gilinantis į jam neabejotinai naują Kazimiero atvejį. Międzyzyleskio 1515 m. atsivežtas Laskio laiškas Ferrerio dispozicijon galėjo patekti dar jam būnant Lenkijoje ar

⁴³ Plačiau apie tai: Mintautas Čiurinskas, „Įvadas“, in: *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri*, p. 13–14, taip pat žr. *ibid.* p. 48–53.

Karališkojoje Prūsijoje, galėjo būti pateiktas ir jau Vilniuje. 1518 m. Laskio surinktą ir parengtą proceso medžiagą arba jos nuorašus jis galėjo rasti Vilniaus katedroje, kapitulos archyve. Žodžiu, didelė tikimybė, jog tarp vieno ar kitų dokumentų mums rūpimas Laskio laiškas galėjo būti, ir jį Ferreris skaitė. Vis dėlto tai lieka tikėtina prielaida, nes vienareikšmiškai įtikinamų sąsajų su šiuo laišku įrodymų nėra.

LASKIO LAIŠKAS IR TOLESNĖ ŠV. KAZIMIERO KANONIZACIJOS ISTORIJA

Būdamas pirmasis išlikęs rašytinis liudijimas *in extenso* Kazimiero kanonizacijos istorijoje, Laskio laiškas perteikia nemažą žinių apie šio reikalo aplinkybes – juk vienas pagrindinių laiško tikslų ir buvo pranešti apie tai, kas vyko, ko imtasi ir ko pasiekta Romoje. Jis mums kalba ne tik apie Laskio, bet ir kitų asmenų laikyseną bei nuopelnus, padeda susidaryti bendresnį vaizdą. Kur kas vėliau už Vilniaus vyskupą Albertą į Romą atvykęs valdovo Žygimanto pasiuntinys Laskis, be abejo, stipriai parėmė kanonizacijos reikalą, kuris ypač rūpėjo jį siuntusiam valdovui.

Iš šio ir kitų dokumentų matome, jog pastangos suaktyvėjo 1514 m. rudenį, kai iš Vilniaus su naujais karaliaus įgaliojimais atvyko Vilniaus kanauninkas Miendzyleskis. Tarp jo įgaliojimų buvo ne kartą šaltinių minimas pavedimas siekti Kazimiero kanonizacijos. Miendzyleskis, čia atvykęs 1514 m. rugsėjo 24 d., ėmėsi atitinkamų aktyvių žingsnių. Jo veiklą, rašydami valdovui 1515 m. sausio viduryje (maždaug tuo metu, kai Miendzyleskis išvyko iš Romos baigęs misiją), gerai įvertino ir konsistorijos advokatas Paulius Planka (Planca), sakydamas apie Kazimiero kanonizacijos reikalą: *d(omi)nus prepositus vilmensis sollicitavit illud*⁴⁴, ir pats Laskis, pažymėdamas, kad jis tai daro labai uoliai: *magno studio sollicitat canonisationem Beati Casimiri*⁴⁵. Pačią rugsėjo 30 d. audienciją pas popiežių galime laikyti tiesiogine Miendzyleskio atvykimo pasekme, nors arkivyskupas Laskis ir buvo svaresnio statuso asmuo ją išrūpinant ir kalbėjo jos metu.

⁴⁴ *Casimiriana I*, p. 162–163.

⁴⁵ *Ibid.*

Išlikęs Laskio laiškas atspindi ne tik šias pastangas remti ypač Vilniui ir valdovui rūpimą Kazimiero kanonizavimo reikalą, bet ir jam kilusį sumanymą, naudojantis palankia proga, pasirūpinti ir kitais Krokuvai aktualiais šventaisiais. Žvelgiant iš Krokuvos pusės, čia nėra jokių prieštaravimo, nes valdovo brolis buvo tarsi lygiai aktualus šventasis ir jo brolio valdomai Lenkijai. Bet žvelgiant iš Vilniaus pozicijų, greta to, kad naudotasi pasitaikiusia proga (kadangi kanonizacijų reikalai apskritai judėjo labai lėtai ir sudėtingai), akivaizdus yra tam tikras varžybų momentas, – kad visa naujo šventojo paskelbimo garbė netektų tik Vilniui, kad lygiagrečiai savo šventųjų sąrašą papildytų ir Krokuva, ir dar gausiau. Tačiau šis sumanymas ir jame įžvelgiamas „šventumo godulys“ tikrai neprisidėjo prie reikalo, kuris tais metais taip ir nepajudėjo į priekį. Gal net jį sukomplikavo. Šiaip ar taip, anot kardinolų konsistorijos advokato Plankos, liko toliau puoselėti viltis ir tęsti pastangas, suprantant, kad siekti šventųjų kanonizacijos tenka kantriai, įveikiant daug sunkumų.

Apsistokime ties paties valdovo raštais. Visų pirma turėjo būti ankstesnis už publikuojamą Laskio dokumentą, greičiausiai iš Vilniaus rašytas, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto prašymas popiežiui, kurį turėjo atvežti Miendzyleskis. Toks nėra išlikęs. Jis turėtų būti pirmasis kanonizacijos reikalą pradedantis prašymas. Apie oficialų valdovo Žygimanto raštą, kuriame vienaip ar kitaip buvo suformuluotas reikalas siekti kanonizacijos, sužinojome bent iš dviejų šaltinių. Pirmiausia iš Laskio laiško teksto, kuriame sakoma: *per literas suas commisit nobis* (p. 242, 243). Tą raštą taip pat atvežė Miendzyleskis, ir jis buvęs skirtas arba konkrečiai Laskiui, arba instrukcijos dėl naujų pasiuntinybės uždavinių buvo išdėstytos bendresniame valdovo laiške. O Laskis kaip aukštus įgaliojimus turintis pasiuntinys (*orator*) reikalą žodžiu išdėstė popiežiaus ir kardinolų akivaizdoje. Tad gal tik tokia žodine forma buvo perduota valdovo valia, o atskiros laiško popiežiui nebuvo? Niekur aiškiai apie jį, jo įteikimą neužsimenama, ir, kaip minėjome, tokio taip pat neturime išlikusio. Tačiau vienokį ar kitokį tos Miendzyleskio pasiuntinybės raštą pats valdovas traktavo kaip pirmąjį prašymą. Antai 1517 m.⁴⁶ Žygimanto prašyme minima, kad kreipiamasi

⁴⁶ Anot Rabikausko – 1516 m. Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 57.

tuo reikalu jau trečią kartą, labai aiškiai pasakant, kad prieš tai jau buvo siųsti du laiškai⁴⁷. Būtent 1514 m. prašymas, suformuluotas raštu ir atvežtas Miendzyleskio bei Laskio perduotas audiencijos metu, valdovo įskaičiuotas kaip pirmasis.

Antrasis, 1515 m. rugsėjo 15 dienos, valdovo Žygimanto laiškas išlikęs, žinomas, tačiau (sic!) visas dar nėra publikuotas. Wojtyska pateikia nemažą jo ištrauką, kurią su vertimu pateikėme ir rengdami šv. Kazimiero kulto šaltinių rinkinį⁴⁸. Laiške popiežiui priminta, kas buvo padaryta brolio byloje anksčiau (t. y. 1514 m. rugsėjo mėnesį), minima toliau jį garsėjant stebuklais, ir kad dėl to žmonės prie jo kapo daro bei įvykdo įžadus. Valdovas mini, kad siekti kanonizacijos jis yra raginamas to krašto (*illius Provinciae*, t. y. Lietuvos) žmonių ir prašo Šventąjį Tėvą ilgiau neatidėlioti reikalo, kurio su dideliu džiaugsmu laukiama, – kad patikimi žmonės, „karalystės prelatai“, būtų paskirti ištirti Kazimiero gyvenimo šventumą ir stebuklus. Kartu su šiuo laiško teksto nuorašu Vyriausiam senųjų aktų archyve Varšuvoje yra saugomas ir tuo pat metu rašytas valdovo laiškas karalystės protektoriui kardinolui Achilui Grassi (jo tekstu taip pat dar neturėjome progos pasinaudoti). Šis, antrasis, valdovo Žygimanto prašymas suformuluotas nelabai išsamiai, be didelių konkretybių. Matyt, panašiai skambėjo ir pirmasis Žygimanto laiškas, Romą pasiekęs 1514 m. rugsėjo 24 d. su ten atvykusiu Miendzyleskiu.

Trečiasis Žygimanto laiškas žinomas geriausiai ne tik todėl, kad išliko ir buvo ne kartą publikuotas, bet ir todėl, kad buvo sėkmingas, juo buvo pasiektas tikslas. Jis rašytas iš Vilniaus 1517 m. gegužės 10 d. Su laišku valdovas dar kartą į Romą nusiuntė Vilniaus vyskupą Albertą ir prepozitą Miendzyleskį *plene instructos* – suteikdamas jiems pilnus įgaliojimus Kazimiero kanonizavimo reikalais. Reikalą parėmė ir dar anksčiau parašyti du to paties prašantys Vilniaus vyskupo su kapitula ir Vilniaus pranciškonų konventualų laiškai, iš kurių aišku, kad Lietuvos gyventojai karalaitį Kazimierą laikė savo ir savo krašto dangišk-

⁴⁷ *Casimiriana I*, p. 170–171: ***Binis iam litteris*** Sanctitati Vestre supplicavi, ut divum Kazimirum, [...] seriei atque cathalogo Sanctorum ascribere dignetur. Nunc autem [...] ***tercio*** per presentes decrevi ad Sanctitatem Vestram [...] scribere idem summopere supplicando.

⁴⁸ *Casimiriana I*, p. 24.

kuoju globėju. Prašymą parėmė ir kelionės į Romą metu gautas paties imperatoriaus laiškas, nes Habsburgai per Kazimiero motiną Elzbietą Habsburgaitę giminiavosi ir su Kazimieru, ir su Žygimantu. Todėl po 1515 m. Vienoje sudarytos sąjungos imperatorius Maksimilijonas I mielai parėmė Jogailaičio kandidatūrą į šventuosius.

Pasiuntiniai audienciją pas popiežių gavo spalio 29 d. Ji buvo neabejotinai sėkminga, nes netrukus, 1517 m. lapkričio 4 d., į konsistoriją susirinkę kardinolai išklauė specialiai jiems skirtą atskirą valdovo laišką, rašytą tų metų gegužės 2 d., ir įvykdė popiežiaus pavedimą sudaryti vyskupų komisiją *in partibus* (t. y. vyskupijoje, kur yra palaidotas šventumu garsėjęs asmuo) palaimintojo Kazimiero gyvenimui ištirti. Tiesa, vyskupų vardai išlikusiame konsistorijos protokole neįrašyti, tam tik palikta tuščios vietos. Reikia manyti, kad į komisiją turėjo būti įtrauktas ir Vilniaus vyskupas, pats teikęs vieną iš 1517 m. prašymų. Tačiau vėlesniuose šaltiniuose minimi tik Gniezno arkivyskupo Jono Laskio ir Poznanės vyskupo Petro Tomickio vardai (gal todėl, kad 1519 m. Vilniaus vyskupas Albertas Radvila mirė).

Spręsdami iš Laskio dienoraštinų užrašų (raptularijaus) matome, kad vykdydamas pradėtą procesą daugiausiai nuveikęs buvo jis pats. Gal toks vaizdas dėl to, kad nežinome, kas buvo padaryta paties Vilniaus vyskupo, kapitulos. O Laskis 1518 m. Vilniuje vizituodamas vyskupiją išties parengė atskiros Kazimiero proceso aktus, rūpinosi juos pasiųsti į Romą. Atsisakęs ar priverstas atsisakyti komplikuoto net penkių šventųjų procesų iniciavimo vienu ypu, jis, manytina, siekė prie Kazimiero proceso prijungti bent dominikono šv. Hiacinto kanonizavimo procesą. Čia vėl galima įžvelgti Vilniaus ir Krokuvos varžybų dėl prestižo, dėl savų naujų šventųjų apraišką⁴⁹. 1518 m. gegužės 31 d. valdovo Žygimanto vardu popiežiui rašytame laiške, greičiausiai inspiravus Laskiui, siūloma, kad abiem kandidatams vyktų tas pats procesas (kitai sakant, prie jau prasidėjusio Kazimiero proceso prašoma prijungti Hiacinto procesą) arba kad Krokuvos ir Pšemyslio vyskupai būtų paskirti vesti analogišką kaip Kazimierui, bet atskirą procesą. Liepos mėnesį popiežius šį prašymą patenkino, prasidėjo minėtos dviejų vyskupų komisijos vadovaujamas

⁴⁹ Plg. Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 61–62.

procesas ištirti šv. Hiacinto gyvenimą ir stebuklus. Bet Kazimiero ir Hiacinto bylos niekada nebuvo sujungtos⁵⁰.

1518 m. vasarą Laskio aktai arba buvo netinkamai parengti, arba Romos nepasiekė, nes Kazimiero proceso istorija dar tęsėsi ilgai ir painiai visą XVI a.

1519 m. liepos mėnesį Lenkijos karaliaus pasiuntinio Erazmo Cioleko siūlymui siųsti pas Lenkijos ir Lietuvos valdovą popiežiaus pasiuntinį pritarė kardinolų kongregacija. Vienas iš numatytų uždavinių būsimam nuncijui – asmeniškai išklausti liudininkus ir ištirti Kazimiero gyvenimą bei stebuklus: *quod Nuntius ipse etiam examinet testes super vitae sanctimonia et miraculis Casimiri*⁵¹. Rugsėjo 15 d. raštu popiežius Leonas X tai padaryti pavedė Ferreriui, nors pamini, kad anksčiau tokį pavedimą (*commissionem*) buvo davęs Gniezno arkivyskupui ir Pšemyslio vyskupui⁵² (Vilniaus vyskupas Albertas Radvila greičiausiai nepaminimas todėl, kad neseniai buvo miręs).

1520 m. Ferreris gerai susitvarkė su šia užduotimi. Iš Torunės, kur bandė tarpininkauti popiežiaus pavedimu taikydamas Lenkijos ir Lietuvos valdovą su Vokiečių ordino didžiuoju magistru, rugsėjo 2 d. jis atvyko į Vilnių. O lapkričio 23 d., kaip pats rašo, remdamasis liudininkų parodymais jis jau buvo parengęs šv. Kazimiero gyvenimo aprašymą. Ši iki šiol reikšmingiausia šaltinį šventojo Lietuvos globėjo gyvenimui pažinti jis išspausdino kitais, 1521 m., Krokuvoje. Iš šioje knygelėje esančių tekstų mes ir sužinome daugiausia informacijos apie Ferrerio vizitą ir veiklą Lietuvoje. Sužinome, kad atskirai (*alio volumine*⁵³) surašytus

⁵⁰ Hiacintui 1523 m. buvo sudaryta atskira komisija. Tai neabejotinai paskatino ir Mikalojų Husovianą sukurti šv. Hiacintui skirtą poemą (*De vita et gestis divi Hyacinthi, opusculum Nicolai Hussoviani, Cracoviae, 1525*). Komisija 1526 m. parengtus proceso dokumentus nusiuntė į Romą. Kanonizacija įvyko tik po ilgo laiko, 1594 04 17, bet ji „aplenkė“ šv. Kazimiero pripažinimą šventuoju. Tai buvo vienas iš veiksmų, paskatinusių Lietuvos dignitorių pastangas galutinai įteisinti šv. Kazimiero gerbimą Bažnyčioje (tai 1602 m. padarė popiežius Klemensas VIII, kanonizavęs ir šv. Hiacintą). Šv. Hiacintas yra Lenkijos globėjas, vienas Krokuvos vyskupijos globėjų.

⁵¹ *Casimiriana I*, p. 184–185.

⁵² *Ibid.* p. 186–187.

⁵³ *Vita beati Casimiri confessoris ex serenissimis Poloniae regibus, et magnis Lituaniae ducibus clarissimis*, I. Biii–Biii v. Dar apie tai kalbama lape Aviii r. bei, plačiausiai, pas-

reikiamus kanonizacinio proceso aktus (visų pirma liudininkų apklausos protokolus, taip pat stebuklus) jis taip pat buvo parengęs, užantspaudavęs ir išsiuntė į Romą. Karalius Žygimantas jam deramai atsidėkojo (net leido herbe vaizduoti karaliaus herbo ženklą – baltą erelį). O štai Vilniaus kapitulos aktų įrašai rodo, jog buvo sukaupiti ir toliau kaupiami pinigai būsimai Kazimiero kanonizacijai⁵⁴.

Žinant popiežiaus palankumą šiam reikalui, atrodo, niekas, net tuo metu Liuterio idėjų sukeltos bangos, su kuriomis ir pats Ferreris kovojo savo misijos metu, negalėjo sutrukdyti sėkmingos kanonizacijos reikalo baigties. Deja, įvyko kitaip. Apytikriai 1521 m. rugsėjo mėnesį Ferreris sugrįžo į Romą, tačiau Leonas X neilgai trukus, gruodžio 1 d., mirė. Jokių duomenų apie tai, kad būtų spėjus kanonizuoti Kazimierą, nėra. Nežinomas ir Ferrerio parengtų proceso aktų likimas (jie galėjo pražūti per 1527 m. Romos nusiaubimą).

Ferrerio įvykdyto antrojo proceso metu aprašytas ir išspausdintas šventojo gyvenimas, parengti liturginiai ir kiti tekstai, rodėsi, visai buvo priartinę džiugią kanonizacijos dieną. Tai vėliau net klaidino – dažnai manyta, jog Leonas X spėjus paskelbti karalaitį šventuoju.

Iš tiesų kantrybe laukiant kanonizacijos reikėjo apsisąsduoti ilgam net ir valdovui Žygimantui, nes to paties jis vėl prašė 1539 m.⁵⁵

kutiniajame knygos lape Cviii r.: *Processus mandati apostolici, intimationes, citationes, monitiones, tractatus, sermonesque habiti ad clerum et populum, ieiunia, supplicationes, ordoque et sollennitas servata ab eodem Reverendissimo domino Legato in perquirendis gestis et miraculis beati Casimiri: interrogatoria quoque, ac responsa et dicta testium, et contestium, eorum insuper promulgationes, terminique ad opponendum praefixi, et inquisitionis conclusio alio volumine longo schemate scripta sunt, et eiusdem Reverendissimi Legati sigillo clausa, et obsignata: quousque per beatissimum, et sanctissimum dominum nostrum Pontificem maximum aperiuntur.* („Apaštalinio pavedimo vykdymas, pareiškimai, šaukimai liudyti, paraginimai, svarstymai ir kalbos, sakytos dvasininkams bei liaudžiai, pasninkai, maldos, tvarka bei formalumai, kurių laikėsi tas pats garbingasis ponas legatas tirdamas palaimintojo Kazimiero darbus bei stebuklus, o taip pat klausimai ir liudininkų bei jų bendrininkų duoti atsakymai, be to jų vieši pareiškimai ir iš anksto nustatyti terminai prieštaraujantiems liudijimams, ir tyrimo pabaiga išsamiai yra aprašyta kitame tome ir užantspauduota to paties garbingojo pono legato antspaudu iki to laiko, kol jų neatidarys palaimintasis ir šventasis mūsų ponas popiežius.“)

⁵⁴ *Casimiriana I*, p. 196–203.

⁵⁵ Yra žinoma 1539 m. gruodžio 30 d. Žygimanto Senojo instrukcija Kameneco

Sudėtingą kanonizacinį procesą užbaigti ir pagaliau pasiekti oficialios kanonizacijos susirūpinta pačioje XVI a. pabaigoje. O proceso pabaigos data laikytina 1602 m. lapkričio 4 d. popiežiaus Klemenso VIII brevė *Quae ad sanctorum*, kuria buvo leista Kazimierą gerbti kaip šventąjį (tuomet tik Lietuvoje ir Lenkijoje).

Laskio laiškas žymi šio 85 metus užtrukusio reikalo, svarbaus ir Lietuvos, ir Lenkijos katalikybės istorijai bei tapatybei, priešistorę, liudija ankstyviausią Kazimiero, dar nekanonizuoto šventojo, gerbimą. Paradoksalu, bet Laskiui turime padėkoti ne tik už veiklą rūpinantis pirmuoju valdovo Žygimanto prašymu dėl Kazimiero kanonizacijos, bet ir už sumanymą pačioje pradžioje, vos tą prašymą pateikus popiežiui, prie Kazimiero kanonizacijos reikalų prislieti dar keturių šventųjų kanonizacijos siekį. Kazimiero kanonizacijos tai nepagreitino, bet be sąsajos su šv. Kunigundos kanonizacijos pastangomis dabar publikuojamo rašto, nušviečiančio, kaip reikalai buvo tvarkomi 1514 m. rudenį, nebūtume turėję. Mūsų įsivaizdavimas apie ankstyviausias pastangas ir 1517 m. pradėtą kanonizacijos procesą bei veikusius asmenis būtų daug skurdesnis.

Būtų buvę gerai šį įdomų raštą publikuoti kartu su kitais ankstyvojo šv. Kazimiero kulto šaltiniais 2003 m., tačiau ir ši vėlesnė atskira publikacija, leidžianti pateikti išsamesnį turinio ir aplinkybių aptarimą, turi savų privalumų.

APIBENDRINIMAS

Galime išskirti svarbiausius aspektus, kuriais istoriškai yra reikšmingas publikuojamas dokumentas.

- Laskio laiškas yra vienas iš retų tekstų, padedančių istoriškai pagrįstai įsivaizduoti ir bent kiek rekonstruoti tai, kas vyko mažai dokumentuotu ir todėl gana paslaptingu laikotarpiu – trisde-

vyskupui nominatui Jonui Vilamovskiui, pasiuntiniui pas popiežių Paulių III, kurioje nurodoma kreiptis į popiežių, kad būtų paspartinta Lk ir Ldk Žygimanto brolio kanonizacija, kadangi jau yra ištirti prie jo kapo vykstantys stebuklai ir jo gyvenimo šventumas. Žr. Florian Niewiero, „Dzieje kultu św. Kazimierza w kraju i za granicą“, in: *Nasza Przyszłość*, Kraków, 1970, t. 33, p. 83. Čia nurodoma, kad dokumentas yra: *Acta Tomiciana (Codex Czartor.)* Nr. 276. p. 139.

šimtmetį po princo Kazimiero mirties Gardine bei laidotuvių Vilniaus katedroje 1484 m. Tai yra tuo metu, kai jo gerbimas nebuvo oficialiai reglamentuotas. Tačiau ypatingas atminimas, visų pirma Vilniuje, ir pagarba buvo ne tik gyvi, bet ir plito. Ir ne dėl kokio nors raginimo „iš viršaus“, o vien išlikę žmonių atmintyje dėl įsimintino krikščioniško gyvenimo pavyzdžio ir vykstančių princo Kazimiero asmenį bei kapą garsinančių stebuklingų ženklų. Būdamas pirmasis išlikęs oficialias kanonizacijos pastangas rodantis dokumentas, 1514 m. Laskio laiškas atspindi prieš tai buvusią padėtį, pateikia apie ją negausių, bet patikimų žinių.

- Laiškas pateikia patikimų detalių apie pirmuosius kanonizacijos proceso inicijavimo žingsnius Romoje po to, kai ten rugsėjo 24 d. atvyko valdovo prašymą atvežęs pasiuntinys Vilniaus kanauninkas Miendzyleskis.
- Padeda patikslinti Vilniaus vyskupo Alberto Radvilos gyvenimo ir veiklos faktus, itinerariją.
- Laskį nustebinęs popiežiaus ypatingas palankumas kanonizacijai, tarsi popiežių kas nors prieš tai būtų supažindinęs su šiuo reikalu, rodo galimą ankstesnę Vilniaus vyskupo Alberto Radvilos veiklą šiuo klausimu arba kitokius, mums nežinomus, žingsnius. Kartu su Rabikausku galime net daryti prielaidą apie anksčiau Vilniaus vyskupo pateiktą prašymą.
- Pateikia vieną ankstyviausių nuoseklią švento atminimo princo asmens ir gyvenimo charakteristiką (dar iki Ferrerio sukurto vientiso *vita* pasakojimo ir pateikto šventojo karalaičio rašytinio portreto; galima matyti kai kurias šių naratyvų paraleles, Ferreris galėjo turėti šį Laskio tekstą).
- Nurodo svarbiausias būsimo šventojo dorybes, kiek detaliau paminėdamas jo skaistumą.
- Praneša apie ankstyviausius stebuklus, kurių vyksta daug, ir jie garsina velionį prinčą.
- Apibendrina, kokios žinios jau tuo metu, 1514 m. rudenį, per Laskį ir kitais keliais bei per kitus asmenis (Radvilą, Miendzyleskį, valdovo laiškus) buvo pasiekę Romą, kardinolus ir Apaštališkąjį Sostą.

- Net labiau rūpindamasis Lenkijos reikalais ir prestižu, šventojo šlovę Laskis susieja su Lietuva: pažymi stebuklus vykstant visų pirma Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Vilniuje, bažnyčioje, kur yra jo kapas.
- Pateikia šventojo teikiamos dangiškos pagalbos sąsają su Lietuvos valstybės, lietuvių tautos gynimu nuo priešų. Tai traktuotina kaip abstrakti užuomina į vykstantį karą su Maskva (laiško rašymo metu galbūt jau skambant pirmosioms žinioms apie rugsėjo 8 d. pasiektą Oršos pergalę).
- Rašte atsispindi egzistuojanti ir plintanti Kazimiero kaip tėvynės gynėjo ir saugotojo samprata visuomenėje (visų pirma Lietuvoje). Anot Laskio, Dievas Kazimiero asmenyje lietuvių tautai „parūpino patikimiausią Globėją“ – „*genti Lithuanorum [...] item de tutissimo Patrono prouidit*“ (p. 246, 247). Tad Laskio laiškas yra vienas svarbiausių šaltinių, leidžiančių rekonstruoti ankstyviausiojo kulto bruožus ir pobūdį – Kazimieras vadinamas herojumi ir gynėju, Tėvynės globėju, tokią funkciją, būdingą šventiesiems valdovams, priskiriant jau tuomet ir projektuojant į ateitį.
- Laskio sumanymu visi, į kuriuos kreipiamasi šiuo laišku-aplinkraščiu, naujų Lenkijos šventųjų pripažinimo turi prašyti ne tiesiai Šventojo Tėvo, o karaliaus Žygimanto, kad po to jau pats valdovas savo prašymais siektų, jog popiežius prie Kazimiero proceso prijungtų ir kitus keturis Lenkijos šventuosius.
- Svarbi detalė, kurią atskleidžia Laskio pranešimas – kad apklausų ir informacijos rinkimo apie Kazimiero gyvenimą vykdyti į Lenkiją ir Lietuvą atvyksias (sugrįšias iš Romos) Vilniaus prepozitas Miendzyleskis, kurį tam žodžiu įgaliojęs pats Šventasis Tėvas.
- Kartu su šiomis, popiežiaus nurodytomis, apklausomis Laskis savo asmenine iniciatyva Miendzyleskiui paveda rinkti medžiagą ir apie dar keturis Lenkijos šventuosius.
- Todėl raštas atskleidžia galimą priežastį (vieną iš priežasčių), komplikavusią sklandžią tolesnę proceso eigą, dėl ko, nepaisant popiežiaus palankumo, tais ir kitais artimiausiais metais nebuvo padaryta konkrečių žingsnių, kad prasidėtų Kazimiero kanoniza-

cijos procesas, jam vykdyti būtų sudaryta komisija. Įtakos galėjo turėti arkivyskupo Laskio pademonstruotas „šventųjų godulys“ ir savo iniciatyva imtas plėtoti planas naudojantis Kazimiero proceso proga prišlieti dar keturių Lenkijos (visų pirma susijusių su Krokuva) šventųjų kanonizacijos bylas. Jei kartais informacinė medžiaga apie šiuos šventuosius, surinkta Miendzyleskio ar paties Laskio, Laskio valia išties buvo prijungta ar pridėta prie Kazimiero bylos (šie dokumentai neišliko), tai galėjo būti viena iš rimtų priežasčių, kodėl po pirmosios informacinio proceso komisijos sudarymo (1517) Laskio Vilniuje 1518 m. parengti proceso aktai nepasirodė tinkami, ir iš naujo įvykdyti informacinį procesą patikėta nuncijui Ferreriui.

- Laskio laiškas yra gana universalus, turįs atlikti keletą funkcijų (anksčiau literatūroje neteisingai buvo akcentuojama, kad tai prašymas pradėti Kazimiero ir keturių Lenkijos šventųjų procesus):
 - a) Jis turi aiškų informacinio pranešimo apie Romoje atliktus veiksmus pobūdį.
 - b) Turbūt svarbiausias tikslas (iki šiol į tai neatkreipta pakankamai dėmesio) – viešas įgaliojimas ar net aplinkraštis, raginantis informaciją apie princą Kazimierą teikti ją rinkti atvykstančiam įgaliotam asmeniui Miendzyleskiui. Jame tas įgaliojimas suformuluotas. Raštas adresuotas visų įmanomų rangų asmenims ir bendruomenėms ir, atrodo, turėjo būti kuo plačiau skleidžiamas Lenkijoje ir Lietuvoje arba pateikiamas atvykus pačiam įgaliotiniui. (Savo vaidmenį toks aplinkraštis tuomet galbūt suvaidino, bet vargu ar iš tiesų tapo plačiai žinomas, ar smarkiai paskatino informacinės medžiagos rinkimą, nes apie Miendzyleskio pasiektus rezultatus duomenų neturime).
 - c) Tai ir rekomendacinis raštas Miendzyleskiui kaip pagrindas iš Lenkijos ir Lietuvos institucijų ir pareigūnų prašyti pateikti raštu liudijimus, nes popiežiaus nurodymas esą buvo duotas tik žodžiu. Vienintelė tą nurodymą liudijanti raštiška išraiška ir yra šis Laskio raštas.
- Oficialiai procesas tais 1514 m. pradėtas nebuvo. T. y. valdovo prašymas nebuvo patenkintas. (Paprastai po pirmojo prašymo procesai nepradedami, laukiama pakartotinių.) Laskio rašte tik

interpretuojama, kad popiežius rinkti medžiagą procesui žodžiu pavedęs Miendzyleskiui.

- Po parašymo laiškas galėjo būti išsiųstas įvairiais adresais, bet greičiausiai Lenkiją bei Lietuvą pasiekė kartu su grįžtančiu Miendzyleskiu (iš Romos išvykusi 1515 m. sausio 12 d.).
- Laiškas mums kalba ir apie kitų raštų egzistavimą: pirmojo raštu suformuluoto valdovo laiško-prašymo buvimą, pasiuntinio instrukcijas, galimai buvusius ir Miendzyleskio turėtus stebuklų aprašus ar sąrašą.
- Antra vertus, šis laiškas rodo, kad jokio atskiro rašytinio paties Laskio prašymo dėl Kazimiero ir keturių Lenkijos šventųjų tuo metu pateikta nebuvo, tokia idėja jam kilo tik po audiencijos pas popiežių. O audiencijos metu jis tik pristatė, kaip buvo įgaliotas, pirmąjį valdovo prašymą dėl jo brolio Kazimiero kanonizavimo.
- Laskio informacija taip pat rodo, kad jis pats nebuvo Kazimiero kanonizacijos reikalo sumanytojas ir iniciatorius, tik promotorius, vykdytojas.
- Kanonizacijos iniciatyva ir prašymas atėjo iš valdovo. O šį skatino visų pirma Vilniuje gyvas palaimintuoju laikomo brolio kultas, stebuklų garsas, valdinių pasauliečių ir dvasininkų prašymai, tarp kurių svarus žodis turėjo priklausyti Vilniaus vyskupui, nors konkreiti jo veikla išlikusių šaltinių yra menkai atspindėta. Žinoma, Kazimiero Jogailaičio Jaunesniojo kanonizacija taip pat būtų kėlus visos dinastijos, o visų pirma tuometinių valdovų Žygimanto Senojo ir Vladislovo Jogailaičio prestižą.

1514 M. SPALIO 20 D. GNIEZNO ARKIVYSKUPO JONO LASKIO LAIŠKAS

PUBLIKACIJA IR VERTIMAS

PUBLIKACIJOS ŠALTINIS

Laskio laiško nuorašas išliko tarp šv. Kunigundos kanonizacinio proceso aktų, kurie 1687 m. buvo perrašyti į atskirą oda įrištą rankraštinę knygą. Knyga saugoma Šv. Klaros seserų Šv. Andriejaus apaštalo vienuolyno archyve Krokuvoje⁵⁶. Archyvinio vieneto signatūra B 36. Ilgas barokinis knygos pavadinimas, užimantis 2 puslapius (p. 9–10), yra toks:

PROCESSUS NOVUS PARTICULARIS IN CAUSA Beatificationis seu Canonisationis SERVAE DEI CUNEGUNDIS DUCISSAE ET REGINAE POLONIAE Conuentus Sandecensis Ordinis Sanctae Clarae Professae, Super Cultu Immemorabili eidem Servae Dei exhibito, nec non Super Casu Excepto A Decretis iussu felicis recordationis Urbani Papae VIII in Congregatione SS. Inquisitionis in materia nondum Canonisatorum editis, tum et Super Sanctimonia vitae, gratiis, miraculis et aliis virtutibus eiusdem Servae Dei, primum coram Illustrissimo et Reuerendissimo Domino Joanne Małachowski Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopo Cracouiensi Duce Seueriae inceptus, et breui post ex vi Specialis remissionis ab eodem Illustrissimo ob certa legalia p. 10 impedimenta factae, coram Perillustri et Reuerendissimo Domino Nicolao⁵⁷ || Oborski eadem gratia Episcopo Laodicensi ipsius Suffraganeo Scholastico vicario in Spiritualibus et Officiali Generali Cracoviensi a Sanctissimo Domino Nostro Domino Innocentio, Diuina prouidentia Papa Vndecimo feliciter moderno et Sacra Rituum Congregatione in Solidum vnus impedito Specialiter datis et deputatis Iudicibus Commissariis reassumptus, et ab eodem Reuerendissimo Domino Episcopo Laodicensi, Suffraganeo et Officiali Cracouiensi vlterius gestus, formatus, obseruatus, finaliter terminatus Partique Requirenti in forma authentica et probanti extraditus.⁵⁸

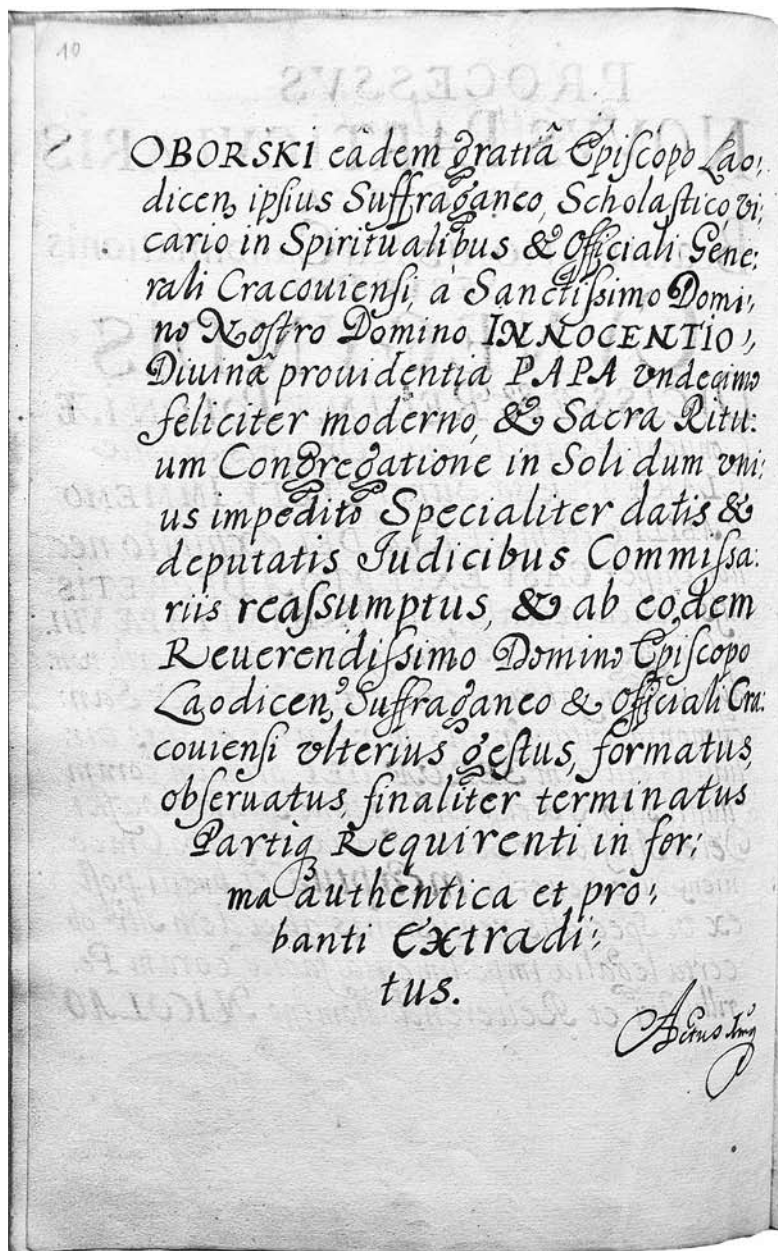
⁵⁶ Klasztor sióstr klarysek św. Andrzeja Apostoła w Krakowie.

⁵⁷ Šioje vietoje puslapio apačioje yra archyvo antspaudas su įrašu gulsčiame ovale *Archiwum Św. Andrzeja*. Viduryje įrašyta: S[ygnatura] 36.

⁵⁸ Sutrumpintas vertimas: „Naujas atskirasis procesas Dievo tarnatės Kunigundos,

Šv. Kunigundos kanonizacinio proceso aktų knygos antraštinis lapas, in: Klasztor
siostr kларыsek św. Andrzeja Apostoła w Krakowie, sygn. B 36, p. 9

Šv. Kunigundos kanonizacinio proceso aktų knygos 10 puslapis, in: Klasztor sióstr klarysek św. Andrzeja Apostoła w Krakowie, sygn. B 36, p. 10

Knygos matmenys (pateikti archyvo darbuotojų) – 30,5 x 20,3 cm. Iš viso kodekse yra 1028 puslapių (sunumeruoti ranka, pieštuku). Laskio laiškas užima p. 249–253. Nuorašas patvirtintas aktus rengusio notaro, prieš laiško tekstą įrašiusio ir jį anotuojantį sakinį. Šią frazę, pažyminčią, jog tai yra kopija (galbūt daryta iš kitos kopijos, o ne iš originalo) palikome publikuojamo teksto pradžioje. Po Laskio laiško kopijos esantys įrašai (p. 254) rodo, jog kopija buvo parengta ir patvirtinta Krokuvos generalinės konsistorijos kanceliarijoje (*Acta haec sunt Cracouiae in Cancellaria generalis Consistorii Cracouiensis*) 1684 m.⁵⁹

kunigaikštienės ir Lenkijos karalienės, Sandeco Šventosios Klaros konvento įžadus davusios vienuolės beatifikacijos arba kanonizacijos byloje, dėl tos pačios Dievo tarnaitės kulto nuo neatmenamų laikų [...], pradėtas pirmiausia šviesiausiojo ir garbingiausiojo pono Jono Malachovskio, Dievo ir Apaštališkojo sosto valia Krokuvos vyskupo, Sevežo kunigaikščio, netrukus po to [...] atnaujintas šviesiausiojo ir garbingiausiojo pono Mikalojaus Oborskio, iš tos pačios malonės Laodikėjos vyskupo, ir jo sufragano, scholastiko, vikaro dvasiniams reikalams ir Krokuvos generalinio oficiolo [...] akivaizdoje toliau vykdytas, formuotas, prižiūrėtas, galiausiai užbaigtas ir reikalaujančiai pusei autentišku ir patvirtintu pavidalu perduotas.“

⁵⁹ Čia pateikiame ir notarų surašytą tekstą, einantį po Laskio laiško, jei kam nors rūpėtų detalesnės kopijos parengimo aplinkybės šv. Kunigundos kanonizacijos byloje: *Postquam quidem Transumptionem exemplationem et collationem peractam petitem fuit a Nobis Notariis infrascriptis prae-lp. 254/sens Publicum confici et extradi Instrumentum. Acta haec sunt Cracouiae in Cancellaria generalis Consistorii Cracouiensis Anno, Mense, Die quibus supra. Praesentibus Excellente Andrea Zielopolski PhD. ac Venerabili Iacobo Dominowicz eiusdem baccalaureo Publicis Notariis ac aliis Cancellariae Notariis circa Praemissa Testibus adhibitis. Et quia ego Adamus olim Simonis Styrkowski PhD. Publicus Sacra autoritate Apostolica ac ad Causam praesentem deputatus et Iuratus Notarius praemissae Iurium, documentorum, munimentorum, et Testimoniorum exemplationi Vna cum alio Connotario assumpto et Suppromotore fidei praesens interfui huiusmodique documenta et testimonia prius reuisa et per decretum admissa fideliter et diligenter punctatim desumpsi transumpsi, transcripsi, exemplificaui, collationau, ac in omnibus concordare adinueni ideo praesens publicum manu licet aliena mihi tamen fida ac bene nota Scriptum subscripsi et sub signo nomine et cognome meis solitis quibus in talibus vtor communitum extradidi Instrumentum. Locus X. signi. Et ego quoque Franciscus olim Caroli Awedykowicz Publicus Sacra autoritate Apostolica Notarius ad Actum Transumptionis et exemplationis assumptus quia Similiter praemissae exemplationi et transumptioni documentorum et Testimoniorum modo Praemisso descriptorum Vna cum Notario Actuario Iurato et deputato in praesentia Suppromotoris praesens interfui eaque omnia ex Veris originalibus Sincere nihil addendo vel minuendo quod facti Substantiam mutet transumpsi exemplificaui et collationau; ideo praesens*

Dėkojame Krokuvos vienuolyno Šv. Klaros seserims, ypač gerbiausiai seseriai archyvistei ir vienuolyno noviciato vadovei s. Elžbietai Sander OSC, 2014 m. suteikusioms publikacijai reikiamas kopijas, informaciją ir kitą pagalbą.

Publicum manu licet aliena mihi tamen fida ac bene nota Scriptum Subscripsi ac Signo, nomine et cognomine meis Solitis quibus in talibus vtor communium, rogatus et requisitus extradidi Instrumentum Locus X signi. Intimationis cuius Instrumento fit mentio tenor talis. Nicolaus Oborski Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Laodicensis Suffraganeus Scholasticus Vicarius in Spiritualibus et Officialis Generalis Cracouiensis a Sanctissimo Domino Nostro Domino Innocentio Diuina prouidentia Papa eius Nominis XI.^{mo} feliciter moderno necnon Sacra Rituum Congregatione ad infrascripta peragenda specialiter datus et Deputatus Iudex Commissarius. Vniuersis et singulis quorum interest praesertim tamen Excellentibus Matthiae Balfor PhD. Fiscario et Matthiae Tryhuski Suppromotori fidei ad Causam infrascriptam deputatis et Iuratis Significamus et ad notitiam indubitata deducimus. Qualiter Perillustis et Reuerendissimus Dominus Iudex Delegatus Apostolicus Supramemoratus post fundatam Vigore litterarum Rescripti Apostolici Iurisdictionem in Causa Beatificationis seu Canonisationis Seruae Dei Cunegundis Ducissae et Reginae Poloniae ad exemplationem et Transumptionem Iurium reperibilium processit eadem Iura et documenta per partem Actoream in Iudicio Suo producta admisit, diligenter et accurate reuidit in nulla sui parte suspecta esse adinuenit immo eadem Vera et legalia fuisse et esse declarauit factaque declaratione Tran-/p. 255/sumptionem seu exemplationem eorumdem faciendam esse decreuit, eademque Notario Actuario in Causa praesenti deputato et Iurato Vna cum alio Notario Publico assumendo facta praesentium litterarum parti Citatae intimatione in Cancellaria Consistoriali Cracouiensi expediendam decreuit et ad huiusmodi exemplationem spatium duorum Mensium a data praesentium computando praefixit et assignauit, decreto suo Interlocutorio die hodierna lato ad praemissa omnia mediante. Ac proinde Vobis Suprascriptis Fiscario et Suppromotori ac Vestrum cui libet in solidum praemissa omnia insinuamus itimamus innotescimus et ad notitiam indubitata deducimus quatenus facta et completa prius descriptione et Transumptione Iurium et documentorum productorum exemplationi et collationi durante praefixo spatio duorum Mensium ad primam sui auisationem in suis personis intersistis Vel Vnus Vestrum intersit In quorum fidem etc. Datum Cracoviae in Residentia Nostra die Lunae Sexta Mensis Martii Anno Domini 1684. Nicolaus Oborski Episcopus Laodicensis Suffraganeus Cracoviensis vti Commissarius Apostolicus. Adamus Strykowski PhD. Publicus Sacra Autoritate Apostolica et ad Causam Praesentem deputatus Iuratus Notarius manu propria. Locus X sigilli. Executionis a tergo scriptae tenor talis. Anno quo intro Die vero Lunae Sexta Mensis Martii Cracoviae Ego Sebastianus Bozenski Minorum Ordinum Clericus Cursor Deputatus at Iuratus person-liter accedens Excellentes Matthiam Balfor PhD. Iudicii Ordinarii Cracoviensis Fiscarium et Matthiam Trylinski Suppromotorem fidei ad Causam intro descriptam deputatos et Iuratos ipsi praesentes literas intro contentas intimaui insinuaui et locum Exemplationi determinaui. De quo fidem facio Idem qui supra. manu propria.

PUBLIKAVIMO PRINCIPAI

Rašyba keičiama minimaliai. Publikacijos pagrindu esantis nuorašas nuo dabar įprastos lotynų kalbos rašybos skiriasi visų pirma didžiųjų raidžių vartojimu ir skyryba (daug kur skyrybos ženklų trūksta, o daug kur taškai dedami viduryje sakinio etc.). Skyrybą keitėme minimaliai, papildomų ženklų įterpėme ar juos keitėme tik būtiniausiais atvejais, kai jie ar jų trūkumas sunkina teksto supratimą. Nors vertiname didžiųjų raidžių rašybą kaip atspindinčią tam tikras epochos tendencijas ir rašovo braižą, įpročius, prasminius akcentus, etiketą, galbūt ir originalą, iš kurio darytas nuorašas, vis dėlto ją šiek tiek sisteminome ir šiuolaikinome kai kuriais atvejais jos atsisakydami. Didžiosios raidės paliekamos, kai jos yra originale ir kai to reikalauja dabartinė lotynų kalbos rašyba, tačiau taip pat kitais daugmaž istoriškai įprastais lotynų kalboje atvejais: kai įvardijamas Dievas, šventieji, aukštos pareigybės (popiežius, valdovai, vyskupai) arba iš didžiosios raidės rašomi tituliniai kreipiniai (*Sanctitas Dominus Noster*, *Dominationes* etc.), valstybės (*Regnum*, etc.). Nors daug kur rašovas (tik nežinia, ar pats Laskis, ar perrašinėtojas) ir kitais atvejais sistemingai rašo žodžius iš didžiosios (pvz., *Nos*, *Noster*, *Canonisatio*, sakralinės srities žodžius etc.), jei jie pagal šiuolaikinį supratimą niekaip negali būti tikriniai žodžiai (pvz., neįeina į titulavimą, į kreipinius, tokius kaip *Domini Nostri Regis* etc.), rašome iš mažosios. Į mažąją raidę keičiame didžiąsias, jei jomis prasideda glaudžiai su pagrindiniu sakiniu susiję šalutiniai sakiniai, kuriuos rašovas po taško pradėdavo kaip naują sakinį, iš didžiosios. Dokumento rašybos ypatybes turėtų rodyti pridedamos iliustracijos.

Iš esmės išlaikomos kitos rašybos ypatybės, antai originalo *u* ir *v*, *i* ir *j* rašyba. Žodžių kontrakcijos ir pan. kiti atvejai išskleidžiami kursyvu (*Dominationibus*, *Domini*, *authoritate* etc.) – kad būtų atkreiptas dėmesys į šią rašybos ypatybę, bet kartu kad tai netrukdytų skaityti teksto.

LITTERAE JOANNIS ARCHIEPISCOPI GNESNENSIS,
DIE 20 OCTOBRIS A. 1514 ROMA SCRIPTAE

「TEXTUS」

Sequitur copia literarum Joannis Archiepiscopi Gnesnensis in causa canonisationis
S. Casimiri et aliorum sanctorum Regni patronorum Roma expeditarum.

p. 250 Joannes Dei gratia Archiepiscopus Gnesnensis et Primas
Serenissimique Principis et Domini Sigismundi Dei gratia Regis
Poloniae Magni Ducis Lithuaniae, Russiae Prussiaeque etc. Domini
et Haeredis apud Sedem || Apostolicam et Consilium Lateranense
Sacrosanctum orator in Romana Curia residens. Reuerendissimis et
Reuerendis in Christo Patribus, Praeclaris, Magnificis, Venerabilibus,
Generosis, Nobilibus, Honorabilibus et Famosis Dominis Principibus,
Praelatis, Spiritualibus et Saecularibus, Baronibus, Capitulis,
Communitatibus, Vniuersitatibus et quibuslibet Congregationibus
Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Dominis Fratribusque
charissimis et Amicis in Christo dilectis salutem felicitatem et super
omnia Dominum in sanctis Suis collaudari. Reuerendissimi et
Reuerendi in Christo Patres, Praeclari Principes, Magnifici,
Venerabiles, Generosi, Nobiles et Strenui Domini, Fratres charissimi
et amici in Christo dilecti. Cogit nos ardor charitatis et pietas Sacris
debita Numinibus, quatenus sollicitudinis nostrae pia praecordia-
lique affectione atque instinctu susceptae seriem et originem Vestris
Dominationibus in commune referamus. Siquidem Maiestas eius-
dem Domini Nostri Regis Generosissimi per Venerabilem Dominum
Laurentium Miedzyłeski Praepositum et Canonicum Vlnensem
Secretarium suum cum per literas suas commisit nobis quatenus ex
frequentia miraculorum quod Omnipotens et Clementissimus Deus
per merita Beati Casimiri olim Principis Nostri Suae Maiestatis
Regiae germani in Vlnensi Ecclesia ante triginta annos sepulti in
suis seruis fidelibus eorum variis euentibus demonstrat, canonisati-
onem vitae et operum post mortem illius mirabilium per et infra
Ducatum Lithuaniae longe et late quaquaversum manifestorum

1514 M. SPALIO 20 D. GNIEZNO ARKIVYSKUPO JONO LASKIO LAIŠKAS IŠ ROMOS

「VERTIMAS」

Toliau yra kopija Gniezno arkivyskupo Jono [Laskio] laiško, išsiųsto iš Romos, Šv. Kazimiero ir kitų šventųjų Karalystės globėjų kanonizacijos byloje.

Jonas, iš Dievo malonės Gniezno arkivyskupas ir primas, ir šviečiausiojo valdovo ir pono pono Žygimanto, iš Dievo malonės Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Rusios, Prūsijos etc. pono ir paveldėtojo pasiuntinys prie Apaštališkojo Sosto || ir į Šventąjį Laterano susirinkimą, reziduojantis Romos kurijoje. Garbingiausiems ir gerbiamiems tėvams Kristuje, šviesiesiems, prakilniesiems, garbingiesiems, kilniesiems, kilmingiesiems, garbiesiems ir garsiesiems ponams kunigaikščiams, prelatams, dvasininkams ir pasauliečiams, didikams, kapituloms, bendruomenėms, bendrijoms ir bet kokioms kongregacijoms Lenkijos karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, brangiesiems ponams ir broliams bei mylimiems Kristuje draugams siunčia sveikinimą, sėkmės linkėjimus ir raginimą užvis labiau šlovinti Viešpatį jo šventuosiuose. Garbingiausieji ir gerbiamieji tėvai Kristuje, šlovingieji kunigaikščiai, prakilnieji, garbingieji, kilnieji, kilmingieji ir šaunūs ponai, brangiausieji broliai ir Kristuje mylimi draugai. Karšta meilė ir deramas pamaldumas Dievui ir šventiesiems mus skatina Jūsų ponybėms visiems bendrai išdėstyti reikalo, kurio ėmėmės su maldingu ir nuoširdžiu užsidegimu, eiga.

Antai kai to paties mūsų maloningojo pono karaliaus didenybė per garbingąjį poną Lauryną Miendzyleską, Vilniaus prepozitą ir kanauninką, savo sekretorių, savuoju laišku pavedė mums, kad dėl gausybės stebuklų, kuriuos Visagalis ir Gailestingasis Dievas dėl nuopelnų Palaimintojo Kazimiero, velionio mūsų princo, Jo karališkosios didenybės tikro brolio, prieš tris dešimtis metų palaidoto Vilniaus bažnyčioje, rodo Jo ištikimiems tarnams per įvairius jiems atsitinkančius įvykius, uoliau siektume jo gyvenimo ir po jo mirties toli ir plačiai į visas puses po Lietuvos Kunigaikštystę ir už jos ribų akivaizdžiai vykstančių stebuklingų darbų kanonizacijos pas Švenčiausiąjį Tėvą Kristuje ir Mūsų Poną

apud Sanctissimum in Christo Patrem et Dominum Nostrum
Dominum Leonem Diuina prouidentia Papam Decimum et dictam
Sedem Apostolicam enixius peteremus. Cuius Celsitudinis Regiae
vota complexi hoc pium Deo adiuuante perfectibile existimantes
quod profecto votis omnibus praeferimus die mensis Septembris
tricesima, absque cunctatione nos conspectui Sanctitatis Domini
Nostri obtulimus apud eamque vota Regia explicauimus: ac quicquid
deuotionis et pietatis feruor exigebat recensitis summatim quibus-
dam admirandis operibus quae Deus per eundem Principem facere
dignatus est et in dies operari non cessat, pro canonisatione ipsius
vitae beatae suppliciter orauimus petitiones *nostras* promouente per-
sonaliter Reuerendissimo Domino Petro de Accoltis¹ Sacrosanctae
Romanae Ecclesiae tituli S. Eusebii Cardinali Anconitano huius
Regni in absentia Reuerendissimi *Domini* etc. Achillis de Grassis
p. 251 Cardinalis Protectore praesen-||-tibusque et assistentibus nobis
Reuerendissimo Domino Alberto Episcopo Vilenensi cuius ecclesia
hoc praefertur tumulo miraculis eiusdem Principis illustratum
necnon iam dicto Secretario Regio eiusdem ecclesiae Praeposito, qui
etiam visi sunt supplices animis assentire petitioni nostrae. Res certe
mira ut dici solet ab auspiciis colenda, ut primum Pontifex Summus
canonisationis petita audiuit negotium, ita visus est affici et ad rem
ipsam inclinari acsi canonisatio ipsa iam pridem fuisset sollicitata
quae maxima causarum est ac vix et rarissime obtentibilis. Annuit
deuotissime Pontifex et dummodo quomodolibet ad hoc huiusmodi
opportuna ex ordinatione praeparentur respondit eius Beatitudo
Suam auctoritatem Apostolicam non defecturam quo beatus Princeps
pronunciatione Sua inter caelites relatus sanctorum cathalogo asscri-
batur et publicetur. Quoniam itaque res ipsa initia sumpsit eiusdem
confidimus quod quemadmodum Dominus caepit ita perficiet.
Voluimus haec ipsa vt se habent in commune Vestris Dominationibus
significare. Deus etenim Omnipotens cuius incomprehensibilia iudi-
cia et inuestigabiles viae sunt sicut aeterno Omnipotentiae Suae
gloriam in sanctis Suis demonstrauit ita et usque modo mirabilis

¹ Ms. err. „Arrolidis“.

Poną Dievo apvaizda popiežių Leoną X ir minėtąjį Apaštališkąjį Sostą, Jo karališkosios Aukštybės norą supratę, manydami, kad šis maldingas darbas su Dievo pagalba yra įvykdomas, jam iš tiesų suteikėme pirmenybę prieš kitus pageidavimus [ir] nedelsdami rugsėjo mėnesio 30 dieną pasirodėme Jo Šventenybės, Mūsų Pono, akivaizdoje, ir jam išdėstėme karaliaus pageidavimą. Ir išsakę visa, ko reikalavo karštas atsidavimas ir maldingumas, glaustai apžvelgėme kai kuriuos stebėtinus darbus, kuriuos Dievas per tą patį Prinčą teikėsi padaryti ir diena iš dienos vykdyti nesiliauja, nuolankiai meldėme jo palaiminto gyvenimo kanonizacijos, mūsų prašymą asmeniškai palaikant didžiai gerbiama ponui Petruui Accolti, Šventosios Romos Bažnyčios Šv. Euzebijaus titulo Ankonos kardinolui, šios¹ karalystės protektoriui (kadangi nedalyvavo didžiai gerbiamas ponas ir t. t. kardinolas Achilas Grassi); || su mumis dalyvavo *p. 251* ir mums asistavo didžiai gerbiamas ponas Vilniaus vyskupas Albertas, kurio bažnyčia dėl šio kapo yra išskirtinė ir garsėja to paties Princo stebuklais, o taip pat jau minėtasis karaliaus sekretorius, tos pačios bažnyčios prepozitas, kurie taip pat buvo matomi maldaujantys ir iš širdies pritariantys mūsų prašymui. Išties stebėtinas ir, kaip įprasta sakyti, iš aukščiau globojamas dalykas – kai tik Aukščiausiasis Pontifikas išgirdo apie prašomos kanonizacijos reikalą, atrodė, jog yra toks sujaudintas ir palankus šiam reikalui, tarsi jau anksčiau būtų buvę raginta imtis šios kanonizacijos, o ji yra didžiausios svarbos byla ir vargiai bei labai retai pasiekiamas teigiamas sprendimas. Popiežius labai pamaldžiai pritarė ir kol koku nors būdu tam tikslui pagal potvarkį bus ruošiama, kas pridera, Jo Šventenybė atsakė, kad nepritrūksią Jo apaštalinės valdžios palankumo, kad Palaimintasis Princas viešai jam paskelbus priskirtas prie dangaus gyventojų būtų įrašytas į šventųjų sąrašą ir apie tai būtų viešai pranešta.

Ir po to, kai yra padaryta pradžia tam reikalui, to paties ir tikimės – kad kaip Dievas pradėjo, taip ir užbaigs. Norėjome šiuos dalykus, kaip jie klostosi, Jums, ponai, visiems bendrai pranešti.

Juk iš tiesų Visagalis Dievas, kurio sprendimai yra neištiriami ir

¹ Lenkijos.

mirabilia operatus non frustra circa fidelem Seruum Suum B. Casimirum laudabilem se ostendit quinimo immensae misericordiae Suae manifestissime indicat dum in Penatibus nostris testatur tot signis sibi complacere per quorum merita placabilem et exorabilem se demonstrat. Scriptum est enim et in seruis deprecabitur. Ecce genti Lithuanorum quos a superstitiosa servitute et irreligiositate non multum aevi liberauit et per lauacrum regenerationis in filios adoptionis suscepit, item de tutissimo Patrono prouidit, cuius ope precibusque et ab hostium immanitate et a quibusuis necessitatibus liberentur. Quam bonus Deus Israel et quis consiliarius eius fuit. Aut quid tantum merita nostra potuerunt? Solus Dominus, qui solem facit oriri super iustos et peccatores Misericors est. Et quia Beatus Casimirus de cuius canonisatione materia suscepta est Gentilis noster, Heros, Princeps et Protector noster est istic in Regno natus et educatus et usque in finem vitae nobiscum. Restat ergo ut Dominationes VV.² in communi de omnibus vitae illius probatissimae testimoniis Domino Apostolico et Collegio Reuerendissimorum Dominorum Cardinalium veritatem affirment. Non enim obscura
p. 252 sunt eius natiuitatis, educationis et totius commendatissimae || vitae testimonia (cum ut Poloni, Lituani et uniuersi Poloniae Lithuanieque incolae scimus) fuit ore veracissimus, mente optimus dilectionem Dei habens in pectore, honestus, in actione, et in bonis operibus perseuerans. Vt illius merito iubilus Ecclesiae consonat, qui pius, prudens, humilis, pudicus, sobrius, castus, et quietus, vita dum praesens vegetauit eius corporis artus, quos ipse vitae aeternae seruare maluit impolutus, quam persuasione phisica caelibatu corrupto vitam protrahere. Accedit ad illius vitae probatissimas dotes quibus effulsit veluti luna stellas inter minores quod Deus honestauit illum tot signis et miraculis, ut merito fiat immortalis memoria illius et apud Deum et homines. Vt igitur horum testimonia ac processus conuenienti modo, stylo, officio et merito conficiantur referanturque, praedictum Dominum Laurentium Miedzyleski tanquam illius ecclesiae Praepositum Nuntiumque ac Secretarium Regium iam pri-

² Id est „Vestrae“.

nesusekami keliai², kaip nuo amžių Savo visagalybės šlovę yra rodęs savo šventuosiuose, taip ir lig šiolei būdamas nuostabus daro nuostabius darbus, ne be reikalo pasirodė vertas šlovės dėl savo ištikimo tarno Pal. Kazimiero; ir net kuo akivaizdžiausiai parodo begalinį savo gailestingumą mūsų tėvynėje tokiais gausiais ženklais liudydamas, kad jam patinka tie, per kurių nuopelnus parodo save esant permaldaujamą ir atlaidų. Juk yra parašyta „ir duodasi permaldaujamas dėl tarnų“³. Ir štai lietuvių tautai, kurią nelabai seniai išlaisvino iš prietarų vergijos ir bedievybės ir atgimdančiu nuplovimu⁴ padarė įsūniais⁵, taip pat parūpino patikimiausią Globėją⁶, su kurio pagalba ir maldomis bus išvaduoti ir iš baisingų priešų, ir iš bet kokių kitų vargų. *Kaip gi geras Dievas Izraeliui⁷ ir kas buvo Jo patarėjas⁸?* Ar ką vieni tik mūsų nuopelnai pajėgė? Vienintelis Viešpats, kuris verčia saulę patekėti virš teisiųjų ir nusidėjėlių, yra gailestingas.

O kadangi palaimintasis Kazimieras, dėl kurio kanonizacijos yra pradėtas reikalas, yra mūsų tėvynainis, herojus, valdovas ir mūsų gynėjas, štai šioje karalystėje gimęs ir išauklėtas ir iki pat gyvenimo pabaigos su mumis [gyvenęs], tad belieka, kad Jūs, ponai, visuotinai apie visus jo didžiai dorybingo gyvenimo liudijimus Apaštališkajam Ponui ir didžiai gerbiamų ponų kardinolų kolegijai patvirtintumėte tiesą. Juk yra gerai žinomi paliudijimai apie jo gimimą, auklėjimą ir visą garbingiausią || p. 252 gyvenimą. Kadangi, kaip lenkai, lietuviai ir visi Lenkijos ir Lietuvos gyventojai žinome, buvo sakantis tik tiesą, tyriausios sąžinės, širdyje nešiojantis meilę Dievui, garbingas veikdamas ir uolus darydamas gerus darbus. Kaip dera Bažnyčiai džiūgauti dėl jo nuopelnų, nes jis, pamaldus, išmintingas, nusizeminęs, drovus, blaivus, skaistus ir ramus, kol dar neužgesusi gyvybė gaivino jo kūno narius, pats panorė verčiau juos išsaugoti amžinajam

² Plg. Rom 11, 33: *quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus!* („Kokie neištiriami jo sprendimai ir nesusekami jo keliai!“)

³ Plg. Ps 134, 14: *Quia judicabit Dominus populum suum*; et in servis suis deprecabitur. („Nes Viešpats teisia savo tautą ir duodasi permaldaujamas dėl savo tarnų.“)

⁴ Plg. Tit 3, 5.

⁵ Plg. Rom 8 passim.

⁶ T. y. šv. Kazimierą.

⁷ Ps. 72 (73), 1.

⁸ Rom 11, 34; Iz 40, 13.

dem ob eam rem designatum in iussu Sanctitatis Domini *Nostri* (id muneris sibi oretenus commendantis) ad Maiestatem Regiam et Dominationes Vestras, capitula, uniuersitates et communitates dominiorum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae remittimus, per Sanctitatem Domini *Nostri* pro testimoniis et literis ad id necessariis colligendis oretenus instructum quem praesentis quoque negotii velut piissimi Prosecutorem commendamus Vestris Dominationibus, rogantes velint ei instructiones Sanctitatis Domini *Nostri* relaturum credere, literasque ac testimonia, qualia Summus Pontifex exposcit et res ipsa exigit et ipse Dominus Praepositus dicet sibi consignare. Praesentibus sibi restitutis exemplis, vero eorum si copiam expediet apud se relictis. Praeterea dum illis intenti essemus Subierunt in mentem alii dilecti Deo et hominibus pia recordationis incolae Poloni. Primum *Illustris* Deuotissimaque Cunegundis Domina Nostra Princeps Regni Poloniae in sua Antiqua Sądecz Sanctimonialium Caenobio recondita. Quae iam dudum Diuinis dignificata est honoribus et in haec usque tempora in mentibus Christi fidelium indubiae ipsius sanctitatis habentur testimonia. Eius quoque operum per olim Reuerendum Dominum Joannem Longinum de Nieszchow electum Leopoliensem et Canonicum Cracouiensem ad Doctissimum Sanduogium de Czechel Sacrae paginae Professoris perscriptoris volumina in Cracouiensi Ecclesia Cathedrali seruantur. Manifestissimus denique Doctor Cauty euidentissimis a Patre Luminum illustratus miraculis. Quae doctissimi

p. 253 Cracouiensis Gymnasii doctores || et magistri pro temporibus gesta conscribunt, in Ecclesia Beatae Annae inter muros Cracoviae tumulatus. Item ex nobilibus ortus natalibus frater Hyacinthus sicut religiosus, sic deuotissimus B. Dominici ex regula et confrater, et sanctitatis aemulator ac contemporaneus in templo Sanctissimae Trinitatis ciuitatis eiusdem crebrioribus admirandis insigniis hominibus loci illius diu et passim votis³. Et qui aetate nostra sine controversia in vita beatus acclamatus sed beatior post hanc vitam effectus, religiosissimus Simon Fratrum Minorum de S. Francisco in Ecclesia

³ Forsan err. pro „notus“?

gyvenimui nesusitepęs, negu pratęsti gyvenimą medikų įtikinėjimu praradęs viengungystės skaistumą! Prie gerai išbandytų jo gyvenimo gabumų, kuriais spindėjo tarsi mėnuo tarp mažesniųjų žvaigždžių, prisidėjo tai, kad jį Dievas pagerbė tokiais gausiais ženklais ir stebuklais, kad vertai jo atminimas taps nemirtingas ir pas Dievą, ir pas žmones.

Taigi, kad šių dalykų liudijimai ir procesas pritinkančiu būdu, stiliumi, tinkamų pareigūnų bei atsižvelgiant į svarbą būtų parengti ir surašyti, minėtąjį poną Lauryną Miendzyleską kaip tos bažnyčios prepozitą ir pasiuntinį bei karaliaus sekretorių, jau anksčiau paskirtą vykdyti šį dalyką, mūsų Švenčiausiojo Pono (žodžiu pavedusio jam įvykdyti tą pareigą) paliepiu siunčiame atgal pas Karališkąją Didenybę, Jus, ponai, kapitulas, bendruomenes ir bendrijas Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdose mūsų Švenčiausiojo Pono žodžiu įpareigotą surinkti liudijimus ir tam reikalingus raštus. Jį Jūsų ponybėms rekomenduojame kaip šio didžiai maldingo reikalo paskirtąjį vykdytoją, prašydami, kad teiktųsi juo, pateiksiančiu mūsų Švenčiausiojo Pono nurodymus, tikėti, jam pateikti raštus ir liudijimus, kurių reikalauja Aukščiausiasis Pontifikas ir pats reikalas ir pats ponas prepozitas nurodys, jam atiduodami esamus dokumentus, o jų kopiją, jei reikia, pasilikdami pas save.

Be to, kol buvome tuo užsiėmę, mums atėjo į galvą kiti Dievo ir žmonių mylimi švento atminimo Lenkijos gyventojai. Pirmiausia šviesioji ir pamaldžioji mūsų ponia Lenkijos Karalystės valdovė Kunigunda, palaidota savo senajame Sandeco moterų vienuolių vienuolyne. Ji jau seniai Dievo yra apdovanota garbe ir iki pat šių laikų tikinčiųjų Kristų širdyse yra saugomi neabejotini jos šventumo liudijimai. Taip pat jos stebuklų tomiai, surašyti velionio gerbiamojo pono Jono Longino⁹ iš Niešovo [?], Lvovo vyskupo elekto, bei perrašyti Krokuvos kanauninko, mokyčiausiojo Sendivojaus iš Čechlo, Šventojo Rašto dėstytojo, yra saugomi Krokuvos katedrinėje bažnyčioje. Ir pagaliau kuo aiškiausiai daktaras Kentietis, šviesybių Tėvo¹⁰ išgarsintas stebuklais, kuriuos vykstančius savo laiku užrašo didžiai mokyti Krokuvos universiteto daktarai || ir magistrai. Palaidotas Šventosios Onos p. 253

⁹ Tokį humanistinį prievardį turėjo garsusis Lenkijos kronikininkas Jonas Dlugošas (Jan Długosz, 1415–1480).

¹⁰ Plg. Jok 1, 17.

confratrum suorum extra muros Cracouienses quiescens qui vere templum Dei et organum Spiritus Sancti diuinis sermonibus nunciandis probatus frequentibus non cessat clarere miraculis. Quos itaque Deus caelo donare dignatus est et per illorum merita nobis miseretur mortalibus; hos communis imploratio nostra a contagiis puluerum eleuandos non iniuste debeat promouere. Vnde dum canonisationis celebritas Beati Casimiri Summo Pontifici hactenus commendatur, consonum fuit, ut per caducae vitae respectum in qua Regius ipse Princeps dum vixit purpuratorum frequentia comitatus erat, etiam in ipso canonisationis progressu beatitudinis comites habeat consequentes Principem gentiles suos. Quamobrem Dominationes Vestrae Maiestati Domini Nostri supplicabunt, ut sub uno contextu eorum omnium canonisationem procurando velit impetrandam. Etsi eadem erit voluntas ac intentia Serenitatis Suae Regiae tunc Vestrae Dominationes sicut Principis Casimiri sic Principis Cunegundis sic quoque aliorum praedictorum beatorum vitae, conuersionis et claritudinis testimonia etiam sub uno contextu scripta Sanctitati Domini Nostri per eundem Dominum Praepositum significabunt. Nos autem ad omnes Vestrarum Dominationum in hoc sanctissimo opere per seipsos parati sumus pro viribus quoscunque subire labores. Vt sanctorum nostrorum praesidiis una cum Vestris Dominationibus quidem et Regi Nostro Serenissimo sanitatem ac contra omnes hostes victoriam Regnique et Suorum dominiorum augmenta pacem quoque perpetuam impetrare valeamus. Quod praestare dignetur Omnipotens Dominus qui Dominationes Vestras et nos in gratia Sua conseruare dignetur saluos. Datum Romae vigesima mensis Octobris anno Domini millesimo quingentesimo quartodecimo.

bažnyčioje Krokuvos mieste. Taip pat iš kilmingos giminės kilęs brolis Hiacintas – ir vienuolis, ir didžiai atsidavęs šv. Dominyko konfratras pagal regulą, ir varžovas siekiant šventumo, ir amžininkas to paties miesto Švenčiausiosios Trejybės bažnyčioje nuo seno tos vietos žmonių ir visur [žinomas] dėl išmeldžiamų nuostabių ženklų. Ir tas, kuris mūsų laikais būdamas gyvas buvo neginčijamai skelbiamas esąs šventasis, bet šventesnis tapo pabaigęs šį gyvenimą, maldingasis Simonas iš šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių, besiilsintis savųjų konfratų bažnyčioje už Krokuvos miesto sienos, kuris dėl savo sakomų dieviškų pamokslų teisingai pripažintas Dievo šventove¹¹ ir Šventosios Dvasios įrankiu nesiliauja garsėti daugybe stebuklų. Taigi juos Dievas teikėsi padovanoti dangui ir per jų nuopelnus pasigaili mūsų, mirtingųjų; juos mūsų bendras maldavimas kuo teisingiausiai turėtų iškelti aikštėn, kad nyksmo dulkių nepalytėti būtų išaukštinti.

Todėl dabar, kuomet yra siūloma Aukščiausiam Pontifikui paskelbti palaimintojo Kazimiero kanonizacijos šventę, pritiko, kad atsižvelgiant į laikinąjį gyvenimą, kuriame pats karališkasis princas, kol gyveno, buvo lydimas gausios dvariškių palydos, taip pat ir vykstant kanonizacijai savo šventumo palydovais turėtų paskui savąjį prinčą sekančius savo tėvynainius. Todėl Jūs, ponai, prašykite Didenybės Mūsų Pono, kad panorėtų vienu ir tuo pačiu išrūpinti ir pasiekti visų jų kanonizacijos. Ir jei Jo Karališkosios Šviesybės valia ir siekis bus toks pats, tuomet Jūs, ponai, tiek apie princo Kazimiero, tiek apie valdovės Kunigundos, tiek ir apie kitų minėtųjų palaimintųjų gyvenimo uoliai laikantis tikėjimo bei jų šlovingumo liudijimus, tuosyk taip pat surašytus, per tą patį poną prepozitą¹² pranešite Jo Šventenybei mūsų Ponui. O mes patys esame pasirengę, kiek leis jėgos, pakelti bet kokius vargus remdami visus Jūsų ponybių siekius šiame didžiai šventame darbe. Kad su mūsų šventųjų globa kartu, žinoma, su Jūsų ponybėmis ir mūsų šviesiausiuoju karaliumi galėtume išmelsti sveikatos ir pergalės prieš visus priešus, karalystės ir savųjų valdų klestėjimo, o taip pat amžinos ramybės. Tegul teikiasi tai suteikti Visagalis Viešpats, kuris Jūsų ponybes ir mus tesiteikia išlaikyti sveikus savo malonėje. Duota Romoje, spalio mėnesio dvidešimtąją dieną, tūkstantis penki šimtai keturioliktaisiais metais.

¹¹ Plg. 1 Kor 3, 16.

¹² Miendzyleskį.

tionem approbato ac Romae Typis Reu. Camerae A-
policae Anno Dni 1675. Vulgato. Deinde sacrae typis
Universitatis Anno Dni 1676. reimpreso inque Beatae
negundis cum titulo Beatae fit mentio signanter folio 122. et
folio 125.

Stilm. Ex Officiis propriis Patronorum Regni Poloniae
Auctoritate Illmi Cardinalis Georgii Radzivilii Episcopi Cra-
coviensis ex mandato Synodi Petricoviensis editis et ad calcem Pre-
uiarii Romani annexis. Hi in Officio de Sancto Stanislawo Epi-
scopo & Martyre in die octava inter Secunda Nocturni Lectio-
nes haec de Beata Cunegunde leguntur in Lectione quinta. Post
centum eandem et Saecula quanta Annos exarat Dominus Christum Prandota Epi-
scopi Cracoviensis. Hi Sancti Boleslaw item Dux cum sua Coniuge Linga fami-
na caseissima. In miraculis Sancti Episcopi collectis et hae publica tanquam igni
probatas legatos ad Innocentium Quartum summum Pontificem mittunt. Atque tunc
firum in namur Sancionem referre. Vnde diligenter recantur. In Lectione
però sexta ex medio. Rediunt Legati cum ingenti laetitia annuntiantes
quanta Deus fecit cum Martyre suo. Prandota Episcopus ossa Sancti ex ulnere
terra subleuat, eaq. in more soluto in Alani condit. Boleslaw Rege Iudicio
ac Regina iudice prima catervis Episcopi ac Duibus Regni et vicinarum Pro-
vinciarum a presentibus. Et factum est in die illa gaudium magni benedictis
Dominus novissimis Stanislawi magis quam principis eius.

Sequitur Copia literarum Joannis Archiepiscopi
Gnesnensis in causa Canonisationis S. Casimiri et alio-
rum Sanctorum Regni Patronorum Romae expeditarum.
Joannes Dei gratia Archiepiscopus Gnesnensis et Primas totius Poloniae
Principis et Domini Domini Sigismundi Dei gratia Regis Poloniae Magni
Ducis Lithuaniae Russiae Prussiae et Domini et Gardis archiepiscopi

1514 m. spalio 20 d. Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiško nuorašas, in: Klasztor
sióstr klarysek św. Andrzeja Apostoła w Krakowie, sygn. B 36, p. 249–253

250

Apostolicam et Constabilem Laurentium Caerensium Oratorum in Romana Curia
Residentium. Reuerendissimi et Reuerendissimi in Christo Patres et Patres
Magnifici et Venerabiles Generosi Nobilibus Honorabilibus et Famosis
Dominis Principibus Palatis Spiritualibus et Secularibus Baronibus Con-
sulis Communitatibus Universitatibus et quibuslibet Congregationibus Re-
gni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae. Dominis Praetibus etiam
et Amicis in Christo dilectis salutem felicitatem eo super omnia Dominum
in sanctis suis collaudam. Reuerendissimi et Reuerendissimi in Christo Patres et
clari Principes Magnifici Venerabiles Viri Nobles et Eminentissimi Domini Prae-
sides etiam et Amici in Christo dilecti. Cogit Nos ardor charitatis et
pietas dei debita Numinibus Laurentii sollicitudinis vestrae pro spirituali
affectione atque in diebus suscitata bonum et Optimum vestris Dominationibus
in commune referamus. Eundem Mariam eiusdem. Dominum Nostri Regis
Sacroserenissimi per Venerabilem Dominum Laurentium Mediam etiam Praetorem
et Canonium Venerabilem Secretarium suum copiosius sua commisit Nobis
quatenus ex frequentia miraculorum quae Omnipotens et Clementissimus Deus
per merita Beati Cosimi olim Principis Nostri sui Maiestatis Regis Romani
in Vindicta Ecclesia ante viginti annos sepulti in eius seminis huiusmodi
eorum variis cultibus demonstrat. Canonisationem vitam et opera post mortem
huiusmodi miraculorum per et infra Ducatum Lithuaniae longe et late quae quae versum
manifestorum etiam sancti Cosimi in Christo Patrum et Dominum Nostrum
Dominum Leonem Divina providentia Papam Decimum et
dilectam sedem Apostolicam emissum preceremus. Quis celebrandis Regis vestri
complexi hoc sum Deo adiuvante perfectibile existimantes quod profecto votis
omnibus praefertur die Mensis Septembris Tricesima, atque cunctatione
Nos conspectui Comitatus Domini Nostri obtulimus etiam vota Regis
explicavimus. Ac quicquid devotionis et pietatis fervor etiam erat recedens
his summis quibusdam admirandis operibus quae Deus per eum. Principem
facere dignatus est et in die operari non cessat, pro Canonisatione ipsius
vita Beati suppliciter oravimus petitiones nostras promouente personali-
ter Reuerendissimo Domino Petro de Caroldis Caerensium Roma-
nus Ecclesiae tituli S. Eusebii Cardinali Anconitano huius Regni in aetate
Reuerendissimi Domini et illius de Graffis Cardinalis Procurator praetor

liber
3

251
tibusq; et assidentibus Nobis Reverendissimis Dno et Beato Casimiro Vltimo
anno Ecclesie hoc presertim tumultu miraculisq; eiusdem Principis illustratus nec
non iam dicto Secretario Regis. Eiusdem Ecclesie Proposito qui etiam Nri sunt
supplices animis assentire petitioni Nostrae. Res certe mira Ne diu selet ab
auspiciis colenda ut primum Pontifex Summus Canonisationis petita audire neq;
tunc ita Nrius est afflu et ad rem ipsam inclinari ac si Canonisatione ipsa iam videtur
fuisse sollicitata quod maxima Causa dicitur ac igitur et varissime obtemperant annu-
itq; Deuotione Pontifice et diuino quomodo sit ad hoc huiusmodi opportuna
et ordinatione preparatur respondit eius Beatitude suam auctoritatem ex parte
licet non defuturam quo Beatus Princeps pronuntiatione sua inter Ceteros
relatus Sanctorum Cathalogo ascribatur et publicetur. Quam itaq; res
ipsa initio summi et eiusdem confidimus quod quemadmodum Dominus caput ita
perficiet. Vultimus huius ipsa et se habent in commune vestris Dominationibus
significare. Deus etenim Omnipotens cuius incomprehensibilis gloria et inue-
stigabiles vias sunt licet ab aeterno Omnipotentia sua gloriam in Sanctis suis
demonstravit ita et regno mirabilis mirabilia operatur non solum circa
fidelem servum suum B. Casimirum laudabilem se ostendit quinimo immensa
misericordia sua manifestissime indicat dum in Donationibus Nostris testatur tot
signis sibi complacere per quorum merita placabilem et exorabilem se demonstrat
Certum est enim et in meritis deprecatur. Ecce sentit Zachariam quod
a Superstitione servitute et irreligiositate non multum sui liberavit et
per lavacrum regenerationis in filios adoptionis suscipit. Item et utique
Parono prouidet cuius ope precibus et ab hostium immanitate et a quibus
uis neq; sitatibus liberentur. Quam bonus Deus Israel per quos Consiliarios
eius sunt. Aut quid tantum merita Nostra perueniunt? Solus Dominus, quid
lem fauor oriri Super iustos et peccatores Misericors est. Et quia Beatus
Casimirus de eius Canonisatione materia suscepta est Gentilis Noster
Heros Princeps et Protector Noster est ut sit in Regni natus et educatus
et usq; in finem Vitae Nobis cum. Resat ergo et Dominationes V. in commu-
ni de omnibus Nriis illius probatissimis testimoniis Domino Apostolico et
Collegio Reverendissimorum Dominorum Cardinalium Veritatem affirmant. Non
enim obscura sunt eius Patriarcho educationis et totius commendationis

252

Vita testimonium *(Cum)* Vi Poloniziani et Universi Polonici Lithuanici
cola sumus) huius ore veracissimi, mente certissimi defensionem Dei habens, in
corde honestus, in actione, et in bonis operibus perscrutans. Vultus noster iustus
Ecclesia consonat. In quibus, modestus, humilis, rudis, sobrius, castus, et iustus
Vita dum orans vegetavit eius corporis artus. Quis ipse Vita deinde stravit nescit
et impotens, quam per suasionem Theoria caliditate corruptis viam provahent. Elecit
ad illius Vita probatissimis doctis quibus effudit. Velut luna solis inter Vires
sed quid Deus honestavit illum tot signis et miraculis. Venerit fiat immortalis
memoria illius etiam Deum et homines. Venerit horum testimonium ac Prae
Ius convenienti modo, stylo, officio cemeritis conficiantur, referantur, nobis
cum Dominum Laurentium Miedzyleski tanquam illius Ecclesiae Praepositi
tutus ac Secretarium Regium iam ostendit ob eam rem des. quatenus in iussu
certatis Dominum Vni (Id numeris Vni ore tenus commendantis) ac Marius tate
Regiam et Dominationes Vestras Capicula Universitates et Communitates Domi
norum Regni Polonie et Magni Ducatus Lithuanie reverentissimas. Per sancti
tatem Domini Vni pro testimonio ecclesiae ad id necessarium colligendis ex
tenus instructum quem praesentis quos negotii velut pispini Praepositorum
mendamus Vestris Dominationibus. Regentes Vni et instructione
Panisialis Domini Vni velutro credere, licet et ac testimonio nulla Sumus
Pontifex exposuit et res ipsa edigit et ipse Dominus Praepositus dicit Vni
signare. Praesentibus Vni rescriptis exemplis vero eorum de copia expediet
apud de relictis. Praeterea cum illis inveni episcopus habemus in mentem
alii dilecti Deo et hominibus praerecordationis Inola Poloni. Primum
Vni Devotissimae Cunctis Domina Nostra Princeps
Regni Polonie in sua Antiqua Landeez Canoniam
Catholice recondita. Quam dudum Divinis dignificata est honoribus
et in hac vig tempora in mentibus Christi. Id est huius in dubia ipsius Sancta
tis habentur testimonia. Cuius quoque opere percoli Reverendum Dominum
Joannem Longinum de Miedzychowie Plebanum Leopoldum et Canonum
Crauvendens ad Doctissimum Pandinogium de Grechel Sacerdote paginas
Professoris Personae Volumina in Crauvien Pleba Cathedrali Prae
Manifestissimus Sacerdos Doctor Anty evidenter a Patre Lumina
Illustratus miraculis. Quos doctissimi Crauvien Gymnasii Doctores
et

253

co Magistri pro temporibus gesta conscribunt, in Ecclesia Beata exime inter
muros sacrorum cumulat. Item ex Nobilibus ortus Natalibus Frater Hy-
acinthus fuit Religiosus de deuotissimus B. Dominici ex Regula exor-
ta et Sanctitatis Amulator ac contemporaneus in templo Sanguinis Unitatis
Unitatis eius, cretionibus admirandis indignis hominibus loci illius dei et
passim votis. Qui ante Nostra sine controversia in Vita Beatus exultatus
dei Beatorum post hanc Vita effectus. Religiosissimus Simon Fratrum
Minorum de S. Francisco in Ecclesia Confratrum suorum extra muros
Cavonenses quiescens qui Veri templum Dei et organum Spiritus sancti
in Divinis sermonibus nuntiandis probatus frequentibus non cessat elare mira-
culis. Quos itaq; Deus caelo donare dignatus est et per illorum merita Nobis mise-
retur morbi illius, quos communis imploratio Nostra a contagio pulchre elucidos
non iniuste debeat promovere. Inde dum Canonisationis celebritas Beat. Jacini
in Summo Pontifici hactenus commendatur. Consonum fuit qd per eadem Vita
respectum in qua Regisipoe Princeps dimisit Impuratum frequentia
comitatus erat. Etiam in isto Canonisationis progressu Pontificis omnes
habeat consequentes Principem Gentilesq; suos. Quamobrem Dominationes Re-
stis Maestrate Domini Nri Supplicabunt ut subinde concessu eorum omnium
Canonisationem procurando Veli impetrandam. Et si ead. eire Voluntas estra
centia Cerecatis Suae Regie cum Vestra Dominatione sicut Principis Ca-
lini sic Principis Cunegundis Si quos aliorum praeceptorum Beatorum
Vita conversationis et claritudinis testimonia etiam sub Nro concessu Scri-
pta Sanctitati Domini Nri per eum. Dominus Propositum significabunt. Nos
autem ad omnes Vestram Dominationem in hoc Sanguinis opere per seipso pa-
rati sumus pro Viribus quoscumq; subire labores. Ut Sanctum Nostrorum gra-
tulis Marum Vestris Dominationibus quid. Et Reg. Nostro Serenissimo Sancti-
tem ac contra omnes hostes Victoriā Legnis et Quorū Dominationum augmenta
pacem quā perpetua impetrare valeamus. Quod praeclare dignetur Omni-
potens Dominus qui Dominationes Nras et Nos in gratia sua conservare dignetur
saluos. Datum Romae Vigesima Mensis Octobris Anno Dni Millesimo
Quingentesimo Quarto decimo. Post quam quidem Transmutatione eadem
per actionem et collationem peracta petrum fuit a Nobis Notariis inscriptis pro:

DARIUS BARONAS

MAŽESNIŲJŲ BROLIŲ KONVENTUALŲ
MEMORIALO TEKSTAS IR KONTEKSTAS:
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
MIRUSIŲJŲ KNYGOS XVI–XVIII A.

ĮVADAS

Šiame straipsnyje nagrinėjama Lietuvos pranciškonų (konventualų) mirusiųjų knyga (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 669) kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) memorialinės kultūros paminklas¹. Atliekant tyrimą sau keliame tokius pagrindinius uždavinius: 1. išryškinti šio rankraščio bendruosius ir specifinius bruožus, pasitelkiant bendresnį kontekstą, formuojamą LDK gyvavusios mirusiųjų atminimo (*memoria*) kultūros; 2. pasirėmus šiuo metu lengvai prieinamais, reprezentatyviais skirtingų vienuolijų memorialiniais šaltiniais, parodyti, kokio pobūdžio informacija juose fiksuojama ir kaip tai būdavo daroma; 3. apčiuopti šio konkretaus rankraščio reikšmę ir sąsajas su kitomis pranciškonų mirusiųjų minėjimo knygomis; 4. suformuluoti biografistikos žanro proveržio XVIII a. LDK raštijoje problemą, kurios nuodugnesniam paaiškinimui reikia specialių tyrimų.

Šis tyrimas – šaltinotyrinis, jame daugiausia naudojami tekstiniai istorijos šaltinių tyrimo metodai, kurie leidžia apčiuopti tiek konkretaus rankraščio specifiškumą, tiek skirtingų rankraščių tarpusavio sąsajas, jei tik tokios egzistuoja ir jei tik jas galima apčiuopti esant dabartinei ištirtumo būklei. Reikia pažymėti, kad per pastaruosius tris dešimtmečius LDK istorijos šaltiniai ir tiriami, ir skelbiami taip intensy-

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą „Lietuvos pranciškonų konventualų prozopografinis tyrimas“ (Nr. S-MIP-17-33). Už kolegišką bendradarbiavimą dėkoju prof. Sergejui Temčinui ir dr. Jonui Drungilui.

viai, kaip niekad anksčiau. Žymiai geriau yra ištirti valstybės institucijų ir bajoriškos kilmės dokumentai. Ypač didelė pažanga matyti tiriant Lietuvos Metrikos istorijos klausimus². Bajoriškos kilmės dokumentų tyrimai jau peržengė tradicinės diplomatikos rėmus ir siekia išsiaiškinti ne tik dokumento sukūrimo, bet ir jo funkcionavimo bei archyvavimo klausimus³. Iki šios dienos taip pat palyginti gerai yra ištirti pagrindiniai LDK naratyviniai šaltiniai – metraščiai ir kronikos⁴. Tuo tarpu iki šiol santykinai mažesnio dėmesio sulaukė Bažnyčios institucijose atsiradę dokumentai, nepaisant to, kad Lietuvoje Bažnyčios (ir krikščionybės Lietuvoje) istorijos tyrimai išgyvena ryškų pakilimo laikotarpį⁵. Bene

² Eugenijus Saviščevas, „Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2008, t. 1, p. 115–173. Taip pat žr. Mindaugas Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje: daktaro disertacija*, Vilnius: VU, LII, 2017; Artūras Dubonis, Darius Antanavičius, Raimonda Ragauskienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016; Laimontas Karalius, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2018, t. 6, p. 11–64.

³ Raimonda Ragauskienė, *Dingę istorijoje: XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius: LII leidykla, 2015, p. 69–73, 181–207. Apie 1534 m. Vilniuje, darže rastas senąsias privilegijas žr. Inga Ilarienė, „Kilka žrėdėl, dotyczających protektoratu Wielkiego Księstwa Litewskiego nad arcybiskupstwem ryskim: formalna podstawa prawna w stosunkach Litwy i Inflant w trzecim i czwartym dziesięcioleciu XVI w.“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai: Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 233. Apie didikų ir bajorų archyvus žr. Jonas Drungilas, „Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab. – XVII a. pr.)“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2008, t. 1, p. 251–266. Lenkijos ir LDK didikų giminių archyvų apžvalgą pateikia Krzysztof Syta, *Archiwa magnackie w XVIII wieku: Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej*, Toruń: Antykwariat Naukowy i Księgarnia Regionalna Cuiavia Felix, 2010.

⁴ Žr., pvz., Zenonas Ivinskis, *Lietuvos istorijos šaltiniai* (ser. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 3), Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 1995; Mečislovas Jučas, *Lietuvos metraščiai ir kronikos*, Vilnius: Aidai, 2002; Kęstutis Gudmantas, „Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2003, t. 41, p. 9–24; Kęstutis Gudmantas, „Lietuvos metraščio Vavelio nuorašas (fragmentas)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2012, t. 34, p. 121–151.

⁵ Tarp svarbiausių pastarojo meto bažnytinės kilmės dokumentų publikacijų minėtini šie leidiniai: *Acta primae visitationis diocesis Vilmensis anno Domini 1522 pe-*

geriausiai išlikę ir geriausiai sutvarkyti yra Lietuvos jėzuitų istorijos šaltiniai, sukaupti visų pirma centriniame Jėzaus Draugijos archyve Romoje ir gausiai naudojami įvairių šalių tyrėjų⁶. Tiriamas ir LDK pranciškonų (konventualų) rašytinis palikimas⁷. Tuo tarpu daugumos kitų vienuolių rašytinis palikimas vis dar laukia savo tyrėjų. Pastaruoju metu vertingą ir šio mūsų tyrimo kryptį artimą straipsnį paskelbė Liudas Jovaiša, susisteminęs didžiąją dalį šiuo metu žinomų biografinio pobūdžio šaltinių, nušviečiančių LDK veikusias (katalikiškas) vienuolijas⁸. Tad savo ruožtu siekdami prisidėti ir bendrai prie LDK istorijos, ir konkrečiai prie vienuolinės kilmės šaltinių tyrimų nusprendėme specialiai patyrinėti Lietuvos pranciškonų (konventualų) memorialinę knygą, stengdamiesi pateikti

ractae = Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IIb atkūrimas, par. S. C. Rowell, (ser. *Historiae Lituaniae fontes minores*, VIII), Vilnius: LII leidykla, 2015. Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai = The Statutes of the Chapters of Vilna and Samogitia*, Vilnius: LKMA, 2015. *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulų posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533, par. Darius Antanavičius, Dalia E. Staškevičienė, Vilnius: LII, 2018. Taip pat žr. Martynas Jakulis, „Vilniaus katedros kapitulų pajamos XVI a. antroje pusėje – XVIII a. pajamų-išlaidų registrų duomenimis“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2014, t. 5, p. 171–194. Krikščionybės Lietuvoje istorijos tyrimai apžvelgti: Darius Baronas, „Vilniaus amatininkų katalikų religinis gyvenimas XVI a. antroje pusėje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2017-2*, Vilnius, 2018, p. 23–24.

⁶ Pvz., Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. L. Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002. *Ankstyvieji Vilniaus universiteto istorijos šaltiniai*, sud. P. Rabikauskas, spec. redaktorius L. Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2009; Andrea Mariani, *I gesuiti e la nobiltà polacco-lituana nel tardo periodo sassone (1724–1763): Cultura e istruzione fra tradizione e innovazione*, Poznań: Instytut Historii UAM, 2014. Apie jėzuitų biografistiką žr. Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 140–167.

⁷ S. C. Rowell, „Winning the living by remembering the dead? Franciscan tactics and social change in 15th century Vilnius“, in: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, sud. A. Bumblauskas ir R. Petrauskas, Vilnius: Aidai, 1999, p. 104–115; Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a. (Istorinė studija ir šaltiniai)*, Vilnius: Aidai, 2010; Darius Baronas, „Pirmieji Vilniaus pranciškonų geradariai: 1522 m. Žygimanto Senojo privilegijos tyrimas“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2018, t. 6, p. 65–100.

⁸ Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolių XVI–XIX a. personalinio ir biografinio pobūdžio šaltiniai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2017, t. 43, p. 140–190.

ir platesnį, ir įvairesnį kontekstą, būtiną geresniam ir šio kūrinio, ir pačios LDK memorialinės kultūros supratimui⁹. Intensyvesni bažnytinių institucijų ir jų kanceliarijų tyrimai kurtų geresnes prielaidas rasti informatyvioms LDK istorijos šaltinių apžvalgoms, kurioms ne atitikmenų, bet pavyzdžių nebūtų sunku rasti tarp užsienio šalių istorikų darbų¹⁰.

I. VIDURAMŽIŲ MEMORIA

Nuo pirmųjų krikščionybės gyvavimo amžių jos santykis su anti-kiniu graikų ir romėnų pasauliu bei žydų tradicija buvo komplikuoatas. Mums rūpimu aspektu krikščioniška pomirtinio gyvenimo samprata aiškiai skyrėsi nuo graikams ar romėnams būdingo įsivaizdavimo apie anapusinį pasaulį¹¹. Pasaulio pabaigoje krikščionių laukiamas mirusiųjų

⁹ Pilnas šio rankraščio pavadinimas užrašytas tituliname lape toks: „Memoriale patrum ac fratrum nostrorum conventualium S. Francisci tam in hac nostra ecclesia Vilnensi quam extra sepultorum ante et post unionem provinciae huius Lithuaniae mortuorum, diligenter ex variis actis huius conventus Vilnensis aliisque authoribus et variis scriptis connotatum a fratre patre Antonio Gumowski, patre et exguardiano huius conventus, regente studii, 1702“ (toliau – „Memoriale“), Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA), f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 1r–174v.

¹⁰ Vakarų Europos medievistikoje netrūksta parankinių, išsamių leidinių, leidžiančių ir geriau orientuotis, ir geriau susipažinti su įvairiausių šaltinių klodais. Pavyzdžio dėlei galime nurodyti: Wilhelm Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des XIII Jahrhunderts*, Berlin: Verlag von Wilhelm Hertz, 1858, Bd. 1–2; August Potthast, *Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500* (ser. *Bibliotheca Historica Medii Aevi*), Berlin: W. Weber, 1896, Bd. 1–2; *Repertorium fontium historiae medii aevi*, Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1962–2006, voll. 1–11. Taip pat minėtinas daugiatomis (tęstinis) leidinys *Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental*, Turnhout: Brepols, 1972–2016, voll. 1–88. G. R. Elton, *The Sources of History: Studies in the Uses of Historical Evidence. England 1200–1640*, Cambridge: Cambridge University Press, 1969; Michael Brauer, *Quellen des Mittelalters*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2013. Iš pastarojo meto Lenkijos istorikų darbų minėtini šie veikalai: Janusz Tandeci, Krzysztof Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014; *Dyplomatyka staropolska*, red. Tomasz Jurek, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.

¹¹ Daugiau apie tai žr. *Europos mentaliteto istorija: Pagrindinių temų apybraižos*, sud. Peter Dinzelbacher, iš vokiečių k. vertė A. Gailius ir kt., Vilnius: Aidai, 1998, p. 210–224.

prisikėlimas akcentavo išganytos sielos ir perkeisto kūno susijungimą. Toks dvasinio/transcendentinio ir kūniško/žemiško artumas jau nuo pirmųjų krikščionybės amžių pasireiškė matomai ir apčiuopiamai. Krikščionių kankiniai tapo tais žmonėmis, kurių šventosios relikvijos buvo suvokiamos kaip dangiškojo ir žemiškojo pasaulių susitikimo taškas, o jų saugojimo ir gerbimo vieta – kaip ta aplinka, kur šventojo galia (*virtus*) galėdavo pasireikšti ypač veiksmingai¹². Svarbiausia šventųjų kulto racija buvo pastanga išmelsti šventųjų užtarimo prieš Viešpatį, idant, išsivadavus iš nuodėmių, būtų galima per siaurus vartus patekti į Dangaus karalystę. Toks tikėjimas sąlygojo visame krikščioniškame pasaulyje veikiai paplitusį paprotį būti palaidotiems kuo arčiau šventųjų (*apud sanctos*). Šventųjų kultui palaikyti ypač svarbu buvo žinoti kankinio ar šventojo išpažinėjo mirties datą („gimimo Dangui dieną“) ir konkrečią vietą, kur jis ar ji buvo palaidota¹³. Šie šventųjų kultui būdingi dalykai atsispindėjo ir paprastų mirusiųjų minėjimo papročiuose. Ruošdamiesi mirčiai tikintieji dažnai išreikšdavo tikėjimą arba primygtinį reikalavimą, kad jų vardai periodiškai būtų paminimi maldose. Tam turėdavo pasitarnauti memorialinės (mirusiųjų) knygos, kuriose būdavo įrašomas velionio vardas ir nurodoma mirties data bei minimalūs biografiniai duomenys¹⁴. Dvasinis, emocinis ir fizinis (kapinės)

¹² Arnold Angenendt, *Heilige und Reliquien: Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München: C. H. Beck, 1997, p. 110–117. Taip pat žr. Peter Brown, *Šventųjų kultas: Jo atsiradimas ir vaidmuo lotyniškoje krikščionybėje*, iš anglų k. vertė Rasa Balčikonytė, Vilnius: Aidai, 1999, p. 21 ir t.

¹³ Arnold Angenendt, *op. cit.*, p. 129.

¹⁴ Plg. „Liber mortuorum monasterii Landensis Ordinis Cisterciensis“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *Monumenta Poloniae Historica*, Lwów: Nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie, 1888, t. 5, p. 468–500; „Liber mortuorum monasterii Beatae Mariae de Oliva“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 501–536; „Liber mortuorum monasterii Leopoliensis Sancti Dominici“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 537–561; „Liber fraternitatis Lubinensis“, ed. Fryderyk Papée, in: *ibid.*, p. 562–584; „Liber mortuorum monasterii Lubinensis Ordinis Sancti Benedicti“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 585–652; „Suffragia monasterii Mogilnensis Ordinis Sancti Benedicti“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 653–666; „Liber mortuorum monasterii Sancti Vincentii Ordinis Praemonstratensis“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 667–718; „Liber mortuorum monasterii Strzelimensis Ordinis Praemonstratensis“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 719–767; „Liber

mirusiųjų ir gyvųjų pasaulių artumas kūrė tvarius saitus tarp skirtingų kartų, neabejotinai prisidėjo prie tam tikros bendruomenės išsiskynimo konkrečioje vietoje¹⁵. Taip pat reikia pažymėti, kad mirusiųjų minėjimas buvo glaudžiai susijęs su artimo meilės darbais – pasiturintys asmenys iš anksto pasirūpindavo, kad jiems mirus ir juos prisimenant būtų maitinami vargšai, steigiamos ar paremiamos špitolės ir t. t.¹⁶ Maldos už mirusiuosius savo populiarumo ir intensyvumo viršūnę pasiekė vėlyvaisiais Viduramžiais (XIV–XV a.) ir tik su protestantų Reformacijos pradžia 1517 m. patyrė nuosmukį¹⁷. Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais visų pirma katalikų ir stačiatikių aktyviai puoselėtas mirusiųjų minėjimo/prisiminimo kultas paliko gana gausius rašytinius liudijimus lotynų ar graikų krikščionybės paženklintose šalyse. Kadangi nuo vėlyvosios Antikos ir per visus Viduramžius būdavo tikima, kad vienuolių maldos turi ypač didelę galią, tikintieji pasauliečiai rūpindavosi, kad jų ar jų artimųjų vardai patektų į vienuolių vestas *Libri vitae* (gyvenimo knygos)¹⁸. Toks pavadinimas atsirado dėl Šventojo Rašto poveikio.

mortuorum monasterii Andreoviensis Ordinis Cisterciensis“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 768–805; „Excerpta e libro mortuorum monasterii Mogilnensis Ordinis Cisterciensis“, ed. Wojciech Kętrzyński, in: *ibid.*, p. 806–813.

¹⁵ Apie laidojimo ir laidotuvių papročius LDK žr. Mindaugas Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2008, p. 70–109.

¹⁶ Robert N. Swanson, *Religion and Devotion in Europe, c. 1215–c. 1515*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p. 230–231; Michael Borgolte, *Die mittelalterliche Kirche*, München: R. Oldenbourg Verlag, 2004, p. 121–122. Apie šią praktiką Vilniaus mieste žr. S. C. Rowell, „The role of charitable activity in the formation of Vilnius society in the 14th to mid-16th centuries“, in: *Lithuanian Historical Studies*, Vilnius, 2012, vol. 17, p. 39–50; Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.: daktaro disertacija*, Vilnius: VU, LII, 2016, p. 281–291.

¹⁷ John Bossy, *Christianity in the West 1400–1700*, Oxford: Oxford University Press, 1985, p. 26–34; Eamon Duffy, *The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England 1400–1580*, New Haven–London: Yale University Press, 2005, p. 301–337.

¹⁸ Marek Derwich, „Monastycyzm w dawnych społeczeństwach europejskich. Zarys problematyki“, in: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław: Pracownia Badań nad Dziejami Zakonów i Kongregacji Kościelnych, 1996, p. 43–53 (ypač p. 51–52); Russell E. Martin, „Praying for the dead in Muscovy: Kinship awareness and Orthodox belief

Apreiškime Jonui (*Apr* 20, 12) pasakojama apie Paskutiniojo teismo dieną, kai bus atversta gyvenimo knyga, ir tie žmonės, kurių vardai bus įrašyti į šią knygą, galės džiaugtis amžinuoju gyvenimu. Tokias viltis puoselėdavo žmonės, kurių vardai būdavo įrašomi arba į nekrologus, arba į brolių ar maldos susivienijimų knygas¹⁹. Būtent amžinojo gyvenimo rūpestis ir sąlygojo tokių nekrologų (vardų rinkinių) populiarumą Viduramžiais.

Anuomet tokių knygų nomenklatūra nebuvo nusistovėjusi. Jos vadintos nekrologais (*necrologium*), obituarijais (*obituarium*), memorialinėmis arba atminų knygomis (*libri memoriales*), martirologais (*martyrologium*) ir pan. Visoms joms bandoma taikyti kuopinį *Memorialüberlieferung* terminą, pažymintį jų pagrindinę atminties perdavimo ir išsaugojimo funkciją²⁰. Jų turinį sudarydavo šimtai, kartais tūkstančiai vardų, jos būdavo naudojamos liturginėse apeigose ir pildomos per ilgus amžius. Jose esančių vardų periodiško minėjimo pagrindinė funkcija buvo užtikrinti atminties (*memoria*) išsaugojimą per kartų kartas ir taip pagelbėti skaistyklos kančias kenčiančioms sieloms. Toks paprotys šiuo metu visuotinai laikomas ypač svarbiu palaikant ir kuriant konkrečią bendruomenę, išsaugant jos tapatybę²¹.

in the commemoration of Muscovite Royalty“, in: *Ohio Slavic Papers*, 2016, vol. 10, p. 189–190. Plačiau apie Karolingų laikotarpio knygas žr. *Libri vitae: Gebetsgedenken in der Gesellschaft des Frühen Mittelalters*, hg. von Dieter Geuenich, Uwe Ludwig, Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2015.

¹⁹ Joachim Wollasch, „O wartości źródłowej nekrologów średniowiecznych“, in: *Studia źródłoznawcze*, Warszawa–Poznań, 1990, t. 32–33, p. 9.

²⁰ Michael Borgolte, „Memoria. Bilan intermédiaire d'un projet de recherche sur le Moyen Age“, in: *Les tendances actuelles de l'histoire du Moyen Age en France et en Allemagne. Actes des colloques de Sèvres (1997) et Göttingen (1998)*, ed. Jean-Claude Schmitt, Otto G. Oexle, Paris: Publications de la Sorbonne, 2002, p. 57–58.

²¹ Žr. straipsnių rinkinį *Gedächtnis, das Gemeinschaft stiftet*, hg. von K. Schmid, München, 1985. Taip pat Otto G. Oexle, „Memoria in der Gesellschaft und in der Kultur des Mittelalters“, in: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*, Frankfurt am Main: Insel-Verlag, 1994, p. 297–323; Gerd Althoff, „Zur Verschriftlichung von Memoria in Krisenzeiten“, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, hg. von Dieter Geuenich und Otto G. Oexle (ser. *Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte*, 111), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1994, p. 58.

Mūsų laikais šios mirusiųjų knygos yra tapusios informacijos aruodais, padedančiais atkurti skirtingų bendruomenių narių tarpusavio saitus, praskleidžiančiais senųjų laikų onomastikos, genealogijos paslaptis ir t. t. Tiesa, tokių masinės informacijos šaltinių vertė ilgą laiką, – net ir istorijos mokslo klestėjimo amžiuje, koku neabejotinai buvo XIX a., – nebuvo deramai įvertinta. Nors visa eilė nekrologų tada buvo paskelbta, kaip antai, pavyzdinėje istorijos šaltinių serijoje *Monumenta Germaniae Historica*, tačiau dėl savo specifiškumo (šabloniškumo ir masiškumo) tie tekstai dūlėjo menkai naudojami²². Perversmas prasidėjo tik XX a. trečiajame-ketvirtajame dešimtmetyje, kai Vokietijos ir Austrijos medievistikoje ėmė skleisti socialinės istorijos kryptis. Ją reprezentuoja tokie iškilūs mokslininkai kaip Ottas Brunneris, Gerdas Tellenbachas, Waltheris Schlesingeris, pastaraisiais dešimtmečiais Joachimas Wollaschas, Ottas G. Oexle ir kt. Šiai tyrimų kryptiai atstovaujančius tyrėjus domino ne tiek abstraktokos teorijos apie socialines klases ir luomus, kiek istorinių tyrimų konkretika, leidžianti apčiuopti realiai egzistavusias socialines grupes tokias kaip šeima, giminė, konkreti vienuolių ar kanauninkų bendruomenė ir pan. Būtent konkrečios socialinės grupės, kurių struktūrų ir raidos pažinimas leidžia adekvačiai rekonstruoti konkretaus krašto tam tikros epochos ar trumpesnio laikotarpio visuomenės vaizdą, tapo bene pagrindiniu šią tyrimų kryptį plėtojusių istorikų dėmesio objektu. Savo tyrimais ypač išgarsėjo Gerdo Tellenbacho vadovauta tyrėjų grupė, susitelkusi Freiburgo universitete. Vienu iš vaisingiausiai šioje srityje pasireiškusių istorikų buvo Gerdo Tellenbacho mokinys Karlas Schmidas. Būtent su jo vardu siejamas proveržis socialinių grupių ir asmenų tyrimuose. Ryškia šių tyrimų metodologine nuostata reikia laikyti Karlo Schmido suformuluotą mintį, jog Viduramžiais konkretų individą galima pažinti tik tiriant konkrečią grupę, kuriai jis priklausė²³.

²² *Monumenta Germaniae Historica, Necrologia Germaniae*, t. 1: *Dioceses Augustensis, Constantiensis, Curiensis*, ed. Franciscus L. Bauman, Berolini: Apud Weidmannos, 1888 ir kt.

²³ Karl Schmid, „Programatisches zur Erforschung der mittelalterlichen Personen und Personengruppen“, in: K. Schmid, *Gebetsgedenken und adliges Selbstverständnis im Mittelalter. Ausgewählte Beiträge. Festgabe zu seinem sechzigstem Geburtstag*, Sigmaringen: Thorbecke, 1983, p. 16. Taip pat žr. Karl Schmid, „Über das Verhältnis von Person

Tokia metodologinė nuostata šiais laikais yra tapusi savotiška aksioma, kuri taisyklingai taikoma leidžia geriau pažinti tiek tam tikrą socialinę grupę, tiek konkretų individą (tiek, kiek tai, aišku, įmanoma remiantis iš Viduramžių epochos paveldėtais šaltiniais)²⁴. Netenka abejoti, kad tokios ir panašios metodologinės nuostatos vaisingai gali būti taikomos tiriant ir ankstyvąją Lietuvos istoriją (XIII–XV a.). Šiuo požiūriu kaip pavyzdys minėtini Stepheno C. Rowello²⁵, Rimvydo Petrausko²⁶ ir Eugenijaus Saviščevo²⁷ darbai. Manome, kad panašios metodologinės nuostatos gali būti sėkmingai taikomos tiriant ir vėlesnes Lietuvos istorijos epochas. Tad siekiant ir toliau plėtoti LDK laikotarpio kultūrinės atminties tyrimus Lietuvoje, šis straipsnis gali pasitarnauti ir kaip tam tikras įvadas į tuos kultūros istorijos klotus, kurie vis dar nėra sulaukę aktyvesnio tyrėjų dėmesio. Juk skirtingai nuo mūsų šalyje aktyviai ir visapusiškai vykdomų Naujųjų ir Naujausių laikų atminties tyrimų, galime nurodyti tik Pilėnus, Vytautą Didįjį ir Žalgirio mūšį kaip tas „atminties vietas“, kurios šiai dienai susilaukė atidaus dėmesio²⁸.

und Gemeinschaft im früheren Mittelalter“, in: *ibid.*, p. 372. Apie problemas siekiant apčiuopti bendrą maldų susivienijimus („Gebetsbünde“) žr. Hartmut Hoffmann, „Anmerkungen zu den Libri memoriales“, in: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Köln, 1997, Bd. 53, p. 426–441.

²⁴ Plg., pvz., A. Gurevič, *Individas Viduramžių Europoje*, iš rusų k. vertė D. Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 16, 21. Atminties tyrimai jau seniai tapę atskiru, labai plčiu ir labai įvairiu tyrimų lauku. Bene geriausią glaustą jo apžvalgą pateikia Astrid Erll, *Memory in Culture*, translated by Sara B. Young, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. Specialiai apie Viduramžių *memoria* tyrimus žr. Michael Borgolte, „Memoria. Bilan intermédiaire...“, p. 53–69.

²⁵ S. C. Rowell, „Winning the living...“, p. 87–121.

²⁶ Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: Sudėtis–struktūra–valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 136–140 (apie *memoria*).

²⁷ Eugenijus Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*, Vilnius: VU leidykla, 2010.

²⁸ Darius Baronas, Dangiras Mačiulis, *Pilėnai ir Margiris: Istorija ir legenda*, Vilnius: VDA leidykla, 2010. Giedrė Mickūnaitė, *Vytautas Didysis: Valdovo įvaizdis*, Vilnius: VDA leidykla, 2008. Dangiras Mačiulis, Rimvydas Petrauskas, Darius Staliūnas, *Kas laimėjo Žalgirio mūšį? Istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*, Vilnius: Mintis, 2012.

Mūsų istoriografijoje dar nėra susiformavusi tradicija, kaip reikėtų vadinti tokias knygas (rankraščius), kuriose būdavo surašomi mirusiųjų vardai, pateikiama papildoma informacija ir kurios būdavo naudojamos mirusiųjų minėjimo tikslais. Liudas Jovaiša – pirmasis Lietuvos istorikas, pateikęs šios rūšies šaltinių apžvalgą. Jis išskyrė tris pagrindinius tokių šaltinių/knygų pogrupius: „mirusiųjų registrai“, „minėjimo knygos“ ir „nekrologų knygos“²⁹. Toks suskirstymas iš esmės priimtinas, bet reikia turėti omenyje, kad jis geriausiai tinka kalbant apie ankstyvųjų Naujųjų laikų (XVI–XVIII a.) memorialinius šaltinius, tuo tarpu tai, kas Viduramžiais ir šiuolaikinėje medievistinėje literatūroje buvo ar yra vadinama „nekrologais“, atitiktų būtent „mirusiųjų registrus“ ir „minėjimo knygas“³⁰. Viduramžiais nerašydavo plačių biogramų (nekrologų), o būtent jos sudaro Jovaišos išskirtų „nekrologų knygų“ pagrindą. Padarius tokią išlygą, dar reikia pastebėti, kad „nekrologai“ figūruoja ir bendrame šios rūšies šaltinių pavadinime „Mirusiųjų/nekrologų knygos“³¹. Siūlytume visas šias knygas vadinti tiesiog „memorialinėmis knygomis“. Toks terminas atitiktų anglų ar vokiečių kalbomis vartojamas sąvokas („memorial books“, „Memorialbücher“)³². Esant reikalui tam tikras „nekrologų knygas“ galima būtų vadinti memorialais. Manytume, kad toks atvejis yra kaip tik Vilniaus pranciškonų *Memoriale* – knyga, kuri savo turiniu yra daugiau negu nekrologų rinkinys, o užmoju pranoksta liturginio minėjimo sąlygojamus tikslus, sutelktus į mirusiojo sielos gerovę. Vilniaus *Memoriale*, toks, koks jis mus pasiekė galutinai susiformavęs XIX a. pradžioje, skirtas visų pirma konkrečios vienuolinės

²⁹ Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolijų...“, p. 172–182.

³⁰ Plg. Otto G. Oexle, „Memoria, Memorialüberlieferung“, in: *Lexikon des Mittelalters*, München–Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1993, Bd. 6, sk. 512.

³¹ Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolijų...“, p. 172.

³² Žr., pvz., Astrid Erll, *Memory in Culture*, p. 48; Astrid Erll, *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen: Eine Einführung*, Stuttgart: Metzler, 2011 (2. Aufl.), p. 48. Taip pat žr. Piotr Oliński, *Cysterskie nekrologi na Pomorzu Gdańskim od XIII do XVII wieku*, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1997, p. 5. „Memorialinės knygos“ terminą sporadiškai vartoja ir Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolijų...“, p. 177. Vokiečių kalba kuriamoje medievistikoje įprasti ir kitokie terminai tokie kaip, pvz., „Totenbücher“, „Gedenkbücher“ ir kt. – žr. Hartmut Hoffmann, *op. cit.*, p. 415 ir t.

(pranciškonų konventualų) bendruomenės atminties išsaugojimui³³. Tad šiai knygai jos sudarytojų suteiktą pavadinimą (*Memoriale*) siūlome versti pažodžiui ir tokį adaptuoti, nes šis rankraštis ir yra ne kas kita kaip *memorialas*. Tokių memorialų ar memorialinių knygų grupių galima, tikėtina, aptikti ir daugiau. Tokie terminai kaip „memorialinės knygos“ ar „memorialas“ turi akivaizdų pranašumą prieš kitus galimus pavadinimus, pasireiškiantį tuo, kad jie veikia kaip tiesioginė nuoroda į tą atminties išsaugojimo/palaikymo/kūrimo lauką, kuris įvairiakalbėje mokslinėje literatūroje apibūdinamas lotynišku terminu *memoria*.

2. VIENUOLINĖS KILMĖS LDK MEMORIALINĖS (MIRUSIŲJŲ) KNYGOS

Nors lietuviškoji LDK dalis krikščionybę priėmė tik katalikiškojo Lietuvos krikšto metu (1387), vertėtų čia bent atkreipti dėmesį į tai, kad jos slaviškoji pusė dar X a. pabaigoje priėmė Rytų krikščionybę (stačiatikybę) ir ją reprezentuojančioje pagrindinėje struktūroje – Kijevo metropolijoje – veikiai prigijo krikščioniškos mirusiųjų minėjimo tradicijos. Reikia pažymėti, kad tiek lotynų (katalikų), tiek graikų (stačiatikių) Bažnyčios puoselėtos *memoria* tradicijos, nepaisant jose sutinkamos išraiškos formų įvairovės, rėmėsi tomis pačiomis pamatinėmis idėjomis, suformuotomis sukrėščionintoje vėlyvosios Antikos visuomenėje³⁴. Struktūriniu ir funkcinio atžvilgiu vakarietišku memorialinių knygų atitikmenimis stačiatikių oikumenoje būtų mirusiųjų minėjimo knygos, šaltinių kalba dažniausiai vadinamos *синадик* ir *помянник*. Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje išskiriami trys pagrindiniai „sinodikų“ tipai: „visuotinis sinodikas“ (sukurtas graikų stačiatikių Bažnyčioje po galutinės ortodoksijos pergalės 843 m.; jo vertimas į bažnytinę slavų kalbą žinomas nuo XI a. pradžios), „pomianikas“, Kijevo metropolijoje žinomas nuo XII a., ir „sinodikas su pratarmėmis“, bylojančiomis apie mirusiųjų

³³ Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai...*, p. 194–197.

³⁴ Ludwig Steindorf, *Memoria in Altrußland. Untersuchungen zu den Formen christlicher Totensorge* (ser. *Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa*, 38), Stuttgart: Steiner, 1994, p. 11–12.

minėjimo reikalingumą, atsiradęs XV a. pabaigoje (pirmasis 1479 m.)³⁵. Kalbant apie LDK, ko gero, pačiais svarbiausiais galima laikyti Kijevo Pečiorų Lauros, Liubečio, Supraslio, Slucko ir Žirovicų vienuolynų atminų knygas („pomianikus“)³⁶. Visiems jiems būdinga tai, kad minėtini mirusieji suskirstyti arba pagal dvasinio luomo rangus (kaip antai, patriarchai, metropolitai, arkimandritai, vienuoliai), arba, pasauliečių atveju, pagal luomą ar giminę (kaip antai, įvairios kunigaikščių, didikų, bajorų ir miestiečių giminės). Visose šiose atminų knygose yra lituanistinės medžiagos, vertos atskiro tyrimo³⁷. Čia pakaks pažymėti, kad jų turinį

³⁵ Ирина В. Дергачева, *Древнерусский Синодик: исследования и тексты*, Москва: Издательство «Кругъ», 2011, с. 9–19. Apie visuotinį sinodiką žr. *Синодик в неделю православия. Сводный текст с приложениями*, изд. Ф. Успенский, Одесса: Тип. шт. Одесского военного Округа, 1893; В. В. Дергачев, „Вселенский синодик в Древней и Средневековой России“, in: *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, Москва, 2001, № 1 (3), с. 18–29. Apie „sinodikus“ kaip ugdomosios literatūros žanrą Rusijoje XVI–XVIII a. žr. Людмила Б. Сукина, „Синодики XVI–XVII вв. как источники исследования повседневного благочестия населения России“, in: *Россия и мир: Панорама исторического развития. Сборник научных статей, посвященный 70-летию исторического факультета Уральского государственного университета им. А. М. Горького*, Екатеринбург: НППМ «Волот», 2008, с. 229–235.

³⁶ „Atminų knygų“ terminą siūlyčiau vartoti kaip „помянник“ atitikmenį. Reikia pažymėti, kad iki šiol nežinoma, kiek šių Abiejų Tautų Respublikos Rytų apeigų krikščionių *memoria* kultūrą reprezentuojančių rankraščių yra išlikę; jie gali būti skaičiuojami šimtais, o gal ir tūkstančiais. Remiuosi prof. Andrzej Gil pranešimu, išdėstytu Liubline 2018 m. lapkričio 17 d. vykusioje mokslinėje konferencijoje „Dzieje chrześcijaństwa na ziemiach polskich: osiągnięcia i perspektywy badawcze“. Paranki Kijevo metropolijos atminų knygų tyrimų ir publikavimo istorijos apžvalga pateikiama leidinyje *Поменник Софії Київської: Публікація рукописної пам'ятки другої половини XVIII – першої чверті XIX ст.*, упорядкування та вступні статті Оксани Прокоп'юк, Київ, 2004, с. 5–19.

³⁷ *Древний помянник Киево-Печерской Лавры (конца XV и начала XVI столетия)*, сообщил С. Т. Голубев (ser. *Чтения в историческом обществе Нестора летописца*, 6), Киев: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1892), с. 6–7 (minimi Lietuvos didysis kunigaikštis „Algirdas, priėmęs krikšto vardą Dmitrijus“ (sic!), Skirgaila Algirdaitis, Vladimiras Algirdaitis, Jonas Algimantaitis) ir t. t. Р. В. Зотов, *О черниговских князьях по Любецкому синодику и о черниговском княжестве в татарское время*, Санкт-Петербург: Типография братьев Пантелеевых, 1892, с. 28 (minimi lietuvių nužudytas kunigaikštis Konstantinas Obolenskis, prisimenami Skirgaila Algirdaitis, Dmitrijus Algirdaitis, Mykolas Jaunutaitis), с. 29 (minimas

sudaro vardų sąrašai – išplėtotų biogramų juose nėra. Tam tikrą išimtį tarp Rytų apeigų krikščionių sudarytų bazilijonų (unitų) XVII a. įrašai Slucko ir XVIII a. biogramos Žirovicų vienuolynų atminų knygose³⁸.

Atsižvelgiant į tai, kad LDK slaviškose žemėse ši tradicija gyvavo nuo Kijevo Rusios laikų, galima daryti prielaidą, kad stačiatikiška *memoria* kultūra turėjo būti žinoma LDK politiniam elitui (Gediminaičių giminės atstovams ir jų aplinkos žmonėms) dar iki Lietuvos katalikiškojo krikšto. Nors neturime konkrečių duomenų, kurie leistų pagrįsti mintį, jog stačiatikiška *memoria* praktika pureno dirvą jos katalikiškojo atitikmens spartesniam prigijimui tarp neofitų lietuvių katalikų, tačiau vis vien norime ją išreikšti ir traktuoti bent jau kaip tikėtiną. Kaip ten bebūtų, paprotys teikti labdarą Bažnyčiai ir taip užsitikrinti savo giminės mirusiųjų, o po mirties ir savo pačių liturginį minėjimą tarp Lietuvos katalikų prigijo noriai ir sparčiai. Daugybėje fundacinių privilegijų būdavo numatomos šv. Mišios už gyvus ir mirusius geradarius (fundatorius, rėmėjus ir pan.), jų gimines ir artimuosius³⁹. Brolių ir amatininkų

lietuvių nužudytas kunigaikštis Onisimas Jaroslavas) ir kt. „Supraslio vienuolyno atminų knyga“ (1631 m. redakcija), in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (*LMAVB RS*), f. 19–89, l. 2v–3v (maldos už popiežių, karalių, jo karius, Kijevo metropolitą, visus katalikų vyskupus, už fundatorius ir t. t.), l. 29r–30v (Chodkevičiai), l. 31v (Druckiai-Sokolinskiai), l. 32v (Tryznos), l. 32r (Vilniaus bazilijonų Švč. Trejybės vienuolyno vienuoliai ir vienuolės). Mums nepasiekiamas ir tik iš nuorodų žinomas yra šis leidinys *Pomianyk of Horodyshe*, Part 1: *AD 1484*, ed. by Jaroslav B. Rudnyc'kyj (ser. *Readings in Slavic Literature*, 2), Winnipeg: University of Manitoba Press, 1962. Šis „pomianikas“ – seniausia išlikusi Pietvakarių Rusios atminų knyga: Алексей И. Алексеев, *Духовная культура средневековой Руси*, Москва: «Индрик», 2016, c. 106. Apie problemas, išskylančias tiriant atminų knygų genealoginę informaciją žr. Ирина В. Дергачева, *op. cit.*, p. 12–13; Russell E. Martin, *op. cit.*, p. 219–220.

³⁸ „Slucko vienuolyno atminų knyga“, in: *LMAVB RS*, f. 21–799, l. 17v–18r. „Žirovicų vienuolyno atminų knyga“, in: *LMAVB RS*, f. 19–91, l. 38v–39v. „Slucko vienuolyno atminų knyga“ datuojama 1637 m. su vėlesniais įrašais, „Žirovicų vienuolyno atminų knyga“ datuojama XVIII a. pirmąja puse su įrašais, siekiančiais 1771 m. Datavimas pagal: Кириллические рукописные книги, хранящиеся в Вильнюсе: Каталог, составитель Надежда Морозова, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 101 ir 35.

³⁹ Tokio rūpesčio tarp XV a. Lietuvos didikų ir bajorų pavyzdžių gausiai esama dokumentų rinkinyje *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiejskiej* = *Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, ed. J. Fijałek, W. Semkowicz,

cechų įstatuose (bent jau nuo XVI a.) įprastai būdavo numatoma narių pareiga dalyvauti savo kolegų laidotuvėse ir melstis už juos⁴⁰. Turimi duomenys leidžia manyti, kad būtent pranciškonai pirmavo ėmus diegti šį paprotį. Tai buvo abipusiai naudingas sandėris: bajorai ar miestiečiai remdavo pranciškonus užrašydami jų vienuolynams nuolatinės pajamos iš savo dvarų ar naudmenų, o pranciškonai išsipareigodavo jų artimuosius ir juos pačius įrašyti į savo vienuolyne vestą „Gyvenimo knygą“ ir minėti juos savo maldose. Šį paprotį ir tokio pobūdžio sandorius geriausiai parodo dokumentinis palikimas, atsiradęs Vilniaus pranciškonų vienuolyne arba su juo susijęs⁴¹. Šiame vienuolyne vestos „Gyvenimo knygos“ nuotrupa, taip vadinami Vilniaus pranciškonų kalendoriaus likučiai, buvo išlikę iki pat XX a. pradžios⁴². Dėl duomenų trūkumo negalima aiškiai pasakyti, ar XV–XVI a. Lietuvos pranciškonai vedė atskirus savo mirusių brolių registrus ar minėjimo knygas. Iš XVI a. pabaigos Lenkijos pranciškonų provincijos kapitulų posėdžių aktų knygos matyti, kad kas trejus metus vykusių susirinkimų metu būdavo pateikiami duomenys apie per tą laikotarpį mirusius brolius⁴³.

t. 1, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948. Šį reiškinį nagrinėja: Rimvydas Petrauskas, „Didikas ir patronas: LDK diduomenės bažnytinės fundacijos XV a.“, in: *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje*, sud. Jonas Boruta SJ, Vacys Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 169–171; Darius Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2015, p. 8, 397–398, 411–413 ir t.

⁴⁰ Apie brolijas žr. Liudas Jovaiša, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas ir kt., Vilnius: Aidai, 2001, p. 109–128. Apie Vilniaus amatininkų pamaldžias praktikas žr. Darius Baronas, „Vilniaus amatininkų katalikų religinis gyvenimas...“, p. 28–35.

⁴¹ Žr. S. C. Rowell, „Winning the living...“, p. 91–96; Darius Baronas, „Pirmieji Vilniaus pranciškonų geradariai: 1522 m. Žygimanto Senojo privilegijos tyrimas“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2018, t. 6, p. 65–100.

⁴² Z. Dunin-Kozicki, „Szczątek kalendarza franciszkanów wileńskich z XV wieku“, in: *Kwartalnik Litewski*, Vilnius, 1910, t. 4, p. 3–12. Taip pat žr. S. C. Rowell, „Winning the living...“, p. 117–119.

⁴³ „Registrum eorum, quae praecipua fuerunt inter acta reverendi patris fratris Bonaventurae Maresii Bellunensis doctoris theologi Ordinis Minorum Conventualium et in provincia Polonie etc. eiusdem Ordinis generalis commissarii, visitatoris apos-

Viso Pranciškonų ordino mastu ypatingą reikšmę turėjo 1625 m. paskelbtos, o 1628 m. popiežiaus Urbono VIII patvirtintos konstitucijos, kurioms prigijo *Constitutiones Urbanae* (t. y. popiežiaus Urbono konstitucijos) pavadinimas. Jose detaliai išdėstyti principai, kuriais savo veiklą Pranciškonų ordinas grindė kelis šimtus metų⁴⁴. Šiose konstitucijose detaliai aprašyta, kaip į paskutinę kelionę turėdavo būti išlydimi ir palydimi vienuoliai, tretininkai, Ordino geradariai, Ordino generalinis ministras ir popiežius. Svarbiausia gyvųjų užduotimi savo mirusiųjų konfratrų ir geradarių atžvilgiu buvo už mirusiuosius aukojamos šv. Mišios ir specialiai kalbamos maldos. Ši pareiga lietė visos vienuolinės provincijos vienuolius dvasininkus ir brolius (pasauliečius). Vienuoliui pabaigus žemiškąją kelionę, tenykščio vienuolyno gvardijonas tučtuojau turėjo informuoti savo provincijolą, o pastarasis šią žinią toliau perduoti kustodams, kustodai – atskiriems savo kustodijų vienuolynams; visais žinios perdavimo etapais raginta atlikti nustatytas maldas ir aukoti šv. Mišias už mirusiojo sielą⁴⁵. Tomis pačiomis konstitucijomis buvo nustatyta, kad kiekviename vienuolyne turi būti vedama mirusiųjų brolių registravimo knyga. Taip pat nustatyti pagrindiniai informacijos pateikimo ir atrinkimo principai: vardai, pavardės, kilmė, pareigos, dorybės ir visa kita, ką velionis nuveikė garbingo, o ypač tai, kas jį artino prie šventumo. Kas trejus metus vykdavusių provincinių kapitulų metu šia informacija turėdavo būti pasidalinta⁴⁶. Šiuo atžvilgiu pranciškonai tikrai nebuvo

tolici in anno 1579 et 1580“, Instytut Franciszkański (Łódź-Łagiewniki): signatūra IF 03420; Inv. nr. 09322: Žr. šiame leidinyje esančią šaltinių publikaciją „Lenkijos pranciškonų provincijos 1580–1598 m. kapitulų sprendimai – Lietuvos Bažnyčios istorijos šaltinis“.

⁴⁴ Daugiau apie „Urbono konstitucijų“ reikšmę žr. Lázaro Iriarte, *Historia franciszkanizmu*, Kraków: Bracia Mniejsi Kapucyni, 1998, p. 209–213; Marek A. Dettlaff, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku* (ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, 6), Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 109, 168. Šiame straipsnyje pranciškonais vadiname Mažesniuosius brolius konventualus, tuo tarpu Mažesniuosius brolius observantus vadiname bernardiniais.

⁴⁵ *Constitutiones Urbanae Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium cum Apostolicae Sedis decretis ad eandem Religionem Seraphicam pertinentibus*, Venetiis, 1757, p. 87 (Tit. VII/1).

⁴⁶ *Constitutiones Urbanae*, p. 88 (Tit. VII/14): „...nomina, cognomina, patria,

išskirtiniai. Kaip antai, Lenkijos provincijos dominikonų kapitulų aktuose periodiškai kartojasi skyriai apie tai, kokios maldos ir kaip turi būti atliekamos už mirusius bažnytinės ir pasaulietinės hierarchijos atstovus, savo Ordino narius ir Ordino geradarius⁴⁷. Tarp kitų šiam tyrimui pasitelktų mirusiųjų registrų savo geografinę *memoria* apimtimi ypač išsiskiria basųjų karmelitų registrai. Juose minimi broliai ir seserys, mirę ne tik įvairiuose katalikiškos Europos miestuose (Valensijoje, Paryžiuje, Briuselyje, Venecijoje, Romoje, Neapolyje, Kelne, Regensburge, Vienoje, Prahoje, Poznanėje, Liubline, Lvoje, Breste, Glubokoje, Vilniuje ir kt.), bet ir Anglijoje, Graikijoje, Mozambike ar Šiaurės Amerikoje⁴⁸. Šie registrai buvo periodiškai tikrinami vizitatorių, kurie sutikrindavo, ar įrašyti visi mirusieji, o radę trūkumų, pasirūpindavo juos ištaisyti⁴⁹. Valerijanovo pijorų vienuolyno nekrologo įrašai rodo, jog vizitoriai reguliariai tikrindavo mirusiųjų sąrašus, ar ko netrūksta⁵⁰. Tą patį galima

officia, gesta, virtutesque perscribantur, eaque omnia, quae laudabiliter gesserint, praecipue vere ad sanctitatem, vitaeque innocentiam spectantia sedulo commemorentur; cumque Provincialis Capituli tempus adventaverit, nota mortuorum fratrum distincta eo fideliter transmittatur“.

⁴⁷ *Acta capitulorum provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*, vol. 1: 1225–1600, ed. Romanus F. Madura, Roma: Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum, 1972, *passim*.

⁴⁸ „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1709-no.“, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (*VUB RS*), f. 3–1902, l. 10v (1711 m. balandis): „P. F. Ioseph ab Assumptione, missionarius, Londini“; l. 12v (1711 m. rugpjūtis): „P. F. Beda a S. Ioseph, missionarista, in Anglia. P. F. Franciscus a Puero JESU, missionarista, ibidem“; l. 14v (1712 m. birželis-rugpjūtis): „P. F. Dionysius a S. N., missionarius apostolicus, in Mozambique“; l. 15v (1713 m. sausis): „P. F. Claudius a Jesu apud Patras Achaiae“; l. 37r (1721 m. kovas): „P. F. Iacobus a S. Marsiseo [?] vicarius novae missionis Missisipi, in America.“ „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1742“, in: *VUB RS*, f. 4–36996 (A-4312), l. 6r ir kt. Painiai užrašytas Misisipės misionieriaus vardas. Tai ne kas kitas kaip t. Jokūbas Šv. Martyno; daugiau apie jį žr. Charles W. Currier, *A Centenial History of the Discalced Carmelites in the United States*, Baltimore: John Murphy & Co., 1890, p. 44–46.

⁴⁹ „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1709-no.“, in: *VUB RS*, f. 3–1902, l. 5r, 24v ir kt. „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1742“, in: *VUB RS*, f. 4–36996 (A-4312), l. 9r, 11v ir kt.

⁵⁰ „Liber suffragiorum domus Valerianoviensis“, in: *LMAVB RS*, f. 9–114, l. 6r ir kt.

pasakyti ir apie karmelitus, kurių registruose periodiškai kartojasi vizitatorių įrašai, liudijantys apie nekrologinių įrašų tikrinimą ir pildymą.

a) Mirusiųjų registrai ir minėjimo knygos

Po pačiu bendriausiu apibūdinimu („memorialinės knygos“) glūdi nemenka šiai istorinių šaltinių rūšiai priskirtinų tekstų įvairovė. Toliau panagrinėsime, kuo ir kaip skiriasi pagrindiniai trys šių istorijos šaltinių tipai. Šiam tyrimui pasitelkėme, mūsų manymu, pakankamai reprezentatyvią mirusiųjų registrų grupę:

Basieji karmelitai:

Gardino basųjų karmelitų registras (1709–1741)⁵¹;

Gardino basųjų karmelitų registras (1742–1801)⁵²;

Vilniaus basųjų karmelitų registras (1720–1756)⁵³;

Bernardinai:

Vilniaus bernardinų registras⁵⁴;

Pranciškonai konventualai:

Lietuvos pranciškonų registras (1702–1843)⁵⁵

Udzialo konvento Lietuvos pranciškonų registras (1600–1853)⁵⁶;

⁵¹ „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1709-no.“, in: *VUB RS*, f. 3–1902.

⁵² „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1742“, in: *VUB RS*, f. 4–36996 (A-4312). Vėliausias įrašas 1801 m. Plg. Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolių...“, p. 173.

⁵³ „Conventus Vilmensis S. M. N. Theressiae Carmelitarum Discalceatorum anno Domini 1720“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 314, l. 1r–112v.

⁵⁴ „Liber inaevitabilis mortis tam patrum quam fratrum mortuorum sub eiusdem felicissimo regimine ad annotandum dispositus anno Domini 1738 die 4 augusti“, in: *VUB RS*, f. 5–f–33035.

⁵⁵ „Series patrum et fratrum (1702–1843)“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32416.

⁵⁶ „Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium per provinciam nostram Lithuaniae et Albae Russiae ab anno 1600 ad annum 1703 mortuorum. Ex actis conventus Vilmensis ordine alphabetico conscripta. Pro conventu Udzialensi“, in: Krokuvos pranciškonų vienuolyno archyvas (Archiwum Prowincjalne Franciszkanów (OFMConv) w Krakowie), signatūra APLit/C-8, p. 1.

Trinitoriai:

Lenkijos ir LDK trinitorių registras⁵⁷.

b) Minėjimo knygos

Artimai su mirusiųjų registrais yra susijusios minėjimo knygos. Toks išskyrimas ganėtinaai sąlyginis. Iš esmės – tai taip pat mirusiųjų registrai, tik jų medžiagą struktūruojantis principas pasiskolintas iš metinio kalendoriaus, nes juose įrašai grupuojami nuosekliai nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d.

Galime nurodyti tokius minėjimo knygų pavyzdžius:

Benediktinų:

Horodiščės benediktinų vienuolyno mirusiųjų minėjimo knyga (1671–1827)⁵⁸;

Bernardinų/bernardinų:

Berežanų bernardinų katalogas, sudarytas 1795 m. kovo mėnesį ir pildytas iki 1829 m.⁵⁹;

⁵⁷ „Liber vitae et mortis omnium tam vivorum, quam defunctorum Ordinis Excalceatorum SSS. Trinitatis Redemptionis Captivorum in inclyto Regno Poloniae et M. D. L. professorum“, in: *LMAVB RS*, f. 9–1774, l. 1r–151v.

⁵⁸ *VUB RS*, f. 5–f–32523. Paskelbtas: Rafał Witkowski, „Nekrolog opactwa benedyktyńów w Horodyszczu. VUB RS, F 5 – F 32523“, in: *Lituano-Slavica Posnaniensia*, Poznań, 2013, t. 15, p. 265–281.

⁵⁹ „Cathalogus mortuorum patrum ac fratrum sororumque nec non benefactorum nostrorum...“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 1r. Toliau šį rankraštį vadinsime „Berežanų bernardinų katalogu“. Tokį pavadinimą teikiame pagal tikėtiną šio katalogo sukūrimo vietą – Bžežanų/Berežanų vienuolyną (Brzeżany/Бережани, Ukraina) ir atsižvelgdami į ką tik cituotą, amžininkų suteiktą pavadinimą. Pačiame knygos tekste nėra jokių tiesioginių užuominų apie tai, kur jis buvo surašytas, tačiau ant odinio viršelio išliko vos įžiūrimas pavadinimas su dar vis matomomis pirmosiomis šio konvento pavadinimo raidėmis: „Cathalogus patrum ac fratrum conventus Brzesi(nensis) ad f(...)“. Daugiau apie 1683 m. Voluinės vaivados Mikalojaus Jeronimo Sieniavskio (Mikolaj Hieronim Sieniawski) įsteigtą konventą žr. M. Maciszewski, *Brzeżany w czasach Rzeczypospolitej polskiej. Monografia historyczna*, Brody: skład główny w księgarni Feliksa Westa, 1911, p. 112–114. Šis rankraštis, nors ir atsiradęs anapus LDK ribų (dabartinės Ukrainos teritorijoje), turi tiesiogiai su XVIII–XIX a. pradžios Lietuva susijusios informacijos. Daugiausiai tai tėvai, broliai ar tretininkai, savo žemiškąją kelionę pabaigę Vilniuje, Dotnuvoje, Kaune, Kretingoje ir kt.

Lietuvos bernardinų minėjimo knyga (1766–1875)⁶⁰;
Lietuvos bernardinų minėjimo knyga (1838–1851)⁶¹;
Lietuvos bernardinų elenchas (1861–1888)⁶²;
Vilniaus bernardinų minėjimo knyga⁶³.

Pranciškonų:

Lietuvos pranciškonų konventualų minėjimo knyga (1793–1838)⁶⁴.

Kaip anksčiau, taip ir dabar vienuolynuose vakarienės metu yra perskaitomi tą dieną mirusiųjų vardai ir už juos pasimeldžiama. Kokios maldos turi būti sakomos gali būti nurodyta arba registro pradžioje⁶⁵, arba pabaigoje⁶⁶. Instrukcijos gali būti arba lakoniškesnės, arba išsames-

⁶⁰ „Memoriale pacis aeviternae in sancta pridem FF. Minorum Observantium Sancti Patris Francisci quiescentium pace, nunc vero inter belligerantes totius Europae strepitus iussu admodum reverendi patris Iuvenalis Charkiewicz, ministri provincialis, patris dignissimi, religioso calamo ad perpetuam rei memoriam exaratum anno Domini 1766“, in: *LMAVB RS*, f. 9–124.

⁶¹ „Lietuvos bernardinų minėjimo knyga (1838–1851)“, in: *VUB RS*, f. 3–2434. Ši knyga sudaryta 1838 m., ir didžioji dalis įrašų iki 1838 m. padaryti ta pačia ranka. Apie 1817 m. galime fiksuoti ryškų papildymą, darytą kita ranka (l. 31r–33v). Pradedant 1839 m. įrašais, prasideda kitokia rašysena (žr., pvz., l. 17r, 89r, 135v, 146v, 168r), vėliausias įrašas 1851 m. (l. 29r).

⁶² „Elenchus fratrum mortuorum cura magistri novitiorum reverendi patris Camilli Hryniewicz, labore autem fratrum novitiorum frateris Titi Dowgird et frateris Stanisłai Bukowski anno Domini 1861 mensis martii 24 die diligenter conscriptus“, in: *LMAVB RS*, f. 9–96, l. 1r–205v. Tai vėlyva, 1861 m. sudaryta ir iki 1888 m. pildyta knyga. Čia pasitelkta, nes į ją įtraukti ir LDK laikotarpio (XVII–XVIII a.) gyvenusių bernardinų vardai.

⁶³ *LVIA*, f. 1135, ap. 2, b. 79. Vienuolyno prie Šv. Mykolo bažnyčios mirusiųjų seserų knyga pildyta bent iki 1883 m.

⁶⁴ „Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium mortuorum in provincia Lithuaniae et Albae Russiae ad gratam piamque memoriam conscripta anno Domini 1793“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 1r–179v.

⁶⁵ „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1742“, in: *VUB RS*, f. 4–36996 (A-4312), l. 1v. „Lietuvos bernardinų minėjimo knyga (1838–1851)“, in: *VUB RS*, f. 3–2434, l. I.

⁶⁶ „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1709-no.“, in: *VUB RS*, f. 3–1902, l. 100v.

nės⁶⁷. Lietuvos bernardinų mirusiųjų minėjimo knyga pateikia trumpą baigiamosios maldos pavyzdį: „Et aliorum omissorum. Et omnium fidelium defunctorum per misericordiam Dei. Requiescant in pace. R.: Amen.“⁶⁸ Basijų karmelitų mirusiųjų registruose nurodoma, kokios maldos turi būti kalbamos už kunigus, o kokios – už brolius vienuolius⁶⁹. Jeigu kuris vienuolis pasižymėdavo ypatingais nuopelnais savo ordinui, buvo garsus savo sielovadine veikla, jo laidotuvės galėdavo tapti išskilmingesnės, o maldos už jo sielą gausesnės palyginti su tuo, kas būdavo įprasta eilinio brolio ar tėvo atveju⁷⁰.

Registruose ir minėjimo knygose paprastai nenurodomos mirties priežastys ar aplinkybės, kai turime reikalą su tipiška, gražia mirtimi.

⁶⁷ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 1v: „Perlecto Cathologo dicitur: Quorum animae et omnium fidelium defunctorum per misericordiam Dei requiescant in pace. Amen. Postea psalmus: De profundis clamavi ac Pater noster ac V: A porta inferi. R. Erue Domine animas eorum. V. Requiescant in pace. Amen. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo. Collecta. Oremus. Absolve quaesumus Domine animas famulorum tuorum fratrum nostrorum et omnium fidelium defunctorum ab omni vinculo delictorum, ut in resurrectionis gloria inter sanctos et electos tuos resuscitati respirent. Per Christum Dominum nostrum. R. Amen.“

⁶⁸ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439 (malda, besitęsianti per visas apatines paraštes).

⁶⁹ „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1742“, in: *VUB RS*, f. 4–36996 (A-4312), l. 2r.

⁷⁰ Valkininkų nekrologe (II) pažymima, kad į t. Liudviko Krasnodembskio (Krasnodėbski, † 1778-08-09) laidotuves susirinko beveik visas Vilniaus miestas – „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 5r: „Fumus celebratum cum maximo populi concursu totius fere civitatis cum incredibili planctu et luctu suorum paenitentium varii et omnis status et conditionis, exequias celebrante pontificaliter illustrissimo et reverendissimo domino Felice Towianski ex nostro Ordine episcopo Carpasiensi, suffraganeo et officiali Albae Russiae \corpus in communi sepultura quiescit/.“ Pijoro t. Šv. Andriejaus Izidoriaus Siekluckio († 1829-01-14) nekrologiniame įrašė pažymima, kad papildomos maldos už jo sielą (30 dienų po mirties) bus sukalbėtos Lydos ir Ščiučino pijorų vienuolynuose – „Liber suffragiorum domus Valerianoviensis“, in: *LMAVB RS*, f. 9–114, l. 31v-32r: „...[Nr.] 2147. Izidorius a S. Andrea Sieklucki ... aetatis 67, religionis 40, sacerdotii 42, in Wasiliszi ibique in cemeterio publico sepultus est. Domus Lidensis et Stutiniensis pro anima patris Isidoris praeter consueta suffragia tricesimam absolvent.“

Išimtys pasitaiko tik išskirtiniais atvejais, kai velionis mirė nuo maro⁷¹, žuvo dėl nelaimingo atsitikimo⁷², buvo nužudytas žmogžudžių⁷³ ar karo veiksmų metu⁷⁴. Didžiosios XVII a. pervartos Ukrainos žemėse paliko ryškius pėdsakus kolektyvinėje šių žemių gyventojų atmintyje, ne išimtis ir vienuolių bendruomenės, kurias tiesiogiai palietė ano meto karo veiksmi⁷⁵. Prisimenami tuo metu kazokų ir maskvėnų nužudyti vienuoliai (bernardinai)⁷⁶. Pasitaiko atvejų, kai tokios smurto aukos prilyginamos kankiniams⁷⁷. Esama paminėtų ir netikėtos mirties atvejų, bet jie labai

⁷¹ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 9v (sausio 16 d. įrašas): „V. Pr. Franciscus de Załoscie conf(essarius). Peste obiit. 1512.“; l. 179v (gruodžio 31 d. įrašas): „[Lvove] Fr. Laurentius Samboritanus novitius peste obiit, 1572.“

⁷² „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 111v (rugpjūčio 17 d. įrašas): „Prevorsci. Pr. Romualdus Skwizyłowski, aquis suffocatus. 1725.“ Kartais smurtinės mirties atvejai gali būti pažymėti net tradiciškai labai lakoniškuose stačiatikių ar unitų atminų knygų įrašuose. Pvz., „Slucko vienuolino atminų knyga“, in: *LMAVB RS*, f. 21–799, l. 16v (minimos 1638 m. liepos 7 d. gaisro metu žuvusios mergelės Anatolija ir Irina).

⁷³ „Berežanų bernardinų registras“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 109v (rugpjūčio 13 d. įrašas): „In via. Fr. Mathias Szelegowicz ocisus [!] et suffocatus in Tanef. 1658.“

⁷⁴ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 25r (vasario 16 d. įrašas): „In Castris V. Pr. Stanislaus sacerdos in conflictu [!] Valachiensi penes fluvium Dziecza cum militibus a Tartaris occisus. 1612.“

⁷⁵ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 131v (rugsėjo 26 d.): „Zamosci. Pr. Bernardinus Jankowski tempore obsidionis. 1648.“; l. 132r (rugsėjo 27 d. įrašas): „Pr. Florianus Sebastianowicz in castris trucidatus. 1648.“; f. 132v (rugsėjo 28 d. įrašas): „Pr. Benedictus Voynicensis in castris occisus. 1648.“; l. 133v (rugsėjo 30 d. įrašas): „In castris occisus Fr. Blasius laicus. 1648.“

⁷⁶ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 2r (sausio 1 d. įrašas), minimi Valerijonas, Stanislovas, Paulius, Petras ir Dominykas; taip pat pažymėta, kad kun. Stanislovas, ėjęs vaistinininko pareigas, buvo nužudytas aukodamas Mišias („Apoth(ecarius) celebrans Miss(am)“); l. 105r (rugpjūčio 4 d. įrašas) minimi 1648 m. Dubno konvente nužudyti broliai; l. 128r (rugsėjo 19 d. įrašas) Machnovcuose 1648 m. nužudyti broliai; l. 134v (spalio 2 d. įrašas) Batohe nužudyti broliai.

⁷⁷ „Series Patrum et Fratrum (1702–1843)“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32416, l. 5r (gegužės 4 d. įrašas), minimas pranciškonų Valkininkų konvento pirmasis gvardijonas Modestas Ulatovskis, miręs 1656 m. Vėlesnėje XIX a. pastaboje pažymėta „a Cosacis martyrisatus“. Tuo tarpu XVIII a. antroje pusėje darytame įrašė minima, kad maskvėnai jį tiesiog nužudė („a Moschis occisus“) – „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 21r.

reti⁷⁸. Prie ypač retų atvejų priskirtinos kataloguose (registruose ir minėjimo knygos) pasitaikančios žinutės apie kokio nors vienuolio pasaulietinį, bet vienuolynui labai reikalingą, amatą (dažniausiai siuvėją)⁷⁹.

Nors šiame straipsnyje dauguma nagrinėjamų mirusiųjų katalogų yra palyginti vėlyvi (XVIII–XIX a.), nepaisant to, jų informacijos giliausi sluoksniai gali siekti ganėtinai ankstyvus laikus. Šiuo požiūriu išskirtinis yra Berežanų bernardinų katalogas. Ankstyviausia mūsų aptikta žinia mini 1426 m. Lvoje mirusį pranciškoną kun. Simoną⁸⁰. Įrašų, mininčių XV a. antroje pusėje mirusius pranciškonus, yra palyginti nemažai, ir tai rodo, kad XVIII a. pabaigoje remtasi kažkokiais žymiais ankstesniais, mums šiuo metu nežinomais, katalogais ar kalendoriais⁸¹.

Pranciškonų ir bernardinų kataloguose didžiąją dalį mirusiųjų sąrašų sudaro įvairių konkrečios vienuolinės provincijos vienuolynų mirusiųjų sąrašai. Iš jų matyti, kad visa provincija buvo traktuojama kaip viena didelė šeima, tuo tarpu „mažesniąją“ šeimą sudarė viename ir tame pačiame vienuolyne gyvenę vienuoliai, vadinti tėvais ir broliais. Šiuo atžvilgiu ryškiai išsiskiria basųjų karmelitų mirusiųjų katalogai,

⁷⁸ P vz., „Conventus Vilmensis S. M. N. Theressiae Carmelitarum Discalceatorum anno Domini 1720“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 314, l. 9r (1722 m. vasario įrašas): „P. F. Alexander a S. Antonio, morte subitanea, Viterbii“.

⁷⁹ P vz., „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 5r (sausio 7 d. įrašas): „Socalii. Fr. Daniel Romanowicz sartor. 1684.“; l. 14r (sausio 25 d. įrašas): „Leopoli. Fr. Stanislaus sartor obsequentis(simus). 1592.“; l. 20r (vasario 6 d. įrašas): „Fr. Rufinus sartor. 1603.“ „Memoriale patrum ac fratrum nostrorum conventualium S. Francisci...“, in: Instytut Franciszkański w Łodzi-Łagiewnikach. Sygn. IF 03620/Cezar: p. 141 (1775 m. sausio 11 d. įrašas): „Fr. Iosephus Nowicki [...] chirurgus erat, morbisque medebatur et medicaminum officinam suis sumptibus tenebat“. Dėl šio rankraščio žr. išn. nr. 82.

⁸⁰ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 41r (kovo 22 d. įrašas): „Leopoli. Pr. Simeon conf(essarius). 1426.“

⁸¹ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 14r (sausio 25 d. įrašas): „Leopoli. V. Pr. Gabriel Suzinowicz. 1470.“; l. 29r (vasario 24 d. įrašas): „Leopoli. Fr. Michael laicus. 1480.“; l. 36r (kovo 12 d. įrašas): „Leopoli. Fr. Zacharias de Valachia. 1485.“; l. 45r (kovo 30 d. įrašas): „Leopoli. Pr. Alexius Gołębiowski. 1464. Fr. Fortunatus. 1488.“; l. 52r (balandžio 13 d.): „Leopoli. Fr. Sigismundus. 1489.“; l. 74r (gegužės 27 d. įrašas): „Leopoli. Pr. Ioannes. 1461.“

kuriuose, kaip minėta, būdavo surašomi visoje Europoje (ir ne tik) mirę konfratrai.

3. NEKROLOGŲ KNYGOS. LIETUVOS PRANCIŠKONŲ MEMORIALAS: TEKSTO IR TEKSTŲ LABIRINTAS

Žinoma, kad nekrologus pildė įvairios katalikiškos vienuolijos (Laterano kanauninkai, pranciškonai, senosios observancijos karmelitai, jėzuitai, pijorai, misionieriai ir kt.). Juos aptarė Liudas Jovaiša⁸². Mūsų tyrimo tikslams pasiekti patys svarbiausi ir parankiausi buvo šie nekrologai:

Pranciškonai konventualai:

Lietuvos pranciškonų *Memoriale* (1702–1832)⁸³;

Valkininkų nekrologas (1702–1824)⁸⁴;

Valkininkų nekrologas (1777–1831)⁸⁵;

Misionierių kongregacija:

Lenkijos ir LDK misionierių kongregacijos nekrologas (1769–1820)⁸⁶;

⁸² Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolijų...“, p. 177–182.

⁸³ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 1r–174v.

⁸⁴ „Memoriale patrum ac fratrum nostrorum conventualium S. Francisci tam in hac nostra ecclesia Vilnensi quam extra sepultorum ante et post unionem provinciae huius Lithuaniae mortuorum, diligenter ex variis actis huius conventus Vilnensis aliisque authoribus et variis scriptis connotatum a fratre patre Antonio Gumowski, patre et exguardiano huius conventus, regente studii, 1702“, in: Instytut Franciszkański w Łodzi-Łagiewnikach (toliau – *IF Łódź-Łagiewniki*). Sygn. IF 03620/Cezar (Nr. inw. 09323). Kaip matome, šio rankraščio titulinio lapo įrašas toks pat kaip ir LVIA saugomo rankraščio, tačiau, kaip matysime, toliau tai ganėtinai skirtingi, nors vietomis turiniu ir sutampantys rankraščiai. Siekiant išvengti galimos painiavos šį rankraštį toliau vadinsime „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“.

⁸⁵ „Nomina patrum ac fratrum nec non principaliora eorum gesta in Sacra Religione, in hac nostra provincia Lithuaniae et Albae Russiae Ordinis Minorum S. Patris nostri Francisci Conventualium mortuorum ab anno 1777 et mense iunius eiusdem anni“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 1r–26r (toliau šiek tiek daugiau kaip 100 lapų taip ir liko neužpildyti...). Toliau šį rankraštį vadinsime „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“.

⁸⁶ „Vitae nostrorum tam sacerdotum quam laicorum Congregationis nostrae in unum collectae et huic libro adscriptae 1775“, in: *LMAVB RS*, f. 17–263, l. 1r.

Pijorai:

Valerijanovo pijorų vienuolyno nekrologas (1807–1832)⁸⁷;

Senosios regulos karmelitai:

Lietuvos ir Rusijos senosios regulos karmelitų provincijos brolių ir seserų nekrologas⁸⁸;

Lietuvos Visų Šventųjų provincijos mirusiųjų knyga⁸⁹.

Reikia pažymėti, kad šie nekrologai dažnai pateikia spalvingą, kartais unikalią informaciją ne tik apie vieną ar kitą asmenį, bet ir apie institucijas ar net bendresnį tam tikro regiono kultūrinį kraštovaizdį. Žinoma, pavyzdžiui, kad katalikų Bažnyčios padėtį dabartinėje Latvijos teritorijoje nušviečiančių šaltinių (net ir iš XVIII a.) išliko labai mažai⁹⁰. Todėl kiekviena papildoma žinia iš tiesų turi didelę vertę. Ir būtent čia memorialiniai šaltiniai gali būti labai naudingi. Šiuo atžvilgiu dėmesio nusipelno Lenkijos ir LDK misionierių kongregacijos nekrologas. Iš jo, kaip antai, sužinome apie kunigo Bernado Benino (Benino/Wenino) sielovadinę tarnystę tarp Kraslavos miestelio (rytų Latgaloje) ir jo apylinkių tikinčiųjų (1760–1769). Nekrologiniame įrašė akcentuojamas ne tik šio kunigo uolumas, bet ir ta aplinkybė, kad tiesiogiai bendraudamas su tikinčiaisiais jis išmoko latvių kalbą⁹¹. Ten pat tik kiek vėliau darba-

⁸⁷ „Liber suffragiorum domus Valerianoviensis“, in: *LMAVB RS*, f. 9–114, l. 1r–38r.

⁸⁸ „Liber Vitae, in quo defunctorum nomina Fratrum et Sororum Provinciae Russiae et M. D. L. Ordinis Beatissimae Virginis Mariae de Monte Carmelo A. R. O. fideliter conscripta adnotantur ab exordio Provinciae, id est ab anno Domini 1688“, in: *LMAVB RS*, f. 273–256. Šioje knygoje paskutiniai trumpi nekrologiniai įrašai užrašyti 1800 m.

⁸⁹ „Liber mortuorum patrum ac fratrum Ordinis nostri Carmelitani Provinciae Lituaniae SS. OO. anno Domini 1768 comparatus“, in: *LMAVB RS*, f. 273–255. Pastarąsias dvi karmelitų knygas aptarė Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolijų...“, p. 179.

⁹⁰ Apie katalikų Bažnyčios padėtį Livonijoje XVII–XVIII a. bei Kraslavoje kurį laiką veikusią misionierių kongregacijos seminariją žr. Reinis Norkārklis, „Diocesan clergy of Livonia-Courland 1685–1772/1795“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, Vilnius, 2012, t. 5, p. 209–210, 221–229.

⁹¹ „Vitae nostrorum tam sacerdotum quam laicorum Congregationis nostrae in unum collectae et huic libro adscriptae 1775“, in: *LMAVB RS*, f. 17–263, l. 18r:

vėsis kunigas Antanas Tiškus (Tyszko) tarp kitų kunigų išsiskyrė geru latvių kalbos mokėjimu⁹². Atsižvelgiant į tai, kad iki šiol tik labai menkai yra ištirta LDK veikusių pijorų istorija, šią spragą gali padėti mažinti Valerijanovo pijorų veinuolyne vestas nekrologas, šiuo metu saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje⁹³.

4. VILNIAUS IR VALKININKŲ NEKROLOGINĖS BIOGRAFISTIKOS MOKYKLOS

Kaip minėta, Lietuvos pranciškonų memorialu (arba *Memoriale*) vadiname rankraštinę knygą, kurios tituliniam lape užrašyta „Memoriale patrum ac fratrum nostrorum conventualium S. Francisci tam in hac nostra ecclesia Vlnensi quam extra sepultorum ante et post unionem provinciae huius Lithuaniae mortuorum, diligenter ex variis actis huius conventus Vlnensis aliisque authoribus et variis scriptis connotatum a fratre patre Antonio Gumowski, patre et exguardiano huius conventus, regente studii, 1702“⁹⁴. Pastaruoju metu vykdant kryptingus tyrimus, susijusius su Lietuvos pranciškonų konventualų mirusiųjų knyga (*Memoriale*), pavyko išsiaiškinti, kad Lietuvos valstybės istorijos archyve saugoma šios knygos kopija anaipol ne vienintelė. Žinoma dar viena to paties pavadinimo rankraštinė knyga, kurios rankraštis fiziniu pavidalu saugomas Pranciškonų instituto archyve Lodžėje-Lagievnikuose

„...do domu Krasławskiego w Inflanciech tam przez lat 9 mieszkania swego nie tylko klerikow uczul [!] maiąc nad niemi dyrekcją, ale tez na wszystkie uslugi parafialne dla blizniego wylewal się w opowiadaniu ięzykiem łotewskim słowa Bozego, ktorego się tam nauczył w sluchaniu spowiedzi, w obiezdzeniu chorych y onym administrowaniu sakramentow ochotnym się znaydował i innych kaplanow zastępowal.“ Kunigas Bernadas Benino mirė 1773-10-31.

⁹² *Ibid.*, l. 39r–40r. Iš Vilniaus vyskupijos kilęs kunigas Antanas Tiškus mirė 1775-11-10 ir buvo palaidotas naujoje Kraslavos miestelio bažnyčioje.

⁹³ „Liber suffragiorum domus Valerianoviensis“, in: *LMAVB RS*, f. 9–114. Šioje knygoje įrašai daryti nuo 1807 iki 1832 m. Biogramose aprašyti pijorai, XVIII a. antroje pusėje – XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais dėstę kilmingųjų akademijoje, Vilniaus universitete, įvairiose Lietuvos ir Baltarusijos mokyklose, pamokslavę Vilniaus katedroje ir pan.

⁹⁴ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 2r.

(*Łódź-Łagiewniki*), jos skaitmeninė kopija (pdf. formatu) – Pranciškonų archyve Krokuvoje, o mikrofilmas – Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje⁹⁵. Šis rankraštis kadaise priklausė Valkininkų pranciškonų vienuolynui⁹⁶. Abiejų šių rankraščių sugretinimas padės geriau pažinti tiek jų bendrus, tiek individualius bruožus. Su vilnietišku pranciškonų memorialu glaudžiai susijęs yra šiuo metu Krokuvos pranciškonų vienuolyno archyve saugomas mirusiųjų registras. Nors jo seniausius (XVII a.) sluoksnius siekianti informacija yra išvestinė iš vilniškio *Memoriale*, tačiau šis registras, skirtas Udzialo konventui, buvo pildomas iki pat 1853 m., t. y. faktiškai iki to laikotarpio, kol carinė Rusijos valdžia įvedė drastiškus suvaržymus Lietuvos pranciškonų veiklai⁹⁷. Yra ir daugiau su pranciškonų memorialine veikla susijusių rankraščių, bet pirmiausia norėtume detaliai panagrinėti Vilniaus ir Valkininkų konventų nekrologų knygas, turinčias tą patį pavadinimą.

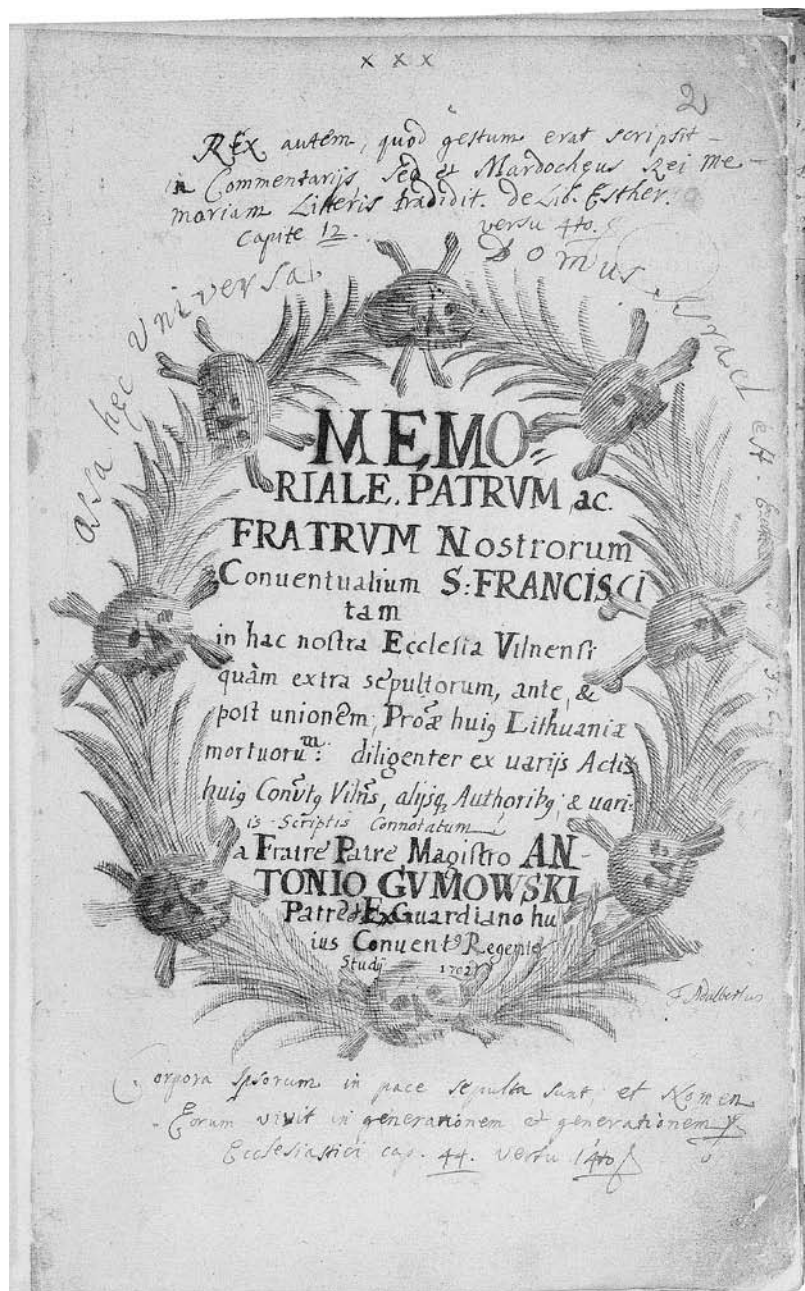
Lietuvos pranciškonų vilnietiškame *Memoriale* esantys duomenys mūsų istoriografijoje jau yra naudojami ir šiek tiek aptarti⁹⁸. Tai sudėtingos struktūros, įvairialypės informacijos šaltinis, kuris neatsitiktinai

⁹⁵ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/ Cezar. To paties rankraščio skaitmeninė kopija saugoma Pranciškonų archyve Krokuvoje, be signatūros. To paties rankraščio mikrofilmas saugomas Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje: Mf. 11177. Šis mikrofilmas pagamintas 1955 m., kopija pdf formatu – vėliau. Svarbu pažymėti, kad abi kopijos pagamintos dar tada, kai rankraščio būklė buvo geresnė negu dabar. Plg. p. 168 ir 169.

⁹⁶ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/ Cezar., p. 2: „Conventus Olkinicensis PP. Franciscanorum“.

⁹⁷ Marek A. Dettlaff, *Bracia Mniejsi Konwentualni...*, p. 275–291.

⁹⁸ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos (XIII–XX a.). Istoriniai tyrimai*, Vilnius, 1990, p. 29 [mašinraštis saugomas Vilniaus apskrities archyve (VAA, f. 5–5563)]; Darius Baronas, „Pranciškonų kankiniai Vilniuje: Gyvoji atmintis ir kapų tylą“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, Vilnius, 2003, t. 31: *Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai*, sud. Dalia Klajumienė, p. 47–59; Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a. (Istorinė studija ir šaltiniai)*, (ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, 4), Vilnius: Aidai, 2010, p. 179, 194–197; Marek A. Dettlaff, *Bracia Mniejsi Konwentualni (Franciszkanie) w Wilnie do 1864 roku* (ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, 6), Vilnius: Pranciškonų kultūros centras, 2017, p. 154 ir kt.

constitutus, ac Patet nati^on^{is} conventus P^{ro}vinci^{is} inuenti, idque ex da-
to aliquo, sed ex meritis. Atatis circa 60 annos, Religio-
nis circiter 30. Tandem Senio confectus et laboris, migrat
anima Ep^{us} cum Electis animalibus per misericordiam
Dei in pace Amen

Anno 1769 Die 3. Mensis Martij Reverendus Pater Jacobus Chmielecki
Filius Conventus Viniensis Annorum Etatis sue circiter 70. Religionis
vero 32. Vir Religiosus, Devotus, viribus destitutus, atq. morbo correptus
obdormivit seraphime in Domino in Conventu Suenecensi, ubi de Familia
in Sancta pace. Amen.

Idem Anno Die 2. Maj. Reverendus Pater Felicianus Klopotański
Filius Conventus Iuvenecensis Aetatis 28. Religioni vero 8. Iuvenis
Egregius ac Exemplarius Philosophiae operam impendens, morbo decumbens
desijt vivere Froome, 1819, in Comuni Fratrum Tumulo sequiturs. Requies
cat in Sancta pace.

Exordium Amno Die Morsis tunc Lond. 1790. Trans-
iussu Wojtowski 1790. Catus. Pius. Morsis. Ammon. Ital.
sue 53. Religiosis vero 29. Viri. Religiosis. Devotus. vult.
Definitus. ad. morbo. correptus. ad. dormivit. in. Domini. in.
Catus. Pius. Morsis. 1790. sepultus. Regimenseat. in. pace.

Anno Dni 1769. Mense Augusti, Actis Pindus Pater Dominicus
Lupus, alius Anonymus abijt Pindus. Vir Religiosus Pater praedictus et
alio vir non alioque Religione pluribus annis in eodem laboravit, fa-
mularum fuit, directus certis, cum toto perpetuo, senio et laboribus
fatis nigris et Dominum in reventibus Quoniam ibi sequitur. Requiescat
in pace. Amen.

anno 1800 aug 31.
 Tabiti Religiosi nostra gratulatione ad dona tonsura et quor. minoris, tunc
 Quasas promotos adules, tandem sacerdos factus variis de causis
 studia Rerum intermittens veterum linguarum n. ignarus, pueris
 M. D. L. charus, post plenum annum Italiam minores apud quosdam
 pinguis, suadentis Lingulocensis in Capitulo proximo celebrato d. 22.
 balbore nona anno fute et minoris et ita p. cetera absentis
 est, hic in comari fratrum sepulchris tumulatis Requiescat in pace.

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525

nai kuria painios ir chaotiškos struktūros įspūdį⁹⁹. Vis dėlto ir šiame chaose esama tam tikros tvarkos. Ir Vilniaus, ir Valkininkų memorialams būdinga ta pati pamatinė struktūra. Abiem pradžia davė Antano Gumovskio (Gumowski) apie 1702 m. pradėtas sudarinėti *Memoriale*. Abiem rankraščiams būdinga ta pati pradžia nuo pieštinio titulinio lapo iki tos dalies, kur *Memoriale* įterptas vėlesnis XIX a. intarpas, kuriame išvardinti Vilniaus konvente 1702–1714 m. mirę pranciškoniai; šį intarpą (l. 12r–16v) tarp XVIII a. teksto padarė Antanas Nieviarovskis (Niewiarowski). Paskui vėl eina abiem rankraščiams būdingos dalys apie Lietuvos pranciškonų provincijos senovę ir atsiradimą ir (tiksliai neda tuotas) sąrašas vienuolių, mirusių iki 1600 m. (*Memoriale* tai l. 17v–22r, Valkininkų nekrologe tai p. 21–32). Bendrą rankraščių tekstą vėl išskiria tai, kad Valkininkų rankraštyje trūksta lentelės, kurioje pateikiami „šiam Vilniaus vienuolyne“ mirusių brolių vardai¹⁰⁰. Tokie pastebėjimai remia prielaidą, kad *Memoriale* atveju mes turime reikalą su Vilniaus pranciškonų konventui priskirtinu kūrinium, tuo tarpu Valkininkų pranciškonams Vilniaus pranciškonų reikalai rūpėjo mažiau¹⁰¹. Toje vietoje, kur *Memoriale* pasibaigia Vilniaus konvente po 1702 m. mirusių pranciškonų sąrašas (l. 18r), prasideda „naujesnysis memorialas“ („*Memoriale recentius*“), iš esmės sutampantis abiejuose rankraščiuose. Vizualiai ryškesnis skirtumas toks, kad Valkininkų rankraštyje du skyreliai („*Memoriale recentius*“ ir „*Tabula patrum et fratrum mortuorum in provincia Russię post divisionem provincię*“) užsibaigia invokacijomis: „*Ad M. D. G. B. V. M. S. L. O. Gloriam*“ ir „*Ad M. D. G. B. V. M. S. L. O. C. ac OO. SS. cultum et venerationem*“¹⁰². Po palyginti nedidelių,

⁹⁹ Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolijų...“, p. 178.

¹⁰⁰ „*Memoriale*“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 23r–26v.

¹⁰¹ Šio pastebėjimo nevalia absoliutinti, nes, pavyzdžiui, Valkininkų nekrologas (1777–1831) pateikia žymiai išsamesnę t. Liudviko Krasnodembskio († 1778-08-09) biogramą, nors pastarasis daugiausiai veikė ir labiausiai nusipelnė Vilniaus pranciškonų vienuolynui: „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 2v–5r.

¹⁰² „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 47 ir p. 55. T. y. „*Ad maiorem Dei Genitricis Beatae Virginis Mariae sine labe originali gloriam*“ ir „*Ad maiorem Dei Genitricis Beatae Virginis Mariae sine labe originali conceptae ac omnium sanctorum cultum et venerationem*“.

Incipit Annus Domini 1769.

Anno 1769. Die vero 17. Januarij. R. Pater Stephanus Lubomirski datus Anthoni S. Religiosis 30. obiit Drohicen-
ni. In saeculo nobili genere natus, singulari Scholis Juris Patris
operam dedit, tum in Palestra Drohicensi Castrensi, tum in Tribu
natio Ludovici, ubi mox ingenij aurnea magnam de se spem pol-
licitus est. Sed interim Numismatum saeculo remisit, et vocantem D. P. per
gratum Religiosis respondit. Et huc Typographia Vilna absolute Philoso-
phica operata dedit, tum Superiorum Imperio, tum vehementi sua clas-
sicali, tantumque hac in Classe in serie applicationis est assequutus,
ut uno cum dimidio Anno Cursum perficeret, dignusque sit inven-
tus ad Theologiam promoveri, divinitusque, cui Titularis insiduasit. Ab-
soluit egregie studium suorum Classis, iussus alios docendi Cathedra
procedere, atq. hinc primum Pius strenuus et Laboriosissimus Rector,
Drohicensi Domum, ubi post Seclura Quinquaginta Doctoralem agnam
obtinuit. Tandem Pius uno, Vilna altero triennio Theologiae Rector
Post Rectoris Praeceptualis cum Summo Provinciae solatio obijt. Pius
dianus Drohicum, dielvanis, iterumque Drohicum. Pius Ludovici Cathedra
aut Generale Capitulum Romae fuit, ubi etiam Generalis assistens Pro-
vinciarum Polonia constitutus, sed nondum triennio seipso, propter
gravem infirmitatem assistentiam alteri relinquere, et ad Provinciam
regradi coactus. Vos gradiens Religiosus, et doctus, e Principibus suis non
solum plures Provincialis Cathedra successores habuit, sed aliquos etiam
ad varia Provinciae curia, et ad Regiones ejusdem dionecoli. In cunctis
quae gesserat, Pius, nimis exultat solutus. Tandem plus labore et soli-
tudine pro bona Religiosis, quam aetate attritus, protracta infirmita-
te ad aeternum Vita decessit, atq. optime dispositus, et esternis Sacra-
mentis munus, benedicti Trinitatis sibi assistantibus Annam Cea-
tori reddidit in Paternali suo Drohicensi Conventu. Requiescat in
Pae vii memoria dignus, et Pater optimus. Amen.

Dio
him.

Eodem Anno Die 6. Februarij. R. Franciscus Novogrodecki No-
vogradecensi obiit. Vir Religiosus Pius, et alibi ab ipso complete No-
vogradecensi, et amplius Annos, in Ludovici strepitu laboravit, atq.
Concionator, celebris et insignis fuit. Postea Discretus perperitus pub-
lico consiliarius, ac Pater Nati Conventus Piusensis Rector datus aliquo
sed ex mentis, datus circa 60. Annos Religiosis curavit 30. Tandem sermo
confectus et Laboribus migravit ad Dominum in Conventu Novogradecensi, ibi
sepultus. Requiescat Anima eius cum Ceteris Amicus per misericordiam
D. S. in Pae Amen.

Novo-
grade-
ci.

Eodem Anno post Capitulum Siebakpolsense Mense
Augusto vita decessit R. Pater Dominicus Zbucki aetate
ultra 50. Annos probabilitate. Per Concionaturam in vari-
is Conventibus etiam insignioribus Discretatum assequi-
tus, Paternitatem sanctae Piusensis etiam promeruit.
Appropinqua circa Ecclesiam filialem medicos inter schisma-
ticos aliquot Annis exemplariter laboravit, ubi quosque
mortalis, sed Pius qui erat in Dno. Cui concedat Dns
Requiem sempiternam Amen.

p.
m.

kataloginio pobūdžio biografinių skyrelių, tiek *Memoriale* (l. 23r), tiek Valkininkų nekrologo rankraštyje (p. 56) prasideda stambus skyrius, nusidriekiantis iki abiejų rankraščių pabaigos: „Tabula patrum et fratrum defunctorum per provinciam nostram Lithuaniae et Albae Russiae ab anno Domini 1702 diligenter conscripta“. Šio, kaip skelbia užsklanda, kruopščiai surašyto teksto vertė visų pirma esti ta, kad jame aprašyta didžioji dalis Lietuvos provincijos pranciškonų konventualų. Galima teigti, kad šioje dalyje visi bent kiek žymesni Lietuvos provincijos pranciškonai nusipelnė atskirų biogramų. Jų apimtis gali svyruoti nuo kelių eilučių paragrafo iki puslapio ir daugiau. Jose esančių duomenų vertė labai dažnu atveju pranoksta vien tai, kas skyrium paėmus būtų tik asmens duomenys (vardas, gimimo metai, kilmė, išsilavinimas, pareigos, nuopelnai, mirtis). Esama pakankamai gausu informacijos, vertingos ne tik socialinės, bet ir kultūros, meno ir net politikos istorijos požiūriu. Šios informacijos pobūdis netikėtai tampa dar vertingesnis, jeigu atsižvelgsime į keletą aplinkybių. Nepaisant tam tikrų, bet iš esmės nežymių informacijos perteikimo, pateikimo ir rankraščio apipavidalinimo skirtumų, abu jie vėl iš esmės sutampa iki pat tos vietos, kai imama pranešinėti apie 1769 m. mirusius pranciškonus. Pateikus 1769 m. vasario 6 d. Naugarduke mirusio t. Pranciškaus Novosiedleckio (Nowosiedlecki) biogramą, abiejų rankraščių keliai išsiskiria¹⁰³. Toliau *Memoriale* pateikiama 1769 m. kovo 3 d. mirusio t. Jokūbo Chroscickio (Chroscicki) biograma (l. 70r), o Valkininkų nekrologe pranešama apie t. Dominyko Zbuckio (Zbucki) mirtį (p. 113). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šioje vietoje abiejuose rankraščiuose pasikeičia rašysena. Dar svarbiau pažymėti, kad nuo šio momento ir toliau pateikiamos biogramos ryškiai skiriasi informacijos perteikimo pobūdžiu. Gretinant vieno ir to paties asmens biogramas gana dažnai galima aptikti naujos faktinės informacijos. Tai rodo, kad nuo šio momento mes turime reikalą su dalyku, kurį galima būtų, kiek metaforiškai, pavadinti „paralelinėmis biografijomis“.

Pavyzdžiui, gretinant 1769 m. spalio mėnesį mirusio t. Juozapo Danovskio (Danowski) biogramas, akivaizdu, kad abiem autoriams buvo žinomi pagrindiniai jo gyvenimo faktai: tai, kad jis į Ordiną įstojo

¹⁰³ Plg. „*Memoriale*“, in: *LVI*A, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 69v–70r ir „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 113.

jau būdamas našlys, susilaukęs sūnaus, kuris taip pat tapo pranciškonu, o vėliau ėjo teologijos studijų Vilniuje, Gardine ir Pinske rektoriaus pareigas (Akursijus Danovskis). Tačiau Valkininkų nekrologe pažymima, kad būdamas pasauliečiu t. Juozapas buvo Vyšnios miestelio vyriausiuoju raštininku („in saeculo regens cancellariae Visnensis“)¹⁰⁴. Tuo tarpu *Memoriale* šias žinias papildė nuoroda, kad jis buvo linksmo būdo vyras ir sąmojingas poetas („vir facetus [...] poeta acuminosus“)¹⁰⁵.

Kalbant apie 1770 m. kovo mėnesį mirusį t. Antaną Desmettą *Memoriale* gana lakoniškai pažymima, kad jis mokėjo įvairių kalbų, buvo mielas LDK didikams, daliai kurių patarnavo kaip kapelionas (*theologus*)¹⁰⁶. Tuo tarpu Valkininkų nekrologe abiem rankraščiams bendri dalykai aprašomi išsamiau: įstojęs į vienuolyną jis beveik visai nemokėjo lotynų kalbos, bet pasirūpinus magistrui (mokytojui), t. Antanui Ušynskiui (Uszynski), jis ne tik ją tobulai išmoko, bet dar įgijo ir tvirtą filosofinių ir teologinių disciplinų išsilavinimą, todėl galėjo kuo geriausiai pasireikšti kaip pamokslininkas. Dar pažymima, kad jis buvo išmokęs ir prancūzų kalbą. O didikai, kuriems jis tarnavo, įvardijami konkrečiai – tai LDK vicekancleris Mykolas Sapiega ir LDK didysis etmonas Mykolas Oginskis. Valkininkų rankraštyje esama informacijos, kurios nėra *Memoriale*: pažymima, kad t. Antanas Desmettas buvo garsus muzikas ir ilgametis Pinsko vienuolyno choro vadovas („praefectus musicorum Pinski“)¹⁰⁷.

Memoriale lakoniškai paminėtas brolis pasaulietis, pakliuvęs po Valkininkų nekrologo autoriaus plunksna, gali suspindėti įvairiausiomis spalvomis. Kaip antai, pirmajame šaltinyje minima, ne visai aišku, ko-

¹⁰⁴ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 114.

¹⁰⁵ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 70v. Šio poeto ir jo kūrybos nefiksuoja *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich (Bernardyni i franciszkanie śląscy, franciszkanie konwentualni, klaryski oraz zgromadzenia III Reguły)*, pod redakcją ks. Hieronima E. Wyczawskiego OFM, Warszawa: Archiwum Prowincji OO. Bernardynów, 1981.

¹⁰⁶ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 70r.

¹⁰⁷ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 115.

kiais – 1769 ar 1770 m. miręs br. Petras Malinovskis (Malinowski). Kad jis turėjo būti kažkuo išskirtinis galima tik numanyti, nes *Memoriale* pateikiama žinia, kad jis prie LDK Vyriausiojo Tribunolo veikė kaip Ordino atstovas, ir kad jam Ordino vyresnybė leido nešioti tonzūrą¹⁰⁸. Kur kas išsamesnė biograma pateikiama Valkininkų rankraštyje. Iš jos sužinome, kad br. Petras Malinovskis mirė 1770 m. gegužės 25 d. Gyvas būdamas kuo puikiausiai išmanė choralinį giedojimą ir vargonavimo meną, lotynų kalbą mokėjo pakankamai, todėl kadaise pats parengdavo metinius kalendorius („rubricas Breviarii sive kalendaria annua ipse edebat“); iš pradžių buvo Minsko vienuolyno, bet vėliau taip pamilo Gardino konventą, kad, Romos kurijai leidus, tapo pastarojo sūnumi¹⁰⁹.

Savo laiku garsūs pranciškonai tiek *Memoriale*, tiek Valkininkų nekrologe susilaukdavo išsamesnių biogramų. Pavyzdžiu gali pasitarnauti Lietuvos pranciškonų provincijolas Pranciškus Olševskis (Olszewski, 1751–1754, † 1771-07-12). *Memoriale* pabrėžiamas jo budrumas einant įvairių konventų gvardijono pareigas, jo karštas, jau net tiems laikams retas uolumas. Jis vadinamas apaštališkuoju vyru („vir plane apostolicus“), Tėvynės tėvu („vere Pater Patriae ob amorem in omnes“), pamaldumo pavyzdžiu („exemplum religiositatis ob edita virtutum specimen“) ¹¹⁰. Tačiau tik iš Valkininkų nekrologo sužinome, kad jis buvo silezietis („Natione credebatur fuisse Silesita“), sukonkretinama, kad studijavo Italijoje, Milane, o vienos Ordino generalinės kapitulos metu, pažymima, Romoje asistavo tėvui magistrui Jonui Krikštytojui Konstancijui (Juan Bautista Costanzo), kuris vėliau pasimirė Asyžiuje, palikęs šventumo garsą. Valkininkų rankraštyje nurodoma, kad jo lėšomis Gardine buvo pastatyta pranciškonų bažnyčios varpinė. Ypač pabrėžiami jo nuopelnai, statant mūrinį pranciškonų vienuolyną ir bažnyčią Pinske, nepamirštant pridurti, kad šiam vienuolynui jis būtų padaręs dar daugiau gerų darbų, jei plėšikai nebūtų išgrobę jo surinktų išmaldų saugyklos. Taip pat nepamirštama pažymėti, kad jis išleidęs vieną meditacijų knygelę¹¹¹.

¹⁰⁸ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 70v.

¹⁰⁹ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/ Cezar., p. 116. Jo raštų nefiksuoja *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich...*

¹¹⁰ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 70v.

¹¹¹ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn.

Memoriale pasakojama, kad t. Stanislovas Cichockis (Cichocki) buvo kilęs iš svetimos provincijos (Lenkijos), tarnavo kariuomenės kape-lionu, bet kai su kariais atvyko į Pinską, atsisakė šių pareigų ir pasiprašė į šitą vienuolyną. Gavęs Ordino vyresnybės leidimą perėjo į Lietuvos pranciškonų provinciją, buvo priskirtas Kauno vienuolynui, pusantrų metų įvairiose vietose pamokslavo, vieną kartą buvo išrinktas kustodu, o sulaukęs garbingo amžiaus pasimirė Lukomlyje, aprūpintas visais reikiama is sakramentais¹¹². Bet tik iš Valkininkų nekrologo sužinome, kad kartą jis užsidedė misionieravimo dvasia, kurios vedinas nusibeldė į Smolenską, kur atsidūręs tarp schizmatikų patyrė įvairiausių kančių, bet galiausiai stebuklingai ištrūko iš jų rankų ir sėkmingai sugrįžo į savo provinciją¹¹³.

Žinoma, galime fiksuoti ir tokius atvejus, kai *Memoriale* pateikia išsamesnių žinių palyginti su Valkininkų rankraščiu. Kaip antai, tik *Memoriale* pažymima, kad t. Motiejus Dmochovskis (Dmochowski, † 1773-08-17) ypač rūpinosi Šv. Mikalojaus bažnyčia. Prie jos savo rūpesčiu ir lėšomis pastatė varpinę, kad žmonės kasdien būtų kviečiami dalyvauti šv. Mišiose¹¹⁴. Tokio pobūdžio informacija – tai dar vienas argumentas, rodantis, kad mūsų tiriamas *Memoriale* yra Vilniaus pranciškonų konvente sukurtas rankraštis.

Vilniaus *Memoriale* ypač lakoniškai aprašytas t. Antano Godlevskio (Godlewski) mirties faktas (1774 m. spalio mėnuo) anapus savo gimto-

IF 03620/Cezar., p. 117–118. Šios knygelės ir jos autoriaus nefiksuoja *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich...*

¹¹² „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 72r.

¹¹³ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 125: „Sua sponte Smolenscum se contulit, ubi durissime habitus inter schysmaticos, sed divina ope protectus ex illis partibus et manibus mirabiliter evasit“.

¹¹⁴ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 73r: „Ad paternalem conventum Vilnensem veniens S. Nicolai ecclesiae nostrae in urbe sedulissimam curam habuit, ubi campanulam convocatorium populi ad audienda quotidiana Sacra proprio Marte et studio comparatam supra dictam ecclesiam erigi fecit, ob id propterea et ob alia conventui beneficia praestita dignus factus est appellari pater conventus.“ Plg. „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 128–129. Užtat šiame rankraštyje pažymėta, kad t. Motiejus Dmochovskis nešiojo barzdą („barbam portavit“, p. 128).

sios provincijos, Tridento mieste¹¹⁵. Tuo tarpu iš Valkininkų nekrologo sužinome, kad išsiųstas mokytis į Italiją, jis susipyko su Lietuvos pranciškonais ir nedrįso grįžti...¹¹⁶ Jei lygintume Vilniaus *Memoriale* esantį įrašą apie Antano Antonievičiaus (Antoniewicz) mirtį († 1774-12-21) su Valkininkų nekrologo biograma, nesunkiai pastebėtume ryškius skirtumus – tik čia nurodomas velionio amžius (36 metai), jo tėvų kilmingumas, jo gimtinė (Pašušvys) ir žemaitiškumas („natione Samogita“)¹¹⁷. Tik iš Valkininkų nekrologo sužinome, kad pirmuoju Žaiginio vienuolyno (rezidencijos) sūnumi buvo t. Vincentas Daukševičius († 1772-08-25)¹¹⁸. Lyginant t. Felikso Marciševičiaus (Marciszewicz, † 1775-06-18) biogramas, matyti, kad tikslesnius duomenis pateikia Vilniaus *Memoriale*, ir tai nenuostabu, kadangi šis pranciškonas buvo Vilniaus konvento sūnus¹¹⁹. Šių kelių pavyzdžių pakaks pagrįsti minčiai, kodėl būtina gretinti Vilniaus ir Valkininkų nekrologus. Tai ne tik leidžia papildyti biografines žinias apie vieną ar kitą vienuolį, bet ir padeda atkurti kiek įmanoma pilnesnę ano meto Lietuvos pranciškonų personalinę sudėtį. Mat ir kiek atrodytų išsamus, Vilniaus pranciškonų memorialas vis dėlto nefiksuoja visų Lietuvos pranciškonų 100 procentų. Kaip antai, jame nėra Valkininkų nekrologe minimo br. Jokūbo Hruševskio (Hruszewski), kuris, nors ir buvo Vilniaus konvento sūnus, bet mirė Valkininkuose († 1775-10-27)¹²⁰.

Kaip galima nesunkiai įsitikinti, abu mūsų detaliau nagrinėti nekrologai turi ir daug bendrų, ir daug specifinių bruožų. Ten, kur turime

¹¹⁵ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 74v: „Eodem anno in Italia obiit R. P. Antonius Godlewski, filius conventus Staviscensis, extra provinciam nativam Tridenti sepulchrum obtinuit. Requiescat in pace. Amen.“

¹¹⁶ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 139–140.

¹¹⁷ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 74v ir „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 140–141.

¹¹⁸ Plg. „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 127 ir „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 72v.

¹¹⁹ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 75r ir „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 143.

¹²⁰ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 144.

reikalą su „paralelinėmis biografijomis“, susiduriame su tais pačiais, nors ganėtinai skirtingai aprašytais, asmenimis. Išskirtinių bruožų kiekvienam rankraščiui suteikia ir ta aplinkybė, kad kai kurie asmenys į šias knygas buvo įtraukti jų sudarytojų. Šią tradiciją užmezgė pranciškonų memorialą pradėjęs kompiliuoti Antanas Gumovskis, kuris tarp minėtinų asmenų įtraukė savo nuodėmklausius ar mokytojus. Kaip antai, tik todėl, kad t. Antonio Monetti buvo šio pranciškono nuodėmklausys Milane, o t. Pranciškus – jo nuodėmklausys Bolonijoje, jų vardai atsidūrė Lietuvos pranciškonų memoriale¹²¹. Tai, kad *Memoriale*, o iš dalies ir Valkininkų nekrologe minimi Pranciškonų ordino šventieji, generaliniai ministrai, kardinolai-protektoriai ar kiti Lietuvos pranciškonams artimi katalikų Bažnyčios hierarchai – nieko nuostabaus. Vis dėlto nuostabu, kad tik Valkininkų nekrologe randame ganėtinai platų popiežiaus Klemenso XIV (pranciškono) nekrologą († 1774-10-12). Jame aprašytos ne tik šio pontifiko dorybės ir tarnyba Romos kurijoje, bet nevengiama paliesti ir tokią kontraversišką temą kaip Jėzuitų ordino panaikinimas, su tuo susiejant ir plačiai atpasakojant versiją apie šio popiežiaus nunuodijimą...¹²²

„Paralelinių biografijų“ pasažas pasibaigia ties br. Jono Nieviarovičiaus († 1777-05-24) biograma: Vilniaus *Memoriale* toliau tęsiasi biogramos iki pat 1832 m. mirusių pranciškonų (l. 160v), o Valkininkų nekrologe įsiterpia garsiųjų Pranciškonų ordino šventųjų sąrašas¹²³. Vilniaus *Memoriale* šis sąrašas (permaišyta lapų seka) yra pačioje rankraščio pabaigoje (l. 161r–170v). Valkininkų nekrologo rankraštis baigiasi Vilniaus konvente 1702–1714 m. mirusių tėvų sąrašu (p. 166–172), kuris Vilniaus *Memoriale* yra atsidūręs rankraščio pradžioje (l. 12r–16v). Abiem rankraščiams bendra informacija pasibaigia įrašu apie 1824 m.

¹²¹ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 28v ir 31r.

¹²² „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 135–139.

¹²³ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 78r. ir *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 153–154. Vilniaus *Memoriale* nurodo 1777 m. gegužės 25 d. kaip br. Jono Nieviarovičiaus mirties datą, tuo tarpu Valkininkų nekrologe nurodyta 1777 m. gegužės 24 d. Pirmenybę teikiame pastarajai datai, atsižvelgdami į tą aplinkybę, kad mirtis velionį ištiko Valkininkų konvente.

išrinktą Pranciškonų ordino generalinį ministrą L. Battistini iš Pizauro (Luis Battistini)¹²⁴. Palyginus su Vilniaus *Memoriale*, Valkininkų nekrologui trūksta dviejų iliustracijų. Viena, pavadinta „Reliquiarium patrum et fratrum in hac nostra conventus Vlnensis Mariano-Franciscana ecclesia B. M. V. in Aranis [!] depositorum“ (l. 171r), yra perpiešta XIX a. iš Antano Gumovskio pradėto sudarinėti memorialo, kita, pavadinta „Acta mortuorum“, yra XIX a. kūrinys (l. 172r), atsiradęs paskutinio šio memorialo sudarytojo ir redaktoriaus t. Antano Nieviarovskio rūpesčiu¹²⁵.

Lyginant Vilniaus *Memoriale* su Valkininkų nekrologu išryškėja dar vienas skirtumas. Pirmajame rankraštyje neminimi pranciškonų geradariai (rėmėjai) pasauliečiai. Todėl Vilniaus *Memoriale* galima laikyti išimtinai *pranciškonų* sąvadu, netgi *relikvijoriumi*, jei pasinaudotume t. Antano Gumovskio vartota terminija. Tuo tarpu Valkininkuose vestuose nekrologuose esama išimčių, ir čia galima aptikti vieną kitą žinią apie šio vienuolyno geradarius. Valkininkų nekrologe esama biogramos, parašytos lenkų kalba ir skirtos šio vienuolyno geradarei, 1770 m. lapkričio 21 d. mirusiai Viktorijai Potockytei-Pociejenei¹²⁶. Dar viename, šiuo metu Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomame Valkininkų nekrologe pateikiama gana išsami informacija apie tai, kokiomis aplinkybėmis 1779 m. buvo perlaidoti šio konvento fundatoriaus Mikalojaus Kristupo Chaleckio palaikai¹²⁷. Būtent šis rankraštis pratęsė tolesnę Vilniaus ir Valkininkų konventuose pranciškonų kurtos memorialinės literatūros simbiozę.

Kaip ką tik minėjome, Vilniaus pranciškonų memorialo „paralelinių biografijų“ kelias išsiskyrė 1777 m. aprašius br. Jono Nieviarovičiaus mirtį. Tolesnis nekrologinis įrašas Vilniaus *Memoriale* yra skirtas

¹²⁴ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 161r: „Aloysius Battistini de Pisauro“. „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 165: „Aloysius Battistini de Pisauro“.

¹²⁵ Šios iliustracijos paskelbtos knygoje: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai...*, p. 196.

¹²⁶ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 118–120.

¹²⁷ „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 6r. Liudas Jovaiša, „Lietuvos vienuolijų...“, p. 178.

1777 m. birželio 1 d. Drohičino konvente mirusiam t. Steponui Kocui (Koc)¹²⁸. Būtent šio asmens biograma yra pirmoji, pradedanti dar vieną Valkininkuose rašytą rankraštį, kurį patogumo dėlei šiame straipsnyje vadinsime Valkininkų nekrologu (II)¹²⁹. Taigi nuo šio momento Vilniaus *Memoriale* ir Valkininkų nekrologas (II) pradeda bendrą „paralelinių biografijų“ kelią. Šis kelias, vaizdžiai tarus, yra duobėtas. Vardų seka anaip tol ne visada sutampa. Dalis abiejų rankraščių nekrologinių įrašų sutampa, dalis panašūs bet netapatūs, dalis ryškiai skiriasi apimtimi. Pastarieji atvejai patys įdomiausi, nes jie pateikia ne tik papildomų biografinių duomenų, bet ir leidžia bandyti kalbėti apie Valkininkų vienuolyno memorialinės biografistikos mokyklą. Ten, kur palyginimas galimas, Valkininkų nekrologas (II) pateikia platesnes biogramas palyginti su Vilniaus *Memoriale* biogramomis. Tą patį dalyką fiksavome lygindami Vilniaus pranciškonų memorialą su ankstesniu Valkininkų nekrologu.

Lyginant Vilniaus *Memoriale* ir Valkininkų nekrologą (II) pastarajame rankraštyje kur kas dažniau nurodoma geografinė ir kur kas tiksliau nusakoma socialinė kilmė. Kaip antai, abiejuose rankraščiuose minimi t. Laurynas Pureckis (Purecki) ir br. Faustas Liudkevičius, tačiau tik Valkininkų nekrologe (II) nurodoma, kad pirmasis buvo kilęs iš Varmijos, o antrasis – žemaitis¹³⁰. Vilniaus *Memoriale* pateikdama pakankamai garsaus Valkininkų vienuolyno t. Dominyko Nasilovskio (Nasilowski) biogramą visai nemini jo kilmės, tuo tarpu Valkininkų nekrologe (II) tai atskleista¹³¹. Taip pat čia pažymėta, kad jis buvo pradėjęs

¹²⁸ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 78r.

¹²⁹ „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 1v.

¹³⁰ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 77v ir „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 1v: „Laurentius Purecki, natione Varmiensis, filius Polocensis“. Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 78r ir „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 2r: „Faustus Ludkiewicz, natione Samogita 1778 die prima martii.“

¹³¹ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 79v ir „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 8r: „...parochiae Paprotnensis terrae Drohicensis, palatinatus Podlachiae ex nobilibus parentibus Thoma Nosilowski agnomine Goleniak et Cunegunde Trębicka, legitimis coniugibus.“ Ši ganėtinai išsamus biograma (l. 8r–12r) įdomi dar ir tuo, kad joje stipriai pasireiškia (vis dar) anoniminio autoriaus autorinis „aš“ – *ibid.*, l. 8r: „Haec vero, quae posteritati his inscriptis

eilėmis lenkų kalba komponuoti šv. Pranciškaus gyvenimą¹³² – Vilniaus *Memoriale* tai nepaminėta. Valkininkų nekrologas (II) pateikia ganėtinai išsamią t. Liudviko Krasnodembskio (Krasnodębski) biogramą. Ji ne tik pravarti temai „pranciškonas Vilniaus mieste“, bet ir pateikia tokių žinių, kurios ano meto pranciškonams turėjo būti savaime suprantamos, tačiau anaip tol ne kiekvienam šiuolaikiniam tyrėjui aiškos savaime. Kaip antai, Vilniaus *Memoriale* pakankamai reguliariai nurodomi vienuolių krikšto vardai ir iš to aišku, kad pirmuoju vardu vadinamo asmens vardas yra vienuolinis. Tačiau kada prie vienuolinės bendruomenės panoręs prisijungti asmuo gaudavo naują vardą? Tai dažniausiai nenurodoma. Atsakymo galima būtų ieškoti ir normatyvinio pobūdžio aktuose, bet tokiu atveju vis vien kirbėtų abejonė dėl to, o kaip buvo iš tikrųjų. Ir čia pagelbsti Valkininkų nekrologas (II), kuriame aiškiai parašyta, kad t. Liudvikas Krasnodembskis naują (vienuolinį) vardą gavo 1730 m. liepos 11 d., tik įstojęs, per įvilktuvų apeigas, pačioje vienerių metų trukmės noviciato pradžioje¹³³. Tiesa, reikia pažymėti, kad Vilniaus memorialas fiksuoja, ko gero, ganėtinai išskirtinį atvejį: Stockis, priėmęs abitą ir pasirinkęs Baltazaro vardą, atliko noviciatą, bet, kai reikėjo duoti vienuolinius įžadus, pasirinko naują – Jono – vardą¹³⁴. Tik iš Valkininkų

relinquo, plurima esse de visu et propria mea experientia, consentiose attestor.“ Įdomu pastebėti, kad prie šios biogramos pridurta ir t. Dominyko Nasilovskio krikšto, įvykusio 1732-05-01, pažyma, išduota jo tėvo Stanislovo Nasilovskio prašymu 1750-05-25 – *ibid.*, l. 10r–v.

¹³² *Ibid.*, l. 11v: „Caepit vitam S. Patris Francisci latino metro editam in libro *Seraphicae in vitam D. Francisci* versibus polonicis insigniter scribere, sed fata laborem pulcherrimum praeripuere.“ T. Dominykas Nasilovskis mirė 1780-01-29 – „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 79v. Šios kūrybos nefiksuoja *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*.

¹³³ „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 2v (t. Liudviko Krasnodembskio krikšto vardas buvo Pranciškus).

¹³⁴ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 25r: „Eodem anno [1706] die 29 maii obiit frater Baltasar in receptione habitus religiosi, sed in professione mutato nomine Ioannes Stocki laicus professus eodem anno Minsci eiusdemque conventus filius, qui manserat in p[re]dio dicto Lucyna, alias Mniszany, ibidemque a Moschis et Cosacis in sanitate corporis vexatus, post quam venerit Vilnam ad conventum mortuus est ac privatim sepultus est, ne ob continuitatem mortuorum videretur conventus pestilentia infectus.“

nekrologo (II) sužinome apie t. Pranciškaus Šutovičiaus (Szutowicz) nuopelnus statant mūrinį Oršos vienuolyną¹³⁵. Ką tik pateikti pavyzdžiai neturėtų kurti įspūdžio, menkinančio Vilniaus *Memoriale* informacinę vertę. Nesunkiai galime fiksuoti atvejus, kai faktiškai tikslesnę informaciją pateikia būtent Vilniaus konvento rankraštis¹³⁶. Sprendžiant konkrečias problemas reikia vienu metu dirbti su abiem šiais rankraščiais, neapsiribojant tik vieno iš jų teikiama informacija. Tenka pastebėti, kad panašiai kaip ir ankstesnio Valkininkų nekrologo atveju, taip pat ir šis nekrologas (II) nurodo keletą asmenų, kurių nefiksuoja Vilniaus *Memoriale*¹³⁷. Tokių dalyką veikiausiai reikia aiškinti tuo, kad LDK pranciškonai veikiausiai neturėjo centralizuotai veikiančios informacijos apie mirusius jų konfratrus perdavimo sistemos, kokios būtų galima tikėtis skaitant popiežiaus Urbono konstitucijas. Tai matyti iš tų atvejų, kai ir Vilniaus *Memoriale*, ir Valkininkų 1777 m. nekrologe, pažymima, kad gauta žinia, pavyzdžiui, iš Kaltinėnų vienuolyno¹³⁸.

¹³⁵ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 81r ir „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 14v: gvardijonu daugiausiai būdavo įvairiuose Baltarusijos vienuolynuose, bet „...praesertim in suo paternali Orsensi, in quo olim prima iecerat || fundamenta caenobii murati et aliquam partem sua sollicitudine aedificavit, licet gustu rudissimo, documentum tamen dedit evidens sui solliciti laboris erga conventum Orsanensem.“ T. Pranciškus Šutovičius mirė 1781-12-10 – „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 81r.

¹³⁶ Apie Žaiginio vienuolyne mirusį br. Antaną Nekrašą, plg. „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 14r: „Eodem anno mense iunio aut iulio“ ir „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 80r: „Anno Domini 1781 die 12 februarii frater Antonius Niekrasz, laicus professus, manens in conventu Žoginensi de familia morbo gravatus, sacramentis pie susceptis, ultimum vitae clausit diem, ibidem sepultus est in communi fratrum sepulchro.“ Kalbant apie vysk. Feliksą Tovianskį (Towianski) OFMConv († 1782-06-19) Valkininkų nekrologo (II) pabaiga trumpesnė negu Vilniaus *Memoriale*. Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 81v–82r ir „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 19v–20r.

¹³⁷ „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 21r: „Eodem anno [1783] mense vero /et/ die quibus certo non patet. Fr. Thomas Hungarus cognominis ignoti in dimidio dierum vitae suae fatis occubuit Drohicini adhuc in statu laicorum oblatores existens.“

¹³⁸ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 82r ir *LMAVB RS*, f. 18–177, p. 20r (identiški įrašai apie 1782 m. mirusį t. Kazimierą Baranovskį

Vilniaus pranciškonų memorialo ir Valkininkų nekrologo „paralelinių biografijų“ kelias išsiskiria ties t. Mauricijaus Ruščewskio (Ruszczewski) biograma († 1783-06-25)¹³⁹. Tuo tarpu, kai Vilniaus *Memoriale* biogramos rašomos toliau, Valkininkuose memorialinės rašties kūrimas kuriam laikui, regis, nutrūko. Valkininkų nekrologo (II) pildymas buvo atnaujintas tik XIX a. pradžioje, pateikiant 1808 m. spalio 26 d. mirusio t. Joachimo Ligenzos Nieviariovskio (Ligeża Nieviarowski) biogramą. Abiejuose rankraščiuose šios biogramos ryškiai skiriasi, bet svarbu pažymėti, kad Valkininkų nekrologe jau remiamasi Vilniaus *Memoriale* esančia informacija¹⁴⁰. Pastarojo pranciškono biogramos Valkininkų nekrologe (II) pradžia (l. 21r–v) rašyta po 1808 m. Šio lapo biogramos archaiška ir drebanti rašysena rodo, kad prie pastarojo nekrologo prisėdo senas žmogus¹⁴¹. Įrašius šios biogramos pirmą lapą, toliau darbą pratęsė kur kas stipriau plunksną valdantis rašovas, o nuo l. 22r prasideda rašysena, būdinga XIX a. antrajam-trečiajam dešimtmečiui¹⁴². Ši nedidelė atkarpa (iki l. 26r) reprezentuoja paskutinį Valkininkų ir Vilniaus konventų „paralelinių biografijų“ kelio etapą. 1832 m. Valkininkų vienuolynas buvo uždarytas, ir tuo pačiu buvo nutraukta jame beveik du šimtus metų palaikyta ir plėtotą *memoria* tradicija.

(Baranowski); „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 82v ir *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 20r (panašūs, bet netapatūs įrašai apie 1782 m. lapkričio 11 d. mirusį t. Romualdą Čarkovskį (Czarkowski).

¹³⁹ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 83r: „Eodem anno die 25 iunii R. P. Mauritius Ruszczewski, pater Minscensis [!]“ ir „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 21r: „R. P. Mauritius Ruszczewski pater conventus Siennensis [!]“.

¹⁴⁰ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 114v–116r ir „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 21r–21v. Akivaizdus Valkininkų nekrologo (II) „skolinimosi“ ženklas yra virš eilutės įrašyti šio pranciškono tėvų vardai: Grigalius ir Pranciška Milkovska – *ibid.*, l. 21r.

¹⁴¹ Už pasidalinimą mintimis apie rašyseną esame dėkingi dr. Rūtai Čapaitei.

¹⁴² Vėliausias Valkininkų nekrologo (II) įrašas siekia 1831 m. Juo pranešama apie Kremenece 1831 m. balandžio 25 d. (sen. st.) mirusį t. Adrianą Kališkovskį (Kaliszkowski). Plg. „Valkininkų nekrologas (1777–1831)“, in: *LMAVB RS*, f. 18–177, l. 26r ir „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 156r.

Lyginant Vilniaus ir Valkininkų pranciškonų konventų memorialines tradicijas galima teigti, kad Valkininkų konvento vienuolių užmojai, palyginti su sostinės pranciškonų, buvo kuklesni. Valkininkiečiai neturėjo tikslo būtinai aprėpti visos Lietuvos pranciškonų provincijos mirusiuosius. Ir jų memorialinė raštija savo apimtimi nusileidžia Vilniaus konvento palikimui. Bet anaip tol negalima teigti, kad ji buvo prastesnės kokybės. Ypač vertingos Valkininkų vienuolyno plačiosios biogramos, dažnų tikslumu ir detalių vaizdingumu gerokai lenkiančios Vilniaus memorialo biografinius tekstus. Taip pat Valkininkų vienuolyno nekrologai, regis, atviresni „pašaliečiams“ – ne Pranciškonų ordino nariams. Čia rasime stiprių emocinių ryšių nuspalvintas biografines žinias apie vienuolyno geradarius. Nors *Memoriale* to nėra, nereikia manyti, kad Vilniaus pranciškonams jų vienuolyno geradariai nerūpėjo¹⁴³. Labiausiai tikėtina, kad čia mes turime reikalą tiesiog su *kitaip* palaikyta ir realizuota *memoria* tradicija. Unifikacijos nebuvo net jeigu atkreipiame dėmesį į vieno ir to paties Ordino skirtinguose vienuolynuose praktikuotą *memoria*. Nenuostabu, kad skirtingų *memoria* tradicijų galime tikėtis aptikti tarp skirtingų lotynų apeigų vienuolių ordinų. Detalus tokių tradicijų nagrinėjimas – vieno straipsnio rėmuose yra neįmanomas dalykas, todėl toliau pateiksime tik keletą įdomesnių pastebėjimų, kurie gali pasitarnauti tolesniems tyrimams.

Lyginant, pavyzdžiui, pranciškonų ir bernardinų memorialines knygas, bernardinų mirusiųjų registruose aptikti įrašytus jų geradarius – ne retenybė¹⁴⁴. Bernardinų geradarių gausa ypač išsiskiria Berežanų katalogas, kuris buvo sudarytas 1795 m. Ir vis dėlto, po kurio laiko toks dalykas kažkam nepatiko ir beveik visų geradarių vardai, – nesvarbu ar Bažnyčios vyrų, ar pasauliečių moterų ir vyrų, – buvo sistemingai

¹⁴³ Žr., pvz., Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai...*, p. 167–168, 197.

¹⁴⁴ Pvz., „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 9r (sausio 15 d. įrašas): „Illustrissima m. domina Sophia de Połociis Kalinowska, capitanea Vinnicensis, fundatrix conventus Gvozdziensis ac benefatrix nostra singularissima.“; l. 144v (spalio 22 d. įrašas), minimas Kristinopolio konvento fundatorius Pranciškus Salezas Potockis: „Platinus Generalis Terrarum Kyioviae, conventus nostri Christinopoliensis fundator liberalissimus, totius vero istius pauperculae provinciae pater, protector ac syndicus generalis. 1772.“

užbraukti¹⁴⁵. Liko tik vienas kitas, uoliam „cenzoriui“ praslydęs pro akis¹⁴⁶. Taip pat bernardinų registruose kur kas dažniau fiksuojami tretininkai¹⁴⁷. Vilniaus *Memoriale* kaip tretininkai (vyrai ir moterys) fiksuojami tik (dažniausiai) garsūs žmonės ir tik nuo XIX a. pradžios¹⁴⁸. Nors pranciškonai savo tretininkus Vilniuje turėjo bent jau nuo XV a. vidurio¹⁴⁹, jų neįtraukimas į *Memoriale* vėlgi verčia kelti ir palikti atviru klausimą apie skirtingas „gyvenimo knygas“, skirtas pasauliečiams ir vienuoliams pranciškonams. Taip pat pranciškonų (konventualų) atveju nematyti, kad jie į savo memorialinę raštiją būtų įtraukę ne (lotynų apeigų) katalikus. Šiuo atžvilgiu, atrodo, kad bernardinai buvo atviresni. Kaip antai, pastarieji į savo memorialines knygas galėdavo įtraukti, pavyzdžiui, graikų apeigų unitus¹⁵⁰. Savo ruožtu, pastarieji į savo atminų

¹⁴⁵ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 2v, 9r, 9v, 10r, 10v, 12v, 13r, 15v, 16r, 16v, 17r, 18r, 21v, 22r, 27r, 27v, 28r., 28v, 29r, 58v. 133v–134r, 136v, 137r–v, 138v, 154v, 158r, 160r, 163r.

¹⁴⁶ „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 149r (spalio 31 d. įrašas): „Perillustris m. d. Ignatius Oziębłowski iudex terrestris Brestensis. 1779.“

¹⁴⁷ „Lietuvos bernardinų minėjimo knyga (1766–1875)“, in: *LMAVB RS*, f. 9–124, l. 37r (kovo 12 d. įrašas): „Teodor Narbutt. 1812. Nesvisii. Tertiarius“; l. 56v (balandžio 20 d. įrašas): „Br. Demetry Oztaniewicz. 1782. Vilnae. Terciarius claustralis. ... B. Iwo Junowicz. 1786. Datnoviae. Terciarius“ ir kt.

¹⁴⁸ „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 144r (Pilypas Neris Golanskis (Golanski, † 1824-01-24 [!] sen. st.). Pastarojo pijoro, Vilniaus universiteto retorikos profesoriaus išplėstinę biogramą pateikia – „Liber suffragiorum domus Valerianoviensis“, in: *LMAVB RS*, f. 9–114, l. 25v–26r (mirties data nurodoma 1824-01-25 [!]). „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 145v: „M. D. Barbara Siepayłłowna, Petri, virgo tertiaria. M. D. Francisca Siepayłłowa, uxor Ignatii, tertiaria. Ambae mortuae sunt in suis praediis, sepultae Sokolnikoviae 1824. P. A. R. D. Alexius Kauszynski, parochus Dzigavrensis, tertiarius. P. M. D. Vincentius Ussakowski rothomagister exercitus, tertiarius.“ Buvęs caro Aleksandro I patarėjas, vėliau tretininku įstojęs į Pranciškonų ordiną Antanas Losovskis (Łossowski, † 1829-06-21 sen. st.) – *ibid.*, l. 152r. Buvęs Lydos pavieto teisėjas, tretininku įstojęs į Pranciškonų ordiną Tomas Šalevičius (Szalewicz, † 1830-02-15 sen. st.) – *ibid.*, l. 152v–153r. Tai visi tretininkai, kuriuos mums pavyko užfiksuoti Vilniaus *Memoriale*.

¹⁴⁹ Darius Baronas, „Katalikiškojo pamaldumo raiška Vilniuje XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, Vilnius, 2016, t. 8, p. 34.

¹⁵⁰ Kaip antai, Berežanų kataloge minimas vysk. Ipatijus Pociėjus – „Berežanų

knygas galėdavo įtraukti savo geradarius Romos katalikus ir jų giminės¹⁵¹. Taip pat reikia pažymėti, kad bernardinų ir karmelitų memorialinėse knygose įprastas dalykas aptikti nekrologinius vienuolių moterų įrašus¹⁵²; bent iki šios dienos to negalima pasakyti apie konventualus. Bernardinių minėjimo knygose galima aptikti įrašytus vyrus¹⁵³.

5. DATAVIMO PROBLEMS

Tiriant mirusiųjų knygas susiduriame ir su specifinėmis mirties datų patikimumo problemomis. Kaip antai, net trijose Lietuvos bernardinų minėjimo knygose ankstyviausios datos siekia 1671 m., bet jų gausa ir labai nedidelis kiekis vėlesnių, būtent XVII a. pabaigos datų, kelia rimtų abejonių, ar galime šias mirties datas priimti už gryną pinigą¹⁵⁴.

bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 27v (vasario 21 d. įrašas; nubrauktas): „Illustrissimus ac reverendissimus dominus Hypatius Pociey ritus Graeci episcopus Brestensis et Vłodimiriensis, qui introduxit unionem Brestnam suamque Graecam cum Romana univit Ecclesiam. 1663 [!]“.

¹⁵¹ „Žirovicų vienuolyno atminų knyga“, in: *LMAVB RS*, f. 19–91, l. 19v (LDK didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Jonas Karolis Chodkevičius ir jo giminė).

¹⁵² Pvz., „Berežanų bernardinų katalogas“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32439, l. 6r (sausio 9 d. įrašas): „Vilnae reverenda soror Antonina Komarowna, discreta. 1828.“; l. 9r (sausio 15 d. įrašas): „Illustrissima magnifica domina Sophia de Połociis Kalinowska, capitanea Vinnicensis, fundatrix conventus Gvozdziensis ac benefatrix nostra singularissima“ ir kt. „Liber mortuorum caeptus conscribi anno Domini 1709-no.“, in: *VUB RS*, f. 3–1902, l. 47r (1723 m. spalio įrašas): „Mater Victoria a Spiritu Sancto. Vilnae.“; „Conventus Vilnensis S. M. N. Theressiae Carmelitarum Discalceatorum anno Domini 1720“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 314, *passim*. Senosios regulos karmelitų „Liber Vitae“, in: *LMAVB RS*, f. 273–256, l. 7v–9r ir t. t.

¹⁵³ Pvz., „Vilniaus bernardinų minėjimo knyga“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 2, b. 79, l. 13v: „W. P. Hyacynthy Piastrecky w Wilnie 1784.“

¹⁵⁴ „Lietuvos bernardinų minėjimo knyga (1766–1875)“, in: *LMAVB RS*, f. 9–124, l. 5r, 6r, 20r, 77v, 177r, 185r ir kt. „Lietuvos bernardinų minėjimo knyga (1838–1851)“, in: *VUB RS*, f. 3–2434, l. 4r, 39v, 45v, 46v, 58v, 61v, 75v, 79v, 83r, 96r, 105v, 107v, 122v, 129v, 137r, 141r, 149r, 152v, 172r, 175r, 183r (fiksuojami 1671 m. kaip vieno ar kito vienuolio mirties metai). Ir 1861 m. sudarytame Lietuvos bernardinų elenche ankstyviausios mirčių datos siekia 1671 m. – „Elenchus fratrum mortuorum“, in: *LMAVB RS*, f. 9–96, l. 2r, 4r, 5r, 19r, 29v, 46r, 47r, 62r, 76r, 80r, 83v, 106v, 108r, 122v, 128r, 130r, 137v, 141v, 149v, 153v, 157r, 166v, 172v, 183v.

Šiuo atveju turime reikalą veikiausiai su kažkokio ankstyvesnio (nežinomo) šaltinio informacijos perteikimo specifiniu būdu, kai nežinia dėl ko katalogo sudarytojas tiesiog parinko 1671 m.

Papildomų problemų kelia skirtingų asmenų nurodomos mirties datos, kurios gali skirtis metais, mėnesiais ar keliomis dienomis. Atrodytų, kas gali būti paprasčiau negu užfiksuoti ir perduoti tikslią mirties datą. Tačiau patyrinėjęs šaltinius *de visu* netrunki pastebėti, kad XVII–XVIII a. būdavo visaip. Pasitaiko atvejų, kad velionio mirties laikas nurodomas valandos tikslumu. Esama atvejų, kai galima pasakyti tik apytikslį mirties laiką. Šiuolaikiniam žmogui (istorikui) būdingas noras tiksliai fiksuoti faktus, akivaizdu, nebuvo vienintelis ir juo labiau pagrindinis rūpestis vienuoliui, savo maldomis skubančiam į pagalbą ką tik žemiškąją tikrovę palikusiai sielai. *Suffragia mortuorum* labiausiai reikalingos būdavo myrio ir laikotarpio iš karto po mirties. Jei tiksli data nebūdavo užfiksuojama ir perduodama, rasdavosi pavojus, kad ji arba užsimirš, arba rasis ne viena, bet kelios datos. Ir tada nustatyti, kuri iš jų yra tikroji, tampa sudėtinga. Ganėtinais gausiai tokių pavyzdžių galime pateikti, sugretinę duomenis iš pranciškonų *Memoriale* ir pranciškonų mirusiųjų minėjimo knygos, pradėtos sudarinėti apie 1793 m. Pavyzdžiui, *Memoriale* nurodo, kad Blažiejus Žaikovskis (Żaykowski) mirė Norviliškėse 1811 m. sausio 17 d., tuo tarpu ką tik minėta knyga nurodo tą pačią datą, bet 1810 m.¹⁵⁵ Pastarojoje nurodoma, kad Antanas Šubartovičius (Szubartowicz) mirė 1686 m., o *Memoriale* – kad mirė po provincijos pasidalinimo, nenurodant metų¹⁵⁶. Kadangi Lietuvos pranciškonų provincija nuo Rusios pranciškonų provincijos atsiskyrė kaip tik 1686 m.¹⁵⁷, tai ir lieka neaišku, kuris sudarytojas čia teisesnis. Minėjimo knygos sudarytojas kažin kokiais keliais gavo žinią apie Kaltinėnuose

¹⁵⁵ Plg. „*Memoriale*“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 122r ir „*Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium (1793–1838)*“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 9r.

¹⁵⁶ Plg. „*Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium (1793–1838)*“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 9v ir „*Memoriale*“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 28v.

¹⁵⁷ Kamil Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 2: *1517–1795*, Kraków: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Franciszkanów, 1938, p. 174–175.

1696 m. sausio 19 d. mirusį Andriejų Bomševičių¹⁵⁸, kuris *Memoriale* neminimas visai. Minėjimo knygos sudarytojas žinią apie Pinske sausio 19 d. mirusį br. Stanislovą Suryną (Suryń) paėmė iš *Memoriale*, bet pats pridūrė mirties metus (1726)¹⁵⁹. Tas pats atsitiko ir kalbant apie Hiacintą Falkovskį (Falkowski) – minėjimo knygoje prie jo mirties datos (sausio 31 d.) nurodyti ir metai (1679)¹⁶⁰. Datavimo problemos, kurios atsirado dėl nepakankamai griežtai veikiančios sistemos, kelia papildomų klausimų. Ši prielaida pasitvirtina ir tada, kai Vilniaus *Memoriale* ir Valkininkų nekrologą tiriamo lygiagrečiai.

Memoriale aprašant t. Antano Šyrmos (Szyrma) mirtį, nurodoma, kad jis mirė Pinske nuo apopleksijos priepuolio tais pačiais, kaip ką tik aukščiau paminėti broliai, metais (t. y. 1769). Pradiniame įrašė nebuvo nurodyta tiksli mirties data, ir tik vėliau kita ranka prirašyta, kad tai atsitiko gruodžio mėnesį. Tuo tarpu Valkininkų nekrologe pažymėta, kad ši vienuolyną pasiekė (nedatuota) žinia apie t. Šyrmos mirtį, todėl autorius padarė išvadą, kad jis mirė arba pačioje 1769 m. pabaigoje, arba pirmosiomis 1770 m. dienomis¹⁶¹. Kaip galėjo atrodyti tokio pobūdžio žinias perteikiantys laišakai galima susidaryti vaizdą iš iki šios dienos Vilniaus bernardinų „Neišvengiamos mirties knygoje“ užsilikusio (palaido) laiškelio¹⁶².

¹⁵⁸ „Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium (1793–1838)“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 10r.

¹⁵⁹ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 45r ir „Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium (1793–1838)“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 10v.

¹⁶⁰ Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 31r ir „Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium (1793–1838)“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 16r.

¹⁶¹ „Valkininkų nekrologas (1702–1824)“, in: *IF Łódź-Łagiewniki*. Sygn. IF 03620/Cezar., p. 114.

¹⁶² „Liber inaevitabilis mortis“, in: *VUB RS* f. 5–f–33035, l. 60a: „Insistendo statuto tam Generalis quam Provincialis notum facio de obitu M. V. P. Hyacynthi Czyder, confessoris extroordinarii [!] monialium, quia omnibus rite munitus sacramentis ecclesiasticis ultimum vitae suae clausit terminum in conventu nostro. Anni currentis; cuius anime ne subsidiis careat, solitis suffragiis comendando circa magnum sigillum manum meam suppono.“ Išsamesnių laiškų, pranešančių apie mirtį, pavyzdžiai (nuorašai) yra susikaupę Vilniaus bernardinų konvento knygoje: „Liber inaevitabilis mortis“, in: *VUB RS*, f. 5–f–33035, l. 1r (Generalinio ministro br. Rafaelio

Sprendžiant iš atitinkamos informacijos įvairovės, galima manyti, kad pranciškonai neturėjo ir griežto formuliaro, pagal kurį dokumentiškai tiksliai būtų surašomi duomenys apie vieno ar kito vienuolio mirtį. Todėl, viena vertus, turime visą eilę įrašų, kur mirties laikas nurodomas ne tik dienos, bet ir valandos tikslumu. Pastariesiems įrašams priskirtinas didžiausias patikimumo laipsnis, nes jie buvo padaryti tiesioginių liudininkų. Antra vertus, susiduriame ir su tokiais atvejais, kai nenurodomi mirties metai ar data. Tokie atvejai dažni pranciškonų *Memoriale*, kai minimi broliai, gyvenę XVII ir ankstesniame amžiuje. LDK pranciškonams būdinga decentralizuota *memoria* palaikymo sistema lėmė tai, kad savarankiškai kuriant mirusiųjų biogramas į jas galėdavo būti įpinami papildomi biografiniai duomenys, tarp jų ir žinios apie mirties laiką. Kaip antai, minėtas pranciškonų *Memoriale* buvo vienas svarbiausių šaltinių pranciškonų registrui, sudarytam XVIII a. antroje pusėje¹⁶³. Tačiau pastarojo šaltinio sudarytojas nebuvo vien pasyvus perrašinėtojas; apie kai kuriuos mirusius brolius jis pateikė duomenų, kurių nėra *Memoriale*. Pavyzdžiui, po pastarajam šaltiniui žinomo Luko Maciulevičiaus registre minimi dar keletas brolių, gyvenusių XVII a. antroje pusėje¹⁶⁴. Kaip an-

iš Lugagnano 1749-03-01 laiškas, pranešantis apie t. Jono Kosmo a Monteminiano mirtį); l. 2r (Lietuvos bernardinų provincijos komisaro br. Pranciškaus Michalovskio 1750-02-27 laiškas, pranešantis apie t. Adriano Sebestjanskio mirtį); l. 2v (to paties komisaro 1750-05-03 laiškas, pranešantis apie Vitebsko vaivados Marcijono Oginskio mirtį) ir kt.

¹⁶³ Pavyzdžiui, abiem rankraščiams bendra pirma dalis „Nomina patrum defunctorum ordine alphabetico ante partum provincię Lithuanę“. Plg. „Memoriale“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 18v–22r ir „Series patrum et fratrum (1702–1843)“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32416, l. 1r–6v. Registro dalyje, pavadintoje „Series patrum et fratrum mortuorum per provinciam nostram Lituaniae et Albae Russiae ab anno 1702 conscripta“ (l. 7r–34r) panaudoti duomenys iš *Memoriale* skyrių „Series patrum et fratrum in hoc conventu Vilnensi defunctorum et sepeliendorum ab anno Domini 1702“ (l. 12r–16v) ir „Incipit tabula patrum et fratrum in hoc conventu Vilnensi defunctorum ab anno Domini 1702“ (l. 23r–27r).

¹⁶⁴ „Series patrum et fratrum (1702–1843)“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32416, l. 5r: „1675 februarii 14. R. P. Laurentius Przechadzki pr. Vilnensis, Wilnae; Pictor mutus fr. Ludovicus Ablamowicz laicus professus Osmianae; 1698 augusti 19 Fr. Ludovicus Łazowski laicus professus Olkienicis“. Apie tapytoją Liudviką Ablamovičių žr. *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1: *XVI–XVIII a.*, sud. Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 61.

tai, *Memoriale* sudarytojui buvo žinoma, kad t. Bonifacas Stašeckis mirė Vilniuje „prieš gaisrą“, tuo tarpu registre esama vėlesnio įrašo, patikslinančio, jog čia turimas omenyje didysis 1610 m. gaisras¹⁶⁵. Galvosūkį užduoda ir skirtingai nurodoma t. Mykolo Gedimino mirties data: *Memoriale* 1789 m. kovo 1 d., registre 1789 m. vasario 28 d. Registre nurodoma, kad t. Simonas Petras Kraševskis mirė Pinske 1706 m. sausio 5 d. Registro sudarytojas nurodo, kad br. Andriejus Mončekas (Mączek) mirė lapkričio 2 d., tuo tarpu *Memoriale* žinomi tik mirties metai, o tarpai, skirti įrašyti dienai ir mėnesiui, taip ir liko neužpildyti¹⁶⁶. *Memoriale* pažymėta, kad t. Ambraziejus Beinaračius (Beynarowicz) mirė 1826 m., tuo tarpu minėjimo knygoje nurodyti 1726 m. (sic!)¹⁶⁷. Tokių ir panašių atvejų yra ir daugiau. Jie rodo, kad pranciškonų konventualų mirusiųjų knygoje aptinkamas mirties datas reikia vertinti atsargiai. Panašus atsargumas rekomenduotinas ir kitų vienuolių memorialinių knygų atžvilgiu.

LDK memorialinė literatūra – tai masinis istorijos šaltinių klotas, kurio vertė jau senokai pripažinta, bet vis dar palyginti negausiai naudojama prozopografiniuose ir kultūros istorijos tyrimuose. Nepaisant tam tikro šių istorijos šaltinių šabloniškumo, galime teigti, kad juose atsispindi skirtingose vienuolijose *skirtingai* puoselėta *memoria* kultūra. Galima numanyti, kad tam tikrais atvejais net ir tos pačios vienuolijos skirtinguose vienuolynuose galima aptikti lokalinių mirusiųjų minėjimo variantų. Tikėtina, kad juos reikėtų vertinti kaip tam tikros vienuolinės bendruomenės tradicijų ir jos santykio su „išoriniu pasauliu“ padarinį. Nepaisant tam tikrų stabilų elementų, *memoria* kultūros negalima vertinti kaip statiškos. Tai ypač gerai matosi iš tų naujovių, kurias nesunkiai

¹⁶⁵ Plg. „*Memoriale*“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 19r: „Pater Bonifacius Staszecki, præsidents Vilnensis, obiit ante incendium“ ir „*Series patrum et fratrum* (1702–1843)“, in: *VUB RS*, f. 5–f–32416, l. 2r: „ante 1610 aprilis 27“.

¹⁶⁶ Plg. „*Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium* (1793–1838)“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 149v ir „*Memoriale*“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 66v.

¹⁶⁷ Plg. „*Memoriale*“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 669, l. 148r ir „*Series patrum et fratrum Ordinis Minorum Conventualium* (1793–1838)“, in: *VUB RS*, f. 3–1950, l. 127r.

pastebime vartydami XVIII a. memorialines knygas. Tuo metu Lenkijos-Lietuvos trinitorių mirusiųjų registre pasirodo statistiniai elementai (kiekvienas mirusysis tampa aprūpintas eilės numeriu) ir statistiniai priedai apie trinitorių vienuolynus, Bažnyčios būklę Lenkijoje, Lietuvoje ir likusiame pasaulyje¹⁶⁸. Statistikos elementus (eilės numerius) galima aptikti ir Valerijanovo pijorų nekrologe¹⁶⁹. Visa tai drąsiai galima sieti su Apšvietos epocha. Vis dėlto mūsų požiūriu pats įdomiausias XVIII a. memorialinės literatūros reiškiny – tai išsamių biogramų pasirodymas. Jį galima fiksuoti ne tik katalikų, bet ir bazilijonų vienuolijos memorialinės ir istorinės raštijos baruose, kaip kad galima įsitikinti iš metropolito Leono Kiškos rankraščio¹⁷⁰. Galima sakyti, kad šios biogramos reprezentuoja *memoria* kultūros išsiskleidimą ir žydėjimą. Memorialinės knygos ir toliau buvo rašomos tam, kad mirusieji lengviau rastų sau vietą dangiškojoje Gyvenimo knygoje¹⁷¹. Rašovai galėjo prabilti mirusiųjų lūpomis į žemės keliais judančius gyvuosius ir perduoti jiems liudijimą apie amžinąjį gyvenimą¹⁷². Galiausiai išplėstinės mirusiųjų biografijos tapo pamaldžia lektūra, kurios skaitymas turėjo padėti gyventi dorybin-

¹⁶⁸ „Liber vitae et mortis omnium tam vivorum, quam defunctorum Ordinis Excalceatorum SSS. Trinitatis Redemptionis Captivorum in inclyto Regno Poloniae et M. D. L. professorum“, in: *LMAVB RS*, f. 9–1774, p. 142–151.

¹⁶⁹ „Liber suffragiorum domus Valerianoviensis“, in: *LMAVB RS*, f. 9–114, l. 1r: „Continuatur liber suffragiorum ab anno reparatae salutis 1808“. Pirmasis minimas pijoras Eugenijus Kuleša († 1807-04-09), jo numeris jau buvo perkopęs 2000, ir tai aiški nuoroda, kad ši „statistinė tradicija“ turėjo pradžią dar Abiejų Tautų Respublikos laikais.

¹⁷⁰ „Metropolito Leono Kiškos rankraštis“ laikomas Ukrainos centriniame valstybiniame istorijos archyve Lvove. Signatūra: fondas Nr. 201, apyrašas Nr. 4, byla Nr. 421 (Фонд №201 – опис № 4 – од. зб. № 421). Jis pristatytas publikacijoje: Darius Baronas, „Bazilijonų redakcijos Trijų Vilniaus kankinių kankinystės aprašymas iš metropolito Leono Kiškos rankraščio“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, Vilnius, 2016, t. 8, p. 193–196.

¹⁷¹ „Conventus Vilmensis S. M. N. Theressiae Carmelitarum Disalceatorum anno Domini 1720“, in: *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 314, l. 2r: „Beati mortui qui in Domino moriuntur et quorum nomina annotata sunt in hoc codicilo, transferantur in Librum Vitae, et Requiescant in pace.“

¹⁷² *Ibid.*, l. 112r: „Benevole lector. Incepto anno 1756 mense ianuarii vitam temporalem finivimus quidem, sed tamen non sumus mortui iidem. Quia: finita vita temporalis, gaudemus in gloria vita aeternali. Ergo: Quicumque codicem nostrum spectabit, dicat Ave Maria. Et nobiscum perennabit in aeternum. Amen.“

gą ir šventą gyvenimą. Taip XVIII a. LDK buvo realizuojama gyvųjų ir mirusiųjų bendrystė.

Atlikdami šį tyrimą jautėme, kad kol kas į mokslinę apyvartą įtraukti anaip tol ne visi išlikę ar šiuo metu žinomi memorialinės kultūros raštijos paminklai. Vis kirbėjo mintis, o kur gi LDK dominikonų memorialiniai raštai. Juk netenka abejoti, kad ši gausiausia LDK vienuolija puoselėjo memorialinę kultūrą. Sunku patikėti, kad visi LDK dominikonų nekrologai būtų dingę, bet šiuo metu tenka tik viltis, kad anksčiau ar vėliau ir ši tokių istorinių šaltinių spraga sumažės¹⁷³.

IŠVADOS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės memorialinė literatūra buvo skirta ir gyviesiems, ir mirusiesiems. Ji yra geriausias liudijamas apie tai, kaip šioje daugiatautėje ir konfesiniu požiūriu mišrioje valstybėje buvo išgyvenamas krikščionims būdingas tikėjimas į amžinąjį gyvenimą, čia pasireiškiantis visų pirma kaip gyvųjų rūpestis mirusiaisiais. Kadangi katalikų ir stačiatikių įsitikinimu vienuolių maldos buvo ypač veiksmingos, todėl nenuostabu, kad to meto visuomenei ši ypač svarbi funkcija – maldos už mirusiuosius – tekdavo konsekruotojo gyvenimo asmenims, vyrams ir moterims. Šį tikėjimą ir šią vienuolių funkciją reprezentuoja straipsnyje nagrinėtos skirtingų vienuolių terpėje atsiradusios memorialinės knygos. Reikia pažymėti, kad jos visų pirma reprezentuoja konkrečios vienuolinės bendrijos rūpestį savo bendruomenės nariais. Kaip šią funkciją realizuodavo vienuoliai ar diecezinė dvasininkija pasaulietinės visuomenės atžvilgiu lieka anapus šio straipsnio tiriamojo lauko.

Aišku, kad krikščionims būdinga *memoria* kultūra Lietuvoje pradėjo žiестis su pirmaisiais krikščionybės žingsniais, tačiau ankstyviausi šaltiniai, kuriuos galėtume pavadinti masiniais, mus pasiekė tik iš XVII–XVIII a. Reikia pažymėti, kad išlikę ar šiuo metu žinomi memorialiniai šaltiniai pasiskirstę labai netolygiai tiek laiko, tiek vietos, tiek atskirų

¹⁷³ Iki šios dienos mums tik Lvovo dominikonų vienuolyno mirusiųjų minėjimo knygoje pavyko aptikti keletą dominikonų iš LDK – „Liber mortuorum monasterii Leopoliensis Sancti Dominici“, p. 547: „1588. Obiit frater Michael sacerdos, organista, filius ...? conventus Wilnensis“; p. 559: „1551. Obiit frater Ciriacus dyaconus de Vylna.“

vienuolių aspektu. Palyginti gera šaltinių bazė reprezentuoja jėzuitų, karmelitų, Mažesniųjų brolių observantų ir konventualų vienuolijas.

Skirtingoms vienuolijoms priklausiusios memorialinės knygos atskleidžia kiekvienai iš jų būdingą *memoria* kultūros realizavimo meną. Palyginti su ankstesniais amžiais, būtent XVIII a. šaltiniai yra iškalbingiausi. Detalesnis jų nagrinėjimas atskleistų ne tik tam tikrus vienuolinių bendrijų gyvavimo istorijos aspektus, bet ir nušviestų jų sąsajas, peržengiančias lokalumo ribas, padėtų apčiuopti jų ryšių su pasauliečiais gamą.

Šiame tyrime mums ypač rūpėjo pranciškonų konventualų memorialinė literatūra, kurią geriausiai reprezentuoja Vilniuje sukurtas kūrinys, kurį galime vadinti Lietuvos pranciškonų memorialu (pradėtas kompiliuoti 1702 m., užbaigtas 1842 m.). Tai sudėtingos struktūros kūrinys, kurio tyrimą palengvina ta aplinkybė, kad yra išlikę palyginti nemažai gretutinių šaltinių, leidžiančių įvertinti jame akumuliuotos informacijos specifiką ir pobūdį.

Svarbiu šio tyrimo rezultatu laikome tai, kad mums pavyko identifikuoti, ką norėtume įvardinti kaip Valkininkų pranciškonų nekrologinės biografistikos mokyklą. Valkininkų vienuolyne ši raštija, su tam tikromis pertraukomis, klestėjo nuo XVIII a. antrosios pusės ir galutinai užgeso 1832 m., kai šis vienuolynas buvo uždarytas. Nepaisant bendrų dalykų tiek Vilniuje, tiek Valkininkuose kurtai memorialinei raštijai, pastarajai būdingas didelis dėmesys vienuolių kilmei, nusakomai tiksliais vietos ir laiko parametrais. Skirtingai negu Vilniaus pranciškonų, kurie stengėsi surinkti duomenis apie visus Lietuvos pranciškonų provincijos vienuolius, valkininkiečių tikslai buvo kuklesni. Nepaisant to, jiems dažnai pavykdavo sukurti biogramas, kurios informatyvumu ir detalių vaizdingumu aplenkdamo Vilniaus pranciškonų kūrybą. Tai gerai matyti iš „paralelinių biografijų“ reiškinio, apčiuopiamo tuo metu, kai tiriame vieno ir to paties asmens biogramas Vilniaus ir Valkininkų nekrologuose. Reikia pažymėti, kad išplėstinių biogramų atveju mes turime reikalą su aiškų autorinį brailį demonstruojančiais kūriniiais. Biogramų anonimiškumas apsunkina, bet anaip tol neužkerta kelio jų rašytojų identifikavimui. Kada nors kam nors tai bus, kaip tikiuosi, įmanoma padaryti. Mūsų manymu, taip pat atsakymo laukia klausimas, kokie veiksniai lėmė išplėstinių biogramų pasirodymą XVIII a. memorialinėje (mirusiųjų minėjimo) raštijoje.

PUBLIKACIJOS

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

ANKSTYVIEJI VILNIAUS VYSKUPŲ INFORMACINIAI
PROCESAI (IŠ PAULIAUS JATULIO ARCHYVO)

Paulius Jatulis (1915–1995) – istorikas, išeivijoje (nuo 1960) LKMA istorijos mokslų sekcijos valdybos narys archyvaras, pirmiausia žinomas kaip parankinio Žemaičių vyskupijos istorinių dokumentų rinkinio (*Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, t. 1–2, Roma: LKMA, 1984–1989) parengėjas. Iš tiesų jo veikla buvo daug platesnė ir įvairesnė.

1927–1934 m. Jatulis studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, įgijo teologijos licenciato laipsnį. 1934 m. Panevėžyje išventintas kunigu. 1939 m. jis pradėjo studijas Romoje, 1939–1942 m. studijavo Biblijos institute, vėliau – Grigaliaus universitete. 1948 m. ten gavo teologijos daktaro laipsnį už darbą *De S. Cypriano animarum pastore* („Šv. Kiprijonas kaip sielovadininkas“). 1949–1957 m. Jatulis dirbo Australijos lietuvių katalikų parapijose, buvo Pietų Australijos lietuvių kapelionu. 1957 m. jis grįžo į Italiją ir iki 1982 m. gyveno ir dirbo Romoje, buvo Lietuvių kolegijos vicerektoriumi. Jatulis bendradarbiavo „Lietuvių enciklopedijoje“, aktyviai dalyvavo LKMA suvažiavimuose, paskelbė naujais archyviniais duomenimis paremtų straipsnių istorine tematika, parengė ir išleido prof. Zenono Ivinskio raštų 4 tomus (Roma: LKMA, 1978–1987), esmingai prisidėjo prie 12 iš 14-os tomų Ukrainos istorinių šaltinių rinkinio *Monumenta Ucrainae Historica* (Roma, 1964–1974) rengimo.

Kaip matyti iš suminėtų Jatulio parengtų leidinių, gyvendamas Romoje jis turėjo progą ir galimybę dirbti archyvuose, pasižyminčiuose lituanistinės medžiagos gausa – pirmiausia *Slaptajame Vatikano archyve* ir *Tikėjimo skleidimo kongregacijos istoriniame archyve*. Jo sukaupta medžiaga, surankiota iš įvairių (daugiausia Italijos) archyvų, šiuo metu sau-

goma atskirame Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus fonde (F 267). Tarp kitų dokumentų išsiskiria publikacijai parengtas LDK vyskupų ankstyvųjų informacinių procesų korpusas. Tai liudytojų apklausos, skirtos patikrinti valdovo parinktų kandidatų į vyskopus tinkamumą. Jatulis, procesų tekstus rengdamas publikacijai, laikėsi savitos strategijos. Rengėjo tikslas buvo padaryti šaltinį kuo patogesnį naudoti. Jis unifikuoja šaltinių rašybą, suvienodina ir grafiškai išskiria liudytojų sąrašus, trumpina trafaretinius atsakymus arba juos suglaudžia fraze *et alii similiter*, nepateikia ištisinio klausimų sąrašo, bet, kai pats klausimas gali būti neaiškus iš atsakymų, primena jį pažodžiui ar perfrazuodamas (jie pateikiami laužtiniuose skliaustuose kursyvu) atsakymų pradžioje.

Didžiausias šių procesų parengimo savitumas – atsakymų pateikimo forma. Originale liudytojų parodymai surašyti kiekvieno skyrium. Jatulis skirtingų liudytojų atsakymus sugrupuoja pagal klausimus, nurodydamas kiekvieno kalbančiojo vardą. Taip sudaroma savotiška atsakymų į vieną klausimą sinopsė. Reiklus naudotojas galėtų pasakyti, kad dėl šitokio pateikimo nukenčia dokumento autentiškumas, bet, reikia pripažinti, skaitytojui duodama galimybė nesunkiai sugretinti liudytojų pateikiamą informaciją, jos skirtingumus ir sutapimus. (Autentiškos formos informacinio proceso pavyzdys – Dariaus Antanavičiaus parengta Vilniaus koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. informacinio proceso publikacija: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008, p. 315–344.)

Šioje publikacijoje skelbiami trys ankstyvieji XVI a. pab. – XVII a. pr. kandidatų į Vilniaus vyskopus ordinarus informaciniai procesai su juos lydinčiais dokumentais (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 267–775, l. 24–76).

Tekstai skelbiami pagal publikacijai parengtą mašinraštį. Padaryti tik nedideli pakeitimai, pritaikant prie BIS grafinio formato, taip pat:

- a. suvienodinta didžiųjų ir mažųjų raidžių rašybą (Jatulis linkęs atsisakyti ano meto lotynų kalboje dažnų, šiais laikais atrodančių perteklinėmis, raidžių. Skirtingu metu perrašytuose tekstuose rašybą nėra visai vieninga, tad istorikas pats ją vienodino, tačiau ne iki galo. Publikacijoje pasirinktas minimalistinis didžiųjų raidžių vartojimo variantas);

- b. pataisytos negausios akivaizdžios korektūros klaidos, o žodžiai, kuriuose galima pasitaiko nenorminiai rašybos variantai, netaisomi, bet pažymimi [!];
- c. trumpi Jatulio paaiškinimai po tekstu yra redaguoti – vienu atsisakyta, kaip orientuotų tik į LDK istorijos visai nežinančią auditoriją, kiti patikslinti, arba įterptas vienas kitas papildomas komentaras, atskirai jų nežymint. Atsisakyta įvadinių vyskupų biogramų lotyniškai – jų pateikiama informacija labai formali ir menkai naudinga skaitmeninės eros skaitytojui.

BERNARDUS MACIEJOWSKI (1597)

ASV, Proc. Cons. ii, f. 60–70.

PROCESSUS

super vita et moribus r.mi domini Bernardi Macieiovii,
episcopi Luceoriensis, necnon super statu ecclesiae Vlnensis.

|| Germanicus marchio Malaspina¹, Dei et Apostolicae Sedis gratia *f. 61*
episcopus Sancti Severi et utriusque signaturae referendarius, necnon
Sanctissimi Domini Nostri Clementis divina providentia papae octavi²
eiusdemque Sanctae Sedis ad ser.mum Sigismundum Poloniae et Suetiae
regem ipsumque Poloniae regnum, cum potestate legati de latere nun-
tius. Significamus tenore praesentium universis et singulis, qualiter coram
nobis comparens personaliter rev.mus dominus Bernardus Macieiovius,
episcopus Luceoriensis, nobis ostendit litteras authenticas ser.mi regis
praedicti, quibus ipsum eidem SS.mo Domino Nostro ab episcopatu
Luceoriensi ad ecclesiam cathedralem Vlnensem iam diu vacantem
transferendum nominat, petiitque debita cum instantia, ut tum de vita
et moribus ipsius, tum de statu dictae ecclesiae Vlnensis diligentem in-
formationem capere, eamque ad eundem SS.mum Dominum Nostrum
transmittere vellemus, ut Sanctitas Sua singulari sua prudentia quid op-

¹ Germanicus Malaspina, ep. S. Severi, nuntius ap. in Polonia et Lituania (1592–1598).

² Clemens VIII P. M. (1592–1605).

timum factum sit, statuere et necessitati memoratae ecclesiae Vilmensis consulere dignetur. Nos igitur iustae supradicti domini episcopi petitioni locum dare volentes, decrevimus fieri processum consistorialem in forma et sic de nostro ordine et mandato coram auditore nostro per infrascriptum notarium nostrum diligenter examinati sunt infrascripti testes super vita et moribus praedicti rev.mi domini episcopi, necnon super statu ecclesiae Vilmensis. Qui testes priusquam ad examen accederint, in manibus nostris de veritate dicenda corporale praestiterunt iuramentum.

(Coram r.do Hieronymo Barboncino, nuntii supradicti causarum auditore, et Laurentio Bordino, laico, dioecesis Brixienensis, publico apostolica et imperiali auctoritatibus notario, Varsaviae, a. 1597 mense iulio)

A. DEPOSITIONES TESTIUM SUPER VITA TRANSFERENDI

Testes ex officio examinati:

1. *Die 1 iulii 1597:* R.dus d.nus Andreas Burski [*ms.* Barsky], custos ecclesiae collegiatae Varsaviensis, annorum 39 ||.
f. 62rv
2. *Eodem die:* R.mus d.nus Ioannes Tarnowsky³, regni Poloniae vicecancellarius, annorum 50 ||.
f. 62v–63
3. *Die 2 iulii 1597:* R.dus d.nus Stanislaus Fogelvedrius, canonicus Cracoviensis et sacrae reginalis maiestatis secretarius, annorum 60 ||.
f. 63rv
4. *Eodem die:* R.dus d.nus Matthias Pstrokonsky⁴, canonicus Cracoviensis et regens cancellariae regiae, annorum 36 ||.
f. 63v–64
5. *Eodem die:* R.dus pater Petrus Skarga⁵, Societatis Iesu, et ser.mi Poloniae regis a sacris concionibus ||.
f. 64v

³ Ioannes Tarnowski, ab. a. 1591 vicecancellarius regni Poloniae, ep. Posnaniensis (1597 XI 10 – 1600 VI 12), postea ep. Cuiaviensis et aliquos menses archiep. Gnesnensis († 1604 IX 14).

⁴ Matthias Pstrokonski, ab. a. 1590 regens cancellariae regiae, ab. a. 1598 referendarius regni, ep. Premyslensis, deinde ep. Cuiavensis († 1609).

⁵ Petrus Skarga, S.J., a. 1564 presb. ordinatus et can. cathedralis Leopoliensis factus; a. 1569 Societatem Iesu ingressus; ab. a. 1573 prof. collegii Vilmensis, primus rector academiae Vilmensis (1579–1584); concionator regius († 1612).

6. *Eodem die*: R.dus pater Bernardus Golinski, S. I., sacrae regiae maiestatis a confessionibus, annorum circiter 45 ||.

f. 65rv

Ad 1. BURSKI: respondit novisse se r.dum d.num episcopum Luceoriensem praefatum ab annis amplius 20, primum Perusii in Italia cum litteris operam daret, deinde in Polonia in aula sacrae regiae maiestatis et aliis in locis; neque illum ulla vel consanguinitate vel affinitate contingere, sed esse quidem illi amicum et interius familiarem.

TARNOWSKY: respondit se nosse ab annis 30 rev.mum d.num episcopum Luceoriensem praedictum, primum in aula Maximiliani imperatoris, deinde regni Poloniae; esseque illi amicum et familiarem, sed non consanguineum neque affinem.

FOGELVEDRIUS: respondit se cognoscere rev.mum ... ab annis 25, primum Patavii, deinde in aula regni Poloniae; habere cum illo esse amicitiam⁶ et familiaritatem, affinitatem autem et consanguinitatem nullam.

PSTROKONSKY: respondit se nosse rev.mum ... ab annis duodecim et amplius, primum in aula || Stephani olim regis⁷, deinde in aula huius regiae maiestatis; ... tantummodo amicitiam et familiaritatem intercedere.

f. 64

SKARGA: respondit se nosse ipsum d.num episcopum ... ab annis triginta in aula regum Poloniae; illi esse amicum, sed non consanguineum neque valde familiarem.

GOLINSKI: respondit nosse se ab annis amplius decem rev.mum ... in aula regis Poloniae et aliis in locis; habere cum illo amicitiam et familiaritatem ...

Ad. 2. TARNOWSKY: respondit se audivisse et pro certo credere illum natum esse in dioecesi Cracoviensi.

FOGELVEDRIUS: ... existimare se illum natum esse in dioecesi Cracoviensi, quia ipsius familia sua in ea habet bona.

GOLINSKI: respondit natum illum esse in districtu Lublinensi dioecesis Cracoviensis.

Ad 3. BURSKI: respondit credere se eum natum ex legitimo matrimonio catholicis, nobiles et honestis parentibus, quoniam ita omnes affir-

⁶ *ms.* amicitiam.

⁷ Stephanus Bathoreus, rex Poloniae et MDL.

mant; tum quod non nisi ex nobilibus et legitimis parentibus procreati ad huiusmodi dignitates solent promoveri.

SKARGA: respondit natum esse ex legitimis, catholicis et nobilibus parentibus, quos ipse deponens probe novit. [*Ita et GOLINSKI.*]

Ad 4. BURSKI: respondit existimare se illum natum esse annos quinquaginta in circa. [*Similiter et alii testes*].

Ad 5. BURSKI: respondit scire se illum esse in sacris ordinibus constitutum, quia vidit celebrantem. A quot annis autem, dixit se nescire.

TARNOWSKY: ... a quanto autem tempore dixit sibi compertum non esse, putare tamen ab annis 12 vel 15.

FOGELVEDRIUS: ... a multis annis constitutum esse in sacris ordinibus, quia a multis annis vidit illum celebrantem.

Ad 6. BURSKI: Respondit putare se illum, cum sit episcopus, exercitatum esse in functionibus ecclesiasticis, et cum ipsum aliquoties viderit missam celebrantem, cantantem, et alia munia episcopalia obeuntem, famam publicam esse eum semper devote et catholice vixisse.

SKARGA: respondit scire se illum esse in muneribus ecclesiasticis et episcopalibus versatum, in sacramentorum susceptione frequentem, devotum, pium et catholicae religionis defensorem acerrimum.

Ad 7. BURSKI: respondit bene illum audire apud omnes tam quod probitatem vitae et bonos mores, quam quoad conversationem.

Ad 8. BURSKI: respondit cum alia multa, tum vero eius in senatu dictae sententiae declarare illum esse virum gravem et valde prudentem.

Ad 9. SKARGA: respondit se nescire, an ille sit humano vel divino iure laureatus, hoc vero scire eum esse in litteris instructum, quae in episcopis ad docendum alios requiruntur.

Ad 10. BURSKI: respondit intelxisse se a multis viris bonis et veritatis amantibus, illum optime administrasse episcopatum Luceoriensem.

Ad 11. [*Omnes testes dicunt nullum eum publicum scandalum dedisse, et existimant nullo eum impedimento canonico teneri.*]

Ad 12. BURSKI: respondit se plane credere eum esse aptum ad illam et quamlibet aliam cathedralem ecclesiam regendam propter auctoritatem illius, pietatem, prudentiam, doctrinam et integritatem.

SKARGA: respondit illum haberi ab omnibus idoneum ad gubernandam ecclesiam Vilnensem ipsamque ecclesiam tanto viro indigere.

GOLINSKI: respondit se minime dubitare, quia ille sit idoneus || propter plurimas eius virtutes ad regendam non solum ecclesiam Vilnensem, sed etiam Gnesnensem, et dignus qui ei praeficiatur. *f. 65v*

B. DEPOSITIONES TESTIUM SUPER STATU ECCLESIAE CATHEDRALIS VILNENSIS

Testes ex officio examinati:

1. *Die 3 iulii 1597:* R.dus d.nus Franciscus POMASKY, decanus Sandecensis, secretarius regiae maiestatis, annorum 28 ||. *f. 66rv*
2. *Die 4 iulii 1597:* R.dus d.nus Albertus KOCHLEWSKY, [*ms. Cohlewsky*], sacrae regiae maiestatis secretarius, annorum 34 ||. *f. 67rv*

Ad 1. POMASKY: respondit civitatem Vilnae sitam esse in magno ducatu Lithuaniae, patereque in circuitu ad tria milliaria italica. Cetera dixit se nescire. Illa vero scire, quia inibi literis operam dedit.

KOCHLEWSKY: respondit civitatem Vilnae sitam esse in Lithuania, satis amplam: posse constituere tot focos quot Cracovia, et regi Poloniae subiacere. Atque haec se scire, quia inibi primum cum regia maiestate fuit, deinde non ita pridem missus ab ipsa maiestate cum literis ad capitulum.

Ad 2. POMASKY: respondit cathedralem ecclesiam esse in eadem civitate sub invocatione Sancti Stanislai, structura eleganti, qualem decet esse ecclesiam cathedralem. Quodque reparatione illa tamen indigebat eo tempore, quo ipse illic agebat.

KOCHLEWSKY: resp. ecclesiam cathedralem in illa esse satis bene extructam; suffraganeam illam esse putare archiepiscopo Gnesnensi; antea reparatione indigisse, sed nunc optime reparari.

Ad 3. POMASKY: resp. dignitates istas esse in illa ecclesia: praeposituram, decanatum, archidiaconatum, scholasticatum, cantoriatum et custodiam. De canonicorum autem presbyterorumque numero nescire. De proventibus vero eorum, ut audivit ex canonico quodam dictae ecclesiae, canonicatum in fundo habere quadraginta vel quinquaginta florenos.

KOCHLEWSKY: resp. praelaturas esse sex [*ut supra*], canonicos autem decem, vicarios novem, exceptis altaristis et mansionariis. Praeposituram esse maiorem dignitatem post pontificalem. Praepositum habere sin-

gulis annis 300 florenos, scholasticum fere totique, archidiaconum fere ducentos, alios praelatos minus. Omnes canonicos habere in fundo 50 florenos, 30 vero florenos qualibet hebdomada illis distribui, exceptis illis quinquaginta, quos singuli annuatim habent; et etiam dari pro pane qualibet hebdomada unicuique talerum; habere praeterea capitulum villas aliquot, quas accipiunt ordine et per senium, quae praestimonia appellantur.

Ad 4. POMASKY: resp. cultum divinum in ea exerceri debito modo, prout ipse vidit.

Ad 5. KOCHLEWSKY: resp. in ea, quod ipse sciat, non exerceri cura animarum etc.

f. 66v **Ad 6.** POMASKY: || resp. sacrarium quomodo sit instructum, se non exacte scire, recordari quidem paramenta, ornamenta et sacram supplectilem fuisse honestam et decentem, chorum, organa bona, campanille non adeo idoneum pro sustinendis campanis. Coemeterium circa ecclesiam etc. KOCHLEWSKY: habere omnia sufficienter.

Ad 7. POMASKY: resp. corpus sancti Casimiri et reliquias sancti Stanislai in ecclesia esse.

Ad 8. POMASKY: resp. domum episcopi sitam esse in platea dicta Scopova, sed non valde aptam pro episcopo; habere tamen circulum et locum in se aptum ad extruendum.

f. 67v KOCHLEWSKY: || resp. habere aulam episcopalem satis bonam, et quod pro reparatione illius capitulum iam destinavit tria millia florenorum.

Ad 9. POMASKY: resp. non se esse plane informatum de redditibus episcopalibus; verum prout a multis intellexit, eos non posse excedere annuatim summam 14 millium scutatorum.

KOCHLEWSKY: resp. habere in redditibus ad 15 millia florenorum polonicalium, quoniam multa bona sunt occupata a palatino Vilnensi⁸ et aliis hereticis; hos autem redditus percipi ex villis et pagis et civitatibus, quas habet dicta ecclesia; pensione vero nulla oneratam esse.

Ad 10. POMASKY: resp. se non bene recordari nisi de duabus ecclesiis parochialibus; collegiatis esse nullas; monasteria vero esse quatuor: bernardinorum sancti Francisci de observantia et itidem sancti Francisci dicti

⁸ Christophorus Radvila, filius Nicolai Rufi, palatinus Vilnensis (1584–1603).

calerati⁹, dominicanorum et carmelitarum; collegium patrum Societatis Iesu; virginum etiam coenobium.

KOCHLEWSKY: resp. se nescire, quot ecclesiae parochiales sint in dicta civitate; esse unum coenobium virginum et alia monasteria virorum, nempe dominicanorum et franciscanorum de observantia; an plura sint, se nescire.

Ad 11. POMASKY: resp. dioecesim esse amplissimam, sed quot milliaria vel in longitudinem vel in latitudinem pateat se nescire.

KOCHLEWSKY: resp. esse amplissimam, quippe complectatur fere totam Lithuaniam, partem Russiae Albae et Podlachiae.

Ad 12. POMASKY: resp. ecclesiam vacare a sex annis per translationem ill.mi cardinalis Radziviłi ad ecclesiam Cracoviensem¹⁰.

Regestum confirmationis pontificiae. Romae 1597 IX 1.

ASV A. Cam. 13 f. 79v.

Romae in Monte Quirinali die Lunae 1 septembris 1597 fuit Consistorium secretum, in quo SS.mus D.nus Noster

Referente card. Montalto¹¹, absolvit r.dum d.num Bernardum a vinculo ecclesiae Luceoriensis et ad supplicationem regis transtulit illum ad ecclesiam Vिल्nensem vacantem per translationem card. Radivili ad ecclesiam Cracoviensem, cum dispensatione, quod non sit assecutus gradum doctoratus, et cum decreto, quod antequam possessionem adipiscatur, professionem fidei emittat et illius instrumentum quamprimum ad Curiam transmittat. Absolvens etc.

⁹ *probabiliter legendum* calceati.

¹⁰ Card. Radvila 1591 VIII 9 ad ecclesiam Cracoviensem translatus fuit.

¹¹ Andreas Perettus de Monte Alto (Montaltus), card. ab a. 1596 VI 5 († 1629).

BENEDICTUS VOINA (1600)

ASV Proc. Cons. 11 f. 455-470v.

f. 470v || PROCESSUS

super vita et moribus illustris et admodum r.di d.ni Benedicti Voina, custodis cathedralis ecclesiae Vilmensis et praepositi Trocensis, ex gratia et benignitate SS.mi D.ni Nostri Clementis divina providentia papae VIII eiusque S. Sedis ad ecclesiam cathedralem Vilmensem vacantem promovendi, et de statu ecclesiae praedictae. (L.S.)

f. 455 || Claudius Rangonus¹² comes, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Regii et princeps, necnon SS.mi D.ni Nostri D.ni Clementis divina providentia papae VIII assistens et praelatus domesticus, proque eodem SS.mo eiusque Sancta Sede ad ser.mum Sigismundum Poloniae Suetiaeque regem totumque Poloniae regnum omniaque alia dominia et loca quomodolibet ipsi regi subiecta cum facultatibus legati de latere nuncius.

Universis et singulis Christi fidelibus salutem in Domino. Noveritis coram nobis illustrem et admodum r.dum d.num Benedictum Voinam, praepositum Trocensem et custodem cathedralis ecclesiae Vilmensis, die 19 aprilis anno 1600 Varsaviae in monasterio Sancti Georgii comparuisse, literasque ser.mi regis, quibus ipsum SS.mo D.no Nostro ad ecclesiam cathedralem Vilmensem praesentat una cum infrascripta comparatione nobis porrexisse...

(Coram r.do d.no Horatio Amadutio, auditore generali supradicti nuntii, et Ludovico Coduro, clerico Regiensi, notario publico, necnon Mutio Toscano secretario, Varsaviae a. 1600 mense aprili.)

¹² Claudius Rangoni, episcopus Regiensis (Reggio Em.), nuntius ap. in Polonia et Lithuania (1599–1606).

A. DEPOSITIONES TESTIUM SUPER VITA ET MORIBUS PROMOVENDI

Testes ex officio examinati:

1. *Die iovis 20 aprilis 1600:* Ill.mus d.nus Andreas ZAVISSA, thesaurarius magni ducatus Lituaniae, annorum 43 ||. *f. 456rv*
2. *Die sabbati 22 aprilis 1600:* Illustris et magnificus d.nus Christophorus DZIERZEK, filius quondam Ioannis, aulicus et secretarius suae regiae maiestatis, vexillifer palatinatus Trocensis, annorum 49 ||. *f. 457rv*
3. *Eadem die:* Magnificus d.nus Petrus TRYZNA, filius quondam Georgii castellani Smolenscensis, capitaneus designatus Bobroisk, annorum 38 ||. *f. 458–459*
4. *Eadem die:* Ill.mus d.nus Theodorus SKUMIN, palatinus Novogrodensis, capitaneus Grodnensis, filius quondam Leonis Skumin marschalci curiae magni ducatus Lituaniae et capitanei Carnobyliensis, annorum 50 ||. *f. 459–460*
5. *Eadem die:* Illustris d.nus Ioannes SKUMIN TYSZKIEWICZ, filius Theodori palatini Novogrodensis etc., capitaneus Braclaviensis et Cirinensis, annorum 28 ||. *f. 460–461*
6. *Eadem die:* Illustris et magnificus d.nus Laurentius RUDAMINA¹³ Dusiatski, filius quondam Matthiae capitanei Utanensis [= Utena], capitaneus Herpitolensis in Lituania, annorum 44 ||. *f. 461–462*
7. *Eadem die:* Illustris et admodum rev.dus d.nus Eustachius VOLOVICZ¹⁴, cantor ecclesiae cathedralis Vlnensis, referendarius magni ducatus Lituaniae, filius quondam illustris d.ni Ioannis, capitanei Grodnensis, annorum 28 ||. *f. 462v–463v*
8. *Die lunae 24 aprilis 1600:* Ill.mus d.nus Petrus VIESIOŁOWSKI, marschalcus curiae magni ducatus Lituaniae, filius quondam Petri, annorum 50 ||. *f. 464rv*
9. *Die mercurii 26 aprilis 1600:* Ill.mus et exc.mus d.nus Leo SAPIEHA, cancellarius magni ducatus Lituaniae, filius quondam ill.mi d.ni Ioannis Sapiehae palatini Podlachiae, annorum 43 ||. *f. 465–466*

¹³ *ms.* Rudomina.

¹⁴ i. e. Wołłowicz, postea episcopus Vlnensis.

10. *Die iovis 27 aprilis 1600*: Admodum r.dus p. Petrus SKARGA¹⁵, sacerdos Societatis Iesu, concionator regius, Posnaniensis dioecesis, annorum 64 ||.

f. 466v–467

Ad 1. ZAVISSA: Novi bene illustrem et admodum r.dum d.num Benedictum Voinam ferme ab annis decem, quia sum eiusdem dioecesis cuius et ipse, et illius patriae vicinus.

DZIERZEK: Novi optime perillustrem ... ab anno 1578 incirca in Lituania in aula ser.mi bonae memoriae regis Stephani, et etiam in Polonia, et causa cognitionis fuit, quia saepius in aula collocati simul fuimus.

TRYZNA: Cognosco ferme a 20 annis illustrem ..., quia Bononiae in una domo hospitali fuimus; ibi ego mansi, et ille venerat tunc Romam et reversus est in Poloniam.

TH. SKUMIN: Agnosco ab ineunte ferme aetate illustrem ..., quia ex parte matris meae est mihi sanguine iunctus, et puto esse in quarto gradu.

IO. SKUMIN: Cognosco illustrem ... ferme ab annis 10, et cognovi illum in Lituania, cum sit ille vir magnae auctoritatis.

RUDAMINA: Novi bene illustrem ..., ferme a 26 annis incirca, et causa cognitionis fuit, quia ipse aliquando scholas Patrum Iesuitarum Vilnae visitabat, cum rediisset ex Germania, antequam insimul ivissemus in Italiam; et ego tunc temporis Vilnae studebam apud patres.

VOLOVIC: Novi optime illustrem ..., quia nati sumus in eadem patria, nempe Lituania, et dum studiis vacarem Vilnae novi illum praelatum ecclesiae || Vilnensis, videlicet custodem, credo iam ab annis 16 incirca.

f. 463

VIESIOŁOWSKI: Novi optime illustrem ... adhuc in iuvenili aetate, et ego iam eram in aula et ille adhuc scholaris erat.

SAPIEHA: Novi optime illustrem ... ferme a 30 annis, quia dum essem iuvenis et ille tamen maior natu, anno 1570 venimus Lipsiam in Saxonia et ibi per biennium studuimus in academia praedicta.

SKARGA: Novi bene illustrem ... a puero, iam sunt ferme 30 anni, quia studebat in collegio nostro Vilnae.

Ad 2. ZAVISSA: Negative quad consanguinitatem et propinquitatem, quo vero ad familiaritatem, habuisse cum illo antiquam.

¹⁵ ms. Scarga.

IO. SKUMIN: Scio quandam affinitatem intercedere inter nos, sed qualis sit nescio, et ex eo tempore quo illum cognovi, dilexi et amavi illum, et ille me e contra.

VOLOVICZ: Nescio an simus ad invicem consanguinei, licet intercedit aliqua cum eius familia, et si cum eo intercederet aliqua, multum esset remota, et sum illius amicus ex supradictis, et quia ego etiam fui eiusdem ecclesiae canonicus et nunc cantor.

VIESIOŁOWSKI: respondit nullam habere cum illo affinitatem, sed tantum frater illius germanus habet in uxorem ex avunculo meo materno filiam, et sum illi antiquissima familiaritate coniunctus.

Ad 3. ZAVISSA: Non cognovi parentes ipsius, sed audivi ex publica fama illum fuisse de legitimo matrimonio et nobilissimis parentibus procreatum; an fuerint catholici, nihil audivi.

DZIERZEK: respondit quod optime scit illum de legitimo matrimonio et nobilibus parentibus procreatum, licet ipse parens fuit ruthenus, tamen obediens Sanctae Romanae Ecclesiae, quia sic audivit, et est Vilmensis dioecesis; ubi fuerit educatus, dixit se nescire.

TH. SKUMIN: resp. affirmative, videlicet quod sit de legitimo matrimonio et catholicis et nobilibus parentibus procreatus, licet erant rutheni, sed tamen a catholicis non multum dissentiebant; est dioecesis Vilmensis; educatus est primum in scholis Vilmensibus, deinde in Italia, maxime Romae.

IO. SKUMIN: Semper ita audivi illum esse ortum de legitimo matrimonio ex parentibus quidem ruthenis sed tamen catholice viventibus et non admodum dissentientibus a fide catholica et illis quidem nobilibus; cuius sit dioecesis et ubi educatus, ignoro.

RUDAMINA: ... an natus fuerit de catholicis parentibus, dixit se ignorare; de nobilitate dixit se bene scire d.nos Voinas habuisse patrimonia sua penes Grodnam; sed nescisse cuius sit dioecesis, credere tamen esse Vilmensis, et scire quod fuerit educatus in studiis, primo in Germania, et quando redierat in Lituaniam erat annorum 20 incirca, et postea data sibi fuit praepositura Trocensis, et postmodum iverat Romam.

VOLOVICZ: ... scio illum ex nobilibus parentibus ortum, quo vero ad catholicos, audivi illius parentes fuisse ruthenos schismaticos; et est dioecesis Vilmensis; et scio illum studuisse Romae et in aliis Italiae partibus.

САПІЕHA: || Scio quod est de legitimo matrimonio natus, quia novi pa- f. 465

rentes eius, et ab omnibus fere praedicatur et approbatur illum de legitimo matrimonio natum et sine omni suspicione; et natus est ex nobilibus sed ex ruthenis schismaticis; verum est quod ego locutus sum cum patre ipsius, qui non dissentiebat a multis in fide catholica, maxime circa processionem Spiritus Sancti, imo ferme omnes filii fuerunt catholici, nam septem habuit filios et, inter hos tres vel quatuor catholici, et praecipue praedictus d.nus Benedictus et frater eius vicecancellarius Lituaniae¹⁶; et est dioecesis Vilmensis; a pueritia fuit educatus Vilnae in scholis patrum Societatis Iesu, deinde Lipsiae, postmodum Romae.

SKARGA: Scio illum natum esse de legitimo matrimonio ex nobilibus sed ruthenicis schismaticis parentibus; est dioecesis Vilmensis, educatus in nostris scholis, ut dixi, et Romae etiam, et in catholica fide a me fuerat reconciliatus anno 1573, sicuti etiam reconciliaui duos alios eius fratres: vicecancellarium et notarium seu scribam magni ducatus Lituaniae¹⁷ anno 1576.

Ad 4. ZAVISSA: scio ipsum esse sacerdotem catholicum et de nulla unquam haeresi suspectum; et quantum scire potui, novi illum timoratae conscientiae, Dei honoris et salutis proximi zelantem.

DZIERZEK: respondit scire ipsum esse virum catholicum et pientissimum, et vidisse illum saepe ac saepius concionari et confessiones audire, pauperibusque et miserabilibus personis plus quam substantia sua forsitan merebatur subvenientem; nunquam de aliqua haeresi suspectum, timoratae conscientiae, Dei honoris et salutis proximi zelantem. Viduis pauperibus pro earum filiis dotem de proprio dedisse, et qui vellet videre eius in pauperes et miserabiles charitatem et pietatem, oportet illum accedere domum suam Vilnae, videret quotidie domum eius plenam

f. 457v

pauperum et miserabilium || personarum, quibus ipse non solum bonis suis, sed etiam consilio subvenit, neminem unquam respuendo, sed quemlibet benigne et pie amplectentem.

TH. SKUMIN: Statim quod ex ephebis exivit, ex rutheno factus est catholicus, videlicet suscepit ritum Ecclesiae Romanae, et nunquam audivi suspectum de aliqua haeresi, timoratae conscientiae, Dei honoris et salutis proximi zelantem.

¹⁶ Gabriel Voina, vicecancellarius MDL (1589–1615).

¹⁷ Probabiliter Matthias Voina, qui ab a. 1589 notarius MDL fuit († 1606).

VOLOVICZ: Scio ipsum esse catholicum virum ab eo tempore, quo illum cognovi, et nunquam scio fuisse suspectum de aliqua haeresi, et scio esse virum timoratae conscientiae, Dei honoris et salutis proximi zelantem, quia scio ipsum egisse quasdam causas ecclesiae Vilmensis et illius dioecesis in ecclesiis contra haereticos multum zelose et ardentem.

SAPIEHA: || Natus quidem fuit ex parentibus ruthenis schismaticis, ut *f. 465* dixi, et studuit postmodum a pueritia in praedicta universitate Lipsiensi luterana, sed semper cognovi illum abhorrere ab haeresi, sicuti successu temporis re ipsa demonstravit. Nam quando studebat Vilnae apud patres Iesuitas, imbutus erat catholica religione, et habeo illum pro viro timoratae conscientiae et optimo sacerdote, qui bonum semper aliis exemplum praebuit et praebet, Dei honoris et salutis proximi zelantem; possum dicere et affirmo, quod ostendit inter caetera praecipue tunc temporis, dum combusta fuit Vilnae domus conventiculae calvinistarum¹⁸ nescitur a quo, tamen accusati fuerunt patres Societatis Iesu et studiosi et omnes cives Vilmenses catholici, et dum hac de re fuissent citati ad tribunal magni ducatus Lituaniae, ubi erant iudices ferme 40, et ferme omnes haeretici, illic admodum R.dus D.nus Benedictus Voina monstravit, qualem zelum habuit erga Deum et proximum: egregie enim defendit patres Societatis Iesu, studiosos et omnes cives, qui accusati fuerunt, et sic restitit non tantum parti adversae haeticorum, quae fuit satis potens, sed etiam ipsis iudicibus, qui ut dixi, ferme omnes ex haeticis erant. Et nunc quoque aliquot villas ab ecclesia praedicta Vilmensi alienatas recuperavit. Praeterea praeterito anno feria secunda Paschae, dum rev.mus d.nus episcopus Samogitiae¹⁹ sacramentum confirmationis post vespertas conferebat, haeretici excitaverunt tumultum et rev.mum d.num episcopum Samogitiae cum toto clero²⁰ rot-magister, ut est militum arcis capitaneus seu praefectus, qui est haeticus, || clausit *f. 465v* ostium arcis et volebat retinere in arce captivos episcopum praedictum et catholicos, qui tunc ibi aderant, nec dimittere volebat, ita ut iam fere

¹⁸ Domus orationis Vilmensis evangelicorum reformatorum 1591 VI 9 igne absumpta est.

¹⁹ i. e. Melchior Giedraitis.

²⁰ *ms.* clero et

coacti manere per noctem cum toto clero in ecclesia et cum catholicis hominibus fuerint, qui confirmationi adfuerunt, cum maxima ignominia catholicorum, praedictus admodum r.dus d.nus Benedictus suscepit hanc causam et sic illam egit coram sua regia maiestate, ut decreto eiusdem suae regiae maiestatis rot-magister praedictus fuerit condemnatus Vilnae ad vincula ad sessionem turris, ubi capite damnati custodiuntur, ad 12 septimanas; praeterea idem rot-magister periclitatur nunc de officio suo; et multa alia exempla possem adferre, quae praeseferant Dei et proximi zelum, quae ommito brevitatis causa.

SKARGA: A tempore reconciliationis praedictae ipse semper fuit et est constans in fide catholica, nec unquam fuit suspectus de aliqua haeresi, timoratae conscientiae, Dei honoris et salutis proximi zelantem novi eum semper, et dum erat puer, semper erat propensus ad fidem catholicam.

Ad 5. ZAVISSA: Sine dubio est 40 annorum.

DZIERZEK: 50 annorum incirca.

TRYZNA: Iudicio meo dico, illum esse annorum 40 et ultra.

[*Ita etiam* TH. et IO. SKUMIN, VIESIOŁOWSKI et SKARGA.]

RUDAMINA: Ego ipsum iudico esse annorum 46 ex his quae supradixi.

VOLOVICZ: Iudico illum esse 43 annorum incirca.

SAPIEHA: Puto illum agere 46 annum ad minimum.

Ad 6. ZAVISSA: ... non fuisse unquam neque coniugatum neque bigamum.

DZIERZEK: respondit negative, imo scire ipsum esse castissimum, et unquam contrarium de vita et moribus eius audivisse.

TRYZNA: respondit negative, imo audivi a teneris annis ipsum addictum semper fuisse clericali militiae.

[*Et alii testes nunquam audiverunt eum fuisse coniugatum vel bigamum.*]

Ad 7. [*Omnes testes affirmant eum esse integerrimae vitae.*]

DZIERZEK: ... et nunquam audivisse ipsum nec vidisse ebrium, etiam fuisset apud ipsum testem saepius in conviviis.

f. 459v TH. SKUMIN: || Certe scio illum fuisse semper pium virum et integerrimae vitae; ille est praepositus in civitate Trocensi, quae est antiquior civitate Vilnensi, et ibi erat primitus sedes magnorum ducum Lituaniae, et deinde erat translata Vilnam; et dum fuit administrator Vilnensis

episcopatus, non obstantibus negotiis administrationis a Vilna proficisciebatur²¹ Trocum fere singulis septimanis ad suam praeposituram ad celebrandam missam, ad concionandum et audiendum confessiones.

Ad 8. [*Omnes testes affirmant eum nullum scandalum publicum dedisse.*]

DZIERZEK: respondit negative in omnibus; audivisse enim a piis viris ipsum fuisse et esse virum pientissimum, et a patribus Societatis Iesu Vilnae commorantibus, praesertim a patre Visocki.²²

Ad 9. [*Nempe: an sciat vel audiverit eidem aliquid fuisse imputatum in iudicio vel extra, in foro ecclesiastico seu saeculari, de re tangente vitam, mores et fidem. Omnes testes respondent: Negative in omnibus.*]

Ad 10. ZAVISSA: respondit illum saepe celebrare, et etiam se interfuisse aliquoties eius sacrificiis.

DZIERZEK: respondit credere ipsum non ammittere diem, quin sacrificium missae offerat Deo, summa cum reverentia et devotione.

TRYZNA: Ego multoties vidi ipsum non solum in cathedrali ecclesia, sed in aliis etiam ecclesiis cum maximo zelo sacram missam celebrare suaque officia peragere.

IO. SKUMIN: Memini me audivisse missam cantatam ab illo Vilnae, et scio ipsum concionari in sua praepositura Trocensi frequenter et audire confessiones.

RUDAMINA: Ego saepius missam eius audiui.

SAPIEHA: Scio ipsum frequentare et modo etiam frequentasse sacramenta, et ipsemet vidi aliquoties.

SKARGA: Scio illum saepe solitum frequentare sacramenta, et nunc frequentat, quia illum vidi saepe celebrantem missam.

Ad 11. DZIERZEK: A 20 annis incirca novi illum optimum sacerdotem.

TRYZNA: A decem annis citra cognovi illum sacerdotem.

VOLOVICZ: reffert se ad superius dicta, sed a quanto tempore, nescit; scit bene, quod a 16 annis cognovit illum sacerdotem.

SAPIEHA: Ferme a 18 annis incirca cognovi illum sacerdotem.

²¹ *orig.* proficisciebatur.

²² Simon Wysocki SI (ca 1546 – 1622) Vilnae egit praefectum ecclesiae S. Ioannis, bursae et seminarii dioecesani; author fuit erectionis ecclesiae S. Stephani cum hospitali in suburbio Vilnensi.

Ad 12. [*De studiis et gradibus academicis.*]

ZAVISSA: Certe ex ipso non quaesivi, sed video et cognosco virum esse eruditum.

RUDAMINA: Studuit Vilnae et Romae, dum ego fui Patavii; caetera in interrogatorio contenta dixit se nescire.

Ad 13. [*De beneficiis et residentia.*]

ZAVISSA: Scio illum esse praepositum ecclesiae Trocensis et custodem cathedralis ecclesiae Vilnensis; et alternatim in illa residere frequenter, et quantum ego cognovi et audivi, optime se gessit in beneficiis praedictis.

DZIERZEK: respondit scire ipsum habere praeposituram Trocensem, quae ut putat est parochialis, et credere etiam habere in cathedrali Vilnensi canonicatum vel dignitatem aliquam, et solitum esse residere in dicta sua praepositura frequenter, quia illa distat a civitati tantum quatuor milliaribus, et tribus horis potest in illa adesse.

TRYZNA: Scio quod est praepositus Trocensis et credo quod habet canonicatum Vilnensem, et nunc est administrator Vilnensis episcopatus; et vidi pluries illum in comitiis et in aliis publicis locis agentem causas pro dicta ecclesia Vilnensi, maxime pro recuperatione bonorum illius ab haereticis occupatorum; et vidi saepe residere in dicta praepositura Trocensi et ibidem missas celebrare, et in ea gessit se optime, et ecclesia praedicta est optime ornata ab illo.

IO. SKUMIN: Scio illum habere praeposituram Trocensem et fuisse administratorem episcopatus Vilnensis; et gessit se in ea optime et fuit exemplo aliis sacerdotibus, et illud mihi constat illum fuisse severissimum in sacerdotes, quia delinquentes puniebat; an praedicta beneficia requirant residentiam, nescio; hoc scio bene, quod in festis solennibus semper residebat in sua praepositura praedicta. [*Similiter et alii testes.*]

f. 456v **Ad 14.** ZAVISSA: || Quantum ego possum coniecere, videtur mihi esse aptus ad regendam ecclesiam Vilnensem, quia illum novi prudentem et maturi consilii; vitae exemplaris; de qualitatibus a sacro concilio Tridentino requisitis ignoro, iudico tamen illum digne posse promoveri ad episcopatum Vilnensem, et credo, quod eius promotio futura sit in honorem et servitium omnipotentis Dei et utilitatem ac aedificationem gregis sibi commitendi et decorem ordinis episcopalis.

DZIERZEK: || respondit iudicare ipsum esse prudentem, cum ipse timeat *f. 457v*
Deum, maturi consilii et vitae exemplaris in superlativo gradu; quoad
qualitates a sacris canonibus et concilio Tridentino requisitis etc. dixit se
nescire, iudicare tamen eum aptissimum esse ad praedictum episcopa-
tum praeter caeteros in Lituania et futurum magis idoneum, et credere
quod ipsius promotio futura sit in honorem et servitium omnipotentis
Dei...

TRYZNA: || Ego habeo illum pro prudente, quia quando agebat causas *f. 458v*
praedictas in comitiis, cum admiratione multorum audiebatur, maturi
consilii, quia plurimi senatores consilia eius approbarunt, vitae exempla-
ris ..., et laudo Deum, quod ipse fuerit nominatus a ser.mo rege ad eccle-
siam Vilnensem, quia iudico illum futurum esse bonum episcopum ...
Io. SKUMIN: ... iudico illum digne posse promoveri ad episcopatum
Vilnensem, quia in Lituania digniorem sacerdotem non habemus ...

RUDAMINA: || Ego habeo illum pro viro prudenti et scio, quod ill.mus *f. 462*
bonae memoriae cardinalis Radzivil utebatur eum in consiliis, quia erat
eius secretarius maior, maturi consilii et vitae exemplaris ... et non video
in Lituania alium aptiorem ad episcopatum Vilnensem, et haec est vox
populi ...

VOLOVICZ: || Iudico illum esse virum prudentem, nam sede vacante per *f. 463*
octo annos laudabiliter uti administrator rexit ecclesiam cathedralem
Vilnensem, et antea bonae memoriae ill.mus et rev.mus d.nus cardinalis
Radzivil saepe illo utebatur in consiliis, et quando praedictus cardinalis
erat Romae²³, utebatur eius opera in administratione ecclesiae prae-
dictae, et est maturi consilii et vitae exemplaris; iudico illum habere
qualitates a sacro concilio Tridentino et sacris canonibus requisitas in
promovendis ad cathedrales ecclesias ...

SAPIEHA: || ... et putat illum posse digne et iuste promoveri ad episcopa- *f. 465v*
tum Vilnensem, quia ille ferme fuit a multis annis citra actu episcopus,
et etiam vivente bonae memoriae ill.mo et rev.mo d.no cardinale, in
absentia ipsius, dum esset Romae, administravit episcopatum praedic-
tum, et post illius translationem ad episcopatum Cracoviensem admi-
nistravit huc usque, et in eo se gessit optime, quia restauravit ecclesiam

²³ Scilicet annis 1586–1587 et 1589–1591.

Vilnensem fere collapsam, et organum pulcherrimum construxit, cui similem non reperitur in Polonia et Lituania, campanilem etiam reaptavit et in altiore formam redegit, aliam quoque turrim, ubi est horologium, reaptavit, ornamenta et vasa sacra etiam reparavit et illa plurimum auxit; ita quod eius promotio, ut spero, futura sit in honorem et servitium omnipotentis Dei ...

f. 466v SKARGA: || Ita mihi semper persuadebam de illo, et probavit illum ista administratio episcopatus per 9 annos, quia in ea gessit multa praeclara, et tutatus est fides catholicam, etiam cum suo magno periculo, contra haereticos et schismaticos; et habeo illum pro viro vitae exemplaris ...

Ad 15. [*De conversatione eius cum haereticis.*]

ZAVISSA: ... quo vero ad conversationem, esse passim in Lituania consuetudinem cum haereticis ...

DZIERZEK: respondit credere ipsum nullam habere familiam haereticam, et hoc etiam scire, quod quando quidam nobilis volebat sibi dare ad inserviendum suum propinquum haereticum, illum suscipere recusavit; et non habere familiaritatem intrinsecam cum haereticis, sed non potest esse quin non versetur cum ipsis ...

TRYZNA: Nescio, sed credo illum non habere familiam haereticam; familiaritatem habet quidem cum haereticis, sed ad bonum effectum, ut illos trahere possit ad fidem catholicam ...

TH. SKUMIN: Scio ipsum non habere familiam haereticam; et habet conversationem cum haereticis rixando tantum, sed non eos amando, et ut illos convertat ad fidem catholicam ...

f. 461 IO. SKUMIN: || Nescio an habeat familiam haereticam, credo tamen illam²⁴ non habere, nam ipse est bonus catholicus; et nullus apud nos potest ef-fugere conversationem cum haereticis, tamen ille, si aliquam habet, habet in bonum finem, et scio istud, quod quando veniebat ad visitandum d.num parentem meum et me, contendebat de fide cum uxore mea, tunc haeretica, persuadebatque illi ut convertatur ad fidem catholicam, prout est conversa ab octo septimanis citra illius opera et studio ...

VOLOVICZ: Nullum novi inter ipsius familiares haereticum; et familiaritatem habere cum haereticis, prout alii habent in Polonia ...

²⁴ orig. illum.

SKARGA: Non habet familiam haeticam; consuetudo cum haeticis evitari non potest, sed si quam habet, puto illum habere ad lucrandas animas illorum...

Ad 16. [*An ipse est aptus ad defensionem iurisdictionis ecclesiae.*]

DZIERZEK: respondit credere illum fore et esse aptissimum ad defensionem iurisdictionis ecclesiae Vilmensis, eo maxime, quod nunc in hac administratione episcopatus praedicti gessit se optime cum laude omnium.

TRYZNA: respondit scire ipsum esse aptum ad defensionem bonorum ecclesiae Vilmensi, imo || nescire, an in tota Lituania possit aptior reperiri, quia ipse habet experientiam in hisce rebus; et iudicat futurum esse optimum pro republica Lituaniae, cum sit vir sapiens et virtuosus, et in eadem republica Lituaniae episcopus Vilmensis est primus in senatu. f. 459

TH. SKUMIN: Scio ille esse aptum, Deo volente, quia in his rebus admodum versatus, quia solet optime tractare res ecclesiasticas, et heri in iudiciis apud maiestatem regiam lucratus est || quinque villas, quae ab annis 70 incirca fuerant alienatae ab ecclesia; quae bona sunt in finibus Moschoviae. f. 460

RUDAMINA: || Ego puto illum esse aptum ad episcopatum Vilmensem, quia quando fuit, prout est administrator ecclesiae Vilmensis, contendebat cum haeticis et unum obtinuit detrudi ad sessionem turris 12 septimanarum hic Varsaviae per decretum sacrae regiae maiestatis, et audiui palatinum Vilmensem uti haeticum fuisse illum [!] infensum, quia ipse promovebat causas iesuitarum et Ecclesiae Dei. f. 462

SAPIEHA: Iudico illum aptissimum ex supradictis, et quia ipse est acerrimus defensor unionis ruthenicae inita cum catholica Romana Ecclesia; nam scio quod multum iuvit bonae memoriae archiepiscopum Kioviensem²⁵ in promovenda, augenda et conservanda unione praedicta.

SKARGA: Puto illum esse aptum propter eius talenta, quae habet a Domino Deo, et propter prudentiam et animi fortitudinem et alia plurima, quae omnia demonstravit in administratione episcopatus Vilmensis satis egregie.

²⁵ Michael Rahoza, metropolita Kioviensis 1588–1599.

B. DEPOSITIONES TESTIUM SUPER STATU ECCLESIAE

Testes ex officio examinati iidem ut supra:

- f. 456v–457 1. Andreas ZAVISSA ||.
f. 458 2. Christophorus DZIERZEK ||.
f. 459 3. Petrus TRYZNA ||.
f. 460 4. Theodorus SKUMIN ||.
f. 461rv 5. Ioannes SKUMIN ||.
f. 462rv 6. Laurentius RUDAMINA ||.
f. 463–464 7. Eustachius VOLOVICZ ||.
f. 464v 8. Petrus VIESIOŁOWSKI ||.
f. 466 9. Leo SAPIEHA ||.
f. 467 10. Petrus SKARGA ||.

Ad 1. ZAVISSA: Cathedralis ecclesia Vilmensis est sita in civitate Vilmensi; quae civitas est metropolis Lituaniae; et habet etiam episcopus iurisdictionem in parte civitatis praedictae.

DZIERZEK: Ecclesia cathedralis Vilmensis est sita in civitate Vilmensi inter arcem et civitatem; quae civitas est in Lituania principalis.

TRYZNA: Ecclesia cathedralis Vilmensis est sita in arce civitatis Vilmensis in Lituania.

TH. SKUMIN: Ecclesia cathedralis Vilmensis est sita in arce civitatis Vilmensis in Lituania; et habet in praedicta civitate Vilmensi episcopus iurisdictionem temporalem fere ad tertiam partem.

IO. SKUMIN: Ecclesia cathedralis est sita in arce civitatis Vilmensis magni ducatus Lituaniae, et est metropolis civitas; et episcopus Vilmensis est princeps senatus Lituaniae.

RUDAMINA: Ecclesia cathedralis Vilmensis est sita in arce civitatis Vilmensis; et est metropolis in Lituania; et episcopus habet iurisdictionem temporalem in parte civitatis, et est primas in senatu Lituaniae. [*Fere iisdem verbis et VOLOVICZ, VIESIOŁOWSKI.*]

SAPIEHA: Ecclesia cathedralis est sita in inferiore arce civitatis Vilmensis, quae est metropolis totius Lituaniae, et est satis ampla et populosa; et episcopus est princeps senatus Lituaniae et habet etiam iurisdictionem temporalem in parte civitatis. [*Similiter SKARGA.*]

Ad 2. ZAVISSA: Est amplissima dioecesis, habet multas villas et aliquot oppida sub se, et videtur mihi, quod sit sub metropolitano Gnesnensi. TRYZNA: Dioecesis est amplissima, et scit habere plura oppida et villas sub se, cum habeat fere totam Lituaniam, excepta Samogitia. Sub quo sit metropolitano, dixit nescire.

TH. SKUMIN: Est amplissima dioecesis et maior quam Samogitia, cum tota Lituania in spiritualibus sit constituta sub duobus his episcopis; habet plura oppida et villas sub se, sed numerum ignorat, et credit esse sub metropolitano Gnesnesi; et praedicta civitas Vilnensis est metropolis in Lituania, et episcopus est princeps senatu Lituaniae.

SAPIEHA: Est amplissima quia habet sub se fere totam Lituaniam, excepta Samogitia et parte quadam Lituaniae, quam habet episcopus Luceoriensis; habet villas, praedia multa sub se, et oppida aliquot; et est sub metropolitano Gnesnensi.

SKARGA: Dioecesis est amplissima, cum habet sub se fere totam Lituaniam et magnam partem Russiae; habet infinitas villas et oppida sub se, et est sub metropolitano Gnesnensi.

Ad 3. ZAVISSA: Structura templi est elegantissima, ex lateribus fabricata, et sub administratione || praedicti domini Voinae uti administratore sede vacante eleganter est ornata, turrim quoque sacram eleganter reaptavit. Sacristiam habet vestibus et vasis sacris abundanter instructam et ornatam, altaria plura decenter ornata, et alia plurima instrumenta cultui divino inservientia, et egregias campanas et capellas. *f. 457*

DZIERZEK: Structura templi est amplissima, ex lateribus fabricata, et sub eius administratione multa fuerunt reaptata et de novo confecta, et inter caetera turris sacra reaptata, et de novo campanam maiorem refudit et organo pulcherrimo addito, in quo, ut audivit, expendit 16 millia florenorum, templum ornavit; sacristiam habet vestibus et vasis sacris argenteis bene instructam, altaria bene ornata, sicut et capellas aliaquae instrumenta cultui divino inservientia.

TH. SKUMIN: Structura templi est satis magnifica, ex lateribus confecta, et nunc praecipue cum fuerit a praedicto d.no Voina uti administratore reaptata decentissime; habet pulcherrimum campanile, quod antea fuit humile, nunc vero magnifice a praedicto d.no administratore reaptatum

et una campana maxima et valde celebri auctum. Sacristiam habet ditissimam, vestibus et vasis sacris bene instructam. Organum nuper ab eodem confectum, quod quidem est pulcherrimum et adhuc vix simile illi vidi in Polonia et in Germania; in quo expendit ad 7 millia florenorum et ultra; et reaptavit horologium et turrin in quo est horologium praedictum ipsius ecclesiae ...

IO. SKUMIN: Structura templi est ampla et elegans, ex lateribus, et fuit a praedicto domino Voina uti administratore restauratum magnifice; habet campanile, quod antea erat deforme et nunc est pulchre ab eodem reaptatum; et quandam campanam maximam procuravit reffundi. Sacristiam habet vestibus et vasis sacris instructissimam, eo maxime cum praedictus dominus administrator multa confici procuravit; altaria, capellas habet insignes et decenter ornatas et alia instrumenta cultui divino inservientia; et fecit ibi organum elegantissimum, quod non reperitur in tota Polonia simile; et turrin horologii reaptavit et in meliorem formam redegit, quae est eidem ecclesiae contigua.

f. 462v RUDAMINA: Structura templi est magnifica, ex lateribus, pulcherrime a praedicto d.no Voina restaurata; habet campanile egregie ab eodem reaptatum, et sacristiam vestibus et vasis || sacris, ut credo, instructam optime; et habet organum pulcherrimum, maximo sumptu post bonae memoriae ill.mi et rev.mi d.ni cardinalis Radzivil translationem ad ecclesiam Cracoviensem ab eodem d.no Voina confectum; capellas pulchras et altaria decenter ornata habet, et campanas et una maior de novo refusa ... [*similiter et alii testes*]

SAPIEHA: Structura templi est magnifica ... Et habet sacellum regium satis amplum, ubi sepeliuntur reges et ubi sepultus est Alexander rex et duae reginae.

Ad 4. ZAVISSA: Clerus est numerosus. Adsunt circa 20 canonici et praelati et alii plures sacerdotes.

VOLOVICZ: Duodecim sunt canonici, sex praelati, videlicet praepositus, archidiaconus, decanus, scholasticus, custos et cantor, et clerus est numerosus.

SAPIEHA: Praelati sunt 6 et canonici 12; clerus et alii sacerdotes sunt plurimi; et ego habeo etiam ibi capellam, cui inserviunt 5 sacerdotes, videlicet praepositus cum 4 mansionariis.

Ad 5. ZAVISSA: Redditus annuos credo ascendere ad 15 millia florenorum incirca.

DZIERZEK: Audivi ante obitum ill.mi d.ni cardinalis Radzivil ascendere fructus annuos ad 15 millia florenorum, et ita audivi a familiari quodam, qui revidebat computa aliorum ministrorum; modo audivi ascendere ad 20 millia florenorum.

TRYZNA: Audivi a popularibus palam, redditus annuos ascendere ad summam 16 millium florenorum.

VOLOVICZ: Redditus ecclesiae cathedralis ascendunt ad 25 millia florenorum incirca, prout audivi a thesaurario demortui ill.mi et rev.mi cardinalis Radzivil.

Ad 6. ZAVISSA: Ecclesia est sub invocatione Sancti Stanislai.

Ad 7. DZIERZEK: Audivi adesse in ecclesia praedicta plures reliquias sanctorum, et inter caeteras beati Casimiri principis polonorum corpus, quod vidi in quadam capella.

TH. SKUMIN: Audivi thesauris illis ecclesiasticis adesse plures reliquias sanctorum, et praecipue sancti Stanislai, et adest etiam corpus beati Cazimiri [!] filii Jagielonis [!] regis Poloniae, qui quidem debebat esse rex Hungariae.

VOLOVICZ: Habet plures reliquias sanctorum, inter caeteras sancti Stanislai et partem de ligno sanctae Crucis, et habet corpus integrum sancti Casimiri [!] principis Poloniae, filii Cazimiri [!] alterius.

VIESIOŁOWSKI: Dixit se nescire, scire tamen adesse corpus beati Casimiri [!] et ibi sacellum illi dicatum.

SAPIEHA: Habet reliquias multas insignes, et praecipue beati Stanislai, et habet etiam corpus beati Cazimiri [!], filii alterius Cazimiri nepotis Jagelonis [!] et principis Poloniae.

Ad 8. ZAVISSA: In civitate et dioecesi Vilnensi adsunt quidam haeretici, sed catholici praevalent.

DZIERZEK: In civitate Vilnensi est maior pars catholicorum et vix adest tertia pars haeticorum et schismaticorum, et iccirco civitas est sub obedientia sanctae Romanae Ecclesiae; et in dioecesi viget pariter fides catholica, licet quoque vigeat in parte haeresis; praevalent tamen catholici cum ruthenis Ecclesiae Romanae unitis.

TH. SKUMIN: In civitate Vilnensi viget fides catholica et obedientia sanc-

tae Romanae Ecclesiae, licet etiam adsint haeretici et rutheni schismatici et aliae sectae diversae, sed catholici et rutheni qui iam sunt in gremio Ecclesiae Romanae longe praevalent.

RUDAMINA: Non est dubium, quod catholici et rutheni sub unione catholicae Ecclesiae praevalent haeticis in civitate Vilmensi, cum in praedicta civitate tres tantum sint domus, in quibus fiunt conventicula: una lutheranorum, altera calvinistarum, tertia ruthenorum schismaticorum, caeterae omnes ecclesiae sunt catholicorum et ruthenorum catholicae religioni unitorum.

Ad 9. ZAVISSA: Vacat per translationem bonae memoriae ill.mi et rev.mi cardinalis Georgii Radzivil ad ecclesiam cathedralem Cracoviensem, et quia rev.mus d.nus episcopus Luceoriensis non erat assecutus illius possessionem.

DZIERZEK: Vacat ab aliquot annis per translationem ..., et quia rev.mus d.nus Bernardus Maciejowsky episcopus Luceoriensis nunquam assecutus est illius possessionem. [*Ita etiam reliqui testes.*]

C. RESOLUTIONES CARDINALIUM

f. 469^v || (*m. pr.*) Ego A. cardinalis Montaltus²⁶ relator existimo ex deductis admodum r.dum d.num Benedictum Voinam, custodem ecclesiae Vilmensis, idoneum esse qui dictae ecclesiae praeficiatur in episcopum et pastorem, si Sanctitati Suae placuit dispensare super defectu gradus, et cum decreto de iterum emittendo professionem fidei, cum iam emissam non fuerit subscripta iuxta formam constitutionis Gregorii XIII²⁷ foelicis recordationis.

(*m. pr.*) Licet in conficiendo processu non sit servata quoad omnia constitutio foelicis recordationis Gregorii XIII, attentis nihilominus promovendi qualitatibus et longa ecclesiae vacatione, habitaque ratione illius provinciae, si SS.mus D.nus Noster cum dicto promovendo dispensare dignatus fuerit super inhabilitate contracta, tam ex sua quam ex parentum ruthenorum schismaticorum personis, ac super defectu

²⁶ Andreas Perettus Montaltus, card. 1596–1629.

²⁷ Gregorius XIV P. M. (1590–1591).

gradus, et decernere ut iterum fidei professionem servata forma dictae constitutionis Gregoriana emittere teneatur. Ego Alphonsus episcopus Ostiensis cardinalis Gesualdus²⁸ idem censeo cum rev.mo d.no meo relatore. [...]

**Regestum confirmationis pontificiae. Romae apud S. Petrum,
1600 VII 31.**

ASV A.Cam.13; f. 143 reg.

|| Romae apud S. Petrum die lunae ultima iulii 1600 fuit consistorium *f. 142v*
secretum, in quo SS.mus Dominus Noster ...

|| Referente rev.mo d.no card. Peretto²⁹ pro rev.mo d.no card. Montalto, *f. 143*
ad supplicationem regis Poloniae, providit ecclesiae Vilnensi vacanti
per translationem bonae memoriae cardinalis Radzivilii ad ecclesiam
Cracoviensem de persona rev.di d.ni Benedicti Vainae [!], cum decreto
quod antequam possessionem assequatur denuo emittere fidei professio-
nem et instrumentum quam primum ad Curiam transmittere teneatur,
et cum dispensatione quod doctoratus gradum consecutus non fuerit.
Absolvens etc. cum clausulis etc.

EUSTACHIUS VALAVIČIUS (1616)

ASV Miscell. Arm. I 85, f. 42–69v.

PROCESSUS

Anno 1616 die 18 februarii,
coram Francisco Diotallevio³⁰, episcopo S. Angeli et nuntio ap.co in
Polonia et Lituania, et Iacobo Phillipo Joninio, notario, Varsaviae, in
monasterio patrum bernardinorum, loco solitae residentiae,

²⁸ Alphonsus Gesualdus, card. 1561–1603.

²⁹ Alexander Perettus, card. 1585–1623.

³⁰ Franciscus Diotallevi, ep. S. Angeli (in Lombardia), nuntius ap. in Polonia et
Lituania (1614–1621).

comparuit personaliter Eustachius Wollowicz custos Vlnensis, praepositus Trocensis, abbatiae Lubinensis administrator perpetuus et magni ducatus Lituaniae procancellarius (qui exposuit se promoveri ad episcopatum Vlnensem) ...

A. DEPOSITIONES TESTIUM SUPER VITA ET MORIBUS PROMOVENDI

Testes ex officio vocati et examinati:

1. *Die 18 februarii 1616:* Ill.mus et rev.mus d.nus Martinus SZYSZKOWSKI [*ms.* Sziskowski]³¹, episcopus Plocensis, annorum 50 ||.
f. 45–49
2. *Die 20 febr.:* Ill.mus Stanislaus RADZIEIOWSKI, castellanus Ravensis, Sochceniensis capitaneus, annorum 42 ||.
f. 48–49
3. *Eadem die:* Ill.mus d.nus Ioannes GOSTOMSKI [*ms.* Gottomski, Gostowski] de Lezenica, palatinus Inowladislaviensis, Varcensis³² capitaneus, annorum 42 ||.
f. 50v–51
4. *Die 22 febr.:* Ill.mus d.nus Andreas PRZCEMSKI, castellanus Gnesnensis, annorum 50 ||.
f. 52v–53
5. *Die 23 febr.:* Ill.mus d.nus Stanislaus WARSECZKI [*ms.* Warsycki, Warsychy], thesaurarius regni, Varsaviensis, Oviecinensis³³ capitaneus, annorum 60 ||.
f. 54–55
6. *Eadem die:* Rev.mus d.nus Iacobus ZADZIK [*ms.* Zadzek]³⁴, secretarius regni maior, Cracoviensis, Wladislaviensis praepositus, annorum 34 ||.
f. 56–57
7. *Die 24 febr.:* Ill.mus d.nus Henricus FIRLEY [*ms.* Firlei], vicecancellarius regni, annorum 42 ||.
f. 58v–59v
8. *Die 26 febr.:* Ill.mus d.nus dux de ZBARAZ, stabuli praefectus, Krzemenecensis, Solecensis, Vislicensis capitaneus, annorum 35 ||.
f. 60–61v

³¹ Martinus Szyszkowski, ep. Plocensis (1607–1616), ep. Cracoviensis (1616–1630).

³² Variensis?

³³ Osciecinensis?

³⁴ Iacobus Zadzik, postea ep. Culmensis (1624–1635), ep. Cracoviensis (1635–1642).

9. *Eadem die*: Ill.mus d.nus Ioannes SAPIEHA³⁵, subdapifer magni ducatus Lituaniae, Slonimensis, Msciboviensis capitaneus, annorum 27 ||. f. 62v–63
10. *Die 28 febr.*: Adm. rev.dus d.nus Stanislaus NIEBORSKI³⁶, parochus Cleredoniensis³⁷, annorum 34 ||. f. 64v–65

Ad 1. SZISZKOWSKI: Cognosco ill.um Eustachium Wolowiz procancellarium a viginti annis, et in Polonia et in Urbe, et magna mihi semper cum illo intercessit familiaritas, imo fraternitas iurata; causa cognitionis ob diuturnam consuetudinem, quam habui cum suis fratribus germanis.

RADZIEIOWSKI: Ego novi d.num procancellarium Lithuaniae ab annis viginti circiter, eo quod ambo versati simus simul in aula.

GOSTOMSKI: cognovi ill.mum d.num Woloviz a viginti duobus circiter annis, primum cum esset aulicus piae memoriae cardinalis Radzivil, deinde in Urbe, in qua eodem hospitio fuimus.

PRZCEMSKI: Novi illum a viginti circiter annis, eo quod ab eo tempore cum illo commoratus sim in Italia et in hac aula.

WARSYCKI: Cognosco ill.mum d.num Woloviz a viginti circiter annis, cum primum venit in aulam.

ZADZIK: Cognosco illum a decem annis; causa cognitionis fuit in aula regis.

FIRLEY: Cognosco illum a viginti quatuor annis, ob consuetudinem ab eo tempore cum eo habitam Romae et in Polonia.

ZBARAZ: Novi illum a viginti circiter annis, eo quod ab eo tempore consuetudinem cum [eo] habuerim.

SAPIEHA: Optime illum novi a pluribus annis, quia terrigena meus est.

NIEBORSKI: Agnovi illum a duodecim annis, cum primum veni in aulam, tempore nuptiarum serenissimi regis.

Ad 2. SZISZKOWSKI: Nullam habeo consanguinitatem, sed tantum familiaritatem cum tota eius familia.

³⁵ Ioannes Stanislaus Sapieha, subdapifer MDL (1611–1617), marschalcus curiae MDL (1617–1620), postea marschalcus supremus MDL († 1635).

³⁶ Vid. suffrag. Vilnensis.

³⁷ Clevedoniensis?

RADZIEIOWSKI: Non sum illi sanguine, sed amicitia coniunctus. [*Similiter alii testes.*]

f. 45v **Ad 3.** SZISZKOWSKI: || Scio illum esse natum in Lithuania, sed nescio in quo loco; puto esse iam quadragenarium; educatus est, accepi, partim Vilnae, partim in Urbe et aliis locis Italiae et Galliae.

RADZIEIOWSKI: Quod attinet ad locum, ubi natus sit, scio solum esse natum in ducatu Lithuaniae, aetatis esse quadraginta circiter annorum, et educatum Romae, ubi mansit sex annis circiter, et forte ibi clericali militiae non solum adscriptus est, sed etiam sacris ac maioris ordinibus initiatus, et in aliis locis; et haec scio ex communi fama.

GOSTOMSKI: Scio esse natum in dioecesi Vilmensi et esse aetatis annorum 42, necnon educatum fuisse Vilnae, ubi studuit humanioribus litteris, et deinde Romae, ubi insimul operam navavimus philosophiae et iurisprudentiae.

PRZCEMSKI: Solum scio illum esse lithuanum [!]; de particulari autem dioecesi, in qua sit natus, nescio; puto eum non longe distare a quinquagesimo anno, et scio ipsum educatum fuisse non modo domi, sed etiam apud exterarum nationes.

f. 54v WARSZYCKI: Scio natum esse in dioecesi Vilmensi, sed quo loco, ignoro. || Praeterea esse aetatis 40 circiter annorum et esse educatum in Lithuania, in Germania et Italia.

ZADZIK: ... esse annorum 42 circiter ...

FIRLEY: Natus est in dioecesi Vilmensi, est quadraginta sex annorum circiter; educatus autem fuit a pueritia in patria, postea studuit Senis et Romae mecum.

ZBARAZ: Natus est in Lithuania, in dioecesi Vilmensi, aetatis circiter 40 duorum annorum, educatus autem partim in Lithuania, partim in Italia et partim in Polonia, quae scio tum ex auditu, cum quia in Italia simul viximus.

NIEBORSKI: Scio natum esse in districtu Grodnensi dioecesis Vilmensis, aetatis 43 annorum, et educatus est Vilnae et deinde Romae; scio ista ex relatione.

Ad 4. SZISZKOWSKI: Scio natum esse ex legitimo matrimonio et ex nobilibus parentibus, quos puto fuisse catholicos.

RADZIEIOWSKI: Ex communi opinione scio eum natum esse ex legitimo

matrimonio et nobilibus parentibus, non tamen catholicis utrisque, quia pater evangelicus fuit; nomen atque ipsius fuit Iohannes, || matris vero *f. 48v*
Anna Kopciowna.

GOSTOMSKI: ... et patrem catholicum fuisse mortuum, cuius cognomen erat Woloviz, matris vero Kopciowna; nomina vero ignoro; haec scio, quia agnosco eius consanguineos.

WARSYCKI: ... patrem tantum ipsius fuisse haereticum, et vocatum fuisse Wolowiz, nomen vero et cognomen matris ignoro; scio ista omnia ex auditu et communi fama.

ZADZIK: ... eius patrem fuisse haereticum, cuius nomen et cognomen erat Ioannes Wolowiz, matris vero ignoro, et ista scio ex relatione aliorum.

ZBARAZ: ... pater tamen ipsius Ioannes nomine haereticus fuit, mater vero fuit rutena: an vero in Unione fuerit necne, nescio.

SAPIEHA: ... et scio parentes ipsius fuisse nobilissimos, nam optime novi utramque familiam; pater vero ipsius Ioannes nomine haereticus fuit, matris nomen fuit Anna Kopciowna; de ipsius religione nihil certo (!) scio, constat tamen mihi omnes fere ex illa familia catholicos fuisse et esse.

NIEBORSKI: Scio ... patrem, qui vocabatur Ioannes Wolowiz, fuisse haereticum, matrem vero, cuius nomen erat Anna Kopciowna, fuisse rutenam sed unitam, et scio quia fui praesens eius funeris celebrationi Grodnae in ecclesia parochiali unitorum cum assistentia archimandritae et aliorum praelatorum unitorum religionis graecae.

Ad 5. RADZIEIOWSKI: Scio eum esse sacerdotem a viginti circiter annis, quia ab eo tempore eum quandoque vidi celebrantem.

GOSTOMSKI: Scio, quia a viginti annis vidi illum Romae celebrantem missam.

FIRLEY: Me praesente, a decem vel 8 annis circiter promotus est ad sacros ordines, excepto presbiteratu, quem postea adeptus est.

ZBARAZ: Ab annis circiter duodecim vidi illum facientem sacrum.

SAPIEHA: A decem aut duodecim circiter annis scio illum esse in sacris ordinibus constitutum, quia eum vidi sacerdotalia obeuntem munera.

NIEBORSKI: A duodecim annis, quo illum cognovi, vidi eum celebrantem.

Ad 6. RADZIEIOWSKI: vidi eum saepius celebrantem non solum solemnioribus festis, sed diebus etiam ferialibus.

ZADZIK: Vidi illum saepe celebrantem.

NIEBORSKI: Vidi saepius celebrantem diebus festis dominicis et etiam ferialibus, quatenus aulicis negotiis non fuit detentus.

Ad 7. SZISZKOWSKI: Scio illum in ecclesiasticis functionibus semper fuisse diligentem et bene versatum in executione ordinum susceptorum. [*Similiter alii testes.*]

Ad 8. SZISZKOWSKI: Scio ex quo tempore illum novi, semper fuisse catholicum, nec de ulla haeresi fuisse suspectum, et scio esse timoratae conscientiae et divini honoris zelantem, et scio quia multoties vidi, quantum ille fecerit procurando concordias inter dissidentes.

RADZIEIOWSKI: Ex communi opinione et fama scio ipsum statim atque adeptus est rationis usum, paternum errorem detestatum esse, et postea semper in catholicae fidei puritate cum timorata conscientia et zelo divini honoris et salutis proximorum permansisse.

FIRLEY: Educatus fuit a pueritia a pia memoriae cardinali Radzivilio, ideo non puto ipsum infectum fuisse labe haeresea, et constat ipsum semper postea pie et catholice et magna cum laude vixisse.

Ad 9. SZISZKOWSKI: Nihil unquam de turpitudine audivi, imo innocentia vitae illius a omnibus commendatur, est vir bonae famae et conversationis, eo quod cum bonis omnibus amicitiam habet et malorum consortium fugit.

ZADZIK: Multa audivi in aula regia de ipsius bonis moribus, fama et conversatione, nec contrarium audivi.

Ad 10. SZISZKOWSKI: Nunquam fuit coniugatus.

Ad 11. [*An sciant ... fuisse eidem aliquid imputatum in iudicio ...*]

PRZCEMSKI: Nunquam audivi, sed semper omnia bona de ipso. [*Alii testes: Nescio.*]

f. 46 **Ad 12.** SZISZKOWSKI: || Scio ipsum studuisse in academia Vilnensi, Romana, in aliis locis Italiae et Galliae; non puto tamen esse doctorem aut licentiatum (licet habet sufficientem doctrinam quoad episcopatum) etiam ob causam, quia non est consuetudo in Polonia ut nobiles insignia doctoratus accipiant.

f. 49 RADZIEIOWSKI: Audi<vi> ipsum navasse operam Vilnae apud patres Societatis Iesu et in universitate Romana, et in studiis || Germaniae; an sit doctor vel licentiat, nescio; ob eam tamen doctrinam, quam in

munere referendariatus et procancellariatus Lithuaniae ostendit, satis constare videtur ipsum esse praeditum ea doctrina, quae in episcopo requiritur, imo existimo in tota Lithuania nullum illi esse similem.

GOSTOMSKI: Scio navasse operam iuri canonico Perusiae et in ipso multum proficisse [!]; ignoro tamen, an sit doctor vel licentiatus; me tamen non praeterit tali pollere doctrina, ut omnes alios || huius re- *f. 51*
gni episcopos, praeter Plocensem³⁸, antecedit; et hoc scio, quia est notorium.

PRZCEMSKI: Scio litteris operam navasse in Italia et Germania || et bene *f. 53*
versatum in litteris, nempe theologia et aliis, et talem semper fuisse existimatum in aula regia, nec alium digniorem in Lithuania esse, qui possit promoveri ad episcopatum ...

WARSYCKI: ... cum eum prudentissime in studiis audiverim eius praeferre sententias ...

ZADZIK: ... et haec scio, quia vidi tractantem de rebus ecclesiasticis et bene illas deffendentem.

FIRLEY: Studuit Romae et Senis, ut dixi supra ad 3 interrogatorium; non est doctor nec licentiatus, sed tamen cum simul cum illo pluribus gravibus deliberationibus interfuerim, eumque saepius in senatu sententiam dicentem audiverim, puto illum omnino praeditum ea doctrina, quae in episcopo requiritur.

ZBARAZ: Dedit operam litteris Patavii, Vilnae et Romae, neque est doctor neque licentiatus, sed utinam essent illi plures in doctrina similes.

Ad 13. SZYSZKOWSKI: Scio illum habuisse beneficia ecclesiastica: abbatiam Lubinensem et praeposituram Trocensem curatum beneficium, et custodiam Vilmensem. Quod attinet ad ecclesiam Trocensem, scio illam optime administrasse et reformasse, et ob istam reformationem illius maximum solere esse concursum ad illam; in reformatione vero monasterii semidirruti et antiquitate, squalore obuti non pauca millia florenorum exposuit, preterea pulcherrimis et praeciosis ornamentis auro textis templum exornavit, similiter diversis et praeciosis picturis. Monachorum numerum auxit, eosque in disciplinam monasticam redegit, et in summa tam in spiritualibus quam in temporalibus monasterium notabiliter

³⁸ Martinus Szyszkowski.

reformavit. In officio custodiae Vilmensis puto fuisse diligentem sicut in aliis, et haec omnia scio, quia ex multis audivi.

RADZIEIOWSKI: Habet abbatiam Lubinensem et praeposituram quamdam, cuius distinctam notitiam non habeo; de aliis vero beneficiis nihil scio, nisi quod fuit canonicus Vilmensis; in regimine autem suae abbatisiae audivi optime se gessisse.

GOSTOMSKI: ... et conventum praedictae abbatisiae [*Lubinensis*] fere destructum reaedificasse et circa beneficia praedicta bene se gessisse ... et scio natus sum in maiori Polonia.

PRZCEMSKI: ... Scio praeterea habuisse et habere abbatiam Lubinensem, cuius bona diligenter rexit et magnos in ipsa fecit sumptus, et scio, quia prope possessionem meam sita est dicta abbatia.

ZADZIK: Scio ... bene circa regimen horum beneficiorum se gessisse, praesertim in abbacia, in cuius structura multos sumptus fecit et patres ibi existentes magno zelo reformasse quoad disciplinam, visitando saepe ac saepius praedictam abbatiam, et haec scio ab episcopo Posnaniensi, in cuius dioecesi dicta abbatia sita est.

ZBARAZ: ... et in reparatione ecclesiae Trocensis satis magnos sumptus fecit, ut ipsemet vidi.

f. 65 NIEBORSKI: || Scio habuisse canonicatum Vilmensem, et illo dimisso, custodiam pariter Vilmensem, quam retinet una cum praepositura Trocensi et abbatia Lubinensi; et scio bene se gessisse in istis beneficiis, quia vidi multa ornamenta praestasse abbatisiae et praepositurae et magnos sumptus fecisse circa eorum reaedificationem.

Ad 14. GOSTOMSKI: Scio praeposituram requirere residentiam, abbatiam vero non, et an sint incompatibilia, ignoro.

ZADZIK: Scio praeposituram et custodiam requirere residentiam et esse incompatibilia, puto tamen habuisse dispensationem a Summo Pontifice.

Ad 15. SZYSZKOWSKI: Scio, quod non semper residebat, quia fuit occupatus servitio aut obsequiis reipublicae et regiae maiestatis: fuit enim primo secretarius regius, deinde referendarius magni ducatus Lithuaniae, postea procancellarius, et ita frequenter tenebatur residere in aula regiae maiestatis; quantum tamen per occupationes publicas licuit, solebat in suis ecclesiis residere.

PRZCEMSKI: Scio Vilnae, cum fuerit ibi serenissimus rex, residisse, sed deinde post discessum ser.mi regis ab illa civitate sequutum esse aulam ob publica negotia, cum tunc esset referendarius et modo procancellarius magni ducatus Lithuaniae.

Ad 16. SZISZKOWSKI: || Scio nihil alienasse, imo recuperasse nonnulla f. 46 bona ad abbatiam et praeposituram pertinentia.

Ad 17. [*An sciant ipsum permisisse haereticos detinere bona suorum beneficiorum.*]

SZISZKOWSKI: Non puto hoc permisisse.

[*Reliqui testes:* Nescio.]

Ad 18. [*An sciant ipsum habere familiam haereticam ...*]

SZISZKOWSKI: Scio illum non habere familiam haereticam; sine conversatione tamen haereticorum ille prout episcopi et alii vivere non possumus ...

GOSTOMSKI: Nescio, excepto eo, an habeat aliquem familiarem haereticum, cum hoc non certo sciam, et quatenus sit, scio invitum illos detinere.

ZADZIK: Nihil omnino de istis scio, excepto eo, quod attinet ad familiarem consuetudinem cum haereticis, cum in hoc regno ex concessione Summorum Pontificum cum ipsis communicemus.

ZBARAZ: Nihil tale scio, excepto eo, quod non potuit carere illa consuetudine cum haereticis, quae in hoc regno est necessaria.

Ad 19. [*An sciant illum esse prudentem ...*]

SZISZKOWSKI: Scio illum esse prudentem virum, quia multoties in senatu audiui illum maximo cum iudicio sententias dare, et scio illum habere omnia requisita ad ecclesiam cathedralem optime administrandam tam in spiritualibus, quam in temporalibus, et posse egregie iurisdictionem defendere, cum sit et prudens et ex praecipua familia Lithuaniae natus, et cum magnam familiaritatem habeat cum praecipuis senatoribus Lithuaniae, nempe cum illustri palatino Vilnensi³⁹, cum d.no castellano Vilnensi⁴⁰, cum supremo exercitus generali d.no Kotkowiz⁴¹, cum supre-

³⁹ Nicolaus Christophorus Radzivilus, palatinus Vilnensis 1606–1616.

⁴⁰ Hieronimus Chodkiewicz, castellanus Vilnensis 1595–1617.

⁴¹ Ioannes Carolus Chodkiewicz, supremus dux exercitus MDL 1605–1621.

mo Lithuaniae cancellario⁴² et coeteris senatoribus, qui illum reverentur et in honore habent, prout duces Radzivilli Ioannes et Christophorus⁴³, apud quos semper poterit aliquid boni facere pro Ecclesia et republica; hoc etiam pro conscientia mea fateor, neminem in tota Lithuania ad statum episcopalem aptiorem invenire.

RADZIEIOWSKI: ... Sicut antea indicavi, nullum plane putem in tota Lithuania reperiri posse aeque aptum ad illum administrandum.

GOSTOMSKI: Scio ista omnia esse vera, cum senatus totus, nemine contradicente, supplicaverit ser.mo regi, ut illi abbatiam Lubinensem conferret, licet alioqui statuta regni non permittant nobilibus Lithuaniae in ordinibus sacris constitutis conferri, sed tantum huius regni nobilitati; et tamen rex tali decreto derogavit; et praeterea fuisse factum procancellarium magni ducatus Lithuaniae, quae dignitas in praeteritum nunquam fuit collata in personas ecclesiasticas; inde propter summam omnium benevolentiam existimo || omnia contenta in interrogatorio in illo concurrere. f. 51
PRZCEMSKI: Ita esse censeo: movere ad ita existimandum, quia in Lithuania non cognovi similem, qui eum communi benevolentia antecellat, cum sit ita gratus huius regni nobilitati, ut contra morem patriae et statuta regni senatus fecit, ut ille, licet lithuanus, detinet abbatiam Lubinensem.
ZADZIK: ... quia talem sibi in hoc regno et in Lithuania conciliavit benevolentiam apud omnes, ut etiam haeretici summo opere illum ament et revereantur, et praesertim haeresiarcha dux Ioannes Radzivil, qui voluit omnes differentias, quas habet cum venerabili capitulo Vilnensi, eius arbitrio committere; et censeo similem in tota Lithuania ipsi non esse, qui ad hunc episcopatum promoveri possit.

[*Reliqui testes similiter.*]

⁴² Leo Sapieha.

⁴³ Janussius Radzivilus, pocillator MDL 1599–1620, et Christophorus Radzivilus, dux campestris exercitus MDL 1615–1635, supremus dux exercitus MDL 1635–1640.

B. DEPOSITIONES TESTIUM SUPER STATU ECCLESIAE

Testes ex officio vocati et examinati sunt iidem, nempe:

1. Martinus SZISZKOWSKI, ep. Plocensis .	<i>f. 47rv</i>
2. Stanislaus RADZIEIOWSKI .	<i>f. 49v–50</i>
3. Ioannes GOSTOMSKI .	<i>f. 51–52</i>
4. Andreas PRZCEMSKI .	<i>f. 53v–54</i>
5. Stanislaus WARSECZKI .	<i>f. 55rv</i>
6. Iacobus ZADZIK .	<i>f. 57–58</i>
7. Henricus FIRLEY .	<i>f. 59v–60</i>
8. Dux de ZBARAZ .	<i>f. 61v–62</i>
9. Ioannes SAPIEHA .	<i>f. 63v–64</i>
10. Stanislaus NIEBORSKI .	<i>f. 65–66</i>

Ad 1. SZISZKOWSKI: Scio Vilnam in provincia Lithuaniae sitam esse; aucti || etiam magnam esse civitatem et multa millia focularium habere. *f. 47*

RADZIEIOWSKI: Civitas Vilmensis satis magna et ampla est, ita ut superet magnitudinem civitatis Cracoviensis; sita est in magno ducatu Lithuaniae, cuius est metropolis; subiacet temporali dominio ser.mi Poloniae regis; quot autem focularia consituat, nescio.

GOSTOMSKI: Scio civitatem Vilmensem sitam esse in magno ducatu Lithuaniae, et ante incendium magnam fuisse et constituisse 1300 circiter focularia; post conflagrationem nescio⁴⁴; scio ... quia ibi fui.

PRZCEMSKI: Scio civitatem Vilmensem, cum ibi fuerim, magnam esse ...

WARSECZKI: Scio Vilnam sitam esse in Lithuania, maximae magnitudinis ...

ZADZIK: Scio civitatem Vilmensem sitam esse in magno ducatu Lithuaniae et subiacere dominio ser.mi regis || et magnam esse ... *f. 57v*

FIRLEY: Civitas Vilmensis sita est <in> magno ducatu Lithuaniae ..., quam vidi satis magnae⁴⁵ esse amplitudinis, quamvis nesciam numerum domorum, quem complectitur.

⁴⁴ Conflagratio Vilnae a. 1610.

⁴⁵ *ms.* magnam.

ZBARAZ: Civitas Vilmensis est metropolis totius ducatus Lithuaniae; est satis ampla ...

f. 63v SAPIEHA: Est metropolis magni ducatus Lithuaniae, amplae || magnitudinis, ita ut in tota Polonia sit maior; subiacet dominio temporali sermi Poloniae regis.

NIEBORSKI: Scio civitatem Vilmensem sitam esse in Lithuania, magnae amplitudinis ..., et ista scio quia ibi fui ...

Ad 2. SZYSZKOWSKI: Scio esse ecclesiam cathedralem sub invocatione sancti Stanislai, et reparatione maxima indigere; fuit enim superioribus annis tota exusta intra et extra, parietes tantum nudi remanserunt, sed altaria, organum maximo sumptu extructa in cineres conversa, et nondum reparata ecclesia, et futurus episcopus multum deberet exponere, si voluerit in pristinum statum eam reducere.

RADZIEIOWSKI: <Scio> ecclesiam cathedralem Vilmensem lapideam, satis amplam et antiquae et optimae structurae ..., postea conflagravit et magna indiget reparatione.

GOSTOMSKI: Scio ecclesiam fuisse pulcherrimam et magnam, sed deinde tali incendio conflagratam, ut omni reparatione indigeat ...

PRZCEMSKI: Fui ego in ecclesia cathedrali Vilmensi, quae lapidea est, magnae et insignis structurae; sed audivi combustam esse; an autem reaedificata, ignoro.

[*Similiter alii testes.*]

Ad 3. ZADZIK: Credo praeposituram dignitatem maiorem esse post pontificalem, et ibi plures alias esse dignitates et canonicatus, quorum numerum ignoro.

SAPIEHA: Sunt duodecim canonici et sex praelati; prima dignitas post pontificalem <est> praepositura; certum numerum aliorum presbiterorum et clericorum nescio, sed scio eum esse sufficientem.

NIEBORSKI: Sunt duodecim canonici, praelati octo; dignitas maior post pontificalem est praepositura; vicarii et clerici sunt fortasse triginta.

Ad 4. [*De redditibus*]

GOSTOMSKI: Audivi praeposituram facere 3000 florenorum, sed non distincte.

SAPIEHA: Certam quantitatem reddituum ignoro, sed scio illos pro loci conditione esse satis tenues. [*Similiter NIEBORSKI.*]

Ad 5. RADZIEIOWSKI: Vidi ibi sepulcrum sancti Casimiri⁴⁶ Poloniae regis, cuius corpus decentissime asservatur. [*Sim.* GOSTOMSKI *et alii.*]

SAPIEHA: Scio esse aliquot corpora sanctorum, sed distinctam notitiam solum habeo corporis sancti Casimiri, quod in propria capella decentissime asservatur in tumulto argenteo iussu et sumptu ser.mi regis recenter extracto.

NIEBORSKI: Scio ibi existere corpus sancti Casimiri et spinam Sal<vatoris>⁴⁷ et alias reliquias decenter asservatas.

Ad 6. SZISZKOWSKI: Scio inter praecipuos viros et nobiles vigere fidem catholicam, aliquot exceptis, sed inter plebem tot sunt falsae fides, quot in alio loco non reperiuntur; sunt autem in Lithuania diversarum sectarum haeretici, sunt plurimi, ne dicam infiniti, schismatici; sunt plurimi haebrei non modo ordinarii qui sunt in Italia et aliis locis, sed etiam caramai, quos appellant veri haebrei haereticos; praeterea reperiuntur idololatrae in confinibus Moscoviae inter sylvas, qui venerantur serpentes et alia huiusmodi.

RADZIEJOWSKI: Nec per totam dioecesim, nec per totam civitatem, sed in aliqua tantum parte viget catholica fides et Sanctae Romanae Ecclesiae obedientia, quia adsunt ibi plurimae et diversissimae sectae.

GOSTOMSKI: Scio esse ibi plures ecclesias et vigere fidem catholicam, sed esse mixtionem omnium sectarum.

PRZCEMSKI: Scio in civitate et dioecesi Vilmensi fidem catholicam vigere et Sanctae Romanae Ecclesiae obedientiam, sed plures sectas ibi mixtas esse.

WARSECZKI: Scio vigere fidem catholicam in civitate et auctam opera patrum iesuitarum; in dioecesi vero plures esse haereticos et eorum sectas.

ZADZIK: Scio vigere ex parte plures ecclesiasticos [!], et ex parte plures sectas haeticorum.

FIRLEY: || Viget aliqua ex parte, cum sit ibi magna admixtio diversarum *f. 60* sectarum. [*Similiter* ZBARAZ.]

SAPIEHA: Affirmative pro maiore parte civitatis et dioecesis.

⁴⁶ *ms.* Casimirii.

⁴⁷ Hic charta lacerata.

NIEBORSKI: In civitate et dioecesi plures sunt catholici, quam haeretici.

Ad 7. SZISZKOWSKI: Scio esse amplam dioecesim, quia incipit a dioecesi Plocensi et Luceoriensi et extenditur usque ad fines Moschoviae.

GOSTOMSKI: Dioecesis Vilnensis totam Lithuaniam complectitur, excepta Livonia et Samogitia, sed quae et quot loca complectitur, ignoro.

ZADZIK: Scio dioecesim Vilnensem se extendere ad centum milliaria ...

f. 47 **Ad 8.** SZISZKOWSKI: || Numerum quidem monasteriorum, in quibus viri degunt, nescio, sed hoc scio: Vilnae aliquot monasteria esse; est enim monasterium bernardinorum, franciscanorum, dominicanorum, sunt patres Societatis tribus in locis. De monasteriis vero virginum de duobus audivi: unum Nievisii [!] fundatum est a palatino Vilnensi, alterum Vilnae.

PRZCEMSKI: Scio tantum Vilnae esse seminarium, sed numerum discipulorum ignoro.

ZADZIK: Scio tantum ibi esse seminarium, sed nescio numerum discipulorum; scio praeterea nullam esse collegiatam, praeter eam, quae Vilnae est.

SAPIEHA: Adest seminarium viginti et plurium discipulorum sub regimine patrum⁴⁸ Societatis ...

NIEBORSKI: Scio tantum in civitate adesse quinque monasteria virorum et unicum mulierum, et esse tria seminaria; an vero sint iuxta formam concilii Tridentini, nescio; et ista scio quia ibi fui.

Ad 9. [*De cultu divino in ecclesia cathedrali.*]

RADZIEIOWSKI: Vidi in dicta ecclesia cultum divinum exerceri pro more aliarum cathedralium.

GOSTOMSKI: Scio exercere ibi cultum divinum valde bene, quia ibi fui per annum.

PRZCEMSKI: ... sicut in aliis cathedralibus, cum ibi fuerim cum serenissimo rege.

[*Reliqui testes similiter.*]

f. 50 **Ad 10.** RADZIEIOWSKI: Vidi fontem baptismalem, et scio curam animarum || ibi exerceri, licet per quos exerceatur nescio distincte. [*Similiter* ZADZIK, ZBARAZ.]

⁴⁸ ms. patruum.

SAPIEHA: Adest fons baptismalis, et cura animarum exercitur per vicarios.

Ad 11. SZISZKOWSKI: Scio antea habuisse corum, organum, capellas, altaria, sed haec sunt incendio absumpta; quoad suppellectilem vero nihil scio, an fuerit reservata seu combusta.

[*Alii similiter.*]

SAPIEHA: Sacrarium refertissimum est sacris indumentis, alia etiam omnia adfuerunt, sed plura absumpsit flamma, et quamvis campanile nondum sit restitutum, adsunt tamen campanae plures, ac una praesertim omnino insignis, paulo ante facta.

Ad 12. SZISZKOWSKI: Scio quod habuit [*episcopus*] habitationem ante curiam, decenter exstructam⁴⁹, quae utrum sit combusta necne, ignoro.

RADZIEIOWSKI: Domum pro episcopo vidi ante incendium, et licet in eam ingressus non fuerim, eam tamen fuisse puto satis commodam.

GOSTOMSKI: Scio fuisse domum, quae deinde fuit combusta.

ZADZIK: || Scio esse domum, sed partem ipsius exustam.

f. 58

NIEBORSKI: Fui in ipsa domo episcopi, et indiget reparatione propter conflagrationem.

Ad 13. [*De redditibus mensae cathedralis*]

SZISZKOWSKI: Audivi ab ipsis met episcopis Vilnensibus, quod ante bella et quando erat in flore et suo statu bono, episcopatus Vilnensis faciebat viginti millia florenorum, sed audivi ab ipsomet r.mo episcopo mortuo Voina, ob tam longa bella et continuas militum spoliationes, ad maximam vastitatem devenisse, ita ut vix decem millia florenorum faciat; de pensione et aliis oneribus nihil scio.

RADZIEIOWSKI: Ex communi fama existimo redditus ecclesiae Vilnensis esse circiter decem millia florenorum ...

GOSTOMSKI: Scio ascendere redditus ecclesiae Vilnensis ad decem millia florenorum, et nullo onere gravatos.

PRZCEMSKI: Ignoro verum valorem reddituum; scio bene illos esse attenuatos, et bona episcopatus vastata per milites confederatos.

WARSECZKI: Nescio de valore ..., sed scio a bellis, quae per decennium durarunt, magna damna episcopatum passum esse.

⁴⁹ *ms.* astructam.

ZADZIK: Puto valorem redituum mensae episcopalis vix ascendere ad duodecim seu quindecim millia florenorum, qui consistit in frumentibus et censibus ...

ZBARAZ: Credo reditus ascendere ad octo aut novem millia florenorum hoc tempore, quamvis ante bella ascenderent usque ad viginti millia, atque haec audivi.

SAPIEHA: Audivi reditus antea fuisse viginti duorum circiter florenorum, nunc vero esse circiter duodecim millia ...

Ad 14. SZISZKOWSKI: Scio vacare ecclesiam morte piaie memoriae d.ni Benedicti Voinae a medio anno circiter Patavii secuta.

RADZIEIOWSKI, GOSTOMSKI, PRZCEMSKI: ... a quatuor vel quinque mensibus [*obitum ep. Voinae secutum esse*];

WARSECKI, ZADZIK, ZBARAZ, SAPIEHA, NIEBORSKI: ... a quinque seu sex mensibus;

FIRLEY: ... nonnullis abhinc mensibus.

Regestum confirmationis pontificiae. Romae, 1616 V 18.

ASV A. Cam. 15 f. 50v–51.

1616. Feria IV, die XIIX maii Romae in aula palatii Quirinalis fuit Consistorium secretum, in quo ...

f. 51 || Rev.mo d.no card. Montalto referente, Sanctitas Sua ecclesiae Vilenſi, vacanti per obitum Benedicti Voinae illius ultimi episcopi, ad supplicationem ser.mi regis Poloniae, providit de persona rev.di patris d.ni Eustachii Volovicii⁵⁰, abbatis Lubinensis, praepositi Trocensis et magni Lithuaniae ducatus procancellarii, presbyteri Vilenſis etc. cum dispensatione super gradu, ac decreto quod abbatia Lubinensis et praepositura Trocensis ipso iure vacent per adeptionem praedicti episcopatus.

⁵⁰ *In forma iuramenti professionis fidei (f. 67–68v) nominatus se inscribit hoc modo: Eustachius Wolowicz.*

DARIUS BARONAS

LENKIJOS PRANCIŠKONŲ PROVINCIJOS 1580–
1598 M. KAPITULŲ SPRENDIMAI – LIETUVOS
BAŽNYČIOS ISTORIJS ŠALTINIS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykdant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą „Lietuvos pranciškonų konventualų prozopografinis tyrimas“, 2017 m. lapkričio pabaigoje – gruodžio pradžioje buvo atlikta komandiruotė, kurios metu šių eilučių autorius ir dr. Jonas Drungilas rinko archyvinę medžiagą Lodzės–Lagievnikų pranciškonų institute, Gniezno pranciškonų vienuolyno bibliotekoje ir Gniezno katedros kapitulos archyve¹. Nors didelė dalis Lagievnikuose saugomų pranciškonų istorijos šaltinių tyrėjams nuo seno buvo žinoma, tačiau pavyko aptikti (iš naujo atrasti) iki šiol didesnio tyrėjų dėmesio nesulaukusio šaltinio. Tai rankraštis, kurio tituliname puslapyje skelbiama: „Registrum eorum, quae praecipua fuerunt inter acta Reverendi patris fratris Bonaventurae Maresii Bellunensis doctoris theologi Ordinis Minorum Conventualium et in provincia Polonie etc. eiusdem Ordinis generalis commissarii, visitoris apostolici in anno 1579 et 1580“ (Signatūra: IF 03420, Inv. nr. 09322 – toliau „Registrum“). Tai Lenkijos pranciškonų konventualų provincijos (kuriai tuo metu priklausė ir lietuviškos bei rusėniškos Abiejų Tautų Respublikos žemės) kapitulų sprendimų ir su jais susijusių dokumentų kopijų rinkinys. Rankraštis prasideda dokumentų nuorašų pluoštu, kuris susidarė dėl apaštališkojo vizitatoriaus ir pranciškonų konventualų generalinio komisaro Bonaventūros Maresio Beluniečio veiklos 1579–1580 m. Reikia pažymėti, kad tuo metu Mažesnieji broliai konventualai, kaip ir didelė dalis kitų vienuoli-

¹ Publikacija parengta įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą „Lietuvos pranciškonų konventualų prozopografinis tyrimas“ (Nr. S-MIP-17-33).

nių ordinų, dar nepatyrusių Tridento susirinkimo sukeltos atsinaujinimo bangos, išgyveno ne pačius geriausius laikus. Tuometinis Apaštališkasis nuncijus Abiejų Tautų Respublikoje Giovanni Andrea Caligari aiškiai matė konventualų reformavimo reikalą – atkurti deramą discipliną ir regulos laikymąsi. Būtent nuncijaus rūpesčiu Lenkijos ir Lietuvos pranciškonų vizitatoriumi buvo paskirtas Bonaventūra Maresio. Ir nuncijus, ir vizitatorius 1579 m. buvo apsistoję Vilniuje ir čia kūrė Lenkijos bei Lietuvos pranciškonų vienuolinio gyvenimo atnaujinimo planus². Pati vizitacija atlikta ir reformavimo veiksmų imtasi 1580 m. Nepaisant Caligari pagyrų uoliajam vizitatoriui, jį Mažesniųjų brolių konventualų ordino generalinis ministras Pietro Antonio Camilli (1575–1580) netrukus atšaukė iš *de facto* eitų provincijolo pareigų atgal į Italiją. Šie bendrais bruožais išdėstyti dalykai žinomi iš Kamilio Kantako veikalo, tačiau jame su Lietuvos pranciškonų istorija susiję dalykai paliesti tik probėgšmais. Tai visai suprantama, nes didysis XX a. pranciškonų istorikas rašė *visos* Lenkijos pranciškonų provincijos istorijos sintezę, kurios antrasis tomas apima laikotarpį nuo 1517 iki 1795 m.³ Todėl tam tikras kiekis duomenų, susijusių su Lietuva, taip ir liko nepanaudoti po šiai dienai. Nespręsdami keblaus klausimo, kodėl taip atsitiko, norime pasi-

² Lenkijos provincijos pranciškonų reformavimo programa išdėstyta aptariamo rankraščio skyriuje „Constitutiones et decreta pro reformatione fratrum Ordinis Minorum Conventualium in Polonię, Lituanię, Russię etc. provincia“. Skyrių pavadinimai tokie: „Praestantissimorum virorum sententia“ (p. 19), „De Dei cultu et horis canonicis“ (p. 20), „De ecclesia et vestibus ac vasis sacris“ (p. 22), „De fratribus indumentis“ (p. 23), „De mensa communi“ (p. 24), „De administratione bonorum temporalium“ (p. 25), „De resignatione bonorum“ (p. 26), „De recipiendis ad ordinem“ (p. 27), „De clausura“ (p. 29), „De scandalosis et ebriosis“ (p. 30), „De non recipiendis fratribus aliorum ordinum“ (p. 31), „De obedientia superioribus exhibenda“ (p. 31), „De visitatione omni anno a provincialibus facienda“ (p. 32), „Declaratio et decretum de non suscipiendis de cetero inter nos fratribus Bernardinis et econtra coram Illustrissimi D. Nuncii Apostolici [!]“ (p. 33). Kamilis Kantakas kažkodėl teigė, kad šios konstitucijos neišliko, nors ir pateikė tikslią nuorodą į jų buvimo vietą: plg. Kamil Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 2: 1517–1795, Kraków: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Franciszkanów, p. 115.

³ *Ibid.*, p. 110–116. Kamilis Kantakas aptariamą rankraštį vadino „Acta provinciae Poloniae 1579–1602“ ir jam taikė santrumpą FL 1579. Jis akcentavo Lvovo kapitulos reikšmę, tačiau ją datavo 1579 m., nors rankraštyje (p. 19) aiškiai nurodomi 1580 m. Žr. Kamil Kantak, *op. cit.*, p. 115.

džiaugti tuo, kad šis rankraštis mums po ranka pakliuvo gana netikėtai. Visų pirma tariame nuoširdų ačiū archyvarui t. Rafałui Kwiatkowskiui OFMConv, kuris, palydėjęs į dokumentų saugyklą, maloniai parodė visus turimus senovinius rankraščius. Tik atsivertus pirmą puslapį, iš karto tapo akivaizdu, kad turime reikalą su ypač vertingu šaltiniu. Rankraštis prasideda karaliaus Stepono Batoro (1579 m. liepos 13 d. ir 15 d., p. 1–2 ir p. 3) ir Ordino generalinio ministro Pietro Antonio Camilli (1579 m. balandžio 29 d., p. 4–5) įgaliojimais Bonaventūrai Maresio eiti generalinio komisaro ir vizitatoriaus pareigas. Paskui esti klarisių Sary Sądecz konvento donacijų ir jo reformavimo (p. 6–18), Lvovo 1580 m. kapitulos sprendimų (p. 19–32 ir p. 61–91), dekreto, draudžiančio į savo gretas priimti bernardinus (1578 m. liepos 31 d., p. 33–35)⁴, 1583, 1586, 1589 ir 1598 m. kapitulų protokolai; vėliausias dokumentas datuotas 1606 m. (p. 275–276).

Mus labiausiai domina su Lietuvos pranciškonais susiję dalykai. Akivaizdu, kad šio šaltinio vertę ypač didina ta aplinkybė, kad ir iš ankstesnio, ir iš XVI a. antrosios pusės laikotarpio yra palyginti nedaug dokumentinio pobūdžio šaltinių, nušviečiančių *vidinį* Lietuvos pranciškonų gyvenimą. Tokie duomenys taip pat glaudžiai susiję ir su bendresniais Bažnyčios bei visuomenės istorijos klausimais. Duomenų, pravarčių tiriant socialinę, lokalinę ir religinių praktikų istoriją, galima, pavyzdžiui, nesunkiai rasti atsakymuose į klausimus, į kuriuos 1583 m. rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje Lvoje vykusios provincijos kapitulos metu teko atsakyti Lietuvos pranciškonų vikarui Stanislovui Marcišovičiui. Iš jų, kaip antai, sužinome, kad Kviečo kaimas atiteko Eustachijui Tiškevičiui, kai jį jam perleido ar pardavė iš pranciškonų ordino pabėgęs Grigalius Lietuvis („apostata“, p. 146)⁵. Paklaustas apie

⁴ Tarp pastarojo liudininkų yra Tarkvinijus Pekulas, Lietuvoje žinomas visų pirma dėl 1579 m. Žemaičių vyskupijos vizitacijos. Žr. *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) = Visitatio dioecesis Samogitiae (A. D. 1579)*, tekstą parengė, iš lotynų k. vertė ir rodykles sudarė Liudas Jovaiša, įvadą ir paaiškinimus parašė Juozas Tumelis ir Liudas Jovaiša (*Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, t. 1), Vilnius: Aidai, 1998, p. xv-xvi.

⁵ Šis praradimas ilgam užsiliko pranciškonų institucinėje atmintyje, nes dar ir 1740 m. tą dalyką mini Antanas Gžybovskis savo veikale „Brangiausias Lietuvos pranciškonų lobis, paslėptas Kristaus lauke“. Naujai paskelbtas knygoje: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 589.

Sudervės („Szuderowa“) kaimą, t. Stanislovas atsakė, kad tokio jau nėra, nes visi jo gyventojai išmirė nuo maro... (p. 146). Čia pat galima aptikti ir tikėtiną konkurencijos tarp diecezinės ir vienuolinės dvasininkijos pavyzdį. Kapitulos tėvams buvo pateiktas Vilniaus vyskupo sufragano Kiprijono OP raštas, kuriame reiškiamas protestas dėl Ašmenos gvardijono Motiejaus Šcebžešiniečio galimai netinkamo elgesio. Pastarasis, užuot liaudžiai paskelbęs atlaidus, esą sumindžiojęs indulgenciją... Iškviestas pasiaiškinti, atsakovas teigė, kad jis šį raštą priėmęs su derama pagarba, atlaidus paskelbęs, o patį raštą per savo pavaldinį perdavęs nugabenti į Trobų miestelį⁶. Nors taip ir lieka neaišku, dėl ko užsimezgė konfliktas, vis dėlto ir iš šio epizodo matyti, kad atlaidai Lietuvos provincijoje gyvavo nepaisant pro šalį praūžusios protestantų Reformacijos sukeltos bangos⁷. Toje pačioje Lietuvos pranciškonų apklausoje galbūt

⁶ „Registrum“, p. 146–147: „Oblatae deinde a P. Vicario Vilnensi fuerunt literae Reverendissimi Suffraganei Vilnensis domini Cipriani, episcopi Metonensis, et conquerebatur etc. quoddam P. Mathia Szebrzesinensi guardiano Osmianensi, quod indulgentias ad pronunciandum populo datas conculcavit ac aliquid ignominiosius minaretur, unde a vicario episcopi Vilnensis fuit vocatus || nec comparuit. Hunc igitur iudicandum proposuit Reverendissimus Suffraganeus praedictus capitulo et patribus diffinitoribus. Quibus oblatis literis, vocatus fuit P. Mathias Szebrzesinensis et interrogatus, cur indulgentias ad publicandum allatas conculcarit. Respondit, se illas cum reverentia suscepisse et publicasse et suscepisse iubileum et ad aliam civitatem dictam Trapi [!] per nostrum subditum remisisse. Ideo sibi fieri iniuriam. Cur vero non comparuit coram Reverendo Vicario, respondit, quod non voluerit, ne fieret praeiudicium religioni, se tamen patri vicario significasse, qui dixit, se adisse vicarium, sed ipsum noluisse audire.“

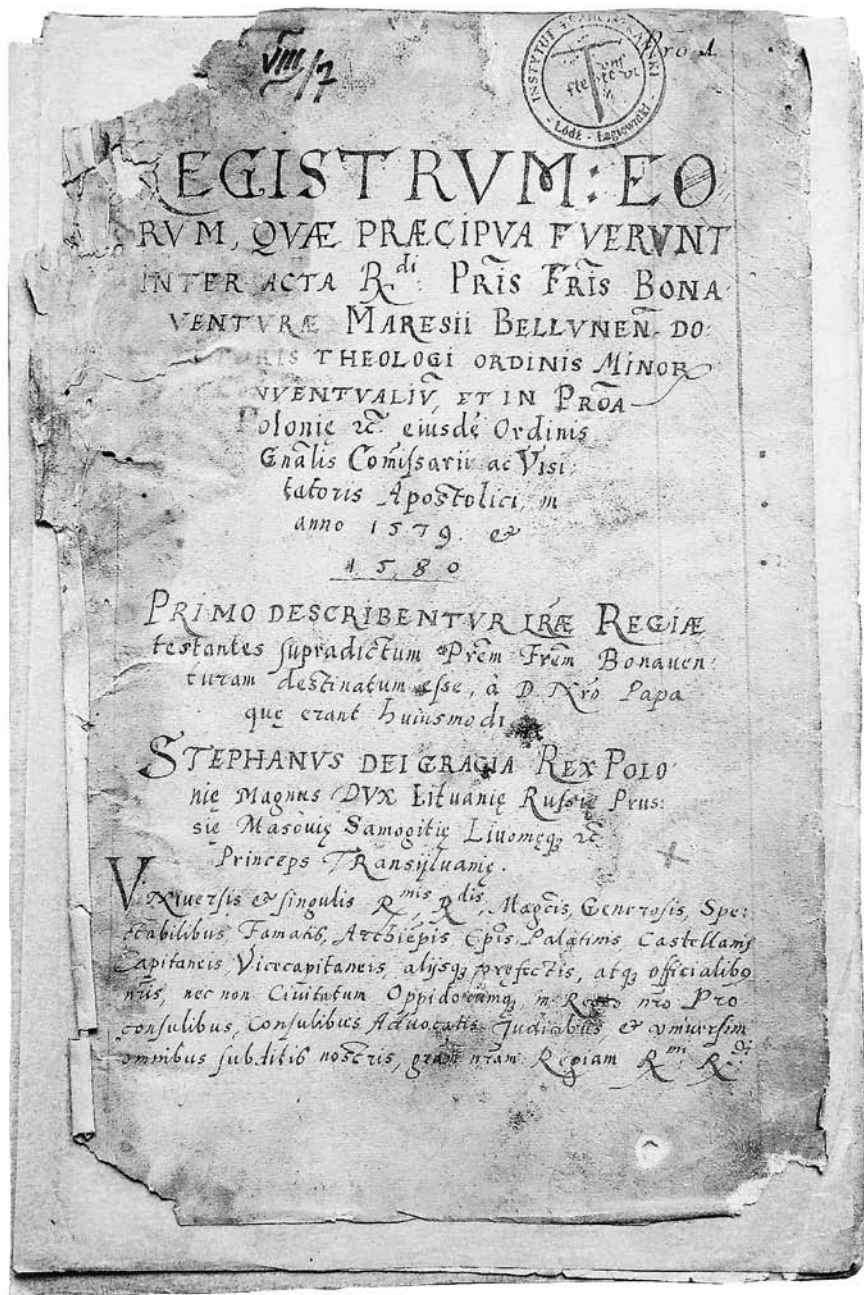
⁷ Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Ašmenos pranciškonų vienuolyno Švč. M. Marijos bažnyčia jau nuo XV a. pirmosios pusės veikė kaip atlaidų ir piligrimystės centras. Šiuo atžvilgiu ypač svarbi yra bažnytniame Konstanco susirinkime 1416 m. sausio 16 d. Ašmenos vienuolynui suteikta indulgencija (*sede vacante*), kurios nuorašas išsaugotas XVII a. pradžioje sudarytame Ašmenos vienuolyno dokumentų kopijų rinkinyje: Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius, f. 114–13, l. 9v–10v. Kitas atlaidų privilegijas Ašmenos pranciškonų bažnyčiai suteikė Vilniaus vyskupas Albertas Taboras 1508 m. gegužės 1 d.: *ibid.*, l. 8v–9r; popiežiaus legatas ir Gvardialfjeros vyskupas Zacharijas Ferreris 1520 m. lapkričio 10 d.: *ibid.*, l. 9r–9v. Ašmenos, kaip ir kitiems Pranciškonų ordino konventams, galiojo popiežiaus Siksto V 1585 m. rugsėjo 28 d. paskelbta visuotinių atlaidų privilegija: *ibid.*, l. 10v–11r (viena iš šios atlaidų privilegijos kopijų saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje: f. 6–249). Tiesa, bent jau XVII a. pradžioje Ašmenos pranciškonai skundėsi

galima apčiuopti ir savotišką santykių tarp kauniečių ir vilniečių epizodą. Kauno gvardijonas Simonas Vilnietis paklaustas apie ką norėtų pasisakyti: ar apie savo vienuolyną, ar apie visą kustodiją, nusprendė pakalbėti apie Vilniaus vienuolyną. Pasirodo, iš savo draugų ir pirklių jis girdėjęs, kad Vilniaus broliai dieną naktį lakstą po smukles, o smulkiau apie tai gali papasakoti tenykščiai broliai Stanislovas Oleskietis, Kasparas Lietuvis ir Baltramiejus (p. 147).

Informacinio pobūdžio publikacijoje nėra reikalo detaliai pristatyti visų šiame „Registrum“ esančių duomenų apie Lietuvos pranciškonus. Tačiau tam tikrą vaizdą apie vienuolynų būklę galima susidaryti iš asmenų sąrašų. Juose pažymima, kokie vienuoliai kokiuose vienuolynuose gyveno, kas per laiką tarp kapitulų įstojo į Ordiną, o kas išstojo ar iškeliavo Amžinybėn. Šie sąrašai fiksuoja būklę, užtikta nuosmukio laikotarpiu, ir tuo pačiu rodo pirmuosius atsinaujinimo žingsnius pagal Tridento susirinkimo dvasią. Pažymėtina, kad šiame procese nemažą vaidmenį atliko iš Italijos atsiųsti pranciškonai, kurių vaidmens detalesnis atskleidimas dar reikalauja specialių tyrimų⁸.

malдинinkų stoka, kaip kad galima spręsti iš toliau pateikiamos ištraukos. „O indulgentiach. Na pargaminie te wszystkie wedle rejestru x. Georgiuszowego w cale naidziesz, jeno non reducuntur ad actum. Ta przyczyna, ze ludzy nie bywa, czasem i na Mzsey. A ieslize iakie święto będzie, abo niedziela, idzie do Oszmianey, bo przy miasteczku zręczniy. Do tego nie iest sposobny tu lud gruby na zadne indulgentiae, krom święta Nativitatis B. M. V. u nas, a w Oszmianie na S. Jerzy etc., y to u S. Ducha etc. etc.“: LMAVB, F. 114–13, l. 35r. Dėkoju dr. Jonui Drungilui, atkreipusiam dėmesį į šį rankraštį.

⁸ Bendrai apie to meto Pranciškonų konventualų ordino atsinaujinimą žr. Gustavo Parisciani, *La Riforma Tridentina e i Frati Minori Conventuali*, Roma: Ed. Miscellanea Francescana, 1984.

„Registrum, 1579–1602“, Instytut Franciszkański, Łódź-Łagiewniki, Sygn. IF 03420, p. 1

Registrum eorum, quae praecipua fuerunt inter acta Reverendi patris fratris Bonaventurae Maresii Bellunensis doctoris theologi Ordinis Minorum Conventualium et in provincia Polonie etc. eiusdem Ordinis generalis commissarii, visitoris apostolici in anno 1579 et 1580

Instytut Franciszkański (Łódź-Łagiewniki): signatūra IF 03420; Inv. nr. 09322

「EXCERPTA」

[*Capitulum provinciale celebratum Leopoli AD 1580 ultimis diebus septembris et primis diebus octobris*] || [...]

p. 79

Eadem die [1 X 1580] post Missam, congregatis patribus et fratribus in refectorio iussit reverendus commissarius reverendis custodibus, ut referent nomina fratrum defunctorum et eorum, qui suscepti sunt ad Ordinem a capitulo Cracovię celebrato 1577. [...]

Reverendus vicarius Vilnensis¹ dixit susceptos esse ad Ordinem Vilnę:

Fr. Gregorius Vilnę

Fr. Albertus Dobrzen, professor

Fr. Christopherus Samogita, novitius

Fr. Bartolomeus, novitius

Mortui:

Fr. Mathias Leopolda

Fr. Albertus Garbas [...] ||

p. 83

Contrata Lituanię

Vicarius V. pr. Stanislaus Marcziszowicz

Viceguardianus in dispositione patris vicarii

Concionator Polonorum fr. Ioannes Kowalski

Concionator Lituanorum fr. Thomas Cownensis

¹ Tai Bonifacas Šlankas, minimas p. 171: „Reverendus etiam pr. Bonifacius Szlancus vicarius Vilnensis“.

Zachristianus fr. Albertus Werszelis
Cantor fr. Ioannes Bobak.

Pro familia:

Fr. Gregorius Lituanus, sacerdos
Fr. Albertus Dobrzen, professus
Fr. Christopherus Samogita, novitius
Fr. Bartholomeus Vlnensis, novitius
Guardianus Oszmianensis fr. Andreas Lwowko, idem concionator
Zachristianus fr. Stanislaus Tethla
Guardianus Cownensis fr. Symon Grodowicz, Lituanus
Zachristianus fr. Mathias Wislicza
Guardianus Drogicziensis in dispositione patris vicarii. [...]

p. 150 || [*Capitulum provinciale celebratum Cracoviae diebus 7–17 octobris AD 1583*]

Lituaniae contratae:

Fr. Ioannes Bobak, cantor
Fr. Albertus Verselius, sacrista Vlnensis
Fr. Ioannes Kowalsky, praedicator
Fr. Andreas
Fr. Mathias Visliczensis

p. 152 Fratres suscepti ad Ordinem hoc triennio [...] ||

Vicariatus Lituaniae:

Fr. Albertus Lodzinsky, sacerdos
Fr. Bartholomeus Vlnensis, subdiaconus
Fr. Andreas Visliczensis, professus
Fr. Tomasz Drohiczensis, professus
Fr. Gaspar Vlnensis
Fr. Franciscus Vlnensis
Fr. Bonaventura Vlnensis
Fr. Ioannes Sartor. Exivit e religione.

p. 156 Fr. Bonifacius, laicus. [...] ||

Contrata Lithuaniae:

Reverendus pr. vicarius Vilmensis pr. Iacobus Kozimiński
Concionator pr. Mathias Vilmensis
Sacristianus fr. Stanislaus Teresco
Cantor Stanislaus Olesco.

Pro familia:

Fr. Tomas Caunensis. || p. 157

Guardianus Chaunensis fr. Simon Vilmensis

Guardianus Osmianensis fr. Stanislaus Marczysowicz

Guardianus Drohiczensis fr. Nicolaus Lesczynsky

Parochus in dispositione Reverendi p. vicarii Vilmensis. [...] || p. 191

[*Capitulum provinciale celebratum Cracoviae mense octobre AD 1586*]

Vicariatus Lithuaniae

Sucepti:

Fr. Ma . . . stus [?] ¹⁰

Fr. Bonifacius

Fr. Chrisostomus

Fr. Anshelmus

Fr. Ludovicus

Fr. Lactantius

Fr. Cyrillus

Fr. Cyprianus

Fr. Hilarius

Fr. Laurentius
Fr. Sebastianus
Fr. Sixtus. } Laici

Defuncti:

Pr. Stanislaus Kowalek

[...] || p. 195

Vicariatus Lithuaniae:

Vicarius Vilmensis, R. pr. Simon Vilmensis

¹⁰ Vardas beveik visiškai išblukęs. Galbūt Mamertus?

Concionator pater Ioannes Drobicensis
Sacrista pr. Innocentius
Cantor pater Hyeronimus Italus.

Pro familia:

Pater Stanislaus Tekli
Pater Stanislaus Marcziszowicz
Pater Thomas Drohiciensis
Fratr Bonaventura, subdiaconus
Fratr Cirillus, professus
Fratr Chrisostomus
Fratr Lactantius
Fratr Camillus
Fratr Ciprianus
Fratr Ludovicus
Fratr Alexander laicus.

Guardiani:

Guardianus Caunensis pr. Mathias Vilnensis,
pro socio pr. Andreas T[aifel] frater.
Bonaventura Gaidelis
Guardianus Osmianensis pr. Augustinus Gaieczki,
pro socio frater Bartholomeus Vilnensis
Guardianus Drohiciensis pr. Albertus Sandecensis,
pro socio frater Ciprianus. || [...]

p. 219 || [*Capitulum provinciale celebratum Cracoviae diebus 3–6 octobris AD 1589*]

Vicariatus Magni Ducatus Litwaniae
Vicarius Vilnensis pr. Sebastianus Pyzdry
Praedicator pr. Hieronimus Fagiollita
Zachrista pr. Innocentius
Magister nowitiorum pr. Hilarius Samogita

Familia sacerdotum:

Pr. Matias Pokuta
Pr. Iacobus Gołębiowski
Pr. Franciscus Litwanus
Pr. Bartholomeus Litwanus
Pr. Augustinus Gaieczki ||

p. 220

Adolescentes:

Fr. Stephanus	}	Subdiaconi
Fr. Georgius		

Fr. Ludovicus	}	Professi
Fr. Ireneus		
Fr. Matias		
Fr. Marcus Antonius		
Fr. Franciscus		
Fr. Petrus		

Novitii:

Fr. Ioannes Baptista
Fr. Melchior
Fr. Lucas
Fr. Augustinus
Fr. Ambrosius

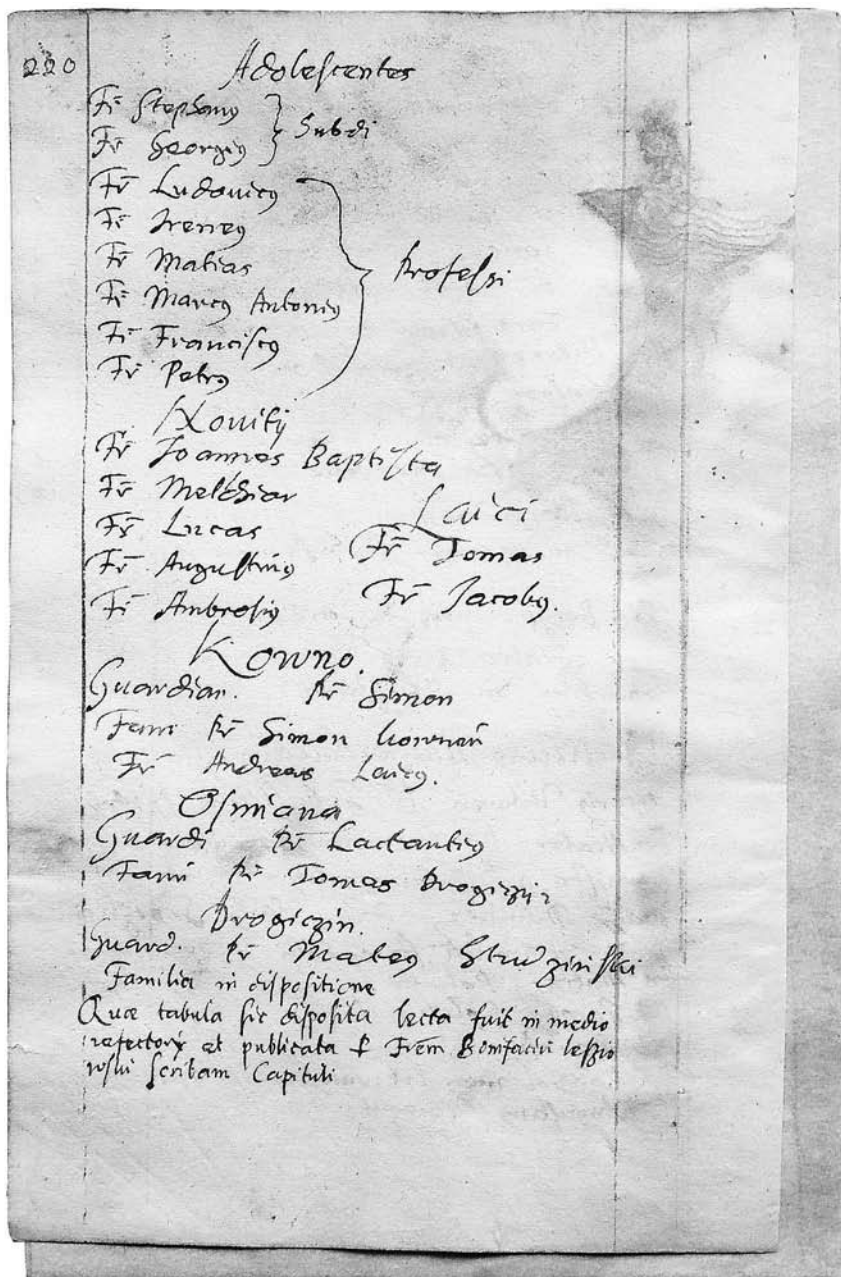
Laici:
Fr. Tomas
Fr. Iacobus

Kowno:

Guardianus pr. Simon
Familia: pr. Simon Kownensis
Fr. Andreas laicus.

Osmiana:

Guardianus pr. Lactantius
Familia: pr. Tomas Drogiczin [!].

Drogiczin:

Guardianus pr. Mateus Struziński

Familia in dispositione.

p. 221 Quae tabula sic disposita lecta fuit in medio refectorii et publicata per fratrem Bonifacium Lesziowski, scribam capituli. ||

[...] Postea vocati sunt patres discreti quod nominaverint deffinitores, postea recensuerunt fratres susceptos et mortuos \in/ praeterito triennio, quorum numerus hic est:

Suscepti Cracoviae [...]

Vilnae:

Fr. Georgius

Fr. Benedictus Sapucz

Fr. Marcus Antonius

Fr. Franciscus

Fr. Augustinus

Fr. Matias

Fr. Ambrosius

Fr. Petrus

Fr. Tomas, laicus

Fr. Ioannes Baptista

Fr. Iacobus, laicus

Fr. Melchior

Fr. Laurenty

Fr. Lucas

Fr. Iacobus Gołębicy.

p. 222 || Patres defuncti in custodia Cracoviensi [...]

In vicariatu Litwaniae:

Pr. Stanislaus Marcziszewicz, gwardianus Osmianensis

Reverendus pater magister Morus, Doctor S. Theologiae, vicarius

Vilnae

Fr. Cirillus, professor

Pr. Stanislaus

Fr. Andreas Taifel

Fr. Iacobus, novicius

Fr. Georgius Odelka

SUMMARIES

ALBERTAS RADVILA: THE FIRST MAGNATE IN THE EPISCOPAL SEAT OF VILNIUS

RIMVYDAS PETRAUSKAS

Albertas Radvila was the tenth bishop of Vilnius. However, he was the first coming from a magnate family of the Grand Duchy of Lithuania. Thus, in 1507, for the first time in Lithuanian history, both highest secular and ecclesiastical offices in the country – the palatine (voivode) of Vilnius and the bishop of Vilnius – were in the hands of a single family. A magnate bishop was not necessarily a sign of the Church's decline, as has been portrayed in tendentious contemporary descriptions or the historiography of the nineteenth and twentieth centuries. The twelve years in the See of Vilnius (1507–1519) were marked by a number of changes, the most important of which were the establishment of the office of suffragan bishop in 1512, and the approbation of the statutes of the Vilnius cathedral chapter in 1515. Educated clergymen formed the backbone of the bishop's intellectual and religious environment, and that demonstrates the magnate bishop's abilities to recruit suitable individuals. Among them were Łukasz Noskowski, the professor of medicine at the University of Cracow, as well as the secretary Vaclovas Mikalojaitis, later known by the pseudonym Michalonus Lituanus (Mykolas Lietuvis), and others. In 1512–1513, Radvila participated in the Fifth Council of the Lateran. At the beginning of the canonization process of prince Casimir, he visited the pope on several occasions. The bishop of Vilnius came into conflict with Jan Łaski, archbishop of Gniezno, as he tried to strengthen the independence of the diocese. The memory of Albertas Radvila was formed

by several conflicting factors, such as the intention of the Radvila family to remember an ecclesiastical hierarchy, the image of an administrator of the diocese and the patron of the poor, as well as the emerging critical attitude towards the magnates holding high ecclesiastical offices.

JURGIS CARDINAL RADVILA (1556–1600):
POWER IN THE SERVICE OF CATHOLICISM'S
DEVELOPMENT AND DIFFUSION

REV. KĘSTUTIS SMILGEVIČIUS

This article examines the life and activity of Jurgis Cardinal Radvila (1556–1600) in the context of the development and diffusion of Catholicism in the Grand Duchy of Lithuania in the last third of the sixteenth century. The analysis of the ecclesiastical career and activities of Cardinal Radvila, a scion of the most powerful family of the Polish-Lithuanian state of the period, reveals the role that power and influence would play both in the formation of the religious identity of the inhabitants of ethnic Lithuania and in the creation of favourable political, religious, social, cultural conditions for the prevalence of Catholicism during the decisive final decades of the confessionalization of Lithuanian society. Although noble birth, as a precondition to hold any political or religious office in Poland and Lithuania, became a legal requirement already in 1505, and although decades ago two other members of the Radvila family had the episcopal dignity conferred on them, never before did a descendant of the elite, as rich and powerful as Cardinal Radvila occupy the episcopal see of Vilnius.

A protégé of King Stephen I Bathory and Pope Gregory XIII, a confidant of King Sigismund III and Pope Clement VIII, an acquaintance of saints Carlo Borromeo and Roberto Bellarmino, and having Jesuit Fathers as advisors by his side, Cardinal Radvila knew how to employ his fame and influence to the advantage of the Roman Catholic Church. Already during his first months on the episcopal throne of Vilnius, Radvila tried to impose censorship on books, founded the first seminary, convened a diocesan synod and issued the

first pastoral letter. A fervent pastor of the post-Tridentine era of the Catholic Reform, Cardinal Radvila visited his diocese of Vilnius five times, supported institutions of Catholic education, religious orders and the confraternity of St Anne. As a senator, he advocated the interests of Catholics on the political stage, and on behalf of the king he acted as an intermediary in bringing about the dynastic marriage between Sigismund III and Anne of Austria in May 1592.

This article also addresses the unresolved problem of the exact date of Jurgis Cardinal Radvila's conversion to Catholicism, discusses some imprecise historiographical assertions (e. g., the participation in the conclaves of 1590 and an alleged near-election to the papal throne). An effort is made to trace, where possible, some personal traits of Jurgis Cardinal Radvila.

EUSTACHIUS WOŁŁOWICZ: *CURRICULUM VITAE* OF AN UNDERVALUED HERO

LIUDAS JOVAIŠA

The paper is a biographical essay devoted to Eustachius Wołłowicz (1572–1630), one of the most outstanding bishops of Vilnius in the seventeenth century. A son of the Protestant father and Orthodox / Greek Catholic mother, a minister in the court of the King, a post-Tridentine prelate of irreproachable moral conduct, a politician of the Grand Duchy of Lithuania, a state vexed by the wars with Sweden and Muscovy at the time, Wołłowicz was, on one hand, a typical high-born clergyman of his age. On the other hand, Wołłowicz distinguished himself in numerous areas – as an unusually tolerant person with diplomatic skills (e. g. a personal friend of the leader of the Lithuanian Calvinists, Christopher II Radziwiłł), a staunch supporter of the Greek Catholic Church (in 1595, he took part in the proclamation of the Union of the Lithuanian and Polish Orthodox with the Roman Catholic Church in Rome), a politician with close ties and considerable authority in the Polish Crown. Being an enthusiastic promoter of religious orders, he invited Benedictine nuns, Lateran Canons, and Discalced Carmelites to

settle in the city of Vilnius (and provided them with his help), and otherwise supported Observant Franciscans, and Jesuits. Wołłowicz was an educated person with a special sense of artistic taste, and well familiar with the European culture. A bibliophile, and an admirer of Justus Lipsius, he cared about his visual self-representation of high quality (e. g. commissioned his portrait engravings for Lucas Kilian in Augsburg). Wołłowicz converted his episcopal residence in Verkiai, in the neighbourhood of Vilnius, into the elaborate villa, abundant with both natural beauty and exquisite cultural charm (e. g. corpus of inscriptions). The efforts of the bishop of Vilnius to extend the local Jesuit University with faculties of Law and Medicine finally proved to be in vain but Wołłowicz successfully used the occasion of *ad limina* in Rome in 1620–1621 to secure the insertion of the feast of St Casimir into the universal calendar of the Roman Catholic Church.

The life of Bishop Wołłowicz was marked by the oppositions characteristic to the Age of Baroque – the lavishness of a court of a high-born prelate, and the care for the poor and the sick; zealous and sincere Catholic religiosity, and friendship with the leaders of the Protestant party; publicly displayed stoical rationality, and certain light-mindedness in practical actions. Wołłowicz was critically regarded by some contemporaries for his (too much?) generous donations and expenses, and could have been considered as an opportunist, who might have been ready to betray his political (i. e. Lithuanian) or religious (i. e. Catholic) identity. Criticism, however, did not succeed to outlive generally positive estimation of the hero, which has been firmly, – and justly, though too much modestly – established in the current historiographical tradition.

THE TIME OF EPISCOPAL CONTROL: THE BISHOP AND THE CLERGY OF THE VILNIUS DIOCESE IN 1883–1885

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

This article analyses the pastoral activities of Karol Hryniewicki, bishop of Vilnius, in 1883–1885. It reconstructs the bishop's social milieu and

examines the relationship between the bishop and the secular power as a clash of two authorities and two institutions of control. The article also reveals the socio-political attitudes of some members of the clergy and presents their relationship with both the bishop and the state. The analysis shows that the implementation of the bishop's power and the control over the clergy were significant sources of tension. It should be stressed and kept in mind that, in the post-Tridentine tradition, the clerical service manifested itself in the context of obedience, a theological virtue and a cultural norm inherent in the estate-based society. The autocratic political system of the Russian Empire, which demanded loyalty from its subordinates, only reinforced the norm of obedience. This, however, created additional tensions, because the Empire relied upon the Orthodox Church, which, in the post-Tridentine period, was in opposition to the Roman Catholic Church. The introduction of the dogma of papal infallibility further complicated the relationship between the two Churches.

The author concludes that the bishop of Vilnius Karol Hryniewicki, appointed and ordained in 1883, fulfilled his duties defined by Canon Law, and these actions often clashed with the government's measures, administrative orders and legislation applied to the Catholic Church in the diocese of Vilnius or, more broadly, in the so-called North-Western Region of the Russian Empire. In the bishop's activities, the government saw an expression of Polish nationalism and, thereby, an obstacle to "depolonise" the Catholic Church in the diocese of Vilnius, whereas the bishop claimed to be defending the teaching of the Catholic Church.

The Canon Law allowed the bishop to exercise control over clerical service and to maintain discipline in the diocese. The ecclesiastical penalties imposed by the bishop on the clergymen who were favoured by the government resulted in tensions between the bishop and the secular power. It demonstrated that the bishop did not intend to maintain the *status quo* in the diocese and therefore the government's expectations to have a loyal bishop were dashed. In the 1880s, the government was not inclined to fundamentally alter the post-uprising repressive politics towards the Catholic

Church in the so-called North-Western Region and its part, the diocese of Vilnius.

The governmental authorities became concerned over the bishop's actions that encouraged social activity among the faithful and the clergy. The visitations of the diocese in the territory of the Grodno government prompted a similarly negative reaction.

The bishop demanded ecclesiastical discipline and imposed sanctions not only on the clergy favoured by the government. In fact, he had to hear dozens of cases related to the clerical service and discipline. The bishop responded to the reports of the clergy, the complaints of the parishioners, the appeals of the government. Hryniewicki maintained a network of communication with the faithful and the clergy that extended to a considerable part of the diocese.

Hryniewicki's residence in Vilnius could be assessed as a cultural, political and social phenomenon determined by the overall context and the bishop's personal traits.

ARCHBISHOP JAN ŁASKI OF GNIEZNO'S
LETTER OF 20 OCTOBER 1514:
ONE OF THE EARLIEST HAGIOGRAPHICAL
SOURCES ON THE LIFE OF ST CASIMIR
AND THE BEGINNING OF HIS CANONIZATION
PROCESS

MINTAUTAS ČIURINSKAS

This article presents and analyzes the letter of Archbishop Jan Łaski of Gniezno written in Rome on 20 October 1514, which reveals the beginnings of Saint Casimir's cult and the first efforts to initiate his canonization cause. The letter is addressed to Polish and Lithuanian ecclesiastical and lay officials, and communities representing various social strata. It supplies primary information about the audience with Pope Leo X during which the very first request of

Polish King and Lithuanian Grand Duke Sigismund the Old to start the canonization process was presented on 30 September 1514. The letter also served as a recommendation for Wawrzyniec Międzyleski, the Dean of the Cathedral Chapter of Vilnius, who was about to arrive from Rome as a person authorized by the Pope to collect the necessary material about Casimir; it also proposes the idea and exhortation to collect material about four other persons considered to be saintly in Poland at the time. The document provides additional details related to these matters.

This letter is very important because there are few extant sources from this particular period and the acts of the first inquiries conducted in Vilnius in the early stage of St Casimir's canonization process (in 1518 and 1520) have not survived (except for Zacharias Ferreri's book published in Kraków in 1521, which contains the *Life* of St Casimir and some related liturgical texts).

Although Archbishop Łaski's letter is known to historians, thus far it has been presented and interpreted with some inaccuracies. The aim of this article is to draw attention to these inaccuracies, to present and analyze its content in detail, and to reveal the connections between its contents and otherwise available information concerning other persons active at that time (Bishop Albertas Radvila of Vilnius, Wawrzyniec Międzyleski, royal envoy to Rome) and pertaining to the wider historical context laying special emphasis on events of the war with Moscow. It also aims to consider possible links to other surviving and lost sources illustrating the cult of Prince Casimir. Particular attention is paid to the portions of the text which present the personality of Casimir, the future saint. This allows us to draw conclusions about the character of the earliest cult of the saint and to highlight some parallels with the later *Life* written by Ferreri in 1520. Since the whole text of the source has not been published as yet, the article is followed by an edition of the Latin text of Łaski's letter with a translation into Lithuanian.

THE MEMORIALE OF FRIARS MINOR CONVENTUAL,
TEXT AND CONTEXT: THE MEMORIAL BOOKS OF THE
GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN THE SIXTEENTH
AND EIGHTEENTH CENTURIES

DARIUS BARONAS

This article seeks to analyse the memorial book of Friars Minor Conventual that started to be compiled in Vilnius in 1702 by Fr. Antoni Gumowski and was given its final shape in 1842 by Fr. Antoni Niewiarowski. The manuscript in question is kept at the Lithuanian State Historical Archive (f. 1135, ap. 20, b. 669) and now is in the editorial process. It has been composed in the convent of Vilnius and contains the overwhelming majority of the names of Conventual Franciscans who were active in Lithuanian and White Ruthenian lands from at least the sixteenth century and down to 1832. Besides, it contains a lot of miscellaneous material thus making this manuscript, speaking figuratively, a memorial reliquary of Lithuanian Friars Minor Conventual. Trying to disclose its common and specific features we have conducted a contextual investigation into almost all known and accessible memorial books that have a direct or not-so-direct relation to the religious Orders of the Roman Catholic rite active in the Grand Duchy of Lithuania (Friars Minor of the Observance, Carmelites, Benedictines, Piarists, Trinitarians; we paid some attention to Greek Orthodox and Greek Catholic memorial practices, but did not include the memorial legacy of Jesuit fathers, which is well known and well preserved). In regard to memorial culture, there are differences specific to particular Orders and even to particular convents. This comes particularly true with regard to Friars Minor Conventual who did not run the memorial practices along the lines laid down for them in the *Constitutiones Urbanae* (1628). They maintained memorial observances, but did this in a decentralized fashion. This becomes evident when we compare the Vilnius *Memoriale* with other memorial books closely related to it. The comparison becomes especially fruitful when we take into account this manuscript and two necrologies produced in the convent of Valkininkai (some 50 km south-west of Vilnius). In the parts

that overlap we can observe a phenomenon which can be characterized as “parallel biographies“. Even though the Valkininkai friars did not attempt to compile a pan-Lithuanian memorial book as their confreres in Vilnius did, they produced some biographies that not infrequently contain much more precise and colourful biographical information when compared to the *Memoriale* of Vilnius. This observation has allowed us to advance the idea of the existence of the Valkininkai necrological school that was active in the second half of the eighteenth century and finally faded away after 1832 when Russian authorities abolished the convent itself. The necrological biographies produced in the convents of Valkininkai and Vilnius do bear strong authorial character, sometimes they were written by eyewitnesses or men who knew each other well. However, owing to the anonymous nature of this literary output, the writers thereof may not be identified thus far. A specific problem is presented by the fact that the dates indicated in the necrologies must not be taken at face value. The discrepancies between the likely dates of death may amount from a few days to some months and sometimes to even more. Discretion is advisable.

THE EARLY INFORMATIONAL PROCESSES
CONCERNING THE BISHOPS OF VILNIUS
(FROM THE ARCHIVES OF PAULIUS JATULIS)

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

This is the edition of three informational processes concerning the candidates for the office of bishop of Vilnius – Bernard Maciejowski (1597), Benedict Wojna (1600) and Eustachius Wołłowicz (1616). The original manuscripts and other documents, now kept at the Vatican Secret Archives (Archivio Segreto Vaticano), were transcribed by the well-known Lithuanian historian Rev. Paulius Jatulis (1915–1995). The present edition is based on the copies kept in his personal archival fund in the Manuscript Department of the Vilnius University Library (f. 267–775). The witnesses called in to give their testimonies have

produced detailed and colourful information about the candidates' origin and family, education, ecclesiastical career, and personal traits. These sources also provide valuable details about the status of the Vilnius cathedral, the cathedral chapter, and the city.

THE CAPITULAR DECISIONS OF THE POLISH PROVINCE
OF FRIARS MINOR CONVENTUAL (1580–1598)
AS AN HISTORICAL SOURCE FOR THE CHURCH
HISTORY OF LITHUANIA

DARIUS BARONAS

This publication introduces the book of capitular decisions adopted by the chapters of the Polish province of Friars Minor Conventual in 1580–1598. The attempt to reinvigorate the communal life in the spirit of the Council of Trent is to be viewed as the main driving force behind these decisions. The importance of Italian friars in this effort must be emphasized. The manuscript book in question was used cursorily by Fr. Kamil Kantak OFM and was known to him under the signature FL 1579 (= „Acta prov. Poloniae 1579–1602“). However, the data pertaining to the history of the Franciscan friars in the Grand Duchy of Lithuania have attracted virtually no attention from Polish and Lithuanian scholars so far. The excerpts published here cast a light on the personal make-up of Friars Minor Conventual active in Lithuania in the late sixteenth century. Currently this book is kept at the Franciscan institute in Łódź-Łagiewniki (Signature: IF 03420, Inv. nr. 09322. Its full title reads: „Registrum eorum, quae praecipua fuerunt inter acta Reverendi patris fratris Bonaventurae Maresii Bellunensis doctoris theologi Ordinis Minorum Conventualium et in provincia Polonie etc. eiusdem Ordinis generalis commissarii, visitatoris apostolici in anno 1579 et 1580“ – p. 1).

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Ablamovičius (Abłamowicz) Liudvikas
 OFMConv 304
 Accolti Pietro, kard. 204, 209, 244, 245
 Adomas Katriškis, kan. 20
 Alabiano Garcia SJ 62, 81
 Albertus Sandecensis OFMConv 362
 Albrechtas Brandenburgietis 16
 Aldobrandini Ippolito, kard. → Klemen-
 sas VIII
 Aldobrandini, giminė 151
 Aleksandras I, Rusijos imp. 300
 Aleksandras III, Rusijos imp. 178
 Aleksandras Jogailaitis 17, 22, 23, 30, 218,
 334
 Aleksandras VI, pop. 17, 22
 Aleksejus Geranainiškis 20
 Alexander a S. Antonio OCD 278
 Algirdas, Lietuvos didysis kunigaikštis
 268
 Ališauskas Vytautas 6, 8
 Amadutius Horatius 320
 Ambrosius OFMConv 363, 366
 Anatolija 277
 Andreas OFMConv 360
 Andreas OFMConv 363
 Andreas Visliczensis OFMConv 360
 Andriejus OFM 140, 143
 Anshelmus OFMConv 361
 Antanavičius Darius 312
 Antonievičius (Antoniewicz) Antanas OFM
 Conv 292
 Arcimovičius (Arcymowicz) Jonas, kun.
 198, 199
 Arcimovičius (Arcymowicz) Vincentas 198,
 199
 Astikas Kristinas 12
 Augustyniak Urszula 136
 Augustinus OFMConv 363, 366
 Awedykowicz Franciscus 239
 Balfor Matthias 240
 Baltramiejus (Bartholomeus Vilmensis)
 OFMConv 357, 360, 362
 Baranovskis (Baranowski) Kazimieras OFM
 Conv 297, 298
 Barboncinus Hieronymus, nunc. 314
 Barbora Zápolya, karalienė 217
 Barycz Henryk 36
 Baronas Darius 6, 8
 Bartholomeus Litwanus OFMConv 363
 Bartilijus Laurynas SJ, kun. 128
 Bartolomeus OFMConv 359
 Batoras Andriejus, kard. 72–75
 Battistini Luis OFMConv 294
 Beda a S. Ioseph OCD 272
 Beinarvičius (Beynarowicz) Ambraziejus
 OFMConv 305
 Beinartas Ambraziejus, kan. 92
 Bellarmino Roberto Francesco Romolo,
 kard. → Robertas Bellarminas, šv.
 Bombas Matas SJ 141–143, 150
 Benedictus Voynicensis OFM 277
 Benino (Wenino) Bernadas CM 280, 281
 Benonas, šv. 116
 Beresnevičius Aleksandras, vysk. 180
 Bernardas Klervietis, šv. 76
 Bernardinas iš Grebovo OFM 47
 Betlemas Gaboras 102
 Bialozorai, giminė 88
 Bialozoraitė Tanskienė Kazimiera 177, 191
 Bialozoras Jurgis, vysk. 166
 Biglia Gaspere, kun. 54
 Blasius OFM 277
 Bobak Ioannes OFMConv 360
 Bobolė Andriejus, Lenkijos pakamaris 143,
 150
 Bogušas 20
 Bolognetti Alberto, nunc. 48, 49, 59, 60
 Bomševičius Andriejus OFMConv 303

- Bona Sforza, karalienė 204
 Bonarelli Antonio 108
 Bonaventura Vlnensis OFMConv 360, 362
 Boncompagni Filippo, kard. 60, 61
 Boncompagni Giacomo 60
 Boncompagni Hugo, kard. → Grigalius XIII
 Boncompagni, giminė 60
 Bonifacius OFMConv 360, 361
 Bordinus Laurentius 314
 Borromeo Carlo, kard. → Karolis Boromiejus, šv.
 Borromeo Federico, kard. 80
 Bozenski Sebastianus OFM 240
 Brans Paul 44, 72
 Braun Georg 151
 Brunner Otto 264
 Burskis (Burski) Andriejus, kun. 314–316
 Bžostovskis Konstantinas Kazimieras, vysk. 105
- Caligari Giovanni Andrea, nunc. 44, 354
 Camilli Pietro Antonio OFMConv 354, 355
 Camillus OFMConv 362
 Capua Annibale di, nunc. 73
 Chaleckis Mikalojus Kristupas 294
 Chodkevičiai, giminė 85, 269
 Chodkevičius Jeronimas 101, 345
 Chodkevičius Jonas Karolis 101, 123, 301, 345
 Chodkevičius Kristupas 135
 Chodkevičiūtė Sofija 86
 Chrisostomus OFMConv 361, 362
 Christopherus Samogita OFMConv 359, 360
 Chrosickis (Chrosicki) Jokūbas OFMConv 288
 Ciceronas 41, 152
 Cichockis (Cichocki) Stanislovas OFMConv 291
 Ciešinskis Baltramiejus, kan. 117, 156–158
 Ciolekas Erazmas 24, 218, 229
 Cyprianus (Ciprianus) OFMConv 361, 362
 Ciriacus OP 307
 Cyrillus OFMConv 361, 362, 366
 Claudius a Jesu OCD 272
- Codurus Ludovicus, kun. 320
 Commendone Giovanni Francesco, nunc. 34
 Crivinius (Krzywiński) Baltramiejus OSB 105
 Custos Dominicus 146, 147
 Cvinglis Huldrychas 69
 Czyder Hyacinthus OFM 303
- Čapaitė Rūta 298
 Čarkovskis (Czarkowski) Romualdas OFMConv 298
 Černiakovskis Albertas SJ 81
 Čiurinskas Mintautas 5, 8, 191
- d'Este Ippolito, vysk. 16
 d'Este, giminė 151
 Danovskis (Danowski) Akursijus OFMConv 289
 Danovskis (Danowski) Juozapas OFMConv 288, 289
 Daukševičius Vincentas OFMConv 292
 Decijus (Decius, Dietz) Jodokas Liudvikas 215
 Deržkavičius Mikalojus, vysk. 19
 Desmettas Antanas OFMConv 289
 Dicitus SJ 137
 Dionysius a S. N. OCD 272
 Diotallevi Francesco, nunc. 337
 Dlugošas Jonas 219, 248, 249
 Dmitrijus Algirdaitis 268
 Dmochovskis (Dmochowski) Motiejus OFMConv 291
 Dobročeskis Mikalojus, kan. 80
 Dobrzen Albertus OFMConv 359, 360
 Dominykas OFM 277
 Dominykas, šv. 248, 251
 Dominis Marcus Antonius de (Domnianić Markantum), vysk. 143
 Dominowicz Jacobus 239
 Druckiai-Sokolinskiai, giminė 85, 269
 Drungilas Jonas 257, 353, 357
 Dubovičius Ignacas 124
 Dzieduszycki Maurycy Ignacy Aleksander 31
 Dzieržekas (Dzierżek) Kristupas 321–324, 326–333, 335, 336

- Elzbieta Habsburgaitė 228
 Engelhartas Johanas 150
 Erazmas Roterdamiētis 152
 Ernestas Habsburgas 64, 65
 Eustachijus, šv. 111, 116, 131
- Falkovskis (Falkowski) Hiacintas OFM
 Conv 303
 Farnese Odoardo, kard. 80
 Ferreri Zacharijas, legat. 47, 203, 211, 217,
 219–225, 229, 230, 232, 234, 356
 Filaretas 102
 Firlėjus Henrikas, Gniezno arkivysk. 89–91,
 338–343, 347, 349, 352
 Firlėjus Mikalojus 65
 Flascijus Motiejus SJ 128
 Fogelvederis Stanislovas, kan. 47, 48, 314–
 316
 Foligno (Fulgineus) Lodovico, kan. 54, 55, 62
 Fortunatus OFM 278
 Franciscus a Puero Jesu OCD 272
 Franciscus de Załoscie OFM 277
 Franciscus Litwanus OFMConv 363
 Franciscus OFMConv 363, 366
 Franciscus Vilnensis OFMConv 360
 Frydrichas Jogailaitis, kard. 15, 19, 73
 Frydrichas Saksas 16
 Fronckevičius (Frąckiewicz) Viktoras, kun.
 184
- Gagliardi Achille SJ 42
 Gaidelis Bonaventura OFMConv 362
 Gaieczki Augustinus OFMConv 362, 363
 Galli Ptolomeo, kard. 42, 49
 Gančaras Andriejus 173
 Garbas Albertus OFMConv 359
 Gaspar Vilnensis OFMConv 360
 Gaškavičius Andriejus, vysk. 18, 19
 Gedimainaičiai, giminė 269
 Gediminas Mykolas OFMConv 305
 Gembickis Laurynas, Gniezno arkivysk. 104
 Georgius OFMConv 363, 366
 Georgiusz OFMConv 357
 Gesualdo Alfonso, kard. 337
 Giedraičiai, giminė 88
 Giedraitis Merkelis, vysk. 42, 51, 58, 59,
 90, 325
- Giedraitis Mikalojus 21
 Gil Andrzej 268
 Gimžauskas Silvestras, kun. 198
 Gintautas-Dzievaltovskis (Gintowt-Dzie-
 wałtowski) Aleksandras, metrop. 182
 Giustinelli Pietro SJ 142
 Glebavičiai, giminė 85
 Glebavičius Jonas 38
 Godlevskis (Godlewski) Antanas OFMConv
 291, 292
 Golanskis (Golanski) Pilypas Neris OschP
 300
 Gołębicy (Gołębiowski) Iacobus OFMConv
 363, 366
 Gołębiowski Alexius OFM 278
 Golicynas 102
 Golinski Bernardus SJ 315–317
 Gonsiorekas Benediktas OFM 77
 Goslavska Elzbieta 86
 Goslavska Kotryna 86
 Gostomskis Jonas 89–92, 98, 338–341,
 343–352
 Goštautas Albertas 17
 Götke Conrad 27
 Grassi Achille, kard. 209, 218, 227, 244,
 245
 Gregorius Lituanus (Grigalius Lietuvis) OFM
 Conv 355, 360
 Gregorius Vilnė OFMConv 359
 Grigalius Didysis, šv. 141
 Grigalius XIII, pop. 39, 42, 44, 48, 50, 55,
 60, 61
 Grigalius XIV, pop. 70, 73, 74, 336
 Grigalius XV, pop. 98
 Grodowicz Symon OFMConv 360
 Gucevičius Laurynas 146
 Gumovskis (Gumowski) Antanas OFMConv
 285, 293, 294
 Gurnickis Lukas, kan. 137, 157
 Gurnickis Paulius, kan. 64, 156
 Gżybovskis Antanas OFMConv 355
- Habsburgai, giminė 14, 64, 65, 73, 228
 Hanus Adam 72
 Harasimovičius (Harasimowicz) Motiejus,
 kun. 180, 181, 200
 Heličius (Helicz) Juozapas OSB 108

- Henrikas Valua 35, 50
 Hiacintas (Jackus), šv. 205, 212, 228, 229, 248, 251
 Hieronimus Fagiollita OFMConv 362
 Hyeronimus Italus OFMConv 362
 Hilarius OFMConv 361
 Hilarius Samogita OFMConv 362
 Hohencolernai, giminė 16
 Holovinskis (Hołowiński) Ignacas 178
 Hoogenberg Franz 151
 Hozijus Stanislovas, kard. 33
 Hrynevickiai, giminė 175, 176
 Hrynevickis Aleksandras, prel. 174, 175, 184
 Hrynevickis Karolis, vysk. 5, 7, 169–177, 179–183, 185, 188, 192, 193, 195–197, 200, 201
 Hrynevickis Pranciškus 175, 192
 Hrynevickis Romualdas 175
 Hrynevickis Teofilis, kun. 174
 Hruševskis (Hruszewski) Jokūbas OFM Conv 292
 Husovianas Mikalojus 229
- Iacobus a S. Marsiseo OCD → Jokūbas Šv. Martyno OCD
 Iacobus OFMConv 363, 366
 Iacobus OFMConv 366
 Ignacas Lojola, šv. 51
 Innocentius OFMConv 362
 Inocentas IX, pop. 74
 Inocentas XI, pop. 236, 240
 Ioannes Baptista OFMConv 363, 366
 Ioannes Drohicensis OFMConv 362
 Ioannes OFM 278
 Ioannes Sartor OFMConv 360
 Ioseph ab Assumptione OCD 272
 Ireneus OFMConv 363
 Irina 277
 Ivanas IV Rūstusis 55
 Ivinskis Zenonas 36, 311
- Jaknavičius Jonas SJ 115
 Janicki Marek 83, 84, 151
 Jankowski Bernardinus OFM 277
 Jarczykowa Mariola 83
 Jarčevskis Jonas, prel. 67, 68
- Jaszczołt Tomasz 88
 Jatulis Paulius 36, 89, 104, 115, 156, 158, 159, 311–313
 Jogaila Vladislovas, karalius 72, 221, 335
 Jogailaičiai, giminė 14, 64
 Jokūbas Michovietis OCist 20
 Jokūbas Šv. Martyno OCD 272
 Jonas Albinas, kan. 20
 Jonas Algimantaitis 268
 Jonas iš Lietuvos kunigaikščių, vysk. 18
 Jonas Kentietis, šv. 205, 212, 248, 249
 Jonas Kosmas a Monteminiano OFM 304
 Jonas, šv. ap. 263
 Jonini Jacobus Phillipus 337
 Jovaiša Liudas 5, 7, 53, 173, 259, 266, 279
 Julijus II, pop. 17
 Jundilas 103
 Junowicz Iwo OFS 300
 Jurgevičius Andriejus, kan. 67
- Kachanovas Ivanas 193, 199
 Kalinowska de Potociis Sophia 299, 301
 Kališkovskis (Kaliszkowski) Adrianas OFM Conv 298
 Kalvinas Jonas 69
 Kamerarijus Joakimas 149
 Kantak Kamil 71, 354
 Karlovskis Tomas, kan. 138, 155, 156
 Karolingai, giminė 263
 Karolis Boromiejus, šv. 44, 50
 Karolis II Pranciškus 66
 Karolis V, imp. 31
 Karpiai, giminė 88
 Karpovičius (Karpowicz) Bronislovas, kun. 198
 Kasparas Lietuvis OFMConv 357
 Kasparas Varšuvietis, kan. 20
 Kauszynski Alexius OFS, kun. 300
 Kazimieras, šv. 6, 8, 22–24, 78, 98, 149, 157, 203–235, 242, 243, 246, 247, 250, 251, 318, 335, 349
 Kettler Anna von 79
 Kiaupienė Jūratė 34
 Kilianai, giminė 139
 Kilianas 145
 Kilianas Lukas 146, 147, 150

- Kiprijonas OP, Vilniaus vysk. sufraganas
58, 59, 63, 79, 356
- Kiška Leonas, metrop. 306
- Kiška Stanislovas 18
- Kiška Stanislovas, vysk. 119
- Klemensas VIII, pop. 60, 61, 74, 76, 80,
81, 229, 231, 313, 320
- Klemensas XIV, pop. 293
- Kliučinskis (Kluczyński) Vincentas, kun.
182
- Kločinskis Martynas, kun. 123, 124
- Klodzinskis Motiejus 63
- Kocas (Koc) Steponas OFMConv 295
- Kochlewski Albertus 317–319
- Koleckis Aleksandras 157
- Komarowna Antonina OSFB 301
- Komulović (Comuleus) Aleksandar, kun.
79
- Konradas III Rudasis 13
- Konstancijus Jonas Krikštytojas (Constanzo
Juan Bautista) OFMConv 290
- Kopcegovičius (Kopcegowicz) Aleksandras,
prel. 185, 186, 188
- Kopėčiūtė Valavičienė Ona 86, 341
- Korsakas Juozapas 123
- Kosakovskiai, giminė 88
- Kostka Mikalojus, prel. 64
- Kot Stanisław 139
- Kowalek Stanislaus OFMConv 361
- Kowalski (Kowalsky) Ioannes OFMConv
359, 360
- Kozimiński Iacobus OFMConv 361
- Krahel Tadeusz 172
- Krasinskis Adomas Stanislovas, vysk. 169,
184
- Krasnodembskis (Krasnobębski) Liudvikas
OFMConv 276, 285, 296
- Kraševskis Simonas Petras OFMConv 305
- Kricijus Andriejus 213, 216
- Krickis Stanislovas, prel. 110, 138, 157
- Kubicki Paweł 172
- Kučborskis Jonas, vysk. 89, 104
- Kučinskis Jokūbas, kan. 20
- Kukrovičius Jonas, kan. 64
- Kuleša Eugenijus OSchP 306
- Kulinskis Tomas, vysk. 180
- Kuncevičius Juozapatas, šv. 122
- Kunigunda (Kinga), šv. 205, 207, 212,
218, 231, 236, 239, 240, 248–251
- Kurczewski Jan 27, 70, 145, 165, 172
- Kwiatkowski Rafał OFMConv 355
- Lactantius OFMConv 361–363
- Lancijus Mikalojus SJ 133
- Laskis Jonas, Gniezno arkivysk. 5, 8, 22, 23,
27, 204–229, 231–236, 239, 241–243
- Laurenty (Laurentius) OFMConv 361, 366
- Laurentius Samboritanus OFM 277
- Laureo Vincenzo, nunc. 38
- Łazowski Ludovicus OFMConv 304
- Lempickis Jokūbas 59
- Leonardas Miaskovietis 20
- Leonas X, pop. 22, 24, 208, 218, 229, 230,
244, 245
- Lesczynsky Nicolaus OFMConv 361
- Leszowski Bonifacius OFMConv 366
- Levickis 86
- Levickis Jonas (Ignacas) SJ 86, 109, 131,
154
- Levickis Paulius, prel. 86, 153–155
- Ligenza Nieviarovskis (Ligeza Niewiarowski)
Joachimas OFMConv 298
- Ligenza Nieviarovskis Grigalius 298
- Linkinas Klementijus, prel. 179
- Lipsijus Justas 139, 141, 142, 145, 162
- Liudkevičius (Ludkiewicz) Faustas OFM
Conv 295
- Liuteris Martynas 30, 47, 52, 230
- Lodzisky Albertus OFMConv 360
- Losovičius Jonas, vysk. 19
- Losovskis (Łossowski) Antanas OFS 300
- Lucas OFMConv 363, 366
- Ludovicus OFMConv 361, 363
- Luzjanskis Fabijonas, vysk. 26
- Lwowko Andreas OFMConv 360
- Machiavelli Niccolò di Bernardo dei 29
- Maciejovskis Bernardas, Gniezno arkivysk.
6, 8, 75, 81, 313, 319, 336
- Maciulevičius Lukas OFMConv 304
- Majevskis (Majewski) Konstantinas, kun.
182
- Makarevičius (Makarewicz) Simonas, kan.
189

- Maksimilijonas Habsburgas, imp. 64, 65, 315
 Maksimilijonas I, imp. 14, 228
 Malachovskis Jonas, vysk. 236, 239
 Malaspina Germanico, nunc. 78, 313
 Malinovskis (Malinowski) Petras OFM Conv 290
 Malyševičius (Małyszewicz) Jonas, kun. 186–188, 190, 200
 Manyš Bernadetta 84
 Manvydai, giminė 12
 Manvydaitė Sofija 12
 Manvydas Albertas jaunesnysis 12
 Marciševičius (Marciszewicz) Feliksas OFM Conv 292
 Marcišovičius (Marcziszowicz, Marczyso-wicz) Stanislovas OFMConv 355, 356, 359, 361, 362, 366
 Marcus Antonius OFMConv 363, 366
 Maresio Belunietis Bonaventūra (Bonaven-tura Maresius Bellunensis) OFMConv 353–355, 359
 Marija, Dievo Motina 76
 Markvardas Jonas 91
 Martynas iš Dušnikų, kan. 19
 Masalskiai, giminė 85
 Masalskis Jurgis 91
 Masalskis Lukas 91
 Mathias Leopolda OFMConv 359
 Mathias Szczebzesinensis → Motiejus Ščebžešinitis
 Mathias Vilnensis OFMConv 361, 362
 Matias OFMConv 363, 366
 Melchior OFMConv 363, 366
 Mercuriano Everardo SJ 37
 Merkys Vytautas 170, 172
 Michael OFM 278
 Michael OP 307
 Michalewiczowa Maria 25
 Michalovskis Pranciškus OFM 304
 Michelangelo 145
 Mieleškaitė Valavičienė Marina 85
 Miendzyleskis Laurynas, kan. 203–206, 208–210, 212, 213, 217, 218, 221, 224–227, 232–235, 242, 243, 246, 249, 251
 Mykolas Jaunutaitis 268
 Mykolas Lietuvis → Vaclovas Maišiagalielis
 Milkovska Pranciška 298
 Myškovskis Petras, vysk. 72
 Mončekas (Mączek) Andriejus OFMConv 305
 Monetti Antonio OFMConv 293
 Montenis Mišelis 152
 Morkus, šv. evang. 180
 Morus OFMConv 366
 Motiejus Ščebžešinitis OFMConv 356
 Motiejus Trakiškis, vysk. 19
 Müller Wiesław 33, 36
 Muravjovas Michailas 173
 Mutius Toscanus 320
 Naborovskis Danielius 152, 160
 Napoleonas Bonapartas 88
 Narbutas Teodoras 25
 Narbutt Teodor OFS 300
 Nasilovskis (Nasilowski) Dominykas OFM Conv 295
 Nasilovskis Dominykas OFMConv 295, 296
 Nekrašas (Niekrasz) Antanas OFMConv 297
 Nemčynovičius Mikalojus, kan. 67
 Nideckis Andriejus Patricijus, prel. 47, 48
 Nieborskis Stanislovas, Vilniaus vysk. su-fraganas 87, 156, 158, 159, 339–342, 344, 347–352
 Nieviarovičius Jonas OFMConv 293, 294
 Nieviarovskis (Niewiarowski) Antanas OFMConv 285, 294
 Nikitinas Aleksandras 187, 192
 Nosilowski Thomas 295
 Noskovskis Lukas 17, 21, 22, 25
 Novakas (Novacijus) Andriejus SJ 127–129
 Novodvorskis Adomas, vysk. 104
 Novosiedleckis (Nowosiedlecki) Pranciškus OFMConv 288
 Nowicki Iosephus OFMConv 278
 Obolenskis Konstantinas 268
 Oborskis Mikalojus, vysk. 236, 239, 240
 Odelka Georgius OFMConv 366
 Oexle Otto Gerhard 264
 Oginskiai, giminė 85
 Oginskis Bagdonas 121

- Oginskis Marcijonas 304
 Oginskis Mykolas 289
 Olševskis (Olszewski) Pranciškus OFMConv 290
 Olševskis Jokūbas SJ 128, 162, 164
 Ona Habsburgaitė (Austrė) 66, 74, 78
 Ona Jogailaitė 48
 Onisimas Jaroslavas 269
 Ordynskis (Ordynski) Mykolas, kun. 199, 200
 Orlovskis Stanislovas, kun. 109, 130, 155
 Orsini Giovanni 81
 Orsini Olimpia 81
 Ostrogiškis Konstantinas 14
 Oziębłowski Ignatius 300
 Oztaniewicz Demetry OFS 300
- Pacai, giminė 13, 85
 Pacas Mikalojus, Kijevo vysk. nominatas 52
 Pacas Mikalojus, vysk. 85, 140, 159
 Pacas Mykolas Kazimieras 123
 Pacas Paulius 85
 Pacas Steponas 86, 124, 125, 153, 162
 Paliulionis Mečislovas Leonardas, vysk. 192, 196
 Passeri-Aldobrandini Cinzio, kard. 78
 Paulius Alšėniškis, vysk. 16, 22, 84
 Paulius III, pop. 231
 Paulius OFM 277
 Paulius V, pop. 98, 118, 120
 Paulius, šv. ap. 116, 190, 222
 Peretti de Monte Alto (Montaltus) Andrea, kard. 319, 336, 337, 352
 Petkus Viktoras 172, 173
 Petras OFM 277
 Petrauskas Rimvydas 5, 7, 265
 Petrus OFMConv 363, 366
 Piastrecky Hyacynthy OFM 301
 Pijus V, pop. 77
 Pilypas II 65
 Piotrovskis Jonas, kun. 20, 25
 Piotrovskis Pultuskietis Mikalojus 20
 Pyzdry Sebastianus OFMConv 362
 Pizonas Jokūbas 214
 Planka (Planca) Paulius 215, 217, 225, 226
 Plautas 152
- Pociecha Władysław 204
 Pociėjus Ipatijus, vysk. 300
 Pokuta Matias OFMConv 363
 Pomasky Franciscus, kun. 317–319
 Popielis Vincentas, Varšuvos arkivysk. 180
 Porkarijus (Portius, Porcius, Porcari, Porzi) Kamilas 215
 Possevino Antonio SJ 45, 48, 58, 60
 Potockis Pranciškus Salezas 299
 Potockytė Pociėjenė Viktorija 294
 Pranciškus Asyžietis, šv. 296
 Pranciškus OFMConv 293
 Prielgauskas Vincentas 115, 116
 Propercijus 149, 152
 Prostasevičiai, giminė 84
 Protasevičius Valerijonas, vysk. 37, 38, 41, 44, 49, 50, 68
 Przechadzki Laurentius OFMConv 304
 Pstrokoński Matthias, vysk. 314, 315
 Pšyjemskis (Przemski) Andriejus 90, 92, 107, 338–340, 342–352
 Pureckis (Purecki) Laurynas OFMConv 295
- Rabikauskas Paulius SJ 25, 130, 132, 133, 154, 206, 218, 219, 232
 Račkaitis Vaclovas, vysk. 11
 Račkauskas Steponas, kun. 183
 Raderis Matas SJ 141
 Radvila Albertas 33, 34, 41, 42, 71, 79
 Radvila Albertas, vysk. 5, 7, 11–27, 31, 43, 45, 84, 203–205, 209, 210, 218, 225, 227–229, 232, 244, 245
 Radvila Aleksandras Liudvikas 86
 Radvila Astikaitis 12
 Radvila Jonas (1554–1557) 32
 Radvila Jonas 12, 13, 18
 Radvila Jonas Albrechtas 79, 135
 Radvila Jonušas 101, 119, 346
 Radvila Juodasis Mikalojus 14, 31–34, 38, 40, 45, 46
 Radvila Jurgis, kard. 5, 7, 31–68, 70–81, 84, 87, 89, 91, 93, 104, 105, 119, 312, 319, 329, 334–337, 339, 342
 Radvila Jurgis 12–14, 16
 Radvila Kristupas II 100–103, 109, 118, 119, 135, 151, 152, 156, 160, 161, 346

- Radvila Kristupas Mikalojus 156
 Radvila Mikalojus 16
 Radvila Mikalojus II 12–14, 17, 18, 22, 23
 Radvila Mikalojus, vysk. 13, 26, 45
 Radvila Našlaitėlis Mikalojus Kristupas 26, 32–39, 41–43, 45, 46, 49, 50, 58, 71, 79, 80, 86, 93, 101, 102, 136–139, 147, 156, 157, 345
 Radvila Perkūnas Kristupas Mikalojus 318
 Radvila Rudasis Mikalojus 14, 37, 38, 47, 318
 Radvila Stanislovas II 33, 34, 41
 Radvila Stanislovas Kazimieras 135
 Radvila Stanislovas Mikalojaitis 18
 Radvilaitė Barbora, karalienė 31, 45
 Radvilaitė Elžbieta 32
 Radvilaitė Kristina 33, 74
 Radvilaitė Ona 32, 33
 Radvilaitė Ona, Mazovijos kunigaikštienė 12, 13, 14, 23
 Radvilaitė Sofija 32, 33
 Radvilaitis Mikalojus 12, 13, 16
 Radvilos, giminė 11–14, 17, 23, 26, 38, 40, 42–46, 56, 64, 71, 73, 79, 93, 137, 160
 Radziejovskis Stanislovas 90–92, 338–342, 344, 346–352
 Rafaelis iš Lugagnano OFM 303, 304
 Rangoni Claudio, nunc. 320
 Reklaitis Povilas 147, 150
 Reška (Rescius) Stanislovas, kan. 59
 Rybus Henryk 205, 206
 Rychcicki M. J. A. → Dzieduszycki Maurycy Ignacy Aleksander
 Riomeriai, giminė 177
 Risinskis Saliamonas 19, 26, 160
 Ryškovskis Jonas, prel. 67
 Robertas Bellarminas, šv. 39, 42, 63, 117
 Romanas Sebastijonas SJ 128
 Romanowicz Daniel OFM 278
 Rossi Paolo SJ 81
 Rostovskis Stanislovas SJ 41
 Rotundas Augustinas 33, 34
 Rowell Stephen C. 265
 Rozbickis Stanislovas 20
 Rozdraževskis Jeronimas, vysk. 74, 75
 Rudamina Andriejus SJ 130–133, 153, 155
 Rudamina Dusetiškis Laurynas 86, 153, 321–323, 326–329, 331, 332, 334, 336
 Rudamina Stanislovas Kazimieras 108, 109
 Rudaminaitė Pacienė Ona Marcibelė 86, 95, 125, 153
 Rudolfas II, imp. 65
 Rufinus OFM 278
 Ruščevskis (Ruszczewski) Mauricijus OFM Conv 298
 Rutskis Juozapas Benjaminas, metrop. 119–121
 Saladzevičius Baltazaras, kan. 118, 132, 157, 158
 Sander Elžbieta OSC 240
 Sanuto (Sanudo) Marino 204
 Sapiega Grigalius 90
 Sapiega Jonas Stanislovas 104, 339, 341, 347–352
 Sapiega Kazimieras Leonas 141
 Sapiega Leonas 58, 96, 99, 101–103, 114, 120, 124, 137, 321–323, 325–327, 329, 331–335, 346
 Sapiega Mykolas 289
 Sapiegos, giminė 85, 88, 93
 Sapucz Benedictus OFMConv 366
 Sarbievijus Motiejus Kazimieras SJ 130, 131, 133, 152, 153, 155
 Saviščevas Eugenijus 265
 Schlesinger Walther 264
 Schmid Karl 264
 Sebastianowicz Florianus OFM 277
 Sebastianus OFMConv 361
 Sebastijonas 21
 Sebestjanskis Adrianas OFM 304
 Sendivojus iš Čechlo 248, 249
 Seneka 141, 152
 Seredyka Jan 100
 Siekluckis Šv. Andriejaus Izidorius (Sieklucki Izidorius a S. Andrea) OSchP 276
 Sieniavskis (Sieniawski) Mikalojus Jeronimas 274
 Siepayłowa Francisca OFS 300
 Siepayłowna Barbara OFS 300
 Sigismundus OFM 278
 Sikstas V, pop. 61, 65, 70, 72, 356

- Sikulas (Siculus) Julijus Simonas 25
 Simon Kownensis OFMConv 363
 Simon OFMConv 363
 Simonas (Simeon) OFM 278
 Simonas iš Lipnicos, šv. 205, 212, 248, 251
 Simonas Vilnietis (Simon Vilnensis) OFM Conv 357, 361
 Sirvydas Konstantinas SJ 143
 Sitanskis Pranciškus OFM 152
 Sixtus OFMConv 361
 Skarga Petras SJ 37–40, 44, 55, 64, 314–316, 322, 324, 326, 327, 330–333
 Skirgaila Algirdaitis 268
 Skorulskis Stanislovas 91
 Skuminas Fridrikas 90
 Skuminas Jonas 91
 Skuminas Leonas 321
 Skuminas Tiškevičius Jonušas 321–323, 326–330, 332, 334
 Skuminas Tiškevičius Teodoras 321–324, 326, 330–333, 335
 Skwizyŵowski Romualdus OFM 277
 Sluškos, giminė 85
 Smilgevičius Kęstutis 5, 7
 Soloznickis Baltramiejus, Kijevo vysk. 21
 Stacevičius Dominykas, kun. 180, 182
 Stanislaus OFM 277
 Stanislaus OFM, siuvējas 278
 Stanislaus OFMConv 366
 Stanislaus Tekli OFMConv 362
 Stanislaus Teresco OFMConv 361
 Stanislovas OFM 277
 Stanislovas Oleskietis (Olesco) OFMConv 357, 361
 Stanislovas, šv. 149, 318, 335
 Stašeckis Bonifacas OFMConv 305
 Staševičius Romualdas, kun. 181–182
 Stephanus OFMConv 363
 Steponas Batoras, karalius 45, 51, 55, 59–61, 64, 74, 75, 84, 315, 322, 355
 Styrkowski Adamus 239, 240
 Stockis Jonas OFMConv 296
 Stravinskis Adomas 91
 Stružiński Mateus OFMConv 366
 Sulovskis Stanislovas 97, 104, 105
 Suniero Francisco SJ 38
 Surynas (Surn) Stanislovas OFMConv 303
 Surowski Albertus, kun. 131
 Suzinowicz Gabriel OFM 278
 Sviderskis (Swiderski) Vincentas, kun. 181, 182
 Svyriškiai, giminė 85
 Szelegowicz Mathias OFM 277
 Šalevičius (Szalewicz) Tomas OFS 300
 Šembekas Frydrichas SJ 81
 Šydlovecka Elžbieta 31, 33
 Šidloveckis Kristupas 14
 Šyrma (Szyrma) Antanas OFMConv 303
 Šyskovskis Martynas, vysk. 90, 92, 94, 101, 107, 338–340, 342–345, 347–352
 Šlankas (Szlancus) Bonifacas OFMConv 359
 Šmurlo E. 120
 Šoldrskis Adomas, kan. 104
 Šubartovičius (Szubartowicz) Antanas OFM Conv 302
 Šuiskis 102
 Šutovičius (Szutowicz) Pranciškus OFM Conv 297
 Taboras Albertas, vysk. 11, 18, 356
 Taglia Andrea, prel. 54, 67
 Taifel Andreas OFMConv 362, 366
 Taliatas Jurgis, kun. 17
 Tarnovskis Jonas 314–316
 Tellenbach Gerd 264
 Temčinas Sergejus 257
 Tethla Stanislaus OFMConv 360
 Thomas Cownensis OFMConv 359
 Thomas Drohiciensis OFMConv 362
 Thomas Hungarus OFMConv 297
 Tiškevičiai, giminė 85, 88, 159
 Tiškevičius 196
 Tiškevičius Eustachijus 159, 355
 Tiškevičius Jurgis, vysk. 113, 115, 128, 158, 159, 166
 Tiškus (Tyszko) Antanas CM 281
 Tyzenhaunas Gotardas Jonas, Vilniaus vysk. sufraganas 105
 Tolstojus Dmitrijus 179
 Tomas Caunensis OFMConv 361
 Tomas Drohiczin (Drohiczensis) OFMConv 360, 363

- Tomas OFMConv 363, 366
 Tomickis Petras, vysk. 25, 228
 Tovianskis (Towianski) Feliksas OFMConv,
 Baltosios Rusios sufraganas 276, 297
 Trankvilas (Tranquillus, Trankvil) Pranciš-
 kus Andronikas 216
 Trębicka Kunegundis 295
 Tryhuski (Trylinski) Matthias 240
 Tryzna Marcijonas, Vilniaus vysk. koad-
 jutorius 99, 105
 Tryzna Petras 321, 322, 326–333, 335
 Tryznos, giminė 85, 269
- Ulatovskis Modestas OFMConv 277
 Urbonas VII, pop. 70
 Urbonas VIII, pop. 122, 135, 236, 271,
 297
 Ussakowski Vincentius OFS 300
 Ušynskis (Uszynski) Antanas OFMConv
 289
- Vaclovas Maišiagalielis 20
 Vadianas (Vadianus) Joakimas 216
 Vaina Abraomas, vysk. 100, 103, 112, 119,
 120, 122, 123, 127, 159, 166
 Vaina Benediktas, vysk. 6, 8, 36, 63, 81,
 87, 89–94, 100, 110, 112, 113, 116,
 119, 127, 137, 320, 322, 324–326, 333,
 334, 336, 337, 351, 352
 Vaina Gabrielius 324
 Vaina Motiejus 324
 Vaina Stanislovas, kan. 157
 Vainos, giminė 84, 88, 323
 Valančius Motiejus, vysk. 196
 Valavičiai, giminė 84–88, 90–91, 119, 134,
 140–141, 146, 159, 165, 167
 Valavičius Andriejus 86, 90, 133–134
 Valavičius Andriejus SJ 87, 133
 Valavičius Andriejus, kan. 88
 Valavičius Antanas Erazmas, vysk. 88
 Valavičius Bagdonas Grinkaitis 84–85, 90,
 121
 Valavičius Eustachijus Kazimieras 85–86
 Valavičius Eustachijus OFM 85, 87
 Valavičius Eustachijus, LDK kancleris
 84–85
 Valavičius Eustachijus, vysk. 5–8, 83–143,
 145–147, 149–153, 155–167, 321–323,
 325–327, 329–330, 332, 334–335,
 338–339, 352
 Valavičius Grigalius Grinkaitis 84–85, 121,
 159, 153
 Valavičius Grigalius, Smolensko vaivada
 85, 121
 Valavičius Grinka 84–85
 Valavičius Jeronimas 85–86, 88, 91, 95–96,
 99–100, 130, 133–134, 140, 154
 Valavičius Jonas 90
 Valavičius Jonas Grinkaitis 84–85
 Valavičius Jonas Jonaitis 85–86, 341
 Valavičius Juozapas 90
 Valavičius Juozapas, kan. 88
 Valavičius Jurgis, kan. 87–88
 Valavičius Liudvikas 86
 Valavičius Marcijonas, kan. 88
 Valavičius Mykolas 85
 Valavičius Mykolas Grinkaitis 84
 Valavičius Mykolas, kan. 88
 Valavičius Morkus Grinkaitis 84
 Valavičius Paulius 86, 90, 96, 134
 Valavičius Paulius, kun. 131
 Valavičius Petras 85, 87, 91
 Valavičius Samuelis 85
 Valavičius Vincentas, kan. 88
 Valavičiūtė Darata 121
 Valavičiūtė Kotryna OSB 87
 Valavičiūtė Levickienė Regina 153
 Valavičiūtė Oginskienė Regina 121
 Valavičiūtė Ona 86
 Valavičiūtė Regina 85–86
 Valavičiūtė Rudaminienė Filėja 86, 153
 Valavičiūtė Teklė Ona 86
 Valavičiūtė Teodora 121
 Valavičiūtė Tiškevičienė Teodora 159
 Valavičiūtė Zavišienė Sofija 153
 Valbaumas Matas 145
 Valerijonas OFM 277
 Vapovskis Bernardas 217
 Varševickis Stanislovas SJ 36
 Vasiliūnienė Dalia 135
 Vazos, giminė 64–65
 Vesiolovskis Jonas 90
 Vesiolovskis Petras 90, 321–323, 326, 332,
 335

- Vetinai, giminė 16
 Victoria a Spiritu Sancto OCD 301
 Vidmantas Edvardas 173, 176
 Vidzevičius Martynas 32, 34
 Vygnanskis 21
 Vijūkas-Kojalavičius Albertas SJ 26, 87, 104, 142, 155, 166
 Vilamovskis Jonas, vysk. 231
 Visconti Onorato, nunc. 165
 Visockis Simonas SJ 327
 Vytautas Aleksandras, Ldk 12, 72, 221, 265
 Vitelleschi Muzio SJ 129–131
 Vladimiras Algirdaitis 268
 Vladislovas Jogailaitis, karalius 235
 Vladislovas Vaza, karalius 78, 99, 109, 153
 Volskiai, giminė 123

 Warseczki Stanislaus 338–341, 343, 347, 349, 351, 352
 Werszelis (Verselius) Albertus OFMConv 360
 Wislicza (Visliczensis) Mathias OFMConv 360
 Wisner Henryk 83, 98, 99, 162
 Witkowski Rafał 84
 Wojtyska Henryk Damian 203–207, 214, 227
 Wollasch Joachim 264

 Zaberezinskis Jonas 18
 Zablockis Adomas, kan. 156, 158
 Zablockis Jurgis 90
 Zacharias de Valachia OFM 278
 Zadzikas Jokūbas, prel. 101, 107, 338–352

 Zakševskis 21
 Zalivskis Kasparas, prel. 108, 109, 157, 158, 164, 165
 Zamoiskis Jonas 73–75
 Zarotti Zarotto 79
 Zaustinkis (Zaustiński) Bronislovas, kun. 188
 Zaviša Andriejus 153, 321–324, 326–328, 330, 332–336
 Zaviša Mikalojus SJ 130–132, 153
 Zavišos, giminė 85
 Zbaraskis Jurgis 96
 Zbaraskis Kristupas 90–92, 338–341, 343–345, 347–350, 352
 Zbuckis (Zbucki) Dominykas OFMConv 288
 Zenavičiai, giminė 85
 Zielopolski Andreas 239
 Zigmantas Vaza, karalius 65, 66, 69, 70, 72–74, 78, 94, 96–98, 102–104, 136, 141, 143, 162, 313, 320
 Zveravičius (Zwierowicz) Steponas, kun. 181

 Žagelis Martynas, kan. 118, 138, 156, 157
 Žaikovskis (Żaykowski) Blažiejus OFM Conv 302
 Žaltauskaitė Vilma 5, 7
 Žilinskis (Żyliński) Petras, kun. 183–186
 Žygimantas Augustas, karalius 31, 45
 Žygimantas Jogailaitis, karalius 11, 14, 18, 22, 215, 204, 206, 213, 216–217, 219, 225–228, 230–231, 233, 235, 242, 243
 Žygimantas Senasis → Žygimantas Jogailaitis

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abiejų Tautų Respublika 51, 55–57, 64–66, 73, 92, 100, 101, 112, 119, 120, 140, 165, 268, 306, 353, 354
 Adelskas 88
 Agluona 198, 199
 Alšėnai 58
 Altdorfas 91
 Anglija 143, 272
 Ankona 244, 245
 Antakalnis 113, 122, 123
 Apeninų pusiasalis 57, 78
 Armoniškės (Hermaniškės) 21
 Artua 57
 Asyžius 290
 Ašmena 304, 356, 357, 360–362, 364, 366
 Augsburgas 90, 116, 128, 137–139, 141–142, 145–147, 150
 Augustavas 194
 Aukštadvaris 136
 Australija 311
 Austrija 65, 264

 Babruiskas 321
 Balstogė 174–176, 186, 192
 Baltarusija (Baltoji Rusia, Alba Russia) 111–113, 166, 281, 288, 297, 319
 Baltarusijos Respublika 173
 Baranovičiai 51
 Batohas 277
 Berezina, upė 146
 Berežanai 274, 278, 299, 300
 Bezdziežas 111
 Bychavas 123
 Biržai 26, 37, 46, 160
 Bogušėvas 175
Bolych 21
 Bolonija 17, 18, 21, 129, 293, 322
 Borisovas 214
 Brasta 17, 18, 21, 25, 300, 301, 272
 Bratislava 14
 Breslauja 321
 Breša 314
 Briuselis 272
 Brzežany → Berežanai
 Buivydiskės 42
 Buivydžiai 193
 Bukočiskės 21
 Butrimonys 198

 Cėsys 48
 Chainanis 154
Cirinensis 321
Cleredoniensis 339

 Čenstakava 76, 192
 Černobylis 321
 Česuliai 21

 Dambrava 21
 Danija 57
 Daugudžiai 49
 Deltuva 118, 157
 Derečinas 135, 136
 Dilingenas 141
 Dysna 45
 Dotnuva 274, 300
 Drohičinas 295, 297, 360–362, 366
 Dubingiai 37, 160
 Dubnas 277
 Dusetos 111
 Dvarkščiai 37, 39
Dzigavrensis 300

 Emilijos Redžas 320
 Estergomas 16
 Europa 15, 16, 44, 59, 90, 108, 128, 136, 137, 138, 146, 156, 157, 260, 272, 279

- Ferara 16, 129
 Flamandija 57
 Florencija 29, 97
 Fraskatis 151
 Frauenburgas 33
- Galicija 170
 Gardinas 58, 84, 86, 87, 113, 134, 138, 157, 170, 171, 175, 185–188, 190, 194–196, 200, 201, 232, 273, 289, 290, 321, 323, 340, 341
 Gluboka 272
 Gnieznas 15, 22–25, 27, 73, 90, 91, 101, 104, 204, 207, 210, 216, 218, 219, 228, 229, 242, 243, 314, 317, 333, 338, 353
 Gracas 65
 Graikija 272
 Gueldrija 57
- Halė 141
 Hano 57
 Hebdovas 105
 Heidelbergas 90, 91
Herpipoensis 321
 Horodiščė 274
 Horodlė 12
 Hvezdecė 299, 301
- Ihumenas 111
 Indija 133
 Ingolštatas 90, 91, 108, 137, 139
 Inovroclavas 89, 98, 338
 Ispanija 57, 65
 Italija 36, 89–91, 108, 128, 137–140, 153, 290, 292, 311, 315, 323, 339, 340, 342, 343, 349, 354, 357
- Jakūbiškės 21
 Januvas 21, 154
 Jaroslavlis 170, 189
 Jendžejovas 20, 96
 Jenisiejus 175
- Kabilninkas 199
 Kafa 20
 Kaltinėnai 297, 302
 Kamenecas 104, 230
- Kaunas 58, 62, 117, 125, 157, 185, 192, 274, 291, 311, 357, 360, 361, 362, 363
 Kaupienica 51
 Kazimieras 77
 Kėdainiai 118
 Kelnas 272
 Kielcai 180
 Kijevas 13, 52, 21, 267–269, 299, 331
 Kinija 133, 155
 Kleckas 14, 79, 135, 161
 Kobrinė 122
 Konstancas 356
 Konstantinopolis 141
 Kórník 84
 Kraslava 280, 281
 Kremenecas 298, 338
 Kretinga 274
 Kriamianica 123, 136
 Kristinopolis 299
 Krokuvą 20–22, 25, 30, 33, 35, 38, 47, 49, 62, 64, 72–81, 89, 96, 102, 104, 105, 124, 133, 154, 159, 203, 217, 218, 226, 228, 229, 234, 236, 239, 240, 248–251, 282, 314, 315, 317, 319, 329, 334, 336–338, 347, 359, 360–362, 366
 Kujavija 74, 109, 314
 Kujavijos Kališas 180
 Kulmas 104, 126, 338
 Kvietys 355
- Labanoras 21
 Lagievnikai (Lodžė) 281–282, 353
 Laodikėja 236, 239
 Lateranas 22, 204, 205, 206, 207, 208, 242, 243
 Latgala 280
 Latvija 280
 Leipcigas 34, 35, 40, 43, 90, 91, 322, 324, 325
 Lenkija 11, 14–16, 20, 21, 23–25, 30, 31, 33–35, 38, 42, 43, 47, 57, 61, 64, 65, 71, 73–75, 90, 92, 98, 101, 103, 104, 107, 108, 143, 147, 151, 167, 194, 204, 206–209, 211, 212, 216–219, 223, 224, 226, 229, 231, 233–235, 240, 242, 243, 245–249, 258, 260, 270, 272, 274, 279, 280, 291, 306, 313–315, 317, 320, 322,

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- 330, 334, 335, 337, 339, 340, 342, 344,
347, 348, 353, 354, 359, Mažoji 77, 78,
105
Leženica 338
Lyda 21, 136, 181, 276, 300
Lietuva, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
passim
Limburgas 57
Lisabona 133
Liubečas 268
Liubinis 84, 93, 97, 98, 104–109, 111,
154, 159, 162, 164, 166, 338, 343, 344,
346, 352
Liublinas 105, 268, 272, 315
Liuksemburgas 57
Liuvenas 90, 139, 141
Livonija 54–58, 60, 61, 63, 64, 68, 94, 99,
100, 280, 350
Loretas 80, 139, 140, 163
Loskas 20, 25
Lotaringija 57
Lovičius 92
Lucyna 296
Luckas 11, 15–18, 21, 22, 72, 81, 88, 313,
316, 319, 333, 336, 350
Luki 51
Lukiškės 31–33, 38, 41, 46
Lukomlis 291
Lvovas 248, 249, 272, 277, 278, 307, 314,
315, 354, 355, 359

Machnovcai 277
Madridas 47
Maišiagala 113, 117
Makao 154, 155
Maskva 14, 56, 99–102, 175, 203, 210,
213, 214, 216, 222, 233, 331, 349, 350
Maučadėja 111
Mazovija 13, 14, 23, 158
Mechelenas 57
Medininkai 30, 42, 45, 51, 58, 59, 113
Mentana 81
Merkinė 198
Miechovas 92
Milanas 43, 44, 45, 50, 80, 290, 293
Minskas 38, 68, 170, 176, 181, 185, 189,
290, 296, 298

Myšlenicai 108
Miunchenas 90, 137, 139, 141
Mniszany 296
Modena 16
Mogila 105
Mogiliavas 169, 175, 176, 177, 178, 179,
181, 184, 198
Mozambikas 272
Mstibovas 339
Mstislaulis 103

Namiuras 57
Naugardukas 51, 84, 85, 121, 135, 156,
288, 321
Naujadvaris 21
Neapolis 272
Nedviedičiai 111, 138, 155
Neris 151
Nesvyžius 27, 32–34, 36, 37, 46, 64, 71,
102, 125, 137, 147, 161, 300, 350
Neuchtalio Kunigaikštystė 57
Nyderlandai 57, 90, 141
Niešovas 248, 249
Norviliškės 302
Novy Dvoras 181

Obolčiai 112
Olandija 57
Olyka 27, 32–34, 36, 37, 64
Orša 14, 176, 203, 213–216, 233, 297
Ostrovecas 136
Ostrovna 135
Oviecinensis 338

Paduva 44, 80, 90, 91, 96, 109, 117, 129,
139, 140, 145, 157, 160, 161, 315, 328,
343, 352
Palenkė 154, 295, 319, 321
Paneriai 94
Panevėžys 311
Paprotnia 295
Paryžius 35, 110, 272
Pašušvys 292
Pavlovičiai 86
Paželvis 49
Perkalė 49
Peršojys 68, 111

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Perudža 90, 92, 315, 343
 Petrikavas 18
 Pfeferštat 138
 Pilėnai 265
 Piltenė 57
 Piskas 96, 199, 289, 290, 291, 303, 305
 Pizauras 294
 Plockas 24, 90, 92, 158, 338, 343, 347, 350
 Polockas 55, 217, 295
 Portugalija 43, 57
 Poznanė 35, 84, 104–106, 108, 109, 154, 157, 228, 272, 314, 322, 344
 Praha 43, 51, 65, 272
 Prancūzija 29, 43, 50, 57, 90, 192, 340, 342
Prevorsci 277
 Prūsija 16, 47, 74, 178, 242, 243, Karališkoji 225
 Pružanai 174, 175
 Pšemyslis 25, 64, 228, 229, 314
 Pulsai 174
 Pultuskas 159

 Radomas 30, 31
 Rava 90, 338
 Regensburgas 272
 Ryga 24, 51, 56, 57, 58, 59, 175
 Roma 18, 19, 21, 22, 25, 27, 30, 33, 36–43, 48, 50, 56, 59, 61, 63, 65, 70, 74–77, 79–81, 88–93, 97, 98, 101, 106, 108, 109, 111, 114, 115, 117, 119, 128–133, 139, 140, 143, 149–151, 153, 154, 157, 158, 161, 170, 203, 204, 207–210, 213–219, 223–225, 227–230, 232–235, 242, 243, 250, 251, 259, 272, 290, 293, 311, 319, 322–324, 328, 329, 337, 339–343, 352
 Rudamina 113
 Rusia 135, 242, 243, 269, 280, 285, 302, 333
 Rusija 169–171, 185, 268, 282

 Saksonija 16, 322
 Salakas 17, 21
 Sandecas 236, 239, 248, 249
 Sankt Peterburgas 169, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 198, 200
 Santjago de Kompostela 43, 44
 Sapockinė 86
 Savoja 57
 Seelandija 57
 Sevežas 236, 239
 Siena 90, 340, 343
 Slanimas 67, 85, 88, 111, 114, 339
 Sluckas 268, 269
 Smolenskas 84, 85, 90, 91, 94, 120, 213, 291, 321
 Sokolnikai 300
 Solecas 338
 Sončas 317
 Splitas 143
 Stary Sądecz 355
 Starino 68
Stavicensis 292
 Stolpcai 135
 Stšėlna (Strzelna) 77
 Sudervė 356
 Supraslis 268
 Surazas 174
 Suvalkai 194

 Ščiućinas 276
 Ščyžycas (Szczyrzyc) 76
 Šėsuoliai 111
 Šiaurės Amerika 272
 Šiaurės Vakarų kraštas 170–171, 175–176, 193, 195, 201
 Šklovas 135
 Šroda 107
 Švedija 64, 99, 313, 320
 Šventoji Romos imperija 14, 29, 31, 35, 39, 65, 81

Tanef 277
 Tauragnai 68
 Telšiai 192, 195, 196
 Tyniecas 96, 97, 104, 105
 Tytuvėnai 86, 134, 145
 Tiubingenas 90
 Tivolis 151
 Tobolskas 175
 Tonkinas 154
 Torunė 47, 223, 224, 229

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Toskana 29, 97
 Trakai 50, 84, 85, 87, 93, 94, 110, 111,
 113, 136, 137, 141, 147, 163, 196, 320,
 321, 323, 326–328, 338, 343, 344, 352
 Transilvanija 102
 Tridentas 30, 31, 47, 48, 50, 53, 66, 70,
 72, 76, 183, 187, 196, 292, 328, 329,
 350, 354, 357
 Trobos 158, 356
 Turkija 209
Turowno 21

 Udzialas 273, 282
 Ukraina 274, 277, 311
 Utena 321
 Užnemunė 112
 Užupis 134

 Vaizgėliškės 51, 68
 Valensija 272
 Valerijanovas 280, 281, 306
 Valkaviskas 55, 103, 195
 Valkininkai 195, 277, 282, 285, 292–295,
 298, 299, 308
 Varėna 195
 Varka 338
 Varmija 26, 47, 59, 72, 73, 295
 Varšuva 44, 47, 56, 61, 64, 66, 70, 78, 93,
 101, 102, 110, 124, 139, 154, 159, 180,
 192, 195, 227, 282, 314, 320, 331, 337,
 338
 Vendenas → Cėsys
 Venecija 41, 44, 59, 80, 129, 140, 204,
 272
 Vengrija 16, 65, 335
 Verkiai 21, 26, 111, 151, 152, 160, 166,
 184
 Verona 139
 Viatka 184
 Viena 14, 51, 74, 215, 228, 272
 Vietnamas 154

 Vilkmėrgė 103
 Vilnius 11–201 *passim*, 203–206, 208–211,
 213, 214, 217–219, 223–229, 232–235,
 242–245, 258, 262, 266, 270, 272–274,
 276, 281, 282, 285, 289, 291–301,
 303–305, 308, 312–314, 316–333,
 335–340, 342–352
Vinnicensis 299, 301
 Vislica 338
 Vyšnia 289
 Vitebskas 198, 304
 Vitenbergas 90
 Viterbas 278
 Vladimiras 301
 Vloclavėkas 51, 109, 338
 Vokietija 90, 91, 161, 164, 264, 322, 323,
 334, 340, 342, 343
 Volinas 49
 Voluinė 177, 274
 Vonchockas 66, 72, 104, 105
 Vosyliškės 276
 Voupa 195

 Zalesė 134
 Zamostė 277
 Zelandija 57

 Žaiginy 292, 297
 Žalgiris 265
 Žemaitija (Žemaičiai) 13, 16, 26, 86, 87,
 96, 112, 140, 159, 192, 311, 325, 333,
 350
 Žemaitkiemis 49, 62, 81
 Žirovičiai 121, 268, 269

 Бережани → Berežanai
 Дворышча → Dvorykščiai
 Дзісна → Dysna
 Каўпеніца → Kaupienica
 Лукі → Luki
 Старино → Starino

APIE AUTORIUS

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto profesorius, LKMA akademikas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: antikinė filosofija, kultūros istorija, baltiškoji religija ir mitologija, krikščionybės istorija. Be įvairių mokslinių straipsnių, vertimų ir Platono bei Origeno veikalų komentarų, minėtinos knygos *Sakymas ir rašymas* (2009), *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus* (2012), šaltinių rinkinys *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (2016). El. paštas: alisauskopastas@gmail.com

DARIUS BARONAS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Lietuvos christianizacija XIII–XVIII a., Europos Viduramžių istorija ir šaltinotyros klausimai. Kelių monografių ir daugelio mokslinių straipsnių autorius.

El. paštas: darius.baronas@istorija.lt

MINTAUTAS ČIURINSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, docentas, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus vadovas, vyresnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės tyrimų sritys: biografijos žanro kūriniai nuo Viduramžių iki Baroko; lotyniškieji LDK kultūros šaltiniai; jėzuitų raštija; unitų raštija; ankstyvieji šv. Kazimiero kulto šaltiniai; hagiografija. Monografijos *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika* (Vilnius, 2006) autorius. Viena paskutiniųjų publikacijų – skyrius apie unitų Švč. Trejybės bažnyčios vaizdavimą XVII a. šaltiniuose kolektyvinėje monografijoje *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas* (Vilnius, 2017).

El. paštas: mintautas.ciurinskas@ff.vu.lt.

LIUDAS JOVAIŠA – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto docentas. Mokslinių interesų sritys – Katalikų Bažnyčios Lietuvoje istorija, LDK kultūros istorija.

El. paštas: liudas.jovaisa@gmail.com

KĘSTUTIS SMILGEVIČIUS – kunigas, Bažnyčios istorijos licenciatas (Popiežiškasis Grigaliaus universitetas). Popiežiškojo Grigaliaus universiteto Bažnyčios istorijos ir kultūros vertybių fakulteto doktorantas. Mokslinio intereso objektai: krikščionybės sklaida LDK visuomenėje XVI a. antrojoje – XVII a. pirmojoje pusėje, popiežiaus Pijaus II (1458-1464) gyvenimas ir veikla.

El. paštas: kesmilgevic@yahoo.de

RIMVYDAS PETRAUSKAS – Vilniaus universiteto profesorius, Istorijos fakulteto dekanas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: politinė ir socialinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija vėlyvaisiais Viduramžiais, diduomenės istorija. Paskutinės monografijos: *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos* (Vilnius, 2016); *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais* (Vilnius, 2017).

El. paštas: rimvydas.petrauskas@if.vu.lt

VILMA ŽALTAUSKAITĖ – humanitarinių mokslų daktarė (2000). Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų sritys – Romos Katalikų Bažnyčios istorija XIX a. Lietuvoje. Parengė prelado Povilo Januševičiaus egodokumentų publikacijas (2004, 2010), straipsnių minėta tyrimų tema.

El. paštas: vilsimas@gmail.com

ATMENA AUTORIAM

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio ir Bažnyčios istorijos studijų redakcinės kolegijos laikosi požiūrio, kad autoriai neturi būti formaliais reikalavimais varžomi rinkdamiesi jų metodologiją, siekius, individualų stilių, požiūrį į mokslinių publikacijų paskirtį atitinkantį diskurso tipą (straipsnio struktūrą, argumentavimo modelį). Tačiau vienu ar kitu būdu mokslo straipsnyje privalu suformuluoti tyrimų tikslą, nurodyti uždavinius, įvardyti objektą, metodą, aptarti nagrinėjamos problemos ištirtumo laipsnį. Įprasta, kad mokslinėse publikacijose nurodomi šaltiniai, rūpinamasi citavimo tikslumu, pateikiami ir pagrindžiami tyrimų rezultatai, daromos išvados.

Tekstai ir jų priedai priimami tik elektroniniu pavidalu (el. paštu ar asmeniškai įteikiant laikmeną; dėl išimčių būtina tartis su vyriausiuoju redaktoriumi); pageidautina pateikti ir vieną egzempliorių išspausdintos medžiagos. Failai rengiami *Microsoft Office* ir su juo suderinamomis programomis (formatai: *.doc, *.rtf, *.xls, *.vsd; *Word 2007–2013* failai *.docx etc. pateikiami išsaugoti *.doc etc. formatu), iliustracijos – programomis, kurios leidžia išsaugoti medžiagą formatais: *.gif, *.jpg (*.jpeg), *.tif, pastaruoju formatu – be suspaudimo. Tekstas rengiamas pagal lietuviškus rašmenų kodavimo standartus, kuriuos palaiko *Microsoft Office 2000* ir vėlesnės versijos, šriftais *Times New Roman* arba *Palemonas*, 12 pt dydžiu, 1,5 li intervalu.

Jei siūlomos medžiagos (straipsnių ir šaltinių publikacijų) apimtis viršija 1 autorinį lanką (40 000 spaudos ženklų), dėl galimybės ją paskelbti reikia tartis su vyriausiuoju redaktoriumi. Į autorinį lanką įeina straipsnio tekstas, priedai (šaltiniai, lentelės, schemas, žemėlapiai ir pan.), iliustracijos, santrauka. Publikaciją sudaro faksimilė ar originalo perrašas, grindžiamas sistemiškais ir atskirote komentaru padalioje aptartais principais, esant reikalui – vertimas į lietuvių kalbą ir tekstologiniai bei dalykiniai (istoriniai, kalbiniai ir kt.) komentarai.

Lietuvos akademiniuose ir kultūriniuose leidiniuose pamažu nusistovint bendriesiems mokslinio aparato principams, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* ir *Bažnyčios istorijos studijos* laikosi toliau aptartos citavimo, nuorodų pateikimo ir literatūros sąrašo sudarymo tvarkos, kurią primygtinai rekomenduojame mūsų autoriams.

1. Cituojant lietuvišką šaltinį, citata žymima kabutėmis, kitakalbės citatos pateikiamos kursyvu. Cituojant kabutėse skyrybos ženklas (kablelis, taškas) po citatos rašomas už kabučių, pvz., *A a a „b b b“*. Tik tuomet, kai sakiny s prasideda, ir baigiasi citata, skyrybos ženklas rašomas prieš paskutines kabutes, pvz., *„A a a, a a a.“* Vidinės kabutės rašomos viengubos, pvz., *„A a a ‘b b b’ a a a.“*

1.1. Kai citata yra didesnės apimties negu kelios eilutės, ji iškeliamą į atskirą

pastraipą. Iškeltinės citatos pateikiamos be kabučių, jos atskiriamos tarpu tarp eilučių ir renkamos mažesniu ar kitu šriftu.

1.2. Visos darbo autoriaus korekcijos citatoje žymimos laužtiniais skliaustais [...]. Pateikiant citatą ne nuo sakinio pradžios, ji pradedama rašyti mažąja raide, pradžioje daugtaškis nerašomas. Kai citata baigiama anksčiau nei cituojamo sakinio pabaiga, po jos rašomas daugtaškis laužtiniuose skliaustuose [...].

1.3 Citatas kitomis kalbomis rekomenduojama pateikti išverstas į lietuvių kalbą. Prireikus citatos pateikiamos ir originalo kalbomis, tada jas rekomenduojama išversti.

2. Metai rašomi arabiškais skaitmenimis ir santrumpa *m.*, pvz., *1861 m.*; dešimtmečiai rašomi arabiškais skaitmenimis arba visu žodžiu, pvz., *8-as dešimtmetis* arba *aštuntas dešimtmetis*, *7-ame dešimtmetyje* arba *septintame dešimtmetyje*; amžiai rašomi romėniškais skaitmenimis ir santrumpa *a.*, pvz., *XVI a.*; kai laiko tarpas rašomas pilnai, tarp arabiškų ir romėniškų skaitmenų rašomas ilgasis brūkšnyš be tarpelių, pvz., *1815–1831 m.*; *VI–XX a.*; kai metai pateikiami skliausteliuose, santrumpa *m.* nerašoma, pvz., *(1900)* arba *(1579–1832)*.

2.1. Pilna data gali būti rašoma ilguoju arba trumpuoju būdu. Trumpuoju būdu rašoma arabiškais skaitmenimis tokia tvarka: metai, mėnuo, diena; skaičiai atskiriami trumpais brūkšneliais, pvz.: *1987-06-16*. Ilguoju būdu metai ir diena rašoma arabiškais skaitmenimis su santrumpomis *m.* ir *d.*, mėnuo visu žodžiu, pvz., *1987 m. birželio 16 d.*

3. Lotynišku alfabetu rašyti asmenvardžiai pateikiami originalo rašybos forma su pilnais vardais, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą pagal Lietuvių kalbos komisijos patvirtintas taisykles. Pirmą kartą paminėjus pilną asmenvardį, toliau rašoma tik pavardė, o esant reikalui (kai sutampa kelių asmenų pavardės) – pavardė su inicialu. Dievų, šventųjų, karalių, imperatorių, kunigaikščių, popiežių, kardinolų, arkivyskupų ir vyskupų vardai tradiciškai rašomi lietuviškai.

4. Nelietuviški vietovardžiai pateikiami pagal dabar nusistovėjusią tvarką – transkribuoti lietuviškai, vadovaujamosi Lietuvių kalbos komisijos nutarimais. Klaidingai ar pagal senąsias normas parašyti vietovardžiai – pagal dabartinę vartoseną. Sutrumpintos vietovardžių formos rašomos pilnos. Išimtiniais atvejais paliekama originalo rašyba, kai vietovardžio tarimas ir rašymas lietuviškoje literatūroje įvairuoja, turi seną tradiciją arba yra visiškai nežinomas, neįtrauktas į žinytus ar enciklopedijas.

5. Didžiąja raide rašomi tikriniai vardai ir išskirtinę reikšmę turintys pavadinimai bei terminai. Jeigu juos sudaro daugiau nei vienas žodis, didžiąja raide rašomi visi žodžiai, pvz., *Bažnyčia*, *Švč. Gailestingumo Motina*, *Vulgata*, *Lietuvos Vyskupų Konferencija*, *Šventasis Tėvas*, (*šv.*) *Mišios*.

5.1. Religinų bendrijų pavadinimuose didžiosiomis raidėmis rašomi visi pavadinimo žodžiai, pvz.: *Romos Katalikų Bažnyčia*, *Evangelikų Liuteronų Bažnyčia* ir kt.

6. Knygų ar kitų leidinių, filmų, paveikslų, įmonių pavadinimai tekste rašomi

kursyvu, išskyrus tuos atvejus, kai pastarieji teikiami išplėstiniu būdu, tai yra su bendrinio žodžiu ar santrumpa ir simboliniu pavadinimu kabutėse, pvz., uždaroji akcinė bendrovė „Sapnas“. Straipsnių, eilėraščių ar teksto smulkesnių dalių pavadinimai rašomi kabutėse.

7. Lotynišku alfabetu rašyti institucijų pavadinimai tekste išverčiami, prireikus skliaustuose ar išnašoje kursyvu pateikiant originalią formą. Simboliniai pavadinimai rašomi originalo forma, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą.

8. Išnašos numeruojamos arabiškais skaitmenimis; išskyrus atvejį, jei tekste yra viena išnaša, ji gali būti pažymėta žvaigždute; taip pat panašiu būdu galima išskirti teksto turiniui nepriklausančią išnašą, pvz., nuorodas apie tekste pristatomo tyrimo rėmimą, projektą, kurio metu parengtas tekstas ir kt. Tekste išnašos ženklas dedamas prieš skyrybos ženklą, pvz., ---¹; „---“¹. Iškeltinėje (atskira pastraipa teikiamoje) citatoje išnašos ženklas dedamas po paskutinio skyrybos ženklo. Straipsnyje ar publikacijoje (jos komentare) taikoma ištisinė išnašų numeracija.

9. Bibliografija (šaltiniai, literatūra) teikiama išnašose. Kitakalbių leidinių aprašas pateikiamas originalo kalba ir rašmenimis; nelotyniško alfabeto antraštiniai duomenys transliteruojami į lotynišką alfabetą, antraštiniai duomenys kirilica pateikiami originalo forma arba transliteruoti į lotynišką alfabetą. Esant reikalui laužtiniuose skliaustuose galima pateikti pavadinimo ar kitų duomenų vertimą į lietuvių kalbą.

9.1. Duomenys leidinio aprašui imami iš leidinio antraštinio puslapio ir pateikiami be sutrumpinimų ar korekcijų. Esant reikalui, nuorodos į senuosius ir retuosius leidinius (konkrečius egzempliorius) bei archyvinę medžiagą gali būti pateikiamos kaip išsamus antraštinių bei kitų (fizinės būklės, įrišimo, saugojimo vietos, signatūros, nuosavybės) duomenų aprašas. Tokiu atveju dera perteikti antraštinio puslapio grafinius duomenis – didžiųjų ir mažųjų raidžių skirtumą, ligatūras, įkypu brūkšniui pažymėti antraštinio teksto skaidymą eilutėmis ir kt.

9.2. Knygų ir kitų leidinių apraše pirmiausia nurodoma autoriaus pilnas vardas (vardai) ir pavardė; skyrybos ženklais neskiriama. Toliau nurodomas knygos pavadinimas kursyvu; atskiriamas kableliu. Toliau nurodoma leidimo vieta (ne daugiau du miestai), leidykla ar leidėjas (senųjų leidinių – spaustuvė), metai. Leidimo vieta nuo leidyklos ar leidėjo atskiriama dvitaškiu; leidėjas nuo metų atskiriamas kableliu. Knygos puslapis nurodomas po metų; atskiriamas kableliu ir rašomas po lietuviškos santrumpos *p.*:

Antanas Tyla, *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 10.

9.3. Kai knygos ar straipsnio autoriai yra keli, jie nurodomi atskiriant kableliu. Kai knygos ar straipsnio autorių arba sudarytojų yra daugiau negu trys, nurodomas tik pirmasis ir santrumpa laužtiniuose skliaustuose *ir kt.* Kai knygos antraštiniame puslapyje autorius nėra iškeltas į priekį, nėra įrašytas arba tik spėjamas, jį aprašo pradžioje galima nurodyti laužtiniuose skliaustuose; atskiriama kableliu:

Algė Jankevičienė, Marija Kuodienė, *Lietuvos mūrinės kopytėlės: Architektūra ir skulptūra*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.

Adomas Butrimas [ir kt.], *Žemaičių Kalvarija: Vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.

[Pranciškus Šrubauskis], *Bakas Sirdies pas Pona Dieva, Szwięciausy Marya Panna yr Szwëntus Danguy Karalaujencius, Szaukiancis Par Giesmes*, Wilniuy: Drukarnioy K. J. M. pri Akademios, 1793.

9.4. Jei autorius yra pasirašęs slapyvardžiu, jis irgi apraše nurodomas laužtiniuose skliaustuose prieš slapyvardį; skyrybos ženklų neskiriama:

[Mykolas Krupavičius], *Ko siekia L. krikščionių demokratų blokas Steigiamajam Seime*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1920.

[Justinas Staugaitis] Meškus, *Katalikų tikėjimas ir jo priešai*, Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė, 1908.

10. Kai knyga ar leidinys turi prasminę paantraštę, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma kursyvu kaip ir pavadinimas; atskiriama dvitaškiu:

Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

10.1. Kai knyga ar leidinys turi paantraštę, nurodančią tos knygos ar leidinio žanrą, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma stačiai; atskiriama dvitaškiu:

Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...: XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

11. Kai vienoje išnašoje nurodomi keli to paties autoriaus veikalai, autorius antrą ir kitus kartus nurodomas pilnu vardu ir pavarde:

Jurgis Lebedys, *Simonas Stanevičius*: Monografija, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955; Jurgis Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarytoja Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Mokslas, 1976; Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, parengė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977.

12. Kai knygoje ar leidinyje niekur nėra nurodyta leidimo vieta, metai, tai žymima santrumpomis laužtiniuose skliaustuose, pvz., be vietos – [s. l.], be metų – [s. a.]; rekonstruota tikroji kontrafakcijų leidimo vieta ir metai nurodomi laužtiniuose skliaustuose, pvz., [Bitėnai: M. Jankaus spaustuvė, 1896].

13. Kai knyga ar leidinys turi sudarytoją, rengėją, vertėją ir pan., jis, jo pareigos (funkcija) ir iš kokios kalbos versta nurodoma po pavadinimo tokia pilna formuluote, kokia yra pažymėta cituojamoje knygoje, ir rašoma stačiai; atskiriama kableliu:

Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a. – XX a. pradžioje, sudarytojas Rimantas Vėbra, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 201.

Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis (atsakomasis sudarytojas), Rimvydas Petrauskas, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 105.

14. Keliatomio leidinio tomas žymimas lietuviška santrumpa *t.* po bendrojo pavadinimo ir arabišku skaitmeniu; atskiriamas kableliu. Tomo ar dalies pavadinimas rašomas kursyvu; atskiriamas dvitaškiu:

Zigmas Zinkevičius, *Rinktiniai straipsniai*, t. 2: *Valstybė ir kalba. Senųjų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2002, p. 59.

15. Kai leidinys priklauso kokiai nors serijai, paprastai išnašose tai nežymima, tačiau, esant reikalui, ji nurodoma skliaustuose prieš leidimo vietą: pateikiama santrumpa *ser.*, serijos pavadinimas kursyvu, po kablelio serijos tomas arba numeris; atskiriama kableliu:

Alsėdžiai, sudarytojai Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.

15.1. Kai leidinys turi redakcinę kolegiją arba priklauso serijai, turinčiai redakcinę kolegiją, redakcinės kolegijos sudėtis, esant reikalui, nurodoma prieš leidimo vietą; atskiriama kableliu:

Daiva Krištopaitienė, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, (ser. *Lietuvių tekstologijos studijos*, I), redakcinė kolegija Ilona Čiužauskaitė, Loreta Jakonytė, Kristina Mačiulytė, Jurgita Ūsaitytė, Mikas Vaicekuskas (vyr. redaktorius), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

16. Cituojant antrą kartą iš eilės, nurodoma kursyvinė santrumpa *Ibid.* Cituojant antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir kursyvinė santrumpa *op. cit.*:

Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 126.
Ibid., p. 29.

17. Cituojant to paties autoriaus daugiau nei vieną tekstą antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir sutrumpintas teksto pavadinimas. Jeigu autoriaus nėra, pateikiamas sutrumpintas pavadinimas:

Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...*, p. 101.
Alsėdžiai, p. 312.

18. Mokslinių periodinių leidinių pavadinimas nurodomas kursyvu, leidimo vieta, metai, tomas arba (ir) numeris (kai yra tomo arba numerio paantraštė – ji atskiriama dvitaškiu ir rašoma kursyvu), numerio sudarytojas (jeigu yra išskirtas leidinyje) rašomas stačiais:

Acta Academiae Artium Vilnensis, Vilnius, 2006, t. 41: *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, p. 145.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Vilnius, 2011, t. 35, p. 213.

Lituanus, Chicago, 2010, t. 56, Nr. 1, p. 10.

19. Žurnalų, laikraščių pavadinimas nurodomas kursyvu, stačiais metai, tomas arba numeris, puslapiai. Laikraščių data nurodoma prieš numerį trumpuoju būdu. Kartais nurodoma, tačiau nėra būtina, leidimo vieta ir leidėjas; dažniausiai tai taikoma užsienio, regioniniams ar seniesiems leidiniams:

Naujasis Židinys-Aidai, 2011, Nr. 5, p. 317–327.

Pasaulio lietuvis, Lemont, 1997, Nr. 2, p. 11–13.

Viltis: Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis, Vilnius, 1913-01-06 (19), Nr. 3 (790), p. 2.

20. Cituojant straipsnius ar kitokius tekstus iš mokslinių periodinių, tęstinių ir panašių leidinių, žurnalų, laikraščių nurodomas autorius, straipsnio pavadinimas kabutėse, leidinys, kuriame straipsnis spausdintas; leidinys išskiriamas kursyvu. Straipsnio ar kito teksto pavadinimas nuo leidinio atskiriamas santrumpa *in*.

Mečislovas Jučas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus Biblijos draugija (1816–1826)“, in: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, sudarytojai Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Vladas Sirutavičius, (ser. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, kn. 7), Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 8–23.

Mindaugas Paknys, „Mecenatystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 342–350.

Gabrielė Gailiūtė, „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, Nr. 7, p. 448.

Antanas Alekna, „Vyskupas Valančius ir blaivybė“, in: *Vienybė: Savaitinis laikraštis*, Kaunas, 1918-03-07, Nr. 7, p. 102–105.

21. Rankraštiniai dokumentai aprašomi tokia tvarka: dokumento pavadinimas, metrika – vieta, data, numeris (rekonstruoti ar kiti archyvine apraše neminimi duomenys nurodomi laužtiniuose skliaustuose), po santrumpos *in*: rašomas archyvo pavadinimas, fondo, aprašo, bylos, lapų santrumpos – *f.*, *ap.*, *b.*, *l.* Kartu įrašyti dokumentų rinkiniai ar rankraštinės knygos nurodomos pagal aukščiau nurodytus bibliografinių aprašų pavyzdžius, išskyrus tai, kad po sudarymo metų įterpiamas archyvo ar bibliotekos pavadinimas, signatūra ir kiti duomenys:

Juozo Tumo laiškas Augustinui Liepiniui, Kaunas, 1931-08-16, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *VUB RS*), f. 1, b. F600, l. 10r–10v.

[Motiejus Valančius], *Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołneczewskiego*, [1850–1875], in: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *LLTIB RS*), f. 1, b. 4388.

Albert Wijuk Kojalowicz, *Historiae Lituanæ pars Prior: de rebus Lituanorum ante susceptam christianam religionem conjunctionemque Magni Lituaniæ Ducatus cum Regno Poloniae libri novem*, Dantisci [Gdańsk]: sumptibus Georgii Försteri, 1650, in: *VUB RS*.

22. Elektroninių leidinių aprašas rengiamas pagal aukščiau nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad nurodant elektroninį dokumentą, laužtiniuose skliaustuose būtina nurodyti laikmenos rūšį, pavyzdžiui, *CD-ROM* ar *interaktyvus*. Interaktyvių (prieinamų per internetą) dokumentų apraše pateikiama internetinė prieiga, pabaigoje skliaustuose pateikiama vėliausia nuorodos tikrinimo data:

Idomioji Lietuvos istorija: Lietuvos valstybingumo istorija nuo seniausių laikų iki mūsų dienų, [CD-ROM], Vilnius: Elektroninės leidybos namai, 2004.

„Staugaitis Justinas“, in: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XXI amžiuje*, [interaktyvus], in: <http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1691>, (2013-03-16).

Saulius Lapinskas, „Frazologizmai horoskopuose“, in: *Lietuvių kalba*, 2012, Nr. 6, [interaktyvus], in: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=216>, (2013-03-24).

22.1. Antrą kartą ne iš eilės cituojant elektroninius leidinius, vadovaujamosi anksčiau nustatytomis bibliografinio aprašo taisyklėmis:

Idomioji Lietuvos istorija.

Ibid.

Saulius Lapinskas, *op. cit.*

23. Kai rengiant tekstą šaltinių ir literatūros pasitelkta daugiau nei nurodoma išnašose, pabaigoje gali būti pateikiamas literatūros sąrašas. Jis sudaromas aprašų abė-

cėlės tvarka ir rengiamas pagal nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad literatūros sąrašė pirmiau nurodoma autoriaus pavardė, paskui vardas; kablelis po pavardės nerašomas:

Jučas Mečislovas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

24. Užsienio leidinių bibliografinis aprašas rengiamas pagal lietuviškus principus. Archyvų aprašymai pateikiami originalų kalbomis, išskyrus santrumpas *p.* ir *l.*

25. Kartu su straipsniais ir publikacijomis pateikiamos santraukos (šaltinių publikacijų apžvalgos) lietuvių ir anglų ar kita užsienio kalba, parinkta atsižvelgiant į tikėtiną publikacijos adresatą. Santraukos apimtis – 1000–1500 spaudos ženklų.

26. Autoriai patys parengia trumpą (vienos pastraipos) prisistatymą skyreliui „Apie autorius“ lietuvių ir anglų kalbomis; jame pageidautina paminėti akademinius laipsnius bei vardus, mokslinių interesų sritis, instituciją, pastarąją knygą, disertaciją ar kitą svarbų pasiekimą; privaloma nurodyti elektroninio pašto arba įprastinio pašto adresą.

Redakcinė kolegija įsipareigoja esant reikalui konsultuoti į LKMA veiklą įsitraukusius ar norinčius įsitraukti magistrantus bei doktorantus, jaunos mokslininkus, rengiančius pirmąsias savo mokslines publikacijas. Visus *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* straipsnius bei šaltinių publikacijas anonimiškai recenzuoja du recenzentai. Autoriai su recenzijomis supažindinami tik tuo atveju, jei tekstai įvertinti kaip taisytini ir recenzentų pastabos pravarčios korekcijoms atlikti. Redakcinė kolegija neįsipareigoja teikti paaiškinimų atmetų tekstų autoriams. Maksimalus terminas, per kurį redakcinė kolegija priima sprendimą tekstą skelbti, atmesti ar grąžinti taisyti, yra 4 mėnesiai. Šis terminas nėra tiesiogiai susietas su eventuala laiku, nes pastarasis gali priklausyti nuo teminių tomų formavimo.

Visus spausdinamus tekstus kalbos taisyklingumo atžvilgiu peržiūri ir, esant reikalui, taiso redaktoriai. Autoriams pateikiami sumaketuoti tekstai elektroniniu *.pdf formatu korektūrai atlikti ir autorizuoti. Grąžindami redakcinei kolegijai tekstą autoriai paprastu ar elektroniniu parašu patvirtina autorizavimą bei sutikimą, kad tekstas būtų skelbiamas *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ar *Bažnyčios istorijos studijų* elektronine versija interneto svetainėje www.lkma.lt bei prieinamas per asocijuotas duomenų bazines.

Spausdinti tekstai ir iliustracijos, diskelių ir CD pavidalo laikmenos autoriams negrąžinamos.

Kilus neišskumams dėl medžiagos tematikos, rengimo principų ar kitų su *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* dalykiniais aspektais susijusių klausimų prašome kreiptis į vyriausiąjį redaktorių.

Redakcinė kolegija

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, T. IX

GANYTOJAI IR BROLIAI:
BIOGRAFISTIKOS
PERSPEKTYVA

Viršelio dail. Dainė Galinienė

Redaktorė Ernesta Pauwels
Maketuotoja Violeta Boskaitė

Leido Lietuvių katalikų mokslo akademija,
Pilies g. 8, LT-01403 Vilnius
Tiražas 150 egz.

Spaudė UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Rionų g. 25 C, LT-03153 Vilnius

RIMVYDAS PETRAUSKAS
Albertas Radvila: pirmas didikas
Vilniaus vyskupo soste

KUN. KĘSTUTIS SMILGEVIČIUS
Kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600):
galia katalikybės tapimo ir sklaidos tarnystėje

LIUDAS JOVAIŠA
Eustachijus Valavičius: neįvertinto
herojaus *curriculum vitae*

VILMA ŽALTAUSKAITĖ
Vyskupo kontrolės laikas: Vilniaus vyskupijos
vyskupas ir dvasininkai 1883–1885 m.

MINTAUTAS ČIURINSKAS
1514 m. spalio 20 d. Gniezno arkivyskupo Jono Laskio laiškas:
vienas ankstyviausių šv. Kazimiero hagiografinių šaltinių
ir kanonizacijos proceso pradžia

DARIUS BARONAS
Mažesniųjų brolių konventualų memorialo tekstas
ir kontekstas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
mirusiųjų knygos XVI–XVIII a.

PUBLIKACIJOS

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS
Ankstyvieji Vilniaus vyskupų informaciniai
procesai (iš Pauliaus Jatulio archyvo)

DARIUS BARONAS
Lenkijos pranciškonų provincijos 1580–1598 m. kapitulų
sprendimai – Lietuvos Bažnyčios istorijos šaltinis

